

ALSÓ MAGYARORSZÁG

BÁNYAMIVELÉSÉNEK

TÖRTÉNETE.

IRTA

P É C H A N T A L.

A M. T. AKADEMIA II. ÉS III. OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYA.

M Á S O D I K K Ö T E T

(1600-tól 1650-ig.)

BUDAPESTEN.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

1887.

ELŐSZÓ.

E munkám első kötetének megjelenése után többen azt a kérdést intézték hozzám, hogy miért neveztem a vidéket, melynek bányaiparával könyvem foglalkozik, *Alsó-Magyarországnak*?

Kötelességemnek tartom e kérdésre felelve megemlíteni, hogy Selmecz, Körmöcz, Beszterczebánya és a többi bányaváros elég magasan fekszik ugyan a tenger színe fölött és környékét mindenki a felvidékhez számítja; de azért mégis hivatalos czímök *Alsó-Magyarországi hét bányaváros* vala, megkülönböztetésül a *Felső-Magyarországi* (oberungarische) bányavárosoktól, mely elnevezés alatt a szepességi bányavárosokat értették; így tehát én is kénytelen voltam a legújabb időkig fennállott hivatalos elnevezést alkalmazni, hogy a vidéket, melynek bányaügyeit tárgyaltam, határozottan megjelölhessem.

E kötetben is ugyanazon módon adtam elő az eseményeket, mint az első kötetben; szerettem volna ugyan előadásomat rövidebbre szabni, de ha hű akartam maradni az első kötetben kitűzött elvemhez: hogy megérthetővé tegyem a bányász előtt, mi, hol és miért történt; nem szoríthattam előadásomat szűkebb térre, mert különben érthetetlen maradt volna szaktársaim előtt ez ötven

év bányászatának rendkívül változó sorsa; ez okból kénytelen voltam okmányokat is nagyobb számban csatolni e kötethez, hogy az elbeszélt hihetetlen állapotokra nézve tanúbizonyságul szolgáljanak.

Ezen kívül pedig azért sem vonhattam előadásomat rövidebbre, mert az itt tárgyalt korszakban növekedett a kincstár bányabirtoka Selmeczen oly nagyra, hogy ezentúl döntő befolyást gyakorolhatott a kincstár úgy a bányászat, mint a város ügyeire; miből később nem egy heves összeütközés és elkeseredett vita keletkezett a városi és kincstári tisztek között.

Ez állapotok keletkezését nem lehetett futólagosan tárgyalni; de azt reménylem, hogy, ekképen bevégezvén a kisebbszerű művelések korszakát, ha az isten éltet és művemet tovább folytathatom, a legközelebbi kötetben hosszabb időszakot foglalhatok össze, és az élénkebb s jobban kifejlődött művelés kevésbé változó eredményei megengedik, hogy kellően tűzetes előadás mellett is 1650-től 1750-ig haladhassak; úgy, hogy azután még csak egy kötetre lesz szükségem, hogy művemet befejezhessem, mely ekképen összesen négy kötetre fog terjedni.

Terjedelmes és nagy a feladat, mely még előttem fekszik, és megoldása hosszú időt kíván; én pedig már öreg vagyok, kinek napjai megszámlálvák. De nem lennék bányász, ha a cél távolsága miatt lemondanék vállalatomról; a bányász ritkán érheti meg nagyobb vállalatai eredményét, de azért lankadatlan szorgalommal folytatja munkáját, mert tudja, hogy a jó irányban kezdett vállalatot majd célhoz vezetik mások, ha ő már kidőlt!

Ezt reménylem én is.

Péchy Antal.

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés	1

I.

A Brennerszövetkezet elhanyagolja ügyeit. 1600—1609.

1. Szervezkedések és utasítások	5
2. A selmeczi bányák állapota 1602-ben	19
3. A körmöczi bányák állapota 1602-ben	26
4. Gondatlan kezelés	28
5. Belháború és vízemelési bajok.	35
6. A körmöczi és úrvölgyi bányák 1604-ben	42
7. Bocskay hatalmában	48
8. A bányák tönkremennek	60
9. Mátyástárna és Finsterort 1607—1608-ban	68
10. A többi selmeczi bányák 1607—1608-ban	75
11. Bakabánya, Ujbánya, Körmöcz és Úrvölgy 1607—1608-ban	79
12. Meddő tanácskozások és perlekedések	82
13. A munkások fellázadnak	87
14. Általános tehetetlenség	91
15. Szomorú állapotok	95

II.

Javulás. 1610—1617.

1. Panaszok	100
2. Bloenstain rendet csinál	105
3. Bányabejárások 1610-ben	109
4. A rendezés folytatása	113
5. A kincstár lefoglalja Khielman bányabirtokát	117
6. Galleson testvérek vállalkoznak Andrástárna művelésére	119
7. Bakabánya, Körmöcz, Úrvölgy és Bócza 1611-ben	120
8. Hírek a selmeczi bányákról 1612—1617-ig	123
9. A körmöczi bányák 1612—1617-ig	136
10. Úrvölgyi, pojnikai, bóczai és jolsvai bányák 1612—1617-ig	140
11. Különféle intézkedések 1612—1617-ig	143

III.

Belháború és pénzügyi zavarok. 1618—1629.

1. A háború kezdete	147
2. Forrongás a bányavárosokban	150
3. A selmeczi bányák állapota 1618 és 1619-ben	153

	Lap.
4. Az úrvölgyi és bóczai bányák állapota 1618 és 1619-ben	158
5. A belháború eseményei 1620 és 1621-ben	161
6. Váltakozó kormány alatt	164
7. Lanyha bányamívelés	167
8. Bizonytalan állapotok	172
9. Rendetlen kezelés	177
10. Pénzügyi zavarok	180
11. A Brennerszövetkezet fő vállalatai 1622—1624-ben	185
12. Andrástárna 1622—1624-ben	194
13. A kincstár fő vállalatai 1622—1624-ben	195
14. A kisebb vállalatok 1622—1624-ben	199
15. Mansfeld hadai a bányavárosok közt	203
16. Pénzügyi bajok	206
17. A vízemelés nehézségei	212
18. A selmeczi kisebb vállalatok és kohók 1625—1626-ban	215
19. Bakabánya, Ujbánya, Körmöcz és a rézművek 1625—1626-ban	221
20. A robbantópor alkalmazása	225
21. Kezelő-intézkedések és egy próbaolvasztás	231
22. Felsőbiebertárna első térképe	236
23. Általános pénzhiány	245
24. Pangó bányamívelés	249
25. Kohótízem	254
26. Bakabánya, Ujbánya, Körmöcz és a rézművek 1628—1629-ben	256

IV.

A Brennerszövetkezet bukása. 1630—1640.

1. Sok visszaélés és kihágás	262
2. Az utolsó áldás Felsőbiebertárnán	266
3. A Brennerszövetkezet kisebb vállalatai 1630—1631-ben	272
4. A kincstár vezetése alatt levő vállalatok 1630—1631-ben	278
5. A kisebb magánvállalatok 1630—1631-ben	283
6. A selmeczi kohók és a fémtermelés 1630—1631-ben	291
7. Bakabánya és Ujbánya 1630—1631-ben	294
8. Körmöcz és a rézművek 1630—1631-ben	297
9. Vízveszély és fegyelmetlenség	303
10. A bányabíró nem engedelmeskedik a nádornak	308
11. Tőrekvés a kohászat javítására	311
12. Kisebb jelentőségű hírek	317
13. Összehasonlító próbaolvasztás Besztercebányán	320
14. Hűtelen kezelés	322
15. Nagy pénzhiány	326
16. Védelmi intézkedések	329
17. Gyámoltalan kezelés és vízveszély Felsőbiebertárnán	332
18. A többi bányák is rosszul állanak Selmecen	343
19. Ujbányán Althandel szép érczeket termel	346
20. A körmöczi bányák állapota 1634-ben	347
21. Az úrvölgyi és libethányai bányák 1634-ben	352
22. A pénzügyi zavarok növekednek	357
23. Prandeisz báró királyi biztos jelentése a bányakerület ügyeiről	364
24. Az üzem megszoríttatik	382
25. Szorongattatva ellenségtől és hitelezőktől	385
26. A Brennerszövetkezet felbomlik	390
27. Felsőbiebertárnai főrézses a kincstár	395
28. Pénzhiány mindenütt	399

V.

Kincstári kezelés pénz nélkül. 1641—1649.

1. A pénzügyi zavarok tetőponton.....	405
2. Tehetetlen erőlködések a felsőbiebertárnai üzem fentartására ..	414
3. Sérelmek és elhanyagolt művelés	425
4. Körmöczi események 1641—1642-ben	429
5. A rézművek állapota javul	434
6. Belháború fokozza a bajokat	440
7. A mélyművelés felhagyatik és a munkások fellázadnak.....	444
8. Siceli-társak hűbérbe veszik a kincstári részeket	449
9. Ismét Rákóczy alatt.....	452
10. A hűbéresek kezében	455
11. Kayser testvérek visszalépnek a hűbéres vállalatától	458
12. Andrástárna útát mutat	462
13. Csatározások a törökökkel és védelmi intézkedések	468
14. Áldás	472
15. Utasítások a kezelőtisztek számára	478
16. A világ háládatlan.....	483
17. A kisebb bányák üzeme is élénkül	486
18. Intézkedések kohászati ügyekben	488
19. Társpengztári szabályok és bányászjelvények	491
20. Italmérési jog és egyéb kezelési ügyek.....	497
21. Ujbánya, Körmöcz, a rézművek és Bócza 1648—1649-ben	502
22. A hitel helyreáll.....	508

VI.

Visszatekintés.

1. Selmecz	511
2. Bélabánya.....	518
3. Bakabánya	519
4. Ujbánya	519
5. Körmöczbánya.....	519
6. Ürvölgy	520
7. Libethbánya	521
8. Bócza	521
9. Ortut	522
10. Vasgyárak	522

Okmányok.

I. 1603. július 30-án. A kisebb részesek panasza, hogy a Brennerszövetkezet nem gondoskodik a bánya fentartásáról.....	525
II. 1603. június 13-án. Egyezség a Brennerszövetkezet kisebb részesei és Eiszler Katalin közt, cz utóbbinak bányarészei iránt.....	526
III. 1603. szeptember 13-án. Adler Anna, szül. Huml, átadja bányarészeit fiának, Gienger János Frigyesnek	528
IV. 1603. szeptember 13-án. Adler Anna kinevezi Daniel Jánost a Brennerszövetkezet gondnokává	530
V. 1610. márczius 26-án. Bloenstain Mátyás kinevezetik főkamargróffá	531

	Lap.
VI. 1610. február 23-án. A munkások panasza a rendetlen fizetések miatt.	532
VII. 1610. márczius 2-án. Tárgyalás a munkások kívánságai ügyében	535
VIII. 1610. szeptember 20-án. A munkások megesküdnek, hogy nem fognak többé fellázadni.	539
IX. 1611. szeptember 16-án. II. Mátyás király megtiltja, hogy kutatásokkal, melyek nem műveltetnek, a terület elfoglaltassék	540
X. 1611. szeptember 16-án. II. Mátyás király elrendeli, hogy a saját kohóval nem bíró bányapolgárok csak a kincstári kohóban válthassák be terményeiket	541
XI. 1611. február 17-én. A bányák felmérése és térképezése tárgyában	542
XII. 1611. április 28-án. Az alsó-ausztriai kamara jóváhagyja, hogy a rendeletek ezentúl a főkamaragrófhöz címeztessenek.	543
XIII. 1611. június 21-én. II. Mátyás király rendeli, hogy Khielman András bányabirtoka a kincstár számára lefoglaltassék	544
XIV. 1611. július 7-én. Khielman András tiltakozik a lefoglalás ellen	545
XV. 1611. szeptember 18-án. A Khielman-féle lefoglalt bányarészek jegyzéke	546
XVI. 1611. október 4-én. Jelentés az átvett Khielman-féle részek és az Ő Felségének küldendő érczdarab tárgyában	547
XVII. 1612. június 16-án. Bloenstein főkamaragróf haragos levele Kőrmöcz városához	549
XVIII. 1612. szeptember 12-én. Theiller Boldizsár bányamester eskü-okmánya	550
XIX. 1612. július 20-án. Az alsó-ausztriai kamara rendelete a szepességi bányák bejárása tárgyában	551
XX. 1611. december 24-én. Jelentés a szepesi bányákról	552
XXI. 1613. december 21-én. Koháry Péter levele a törökök mozdulatairól	553
XXII. 1615. szeptember 19-én. Kimutatás a kőrmöczi kamara kiadásairól 1614—1615-ben.	554
XXIII. 1615. szeptember 7-én. A bányapolgárok panaszlevele a bormérés tárgyában	556
XXIV. 1615. november 12-én. Winterholer Péter ajánlja találmányát az arany megnyerésére	558
XXV. 1616. október 27-én. Az alsó-ausztriai kamara rendelete, hogy a bányavárosok az ő rendeleteinek, melyek mindig Ő Felsége tudtával és akaratával adatnak ki, engedelmeskedjenek	559
XXVI. 1616. A selmeczi bányavállalatok és részesek jegyzéke	560
XXVII. 1617. február 23-án. Szerződés, mely szerint özvegy Gienger Anna szül. Huml vagyonát rendezi, midőn Ubl-hopt Sámsonhoz férjhez akar menni	574
XXVIII. 1612. október 10-én. II. Mátyás király megtiltja a beszercezbányai bányaművekhez tartozó zólyomi, dobonyivai, lipcei, likavai, véglesi, újvári és murányi erdőkben az irtást és legeltetést	578
XXIX. 1617. augusztus 31-én. Szerződés a Goldkunsthändler és Rosenauerné között a kőrmöczi Jánostárna használata tárgyában	580

XXX.	1618. január 11-én. Az özvegy alkamaragrófnének megengedtetik, hogy elhalt férje ügyeit tovább vezesse és rendbehozza	581
XXXI.	1619. szeptember 20-án. A kamarák főtisztviselői fogadják, hogy a háború ügyeibe nem avatkoznak	582
XXXII.	1619. szeptember 21-én. Széchy György tábornok biztosítja Bethlen Gábor fejedelem nevében a kamarai tiszteket, hogy őket megvédi és a bányavidéket nem fogja terhelni katonák beszállásolásával	583
XXXIII.	1619. december 24-én. A selmeczi munkabérek jegyzéke	584
XXXIV.	1620. szeptember 5-én. Bethlen Gábor intézkedése a denárok veretése tárgyában	585
XXXV.	1621. június 9-én. A kamarai főtisztek nyilatkozata, hogy a császár-királyhoz hívek maradni akarnak	586
XXXVI.	1621. június 10-én. A királyi biztosok felszólítják a kamarai tisztviselőket, hogy a császár-királyhoz ezentúl is hívek maradjanak	587
XXXVII.	1621. június 17-én. Forgách Zsigmond biztosítja Lienpacher alkamaragrófot, hogy a bányavárosokat Bethlen ellen megvédi	588
XXXVIII.	1621. december 15-én. Szerződés özvegy Vblhopfné és özvegy Giengerné között a vagyon kezelése iránt Gienger Frigyes Nándor kiskorúsága alatt	590
XXXIX.	1621. november 16-án. Hag Rudolf beszterczebányai praefectus folyamodványa Kovacsóczy kanczellárhoz az elfogott sziléziai kereskedők ügyében	596
XL.	1621. november 16-án. Hag Rudolf folyamodványa Zmeskal főkamagrófhöz, ugyanazok ügyében	597
XLI.	1621. december 9-én. Hag Rudolf Kovacsóczy kanczellártól pénzt kér	598
XLII.	1622. február 18-án. Határozat, hogy a fizetés felében polturákkal történjék	599
XLIII.	1622. április 2-án. Galleson Vilmos ellátmányt kér	600
XLIV.	1623. január 12-én. Barsmegye magyar felterjesztése a nádorhoz a csekély értékű polturák tárgyában	601
XLV.	1623. február 12-én. Thurzó Szaniszló nádor értesíti Lienpacher alkamaragrófot, hogy a küldött 2000 aranyból 7 darab hiányzott	603
XLVI.	1623. márczius 6-án. Thurzó nádor levele ugyane tárgyban	603
XLVII.	1623. szeptember 27-én. A selmeczi tisztek panaszkodnak, hogy Giengerné nagyon sürgeti követelésének kielégíttetését	605
XLVIII.	1623. szeptember 27-én. Düllos Miklós győri püspök értesíti Lienpachert, hogy másnap el akarnak utazni Beszterczebányáról	607
XLIIX.	1623. október 2-án. Hrik Ferencz biztos, magyar levélben értesíti a kamarai tisztviselőket, hogy szabadon jöhetnek, mehetnek a táboron keresztül	608
L.	1623. Bethlen Gábor rendelete pénzverési és bányászati ügyekben	609
LI.	1623. október 4-én. Bethlen Gábor sürgeti 60,000 frt megküldését	610
LII.	1623. október 4-én. Stuebenvoll értesíti Körmöcz város tanácsát, hogy ügyeit a fejedelem biztosával kívánsága szerint végezte	610

	Lap.
LIII. 1623. november 1-én. Bornemisza János és Csuty Gáspár figyelmeztetik Gyürky Benedeket, hogy Eszterházy Pál Zólyomba akar menni (magyar levél).....	611
LIV. 1623. márczius 3-án. Forgách Miklós az eperjesi bizottság szükségeire pénzt kér a körmöczi alkamaragróftól (magyar levél).....	612
LV. 1623. október 3-án. Haydt Rudolf értesíti az alkamaragróft, hogy Besztercebányán a biztosok utolsó tanácskozásukat tartják.....	613
LVI. 1623. október 3-án. Haydt Rudolf értesíti az alkamaragróft, hogy a császári biztosokat Bethlen katonái Radvány mellett megtámadták.....	613
LVII. 1624. február 26-án. Bethlen Gábor rendelete, hogy neki pénzverő eszközöket küldjenek.....	614
LVIII. 1624. Bethlen utasítása egy hívéhez, hogy a bányavárosiakra vigyázzon.....	615
LIX. 1624. február 27-én. Biztatás, hogy Bethlen meg fogja védeni a bányavárosiakat.....	615
LX. 1624. április 6-án. Thurzó Szaniszló nádor inti a beszterczebányai tisztviselőket, hogy a pozsonyi garasokat elfogadják.....	616
LXI. 1624. június 6-án. Thurzó nádor utasítja az alkamaragróft, hogy a pozsonyi garasokat felváltsa.....	616
LXII. 1624. június 17-én Kijelöltetik az új Nándorakna helye.....	617
LXIII. 1624. augusztus 1-én. Wendenstein főkamagróf jelentése, hogy szállása nem lakható.....	618
LXIV. 1624. november 11-én. Eszterházy Miklós értesíti a körmöczi tiszteket, hogy a kívánt katonákat nem nélkülözheti.....	620
LXV. 1624. november 19-én. A körmöczi tisztek jelentése a pozsonyi garasok beváltása ügyében.....	620
LXVI. 1624. június 29-én. Thurzó nádor értesíti a körmöczi tiszteket, hogy Ő Felsége engedelmével 20,000 frtnyi garasokat fog felváltásra küldeni.....	622
LXVII. 1624. október 19-én. Pálffy Pál értesíti az alkamaragróft, hogy Ő Felsége engedelmével 10,000 tallérnyi garasokat fog felváltás végett küldeni.....	623
LXVIII. 1624. november 1-én. Lienpacher válasza e levélre....	624
LXIX. 1625. április 12-én. A körmöczi tisztek jelentése a főkamagrófhöz kezelési ügyekben.....	625
LXX. 1625. június 30-án. Kimutatás, hogy 1624. november 27-től 1625. június 30-ig mennyit fizetett a kamara rendkívüli utalványokra.....	630
LXXI. 1625. szeptember 29-én. A körmöczi tisztek igazoló irata az ellenök szórt vádak tárgyában.....	631
LXXII. 1625. Kimutatás, hogy mennyivel tartozik a körmöczi kamara 1625. június végén.....	636
LXXIII. 1626. április 14-én. A lipcei birtok özvegy Széchy Máriaának elzalogosíttatik.....	638
LXXIV. 1626. szeptember 3-án. Ghefellig, manufeldi hadbiztos felszólítja a körmöczieket, hogy élelmi szereket szállítsanak Szentkeresztre.....	640
LXXV. 1626. szeptember 11-én. Ghefellig levele ugyane tárgyban.....	640
LXXVI. 1626. szeptember 13-án. Ghefellig hasonló tartalmú levele.....	641
LXXVII. 1626. szeptember 20-án. Jelentés a főkamagrófhöz a német hadak zsarolásairól.....	642

LXXVIII.	1626. november 28-án. A körmöczi tisztek bizonyítványa a Kassán vert pénzek fémtartalmáról.	643
LXXIX.	1626. december 26-án. Jelentés a réz eladása tárgyában	643
LXXX.	1627. január 3-án. Jelentés a főkamaragrófhhoz, hogy Körmöcz vidékéről a fejedelem hadai is elvonultak ...	645
LXXXI.	1627. február 16-án. Jelentés, hogy a repesztés Felsőbiebertárnán jól sikerült.	647
LXXXII.	1627. február 23-án. Vizsgálat a repesztésre fordított munka tárgyában.	648
LXXXIII.	1628. április 4-én. Jelentés a repesztés eredményéről.	650
LXXXIV.	1628. július 8-án. Ítélet Weindl Gáspár ügyében.	650
LXXXV.	1630. márczius 2-án. A kamarai tisztek pártfogásukba veszik Weindl Gáspárt.	651
LXXXVI.	1631. január 11-én. Első sérülés a repesztő munká mellett	651
LXXXVII.	1633. április 11-én. Weindl Gáspár a királyi biztosokkal gorombáskodik és megbüntettetik.	652
LXXXVIII.	1626. október 16-án. A király megtiltja, hogy a tisztek bányát miveljenek.	653
LXXXIX.	1627. június 22-én. Montecucoli grófné átadja bányabirtokát fiának, Gienger Frigyes Nándor bárónak.	654
XC.	1627. július 24-én. A Brennerszövetkezet részesei megállapítják a princípális hatáskörét.	657
XCI.	1627. június 8-án. A királyi biztosok bizonyítványa, hogy a kamarai tisztviselők szívesen tértek vissza a császár-király iránti hűségre.	660
XCII.	1627. október 13-án. Az esztergomi érsek kölesön adott pénzének visszafizetését sürgeti.	661
XCIII.	1627. október 22-én. A körmöczi tisztek mentsége a pénzverőből kiadott rossz pénzek miatt.	662
XCIV.	1628. január 15-én. Pálffy Pál haragos levele a körmöczi tisztekhez.	662
XCV.	1628. január 16-án. Eszterházy nádor levele Wendenstein főkamaragrófhhoz a körmöczi pénzek rossz tartalma miatt	664
XCVI.	1629. február 2-án. Pázmány Péter érsek nyugtatványa 10,318 fjt 2 denárról.	665
XCVII.	1629. augusztus 15-én. A bányabíróság tisztjeinek folyamodványa segélypénzért.	666
XCVIII.	1629. december 13-án. A besztérczebányai tisztek kérelme, hogy a rézművek fölöslege az adósságok törlesztésére fordíthatassék.	668
XCIX.	1630. január 8-án. A török asperék értékének kimutatása	671
C.	1630. június 22-én. A Vichter-örökösök bányabirtokának jegyzéke.	672
CI.	1630. október 27-én. A Brennerszövetkezet vállalatainál foglalkozó munkások kimutatása.	673
CI.I.	1633. április 11-én. Puchenberg főkamaragróf rendelete a Rottal-féle executió ügyében.	674
CIII.	1633. április 18-án. Az udvari kamara rendelete ugyanez ügyben.	676
CIV.	1633. június 20-án. III. Ferdinánd király rendelete, melyel értesíti a bányavárosokat és tiszteket, hogy Dietrichstein Gábort kinevezte főkamaragróffá.	677
CV.	1633. július 25-én. Jelentés a besztérczebányai kohóban véghez vitt próbaolvasztásról.	679
CVI.	1635. november 5-én. Panaszkok a rézelárusító Bernhard ellen	681

	Lap.
CVII. 1635. december 1-én. Erdőkárok a lipcei Sohlergrundban	682
CVIII. 1635. december 14-én. Selmecz város tanácsának határozata Fuchs Mihály ügyében	683
CIX. 1636. január 23-án. Jelentés a rézművek jövedelméről	684
CX. 1636. február 27-én. Jelentés a selmeczi bányák jövedelméről	686
CXI. 1636. márczius 9-én. Pálffy Pál sürgeti a megrendelt rézedények elkészítését	692
CXII. 1636. márczius 26-án. Özvegy Poghrányiné, Botka Kata magyar levele a véglesi birtok megtarthatása ügyében	693
CXIII. 1636. április 12-én. Ugyanannak hasonló tartalmú levele	694
CXIV. 1636. május 8-án. Wesselényi Ferencz magyar levele ágyúöntés tárgyában	696
CXV. 1636. május 28-án. Réway Ferencz levele a szivattyúhúzóknak ügyében	696
CXVI. 1636. június 12-én. Besztercebányai tanács jelentése a törökök ellen tett intézkedésekről	698
CXVII. 1636. június 12-én. Polthári Soos István magyar levele a törökök ellen való védelem ügyében	699
CXVIII. 1636. július 11-én. Steiffenegger jelentése a felsőbiebertárnai vízhúzás tárgyában	700
CXIX. 1636. július 12-én. Balassa Zsigmond magyar levele, a melyben 500 frtot kölcsön kér	701
CXX. 1636. július 14-én. Sockh administrator a vízemelés felhagyásáról és a törökök ellen való védelemről	702
CXXI. 1636. július 30-án. Pálffy Pál levele a füleki ágyúk kijavítása tárgyában	703
CXXII. 1636. augusztus 26-án. Dóczy Zsigmond réz-üstöket rendel Besztercebányán	704
CXXIII. 1636. augusztus 27-én. Pázmán bibornok pénzügyekben	704
CXXIV. 1636. szeptember 16-án. Sockh administrator a Fülekre indított munkások ügyében	705
CXXV. 1636. szeptember 17-én. Wesselényi Ferencz magyar levele a törökök ellen kért segítség tárgyában	706
CXXVI. 1636. szeptember 18-án. Bakó Ferencz a törökök mozgulatairól	707
CXXVII. 1636. október 26-án. A besztercebányai praefektus panasza, hogy nincs pénze	707
CXXVIII. 1636. október 28-án. Fraunberg Tóbiás híreket közöl a Szepességből	708
CXXIX. 1636. november 3-án. Javaslat, hogy a lipcei birtok helyett Széchynének egy más jószág adassék zálogba a Thurzó-féle uradalmakból	710
CXXX. 1636. november 10-én. Pogrányi Mária magyar levele, melylyel a szalma árát sürgeti	711
CXXXI. 1636. december 16-án. Réway Ferencz sürgeti a megrendelt rézedényeket	712
CXXXII. 1637. január 10-én. Wesselényi Ferencz magyar levélben sürgeti a megrendelt rézedényeket	713
CXXXIII. 1637. január 22-én. Telegdi János kalocsai érsek egy kölcsön ügyében	714
CXXXIV. 1637. márczius 12-én. Királyi rendelet a bányaművek körül fekvő jószágok tárgyában	714
CXXXV. 1637. április 3-án. Jakoffy Ferencz magyar levele, hogy bajlandó 3000 frtot kölcsön adni	716

CXXXVI.	1637. június 13-án. A besztercebányai tisztek jelentése az úrnapi körmenet tárgyában	717
CXXXVII.	1637. július 11-én. Pogrányi Benedek levele egy török fogságba esett ember ügyében	718
CXXXVIII.	1637. november 17-én. Rákóczy György levele marha- és fagygyúszállítás tárgyában	719
CXXXIX.	1637. december 4-én. A selmeczi tanács határozata a magyar nyelv tautása iránt	720
CXL.	1638. január 19-én. Özveg्य Széchy Mária buza és zabszállítás tárgyában (magyar levél)	720
CXLI.	1638. január 21-én. Thurzó Szaniszló özvegye, Czobor Anna magyar levele rézedények tárgyában	722
CXLII.	1638. február 27-én. Balogh Anna magyar levele, mely-lyel fizetést sürget	722
CXLIII.	1638. május 17-én. Özveg्य Széchy Mária levele, mely-lyel a buza árát sürgeti	723
CXLIV.	1638. május 26. án. Királyi rendelet a Rottal-féle ügyben	723
CXLV.	1638. július 3-án. A besztercebányai tisztek panasza, hogy nagy pénzzúlkében vannak.	725
CXLVI.	1638. augusztus 5-én. Az administrator válasza, hogy őt is szorítják a hitelezők	727
CXLVII.	1638. augusztus 9-én. Carphin Vilmos tanácsai	728
CXLVIII.	1638. október 9-én. Bornemisza Mária magyar levele buzaszállítás tárgyában	729
CXLIX.	1638. november 12-én. Az udvari kamara megengedi, hogy 10,000 tallér vétessék kölcsön	729
CL.	1638. december 29-én. Wesselényi Ferencz a törökök ellen segítséget kér	731
CLI.	1638. november 25-én. Kötelezvény a kölcsön vett 10,000 tallérról	731
CLII.	1638. Prandeisz jelentése a válatóműhely hiányairól	734
CLIII.	1638. Prandeisz jelentése a czimentezésről	735
CLIV.	1638. december 8-án. Az administrator nem tud segíteni a besztercebányaiak szükségén	738
CLV.	1638. december 30-án. A besztercebányai tisztek jelen-tése a pénzhányról	739
CLVI.	1639. május 1-én. Szerződés Kornheim Gergely és De-nicher Bálint közt	740
CLVII.	1639. május 9-én. Poltháry Soos István magyar levélben kér kölcsön egy gira ezüstöt	742
CLVIII.	1639. május 10-én. Losi Imre esztergomi érsek a tized-ért fizetést sürget	742
CLIX.	1639. május 25-én. Kötelezvény, hogy a kölcsön vett 10,000 tallér után 15% kamat fizetessék	743
CLX.	1639. június 30-án. Jelentés a rézművek pénzügyeiről	744
CLXI.	1639. július 5-én. Az altisztek jelentése az úrvölgyi munkások kívánságairól	746
CLXII.	1639. július 12-én. Illésházy sürgeti a gabona árát	747
CLXIII.	1639. október 12-én. Jelentés a rézművek pénzügyeiről	747
CLXIV.	1639. december 10-én. Draskowitz György győri püs-pök levele kölcsön adott pénzéről	749
CLXV.	1640. január 18-án. A selmeczi bányabíró panasza, hogy a részesek nem fizetik költségeiket	750
CLXVI.	1640. január 26-án. Gienger Frigyes jelenti, hogy tovább nem fizethet	752

CLXVII.	1640. február 26-án. Schulz György könyvvivő panasza Wenger Mihály pénztárnok ellen	753
CLXVIII.	1640. április 30-án. A Brennerszövetkezeti könyvvivője jelenti, hogy nem tartottak fizetést	755
CLXIX.	1640. május 16-án. Királyi rendelet, melylyel Széchy Mária követelése a lipcei birtokra inseribáltatik	756
CLXX.	1640. május 8-án. Bizodalmas felszólítás, hogy a király utazására azonnal küldjön az administrator 10,000 frtot	758
CLXXI.	1640. május 11-én. Réway László fizetést sürget	759
CLXXII.	1640. május 21-én. A selmeczi tanács jelentése, hogy Siglisberg meghódolt a törököknek	760
CLXXIII.	1640. július 5-én. Zólyommegye 100 embert küld a szivattyúk húzására	761
CLXXIV.	1640. július 9-én. Benitzky János tőröczy alispán egy csapat szivattyúsokat küld	761
CLXXV.	1640. július 11-én. Ugyanaz a szivattyúsok ügyében ..	762
CLXXVI.	1640. július 23-án. Bosnyák Judit magyar levélben sürget fizetést	763
CLXXVII.	1640. augusztus 7-én. Rákóczy György, egy tisztjének követelése tárgyában	763
CLXXVIII.	1640. október 9-én. Jelentés, hogy az úrvölgyi munkások nem dolgoznak	764
CLXXIX.	1640. október 28-án. Gienger Frigyes 200 aranyat kér kölcsön	764
CLXXX.	1640. október 31-én. Az administrator válasza, hogy kölcsön nem adhat	766
CLXXXI.	1640. december 22-én. Az administrator értesíti a beszerzebányai tiszteket, hogy fizetésüket csak két hónap múlva fogják megkapni	767
CLXXXII.	1640. december 30-án. Újbánya város tanácsa segítséget kér a törökök ellen	767
CLXXXIII.	1640. karácson napján. Mustafa aga magyar levélben felszólítja Magospartot, hogy hódoljon	768
CLXXXIV.	1641. január 1-én. Wesselényi Ferencz levele védelmezési ügyekben	769
CLXXXV.	1641. január 7-én. Eszterházy Miklós nádor levele védelmezési ügyekben	770
CLXXXVI.	1641. január 18-án. Bakabánya város 100 frtot kér a bekerítés helyreállítására	771
CLXXXVII.	1641. augusztus 2-án. Steiffenegger jelentése a vízemelés nehézségeiről	772
CLXXXVIII.	1641. augusztus 12-én. Ugyanaz ugyan e tárgyban ..	773
CLXXXIX.	1641. október 2-án. Ugyanaz pénzügyekben	774
CXC.	1641. október 8-án. Ugyanaz ugyan e tárgyban	775
CXCI.	1641. október 30-án. Ugyanaz a bánya állapotáról	777
CXCII.	1641. november 29-én. Királyi rendelet, hogy a tisztek kötelezzék magokat, hogy a számvévőség határozatait kifogás nélkül elfogadják	778
CXCIII.	1641. A kiállítandó kötelezvény szövege	779
CXCIV.	1641. december 9-én. Steiffenegger jelentése a bánya állapotáról	781
CXCV.	1641. december 22-én. Pálffy Pál rezeset kér ágyúk öntésére	782
CXCVI.	1641. december 24-én. Királyi rendelet, hogy a termelt réz Ioanelli testvéreknek átadassék	783

	Lap.
CXCVII. 1641. október 13-án. Az administrator pénzügyekben.	784
CXCVIII. 1642. január 18-án. Palásty Pál hontmegyei alispán magyar levele Telegdi János kalocsai érsek és nyitrai püspök követelése tárgyában	785
CXCIX. 1642. január 11-én. Réway László a palatinus követelése tárgyában	786
CC. 1642. július 29-én. Özvegy Széchy Mária magyar levele, melylyel kéri, hogy egy határkiigazításhoz szükséges tanúk oda kirendeltessenek	787
CCI. 1642. november 16-án. Schulz György jelentése pénzügyekben	788
CCII. 1642. december 8-án. Ugyanaz a bánya állapotáról	789
CCIII. 1642. december 20-án. A körmöczi felső bányában keletkezett tűzről	791
CCIV. 1643. február 20-án. Királyi rendelet 1500 fnt kölcsönadása tárgyában	792
CCV. 1644. április 25-én. Rákóczy György ígéri, hogy védőlevelet adni fog	793
CCVI. 1644. április 26-án. Rákóczy György magyar védőlevele a beszterezebányai tisztek számára	794
CCVII. 1644. április 26-án. Rákóczy György védőlevele a rézszállítók számára	794
CCVIII. 1644. márczius 16-án. Az udvari kamara rendelete a „vaporez mineralium” tárgyában	795
CCIX. 1644. július 13-án. Eszterházy Miklós bizonyítványa, hogy a körmöcziek a császár-királyhoz hívek maradtak	796
CCX. 1645. február 10-én. A Siceli-társak hűbéri szerződése a kincstárral	797
CCXI. 1645. április 15-én. Az udvari kamara túlzottnak tartja a félelmet, hogy Rákóczy ismét elfoglalhatná a bányavárosokat	802
CCXII. 1645. április 22-én. Bakos Gábor tábornok szabad járást kelést biztosít a bányavárosi tisztek és szállítmányok számára	803
CCXIII. 1645. május 28-án. Rákóczy György fegyvereket rendel a bányavárosokban	804
CCXIV. 1645. augusztus 8-án. Ugyanaz rendeli, hogy 400 mázsa rezet számára készen tartsanak	805
CCXV. 1645. szeptember 22-én. Királyi rendelet, hogy Rákóczy Györgynek 400 mázsa és homonnai Drugeth Jánosnak 100 mázsa réz, a békekötés értelmében, kiadassék	806
CCXVI. 1647. június 12-én. Királyi rendelet, melylyel lobkowitzi Poppel Ádám gróf királyi biztosi minőségben a bányavárosokba kiküldetik	807
CCXVII. 1646. május 12-én. A második hűbéri szerződés a kincstárral	808
CCXVIII. 1648. január 8-án. Jelentés hogy Katalinvágot szerencsén lyukasztott Andrástárnával	814
CCXIX. 1648. január 10-én. A határ iránti egyezkedés Bieberaltárna és Andrastárna közt	815
CCXX. 1648. február 12-én. Bormérés tárgyában	817
CCXXI. 1648. február 20-án. A hodrusiak kéri, hogy megvédelmeztessenek a törökök ellen	818
CCXXII. 1648. márczius 18-án. Lobkowitzi Poppel gróf rendelete a rézkohók ügyében	820

CCXXIII.	1648. április 11-én. Folyamodvány a királyi biztoshoz a társ pénztári szabályok tárgyában	821
CCXXIV.	1648. április 24-én. Bormérési szabályok	822
CCXXV.	1648. április 28-án. Társ pénztári szabályok	828
CCXXVI.	1648. augusztus 20-án. Egyezkedés a bányász-jelvények tárgyában	833
CCXXVII.	1649. április 26-án. Utasítás Markus János számára ...	836
CCXXVIII.	1649. június 14-én. Királyi rendelet a lipcei birtok elzálogosítása ügyében	838
CCXXIX.	1649. június 14-én. Királyi rendelet a zólyomi birtok elzálogosítása ügyében	840
CCXXX.	1649. július 15-én. Királyi rendelet, hogy Pálffy Pál nádornak 200 mázsa réz kiadassék	841
CCXXXI.	1649. augusztus 10-én. Királyi rendelet, hogy Selmecz körül néhány falu megvételessék Kohárytól és az ottani jobbágyok szénégetőkül használtassanak	843
CCXXXII.	1649. október 16-án. Királyi rendelet Barsmegyéhez a szénégetés tárgyában	844
CCXXXIII.	1649. december 9-én. Az udvar számára szállítandó erdei madarak tárgyában	845

BEVEZETÉS.

Mielőtt történetünk fonalát felvennők, jó lesz röviden visszaemlékeznünk az alsómagyarországi bányakerület állapotára, a hogy azt a XVII. század első éve találta.

Az *úrvölgyi bányákat* ekkor meglehetősen eredménynyel kezelték a kincstár tisztjei, a termelés és jövedelem nem volt ugyan már oly fényes, mint a Thurzók és Fuggerek idejében, de még ~~mindig~~ elég tekintélyes vala, és az alsó-ausztriai kamara biztosai, kik gyakran jártak a bányavidéken, gondoskodtak, hogy a külső kezelés évről évre szabályosabb és rendszeresebb legyen, de a bánya belső üzemének javításával nem igen foglalkoztak, és akadálytalanul megengedték, hogy a fejtés kellő előkészítés nélkül foganatba vétessék. A kohóüzem Besztercebányán összepontosított és jelentékeny javulásnak indult, a midőn 1599-ben portyázó tatár csapatok nagy kárt tettek úgy a kohókban, mint a városban, melynek egész környékét elpusztították.

Az alsómagyarországi bányavidék ekkor kezdte érezni élenkebben a válságos politikai viszonyok káros hatását, melyek alatt nem sokára rendkívül sokat szenvedett, midőn a szerencsétlen ország egyik felének végvidékét képezte, melynek fémkincse és ipara igen alkalmas vala a közelben táborozó ellenség rabló és romboló vágyának ingerlésére.

Az alsó-ausztriai kamara, melynek főigazgatása alatt állott a bányavidék, a XVI. század utolsó éveiben Haag Dávidot állította, mint főkamagróft a kerület élére; Haag, ki a pénzverőt Selmeczre akarta áttelepíteni és e szándékát keresztül nem vihette, nemsokára lemondott hivataláról s így a főkamagrófi tisztség ismét megtűrt; de hogy a bányavidéken egy állandóan ott tartózkodó tekintélyes közeg legyen, és a művek viszonyait teljesen ismerve, azoknak ügyeit erőlyesen egy czél felé vezérelhesse: igyekezett a kormány,

hogy a főkamaragrófi állomásra minél előbb egy ügyes és tapasztalt egyént szerezzen.

A *Körmöczi* kincstári bányák a XVI. század utolsó tizedében veszteségbe jutottak, és minthogy a veszteséget az által akarták elkerülni, hogy a feltárásokat és reményvágatok hajtasát megszüntették, nem is volt várható, hogy helyzetök egyhamar javuljon. E bányák vesztesége annal könnyebben fölemésztette a fémbeváltás és pénzverés jövedelmeit, mert ezekből kellett fedezni a végvárak költségeit is. Körmöcz tekintélye ily körülmények közt folyvást hanyatlott, és a kamaragrófoknak is nem Körmöcz, hanem Besztercebánya rendeltetett székhelyül.

Selmeczen jól állott a XVI. század végén a *Brennerszövetkezet*, mely minden jelentékenyebb bányánál förészes vala, és különösen *Felsőbiebertárnából* már majdnem két évtizeden át folytonosan nagy jövedelmet húzott, és a *klingentárnai* völgyben a *Biebertelären* dús érczeket fejtett; de a szélaknai völgyben felhagyatott a *Bieberaltárna* alatt volt mély művelés a vízemelés nehézségei és költséges volta miatt. A Brennerszövetkezet főképen *Felsőbiebertárna* művelésére fordította minden erejét, többi bányáinak föltárásával nem sokat gondolt, pedig nem ártott volna ezeket is erélyesen folytatni akkor, mikor bőven volt jövedelem, hogy azután később *Felsőbiebertárnának* segítségére lehessenek. Lindacker Kristóf, a Brennerszövetkezet első gondnoka elhalálozván, utódjai csak arra fordították figyelmöket, hogy az általa feltárt érczeket a mennyire lehet lefejtsék, hiányzott nálók Lindacker előrelátása és kitűnő szakismerete. Lindacker ugyanis csak annak köszönhetette az általa vezetett üzem fényes eredményeit, hogy ő, elhagyván a selmeczi régi szokást, nem dolgozott talp alá, hanem a *Bieberaltárnával* oly mélyen tártá föl a telért, hogy midőn a régi művelések alá érkezett, ott az áltárna fölött is nagy terjedelemben talált művelésre méltó közeket; ezekből volt ő képes rövid idő alatt annyit termelni, hogy a Brennerszövetkezet pénzügyeit rendbehozhatta, a nélkül, hogy a talp alá nagyobb mélységre hatolni kénytelen lett volna.

Ilyen előre gondoskodó, tervszerű művelés Selmeczen s általában az egész kerületben szokatlan vala; a fejtések rendszeren mindenütt a talp alatt valának és addig erőszakoltattak mindig mélyebbre és mélyebbre, míg csak lehetett; és csak midőn már a költségek a termelés értékét jóval túlhaladták, és a birtokosok pénzereje már nagyon meggyengült, akkor történt csak intézkedés a víz levezetésére, de rendszeren akkor is csak úgy, hogy az új tárna vagy vízvezető nyílám csak kisebbitette a magasságot, melyre a vizet emelni kellett, de nem tárt fel

eleven közekeket és nem tette a vízemelést fölöslegessé. Ilyen módon azután előrelátható vala, hogy előbb-utóbb az egész művelésnek meg kell akadni.

Az oktan tüzem veszélyes következményeinek e jelei nem mutatkoztak még a XVI. század végén, de a XVII. század elején annál gyakrabban találkozunk velök, mert a Brennerszövetkezet Lindacker halála után nem tartotta szükségesnek, hogy a nagyterjedelmű tüzemhez szakértő gondnokot alkalmazzon.

Igaz ugyan, hogy midőn a Brenner-szövetkezet 1583-ban saját kezeibe vette a bányák vezetését, kikötetett, hogy semmi nevezetes vállalatba ne kezdjen a kamarai tisztek tudta és beleegyezése nélkül, de ez a kikötés csak arra volt alkalmas, hogy megakadályoztassék valamely czélszerűtlen és oktan vállalat megkezdése és a haszontalan költekezés, de teljességgel hatástalan volt arra, hogy a czélszerű és szükséges munkálatok annak idejében végrehajtassanak, és a jövőre való gondoskodás el ne hanyagoltassék; mert ez irányban a kezdeményezés egészen a szövetkezetre volt bízva. Ha az ellenörködő felügyelet csak arra szorítkozik, hogy a tévedéseket és hibák elkövetését megakadályozza, nem menthet meg egy vállalatot sem a bukástól akkor, midőn nincs senki, a ki idejekorán végrehajtsa s megtegye mind azt, a mi az tüzem jövőjének biztosítására szükséges; ezt csak egy előrelátó szakértő jó gondnok teheti. E szerint természetes, hogy a kincstári ellenörködésnek igen kevés hatása volt a Brennerszövetkezet tüzemének fentartására, kivéve egyes ritka eseteket, midőn egyes erélyes főtisztek tulajdonképi hatáskörükön túlmenve, arra szorították a szövetkezetet, hogy bányaművelését czélszerűbben vezesse.

Selmeczen sok panasz merült fel a XVI. század utolsó éveiben a társpénztár kezelése ellen, mely azelőtt minden ellenörködés nélkül a bányabíróra volt bízva; a munkások befolyást követeltek vagyonuk kezelésére, és e végett egy négytagú választmányt adtak a bányabíró mellé. A királyi biztosok igyekeztek a munkások jogos igényeinek eleget tenni, a kezelés azonban még hosszú ideig igen gyarló maradt.

Körmöczön divatban volt már régóta a fejtésre méltó telérközekeket föltáratásuk után beomlani hagyni, és így az omladványokból kisebb költséggel nyerni a zúznivalót; de e szokásnak rossz következményeit már hosszabb idő óta érezte a kincstári bányaművelés, mert a dúsabb omlatok kitakarítása után meddő közekek is beomlottak, melyeknek kiszállítása nagy költséget okozott, az omlások pedig elzárták az utat további feltárások és újabb fejteni való közekek felkeresése előtt, a mit

vége mégis meg kellett tenni, és pedig akkor, midőn a bánya már nagy veszteségben volt. A körmöczi kincstári bányászatnak legfontosabb művelési pontja a XVI. század végén a *Mélyaltárna* vájatvége volt, mely közel volt ahhoz, hogy *Rudolfakna* mély nyílámjával közlekedésbe hozassék; de a vájatvégen nem lehetett dolgozni léghiány miatt, a *Rudolfaknából* hajtott nyílámot pedig csak nagy ritkán lehetett szárazzá tenni, s így e fontos munka rendkívül lassan haladhatott. Ha a *Mélyaltárna* akadály nélkül levezetheti *Rudolfakna* vizeit, új tere nyílik a fejtésnek, melyet eddig a vízemelés nehézségei miatt igénybe venni nem lehetett. A magánbányaművek még meglehetősen eredménynyel műveltettek a XVI. század végén, de előrelátható volt, hogy előbb-utóbb ezek is abba az állapotba jutnak, melyben a kincstáriak szenvedtek, és hogyha az üzemet nem tudják veszteséggel továbbfolytatni, elpusztúlnak, ámbár a teléreknek nagy része még föltáratlanul hevert, és föltárájának hosszú időre adhatott volna jövedelmet.

Bakabányát és *Ujbányát* már a XVI. század vége felé sokszor nyugtalanították a törökök, és lehetetlenné tettek a várostól távolabb eső helyeken minden foglalkozást. A törökök szomszédsága még az által is rosz hatással volt a bányavárosokra, hogy a bányavárosok vidékén levő falusi népség a gyakori zaklatásokat kikerülendő, elmenekült, tűzhelyét s földjeit elhagyta, és így a bányavárosok közvetlen környéke nem járulhatott a városok nagyszámú fogyasztóinak élelmi szerekkel való ellátásához, s ennek következtében minden igen megrágult.

A bányavárosok területén kívül fekvő kutató vállalatok, valamint a *bóczai* határban és Liptómegyében magánbirtokon nyitott kisebb bányák felvirágzásának nagy akadályja volt a földesurak önkénye, kik a bányatörvényt semmibe sem vették és a bányászokat önkényes adókkal terhelték. A politikai viszonyok zavaros állapota nem engedte, hogy e vidékeken helyreállíttassék a törvény tekintélye.

Egészben véve az alsómagyarországi bányászat nem igen kecsegtető kilátásokkal lépett át a XVII. századba.

I.

A BRENNER-SZÖVETKEZET

ELHANYAGOLJA ÜGYEIT.

1600—1609.

I. Szervezkedések és utasítások.

Az ország állapota 1600. elején igen szomorú vala; a törökök mult évi hadjáratának és a tatárok pusztításainak fris nyomai valának láthatók mindenütt, a kifosztott, sanyargatott népet éhség és ragályos betegségek fogyasztották, a kiket pedig e csapások megkimélték, azoknak az ország megvédésére rendelt zsoldos hadak dulásaitól és rablásaitól kellett minduntalan félniök. A kormánynak nem volt pénze, hogy a zsoldos hadakat rendesen fizesse, ezek azután szereztek magoknak kárpótlást ott, a hol azt leggyorsabban és legkevesebb veszélyeztetéssel szerezhették. A zsoldos vallonok voltak ez irányban ismét az elsők. A pápai vár megvédése 1500 vallonra és egy csekély számú magyar csapatra volt bízva Maróthy Mihály kapitánysága alatt; fizetést már régóta nem kapván, fellázadtak a vallonok, a kapitányt és a magyar csapatot fefegyverezték, és azután mindazokat, kiket a városban és vidékén elfoghattak, Budára és Fehérvárra vitték, és őket ott nyilvános árverésen eladták a törököknek.¹

Schwarzenberg Adolf küldetett Pápa alá, hogy azt a vallonoktól visszavegye, és ő ostrom alá is fogta a várat, de 1600. márczius 23-án ostrom közben egy golyótól találva meghalt. Az ostromot azután Nádasdy Ferencz folytatta és a várat elfoglalván, a hűtelen őrséget megfenyítette.²

¹ Horváth Mihály Magyarország története IV. 473. l.

² Ugyanott IV. 474. l.

Ugyanez évben halt meg rövid betegeskedés után Pálffy Miklós is, kiben az ország legjobb s legképesebb hadvezérét veszíté el.¹

Erdélyben Mihály vajda, mióta Báthory Endrét megverte, korlátlanul zsarnokoskodott, a miért a nemesség fellázadván, a zsarnokot Básta császári vezér segélyével megverte, kiűzte, és a székelyeket, kik őt pártolták, keményen megbüntette.²

Selmeczen is szerencsétlenséggel köszöntött be az új század; leégett a vihnyi vashámor. 1600. február 21-én megjelent a bányabírónál a szerencsétlenség okozója Wascher Gyurkó Vihnyéről, és bejelentette, hogy az ő szénszállító szerkerétől a meleg fürdő mellett levő vashámor leégett, és hogy a város az ő és családja kérelmére neki megkegyelmezett; miért is ő, hogy az általa okozott nagy kárt némileg megtérítse, a városnak két vashányát ajándékoz, melyek egyike a *Tschubernik* legközelebbi oldalán fekszik, a másik pedig a *Plescher* alatt egy puskalövésnyire.³

A *St. Johannes am Schobob* nevű bánya tüzemének folytonos eredménytelensége egészen elkedvetleníté a vállalkozókat. Dier Constantin, selmeczi polgár, 1600. május 7-én odaajándékozta e bánya $\frac{3}{16}$ részét a munkásoknak.⁴

1600. évi május 18-án, a Lorberer örökösök és pedig: Lorberer Konrád bányapolgár Selmeczen a maga és fivére Lorberer János nevében, Fleischer Antal a maga és neje Lorberer Judit valamint sógora Lorberer Burghard nevében kijelentették a bányabíró előtt, hogy miután megboldogult atyjok Lorberer Burghard selmeczi bányapolgár és tanácsos akkor, midőn 10—11 év előtt a *Handel Hodritsch Finsterort* és más kisebb bányák egyesítették, $\frac{3}{64}$ rész birtokát az egyesítés alkalmával elveszítette, és ezért mindeddig hiába perlekedtek, mert a Brennerszövetkezet, mint finsterorti főrészes az ő $\frac{9}{16}$ részéből semmit sem akar átengedni; most a perlekedés megszüntetése végett oly módon egyezkedtek ki a kisebb részesekkel, hogy Theiningerné Anna az ő $\frac{10}{64}$ részéből $\frac{1}{64}$ részt nekik átengedett, Hohenbergerné pedig valamint Linkh János és a kincstár az ő részeikért a Lorberer örökösöket 115 forinttal kielégítették; ők tehát ünnepélyesen kinyilatkoztatják, hogy ez által teljesen ki vannak elégítve és minden további keresettől elállanak.⁵

Ez egyezés következtében *Finsterort*, *Birnbaum* s más

¹ Horváth Mihály Magyarország története IV. 474. l.

² Ugyanott IV. 472. l.

^{3 4 5} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

közel fekvő bányák egy társulat közös birtokává lettek a *Handel Hodritsch* nélkül, mert ez a másik hegy alatt működött. Az egyesült bányák részesei lettek:

a Brennerschvetkezet	$\frac{10}{16}$	részszel
Hohenbergerné	$\frac{2}{16}$	$\frac{1}{64}$ "
Theiningerné	$\frac{2}{16}$	"
Linkh János	$\frac{1}{16}$	"
a kinestár	1	$\frac{32}{64}$ "
Lorberer örökösök	$\frac{1}{64}$	"

és a részesek eme lajstroma 1600. június 13-án jegyeztetett be a bányabíróságnál.¹

A bányáknál előfordult birtokváltozásokból különösen megemlítené tartom még, hogy 1600. május 26-án Sayetz Jónás krebsgrundi sáfár $\frac{2}{16}$ részt, és november 11-én Ertl Jakab kir. bányatiszt $\frac{2}{16}$ részt ajándékoztak a *Modererbstolln auf dem Geradt* nevű vállalatból Fleisch György kir. könyvivőnek.²

Ezekén kívül eladások történtek még a *St. Erasmus aufm Pelz, Ruda Eisenstein, St. Annastolln in Roszgrund, die Roll in Hodritsch* és a *Thierstolln* nevű bányáknál.³

1600 augusztus 28-án Rudolf király prunni Rappach Kristófot, a véglesi uradalom zálogbirtokosát, nevezte ki a bányavárosok főkamagróffjává, és ellátta őt ugyanazon utasításokkal, melyek 1598-ban Haag Dávid volt főkamagrófnak kiadattak.⁴

Rappachnak első foglalatossága volt a társpénztár kezelése ellen fölmerült panaszok megvizsgálása; ezt az ügyet ő már a múlt évben, még mielőtt főkamagróffá kineveztetett volna, tárgyalta, és rendezésére vonatkozó határozatait 1600. január 18-án egy iratba foglalta össze, mely a legujabb időkig a társpénztári kezelés alapján szolgált; ez irat lényeges tartalma a következő:

A bányamunkások elődei már réges-régen („vor vielen vnerdenklichen Jahren“) tekintve azon bánya- és kohó-munkásokat, kik fiatal koruk óta a bányákban és kohókban dolgoztak, és az ottan beszívott ártalmas levegőtől, valamint a fáradságos és veszélyes munka, vagy sérülés következtében öregségökben betegesek és kenyerőket meg nem kereshetik, elhatározták, hogy ezek javára minden bánya- és kohó-munkás hetenkint az ő béréből egy pfenniget adományozzon, hogy ebből a szükségét szenvedőknek segítséget adni lehessen. Ez adományok pénztára, a *társpénztár*, a bányamester lakásában

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

⁴ Schmidt F. A. Sammlung der Berggesetze III. 304 l.

örzendő; a munkások kívánták ugyan e pénztárt saját kezelésükbe venni, de ez meg nem engedtetett; hogy azonban e pénzek kellőleg kezeltessenek és ez iránt a munkások megnyugtatta legyenek, határoztatik, hogy a munkások minden évben a tisztek közül hármat vagy négyet és a munkások közül is hármat vagy négyet válasszszanak, és egy társ pénztári irtokot is nevezzenek ki a bányabíró jóváhagyásával, a ki a bevételeket és kiadásokat könyvelje, és a számadásokat rendben tartsa, melyek minden évben az év elején, vagy Gyertyaszentelő-Boldogasszony ünnepén, midőn a városi hatóság is megújittatik, a városi tanácsnak és a bányabírónak bemutatandók megerősítés végett. A társ pénztárhoz mind a két félnek külön kulcsa legyen, hogy azt egyik a másik nélkül fel ne nyithassa. Ha a társ mesterek között (Bruedermaister) egyik vagy másik rosszul viselné magát, feljelentendők a bányabírónál, hogy a városi tanács segítségével kellően megbüntettessenek. A munkásoknak nem szabad lármázni, rendetlenkedni, kihágásokat tenni, vagy a városi tanácsnak és a bányabírónak engedetlenkedni, hanem kötelesek ezeknek rendeleteihez alkalmazkodni, különben ők is megbüntettetendők úgy, mint a társ mesterek.

A társ pénztárnak minden jövedelmét, bevételeit és kiadásait azonnal be kell írni a könyvekbe a bányabíró tudtával, hogy a könyvekből akár mikor látni lehessen, mennyi volt a jövedelem és mire fordított?

A bányabíró ne kezelje a társládai pénzeket, nem is tartozik azokról számadást tenni, hanem a társ mesterek kötelesek a bányabíró lakásában levő társ pénztárt a bányabíró jelenlétében kezelni, és a kezelésről számot adni. A bányabíró és a legénység tudta nélkül senkinek se adjanak a társ mesterek oly nagy összegeket kölcsön, mint eddig történt. A segítség kiosztása 3—4-szer vagy többször történjék, a mint a társ pénztár jövedelme engedi. A kiadásnál különös tekintettel kell lenni a szegény öreg, beteg bányakohó- vagy zúzó-munkásokra, kik már képtelenek a keresetre, vagy a bányában megsérültek; továbbá a szegény asszonyokra, özvegyekre; és ha egy szegény társ vagyontalanul elhalt, s nem volna miből fedezni a temetési költségeket. Mindazokat, kik a társ pénztárból segítséget kapnak, pontosan be kell írni névszerint a könyvekbe, és hogy mennyit kaptak segítségül.

Végre, ha az évi leszámolások alkalmával némi költségek előfordulnának, azok lehetőleg elkerülendők, és legalább annyira mérséklendők, hogy azokon a legénység meg ne botránkozzék, az étkezésből és ivásból vendégeskedés és

iszákosság ne keletkezzék, és a legénység pénze, mely a szegények felsegelésére adományoztatott, el ne pazaroltassék.¹

A bányamívelés minőségéről ez évből semmi feljegyzéseket sem találunk.

A rézművek állapotának megvizsgálására ez évben, szeptember 2-án a kormány ismét egy bizottmányt küldött ki Trybl Gáspár elnöklete alatt, ki a lipesei várhoz tartozó jószágot zálogban bírta; tagjai voltak még e bizottmánynak Greisz Henrik az alsó-ausztriai kamara tanácsosa, és Freiszeisen György a körmöczy *Goldkunsthdlgung* gondnoka; a biztosok, szokás szerint, terjedelmes utasítással láttattak el.²

¹ Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt CCXXV.

² Schmidt F. id. m. III. 316. l. az utasítás tartalma kivonatban következő:

1. Vizsgálják meg a biztosok, hogy az 1583-iki bizottság utasításai fogantatottak-e?

2. Vizsgálják meg a pénztárt és a könyvelést.

3. Vizsgálják meg az adott előlegeket.

4. Járják be a bányákat Úrvölgyön, Sandbergen és Libethbányán, és hívják meg a bejáráshoz Ritter János körmöczy bányamestert, Richter Christian brenneri gondnokot, Hofer János moszteniczi sáfárt, Schlezenszky István bóczai bányabíró és Ritschenszky János salakkutatót, valamint a rézelárusító Castelli Eleket is, és adjanak a felől véleményt, hogy mely bányák művelendők és melyek felhagyandók, különösen vizsgálják meg Libethbányát, mely már régóta veszteséggel műveltetik és most is évenként 312 írtba kerül, termelése pedig éppen semmi sincs.

5. Tudakozódjanak, nem lehetne-e valahol új bányákat nyitni és hogy mikép állanak azon bányák, melyek Fülek elfoglalása óta munkába vétettek?

6. Vizsgálják meg a kohókat is, nem lehetne-e ottan valami költséget megtakarítani?

7. A bányában minden munkahelyről próba vétessék, és ha valami rendetlenség a bányákban vagy kohókban taláztatik, az azonnal megszüntetessék.

8. A magánbányaművelők az ezüstös rézkérv beváltási árának felemeléseért folyamodtak; vizsgálják meg a biztosok ezt az ügyet is, és ha a rézárusítók a magasabb beváltást elfogadják, számítsák ki mennyibe fog kerülni akkor egy mázsza réz, és mennyivel fog a termelés szaporodni?

9. Az olvasztókkal is próbát tétessenek, és a hol lehet, javíttassék az üzem.

10. Ügyeljenek, hogy az érczek jól és tisztán kiválasztatnak-e?

11. Ügyeljenek, hogy a tiszték követik-e az adott utasításokat?

12. Vizsgálják meg az erdőkezelést és szénítést.

13. Vizsgálják meg, miképen láttatnak el a munkások élelmi szerekkel?

14. Minthogy e czélra a zólyomi és thuróczi tized bérbe vétett, vizsgálják meg, nem történik-e a tized beszedésénél valami rendellenesség?

15. Úrvölgyön egy sörpincze rendeztetett be a munkások számára, vizsgálják meg, miképen kezeltek az?

Ugyane Trybl Gáspárnak, ki a bizottság elnöke volt, inscribálta Rudolf király 1600. december 1-én zálogul a lipcei várat és tartozékait, mert Trybl kifizette Rubigalli özvegyének a 30,302 frt 21 denár összeget, melylyel neki a király adós volt, Bunkhofen Albert beszterczebányai praefectusnak pedig kölcsön adott 3000 magyar forintot, ezekért tehát 34,052 frt és 21 denár rajnai összeg fejében átadatik neki a lipcei vár és minden hozzátartozó jószág az ő és elsőszülött fia élete tartamára zálogul, azon kikötéssel, hogy az alsó-ausztriai kamara tanácsosainak és a beszterczebányai praefectusnak engedelmesskedjenek, a rézműveket a praefectus megkeresésére a jobbágyok munkáival, fuvarozásaival, és élelmi szereivel ellátni segítsék, fentartatván a beszterczebányai kamara rendelkezésére az irtásokkal nyერendő földek és az erdők használata.¹

16. Elláttatnak-e a munkások rendszeren hússal?

17. A kint levő követelések törlesztetnek-e rendszeren?

18. Minden év végén fölvétetik-e rendszeren az anyagok készlete?

19. Vizsgálják meg és intézzék el azon nehézményeket, melyek felderítés végett már Haag Dávid főkamaragrófnak megküldettek, de halála miatt elintézetlenül maradtak.

20. Forscht János kohótiszt javaslatot tett a kohóüzem javítására, vizsgálják meg, hogy elfogadható-e e javaslat?

21. A rézelárusítók panaszkodnak, hogy kevés réz termeltetik, s ők nem kaphatják vissza ellátmányaikat. Vizsgálják meg a biztosok, hogy miképen lehetne a réztermelést emelni, és mennyibe kerül egy mázsa réz?

22. A rézelárusítók kötelesek az ólmot mázsánsként 2 frt 80 denárral Beszterczebányára szállítani; vizsgálják meg a biztosok, hogy a tisztek nem vesznek-e mástól is ólmot drágábban?

23. A tisztek sok útiköltséget számitanak fel; ne utazgassanak annyi sokat, hanem végezzék dolgaikat írásban.

24. Az új kohónál ne tartassanak felesleges lovak a kincstár költségén.

25. A tiszteknek megtiltassék a lovak elcserélése.

26. Vizsgálják meg a biztosok, hogy a tisztek miképen teljesítik kötelességeiket?

27. Átaljában tegyenek meg minden intézkedést a kincstár javára, és hárítsanak el a kincstártól minden kárt.

¹ „..... ut nobis et nostri loco Camerae nostrae Austriacae consiliariis supremo eidem Camerarum in Montanis Praefecto nostro Novisoliensi debitum respectum et obedientiam praestent; ... tum et cuprifodinas nostras Novisolienses opera subditorum dictae arcis cum vecturis et victualibus, aliisque necessariis ad requisitionem Praefecti ibidem nostri iuvent, omni auxilio praesto sint, suisque castellanis ac officialibus, ut hoc idem faciant, demandent. Expresse autem hoc loco nobis reservamus, auctionem Vrbarij ratione agrorum exstirpatorum et pratorum, quae antea censui non fuerunt obnoxia, prout ea anno sexagesimo nono conscripta ac abinde cognita fuerunt, quae seorsim bono et vsui Camerae nostrae Novisoliensi deseruire, ratioque de eis reddi debet, pari ratione de sylvis et alijs habita, quae hactenus cuprifodinarum nostrarum Novisoliensium vsui seruierunt, et quibus etiam nunc imposterum opus erit.“ Schmidt F. id. m. III. 330. l.

Marzányi kézírata szerint Besztercebányán és vidékén a következő évben is pusztított a pestis és marhavész.¹

Ez időben folyamodott a 7 bányaváros Ő Felségéhez a beváltási árak felemelése iránt. Előadták folyamodványukban, hogy mostan a háborús idők alatt minden kétszer-háromszor olyan drága, mint az előtt volt, a bányák már igen mélyre kiaknáztattak, a vízhúzás nagyon sok költségbe kerül, s mind a mellett még katonaságot is kell tartaniok, a termelt ezüstért pedig most is csak annyit kapnak, ha beváltják, mint az előtt, az aranyért is kevesebbet kapnak, mint a mennyit ér; ennek következtetése: hogy a bányapolgárok száma napról-napra kevesbedik, és a bányák felhagyatnak a kincstár nagy kárára, és végre egészen tönkre fognak menni. Kérik tehát Ő Felségét, hogy az ezüst beváltási árát egy márka után 8 frtra, és az aranyét egy arany után 175 denárra felemeltesse.²

Nem ismeretes, hogy e folyamodványra milyen válasz érkezett; de valószínű, hogy az árfelemelés nem engedélyezettett, mert erre csak nagyon nehezen volt a kincstár rábírható; könnyen ki lehetvén számítani az árfelemelés folytán mutatkozandó jövedelemesökkenést; ellenben nagyon bizonytalan lévén a kilátás, hogy a jövedelem apadását a termelés növekvése kifogja egyenlíteni.

A selmeczi polgárok ez évben még egy külön panaszlevelet is terjesztettek fel az alsó-ausztriai kamarához, Sommer Lőrincz selmeczi királyi pénztárnok ellen; e panaszra 1601. május 15-én megérkezett a kamara válasza, melyben értesítetnek a selmecziek, hogy megvizsgáltatott azon panaszuk, hogy Sommer Lőrincz kir. pénztárnok az ezüst-fizetéseket nem adja ki, a pénzt magánál visszatartja, ez által a bányamívelést akadályoztatja, és hogy házi élete is rendetlen és botránkozató. Megvizsgáltatott egyszersmind a pénztárnok panasza is, melyben a városiakat avval vádolja, hogy az ezüstöt és aranyat elsikkasztják, és az erdőket a sörházak és vashámor kedvéért pusztítják. Mind e panaszok megvizsgáltatván, a pénztárnok ellen emelt vádak többnyire félreértésen alapulónak találtattak, és meghagyatik mind a perceptornak, mind a városnak, hogy egymással békében éljenek; egyébiránt a perceptor megrovatott házi viszonyai miatt, és megparancsolatott neki, hogy házáat azonnal úgy rendezze, hogy botrányt ne okozzon. A városnak pedig meghagyatik, hogy az ezüst- és aransikkasztást ne tűrje, hanem megakadályozza, és az erdőket ne pusztítsa, a vashámort pedig felhagyja.³

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² ³ Selmecz városi levéltár.

Mindazonáltal Sommer Lőrincz néhány hónap múlva elbocsáttatott a kincstári szolgálatból, a kezelésében talált hiányok miatt.¹

Sommer botrányos, részeges élete ellen legelőször Fischer Boldizsár selmeczi ev. főpap kelt ki nyilvánosan, és őt rendetlen iszákos élete miatt méltatlannak nyilvánította arra, hogy becsületes emberek közt üljön. E miatt Sommer bepanaszolta a papot a tanácsnál, és úgy jött az ügy az alsó-ausztriai kamarához.²

1601. márczius 31-én megengedte Mátyás főherczeg a hét bányaváros kérelmére, hogy Selmeczen egy orvos alkalmaztassék, és neki azon fölül, a mit a városiak adnak, évenként 50 frt segély adassék a kincstárból.³

1601. május 1-én Fleisch György neveztetett ki Selmeczre könyvvivőnek. Ez előtt a körmöczi könyvvivő vezette a selmeczi kamara számadásait is, de minthogy a háborús időkben a közlekedés Selmecz és Körmöcz között sokszor veszélyes, és néha egészen lehetetlen vala, és czélszerűbbnek látszott, hogy Selmeczen az alkamaragróf mellett mindjárt helyben legyen egy ellenörkődő könyvvivő; kineveztetett Selmeczre az új könyvvivő, és kellő utasítással láttatott el.⁴

¹ Schmidt F. id. m. III. 362. l.

² Breznyik J. a selmeczi ev. egyház és lyceum története I. 275. l.

³ Schmidt F. id. m. III. 336. l.

⁴ Ugyanott III. 337. l. Az utasítás lényeges pontjai kivonatban a következők:

A könyvvivő állandóan Selmeczen lakjék a kamaraudvarban; az összes bevételeket és kiadásokat szorgalmasan és híven könyvelje; a válatótól, ezüstégetőtől és kohótól a bérjegyzékeket hetenkint bekívánja, azokat megbírálja; a havi számadásokat idejekorán szerkeszsze és beküldje, és arra ügyeljen, hogy semmi szabályellenes és káros kiadás ne tétessék.

A ki a tisztek közül a heti bérszámlát annak idején beküldeni elmulasztja, annak büntetésül minden egyes esetben foglaltassék le a heti fizetése.

A havi számadásokat, melyekben a bányapolgárok feleslegei vagy veszteségei is kimutatandók, a könyvvivő hasonlítsa össze a könyvek adataival; ha helyesek, írja alá és küldje fel egy példányban az udvari kamarának, egy példányban pedig az alsóausztriai kamarának.

Az év végével szólítsa fel a könyvvivő a főkamagróftól és a selmeczi pénztárnokot, hogy az általok utalványozott vagy fizetett összegek jegyzékét beküldjék; ezeket hasonlítsa össze könyveivel és szerkeszsze az évi számadást, s küldje fel azt az alsó ausztriai kamarának minden esetben, még Pünkösöd előtt; és a ki az évi számadását ez időre be nem terjeszti, annak egy negyedévi fizetése foglaltassék le büntetésül.

A könyvvivő az ő könyveibe mindent saját kezével írjon be és ne bízza azt az írnokára.

Vigyázzon az alkamaragróffal együtt, hogy arany és ezüst el ne sikkasztassék.

1601. november 13-án eltöröltetett a selmeczi alkamara-grófi állomás, és helyette egy pénztárnoki állomás szervezetet, melyre Vischer Erasmus neveztetett ki Ő Felsége által, ki-

A szükséges anyagokra gondot fordítson, és arra ügyeljen, hogy azok olcsó áron és jó minőségben beszereztesse, és csak ha erről meggyőződött és ezt a számlán bizonyítja, fizetessék ki a beszerzett anyag ára.

A kamaraházban a könyvvivőnek külön irodája lévén, rendezze be ott az irattárt, ott tartsa a hivatalos iratokat és azokat onnan el ne vigye, abban az esetben sem, ha máshová fogna idővel kineveztetni. Tartson magának egy segédet, a ki, ha a főkamagróf által megerősítetik, felesketendő, hogy a hivatalos titkokat megőrzi, Ő Felsége ügyeinek javát előmozdítja, és tőle minden kárt távoltartani igyekszik.

Az arany- és ezüstbevéltási kimutatásokban külön sorolandó fel az arany és az ezüst, a beváltatók teljes neve, valamint a bánya neve is bejegyzendő, és hogy mi fizettetett az aranyért és mi az ezüstért.

Ez előtt szokásban volt, hogy a tisztek az ő hivatalos irataikat otthon tartották, és ezekből elhalálozásuk vagy áthelyeztetésük esetén semmi sem került vissza a kamaraudvarba; gondja legyen a könyvvivőnek, hogy ez a szokás eltöröltessék, és egy tisztviselő se tartsa vissza a hivatalos iratokat, hanem küldje be azokat az irodába. Hogy a könyvvivő az ő feljegyzéseit annál könnyebben teljesíthesse, ezentúl a kamaraudvarban legyen lakása is; a pénztárnokkal együtt minden szombaton zárják le számadásaikat és olvassák meg a pénzkészletet, hogy vajjon egyezik-e a könyvek adataival? s ha valahol hibát talál, azt azonnal helyrehozzák.

Kegyelemvesztés terhe alatt megtiltatik, hogy a pénztárnok vagy könyvvivő saját számlájára bányát műveljen. A pénztárhoz mind a kettőnek külön kulcsa legyen, hogy egyik a másik nélkül a pénztárba ne nyúlhasson.

Ügyeljen a könyvvivő, hogy a bányapolgároknak engedélyezett ellátmányok kezelésére vonatkozó utasítások pontosan megtartassanak, és ha a pénztárnok ezektől eltérne, jelentse fel azt azonnal az alsó-ausztriai kamarának.

Ügyeljen, hogy a kémleszemecskék és a válatóban s ezüst-égetőben hulló vakarékok hetenkint beadassanak és oly zár alá tétessenek, melynek egyik kulcsa nála legyen.

Az ezüstöntésnél hétfőn jelen legyen, és ügyeljen, hogy az ezüst súlya kellően följegyeztessék és a körmöczyi kamarához hetenkint megküldessék.

Minthogy ezentúl nem fog külön egyén („Goldeinstreichher“) alkalmaztatni az arany kémelésére, a könyvvivő a pénztárnokkal együtt határozza meg dörzsölőtűvel a beváltandó arany finomságát, és ügyeljen, hogy se a beváltatók, se a kincstár meg ne károsodjanak.

Altaljában felügyeljen a könyvvivő a pénztárnokkal együtt az aranyváltó, ezüstégető és kémelő műhelyben, a kohókban és azon bányákban is, melyekben a kincstárnak része van; és hogy e felügyeletet könnyebben gyakorolhassa, tartson magának két lovat, és egy alkalmas szolgát; leletezze annak idejében az anyagkészletet és terjeszse fel idejekorán a pénzzámadásokkal együtt az anyagszámadásokat is; vizsgálja át a többi tisztek számadásait, és saját aláírásával bizonyítsa, hogy ezt megtette; a számadások házi példányait pedig az irattárba helyezze, és azon igyekezzék, hogy mindenki a kiadott utasítások értelmében kezelje hivatalát.

adtván egyszersmind az új hivatal számára megállapított utasítás is.¹

Az új pénztárnokot Rudolf király nevezte ugyan ki és

A kölcsönvett pénzekről mindig tudomása legyen, mert mindenért egyenlően felelős a pénztárnokkal.

A főkamagróf rendeleteinek mindenben engedelmeskedjék, az alkamagróf vagy pénztárnok irányában kellő tisztelettel viseltessék és mindenben a kincstár javát tartsa szem előtt, és igyekezzék a kincstárt minden kártól megóvni.

Az ő szolgáltatáért évenként 260 frt, forintját 100 denárral számítva, engedélyeztetik fizetésül, a mely összeget évnegyedes részletekben felveheti.

¹ Schmidt F. id. m. III. 348. l. Ez utasítás lényeges pontjai a következők:

Az alkamagrófi hivatal Selmeczen eltöröltetvén, helyébe egy pénztárnok rendeltetik, a ki az arany, ezüst, készpénz és egyéb mindenemű bevételeket és kiadásokat a könyvvivővel együtt híven és szorgalmasan teljesíteni köteles. Minden bevételét és kiadásait pontosan felírja, a könyvvivővel pontosan leszámoljon, és könyveit deczember utolsó napján zárja le, január elsején pedig új könyvet nyisson.

Minden szombaton kémelje meg a próbatűvel a beváltásra hozott aranyat a könyvvivő segítségével mellett, és határozza meg aranytartalmát oly módon, hogy se a beváltató, se a kincstár meg ne károsodjék.

A bányapolgárok által beváltásra hozott ezüstart, melynek 15 $\frac{1}{2}$ lat finom ezüstöt kell tartalmazni egy márka súlyban, további rendeletig minden 15 lat finom ezüst után számítson egy márkát és minden ilyen márka után fizessen 6 frt 75 denárt, leszámítva és visszatartva ebből az aranyváltásra márkánként 25 denárt. És ha a beváltott ezüstartból az arany ki van válatva, s az arany és ezüst megolvastatott s kiöntetett, mérje meg a súlyát darabonként, és azt pontosan felírva, küldje el a jegyzéket az arannyal és ezüstart együtt, kellő kíséret mellett a körmőczi alkamagrófhoz; az alsó-ausztriai kamara engedelme nélkül senkinek se adjon el aranyat vagy ezüstart, csak a bányapolgároknak adhat házi szükségleteikre két vagy három márkát az ő saját termeléséből, de vigyázzon, hogy az más célra ne fordíttassék.

Ambár a bányapolgárok nemcsak az ezüstart, de az aranyat is kötelesek a kincstárnál beváltani, mégis az tapasztaltatik, hogy ők kevés aranyat váltanak be, hanem azt a kincstár kárával másképp értékesítik. Vigyázzon tehát rájuk a pénztárnok és arra szorítsa őket, hogy egész termelésüket beváltás, a pillanolt ezüst darabszámát és súlyát az ezüstjelző (Silberzeichner) által ellenőriztesse, a beváltott mennyiséggel egybe-hasonlítsa és ha különbséget találna, az illetőt mint törvénszegőt bezárassa és az esetet feljelentse az alsó-ausztriai kamarának, hogy a sikasztó megbüntettessék.

Tapasztaltatván, hogy az ezüstartétesnél igen nagy a fogyaték s ebből a kincstárnak kára származik; igyekezzék a pénztárnok a könyvvivővel együtt a válató és égető legényeket pontos és jó munkára szorítani, hogy az ezüst mindig 15 $\frac{1}{2}$ lat finomságú legyen, a válatásnál s égetésnél a fogyaték a mennyire lehet elkerültessék, és senki meg ne károsodjék.

A válatóműhelyben salétrom, tégelyek, réz- és üvegedények szükségesek; gondoskodjék a pénztárnok, hogy ezekből az anyagokból a műhelyben mindig elegendő készlet legyen; a főaranyvátató köteles minden héten kimutatni, hogy mennyi használtatott fel és mennyi ma-

számára az utasítások is Ő Felsége nevében adattak ki, de a kinevezés valószínűleg Mátyás főherczeg ajánlatára történt, a ki, úgy látszik, nem volt oly elfoglalt katolikus, mint a

radt készletben, hasonló kimutatások készítendőek havonként és az év végével.

Sok szén és fa is fogyasztatik a válató- és égetőműhelyekben, és tapasztaltatott, hogy egy szekér szén 4 firtával fizettetik, de minthogy az a kincstári szénitőkben csak 1 firt 75 denárba kerül, a fa vágása pedig ölenként csak 75 denárba és fuvarozása 2 firt 75 denárba kerül, intézkedjék a pénztárnok, hogy a szén és fa a kincstári vágásokból szereztessek be, gazdaságosan használtassék fel minden pazarlás nélkül, a vágások pedig az erdőben úgy kezeltesse, hogy az által az erdők el ne pusztittassanak. Ha az erdőbirtokosok a favágás és szénítés elé akadályokat gördítenének, tegyen arról azonnal jelentést az alsó-ausztriai kamarához.

Tapasztaltatván, hogy a válatóba szükséges üvegedények most drága pénzen Passauból hozatnak, régebb időkben pedig a szklenói üveghutában jóminőségű üvegek gyártattak, vizsgálja meg a pénztárnok, hogy nem lehetne-e az üvegyártást a meleg fürdő mellett Szklenón ismét életbe léptetni?

Minthogy Selmecz vidékén a kincstárnak is több bányában van része, és ezeknek művelése nagy költséggel jár, szorgalmatosan eljárjon a pénztárnok mindazon bányákba, melyeknél a kincstár is részes, és a bányabírótól ezeknek állapotáról részletes tudomást szerezzen; eljárjon a hetenkénti leszámolásokhoz is, és a hol fölösleges költsékezést tapasztal, azt azonnal megszüntesse, s e bányák jövedelmét növelni minden erővel igyekezzék.

Szorgalmatosan utána nézzen a kohókezelésnek is, hogy ott felesleges anyagok ne fogyaszttassanak; s ha maga oda nem mehet, bizzon meg a tiszték közül más valakit az ellenőrködéssel, és a kohórnokot arra szorítsa, hogy az mindent rendesen elszámoljon, és a heti jegyzékeket pontosan beterjessze.

Tapasztaltatván, hogy a tiszték az évi számadásokat sokszor igen későn küldik be az alsó-ausztriai kamarához, szigorúan ügyeljen a pénztárnok, hogy a maga számadásait, valamint a többi tisztékét is legkésőbb pünkösdre felterjessze, annak pedig, a ki e felterjesztést elmulasztaná, egy negyedévi fizetését foglalja le büntetésül.

A pénztárnok ügyeljen arra is, hogy a válatóban és égetőben felhasznált tégelyek és keletkező vakarékok gondosan gyűjtessenek és félékenként vagy évenként külön beolvasztassanak, pontosan feljegyezvén a nyert fémeknek súlyát és értékét.

Minthogy a kincstári személyzet és a városiak között néha viszályok keletkeznek, melyek minden tekintetben csak káros következményűek, szigorú fegyelmet tartson a pénztárnok a kincstári személyzet között, és a vétkeket igazságosan, de szigorúan büntesse.

Ha a kincstári szolgálatban levő egyének ellen panasz merül fel, vizsgálja meg a pénztárnok részrehajlatlanul az ügyet, és igyekezzék azt a vitás felek között békés úton kiegyenlíteni; ha pedig az nem lehetséges, hozzon az ügyben igazságos ítéletet. Hogyha pedig az ügy oly fontos, hogy abban ő maga nem bíraskodhatnék, jelentse fel az esetet a főkamaragrófnak, vagy ha ennek helye üresedésben lenne, jelentse fel a zólyomi ispánnak és kapitánynak, és eszközöjé ki, hogy törvény szerint ítélet hozattassék és mindenkinek igazság szolgáltatassék.

királyi udvar tanácsosai, és Vischert a hivatalra ajánlotta, tekintet nélkül arra, hogy lutheránus; a kinevezés fogantatása után azonban észrevétetvén az elkövetett nagy hiba, nem késett a kormány az egész rendeletet megsemmisíteni és 1602. október 8-án írja Rudolf király Mátyás főhercegnek, hogy miután $\frac{5}{4}$ év előtt Sommer Lőrincz volt selmeczi pénztárnok a kezelésében tapasztalt hiányok miatt letétetett, helyébe pedig az alsó-ausztrai kamara beleegyezése nélkül egy lutheranus ember, Vischer Erasmus neveztetett ki; kívánja: hogy az az ember letétessék, tőle számadás követeltessék, és azután az országból kiutasíttassék; hasonlóképen kiutasíttassék a testvére, a ki lutheranus pap. A pénztárnoki állomásra egy jó katolikus egyén alkalmazandó. Egyszersmind megparancsolja a király általjában, hogy a kincstári tisztviselők pénzváltással ne foglalkozzanak.¹

Az érczjegyzőkre és ezüstjeltzőkre is ügyeljen a pénztárnok, hogy hivatalukat az utasítások értelmében pontosan teljesítsék.

Az év végén a pénztárnok a többi tisztek jelenlétében pontosan vegye fel a következő évre maradó készleteket, a készpénzt, aranyat, ezüstöt, szerszámokat és mindennemű anyagokat leletezze, összeírja és a leltári kimutatást az illető tisztekkel aláíratván, küldje fel az alsó-ausztrai kamarához.

Minthogy a selmeczi pénztárnok négy bányavárosban, u. m. Selmezen, Bélabányán, Bakabányán és Újbányán a kincstár főképviselője, arra törekedjék, hogy a városok hatóságai a királyhoz hívek maradjanak, és háborús időkben segítsen rajtuk a mennyiben lehet, és a hadsereg tisztjeit is szolgáltsa fel, hogy a városokat túlságosan ne terheljék.

Az ezüstérczek, melyek Selmezcrről a beszterczebányai rézkohóba szállíttatnak, a szállítás előtt mindig megpróbáltassanak és a szállítólevélbe azok súlya és fémtartalma bejegyeztessék, hogy a beszterczebányai kohó arról kellően számot adhasson.

Végre tartsa magát a pénztárnok a kiadott egyéb utasításokhoz, és ügyeljen, hogy a többi tisztek is teljesítsék híven és pontosan mind azt, a mire megesküdtek és utasítva vannak; hogyha pedig valaki ez utasításokat követni nem akarná, azt intse meg a többi tisztek előtt, és ha még sem akarna engedelmeskedni, jelentse fel az alsó-ausztrai kamarának.

A kamaratisztek és szolgák kötelesek, midőn szolgálatba lépnek, esküvel igérni, hogy Ő Felségének és a műveknek javát tőlök telhetőleg előmozdítják és minden kárt elhárítani igyekeznek. Hogyha Selmezen volnának oly tisztek vagy szolgák, kik esküt nem tettek, a pénztárnok a könyvvivő jelenlétében eskettesse fel őket azonnal, és a könyvvivő írja be egy könyvbe, hogy az illetők mikor tették le az esküt?

A kamaraházban hivataloskodó tisztek naponként reggel hat órától délelőtti tíz óráig, délután pedig egy órától ötig kötelesek a hivatalban lenni és a mi dolguk van, ott elvégezni.

A pénztárnok és könyvvivő engedelme nélkül senkinek se szabad a hivatalból kimaradni, és távoztatási engedélyt három napnál hosszabb időre csak az alsó-ausztriai kamara adhat.

Minthogy a pénztárnok lesz ezentúl a selmeczi kamarának főnöke, valamennyi tisztviselő köteles iránta kellő tisztelettel viseltetni és neki engedelmeskedni.

¹ Schmidt F. id. m. III. 362. 1.

Kitűnik e rendeletből, hogy ez időben már élesebbé vált az ellentét a kormányzást tettelesen gyakorló főherceg és a semmivel sem törődő király helyett uralkodó udvari tanácsosok között. Mert hogy Vischer jó tisztviselő volt, biztosítékul 4000 frtot letett, és dolgaát a legjobb rendben vezette, tanúsították Stainperger és Pruggner királyi biztosok, kik erről 1602. szeptember 2-án jelentést tettek; Vischer azonban mégis kiutasított, mert lutheranus volt és kineveztetése nem történt az udvari kamara beleegyezésével! De még nevezetesebb e mellett az, hogy daczára a király nevében kiadott határozott rendeletnek, Vischer Erasmus még ezentúl két évnél tovább megtartotta hivatalát, és csak 1605-ben lett Selmechre más pénztárnok kinevezve. Már e kisebb fontosságú ügy is mutatja, hogy két párt uralkodott ekkor a király neve alatt s egyik a másik határozatait igen kevésbe vette. A király legkedvesebb foglalkozása pedig ekkor a csillagászat volt; 1601-ben nevezte ki Kepler Jánost udvari csillagászszá, és legkisebb gondja az vala, hogy miképen állanak ügyei Magyarországon.

Magyarországra nézve az 1601. év elég szerencsés vala; Fülöp Emánuel lotharingiai herceg és Roszwurm tábornok szeptember 17-én visszafoglalták Székesfehérvárt, október 14-én pedig Mátyás főherceg verte meg Hasszán nagyvezért a Sárret mellett.¹

De igen rosszul állottak az ügyek Erdélyben, hová Báthory Zsigmond vissza akart térni, de a császári hadsereg Básta vezérlete alatt Mihály vajda segítségével útját állotta és Oláhországba kergette. Mihály vajda azután ismét korlátlanul kezdett zsarnokoskodni, és Bástának is ellenszegült, ki ezért reá megharagudván, őt Torda mellett saját sátorában meggyilkoltatta.²

Mihály vajda halála után Básta és katonái oly rettenesen garázdálkodtak a szerencsétlen országban, mint a legkegyetlenebb ellenség; a mit pedig a német zsoldosok és hajdúk el nem pusztítottak, feldúlták azt azután a törökök s tatárok.

Báthory Zsigmond azonban még egyszer visszajött Erdélybe, de fejedelemségét nem sokára megúnván új egyeséget kötött Rudolfal, ki neki Lobkowitz várát évi 50,000 frtnyi díjjal adta kárpótlásul; ezt ő elfogadta, oda ment, és 12 év múlva ott halt meg.³

A bányavállalatok üzeméről kevés hír maradt reánk ez időből.

¹ Horváth M. id. m. IV. 476. l. ² Ugyanott 475. l. ³ Ugyanott 478. l.

A körmöczi pénzverők lassú eljárását, mely szerint a pénzt kézi erővel, kalapácsokkal verték, már többször kifogásolták az ott járt biztosok, s miután Németországban a sajtó alkalmazása jó eredménnyel gyakoroltatott, 1601. július 26-án utasította az alsó-ausztriai kamara a körmöczi tiszteket, hogy Stainperger javaslata szerint lassanként oly módon állítsák fel Körmöczön a pénzsajtókat vagy hengereket, hogy az által a munkások és város kárt ne szenvedjenek.¹ Daczára e rendeletnek, még nagyon sok időbe került, míg a gép kiszoríthatta a kézi munkát.

Selmeczen ez időben a bányabíró határozta meg, hogy hány rümpel ércz vétessék egy mázsára? 1601-ben 4 rümpel felsőbiebertárnai ércz számított egy mázsára, melynek ezüst-tartalma 38—47 lat vala.²

A többi hírek ez évből mind csak birtokváltozásokról szólnak.

1601. április 14-én átadott a selmeczi bíró a városi község nevében Bockh Joachimnak, a Moldner bányái gondnokának $\frac{7}{16}$ részt Windischleuten bányából $2\frac{1}{2}$ évre hűbérbe azon feltétel alatt, hogy $\frac{3}{16}$ részt a maga költségén miveljen, $\frac{4}{16}$ részre pedig a költséget a város terhére előlegezze.³

1601. április 30-án eladott Bockh János $\frac{2}{16}$ részt Windischleuten bányából Dániel Frigyes lipesi várnagynak 100 darab aranyért azon feltétel mellett, hogy ha vevő a veszteségeit a bánya nyereségeiből törlesztette, akkor még 100 forintot fizessen az eladónak. E $\frac{2}{16}$ rész a Fuchs-örökösök birtoka volt, de mivel Fuchs 1600 frt adósságot hagyott hátra, kénytelen volt Bockh a bányarészeket eladni, hogy az adósság törlesztessék.⁴

1601. június 10-én bejelentette Trebet Christina schittribergeri lakosnő, hogy a Moldner-örökösök a Hoferaltárnában birt $\frac{6}{16}$ részöket és a Szentháromságtárnában Hodruson birt $\frac{7}{16}$ és $\frac{1}{32}$ részöket, valamint Dániel Frigyes $\frac{1}{16}$ részt a Hoferaltárnából neki átengedték a hátralevő kutatási díjakért.⁵

1601. június 10-én átadta a Brennerszövetkezet Martin Bálint hodrusi lakosnak a Neuradschacht vagy Allerheiligen-bányát $2\frac{1}{2}$ évre hűbérbe oly módon, hogy az első félév alatt az egész termelés az övé legyen, a következő két évben pedig bér fejében a termelés hetedének felét adja a szövetkezetnek.⁶

1601. június 19-én átadta Fleisch György a Modertárna $\frac{2}{16}$ részét Hagen Rudolfnak.⁷

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

^{2 3 4 5 6 7} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1601. július 14-én a *St. Johannes am Schobob* bánya munkásainak nevében Wolfchlager Mihály eladta a Dier Constantintól kapott $\frac{3}{16}$ részt Debler György selmeczi lakosnak 15 frtért.¹

1601. augusztus 18-án eladta özvegy Nikusch Apollónia az Eisler sörháza mögött Hodruson fekvő *Seegengottes*-bánya $\frac{8}{16}$ részét sógorának Prunn Frigyes kohótisztnek egy női köpönyegért avval a feltétellel, hogy ha a bánya felesleget fog adni, $\frac{1}{16}$ rész után a felesleg az eladóé legyen.²

1601. augusztus 20-án Wolfchlager Mihály és Voith Boldizsár selmeczi lakosok eladtak a Mohr felett fekvő *Birkhanschacht* és a városi réten fekvő *Tepperstolln* nevű bányák-ból mindegyik $\frac{1}{16}$ részt Schmidt Pál béalabányai bányapolgárnak 16 tallérért, Schmidt tehát mindegyik bányában $\frac{2}{16}$ részszel lett birtokos.³

1601. szeptember 27-én bejelentette Brinsa András ügyelő a krechsegrundti *St. Pál* bányánál maga és a munkások nevében, hogy ama $\frac{2}{16}$ részt, melyeket Richter Mihály a hátra levő 103 frt 11 denár-ra menő költségek fejében 1600. június 16-án nekik átadott, most ugyanez összegért Dániel Frigyes lipcsi várnagynak eladta.⁴

Ezekén kívül voltak még birtokváltozások *Roll*, *Engelsberg auf dem Rudayn Gebürg*, *Oberkehring*, *Fufukenzech*, *Thierstolln*, *Mehlberleuten*, *Gottesgab unterm Plescher in Roszgrund*, *Wolfsgang in Hodritsch*, *Sommerthürl* és *Rosenstolln* nevű bányáknál.⁵

2. A selmeczi bányák állapota 1602-ben.

Az 1602-iki országgyűlést Pozsonyban Mátyás főherczeg nyitotta meg; a sérelmi panaszok tárgyalása már ez országgyűlésen igen hevesen folyt, és már ekkor mutatkoztak ama forrongás előjelei, mely a türelméből kifogyott rendeket néhány év múlva lázadásra vezette.⁶

A hadi szerencse ez évben változó vala; Hasszán nagyvezér elfoglalta Fehérvárt, Roszwurm királyi tábornok pedig bevette Pestet.⁷

Ez évben a Brennerszövetkezet még igen jó eredménnyel mivelte *Felsőbiebertárnát*, de többi bányaműveit már elhanyagolta.

A művek akkori állapotáról meglehetősen tájékozhatjuk magunkat, mert ez évből többféle jelentést találunk irataink

¹ ² ³ ⁴ ⁵ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

⁶ Horváth M. id. m. IV. 480. l. ⁷ Ugyanott 483. l.

közt. Legterjedelmesebb és kimerítőbb ezek között Steinperger János és Pruggner Mihály királyi biztosok jelentése, melyet 1602. szeptember 2-án terjesztettek az alsó-ausztriai kamarához; e jelentés tartalma kivonatban a következő:

Örömmel jelentik a biztosok, hogy Selmeczen a bányák jó eredménynyel műveltetnek; 1602. január 5-től augusztus 24-ig 32 hét alatt érkezett Selmeczről Kőrmöczerre 22,804 márka aranyos ezüst, tehát hetenkint 712 márka.

A kincstári bányarészek jó jövedelmet adnak, és mint-hogy *Biebertárna* jövedelmez, Hohenbergerné és Theiningerné is törleszti régi kamarai tartozásait, úgy, hogy a befolyt pénzből nemcsak a folyó kiadások fedeztetek és a szükségben levő bányapolgároknak ellátmányok adattak, hanem július végén még 9600 frt volt a pénztárban, melyből 4—5 ezer forintot Ő Felségéhez beszállítani lehet, s még ez év folytán, ha az áldás egyenlő marad, újabb pár ezer forintot lehetend felküldeni.

A pénztárnál Vischer Erasmus a perceptor, ki 4000 frtot tett le biztosítéku és dolgait a legjobb rendben vezeti, ámbár ezelőtt nem szolgált bányánál, mégis jól begyakorolta már magát és szorgalmasan utána néz a művelésnek is.

A könyvvivő Fleisch György igen szorgalmatos, de 260 frtnyi fizetéséből, melyből egy írnokot, egy szolgát és két lovat is kell tartania, meg nem élhet, tehát javasolják, hogy neki 300 frtnyi fizetés utalványoztassék, és az Ungerfeind-féle ház a kamaraudvar mellett lakásul adassék.

A válató-intézetnél minden rendben van, és salétrom, vitriol, tégelyek, üvegek, ólom, réz, fa és szén van elegendő készletben.

Kellner Lénárd ezüstjelző, mivel egy lovat is tartania kell, meg nem élhet hetenkint 2 frtnyi fizetéséből, s javasol-tatik, hogy hetenkint 2½ forintot kapjon.

Az ezüstégetőknek és válatóknak 30—100 frt jutalom adása javasoltatik, mert dolguk megsaporodott.

A biztosok úgy tapasztalták, hogy az ellátmányadással a tisztek könnyelműen járnak el. Az udvari kamara az ellát-mányokat a bányamester javaslatára és a főtisztek ajánlatára engedélyezi, de a főtisztek: a perceptor és könyvvivő nem sokat értenek a bányászathoz; Ertl bányatiszt rest és nincs elég tapasztalata; a bányamester ugyan jó bányász, de öreg-sége miatt már hat év óta nem járhat a bányába; az esküd-tek nem sokat érnek, s így az ellátmányt pártoló ajánlatok kevés alapossággal bírnak. Javasolják tehát a biztosok, hogy a bányamester 100 frttal nyugalmaztassék, és helyette egy ügyes fiatalabb bányamester neveztessek ki, és adassék mellé

egy, ügyes őrök és ügyes esküdtek, kik azután a bányapolgárok bányáit rendesen bejárni, a művelést ellenőrizni, a szakmányadásnál és ércosztásnál jelen lenni, és arra ügyelni kötelesek legyenek, hogy minden okszerűen és rendesen kezeltessek. Az ő jelentéseikre azután egész megnyugvással lehet adni ellátmányokat. A bányamester a kincstári tiszteknek is kezére járhat, és a kincstári üzemet is segítheti jó tanácsaival.

Hogy a király kegyelme és bőkezű segítsége milyen jótékony hatással van a bányászatra, annak legszebb példája a Brennerszövetkezet, ilyen példa hallatlan és nem található másutt sehol; mert a selmeczi bányák hosszú időn át igen rossz helyzetben voltak, és ha Miksa király nem tett volna meg mindent felsegélésükre, végképen elpusztultak volna. A király e bányákat sok ideig nagy költséggel és áldozattal védelmezte a törökök ellen; jól átgondolt törvényeket adott a bányavárosoknak, rendbe hozta ügyeiket, tapasztalt tiszteket küldött a bányák kezelésére, mint néhai Lindacker Kristóf és mások voltak; 12 éven túl ellátmányt adott annyit, a mennyi szükséges volt; s mindezeknek következtében isten segítségével eléretett a reménylett jó eredmény, a telérek oly dúsan tárattak fel, hogy nemcsak az ellátmány visszatérített, hanem egy pár millió felesleg is esett a bányapolgárok és a király hasznául. Hál' istennek, sok nép keresi most itt kenyerét, és a részesek jó jövedelmet kapnak s még sokáig kapni fognak, ha rendesen fogják folytatni a művelést.

Biebertárnán 31 csapatban 144 vājár dolgozik, mindnyájan jó érzet termelnek, hetenkint 135 Umbgang (2160 rümpel) érzet adnak, melyből mintegy 712 márka aranyos ezüst lesz. És azt lehet remélni, hogy a termelés inkább emelkedni fog, mert a nemes telér dél és észak felé mindenütt érintetlen még. A társulat néhány feltárási vágatot is hajt, de e tekintetben többet kellene tennie, és a biztosok unszolására meg is kezdtek azonnal egy új fedű-aknát, mely a későbbi művelésnek nagy hasznára lesz.

Művelésben van még *Einigkeit*, *Finsterort*, *St. Johannes in Roszgrund*, *Erleingrund*, *Schmittenrinn* és *Kornberg*, de mindezek csak jó reménység fejében hajtathatnak, és nem termelnek.

Selmecz városának bírāja és tanácsa panaszkodtak a biztosok előtt, hogy hadi költségekkel túlságosan terheltetnek, Szécsényre, Zólyomba és máshova kell minduntalan fizetniök, pedig igen el vannak szegényedve, mert *Biebertárnán* kívül a többi bányák rosszul állanak, veszteséggel műveltetnek, *Biebertárna* jövedelmét pedig legnagyobb részben a Brennerszövetkezet tagjai élvezik, kik a város költségeihez nem járul-

nak. A biztosok a város panaszát alaposnak és kivánságát méltányosnak találván, javasolják, hogy kötelezzék a Brennerszövetkezet, hogy minden 100 frtnyi feleslegből 3 frtot a városnak adjon segítségül.

Eislerné ügyét is megvizsgálták a biztosok; a szegény asszony nem győzte a rossz évek alatt a biebertárnai költségeket viselni, és két éven át nem fizetett költséget; csak midőn a bánya ismét jövedelmezővé lett, akkor jelentette magát, de a bányatörvény értelme szerint nincs joga valamit követelni.

Adler Jeromos és kielmannseggi Kielmann András, a Brennerszövetkezet két főrésze, nagy villongásban vannak egymás ellen és becsületsértés miatt perök már az országgyűlés előtt is megfordult; minthogy az által a bányák ügye csak kárt szenvedhet, a biztosok kibékítették őket. Kielmann ez alkalommal felajánlotta részeit a kincstárnak megvételre, de a biztosok a megvételt nem javasolják, mert Kielmann vagyos ember, ilyenek pedig igen kevesen vannak a bányapolgárok között.

Most, midőn *Biebertárna* szép felesleget ad, nagy mulasztást követ el a Brennerszövetkezet, hogy e feleslegből keveset fordít a rossz karban levő bányák feljavítására. A Brennerszövetkezet sok bányabirtokot szerzett, de azokat csak időzteti s így elzárja más vállalkozók elől. Különösen kár, hogy a *Handel Hodritsch* nevű bányánál levő 16 tárnát és 50 aknát mind beomolni engedte, úgy, hogy most már be sem lehet a bányába menni, pedig e bányából régebben több millióra menő jövedelmet kaptak részesei. Javasolják tehát a biztosok, hogy a bányamesternek meghagyassék, hogy időztetéseket ne engedjen és a Brennereket arra szorítsa, hogy bányabirtokaikban dolgoztassanak, és általában minden bányáikat ellássák készletben a szükséges anyagokkal, és pénzt is tegyenek félretartalékba, hogy ha netalán szűkebb lenne egyszer a termés, abból pótolhassák a szükségét.

A *krebsgrundi altárna*, melynél a kincstárnak $\frac{10}{16}$ része van, már régóta veszteséggel műveltetik, mert a vízemelés igen sokba kerül, a felső szintek pedig már le vannak fejtve. Ha *Brennertárna* a fejtések alá jut, honnan még 11 ölnyre van, akkor meg fog javúlni a bánya helyzete. A biztosok intézkedtek, hogy a hetenkinti 100—125 frtnyi költség 50 frtra leszállíttassék. Az átflyukasztás $1\frac{1}{2}$ év alatt várható.

A *Lilgenschacht* bányánál, mely remény fejében műveltetik, a biztosok felére szállították le a munkások számát. E bánya egészen a kincstáré.

Bélabánya régi bányászata nagyon el van hagyva, de ha a művelésben levő *altárna* egy pár év alatt eléri a telért,

akkor isten segítségével ismét jó idők következhetnek. Az ottani bányamester évi fizetése csak 9 frt! Javasolják a biztosok, hogy e fizetés felemeltessék, mert hogy lehessen várni, hogy jó bányászokká képezzék ki magokat olyanok, kik ily nyomorúságosan díjaztatnak?

Minthogy a selmeczi *stadtgrundi kohó* képes az egész mostani termelést és még többet is feldolgozni, a biztosok megszüntették a *hodrusi kohó* üzemét.

Bakabánya minden bányavárosok közt leginkább ki volt téve a törökök zsarolásainak és leginkább elpusztított, pedig ott sok és jó telérek vannak; de nincs most sem jó munkás, sem tapasztalt bányász; hogy is lehetne, mikor a bányamester fizetése évenként csak 20 frt! Javasolják, hogy a bányamester fizetése illendően felemeltessék.

A *bakabányai altárna* 7 óra irányban nyugat felé hajtatik, a légaknától a vájativégig 60 öl hosszú; a 35 öl mély légakna roskadozó állapotban van, tehát mindenek előtt ez kijavítandó, hogy a légkeringés meg ne akadályoztassék. A vájativég hajtására a kamara hetenkint 3 frt segítséget ad.

A *weite Zech Khorn* Mátyásé, 7—8 óra irányban észak felé nagy evések alá hajtatik, melyekben régente jó érczek termeltettek, a telér csapásiránya az evésekben 12 óra, a keresztvárat tehát nem jó irányban halad. A heti költség 4 forint.

Kristóftárnánál részesek: a kincstár $12/16$: Balbierer Boldizsár $2/16$ és Ertel Jakab örökösei $2/16$ részszel. E tárnában van a telér fekjében egy mélyítés, melyben érczek voltak, de elfúltak; most a fedűben mélyítették már le 13 öltre egy ereszkét, hogy a fekjé-evéseket a víztől megszabadítsák. Heti költség 8 frt.

Újbánya most nem jövedelmez és sok költséget okoz, de az áldozat nem lesz hiába, mert igen valószínű, hogy bőven fog visszatéríttetni; javasoltatik tehát, hogy az eladósodott polgárok tovább is segítsessenek ellátmányokkal.

Ainigkeiter altárnában részes a kincstár $12/16$ és Lubofszky Lőrincz újbányai tanácsos $4/16$ részszel; ellátmányt a kamara ad. Az *altárna* 6 óra irányban kelet felé hajtattott 200 ölnyire a telérig, melyen a régiek arányban dús érczeket termeltek, de evéseik elfúltak. A telér megtaláltatott, csapása északi, de kevés aranyat tartalmaz; feltáratik az emelkedő hegy felé, hol valószínűleg jobb lesz a tartalma. Javasoltatik, hogy a termelt zúzóérczek jól kiválasztva zúzassanak, s ez által a költség némileg pótolassék.

Györgytárna a főtélér felé hajtatik 5 óra irányban keletnek, minthogy ismeretes, hogy az *Althandelaknában* és a mel-

lette levő aknában jó aranytartalmú érczek termeltettek, de az evések elfűttek, 1598-ik évben egy új aknát mélyítették le 29 ölre, hogy vele a régi aknákat szárazzá tegyék; de az új aknába annyi víz tódult, hogy azt lovakkal lehúzni nem lehet; elhagyták tehát az aknát és *Györgytárnát* ismét kitakarították; e tárna már 228 öl hosszú és nem lehet messzire a telértől, javasoltatik, hogy tovább folytattassék.

A *Graneraltárna* szintjében egy keresztvágat hajtattott a *tiefstollner und Reissenschucher* telér felé; ennek vájatvége sokáig szünetelt, most 3 vájással hajtatik 12 óra irányban észak felé a keresztvágatból egy vájatvég, melynek folytatása javasoltatik.

A legnagyobb baj az újbányai mívelésnél az, hogy a kinstárral együtt részes magánosok az ő részekre eső költségeket szegénységök miatt nem fizethetik, s így a munkások elkedvetleníttetnek; javasoltatik, hogy a kinstár előlegezze a magánosok részére eső költségeket is.¹

A bányabíró határozata szerint 1602-ben 3½ rümpel felsőbiebertárnai ércz számítottott egy mázsára, mely 38—47 lat ezüstöt tartalmazott.²

A hivatalok betöltésére nézve egy jellemző eset van feljegyezve ez évből; 1602. augusztus 22-én jóváhagyta az alsó-ausztriai kamara, hogy mivel Rosenauer Péter néhai aranyvátató a hivatalát sok ideig jól viselte, a vátatói hivatal az ő fiára, Rosenauer Pálra szálljon, és minthogy ez még kiskorú, helyette Hörl Boldizsár vétessék fel 16 évre a vátatói hivatal ellátása végett azon kötelezettséggel, hogy ez idő alatt az épületeket és készülékeket jó karban tartsa, és a fiatal Rosenauert megtanítsa mindenre, a mit ő az öreg Rosenauertől tanult.³

Kachelmann János kiadatlan iratai közt is találtunk ez évből két jelentést; az egyik a *tilgenschacht* altárnára vonatkozik és azt mondja, hogy e tárna 7—8 óra irányban észak felé hajtatik 3 emberrel; a tárnaszájtól a vájatvégig 13 öl hosszú, valószínűen nem sokára el fogja érni a telért és érczet talál, mert az előtte fekvő hegységben régente jó érczek termeltettek. Heti költség 9 ft.⁴

A másik jelentésben a *bélabányai altárnáról* mondatik, hogy a vájatvégen 7 óra irányban nyugat felé dolgozik 3 ember, még 5—6 öl van kivágni való az új aknáig, mely már

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Selmeczi bírósági jegyzőkönyv.

³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

⁴ Kachelmann János kiadatlan iratai.

35,ölre lemélyítettett, és még 22 ölre mélyítendő az altárna szintjéig. Minthogy a téli időben jó a levegő, siettetni kellene a munkát, hogy a lyukasztás minél előbb megtörténhessék, mert az új akna nemcsak friss levegőt fog hozni, hanem szállítás tekintetében is sok költséget fog megtakarítani. Az új aknától még 70 ölnyre van a *Siebenweiber-telér*. A kincstárnak van az altárnánál $\frac{7}{16}$ és $\frac{1}{32}$ része. A heti költség 13—14 frt.¹

Kachelmann János azt állítja, hogy 1602-ben *Felsőbiebertárna* 1000 rümpel érczet termelt hetenkint és 1604 embert kért Kőrmöcztől vízhúzásra!² Ebben tollhiba van és úgy kellene állani, hogy 1604-ben 37 embert kért Kőrmöcztől vízhúzásra. A vízhúzás nehézségei 1602-ben még nagyon tűrhetőek voltak, mert a fejtés nem volt még mélyen a talp alatt. Nemcsak most, de későbbben sem, midőn a vízhúzás tönkre tette *Felsőbiebertárnát*, nem volt ott soha 1600 ember alkalmazva vízemelésre.

1602. április 22-én panaszolta Schwenda Márton és Turtsch Menyhért, hogy nekik a *kornbergi altárna* felett 28 kutatásuk van, és hogy az altárna az ő területökön átmegy és ott egy légaknát is nyitott. Ertl Jakab királyi bányatiszt a kamara — mint főrézeses — nevében kijelentette erre, hogy ha az altárnával valamit elérni fognak, azt szívesen átadják a kutatóknak.³

1602. július 15-én eladott Saltzer Dávid bányamester a *St. Johannes aufm Schobob* bányából $\frac{2}{16}$ és $\frac{1}{32}$ részt Debler Györgynek 25 frtéért azon kikötéssel, hogy ha áldás leend, neki még 4 márka ezüstöt adjon.⁴

1602. márczius 2-án Nikus Apollónia özvegy hodrusi lakosnő eladott a *Seegengottes* nevű bányából $\frac{8}{16}$ részt Eisler Ádámnak és nejének, született Ygl Katalinnak 12 frtéért.⁵

1602. szeptember 7-én odaajándékozott Tarkha László a *Roll* nevű bányából $\frac{2}{16}$ részt Nikus János és Márton testvéreknek, kik ezért kötelezték magokat, hogy megmutatják Tarkhának a bányában ama helyeket, melyeken még jó érczek vannak.⁶

¹ Kachelmann János kiadatlan iratai.

² Kachelmann János: das Alter u. S. d. u. B. 157. l.

^{3 4 5 6} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

3. A körmöczi bányák állapota 1602-ben.

A *körmöczi* bányák állapotáról is fenmaradt egy főbejárási jelentés, mely 1602. december 19-én kelt, és a körmöczi Parochián levő jegyzőkönyvben található.

E jelentés szerint a *Brandstolln*-ban nem termeltek akkor semmit, a tárna kevés költséggel fentartatik, a szállító Riesenpálya már rossz állapotban van, hanem könnyen helyreállítható lenne (ist mit schlechten Costen zu erneuern). Itt még nagymennyiségű zúzóérczek vannak.

Az *Untterweitten Riesenstolln*-ban 3 munkás dolgozik; javasoltatik, hogy még egy vájár és két fuvaros alkalmaztasék, mert régebben hetenkint 150 kasten zúzóércz termeltetett e tárnában. A szállító Riesenpálya a múlt nyáron 70 ölnyre új fából rakatott.

Obersturtz nächst hinter dem Altschächtl; innen a fekü és fedü, sőt a beomlott televényföld is mind a zúzóba vitétik; nyáron itt 2—3 ember, télen pedig a fagy miatt 6 ember van alkalmazva zúzóércz termelésnél.

Mittersturz im Strasserischen Feldt; itt egy ember termel zúzóérczet és fentartja a szállítótárnát.

Untersturtz a Neu Gottesnambschacht mellett; itten igen alkalmatlan a telér feküjében levő agyag, mely beomlik, ha a telér lefejtetik, a szállító pályát eltolja és a fentartást igen megdrágítja. E hátrány elkerülésére javasoltatik, hogy a szállítópálya a fedübe helyeztessék. Most itt három ember dolgozik.

Christophenschacht am Schullersperg; itt 4 szinten 9 vájár dolgozik, 10 kastenért kapnak egy forintot, hetenkint 380 kastennel termelnek. Javasoltatik, hogy az itt termelt zúzóérczek külön dolgoztassanak fel és tartalmukról biztos tudomás szereztessék.

Jobst Hörlichstolln im Grüssern; most nem dolgoznak benne, a munkahelyeken levő telérek keskenyek és kemények.

Erzherzog Ernestusschacht járható állapotban tartatik, de a nyílámok össze vannak omolva. Rossz levegő miatt jó zúzóérczek maradtak e helyeken.

Kaiser Maximilianschacht-ban a nagy rakodóhelyből két vágat (*Stollwand*) hajtattott, az egyik a fekü felé, evvel nem találtak semmi nevezetést; a másik észak felé hajtatik, evvel el fogják érni azt a fehér telért, mely a *Mélytárnával* feltáratott, de aranyban szegény volt. A *Mélyaltárna* szintjén van egy vágat dél felé, mely az *Ernesztaknával* lyukasztott és légvezetés végett fentartatik; e vágat főtéjében ércnyomok vannak, melyeket megvizsgálni czélszerű lenne. A *Mélyaltárna* szintjén észak felé át van törve a fehér telér és ott

hajtatik nyugat felé 8 óra irányban egy keresztvágat, melylyel a *Folhenner* és más teléreket elérni remélik, minthogy e vágat igen kemény kőzetben van, félthető, hogy a telérek ezen mélységben már összeszorúlnak vagy kivágódnak.

Mathesentárna a *Leuenhaus*-nál kezdődik Mathes András, Packhl János telkein és a *Leier* vagy a *Rosenauerische* telkeken át a *Groszliegend*-ig volt hajtva, de régóta felhagyott és beomlott. A múlt évben ismét megújított a főfeküig, de sehol sem találtattak már jó zúzóérczek; csak 2 vájatvég-gel kellene még néhány ölnyire kísérletet tenni.

Körschenstolln Annaakna felett 6 óra irányban hajtattott a *Klein- és Grosz-Liegend* felé. Mindenütt járható állapotban tartatik fenn; a *Györgyakna* felé is, de művelés most nincs benne.

Danielstolln a régi Strasser-féle zúzó mellett nyílik és be van hajtva a főtélérekre, más ereket is vágott át, zúzó-érczei nagyon egyenlőtlenek, a sáfárok mindig panaszkodtak miattok. Most nincs itt művelés, de a tárna fentartatik.

St. Georgenschacht auf der hinteren Zöch; 1601-ben szüntettetett meg munkások hiánya miatt. Voltak benne két szinten a fekü- és fedü-teléren szürke zúzóérczek; a fedünél érczek is fordultak elő; az akna fenekén kemény fehér kvarcz-kőzet van, azért azt vélik, hogy ez csak a *Klein-Liegend*. Ha az aknát még egy pár öllel lemélyítenék, könnyen meg lehetne tudni, hogy a telérnek melyik részében van?

Klain-Peterschacht auf der hinteren Zöch am Raabenprunn; itt 4 szinten 7 fejtőhely van, de az akna körül már igen le van fejtve s csak omlásokban dolgoznak. A harmadik szinten a déli vájatvég, mely már 70 ölre haladt előre, most szünetel, mert a jó vörös zúzóérczek ottan kivágódtak, javasoltatik a vájatvég továbbhajtása, jó reménység fejében. A most termelt zúzóérczek általában igen szegények.

Rosenkranz am Raabenprunn; itt a termelt zúzóérczek szállítása igen terhes, sok kötél fogyasztatik s kevés szállítatik. Ez az akna határos a Winkler-féle akna telkével, azért igen vigyázni kell a jogosítványra. A zúzóérczek jók. Szükséges lenne az aknát továbbmélyíteni és új szinteket nyitni, hogy a határok jobban megőriztethessenek.

A *Mélytárnát* a tárnaszájtól a fővájatvégig 12 légaknával és szállítóaknákkal 6 ember tartja fenn, az ácsolathoz szükséges fát a város adja. A fővájatvég Steinberger és Pruggner kir. biztosok parancsolatjára a feküben jól munkálható kőzetben hajtatik *Annaakna* felé, melytől még 42 ölnyire van. Jelenleg 78½ frt a szakmány, ölenkint.

Finstersternaknában még sok zúzóércz van, hanem némi költséggel helyre kellene állítani az aknát, mert az ácsolat már helyenkint elkorhadtt.

Erzherzog Mathias oder Neuer Hangendschacht auf der hinteren Zöch am Raabenprunn függélyesen 105 ölre van lemélyítve, igen sok víz üttetett meg vele az utolsó időben, a telérig még 35 öl mélyítendő. A 99-ik ölben egy eret vágott át, melyen jó zúzóérczek vannak, itten most egy új szint nyittatik 8 emberrel.

Annaaknában élénk a termelés, 10 embernek van hűbérbe adva (in Lehenschaft gegeben), ő nekik ott kell a zúzóérczeket termelni, a hol a tiszték és ügyelők kívánják, és egyszerűs mind fenn kell tartaniok a nyílámokat is. Az akna fedtjében igen dús nyomokat mutató erek vannak, melyek urasági költségen feltáratnak. *Annaakna* még 11 ölre mélyítendő a *Mélyaltárna* szintjéig, ezen most 8 ember dolgozik, ölenként 55 frt szakmány mellett, 15 hét alatt valószínűleg elérik az altárna szintjét.¹

A *réz művekről* csak azt találjuk feljegyezve, hogy a besztérczebányai új kohóban 1602-ben 7,435 mázsa réz termeltetett.²

4. Gondatlan kezelés.

A pozsonyi országgyűlést 1603. február 24-én Miksa főherczeg nyitotta meg; a rendek egy küldöttséget küldtek a sérelmekkel a királyhoz, a ki vizsgálatot ígért. Az udvari kamara azonban megfélemlítéssel akarta megszüntetni a folytonos panaszkodásokat, s e végre Illésházy István, Joó János, Homonnay György és Bálint s mások perbe fogattak, s jószágikat elvesztették; a honi alkotmányának, a személy- és birtokjognak ilyenén megsértései, kapcsolatban a katonaság féktelen zsarolásaival és pusztításaival rendkívül nagy elégedetlenséget és ingerültséget keltettek, úgy Magyarországon, mint Erdélyben.³

1603-ban Roszwurm, Nádasdy és Kollonits bevették Hatvant. Ez évben halt meg tavasszal Zrinyi György, ősszel pedig Nádasdy Ferencz.⁴

Ez évben halt meg Gilbert Vilmos angol tudós, a ki felismerte a föld mágnességét, és megmagyarázta a mágnesű declinatióját.⁵

¹ Régi bejárásí jegyzőkönyv a körmöezi Parochián.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Horváth Mihály id. m. IV. 488. l. ⁴ Ugyanott 486. l.

⁵ Czogler, a fizika története 169. l.

Selmeczen ez év elején még jól állott a Brennerszövetkezet, de az év folyamában már mutatkoztak az eddig követett gondatlan kezelés következményei, melyek a szövetséget zavarba kezdtették hozni.

A Brennerszövetkezetet alkotó egyik részes, Schall elhalálozván, ennek örököse Eiszler, született Ybl Katalin, midőn egy pár évig nem volt jövedelem, két éven át nem fizette költségeit, de a jövedelem felvételéhez azután ismét jelentkezett, s midőn neki kijelentették, hogy a bányatörvény értelmében bányabirtokát elveszítette, e miatt pert kezdett a Brennerszövetkezet ellen; ez ügyben Stainperger és Pruggner királyi biztosok is adtak már véleményt, mely nem vala kedvező Eiszlernének; mindazonáltal czélszerűnek és méltanyosnak találta a Brennerszövetkezet, hogy Eiszlernével kiegyezkedjék és tőle minden bányabirtokát 8000 frton megvegye. Az egyezkedés a bányabíróság előtt khielmannseggí Khielmann András, gronai Gronauer Jakab, Krieger Bálint és Reutter Ulrich szövetségi tagok jelenlétében 1603. június 13-án létrejött és a bányabírósági jegyzőkönyvbe beiktattatott.¹

A Brennerszövetkezetnek már régebb idő óta nem volt valóságos bányagondnoka; Dániel János ellátta ugyan ideiglenesen már néhány év óta a gondnoki hivatalt, de úgy látszik, hogy ő igen hanyag ember volt, és képességgel sem bírt e fontos hivatal betöltésére; az územ ilyen módon az alsóbb tisztekre és munkásokra hagyva, egészen a Selmeczen szokásos régi kerékvágásba jutott; Lindacker előrelátása hiányozván, a fejtések a *Bieberaltárna* talpa alá merültek és a holnapi napról még annyira sem volt gondoskodva, hogy legalább a szállítóakna jó karban tartassék. Ez be is omlott 1603. július 29-én és a bánya veszedelmes helyzetbe jutott, mert se vizet nem húzhatott, se nem szállíthatott, és a bánya egy részében megszűnt a légforgalom.

Ezen eseten megbotránkozván a kisebb részesek, 1603. július 30-án Fischer Erasmus királyi pénztárnok, Fleisch György királyi könyvvívó a kamara nevében, valamint Theiningerné Anna és Hohenbergerné Judit nevében, továbbá erfurthi Linkh János selmeczi bányapolgár a maga nevében, és Bockh Joachim Ublhopf Sámson nevében bepanaszolták a bányabíróság előtt a Brennerszövetkezetet, hogy nem gondol a bányaművekkel, az épületeket elhanyagolja s így mindnyájoknak sok kárt okoz; a *Hangendschacht* felső része csak az ő hanyagsága miatt omlott be; a kisebb részesek tehát tiltakoznak az ellen,

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt II.

hogy a helyreállítás költségeivel megterheltesse, fizessék azokat egyedül a Brennerek.¹

Az akna beomlását bejelentették még: Putscher Illés brenneri, bányatiszt és a *felsőbiebertárnai* sáfár is; a bányabíró-ság kiküldöttjei pedig augusztus elején megnézték a dolgot; a bányát, a mennyire lehetett, bejárták és úgy találták, hogy a víz az ez előtt művelésben volt beható nyílámon felül emelkedett; hogy mennyire, azt nem lehetett megtudni, mert a rossz levegő miatt nem lehetett odáig lemenni.

Augusztus 6-ikáig ismét lehúzatott a víz, és a nyílásban dolgozni lehetett.

A bányabíró-ság kiküldötteinek véleménye szerint a tisztviselők nem okai a szerencsétlenségnek, mert a sáfár már 10 héttel az előtt bejelentette a szövetkezetnek, hogy az akna rossz állapotban van, de nem intézkedtek; a bányamester pedig már a múlt évben intette a szövetkezetet, hogy gondoskodjék egy újabb, biztosabb akna berendezéséről a *Hangendschacht* helyett, de az urak nem tettek semmit; ennél fogva újlag komolyan megintetnek, hogy jobban gondoskodjanak aknáikról, mert különben meg fognak büntettetni.²

1603. augusztus 11-én Saltzer Dávid bányamester, Balbierer Boldizsár bányaesküdt, és Bela János bányabíró-sági őrök megtekintették *Felsőbiebertárnán* a *Györgyaknát*, mely roskadozó állapotban volt és elrendelték, hogy az akna tor-kolatától kezdve 42 keret ácsolat megújíttassék. Egyszersmind elrendelték, hogy miután a *Hangendschacht* is romlott állapotban van, a *hinter der Weiden* levő aknát, mely 20 öllel mélyebben fekszik, mint a *Hangendschacht*, de még 25 öllel lejjebb mélyítendő, azonnal kitakarítsák és 25 öllel lejjebb mélyítsék, hogy azután a *Hangendschacht*-ot felhagyni lehessen.³

A Brennerszövetkezet főrésze akkor Adler Anna, azelőtt Giengerné, született Hummel vala; ez kijelentette és a bányabíró-sági jegyzőkönyvbe bejegyeztette 1603. szeptember 13 án, hogy ő minden Selmeczen levő ingó és ingatlan vagyonát fiára, Gienger Frigyes Jánosra hagyja, és hogy az ő férjének, Adlernek e vagyonhoz semmi köze.⁴

Egy másik levelében, mely ugyan az nap kelt Bécsben, értesítette Adlerné a bányabíró-ságot és a Brennerszövetkezetet, hogy a szövetkezet vagyonának gondnokául Dániel Jánost nevezi ki véglegesen, a ki már ezelőtt is ellátta e hivatalt teljes megelégedésére.⁵

¹ Selmeczi bányabíró-sági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt I.

² ³ Selmeczi bányabíró-sági jegyzőkönyv.

⁴ Ugyanott, okmány III. ⁵ Okmány IV.

Dániel János, az új gondnok minden erejéből azon igyekezett, hogy a költségeket lejjebb szállítsa; azzal kezdte tehát hivatalos működését, hogy 1603. szeptember 19-én a *felsőbiebertárnai* lovakat, melyek a szállításnál és víz húzásnál voltak alkalmazva, eladta magánosoknak; és pedig eladott összesen 35 lovat 525 frtéért, továbbá a *Wasserschachtnál* levő szénát 70 frtéért. A vevők kötelezték magokat, hogy a lovakat a társulat rendelkezésére tartani fogják, ha egy pár lóért hetenkint 3 frt 50 denárt kapnak, akár drága, akár olcsó legyen a takarmány. A vételért heti részletekben igérték lefizetni a lovak munkájáért járandó bérekből.¹

Ennek az eljárásnak következményei igen gyorsan mutatkoztak; már szeptember 27-én panaszkodtak a bányabírósnál a brenneri bányatisztek, hogy azok, kik a lovakat megvették, daczára a szerződésnek, nem küldik a lovakat rendesen munkába.²

1603. szeptember 27-én kérték a brenneri tiszték a bányabíró, hogy vizsgálja meg a *Hangendschacht* állapotát. Szeptember 29-én Saltzer Dávid bányabíró, a két bányaesküdt és a részesek közül Khielmann, Reitter és Fischer Erasmus királyi pénztárnok beszállottak *Hangendschacht*-ba, és kialakultak a munkásokkal, hogy 3 pár alapgerendát 125 frtéért és 3 frt borra valóért behúzzanak. A társulati tisztéknek ismét meghagyatott, hogy *Weidenakna* lemélyítését minden erővel siettessék.³

A Brennerszövetkezet tagjai között nagyon gyenge volt az egyetértés; daczára Adlerné nyilatkozatának, Adler maga is akart intézkedni a pénzekkel; e miatt a többi részesek haragudtak, és Khielmann avval fenyegette 1603. november 11-én Hueber Ábrahám könyvvivőt, hogy hivatalából el fog bocsátatni, ha Adlernek pénzt ad a felesége és fia tudta nélkül.⁴

Ez évben úgy határozta a bányabíró, hogy 4 rümpel felsőbiebertárnai ércz számíttassék egy mázsára; az ércz átlagosan 22—31 latot tartalmazott.⁵

1603. szeptember 16-án a régóta elhagyatott *Thiergarten*-bánya újra adományoztatott Saltzer Lőrincznek.⁶

Eladások történtek ez évben a *St. Johannes aufn Schobob*, *Modertárna*, *mittlere Aichrugg*, *St. Georg beim siedigen Prunnen*, *Aichruggen*, *Fufugenzech*, *Fladen* és a hodrusi *Szent-háromság*-bányáknál.⁷

Az utóbbi években Selmecezen működött királyi biztosok egy zúzófelügyelő alkalmazását találták szükségesnek, és kinevezték Hegger Miklóst ez állomásra, hetenkint $2\frac{1}{2}$ tallér fizetéssel. Az alsó-ausztriai kamara nem látta be ez állomás szükségességét, mert annak teendőit a kohótiszt is elláthatja minden fizetés nélkül, és elrendelte 1603. február 21-én, hogy Hegger elbocsáttassék. Az érczek nedves előkészítése a tökélynek nagyon alacsony fokán állott ugyan még ekkor, mégis lehetetlen volt, hogy a selmeczvidéki bányamívelés eredményeire figyelmet fordító bizottságok, magok előtt látván azt, hogy Körmöczön a mívelést már régen meg kellett volna szüntetni zúzóérczek feldolgozása nélkül, arra a következtetésre ne jöjjenek, hogy Selmecezen is nagy haszonnal járna, ha a zúzóérczek feldolgozására több gond és fáradság fordíthatnák. De az alsó-ausztriai kamara nem volt képes ennek hasznát felfogni, és az egész intézkedésben csak költségzsaporítást látván, azt megsemmisítette; mi azonban elmondhatjuk, hogy Stainperger és Pruggner biztosok éleslátású szakemberek voltak, kik belátták azt, hogy a zúzóérczek előkészítése egykor a selmeczi bányászat legfontosabb teendőihez fog tartozni!

Az alsó-ausztriai kamarának ugyane rendeletében jóváhagyattak a kamaraudvar közelében épített pince költségei, és megengedtetik, hogy az *Ainigkeit*, *Finsterort*, *St. Johannes in Roszgrund*, *Erleingrund*, *Schmittenrinn* és *Kornberg* bányákra a kinestártól ellátmány adassék, mert ezek jó bányák. *Krebsgrundra* nézve megemlítetik, hogy czélszerű lesz, ha a víz lecsapolása végett *Brennertárna*val lyukasztani fog, mire még 11 öl kivágása szükséges, tehát a lyukasztás $1\frac{1}{2}$ év múlva várható.¹

A lyukasztás azonban sokkal hamarabb megtörtént, és már 1603. június 18-án rendeli az alsó-ausztriai kamara, hogy mivel a lyukasztás már megtörtént, a víz a *krebsgrundi* mély mívelésből minél előbb kiemeltessék és a fejtés ott ismét megindíttassék.² E rendeletből látszik, hogy a *krebsgrundi* mívelések már mélyebbek voltak mint a *Brennertárna*, és hogy a lyukasztás megkönnyítette ugyan a víz emelését, de *Brennertárna* már nem tárhatott fel eleven közekeket, a mívelés pedig ismét folytatott a talp alá.

1603. július 30-án átvette Linekh János selmeczi bányapolgár a bakabányai *Seegengottes* és *Glücksstolln* bányák principalitását.³

¹ Schmidt F. id. m. III. 375. l.

² Ugyanott 442. l.

³ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

1603. február 21-én ellátmányt engedélyezett az alsó-ausztriai kamara a bakabányai *Seegengottes* és városi altárna számára; a *Weite Zech* bányától pedig, mivel ott Khorn Mátyás rendetlenül dolgozott, az ellátmány elvonatott. Egy kohó építésére 150 frt kölcsön engedélyeztetik a bakabányaiaknak, és oda Hofer János kineveztetik kémlepszszé, hetenkint 1 frt fizetéssel.

Az újbányai, bakabányai és béalabányai bányamesterek fizetéseinek javítása nem engedélyeztetik, mert az ottani művek igen csekély terjedelműek és nekik kevés fáradságot okoznak.¹

Ez évben *Ujbányán* ismét bejárattak a bányák, és munkálatban találtatott a *Györgytárna* és *Ainigkeitaltárna*. Valamennyi vájlatvégen jegy hagyatott, hogy a későbbi bejárásoknál az előhaladást pontosan meg lehessen mérni.²

A *vihnyei vashámort*, mely ez időben a városé vala, 1603. július havában bérbe vette Reutter Ulrich selmeczi polgár 4 évre, és fizetett a majorért, rétért, kertért, méhesért és a hámorért minden hozzátartozóval és a fürdőházban levő italméréssel együtt az első évben 50 frt, a következő években pedig 100 frt haszonbért. 600 mázsá vasat köteles volt évenként a városi szertárba beszállítani, a miért az első $\frac{3}{4}$ évben mázsánként 2 frt 75 denárt, azután pedig 2 frt 50 denárt kapott. A 600 mázsán fölül termelt vasat eladhatta másnak is úgy, a hogy tudta; a hámor heti költségei tettek ekkor 30 frt 36 denárt.³

A *körmöczi* viszonyokat illetőleg értesülünk az alsó-ausztriai kamarának egy rendeletéből, mely 1603. május 5-én kelt, hogy Weigl Lénárt pénztárnok beteges ugyan és öreg már, de mivel a többi tisztek ügyesek, megmaradhat tovább is helyén, valamint Schmitz Gáspár könyvvivő is, a ki könyveit rendszeren vezeti.

Mátyásakna már 80 öl mély; *Winkleraknából* a *Rosenkranz*-bányánál a víz lecsapoltatott; *Goldkunsthandlung* veszteséggel dolgozik. A *Wenger-féle* bányákra a kincstár már 10,143 frt 56 denárt, a *Ribáry örökösöknek* 3,481 frt 67 denárt, a *Kheller Jónás* bányájára 4,495 frt 62 denárt, a *Khreiszl-féle* bányákra 2,109 frt 3 denárt, a *Strasser-féle* bányákra 14,869 frt 32 denárt, a *Jobst Hörl-féle* bányákra 5,000 frtot meghaladó összegeket előlegezett és a kamarai adósság fedezése végett e bányákat lefoglaltatta, melyek úgy, mint a

¹ Schmidt F. id. m. III. 386. l.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Selmeczi városi levéltár.

régebben lefoglalt *Khelner Mátyás*-, *Oertl Pál*- és *Fragner*-féle bányák, a lehető legkevesebb költséggel fentartandók, azon reménységben, hogy ha a *Mélyaltárna* a *Nasze Felder* alá jövend, az adósság megtéríthető leend.

Mint hogy az *Altárna* és *Annaakna* között levő keresztvágat roskadozik, egyezség történt, hogy a vágatot a várossal együtt közös költségen megújítják, és a költség felét a város, másik felét pedig a kincstár viseli, de ezen kívül még egy kitérőt is kell ott kivágni, melynek költségeit $\frac{2}{3}$ részben viseli a kincstár és csak $\frac{1}{3}$ részben a város.

A körmöcziek kívánsága, hogy a kamarai adósságok fedezésére lefoglalt bányák feleslege, ha a kamarai adósságok törlesztve lesznek, a városnak kiszolgáltatassék, és a városi adósságok törlesztésére fordítottassék, nem teljesíthető; ellenben átadatnak mind e bányák azonnal a városnak tulajdonúl, ha a rajta fekvő kamarai adósságokat kifizeti.

Mivel a város rosszúl gazdálkodik és sok adósságot csinál, meg kell vizsgálni a város számadásait és el kell rendelni mindazt, a mi pénzügyeinek javítására szolgál.¹

A *besztercebányai kohóban* 1603-ban 8,103 mázsa réz termeltetett.²

1603. márczius 12-én szerződés kötöttetett Poekh Ábrahám besztercebányai rézárusító factorral, hogy 3 évig ellássa a selmeczi, körmöczi és besztercebányai kohókat krakkói tiszta ólommal, mázsáját helyben Besztercebányán 2 frt 90 denárral adva.³

1603. február 15-én újabb utasítások adattak a besztercebányai erdők kezelésére.⁴

1603. február 21-én rendeli az alsó-ausztriai kamara, hogy *Urvölgyön* az *Ujakna* (*Miksaakna*) továbbmélyíttessék. Waldner Jób bányamester mellé egy segéd fog alkalmaztatni, a ki Tirolból jövend, mert *Urvölgyön* a drágaság és halálozás annyira megfogyasztotta az embereket, hogy ott e hivatalra valót találni nem lehet.

Krüeger Bálint besztercebányai praefectus már előregedvén, 200 frt nyugalomdíjat kapott; helyébe egy alkalmas egyén ajánlandó. (Az öreg praefectus, daczára nyugalmaztatásának, még 4 évig volt kénytelen szolgálni, mert a hivatalban utódot nem kaphatott.)

Göpl Dániel besztercebányai bányabíró is öreg már és nyugalmaztatik, helyébe is ajánlandó egy alkalmas egyén.⁵

¹ Schmidt F. id. m. III. 412. l.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár.

³ Schmidt F. id. m. III. 403 l. ⁴ Ugyanott 365. l. ⁵ Ugyanott 397. l.

1603. június 19-én jóváhagyja az alsó-ausztriai kamara, hogy a Mülner Kelemen, Gerstorffer Joachim és Klockhner Ábrahám bányái *Jarabán*, melyeket a régi bóczai bányapolgárok elhanyagoltak, a mostani részesek pedig nem képesek művelni, tekintve, hogy a bányák jók és az előtt sok jó ezüsttartalmú rézérczet termeltek, átadassanak a rézelárusító vállalkozóknak, kik a művelés folytatására hajlandók, és a termelendő rezet és kénvet Besztercebányán fogják beváltani.

A Spaltenkheil-féle bánya, mely a 13,440 frt 53 denárra menő kamarai adósság törlesztésére lefoglaltatott, minthogy a vájatvégeken most jó ércnyomok mutatkoznak, a kincstár költségén továbbművelendő.

Minthogy a *rhonitzi vasbánya* már nagyon kimerült, és a két keresztvágattal még nem találtak új vastelepet, szükséges, hogy *Breznóbánya* felett a *Wodshuh*-ban levő bányát a kincstár műveltesse.¹

5. Belháború és vízemelési bajok.

A következő évben Pozsonyban ismét országgyűlés tartott, melyet 1604. február 3-án Mátyás főherczeg nyitott meg. Az országgyűlés evangélikus többsége igen fel volt ingerülve, mert gróf Belgiojoso Barbiano Jakab kassai főkapitány a kormány parancsára lefoglalta a kassai Erzsébettemplomot, melyet már 50 év óta birtak az evangélikusok, kikergette az evangélikus lelkészeket, és elfoglalta a városnak 28 faluból álló birtokát. Az országgyűlés hevesen sürgette ez újabb sérelemnek a régiekkel együtt orvoslását, és eloszlás előtt óvást tett, hogy ha vallásuk szabadgyakorlatában korlátoztatnak és ennek következtében az ország békéje megzavartatik, annak nem ők lesznek okai. Rudolf az országgyűlés panaszait semmibe sem vette, s midőn a hozott törvényeket szentesítette, egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy Magyarországon a katholika hitvallást virágoztatni s terjesztetni kívánja, megtiltott minden vallási vitatkozást és elrendelte, hogy a nyugtalanítók megbüntettessenek.²

Ez erélyes nyilatkozatával ellentétben azonban, midőn egyes esetek elintézésére került a dolog, mindenkre, még testvéreire is gyanakodva, sem mások által nem engedte elintéztetni a fontosabb ügyeket, sem maga nem tett azokban semmit, s így halomra gyűltek az elintézetlen ügyek, és az igazgatás minden ága nagy zavarba és rendetlenségbe jött.

¹ Schmidt F. id. m. III. 449. l.

² Horváth Mihály id. m. IV. 489. l.

A törökök ez évben is előzönlöttek az országot; Mohamed nagyvezér 1604. szeptemberben 70 ezer emberrel pusztította Pest vidékét; a királyi várnagyok Pestet és Hatvant felgyújtván odahagyták; Mohamed ezután Esztergomot kezdte ostromolni, de a nélkül, hogy célját elérte volna, októberben ismét kitakarodott az országból.¹

Homonnay Bálint ez alatt összehívta az északkeleti megyék rendeit Gálszécsre, hogy az országgyűlésen megajánlott adó kivetése felett tanácskozzanak; de midőn a rendek itt megértették, hogy Rudolf a vallás dolgában mily határozottan nyilatkozott, kijelentették Belgiojoso Barbiano grófnak, hogy addig pénz nem adnak, míg nekik a vallás szabad gyakorlata meg nem engedtetik.

Ily körülmények között Belgiojoso hadakat kezdett gyűteni s midőn meggyőződött, hogy Bocskay István fellázadni készül, ez ellen ment, de általa megveretett, és Kassára be nem eresztetvén, Szepesvárába kénytelenült visszavonulni.

Kassa ez által határozottan a felkelőkhöz csatlakozván, példáját követték Késmárk, Lőcse, Kisszeben, Eperjes városok és a felvidéki nemesség. Bocskay pedig, miután Szádvárt, Kállót és Szendrőt elfoglalta, 1604. november 12-én bevonult Kassára, vezérei azonban ekkor már a bányavárosok közelében jártak.

De ekkor már Básta is megindult Esztergom alól 15 ezernyi sereggel ellene, és Rimaszombatnál megvervén Bocskay vezérét, Német Balázst, a kit elfogott és kínosan kivégeztetett, Edelénynél találkozott Bocskay seregével, és november 28-án vele összeütközvén, őt Kassa felé visszavonulásra kényszeríté. Básta azután Eperjes mellett szállott táborba, de látván, hogy a lázadás mindinkább terjed, nehogy egészen körülfogattassék, 1605. elején visszahúzódott Pozsony felé.²

Ugyanaz a határozatlanság, tehetetlenség, koronkint hajthatatlan csökönyösséggel párosulva, mely az országot veszélybe döntötte, jellemzi a selmeczai bányatügyek kezelését is; a fejtések *Bieberaltárna* felett már fogyatékán voltak, talp alá nem haladtak még ugyan nagyon mélyre, de mégis nagyon érezhető volt már a teher, melyet a vízhúzás okozott, mert az akna, melyben löerővel is lehetett volna vizet húzni, nem volt még eléggé lemélyítve, és a fejtésekben a szivattyúkhoz embereket kellett alkalmazni, kik nemcsak hogy drágák voltak, de a háborús időben igen nehezen valának megszerezhetők. Ha lett volna a Brennerszövetkezetnek előre gondoskodó intézője, akkor az akna — már jó előre a kellő mélységig lemélyítve — mindig szárazon tarthatta volna a fejtést és a víz-

¹ Horváth Mihály id. m. IV. 491 l. ² Ugyanott V. 10. l.

emelés löerővel kevesebbe is került volna, mint most! De az ügyek élén álló urak, nem hogy előre gondoskodtak volna, hanem az akna mélyítését sürgető többszörös rendeleteknek sem engedelmeskedtek, nehogy költséget okozzanak; ez volt általában minden törekvősöknek célja; egészen figyelmen kívül hagyván, hogy a jó eredmény elérhetésére akkor, midőn a termelés már napról napra apad, a termelés emelése még mellőzhetetlenebbül szükséges, mint a költségek leszorítása.

A költségek apasztására irányuló eme törekvésekkel szemben a kincstár, mint kis mértékben részes, nem érezvén annyira a költségek terhét, mindig csak azt sürgette, hogy a termelés, tekintet nélkül a költségekre, erőszakoltassék, nehogy a fémbevéltásból származó nyeresége a kincstárnak megapadjon. A Brennerszövetkezet ügyeit kezelő társulati tisztek között ekkép az ellenkezés mindig élesebbé vált, a mi közvetve nagyban előmozdította a fegyelem felbomlását, mely a háborús viszonyok miatt a nélkül is már nagyon meglazult.

Mindjárt az év elején, 1604. január 2-án kérték a víz-húzó lovak gazdái, hogy naponkint 3 műszak helyett 4 műszakban dolgozhassanak, e végett pedig még 10 lovat alkalmazhassanak és a víz-húzási bér felemeltessék, mert a víz nagyon megsaporodott és minden megdrágult. A bérfelemelés megtagadtatott, de megengedettett, hogy 3 műszakban dolgozva 10 helyett 12 lovat foghassanak be egyszerre.¹

1604. január 18-án Burghaus Miklós királyi biztos, kinek feladata volt Erdélyben a kamarai kezelést berendezni, az ő bányamesterével, Kauffman Jánossal, ki az előtt Sziléziában volt bányamester, bejárta a selmeczi bányákat Waldner Jobst úrvölgyi bányamesterrel együtt; velők voltak a kincstári és társulati tisztek is.

Felsőbiebertárnán 4 szivattyút találtak, s az ötödiknek helye akkor készült. Az érczek szépek voltak, és 5 csapat, minden csapatban 7—8 munkás, dolgozott az érczen; hanem igen sok víz tódult a mélyebb pontokra.

Krebsgrundban is igen sok vizet találtak, melyet hat szivattyúakat emelt a *Brennertárnára*, minden szivattyúnál 6—7 ember volt alkalmazva, meglehetősen érczeket is láttak, de a kezelésben sok hanyagság jeleit tapasztalták. (Ist auch ziemblicher Vnflieisz der Ambtleuth befunden worden).²

1604. márczius 26-án bejáratott *Felsőbiebertárnra*, mert a Brennerszövetkezet constatatni kívánta, hogy 3 szivattyúnál 20 ember dolgozik és a vizet lehúzni nem bírja, és hogy az érczek is gyéren mutatkoznak és csekély tartalmúak. A

¹ ² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

bejárás után másnap tanácskozásra gyűltek a bányamesternél: Thailer András bányaesküdt, Sayetz Jónás sáfár, Bela János bányabírói irnok, Fleisch György királyi pénztárnok és könyvvívó, Reitter Ulrich bányapolgár, Üblhopf Sámson bányapolgár, Daniel János brenneri gondnok, Thailer Boldizsár brenneri bányatiszt, Beckh Joachim Moldnerné gondnoka, Putscher Illés brenneri bányatiszt és a felsőbiebertárnai sáfárok és ügyelők.

A társulati urak hosszasan előadták, hogy már régóta veszteséggel dolgoznak, mostan pedig a vízhúzókat mind megszöktek, úgy, hogy a feltárásoknál volt vájárokat mind a vízhúzáshoz kellett alkalmazni, és a feltárások ennek következtében szünetelnek, kéri tehát, hogy a vízhúzást abbahagyhassák.

A bányamester azonban az esküdekkel való tanácskozás után kijelentette, hogy a mélység felhagyatását meg nem engedheti, mert ott szép érczek vannak, s mert csak ott vannak érczek 11 öllel a tárna talpa alatt, hol 49 ember dolgozik, s ha ez felhagyatják, a termelés meg fog szünni az állam és kincstár kárára.

A bányamester rábeszélése folytán végre mégis ráállott a szövetkezet a vízhúzás folytatására, ha valahonnan vízhúzó munkások fognak szereztetni.

E tanácskozásról azonnal jelentést tettek Thailer Boldizsár és Bela János Stainberger János királyi biztosnál, a ki őket kihallgatván, azonnal irt Körmöczre, hogy onnan 12 erős pénzverő és 25 bányász küldessék Selmeczre. A besztercze-bányai gondnok Krueger Bálint is megígérte, hogy Thureczról és a lipesi uradalomból fog vízhúzókat szerződtetni.¹

A vízhúzás azután igen bizonytalan eredménnyel folytatott; midőn a bányaesküdek 1604. április 16-án *Felsőbiebertárnát* bejárták, a mélységet $1\frac{1}{2}$ ölnyre elfúlva találták („dasz das tieffist bei $1\frac{1}{2}$ Lachter getrunken“) tehát az érczelőjövételt a mélységben nem láthatták; tiltakoztak is e hanyagság ellen, és másnapra tanácskozásra hitták a bányamesterhez a brenneri tiszteket, de sem ezek, sem a társulati tagok nem jelentek meg, mit a bányabíró, mint tekintélyének megsértését, jegyzőkönyvbe vétetett.²

Egyébiránt nem csak a Brennerszövetkezet kezelte bányáit ily gondatlanul és hanyagúl; a kincstári tisztek sem működtek másképp; a *krebsgrundi* bányánál főrészes és intéző a kincstár vala, és ott is csak úgy el volt hanyagolva a vízemelés, légvezetés és szállítás, mint akár *Felsőbiebertárnán*; megfoghatatlan gyermekies gondatlanság jellemzi az akkori

^{1 2} Selmeczi bányabírói jegyzőkönyv.

egész tiszti kart. 1604. május 10-én elfúlt *Krebsgrundban* a mélység, 4 szivattyúhoz nem lehetett a rossz levegő miatt hozzájutni s csak 11 öl maradt a tárna alatt bejárható. Elhatározottak, hogy a *Brennertárna* vájatvége, melyet csak 7 öl választott el a *Hugensinkentől*, 3 emberrel munkába vétessék, és ha lyukasztani fog, akkor a vágat a *Langefahrt*-ig, melyben most fúlt el a fejtés, s a meddig még 37 öl van kivájni való, folytattassék.¹ Ilyen volt általában a rendszeres eljárás, nem gondoltak előre arra, hogy a mélységbe haladó fejtésnek előbb-utóbb el kell fűlni, tehát okvetetlenül szükséges a mélyebb szintről segítségére menni; hanem a mélyebb szint vájatvégét szüneteltették mindaddig, míg a fejtés el nem fűlt!

1604. július 10-én megjelent a bányabírósnál Reitter Ulrich bányapolgár, Daniel János brenneri gondnok és a Brennerek két bányatisztje: Puetscher Illés és Chalubka Márton; azért jöttek a bányabíróhoz, hogy a bányát bejárja és nekik jó tanácsot adjon, mert ők rendeletet kaptak az alsó-ausztriai kamarától, melyben nekik megparancsoltatik, hogy szivattyúhúzókról gondoskodjanak, *Felsőbiebertárnát* szárazon tartsák és a *Hangendschacht*-ot 15 ölnyre lemélyítsék, hogy ebből azután az ércztermelő helyek alá jönni és így a vizet az aknához vezetni s ott lovakkal kihúzni lehessen.

A bejárás július 12-én megtörténvén, a bányabíró következő véleményt terjesztett a Brennerszövetkezet elé:

Szivattyúhúzó emberek beszerzése most, a mezei munkák idején, lehetetlen; de későbbben jelentkezni fognak elegenden és akkor ismét ki lehet húzni a vizet, mit tenni hasznos is lesz, mert midőn április 16-án bányabejárás történt, a mint a bányaesküdtek beszállani akartak, találkoztak a bányából kiszálló Daniel János gondnokkal és az ő tisztjeivel, kik azt mondták, hogy már megnézték a mély művelést és néhány darab érczet is hoztak megpróbálás végett, ámbar előre tudják, hogy 2—3 latnál nem tartalmaznak többet. Beszállottak azután a bányaesküdtek is, de midőn leérkeztek, a mélység már $1\frac{1}{2}$ ölnyre elfűlva volt az érczes pontokkal együtt, ezeket tehát nem láthatták; de midőn kiszállottak, már készen voltak a próbák és 2—3 lat helyett 24, 26 és 32 latot tartalmaztak. A mély művelésben jó ércz van, mely érdemes a lefejtésre.

A *Hangendschacht*-nak 15 öllel lejjebb mélyítése igen czélszerű leend, mert könnyen végrehajtható, és ennek következtében a vizek vagy önként az aknához húzódnak, vagy pedig a fejtések alá hajtandó vágatok segítségével odavezethetnek.²

^{1 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Daczára e jó tanácsoknak és az alsóausztiai udvari kamara rendeletének, nem történt a vízveszély elhárítása végett semmi; a mély művelés, melyet kézi szivattyúkkal kellett volna szárazzá tenni, elfúlva maradt; ennek következtében fejteni sem igen lehetett azon 16 ölnyi mélységben a talp alatt, mennyire a *Hangendschacht* lemélyítve vala, úgy, hogy az érczek, melyeket itt termelni lehetett, nem fedezték a víz-emelő lovak költségeit. A Brennerszövetkezet tehát a vízhúzást *Felsőbiebertárnán* egészen abba akarta hagyni, és pedig annál inkább, mert eddig 30 ló elég volt a vízhúzáshoz, de most már nem elegendő; egyébiránt az akna is oly rossz állapotban van, hogy azt be kell tölteni, hogyha pedig ki akarnák javítani, akkor úgys is abba kellene hagyni a vízhúzást.

E tárgyban 1604. november 15-én bejárás tartatván, a bányaesktüdtek megvizsgálták az aknát és a munkásokat is kikérdezték, s kiszállván kijelentették, hogy az akna 3 évig is elállhat és a rajta szükséges javítás a vízhúzás megakasztása nélkül eszközölhető, ércz is van, mert azon a héten már 30 rümpel termeltetett, a brenneri tiszték állítása tehát alaptalan és kívánságuk nem teljesíthető.

A vizet tehát húzták tovább is, de nem fizették a vízhúzó lovasgazdákat, míg végre 1605. február 19-én jelentette Theiler Boldizsár királyi bányatiszt, hogy a Brennerszövetkezet *Felsőbiebertárnán* a vízhúzást abbahagyta és a *Hangendschacht*-ot töreccsel betölteti. A Brennerszövetkezet főtisztjei azt mondták ugyan, hogy az akna csak ideiglenessn töltetik be e rebelliós és harczias időben, és mihelyt béke leend s a részesek képesek lesznek költségeiket fedezni, akkor az akna ismét meg fog nyittatni; mindazonáltal tiltakoztak ez eljárás ellen a kamara tisztjei és a kárért, mely ebből keletkezhet, a társulati részeseket tették felelősekké. A Brennerszövetkezet részesei erre kinyilatkoztatták, hogy e felelősséget elvállalják.¹

Hasonlóképen ment a vízhúzás és kezelés *Krebsgrundon*; a vízhúzók panaszkodtak 1604. november 28-án, hogy nem kapnak rendesen fizetést és hogy a sáfár neje az élelmi szereket nekik oly drágán számítja, hogy 20—25 denár nem elegendő egy napi élelemre. A sáfár pedig azzal mentegődött, hogy a Brennerszövetkezet már 4 heti költséggel adós, azért nem lehet a munkásokat sem rendesen fizetni.²

Igy tehát megszűnt a vízhúzás Selmecczen is, Hodruson is, és a létező körülmények közt nem is lehetett egyebet tenni; mihelyt a háború színhelye Selmeccz felé közeledett, veszélyeztetve lett a kereskedelmi közlekedés, mely a pénzküldésnek

^{1 2} Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv.

egyedüli módja vala; de az se volt tanácsos, hogy, ha a bányában áldás mutatkoznék, a termelés erélyesen eszközöltessék és a pénz Körmöczön hagyassék; nem volt tehát egyebet mit tenni, mint az üzemet megszorítani, és felesleges vala azért mást, mint a háborús viszonyokat okolni; a mi pedig a vízhúzást illeti, az csakugyan a leghaszontalanabb költsékezés vala akkor, midőn a termelést meg kellett volna szorítani még akkor is, ha bőven lett volna a termelni-való.

Felsőbiebertárnai ércz ez évben 4 rümpel számíttatott egy mázsára, és tartalmazott 22—31 latot.¹

A többi kisebb bányákról a következőket találjuk megemlítni.

1604. július 18-án határozta Selmece város birája és tanácsa, hogy a *Windischleuten* bánya $\frac{7}{16}$ részét, mely a Fuchs örökösöké, és a városnak, mióta reá ellátmányt ad, már igen sok pénzébe került, visszaadják a Fuchs örökösöknek. Erre Fuchs Pál beszterczebányai királyi sáfár, és Markus Mátyás beszterczebányai királyi pénztárnok kérték a várost, hogy csak tartsa meg a $\frac{7}{16}$ részt, és műveltesse ezentúl is a bányát; ha az jövedelmezni fog, s az adósság törlesztve leend, háladatosságból $\frac{3}{16}$ és $\frac{1}{32}$ részt azután egészen a város tulajdonába adni hajlandók. E feltétel alatt elfogadta a város a $\frac{7}{16}$ rész további ellátását.²

1604. február 26-án Lang Tamás kérésére, és Stainberger János királyi biztos rendeletére főbejárás tartatott a nagy teléren Hodruson levő *Jerubin altárnában*, melyről jelentik a bejárók, hogy hossza a tárnaszájtól a telérig 123 öl, és a teléren a vájatvégig 78 öl már ki van vágva, 12 ölet kellene még kívágni ama pontig, mely felett felsőbb szinteken evések vannak. Lang Tamás kérte ez alkalommal, hogy neki a munka folytatásához hetenkint 10 frt előlegeztessék; a bejárók javasolták e kérés teljesítését, és arra a kir. biztos is hajlandó volt; de minthogy igen kevés pénz volt a pénztárban, a kamarai tisztek nem teljesíthették a kérelmet.³

1604. június 17-én ismét bejárták a *Jerubinaltárnát*, és úgy találták, hogy a vájatvég már evésekbe jutott, az itt volt érczeket tehát már a régiek kívágták. A bejárók javasolták, hogy, ha pénz lesz, a tárna a 85 öllel távolabb fekvő aknáig megújíttassék, most azonban egy ereszke, melyben 2—5 sőt 6 latos érczek is vannak, egy szivattyúval szárazzá tétessék; az evések előtt is van egy ereszke, melyet hasonlóképen szárazzá tenni, és megvizsgálni kell; e kísérleteket

^{1 2 3} Selmecei bányabírósaági jegyzőkönyv.

azonban csak 14 napig kell tenni, s ha a munka nem fizeti ki magát, abban kell hagyni.¹

Adásvevés történt a *St. Johannes aufm Schobob, Kunzentárna, Modertárna, Vogelhubel am Altenbenberg, Mehlberleuten, Fufugenzech, Gabegottes, Laushübel* és *St. Georg beim siedigen Brunnen* nevű bányáknál.²

Az erdőkezelésre nézve egy érdekes feljegyzést találunk 1604. november 29-ről, midőn az erdőkerülő bejelentette a bányabírónak, hogy Reitter Ulrich, a vihnyi hámor bérlője, a nagytelér vidékén Hodruson a legszebb fenyőket kivágatja szénégetői számára. A bányabíró értesítette erről azonnal Fleisch György kir. pénztárnokot, és Geyer Miklós kir. könyvvivőt; ezek azt izenték neki vissza, hogy miután ő a főerdőmester (Obrister Waldmeister) tudnia kell, hogy mi a teendője. A bányabíró azután a városi bírónál is kérdezősködött, hogy vajjon nem engedte-e meg a városi tanács Reitternek a favágást? Erre a bíró azt üzente, hogy majd utána néz, egyéb-iránt ajánlja, hogy bányamester úr ez ügyben „glimpflicher“ járjon el, nehogy egyenetlenség származzék belőle. Másnap azután eljött a bíró a bányamesterhez, és értesítette őt, hogy egy év előtt jelölték ki Reitternek a nagy telér körül fekvő erdőrészt, vágatásra, és ebben a *bányamester* megnyugodott.³

6. A körmöczi és úrvölgyi bányák 1604-ben.

Egy régi bejárásí jegyzőkönyvben sok adatot találunk a körmöczi bányákról; ez adatok a *Goldkunsthandlung*-ra vonatkoznak, és némi tájékozást nyújtanak az akkori művelés terjedelméről és módjáról.

1604. december 20-án főbejárás tartatván, jelentik, hogy az *Oberweiteni Riesentárna* keresztül van hajtva a teléren egészen a feküig. Régi időkben itten nagy üreg keletkezett az évésekben, mely azután betört és beomlott a fölszínig, és a tárnát betemette úgy, hogy az omláson keresztül a fekütelérre menni nagy költséggel sem lehetett. Most szünetel itt a művelés.

Schullerspergen az *Unterweiteni Riesentárna* is a teléren keresztül a feküig van hajtva, itt 3 munkahely van, melyekből két Strasser-féle zúzó láttatik el zúzóérezkekkel; az egyik munkahely, mely 4 óra irányban nyugat felé dolgozik, barna zúzóérezeket termel átlátszó „*kümbwerck*“ szalagokkal, melyek jó aranytartalmúak. A másik munkahely 6 óra irányban nyugat felé a *Sturz*-mélyebb pontja felé hajtatik, és omlatokban dol-

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

gozik. A 3-ik munkahely is 6 óra irányban nyugat felé a *Pingenschacht* felé hajtatik, fehér és barna „*kämbwerck*“-et termel, és jó fehér omlatokat fog elérni. A csillérek e bányánál, valamint a többieknél is, sok rendetlenséget okoznak, a szállítást nem végzik rendesen, az aknánál sokszor óráig áll a szállító gép, és ha azért a csillérek a tisztek által kérdőre vonatnak, rögtön elhagyják a munkát. Szükséges lenne őket nem napszámban, hanem az aknán kiszállított mennyiség után fizetni.

Hörlisstolln in Brüssern most nem műveltetik.

Miksaakna már egészen roskadozó állapotban volt, de ez évben a 3-ik és 4-ik fektívágot kiácsoltatott; e javításokat folytatni kell. A zúzóérczet termelő helyek ez aknában valamint *Ernesztaknában* is be vannak omolva, a legmélyebb szinten pedig 2 meddő vágat van, egyik kelet felé, másik nyugat felé, különösen az utóbbinak erélyes folytatása javasoltatik.

Rudolfakna egy vízerejű és egy lóerejű járgánnyal jó állapotban tartatik fenn. Javasoltatik, hogy az altárna szintjén egy nyugati keresztvágot hajtassék.

Annaakna egy vízemelőgéppel és járgánnyal jó állapotban van. A múlt hónapban eltörött a vízemelő gép göröndje, de két hét alatt kijavítottatott. A zúzóérczek aranytartalma meglehetősen. Tíz fejtőhely van itt hűbérbe adva; a szakmány 14 kasten zúzóérczért 1 frt; jövőre 15 kastenért javasoltatik 1 frt. A zúzóércz termelésén kívül kötelesek a hűbéresek fizetni a fagygyút, a napszámosokat, és kötelesek a nyilámokat kiácsolni.

Mátyásakna a vízemelő kerekével együtt jó karban tartatik, de az aknaácsolatot rövid idő múlva javítani kell; a zúzóércz-termelés itten napszámban történik; javasoltatik, hogy itt is szakmány adassék, és pedig 15 kastenért 1 frt. Őt munkahelyen dolgoznak omlásokban, a zúzóércz aranytartalma meglehetősen.

Rosenkranzerschacht am Rabensprunn, a telérig 84 ölnyire függélyes, azután pedig 19 ölnyire a telér dölése szerint van mélyítve; minthogy benne a szállítás a nagy kötélfogyasztás miatt igen költséges volt, itt a szállítás megszüntettetett, s most a zúzóérczek mind *Mátyásaknán* szállítatnak, mely függélyes. *Rosenkranz* aknát fenn kell tartani légvezetés végett.

Körschentárna és *Dánieltárna* a szükség szerint járható állapotban tartatnak fenn.

Rechensgottschacht, melyben a gáliczos törecsek termelnek, a vitriolfőző házzal együtt meglehetősen jó állapotban

tartatnak fenn; most nincs elég víz a vitriolfőzéshez, de tavasszal a főzés ismét folytattatni fog.

Mélyaltárnát a tárnaszájtól kezdve *Annaaknáig* a légaknákkal együtt egy ügyelő és 6 munkás tartja fenn. A fővájatvég *Annaaknától Mátyásakna* felé hajtatik a teléren 6 vájár által ölenként 6 frt szakmánybér mellett. A telér aranytartalma helyenkint igen jó.

Zúzóművek.

A bányaház melletti 4 zúzóból egy szünetel, zúzóércz hiánya miatt. Az iszapfogók jó eredménynyel használatnak, a nyert arany megfizeti a reáfordított költségeket. Az zúzóércz fuvarbère e zúzókhöz per kasten 4 denár.

A két Strasser-féle zúzóhoz az „új völgy“-ben schullerspergi zúzóérczek szállíttatnak, fuvarbér per kasten 3 denár.

A Kolb-féle zúzót mostan bérben bírja a *Goldkunst-handlung* évenként 60 frton, mely összeg a Kolb-féle kamarai adósság törlesztésére fordíttatik. Zúzóércz ide az alsó Sturztól szállíttatik, fuvarbér per kasten 2 denár.

A Hörl-féle zúzó is az alsó Sturz-ból nyeri a zúzóérczket. Fuvarbér per kasten 2 denár.

A Packhl-féle zúzó *Rudolfakna* mellett 1599-ben újból berendeztetett, zúznivalót a *Mathesentárnából* kapott, de mivel ezek szegények voltak, ott megszüntetett a termelés, és most szünetel a zúzó is; ha még sokáig így marad, össze fog omlni.

A Fueszl-féle és az új zúzó, mindegyik 4 kerékkal, *Annaaknából* kapják a zúzóérczet; a Fueszl-féle már nagyon elkorhadt, jövő tavasszal új köpüket és zúzóházakat kell ide építeni. Fuvarbér 22 kastenért 25 denár.

Ertl Pál zúzója 3 kerékkal 5 évig szünetelt, most Ertl-től bérbe vétetett hetenkint 1 frtért; a zúzó kijavítása 44 frt 92 denárba került, mely összeg Ertlnek kamarai adósságához iratott; a zúzóérczket *Annaakna* adja, fuvarbér 20 kastenért 25 denár.

A régi Strasser-féle zúzó a rosenkranzi zúzó mellett *Mátyásaknától* kapja a zúzóérczket, fuvarbér 17 kastenért 25 denár.

Az istálló és 5 szénapajta jó állapotban vannak; az istállóban van 45 ló, melyek közt néhány már elvénült; jövő évre 2 új lovat kell venni.¹

¹ Régi bejárasi jegyzőkönyv a körműezi Parochián.

E jelentés adatai szerint *Körmöczön* ez időben már igen érezhető volt a művelési rendszer következménye, az omlatok néhány szállító-tárnát betemettek, több munkahelyet el kellett hagyni, és mindenki előtt világosan állhatott a bányák szomorú jövője; mégis csak a *Mélytárna* fővájatvége, mely *Anna-aknából* hajtattott, volt az egyedüli föltárási vállalat! Itt is öreg tisztviselők valának, kik az ő megszokott módjok szerint vezették az üzemet, és a rossz eredményt a zúzóérczek elszegényülésének tulajdonították, nem pedig annak, hogy ők a jobb tartalmúakat hozzáférhetetlenné tették, és új közök föltárását elhanyagolták. Még egy rossz szokás kezdett ez időben terjedni; a tiszték a bányavállalkozó jogát, hogy munkásait élelmiszerekkel és italokkal elláthatja, oly módon kezdték gyakorolni, hogy ők magok nyitottak csapszékeket, miből igen sok visszaélés és rendetlenség származott, és az alsó-ausztriai kamara 1604. augusztus 12-én szigorúan meghagyta a bányászati tisztviselőknek, hogy italt ne mérjenek, s különösen kifogásolja, hogy azt Freiseisen körmöczi gondnok tette, mert „alda die Pergleuth bei soleher gelegenheit nur auf die Kreiden trinken, daneben Ir Arbeit versämen, vnd Sy die Officier dardurch allain Ihren Privat Nutz suchen.“¹

Az *úrvölgyi rézbányászat* állapotáról némi felvilágosítást nyújt az alsó-ausztriai kamarának egy rendelete, mely 1604. november 9-én kelt.

E rendeletben meghagyatik, hogy a termelt rézből néhány mázsát Pozsonyba, s onnan Nürnbergbe küldjenek, hogy meg lehessen próbálni, vajjon egyesül-e a Galmájjal? (Ekkor tehát újból tettek kísérletet Nürnbergben a sárgaréz-gyártással, de annak nagyban gyártását csak későbbben 1636-ban rendezte be Schwarzer Christian a traunsteini hámorban.² (Th. Hauptnak azon állítása, hogy Schwarzer kezdte volna először a sárgaréz (Messing) nagyban gyártani, nem helyes; mert a Thurzók korszakának elbeszélésénél láttuk, hogy Thurzó és Fugger már 100 évvel ezelőtt nagy mennyiségű sárgarézot adott el.)

Úrvölgyön a *Mélynyílámon*, mely a *Kamerfeld* felé hajtatik, szép és gazdag fekete érczek törvén, meghagyatik, hogy ide több munkás alkalmaztassék.

Ámbár még ezen kívül 8 feltáró vágat van munkában, de ez, egy olyan nagyterjedelmű bányánál, mint Úrvölgy, mind kevés, mert eddig mindig csak fejtettek, és nem gondoskodtak újabb feltárásokról. Meghagyatik tehát, hogy a negyed-

¹ Schmidt F. id. m. III. 482. 1.

² Th. Haupt, Bausteine II. 56. 1.

évenkénti tanácskozások alkalmával a föltárásokra különös gond fordíttassék, és a reménységet ígérő helyek munkába vétessenek. A rézárusítóknak meghagyatott, hogy ellátmányt adjanak.

Az új akna mélyítése folytatandó.

Régi evések újranyitása nem engedélyezhető, mert sok költségbe kerül, hanem az ácsok arra szorítandók, hogy ne engedjék az evéseket összetörni.

Minthogy a *Ratzntárna* vájatvégén a lámpa nem ég, szükséges lenne egy légaknát lemélyíteni, a mi 12,000 frtba kerülne, tehát most nem teljesíthető; hanem czélszerűbb lesz a beomlott *Katalinaknát* megújítani, és néhány öllel lejjebb mélyíteni a hegység megvizsgálása végett.

A *sandbergi bánya* a város költségén műveltetik, és az ott termelt érc $\frac{4}{4}$ parn 1 frtért átvétetik.

A *Glasurtárna* műveléséhez hetenkint 5 frtot ad a kinsztár, és a termelt ércet $\frac{4}{4}$ parnt 1 frtért átveszi.

A fagygyúkiosztást és a műszakrovást nem szabad egyedül a Zsobraókra bízni, hanem mindig jelen legyen e mellett egy ügyelő is. A munkások a műszak vége előtt ki ne jőjenek a bányából.

Minthogy a bányák felmérése igen hasznos, a tisztek közül pedig igen kevesen értenek hozzá, intézkedni kell, hogy azt többen tanulják meg a bányamestertől.

Szükséges, hogy a bányamester még egy segédet kapjon, a meglevő 5 bányatügyelőből pedig még kettőt kell felvenni, mert a bánya igen terjedelmes.

Minthogy a bányánál még több vájásra volna szükség, Tirolból és Salzburgból kell azokat hozatni, hol a bányászat igen lehanyatlott, és heverő munkások kaphatók.

A munkások panaszkodnak, hogy az orvos költségeit, hetenkint 2 frtot, egyedül kell viselniök. Ez ügyben javaslat teendő.

Az úrvölgyi oldalon volt a múlt évben 17 szekrényben 40 mázsa zöld festék, a sandbergi oldalon pedig 40 szekrényben 50—60 mázsa, és mázsája 18—20 frton eladható.

E zöld festék eddig Besztercebánya városának volt átengedve, de az engedély határideje most lejárt; ha a város újra át akarja venni a festéket, fizessen évenként 1000 vagy 1200 frtot, mert a festékgyártás nem jár semmi különös költséggel.

Minthogy a *Schobinger emelke* alatt egy vitriolos víz található, melynek olyan tulajdonsága van mint a *szomolnokinak*, t. i. a vasat rézzé változtatja, a vízzel még egy próba teendő, és eredménye ide feljelenendő.

A *libethbányai bányák* már régóta nagy veszteséggel dolgozván, felszólították a bányapolgárok, hogy folytassák a művelést, de ők kinyilatkoztatták, hogy erre nem képesek, és *felajánlották*, hogy a műveléshez szükséges fát ingyen fogják levágni és beszállítani, miáltal a kincstár mintegy 300 frtot megtakaríthat. Egyszersmind megígérték, hogy az *Obern Perg-et*, a hol valaha igen gazdag érczek voltak, megnyitják, és szerencsét próbálnak, ha a réz tölök ugyanazon az áron vétetik át, a mint az árusítók fizetik. Miután az határozottatott, hogy egy évig még kísérlet tétessék a bányában 2 vájatvéggel, és ha ennek se lesz jó eredménye, az egész bánya föl hagyassék; javaslat váratik a libethbányaiak ajánlata felől, hogy elfogadható-e?

A *kolbai bányában* Libethbánya felett, melyben néhány bányapolgár dolgozik, lehetne elég érczet termelni, de az ércz igen rossz minőségű, és megrontja a jó érczet is. Mindazonáltal lehet ezekkel az érczekkel még egy próbaolvasztást tenni.

Pojnikon Besztercebányától 2 mérföldnyire régi elhagyott bányák vannak, melyeket most az ottani lakosok megnyitottak, e bányák ugyan nem sokat ígérnek, de minthogy a művelők már érczeket akarnak beváltani, azokat el lehet fogadni, és a bennök levő réz fontját 6 denárral, az ezüst latját pedig 40 denárral lehet fizetni.

A *bóczai bányákat* megtekintvén a biztosok és Castelli, a rézárusítók megbizottja, azt jelentik, hogy ott még ércz nines, és a művelés nagy veszteséggel jár. E bányákra jól vigyázzanak a tiszték, mert az érczek ezüsttartalmok miatt igen nagy hasznót hoznak a kohónak.¹

Besztercebányán ez évben 7,240 mázsa réz termeltetett.²

Ugy látszik, hogy a rézbányászat gondosabban vezetett, mint a többiek, ámbár a fentebbi rendelet panaszkodik, hogy a feltárás itt is elhanyagoltatott. Gondosabb és értelmezebb kezelésre mutat már az is, hogy a bánya felmérésének szüksége elismertetik. Libethbánya, Pojnik és Bócza már ez időben tönkrementek.

A *rhonitzi vasgyár* ez időben nyereséggel dolgozott, a *wodschuchi bányában* jó és sok vasércz termeltetett, de az alsó-ausztriai kormány nem volt megelégedve Wieserrel a rhonitzi sáfárral, és értesítette a besztercebányai praefectust, hogy Eisenerzből fog küldeni értelmes embereket, kik úgy a vasbányászathoz, mint a vaskohászathoz értenek.

Egyébíránt nagy aggodalomban volt az alsó-ausztriai

¹ Schmidt F. id. m. III. 486. l.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

kamara, hogy a vasgyárak mind elpusztítják az erdőket, és majd nem marad tüzelék a besztérczebányai kohó számára; ezért meg is hagyta 1604. augusztus 12-én kelt rendeletével, hogy a vasbányák és vasgyárak csak annyiban műveltessenek, a mennyiben a nemes-fémbányászat vasfogyasztásának fedezhetése végett szükséges, és az erdők főképen a nemesfém-bányászat érdekében kezelendők.¹

7. Bocskay hatalmában.

Rudolf király 1605. január 6-ra Pozsonyba országgyűlést hirdetett, melyet azonban nem lehetett megtartani, mert a rendek közül igen kevesen jelentek meg.

Ezután Bocskay, ki 1605. február 21-én megválasztatott erdélyi fejedelemmé, április 17-re hitta egybe egy Szerencsen tartandó gyűlésre az ország rendeit, kik oda nagy számban megjelentek, és április 20-án Bocskayt Magyarország és Erdély fejedelmévé kikiáltották. E gyűlésen a katolikus és a két protestans vallás egyenjogúnak nyilvánított; Homonnay Bálint és Széchy György a hadak fővezéreivé, Kátay Mihály pedig kancellárrá megválasztattak, és elhatároztatott, hogy a hajdúk rablásai szigorúan megbüntettessenek, és az élelmezés külön biztosokra bízattassék.

A gyűlés után Bocskay Kassára menvén, Bácsy Benedek, Némethy Gergely, Somogyi Mátyás és Albert vezéreit a hajdúkkal, Homonnay Bálint, Rhédey Ferencz, és Bosnyák Tamás vezéreit a nemességgel az ország észak-nyugati részének elfoglalására küldötte, melyet azok rövid idő alatt el is foglaltak, egészen a Morava folyóig.

Mátyás főherczeg ezek folytán belátta, hogy családjának uralkodása Magyarországon a legnagyobb veszélyben forog, és hogy ennek elhárítása csak a nemzet kívánatainak teljesítése által lehetséges.

E meggyőződését ki is fejezte a király előtt, de Rudolf mindezeket föl sem vette, és a küszöbön levő veszély ellen nem intézkedett. A főherczegek tehát kénytelenek valának a király nélkül is biztonságukról gondoskodni, és 10 nappal Bocskaynak fejedelemmé választása után Linczből találkozóan, szövetséget kötöttek, hogy a veszélyt elhárítsák, akár hajlandó Rudolf valamit tenni, akár nem. A 4 főherczeg azután május közepén Prágába utazott, hogy a királynál még egy kísérletet tegyenek, és miután őket Rudolf nem bocsátotta maga elé, írásban kísérlették meg rábírní, hogy vagy maga

¹ Schmidt F. id. m. III. 482. l.

jöjjön az országba, vagy a főherczegek egyikét küldje oda teljes hatalommal, és minden esetben legalább 200 ezer forintot adjon rendelkezésükre. De Rudolf hajthatatlan maradt, s minden javaslatot elutasított.¹

Mátyás főherczeg ily körülmények között egyedüli reménységét abba helyezte, hogy Bocskayval békét köt, s e végre Forgách Zsigmondot, és Pográny Benedeket Bocskayhoz küldötte; de Bocskay igen nagy követelésekkel lépven fel, Mátyás főherczeg a Krakóban levő Illésházy Istvánt kérte fel közbenjárótul, a ki július 20-án Kassára utazott, s Bocskay által kincstárnokká, s a dunamelléki vármegyék főkapitányává kineveztetett.

Miután az északnyugati részek várait Bocskay vezérei elfoglalták, Bástá Pozsonyba visszavonúlt, és Kollonics Siegfried a bányavárosokból Rhédey által kiszorított; a hadak nagy része Morvaországba csapott, de Poppel Vilmos és gróf Salm a hajdúkat visszanyomták, és Szakolezát fölégették. Némethy Gergely pedig Pápát, Csepreghet, Sümeget, Köszeget, Szombathelyt és Körmendet elfoglalta, és hadainak egy részével Ausztriát és Stíriát dúlta, míg végre Zrinyi Miklós és Trautmannsdorf Zsigmond egyesült hadai által megveretvén, több elfoglalt városból kiszorított, s augusztus végén visszament a Dunán. Ehhez járult még, hogy Somogyi Tamás egy pár ezer hajdúval elpártolt Bocskaytól, s a király zsoldjába állott.

A Dunán innen Pozsonyon s Komáromon kívül csak Érsekújvár volt még a királyé. A nagyvezér Visegrádot és Esztergomot foglalta el. Érsekújvárt Stein Gábor, és Thury Ferencz várnagyok Mátyás főherczeg parancsára, nehogy a török elfoglalja, 1605. október 17-én átadták Homonnaynak; Nagyvárad, Eperjes, Murány és Végles még a királyiak kezén maradtak.²

Bocskay Erdélyből is kiszorítván az ellenséget, szeptember 14-én újabban fejedelemmé kiáltatott ki, és Rákóczy Zsigmondot nevezte ki erdélyi kormányzóvá, ő maga pedig Magyarországra visszautazván, a Rákoson találkozott a nagyvezérrel, innen pedig Korponára sietett, hova az ország rendeit már előbb meghitta volt. Rudolf ide elküldte Forgáchot és Pogrányit békekötés végett, de nem tudtak a feltételekben megegyezni; Bocskay tehát Illésházyt küldte Bécsbe, a ki itt mindenek előtt 1606. június 24-ig tartandó fegyverszünetet eszközölt ki, és Mátyás főherczeggel megegyezett a béke feltételei fölött, melyeket Rudolf is megerősített 1606. márczius

¹ Horváth Mihály id. m. V. 16. l. ² Ugyanott 22. l.

21-én, és egyszersmind kinevezte Mátyás főherceget teljes hatalmú kormányzóvá.¹

1606. április 25-én a főhercegek Mátyást ismerték el a család főnökéül.

Bocskayval azután még hosszabb ideig folytak alkudozások, s csak 1606. június 23-án készült el véglegesen a *bécsi békekötés* okmánya. Ebben szabad vallásgyakorlat biztosittatik, nádorválasztás ígértetik, és hogy a főherceg oly módon kormányozza az országot a nádorral, mintha király volna. A királyi javadalmak kezelői ne elegendjenek a kormányzásba. A várnagyságok s minden hivatalok csak magyarokra ruháztassanak valláskülönbség nélkül; csak 2 végházat bizhasson a király osztrák alattvalókra. Bocskay Erdélyt, s a Báthory Zsigmond által birt magyarországi részeken felül még Tokajt, Ugocsa, Szathmár, és Beregmegyékkel együtt „a római szent birodalom s Erdély fejedelme, a székelyek grófja, s Magyarország némi részeinek ura“ czímmel örökösen bírja, s ha fímagzat nélkül hal el, a mit bír, a királyra szálljon vissza.²

1606. november 11-én megkötetett a béke a törökökkel is Komárom mellett, a Zsitva torkolatánál, 20 évre oly feltétel alatt, hogy Rudolf egyszer-mindenkorra 200 ezer tallért küld a szultánnak, azután pedig minden 3-ik évben kölesönösen ajándékokat adnak egymásnak, és hogy Nagyvárad Bocskaynak átadassék.

Bocskay azután 1606. december 29-én meghalt. Körtársai erősen hitték, hogy a fejedelmet Kátay Mihály kancellár mérgezte meg; Bocskay halála után Kátayt a börtönből kivették, és Kassa piacznál összevagdalták.³

Ez alatt az izgalmas két év alatt nagyon szomorúan folytak a dolgok a bányavárosokban, a háborúval járó terhek, s az átvonuló és helyben táborozó katonaság kihágásai és sarczolásai nagy károkat okoztak az amúgy is szorult körülmények közt élő polgároknak; az üzem folytatására nem volt sem kedv, sem pénz; a munkások közt felbomlott a fegyelem, s az elégedetlenség végre lázadássá fajult; a tisztek pedig végképen elveszítették minden erélyöket és tekintélyöket; az egész bányászat, különösen Selmeczen, pusztulásnak indult.

Kachelmann János szerint Bocskay kapitánya Buday Mátyás, a ki Szentkeresztnél táborozott, feldúlta Bélabányát és Kőrmöczöt, és megsarczolta Selmeczet, Rédey István kapitány pedig felgyújtotta Beszterczebányát.⁴ De legnagyobb baj az

¹ Horváth Mihály id. m. V. 35. l. ² Ugyanott 41. l. ³ Ugyanott 52. l.

⁴ Kachelmann János: das Alter u. s. d. u. B. 158. l.

volt, hogy a selmecziek nem merték az ezüstöt Kőrmöczre vinni, mert attól féltek, hogy a hajdúk lefoglalják, így tehát Selmeczen teljesen elfogyott a pénz, és nem lehetett a munkásokat fizetni.

Besztercebánya veszedelmét Marzányi kézírata is említi;¹ megerősíti ezt egy 1607. szeptember 27-én kelt rendelet is, melyben a leégett kamaraudvar felépítésére intézkedések tétetnek.² Hogy Kőrmöczön vagy Bélabányán tűz lett volna, nincsen iratainkban seholse megemlítve.

1605. első felében még a király volt úr Selmeczen. Április 18-án utasítás adatott Geyer Miklós selmeczi könyvivőnek;³ április 22-én rendelte az alsó-ausztriai kamara, hogy azok a bányásztisztviselők, kiknek házuk van, az általános városi adón kívül más illetékekkel nem tartoznak, a város költségeihez járulni, és személyökre való tekintettel, a kamara alá vannak rendelve.⁴

1605. június 16-án utasítás adatott Fleisch György selmeczi pénztárnoknak, hogy mikép kezelje ügyeit.⁵

A második félévben már nem találunk királyi rendeletet, a Brennerszövetkezet pedig már idejekorán megszorított minden munkát; Dániel János gondnok *Finsterorton* abbahagyott minden munkát már április 23-án.⁶

Egyébiránt ez évben 4 rümpel *felsőbiebertárnai* ércz számmittatott egy mázsára; és tartalmazott 20—25 latot.⁷

Felsőbiebertárnán folyamatban lehetett némi munka, mert miután a hajdúk elzárták Selmecz és Kőrmöcz közt a közlekedést, a fizetést nem kapott *felsőbiebertárnai* munkások küldöttsége 1605. október 3-án folyamodott a bányamesterhez, eszközölje ki, hogy ők élelmi szereket kaphassanak, mert máskép az éhség miatt nem dolgozhatnak.⁸ A bányamester erre behívatta a társulati urakat, és ezek megígérték, hogy vagy pénzt, vagy gabonát fognak szerezni a munkásoknak, kik ebben meg is nyugodtak.⁹

1606. január 7-én megint panaszkodtak a munkások, hogy nem kaphatnak fizetést; a bányamesternek ismét sikerült

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

² Schmidt F. id. m. IV. 37. l. ³ Ugyanott III. 524 l. ⁴ Ugyanott III. 535. ⁵ Ugyanott III. 536. l.

⁶ ⁷ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁸ Ugyanott „... nicht das sy trotzen wolten, oder den herrn Gewerbhen den Stuell vor die Thier setzen, oder aber dasz man vermainen mecht, dasz Sy sich zwischen die Rebellen schlagen sollten, mit nichten, Sondern die grosze Hungersnoth treibt Sy dazue, dasz Sy mit einem hellen Hauffen von dannen hinweg ziehen, vnd Nahrung suchen müssen.“

⁹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

őket lecsendesíteni, s rábírní, hogy várjanak, míg békésebb idők lesznek.¹

Az ilyen panaszok után egy-két hétig megint ment a dolog úgy a hogy, a munkások kaptak vagy pénzt, vagy gabonát, s lecsendesültek, de nemsokára megint panaszra voltak utalva.

E panaszok 1606. augusztus második felében igen hevesen ismétlődtek; augusztus 19-én panaszolták a vájárok a bányamesternek, hogy már több hét óta nem kaptak fizetést. Erre a bányamester elküldte a társládai őröket minden bányagondnokához, avval az intéssel, hogy adják ki a munkások béreit; de mindenütt az volt a válasz, hogy szívesen megtennék, ha a kamarától pénzt kaphatnának a beváltott ezüstért; a kamarai tisztek pedig avval mentették magokat, hogy a hajdúk Szent-Kereszten tanyáznak, a közlekedést egészen elzárták, és így nem lehet az ezüstöt s aranyat Körmöczre küldeni a pénzverőbe.²

A munkások pénzt nem kapván, nem is dolgoztak, és 1606. augusztus 21-én Putscher Illés és Chalubka Márton bejelentették a bányabírónál, hogy senki sem dolgozik, és előre tiltakoztak, hogy, ha e miatt a bányában kár történik, annak nem ők az okai, hanem a kamara, mert nem fizeti ki a beváltmányok értékét. A kamarai tisztek erre hasonlóan tiltakoztak, mert nem ők okai a mulasztásnak, hanem a hajdúk Szent-Kereszten.³

A munkások azonban jól nem lakhattak sem a tiltakozásokkal, sem a heveréssel, tehát augusztus 26-án ismét a bányabíróhoz fordultak. A bányabíró ismét elküldötte a társ-pénztári őröket a gondnokokhoz, s ezek megint azt válaszolták, a mit azelőtt. A kamarai tisztek pedig felajánlották, hogy adnak a munkásoknak gabonát, húst, lábbelieket, s a mit lehet addig is, míg a közlekedés Körmöczczel megnyílik; de a vájárok már ekkor fel voltak ingerelve, és az ajánlatot el nem fogadták, mert ők pénzért dolgoztak, s nem kötelesek pénz helyett mást elfogadni.⁴

Augusztus 27-én a városi tanács Beyer Ádám városi őröket küldte a bányamesterhez azon keréssel, hogy beszélje rá a bányászokat, hogy ismét dolgozzanak. A bányamester el is hivatott néhány öreg vájárt, és előadta nekik, hogy most pénzt szerezni lehetetlen; de ők arra nem hallgattak, pénzt kívántak, s azt is felhányták, hogy 9—10 évvel ezelőtt már ilyen módon kárt vallottak. A bányabíró intette őket, hogy ne lázongjanak; ők tiltakoztak az ellen, hogy lázadóknak

neveztesse nek, őket csak az éhség kényszeríti, hogy bérüket követeljék. Végre azt mondták, hogy a társulati uraktól személyesen akarják hallani, hogy mikor fognak kielégítettetni?

A bányabíró tehát meghitta őket és a társulati urakat augusztus 29-re, ekkor azonban a társulat részéről csak Hueber Ábrahám könyvvivő, Putscher Illés és Chalubka Márton bányatisztek, Paumann Frigyes a Linkhné irtoka, és Üblhopf Sámsonnak kohóirtoka Hettr Bertalan jelentek meg, kiknek a munkások kívánsága előadatván, ők e kívánságokat a brenneri uraknak bejelentették, s onnan visszajöven azt válaszolták, hogy a kórházban van gabona, de a munkások azt nem akarják elfogadni, azt vetvén okúl, hogy rothadt; pénzt pedig nem adhat a szövetkezet, míg a beváltmányok értékét meg nem kapja; egyébiránt ígérték, hogy, ha szombatig türelemmel lesznek, addig talán másféle gabonát szerezhetnek be. Továbbá a kamarai tiszték ismét előadták, hogy a Szent-Kereszt körül fekvő hajdúk miatt nem lehet az ezüstöt Körömczre küldeni, és hogy midőn azt megkísérlették, 104 márka ezüstöt a lovakkal és kísérekkel együtt elfogtak a hajdúk, és Rhédeyhez küldötték. Legyenek tehát a munkások tekintettel e kényszerítő helyzetre, a kamara ad szívesen gabonát, húst, s a mit csak kívánnak pénz helyett; végre megígérték a munkások, hogy szombatig várni fognak.

Azonban már másnap augusztus 30-án nagy tömegben csődültek ismét a bányabírószákhoz, és kívánságaik rögtöni teljesítését követelték; ők nem akarnak tovább várni, mert a brenneri urak nekik már sokat ígértek, de ígéretöket meg nem tartották, ők tehát a helyett, hogy ingyen dolgozzanak, inkább akarnak ingyen hevenni, stb. A bányabíró meg akarta őket nyugtatni, de nem hallgattak rá; ekkor azonban észre vették, hogy Reitter Ulrich városi bíró 40 muskétással jön a bányabírószáki épület felé; ők sem vették tréfára a dolgot, a muskétásokat nem várták be, hanem a bányabíró kertjén át, a kerítést átugrálva, menekültek és szétszaladtak, csak egyet lehetett közülök elfogni, ezt az Óvárba bezárták, de éjszakán az is megszökött.¹

Ez volt *Selmeczen a munkások első lázadása*; ez előtt mindig csak kértek, habár sürgősen is, de ily követelőleg, mint ez alkalommal, még nem léptek fel soha; kétségtelenül nagy része volt ebben az országos viszonyoknak is, melyek minden tekintélyt és fegyelmet megsemmisítettek, de az is bizonyos, hogy, ha egy kis előrelátással gondoskodtak volna az illetők, hogy a munkások rendesen megkaphassák az élel-

¹ Selmeczi bányabírószáki jegyzőkönyv.

mezésükre okvetetlenül szükséges bért vagy élelmi szereket, a munkás nép elégedetlensége nem hágott volna oly magas fokra.

A munkások ez alkalommal megszaladtak, a fegyveres erővel nyíltan szembeszállani nem mertek; a nyílt ellenszegülés el volt nyomva, de az elégedetlenség ez által csak fokozódott. Az urak és munkások között lappangó ellenségeskedés és vádaskodás elterjedt a tisztek között is, mindenki csak azon igyekezett, hogy másra hárítsa a baj okát, de hogy a bajon segíteni is kellene, s egy kis gond mellett lehetne, avval senki se törődött.

1606. október 16-án Vichter János királyi pénztárnok és Geyer Miklós királyi könyvvivő *Finsterorton* voltak, s a bányászok panaszkodtak előttök, hogy megint nem kaptak fizetést. Vichter úr erre olyformán nyilatkozott, hogy a kamara minden lehető megtesz, pénzt, gabonát, és húst adott a munkásoknak, és ha a társulatiak a beváltmányért kapott pénzt mind a bányára fordítanák, nem lenne ok a panaszra. Ezt meghallván a társulati tisztek, bepanaszolták a bányabíró előtt a kamarai tiszteket, hogy a munkásokat ellenök lázítják.¹

Október 31-én pedig Geyer Miklós kir. könyvvivő panaszolta be a brenneri gondnokot, Daniel Jánost, hogy ez kénye kedve szerint, a részesek tudta és engedelmé nélkül intézi a munkálatokat, és felügyelőket fogad fel. Meghagyatott Danielnek, hogy magát a szabályokhoz tartsa.²

1606. november 6-án az összes bányamunkások nevében Wildner Márton, Muschla Jónás, Ribáry Boldizsár és Farbring György panaszkodtak a bányabírónál, hogy már régóta egyik hétről a másikra halasztja a Brennerszövetkezet a fizetést, és ők éhség miatt már nem dolgozhatnak; s midőn Daniel János gondnokot kérdezték, hogy mikor kaphatnak fizetést, ez nekik gorombán azt felelte, hogy menjenek a kamarai tisztekhez, a kamara a szövetkezetnek már 2,200 frttal adós a beváltott ezüstért, ha azt megfizeti a kamara, ő is kifogja fizetni a munkásokat. Erre elmentek a kir. könyvvivőhöz, a ki őket csak türelemre intette, s azt mondta, hogy a kamara tartozása nem megy 2,200 frtra. Kérik a bányabíró, vegye őket védelmébe, és eszközölje ki, hogy nehezen keresett béröket megkaphassák.

Másnap november 7-én Daniel János gondnok is megjelent a bányabírónál és bepanaszolta a munkásokat, hogy nem akarnak dolgozni, és a kamarát, hogy a beváltott ezüstért nem fizet.³

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

A bányabíró november 8-ra a kamarai és társulati tiszteket magához hitta, s miután panaszaikat előadták, intette őket, hogy együtt tartsanak, egymással ne ellenkezzenek, hanem igyekezzenek a munkásokon segíteni, a mit meg is ígértek. Erre behívtak a sáfárok és munkások küldöttei, s a bányabíró intette őket, hogy ne zavarogjanak, hanem legyenek türelemmel és dolgozzanak; mihelyt lehet, megfogják kapni béröket. De a munkások azt kívánták, hogy legközelebbi szombaton két bért kapjanak egyszerre, végre azonban megnyugodtak abban is, hogy egy bért bizonyosan meg fognak kapni.¹

1606. november 13-án Geyer Miklós kir. könyvvivő bepanaszolta Daniel János gondnokot, hogy 6-án a munkások jelenlétében szidalmazta őtet, hogy mint könyvvivő mit jár a bányába? és azt is mondta, hogy a kamaránál nem ezüstöt, hanem „ich weisz nit wasz“ fog beváltani, mert a kamara nem fizet a beváltmányokért. Geyer e megsértést bejelentette az alsó-ausztriai kamaránál is.²

Ilyen módon töltötték a tisztek idejüket meddő vitaközlésekkel. A Brennerszövetkezet és a kincstár tisztjei közt ez időben felmerült egyenetlenségeknek volt még egy más oka is.

A Brennerszövetkezet néhai gondnoka Lindacker Kristóf dicséretes előrelátással igyekezett mindenütt mély tárnakkal oly érczes közek alá, melyeken a fölszinről lefelé dolgozó vállalatok a víz miatt már nem mehettek mélyebbre; ily módon rövid idő alatt adófizetőivé tette e vállalatokat, és a mélységet tőlök előörökölte. Így szerezte meg a *klिंगentárnai* völgyben a *Biebertelären* levő mélyebb érczközekeket *Bieberaltárnával*, az *Ujbiebertárnával* vagy *Mátyástárnával* pedig a *gräfitelären* működő vállalatok alá törekedett. 1606-ban már igen el voltak adósodva e vállalatok: a *hoffnungsschachti* és *gräfi aknák*, és egy részök a kincstárnak felajánltatott. A Brennerszövetkezet tisztjei attól féltek, hogy, ha a kamara nagyban részes lesz e vállalatoknál, sok bajjal fog járni a mélység elfoglalása, és 1606. október 31-én kinyilatkoztatták a bányabíró előtt, hogy, ha a kamara a *gräfi aknákat* birtokába veszi, ők nem fogják a kamarai tisztviselőknek megengedni, hogy *Ujbiebertárnába* bejárhassanak; ez ellen azonban erősen tiltakoztak a kamarai tisztek, és a bányabíró határozatilag kimondta, hogy ők a bejárástól el nem tilthatók.³

Selmeczen az év első felében 4 rümpel *felsőbiertárnai* ércz számított egy mázsára, és tartalmazott 23—32 latot.

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

A második fél évben $3\frac{1}{2}$ rümpel számíttatott egy mázsára és tartalmazott 33—44 latot.¹

A többi bányáknál igen kevés változás történt, melyekből megemlíthetjük, hogy Esopus Mátyás kutató (Schurfaufrichter) a Brennerektől hűbérbe vette 2 évre *Pachentárnát* azon feltétel alatt, hogy a termelést a Brennereknek adja át olvasztás végett, kik minden mázsa után 1 frt 25 denár olvasztási költséget fognak számítani, és az értékből minden 12-ik forint az övék leend. *Pachentárna* részesei voltak ekkor:

a Brennerszövetkezet.....	$\frac{14}{16}$	részszel
Üblhopf Sámson.....	$\frac{1}{16}$	"
Daniel János	$\frac{1}{32}$	"
Daniel Frigyes.....	$\frac{1}{32}$	" ²

Adás-vevés történt: a schüttrisbergi *Freudenstolln*, *Annaschacht unterm Trentscher*, *Wolfstolln im Ziegengrund*, *Erleingrund*, roszgrundi *Reichelbertárna*, roszgrundi *Glücksrad*, schüttrisbergi *Leutten*, és Hodruson *Thiergarten*, *Suthe*, unterm *Vogelhübel*, *St Annaschacht*, és *Ebrischl* nevű bányáknál.³

1606. márczius 7-én megengedettett Reitter Ulrichnak, hogy a *vihnyi* hámor számára a közel levő erdőkből szénnek való fát vágasson.⁴

A *körmöczi* bányamívelésről két bejárasi jelentést találunk, az egyik 1606. október 28-án, a másik pedig deczember 20-án kelt. Tartalmok röviden a következő:

Obersturtz, fölszínti művelés, itt nem régen sok ezer kastenre menő zúzó ércz omlott össze, melyek most 6 emberrel megnyeretnek, és a *Ziegelscheuer*-, *Richter*-, *Strasser*- és *Ribáry*-zúzókbá szállítatnak.

Mittersturtz, itt van az *unterweiteni Riesentárnában* 2 munkahely, melyek nem sokára lyukasztani fognak az *Untersturzzal* és akkor a művelést napvilágnál lehet folytatni, és nem lesz annyi sok ácsolat szükséges. A zúzóérczek a tárnán át a 2 *Strasser*-féle zúzóhoz szállítatnak.

Untersturtz, itt 5 ember dolgozik omladványokban meglehetősen nyereséggel, a zúzóérczek a *fekütárna* segítségével a *Hörl*- és *Kolb*-féle zúzókhöz szállítatnak.

Kristóf-akna igen roskadozó állapotban van, már alig járható, van benne 2 rakodóhely; a felső szinten van 4 termelő hely omlásokban, szegény zúzóérczeket termel; az alsó szinten van 2 termelőhely omlásokban, és egy keresztvágat. Hetenkint 350—400 kasten zúzóércz szállítatik az aknából a régi kincstári zúzókhöz. A munkások száma 31.

Hörlischstolln in Gruessern össze van omolva a tárnaszájánál, s most nem járható.

Erneszt-akna a felkelők elől futó parasztok által, kik ez akna épületében tanyáztak, midőn onnan futniok kellett, felgyújtatott, és leégett, sőt egy pár aknakeret a torkolatban is megégett. Ehhez az aknához, valamint a romlott állapotban levő *Miksa-aknához* is már többször odaszállították a szükséges fát, de azt azután mindig más célra használták fel, pedig főképen *Miksa-akna* fentartása igen szükséges, mert le van mélyítve az *altárnáig*, és szállításra alkalmas. Innen hajtattott nyugat felé az *altárna* szintjén egy keresztvágat a *vollhenner* telérekhez, e vágattal valószínűleg jó zúzóérczeket lehetne elérni; javasoltatik, hogy újból munkába vétessék.

A *Rosenkranz-akna* jó karban van, és hogy ha *Mátyás-akna* lemélyítettik, a szállítást *Rosenkranz-aknában* minden pillanatban meglehet kezdeni.

Mátyás-akna a vízemelő és szállító gépekkel jó karban van, de az akna ácsolatát nemsokára javítani kell. Ebben és *Rosenkranz-aknában* 2 szinten 11 munkahelyen meglehetősen aranytartalmú zúzóércz termeltetik, a szakmány 12 kastenért 1 frt, javasoltatik, hogy 15 kastenért adassék 1 frt. Hetenkint 600 kastenen fölül termel 57 ember.

Mátyás-akna 3-ik szintjén az északi vájatvéggel sok víz nyittatott meg, s e miatt e vájatvég tovább hajtása megszüntetett; szükséges volna az aknamélyítést folytatni, mert az *altárna* már közeledik felé, és csak akkor lehet jó és olcsó zúzóérczeket reményleni, ha az akna az altárnával lyukasztva lesz, és a vízzel való küzdelem megszűnik.

Kleinpéter-akna; szükséges, hogy kiácsoltassék, azután be lehetne rendezni a munkások beszállására.

Rudolf-aknából az *altárna* szintjén néhai Nöszlinger György, midőn bányagondnok volt, egy feküvágatot indított 5—6 óra irányban a *schneidersbergi* telérek felé, e vágat munkáltatása megszűnt akkor, midőn a munkásokat a felkelők ellen Korponára kellett küldeni, és azóta szünetel; miután azonban e vágattal a nevezett teléreket egy év alatt elérni lehetne, igen célszerű lenne azt ismét munkába venni; az akna közelében vannak zúzók is, melyek most szünetelnek. Az aknánál most csak egy fékező tartatik, a ki az *Anna-aknai* munkásokat ki- s beszállítja.

Anna-akna meglehetősen rossz állapotban van, s nemsokára kiácsolandó. Ez aknában van 5 rakodóhely.

A legfelső *Wüggaba-rakodó* szintjén van egy nyílám, mely az omlásokon át hajtatik, csak az Isten tudja, mi cél-

ból. A fedűben zúzóérczet termelnek, hogy helyébe a meddőt elrakni lehessen.

A 2-ik *Plössl-rakodó* szintjén délfelé, az evések fedűjében fehérkovandos zúzóérczek termeltetnek; északfelé pedig a *Rabenbrunn* irányában régi törésben halad a vájativég, hogy *Mátyás-aknával* lyukaszt hasson.

A 3-ik, vagyis *Stain Kellners-rakodó* szintjén délfelé szegény fehérzúzóérczek törnek; a vájativég északfelé törésben halad; van északfelé e szinten 2 ellenlejtés ér is, melyek jó aranytartalmúak, és ércnyomokat is mutatnak.

A 4-ik, vagyis *Huthleuth-rakodó* szintjén délfelé, eleven hegységben fehér, de szegény zúzóérczek törnek, északfelé evések és omlások vannak, itt reménylik, hogy az omlatokon túl jó telért fognak találni.

Az 5-ik legmélyebb, vagyis az *altárna* szintjén dél felé, eleven hegységben sok zúzóércz vájható, de szegény; északfelé a telér lágy, és husvétkor nagymennyiségű víz nyitott meg, mely a tárnát néhány ölnyre beiszapolta, itt egy kitérőt csinálnak, hogy a törés mögé juthassanak, az aranytartalom meg lehetős. A fővágativég a telér fekszen hajtatik a vízárokkal együtt; ezt a vájativéget gyorsabban kellene hajtani, mert a fedűnél hajtott vágat már megelőzte, pedig egyenlően kell hogy haladjanak, s egyik a másiknak lég és vízvezetéssel segítségére legyen. Remélhető, hogy itt nem sokára jó zúzóérczek fognak föltártni.

Az *altárna* szintjén van egy fekvévágat is 10 óra irányban észak felé, evvel is sok vizet nyitottak, úgy, hogy nem haladhatnak miatta.

Az 5 szinten összesen 13 munkahelyen, 77 ember hetenkint 1000 kasten zúzóérczet termel, 12 kastent 1 frtéért.

Kirschenstolln Anna-akna felett a *Groszliegend-ig*, a *Györgyakna* mellett a *kirchenbergi* telérek alá van hajtva; helyenkint be van omolva, szükséges, hogy kijavittassék.

Dánieltárna is a *kirchenbergi* telérekig van hajtva, és járható állapotban fenn tartandó, mert, ha *Anna-aknában* a szállítás a gép javítása miatt nem lehetséges, e két tárnából kell a zúzókat zúzóérczekkel ellátni.

A *Mélyaltárna* már 3300 ölnél hosszabb, helyenkint az ácsolat igen korhadt, és félhető, hogy ha valahol beomlik, az egész művelés elfúl a *Felső-altárna* szintjéig. A *Mélyaltárna* fentartásához a fát Körmöcz városa köteles szállítani a Mária királynéval kötött szerződés értelmében; de utolsó időben minden sürgetés daczára nem teljesíti e kötelességét, miért is

⁵ ⁶ Schmidt F. id. m. IV. 25. l. — IV. 96. l.

8. A bányák tönkre mennek.

Boesokay halála után az erdélyi rendek Rákóczy Zsigmond kormányzót választották meg fejedelemmé, Kolozsvártt 1607. február 11-én.¹

1607. július 15-re Rudolf országgyűlést hirdetett Pozsonyba, de nem küldte meg Mátyásnak az országgyűlés megnyitására vonatkozó felhatalmazást. A nagyszámban összegyűlt rendek, miután két hónapnál tovább vártak az országgyűlés megnyitására, széteszoltak.

E bizonytalanságnak véget vetendők a hajdúk, a törökök által is segítettve Pozsony felé vonultak. Mátyás főherceg tehát 1608. január 10-ére Pozsonyba országgyűlést hirdetett, és meghívta az ausztriai rendeket is, hogy oda követeket küldjenek. Rudolf e miatt neheztelését jelentette ki Mátyásnak, és a pozsonyi országgyűlés megtartását eltiltotta, egyszersmind elrendelte, hogy az országgyűlés az ő nevében márczius 11-re összehívattassék.²

Az országgyűlés ennek daczára háborítatlanul folyt le. A rendek Mátyás főherceget örökös kormányzónak kiáltották ki, a béke pontjait megtartatni kívánták, és követeket küldtek a kassai rendekhez és a törökökhöz azon üzenettel, hogy a zsitvai békekötés végre fog hajtatni. Ennek Althann tábornok, Rudolf biztosa, ellent mondott, s azután Pozsonyból eltávozott. Nehány nap mulva Rudolf leveleket küldött Mátyásnak és a rendeknek, és meghagyta, hogy a gyűlés széteszolték; erre azonban senki sem adott semmit, és a rendek Mátyás iránt hálájakat fejezték ki, és 120 ezer tallért szavaztak meg neki, és az örökös tartományokkal kötött szövetséget megerősítették.

Rudolf erre február 23-án kelt levelében a pozsonyi végzéseket megsemmisítette, Mátyásnak pedig fejvesztés terhe alatt megparancsolta, hogy tartományai kormányáról azonnal lépjen le; a megyéknek pedig meghagyta, hogy Mátyásnak ne engedelmeskedjenek.

Azonban a kassai rendek a pozsonyi gyűlés végzéseit február 15-én elfogadták; Mátyás pedig körlevelet intézett a megyékhez, melyben őket felhívta, hogy a pozsonyi határozat szerint fegyverkezzenek, és a főkapitányok alatt táborba szálljanak.

A csehek Rudolfnak 30 ezer főnyi hadat ígértek ugyan. de Morvaországban az urak mind Mátyás mellé szegődtek, a császár hívét, Berkát, letették, és Lichtensteint, a ki Mátyás

^{1 2} Horváth Mihály id. m. V. 54–65. l.

pártján volt, választották főkapitánynya, és a pozsonyi szövetséghez állottak. Mátyás ekkor már Znaym mellett táborozott.

Rudolf 1608. április 20-án Dietrichstein bibornokot, Sternberg és Kolowrat cseh főtisztviselőkkel Mátyáshoz küldte, hogy őt vissza térítsék, de Mátyás kívánta, hogy a császár mondjon le a koronáról, s minthogy Rudolf erre rá nem akart állani, hadait egész Prága alá vitte.

Végre sok alkudozás után lemondott Rudolf a királyságról, és a koronát június 26-án Mátyás táborába küldötte.¹

A következő napokon azután Mátyás hazaindult, és Pozsonyba szeptember 29-re országgyűlést hirdetett. E gyűlésen hosszas tanácskozások után oly törvények hoztak, melyek az eddigi sérelmeket orvosolni képesek valának, t. i. a vallás szabadsága biztosított, a nádorválasztás elrendeltetett, a várakba magyar kapitányok tétettek; rendeltetett, hogy a kincstartó magyar legyen s az udvari kamarától független; a király bent lakjon az országban sat.; Mátyás ezután 1608. november 16-án egyakarattal királylyá választatott, és november 19-én megkoronáztatott. Illésházy István nádorrá választatott, és az országgyűlés szervezete és a képviseleti jog szabályoztatott.²

Az 1608-iki országgyűlés 13-ik törvényezikkelye rendeli, hogy a bányavárosokban szabad legyen ezentúl magyaroknak és tótoknak is valláskülönbség nélkül házakat venni, építeni és bírni, de ők is hozzájáruljanak a város terheihez, mint a többi polgárok. A 22-ik törvényezikk pedig rendeli, hogy azok, kik a királyi javakra nyereség kedvéért pénzt kölcsönöztek, a pénzüket elveszítsék, kivéve a munkácsi, zólyomi és diósgyőri uradalmakat, melyekre az inseribált összegek kifizetendők.³

1608. márczius 3-án lemondott Rákóczy György az erdélyi fejedelemségről, és a rendek Báthory Gábort választották utódjául, a ki kötelezte magát, hogy a bécsi békekötést elfogadja és a magyar korona felsőbbbségét elismeri.⁴

Bocskay halála után a selmeczi elhanyagolt bányákban is megeléknült a tevékenység, és pedig éppen nem rossz eredménnyel; de ez a kialvó lámpának csak utolsó fellobbanása vala, és az üzem vezetőinek tudniok kellett volna, hogy a jóllétnek e látszata már nem sokára el fog enyészni, mert az érczes kövek, melyek *Bieber-altárna* felett fejtésben állottak, csak régi hagyatékok maradványai valának. Ők azonban erre

¹ ² Horváth Mihály id. m. V. 74—89. l.

³ Schmidt F. id. m. IV. 114. l.

⁴ Horváth Mihály id. m. V. 82. l.

nem gondolának; hogy mit fognak holnap fejteni, arról nem aggódtak; és midőn 1607. április 18-tól 21-ig a bányákat bejárták, Saltzer Dávid bányamester, Tailler András és Balbierer Boldizsár bányaesküdtek, Bela János bányabírósaági őrök, Fleisch György körmöczi alkamaragrof, Spölin József János selmeczi kir. pénztárnok, és Geyer Miklós selmeczi kir. könyvvivő s a brenneri tisztek egész büszkeséggel írták bejárasi jelentések bevezetésében, hogy *Selmecz a 7 bányaváros anyja, és Felsőbiebertárna a legnevezetesebb bányamű Selmeczen!*

Felsőbiebertárnán dolgozott ekkor 43 érczvájár, kik az ércznek vastagsága és keménysége szerint 2, 1 $\frac{1}{2}$, vagy 1 rümpelért kaptak 1 frtot; a kiknek ércze igen kemény és keskeny volt 3 rümpelért kaptak 4 frtot.

A vájárok által történt választás után 12 szemelő aszszony átválogatja még egyszer a maradékot, ezek kapnak 10 rümpel darabos és dara-érczért 1 frtot, és 20 rümpel homokért 1 frtot.

7 rümpel darabos vájárércz 2 mázsába vétetik, 4 rümpel szemelt dara és homokércz pedig 1 mázsába.

A darabos vájárércz tartalmaz mázsánként 24 lat ezüstöt, a szemeltércz pedig 6, 7, 8 latot. Az utolsó hétben termeltek 27 Umbgang (à 16 rümpel) darabos vájárérczet, 20 $\frac{1}{2}$ Umbgang szemelt darát és homokot, és 4 Umbgang söpredéket, mely 6-latos volt. Ezek szerint tett a heti termelés mintegy 225 márka ezüstöt.

Feltárásképen hajtatik egy vájatvég *Weidenaknán* túl az *ellenlejtés ércn*, itt valószínűleg nemsokára már érczet fognak nyitni.

A *kiesenzech* felé hajtatik egy keresztvágat keleti irányban, már 18 öl hosszú, s túl van azon a ponton, hol a telért el kellett volna érnie; a vágat még egy pár ölnyre folytatandó, azután abba lehet hagyni.

A *legalsó tárnában* (*Bieber-altárna*) a vájatvég a teléren már régóta szünetel; de minthogy ez a bánya fővájatvége, melylyel régebben sok „kailerzt“ nyeretett, és a telér most is vastag, ámbár nem érczes, javasoltatik, hogy e vájatvég ismét munkába vétessék.

Tíz öllel az *alsótárna* felett van egy *felsőtárna*, mely északi irányban 200 öllel hosszabb, mint az *alsótárna*, és most roskadozó állapotban van; mivel e tárna az *alsótárna* műveléséhez légvezetés végett szükséges, kitararíttatása és helyreállítása javasoltatik.

Az *alsótárnából* hajtattott a háború előtt egy fekvővágat nyugat felé a *siebengrubeni* évések alá; mivel itt régente sok dús ércz termeltetett, és a bányapolgárok csak léghiány és

sok víz miatt hagyták abba a mivelést, javasoltatik a vájativég továbbhajtása, hogy a víz lecsapoltassék, és az evésekbe levegő vezetessék.

Az *alsótárnán* van egy 7 öl hosszú fedüvágat, melylyel a telérnek egy szakadéka kerestetett; minthogy azonban a *Dánielvágatban*, mely már 35 öl hosszú, a szakadéknak semmi nyoma, magasabb szintben azonban a szakadék megvan, és föltáratik, javasoltatik, hogy a feltárás itt folytattassék, a fedüvágat pedig abbahagyassék.

Végre javasolják, hogy 4 vájár az evésekben hátrahagyott maradványok megnyerésére alkalmaztassék.

Az *alsótárna* alatt el van fülva az egész *mélyművelés*, melyet megtekinteni nem lehetett.

Részesek voltak ekkor *Felsőbiebertárnánál*:

A kincstár	$\frac{2}{16}$	$\frac{1}{64}$	részszel,
Theiningerné kincstári ellátmánynyal	—	$\frac{1}{32}$	"
Brennerszövetkezet	$\frac{10}{16}$	$\frac{1}{64}$	"
Hohenbergerné	$\frac{1}{16}$	—	"
Linkhné	$\frac{1}{16}$	—	"
Moldner örökösök	$\frac{1}{16}$	—	" ¹

E jelentésből tájékozhatjuk magunkat legelőször az akkori *felsőbiebertárnai* művelés terjedelméről.

Bieberaltárna már ekkor *Weidenaknán* túl, sőt a *György-feküvágaton* is túl állott vájativégével, melynek folytatása javasoltatik, mert azon feküvágat, melynek folytatása a *sieben-grubeni* telér felé javasoltatik, nem más, mint a *György-feküvágat*, a *Siebengrubeni telért* pedig mostan *Teréztelérnek* nevezzük. A jelentést tevők helyesen ítéltek, midőn az *altárna* vájativégének folytatását javasolták, de javaslatuk nem fogadtatott el, s mint későbbben látni fogjuk, annyira megrögzött a selmeczi tisztekben az a vélemény, mely szerint a vájativég előtt észak felé érintetlenül álló hegységben ércz nem található, hogy *Bieberaltárna* vájativége a legujabb időkig majdnem ugyanott állott, hol 1607-ben; pedig e vájativégnek a legujabb időkben foganatosított továbbhajtása behizonyította, hogy a századokon át táplált vélemény téves vala, és a *Bieber-telér* még tovább északfelé is érczes. A téves vélemény valószínűleg abból keletkezett, hogy, mint a fentebbi jelentés mondja, a *felső Biebertárna* már 200 öllel előbbre haladt észak felé, mint az *altárna*, és érczet nem talált. E *felsőtárna* már akkor be volt omolva, és valószínűnek tartom, hogy a telér fedüjében levő lágy kőzetben hajtattott, tehát a telért nem tárta fel, a meddő fedűben pedig érczet nem nyithatott.

¹ Selmeczi bányabírósaí jegyzőkönyv.

Egyébiránt a *Biebertelér* nagy vastagsága mellett könnyen megeshetett, hogy egy tárna vágatával a telérben is eltévesztették az érczeket, ha a telér vastagságát gyakori keresztvágatokkal meg nem vizsgálták.

A *Kiesenzech* most már nem ismeretes, sem az *ellenlejtés telér*, de a *Dánielvárat* maig is megvan. Sajnos, hogy a jelentéstevők nem irták meg határozottabban, hogy az érczfejtés hol működött; erre nézve csak azt tudhatjuk, hogy a fejtés az *altárna* szintje felett volt.

De megnyitották 1607-ben a *mélyművelést* is valahol, azonban e vállalattal nem voltak szerencsések, az ércz, melyet a mély művelésben találtak, egy vetőérnél megszűnt, az elvetett rész kinyomozását pedig nem lehetett a víz miatt fogatosítani; utasított tehát 1607. október 17-én a gondnokság, hogy a *mélyművelést* hagyja elfúlni, de töltesse is be, hogy idővel kitakarítani és tovább folytatni lehessen.¹

Az ez évben termelt érczek átlagosan 33—44 latosok valának, és 3 $\frac{1}{2}$ rümpel számított egy mázsára.²

Már a *mélyművelésnek* megkísérlése is mutatja, hogy a felsőbb szinti fejtésekben az érczek nagyon megfogytak, de a zavaros politikai viszonyok is bénítólag hatottak a bányaművelésre; a termelés megapadt, pénz nem volt, a bányapolgárok elszegényedtek, a tisztek gondatlanok valának, a munkások rendetlenül fizettettek, s az amúgy is laza fegyelem közöttük végkép felbomlott. Különösen a kamara pénztárának üresége okozott sok bajt; a termelt ezüsből vert pénzre a kormánynak elkerülhetetlen szüksége lévén, a beváltott ezüst értéke hónapokon át nem fizettetett ki; a bányapolgároknak pedig üzleti tőkéjük nem volt, s ha termelésük után pénzt nem kaptak, teljesen képtelenek valának a munkások fizetésére. Természetes azután hogy ilyen viszonyok között a társulati tisztek mindenért a kincstáriakat okolták, és a perlekedéseknek vége hossza nem volt.

1608. február 16-án a kincstári tisztek panaszolták be a brenneri könyvvívót, hogy csak az nap megy pénzt keresni, midőn már fizetnie kellene.³

1608. márczius 12-én magához hívatta a bányabíró Crenz János városbíró, Glenkh Jánost, Thailer Andrást, Balbierer Boldizsárt, Schilling Pétert, és Beyer Ádám városi írnokot, s előadta nekik, hogy a bányászok valamennyi bányánál panaszkodnak, hogy nem kapnak fizetést, és éhség miatt annyira elvannak már gyengülve, hogy két vájár az érczváltásznál elájult. Erre a Brennerszövetkezet gondnoka azt üzenete, hogy

¹ ² ³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

a vízemelési költségeket fizessék azok, a kik azt elrendelték, Reitter úr pedig azt üzente, hogy ha a kamara ki fogja nekik azt fizetni, a mivel tartozik, ők is kifizetik a munkásokat. A munkások azt is panaszolták, hogy a sáfárok nem akarnak velök leszámolni, ámbár ez nekik már többször meghagyott.

A királyi bányatiszt, Thailer Boldizsár, bejelentette, hogy a királyi könyvvivő Bécsbe utazott, hogy pénzt és posztót hozzon. Egyszersmind bepanaszolta Daniel János gondnokot, hogy a kamarát szidalmazta.

A bányamester is panaszkodott Daniel János ellen, ki midőn a bányabírósághoz behivatott, azt üzente neki, hogy a városházához el fog jönni ha hivatik, de a bányabírósnál nem vesztett el semmit. A bányabíró azért hitta saját lakására az urakat, mert gyengélkedik, és kéri őket, hogy Daniel Jánost megróvják tiszteletlen nyilatkozatáért. Erre azt felelték a jelenlevők, hogy ez az ügy nem ide tartozik, hanem a városházára.

Végre határozatúl kimondatott, hogy a bányarészesek fizessék munkásaikat rendesen, a munkások pedig dolgozzanak szorgalmasan.¹

Ilyen módon folytak rendesen a tanácskozások; az öreg bányabíró nem bírta fentartani tekintélyét, az ő intései eredmény nélkül hangzottak el, minden úgy maradt, a mint volt, és a munkások csak akkor kaptak fizetést, ha erőszakoskodtak.

Már 1608. április 11-én jelentette Mohenhapl Pál *felsőbiebertárnai* sáfár, hogy senki sem jött munkába. Az elégedetlenség közvetlen oka ekkor az volt, hogy az utolsó fizetés alkalmával az ércvájárok megkapták egész 4 heti követeléseiket, de a többi munkások csak két heti bért kaptak.

A körmöczi alkamaragróf, Fleisch György, is ott volt ekkor a bányabírónál, és intette a behívott munkásokat, hogy dolgozzanak, mert ha nem akarnak dolgozni, csak magok fogják kárát vallani; majd küld ő munkásokat Körmöczről, vagy hozat egy pár száz embert Salzburgból, a hol most a bányákat mind felhagyták. Vegyék tekintetbe, hogy most a selmeczi bányák mind veszteséggel műveltetnek, és hogy milyen nehéz a nekik való pénzt megszerezni. Végre mondta nekik a bányabíró, hogy enniök kell, akár dolgoznak, akár nem, az elhevert napokért pedig nem fognak bért kapni.

Erre azután belátván a munkások, hogy dolgozniok szükséges, lassankint ismét munkához fogtak.²

Az ügyek azonban még rosszabbra fordultak. *Felsőbieber-*

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

tárna termelése igen megapadt, legtöbbett termelt ez időben *Finsterort*, de ennek jövedelme távolról sem volt elegendő a többi bányák veszteségeinek fedezésére; a hitelezők is nagyon nehezen voltak már újabb kölcsönadásra bírhatók.

A helyzet kényszerűségét belátták a munkások is, és 1608. július 12-én megegyeztek a bányapolgárokkal, hogy ezentúl csak minden harmadik héten tartassék fizetés, és akkor is csak két heti bér fizetessék ki, a harmadik heti bér pedig felirattassék, hogy azt a munkások majd későbbben, ha ismét jobb idők lesznek, megkaphassák. Egyszersmind elhatározták, hogy minden bányánál legyen egy telepbíró (*Kramrichter*), a kinek kötelessége lesz a munkások közt rendet tartani; és megparancsolták, hogy ha a kódogó megüttetik, mindenki térdre hulljon, és kérje az isten áldását.¹

1608. szeptember 9-én főbejárás tartatván, a rossz karban levő bányamívelés felsegélésére javasoltattott, hogy a *Rothapfelbaum* fekvővágat, mely a lágy telértől 8 óra irányban nyugat felé már 55 ölnyire hajtattott, és a fő *Rosenstrauch*-telért nem sokára el fogja érni, 3 emberrel továbbhajtassék.

A *Jánosakna* alatt fekvő *fedűvágat* 7 óra irányban kelet felé még néhány ölnyire továbbhajtassék.

Ettől 40 ölnyire van egy új *fedűvágat* az említett lágy telértől 5 óra irányban kelet felé 20 ölnyire behajtva; itt az ellenlejtés ér a telért, melyen jó érzetek voltak, a fedűbe elvette, mely vetődés 3 emberrel kinyomozandó.

Ettől 89 ölnyire tovább van a *györgyaknai fekvővágat*, melyben három ember dolgozik; e vágat már 14 ölnyire van hajtva a *siebengruben*i telér felé, és továbbhajtandó.

A *Hawoltslauf* alatt van egy vágat a teléren, 12 óra irányban északnak *vizakna* felé, már 41 öl hosszú, folytatandó.

Ama vágat, melyben most érzetek nyeretnek, az említett első fekvővágat és a *jánosaknai fedűvágat* között van, és az értől a fedűbe 8 óra irányban kelet felé 14 ölnyire behajtattott *vizakna* alá; szükséges lesz, hogy itt az érzés ér minden irányban feltárassék, és mivel *vizakna*, mely már 103 öl mély, fenekével még 16 ölnyire van az *altárna* felett, és ha lemélyítetik, e vágat tizedik ölében fog beütni: szükséges lesz a *biebertárnai* telérnek, melyen most az érz van, könnyebb feltárhatása végett *vizaknát* minél előbb a tárnaig lemélyíteni, annál inkább, mert az akna a telérnek már két fedűerét törte át érzésesen, és ha a fedűvágat továbbfolytattatik, a fedűerek is meg fognak találatni, és valószínűleg alkalmasak lesznek érzefejtésre.

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Végre ércnyomok találtattak *vizakna* közelében a *Zip-szerörter* nevű helyen, czélszerű lesz, ha a pénzérő engedi, e vájatokat is munkába venni.

A fő bejárasi jelentés végszávaiban ismételve sürgősen ajánlatik, hogy a javasolt fedű- és fektívágatok haladék nélkül és egyszerre munkába vétessenek, és különösen, hogy a munkások fizetésére kellő gond fordíttassék, mert a munkások már is igen elszéledtek, és földművelésre adták magokat. A kincstár már ugyan nagy összegeket előlegezett a társulatnak, de remélhető, hogy azok tizszeresen vissza fognak térítettni.

Felsőbiebertárnai részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{2}{16}$,	$\frac{1}{64}$	részszel,
Hohenbergerné, kincstári ellátmánynyal	$\frac{1}{16}$,	—	"
Theininger örökösök „	$\frac{1}{32}$,	—	"
Brenner szövetkezet	$\frac{10}{16}$,	$\frac{1}{64}$	"
Ublhopf Sámson	$\frac{1}{16}$,	—	"
Linkhné	$\frac{1}{16}$,	—	" ¹

E jelentésből kitetszik mindenekelőtt, hogy a Brenner-szövetkezet ez időben igen kevés gondot fordított *Felsőbiebertárna* feltárására, az egy *Györgyvágaton* kívül semmiféle keresztvágat sem volt üzemben, de még a teléren sem voltak vájatvégek munkában; nagy oka volt tehát a bejáró bizottságnak arra, hogy a javasolt feltárási munkálatoknak haladék nélkül való foganatosítását sürgette; de a sürgetés elhangzott és a jó tanács nem követtetett, mert az uraknak nem volt pénzök.

Igen jól megvilágítja az akkori szomorú viszonyokat a munkásoknak egy folyamodványa, melyet 1608. november 27-én adtak be a város tanácsához, kérvén, hogy vegye tekintetbe az ő nagy szükségöket és szegénységöket, melybe családjaikkal együtt jutottak, hogy éhség miatt majd meghalnak, hitelök senkinél sincs, és sokszor több napon át nincs mit enniök; megígértetett ugyan nekik, hogy minden 3 hétben két heti bért fognak kapni, de a bérek rovására sokan posztót, vásznat, és búzat adnak nekik sokkal magasabb áron számítva, mint azt készpénzen kaphatnák. Kérik tehát a tanácsot, hogy legyen közbenjárójok a bányarészeseknek, és eszközölje ki rendes fizetésöket; mert ha fizetésöket rendesen kaphatnák, sokkal hatásosabban is dolgozhatnának. Ha pedig a tanács ezt nem tudná kieszközölni, ők nem lesznek okai, ha a bányák elpusztúlnak, mert kénytelenek lesznek mindent itt hagyni, és családjaikkal együtt kivándorolni.²

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi városi levéltár.

Nem használt a város közbenjárása sem, és maradt minden a régi állapotban.

Az érczek ez évben is 33—44 latosok valának, és $3\frac{1}{2}$ rümpel számíttatott egy mázsára.¹

9. Mátyástárna és Finsterort 1607—1608-ban.

A többi bányák között ez időben *Mátyástárna* és *Finsterort* voltak a legnevezetesebbek, és eleinte úgy látszott, mintha e két bánya képessé válhatnék *Felsőbiebertárnát* háttérbe szorítani, és oly jelentőségre vergődni, melyet azelőtt *Felsőbiebertárna* foglalt el; mind a két bányában majdnem ugyanazok voltak részesek, kik *Felsőbiebertárnát* bírták.

Említettem már, hogy Lindacker Kristóf, a Brennerszövetkezet egykori gondnoka, azért kezdte *Mátyástárnát*, mely eleinte *Uj-Biebertárna*-nak nevezetett, hogy vele a *gräfi aknák* evései alá jusson, és ott a mélységet előőrökölje. E törekvésében nem várt szerencséje volt, mert még messzire a *gräfi telér* előtt egy eddig ismeretlen telért talált, melyet ők *mátyástárnai telérnek* neveztek, s melynek neve mostan *Jánostelér*. *Mátyástárna* e telért érczesen tárta föl, és csak midőn a talp alatti mélymívelés már nehézségeket okozott, akkor követték ismét az eredeti tervet, és folytatták a keresztvágatot a *gräfi aknák* felé.

1607. április havában *Mátyástárnát* is bejárta a bizottság, és azt jelenté, hogy a mély mívelésben 24 érczvájár dolgozik, és hetenkint mintegy 45—50 márka ezüstöt termel, a telér két lapján munkában vannak a vajatvégek, valamint a fektükeresztvágat is a *gräfi aknák* felé.

Javasolják a bejárók, hogy e bányánál egy új akna mélyíttessék le a fedűben úgy, hogy a telért 50 ölnyi mélységben elérje; mert most a *mélymívelés* már 20 ölnyre van a tárna talpa alatt, és a vízhúzás hetenkint 30 tallérba kerül, a törecsemelés is költséges; mindezt az aknában olcsóbban és sikeresebben lehet eszközölni.²

Mátyástárnához nem nagyon messzire volt még egy másik vállalat, *Andrástárna*, melynek főrészesze Muner Fülöp vala, és mely éppen úgy, mint *Mátyástárna*, nyugati irányban hajtattott az előtte fekvő telérekre. E tárnával is meg kellett találni a *mátyástárnai telért*, igyekezett tehát mind a két vállalat, hogy a területet lefoglalja, és magának biztosítsa; Muner e törekvésében oly buzgósággal járt el, hogy két *mátyástárnai* kutatójegyet kilökött. Ezért összeszólalkozott Cha-

^{1 2} Selmecei bányabírósági jegyzőkönyv.

lubka Márton brenneri bányatiszt Munerrel, és a bányabíró elé kerülve 1607. április 6-án az ügy, megengedettett, hogy Chalubka a kutatási jegyeket visszaállítsa, és hogy Muner a tárnát továbbhajtja; az egymáson elkövetett sértésekért pedig „damit sich khünfftig Andere daran spiegeln, und nit mit solchen unnützen Worten und Reden auf den Pergwerkhén hören sollen lassen“, mind a kettő bezáratott.¹

A mátyástárnaiak keresztvágata az év vége felé közeledvén a gräfi aknákhöz, ezekben már érezhető volt a vizek apadása, és nem is késedelmezett Mátyástárna, hogy e miatt a *hoffnungsschacht* *Ainigkeit*-től a hetedet kérje. Ez ügyben november 9-én határozta a bányabíró, hogy a mátyástárnai társulat több telért feltárt ugyan, és *Hoffnungsaknát* és *Juliusaknát* meglehetősen lecsapolta, de minthogy *Ujbiebertárnát* nem tartja tisztán, és nem rakott benne vízesatornákat, ez által pedig a mélyebben dolgozó aknáknak kárt okoz; az aknák egyelőre felmentetnek a heted adója alól.²

December havában nagy esőzések voltak, és a víz oly mennyiségben tódult a mátyástárnai mélyművelésbe, hogy az ott levő 10 kézi szivattyú nem győzte a kihúzást; elhatározatott tehát december 13-án, hogy a mélyművelés egyelőre fölhagyatik, és egy fedűakna lemélyítettetik. Az utolsó termelés a mély művelésből mázsánkint 24 latot tartalmazott.³

1608. január 16-án elhatározatott, hogy Mátyástárna üzeme megszoríttassék, mert a költséget nem lehet fedezni.⁴

Ez év elején még nagyra becsülték a *hoffnungsschacht* *Ainigkeit* értékét; 1608. február 16-án Richter Mihály özvegye Judit eladott e bányából $\frac{2}{16}$ részt Crenz Jánosnak a végett, hogy a kamaránál levő 250 frtnyi tartozását kifizesse; február 19-én pedig $\frac{1}{16}$ részt adott el Paumgartner Istvánnak, hogy 125 frtnyi tartozását fizesse ki a kamaránál.⁵

1608. márczius 19-én végre elrendelte a bányabíró, hogy mivel Mátyástárna a *hoffnungsschacht* *Ainigkeit* aknáit vízteleníti, ezentúl az aknák az altárnának fél hetedet adjanak termelésökből.⁶

1608. június 9-én kezdték meg a mátyástárnai fedűaknának (*Annaaknának*) lemélyítését.⁷

1608. június 11-én lyukasztott Mátyástárna a *Graf Julius aknába*; ennek következtében elhatározta a bányabíró, hogy az akna a hetedet adja a tárnának.⁸

1608. szept. 6-án lyukasztott Mátyástárna a *Hoffnungsaknába*, és ez alkalommal az akna emberei Putscher sáfárt és a többi mátyástárnai munkásokat kövekkel meghajigálták,

és Putschert annyira megütötték, hogy félholtan hozták ki a bányából. A bányabíró erre vizsgálatot tartott, de a hofnungsaknaiak nem akartak tudni a dologról semmit sem, és Sayetz János sáfár azt mondta, hogy a tárnások valószínűleg valami evésbe tűtöttek, és ebből a törecs reájok omlott. A vizsgálat eredménytelen maradt.¹

1608. szeptember 9-én főbejárás tartatván a *hoffnungsschachti* bányákban, 3 akna találtatott művelésben; *Graf Julius akna*, *Dornakna* és *Mihályakna*; melyek a telér dölése szerint voltak lemélyítve. *Dornaknában* termeltetett az ércz, és ez akna most *Mátyástárnával* ellenséges viszonyban áll; igyekeztek őket kibékíteni, de a Brennerek nem hajlandók a békére. Részesek voltak ekkor a *hoffnungsschachti Ainigkeitsnál*:

A kincstár	$\frac{6}{16}$	—	részszel,
Schneider Ferencz örökösei	$\frac{1}{16}$	—	"
Glenkh János	$\frac{1}{32}$	—	"
Richter Mihály örökösei	$\frac{2}{16}$	$\frac{1}{64}$	"
Crenz János	$\frac{2}{16}$	—	"
Schmied Kristóf	$\frac{1}{16}$	—	"
Paumgartner István	$\frac{1}{16}$	—	"
Mihál Jakab örökösei	$\frac{1}{32}$	—	"
Linkhné	$\frac{1}{32}$	—	"
Mátyástárnai társulat	$\frac{1}{32}$	—	"
Limberg Charitas	$\frac{1}{64}$	—	"
Backmeister Mária	$\frac{1}{64}$	—	"
Dier Katalin	$\frac{1}{64}$	—	" ²

Ugyanekkor beszállottak *Mátyástárnába* is, de mivel ennek legtávolabbi részén „mit den Hoffnungsschächtern Khriegerarbeit befunden wird“, e miatt nem engedték meg a mátyástárnai részesek, hogy a kincstári tisztek, kik a bejárásnál voltak, ama legtávolabbi művelést megtekinthessék. *Mátyástárna* részesei voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{2}{16}$	$\frac{1}{64}$	részszel,
Hohenbergerné kincstári ellátmánynyal	$\frac{1}{16}$	—	"
Theiningerné " "	$\frac{1}{32}$	—	"
Brennerszövetkezet	$\frac{10}{16}$	$\frac{1}{64}$	"
Ublhopf Sámson	$\frac{1}{16}$	—	"
Linkhné	$\frac{1}{16}$	—	" ³

Az ellenséges viszony a két társulat közt rendkívül sok panaszra adott okot; lehetetlen volt kikerülni az összeütközést, mert *Mátyástárna* vájatvégei a *gräfi teléren* mind a két irányban a szomszédos aknák alá igyekeztek, 1608. december

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

8-án lyukasztottak is *Dornaknával*, 1609. január 12-én pedig *Graf Julius aknával*; de minthogy *Mátyástárna* nem azon a telérlapon volt, melyen az aknák, és a lyukasztás keresztvágattal történt, az aknák „*Erbschacht*“-oknak jelöltettek, és méreteiket akként kapták, hogy a határ a függélytől csapás irányában, mind a két táj felé 7 ölíg, talp alá az örökös mélységig, és fölfelé a fölszínig terjedjen. Ilyen kis határ birtokában természetesen nem jó szemmel nézték az aknások, hogy *Mátyástárna* mily gyorsan terjed, és az ő határuk mellett még érzeket is fejt; a bányatisztek és sáfárok folyton perlekedtek, hol egyik, hol másik megbüntettetett; végre békét kötöttek 1609. január 3-án oly feltétel alatt, hogy az aknások *Mátyástárnának* a 21-ik rümpelt adják, *Mátyástárna* pedig megengedi az aknásoknak a tárnán a közlekedést. A ki ez egyezséget megszegi, 100 tallér büntetést fizessen.¹

1607-ben, midőn a háborús viszonyok megszűntek, bejáratott április havában a *finsterorti* bánya is, és úgy találtatott, hogy 22 ércvájár dolgozik kemény és nem igen dús helyeken; a heti termelés 47—48 márka ezüstre ment. A vájárok nem dolgoztak előre meghatározott szakmánnyal, s e miatt mindig sok czivakodás történt az érczátvétel alkalmával.

Javasoltatik, hogy a *középbelne* északi vajatvége, mely csak 8 ölnyre van már a *Rubigalliféle* régi művelésektől, melyekben valaha jó érczek voltak, munkába vétessék; a déli vajatvég is jó reménységű ugyan, de jobb időkre maradhat.

A *középbelne* alatt $29\frac{1}{2}$ öllel van a *mély nyilám*, ennek északi vajatvégéről már régebben határoztatott, hogy *Kristófaknával* lyukasszon, de e vajatvég most is szünetel, és még 26 ölnyre van az aknától; pedig, midőn *Kristófakna* 26 ölnyre lemélyítettett a *középbelne* alá, az akna fenekéről egy feküvágat hajtattott a telér felé, melylyel, midőn a telér eléretett, 3 ujjnyi vastag jó ércz ütött meg, de egyszersmind annyi viz is nyittatott, hogy kénytelenek voltak az aknát a *középbelne* alatt elfúlva hagyni. E *mélyszerinten* is jobb időkre maradhat a telér déli vajatvége.

A javasolt feltárási munkálatok által a heti kiadás 32 frttal fog növekedni.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	—	$\frac{1}{32}$	részszel,
Theiningerné	$\frac{2}{16}$	—	„
Hohenbergerné	$\frac{2}{16}$	$\frac{1}{64}$	„
a Lorberer örökösök	—	$\frac{1}{64}$	„

¹ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

a Brennerszövetkezet ..... $\frac{10}{16}$, — részszel,
 Linkhné ..... $\frac{1}{16}$, — ”¹

E jelentésből kitetszik, hogy a *finsterorti* művelés már ekkor közlekedett a *Handel Hodritsch* altárnával, mert *Finsterorton* nem emeltek vizet, mely csak az altárnán folyhatott le, a jelentésben említett *mélysínt* tehát az altárna szintje vala. Hogy mikor történt a lyukasztás, az nem jegyeztetett föl; az altárnának *Finsterort* felé történt hajtásáról csak 1497. április 14-ről találunk értesítést, midőn Röscl Erasmus kamaragrófnak megengedtetett, hogy a régi *hodrusi altárná*-ból egy vágatot hajtson a templom alá.²

1607-ben Hirschner Jakab volt *Finsterorton* sáfár, a ki igen gondatlanul és hanyagul teljesítette hivatalát; a munkások közt pedig volt egy Mayer Mátyás, alias Peckhel nevű ügyes, de nagyszájú ember, a ki az általános fegyelmetlenségben különösen kivált nyughatatlanságával, és a gyenge előljárók ellenében hatalomra vergődni törekedett.

Peckhel 1607. október 29-én bejelentette, hogy ő *Finsterorton* több helyet tud, hol jó érczeket lehetne termelni. E jelentés következtében november 2-án Vichter János királyi könyvvivő, Thailer András, és Balbierer Boldizsár kir. bányaesküdték, Bela János bányabírószági irnok, Putscher Illés brenneri bányatiszt, és Pauman Frigyes Linkhné irnoka a sáfárral Hirschner Jakabbal együtt beszállottak a bányába, és a Peckhel által megjelölt helyekről próbákat vettek, melyek 8, 7, 17, 3, és 4 latot tartalmaztak; e helyek átadattak Peckhelnek, hogy ott érczeket fejtsen.³

1608. márczius 1-én bepanaszolta Peckhel a sáfárt, és a bányatiszteket, hogy a bányába nem járnak, és a szakmányt nem mérik le személyesen; továbbá, hogy a sáfár neki nagy ellensége, és ismét betöltetett egy ereszkét, melyben az ércz 3 ujjnyi vastag. E panasz folytán bejárást tartottak márczius 3-án a társulati és kincstári tisztek, és a *mély nyilámon* az *előlső ereszkében* 2 öllel a nyílám alatt 3—4 ujjnyi vastag érczet láttak, mely 23—24 latos, ebből egy héten 13½ rümpel termeltetett; a *hátsó ereszkében* is két ujjnyi jó ércz van, de mivel a szállítás a *mélynyilámról* 88 öl magasságra *Finsterorttárnáig* igen költséges, az határoztatott, hogy a *Leuthaus-aknában* egy járgány állíttassék fel. Amaz ereszke, melynek betöltését Peckhel bejelentette, csak azért töltetett be, mert nem volt hova tenni a töreceset, s ha a *Leuthaus*-nál a járgány leendő felállítva, ismét ki fog takaríttatni.

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

² Kachelmann János: Geschichte d. u. B. III. 125. I.

³ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

A kiszállás után Hirschner sáfár panaszkodott Peckhelre, hogy minden rosszat beszél róla, s hogy őt a többi vájárokkal együtt „Schelm“-nek szidalmazta.

Peckhel ezt nem is tagadta, és avval okolta, hogy a sáfár egy ereszkében nem az érczes oldalon dolgoztatott, hanem a meddön, és egy ereszkét betöltetett. Ezeken kívül bizonyos, hogy a sáfár a boszorkányokkal áll szövetségben, mert a Drexlerin és a Stenzlin nagyon járatos hozzá. azután olyan vén felesége is van, a ki megtudja mosni a fejét, és vénsége daczára gyermeke lett; s mióta a sáfár *Finsterorton* van, nincs ott áldás és szerencse. Avval is vádolta a sáfárt, hogy érczhulladékot vett át ércz helyett, mit egy Katalin nevű érczválogatónő bizonyíthat. Katalin előszóllítatván azt mondta, hogy Peckhel vádjá nem igaz.¹

E vádaskodásokra egyébiránt semmi határozat nem hozott; a tiszték rendkívül lágy és erélytelen emberek valának, és az ilyen dolgokat elmérgesedni hagyták.

Peckhel márczius 7-én ismét bepanaszolta a sáfárt, hogy 2 rümpel ércz helyett négyet irt be Unverzagt Mátyásnak, és az ezért járó 1 frt 40 denárt zsebre tette. Hirschner erre azt felelte, hogy az 1 frt 40 denárt a szegények közt osztotta ki.² Evvel az ügy ismét elintézetlenül maradt, ámbár márczius 12-én a bányabírósnál tartott tanácskozás alkalmával Thailer Boldizsár kir. bányatiszt sürgette, hogy Hirschner sáfár tisztítsa ki magát az ellene emelt vádak alól, mert különben nem fog a bányánál megtüretni, miután a királyi pénztárnokot is megbántotta.³

1608. márczius 22-én ujolag azt állította Peckhel, hogy a *finsterorti* bányában sok elrakott hely van, melyen még érczet lehetne termelni, van ilyen *Biernbaumtárnában* és *Finsterorttárnában* is „beim grossen Sinkhen“. Erre a bányabíró felszólította őt, hogy kezeseket állítson, a kik a felnyitási és kitakarítási költségeket megfizetik, ha az ő állítása hamisnak találtatnék.⁴

Evvel a dolog abba maradt; politikai zavarok, a tiszték gyengesége és hanyagsága, a bányapolgárok elszegényedése, és a heti fizetések gyakori elhalasztása folytonosan és együttesen itt is mindig nagyobb mértékben idézték elő a munkások között a fejetlenséget és rendetlenséget, és megsemmisítették a fegyelmet; az öreg bányabíró pedig mindig csak a fenyegetésnél maradván, nem bírt már semmi tekintélyvel sem a munkások, sem a tiszték előtt.

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1608. április 5-én panaszkodtak a *finsterorti* vájárok, hogy a brenneri részesektől nem kapnak fizetést, ámbár a kamara megfizette költség-részét, és kérték a bányabíró, hogy szorítsa a brenneri részeseket a fizetésre. Még aznap a munkások együttesen is a bányabíróhoz jöttek, és kijelentették, hogy addig el nem mennek, míg pénzt nem kapnak; a bányabíró azt felelte rá, hogy nem bánja, maradjanak ott, csak azután legyen mit enniök. Később a Brenner-tisztek is oda jöttek, és megígérték, hogy fizetést fognak tartani. Az erre következő szóváltás közben azt mondta Peckhel, hogy a bányabíró ajándékokat fogad el, és részrehajlóan ítél; erre azt felelte a bányabíró, hogy a ki azt mondja az egy „Schelm“; de Peckhelnek egyébiránt semmi baja sem lett.¹

A fizetések azután ismét elmaradván, 1608. május 17-én összebeszéltek a *krebsgrundi* és *finsterorti* vájárok; a termelt éreket lefoglalták, és kinyilatkoztatták, hogy addig nem engedik elvinni, míg hátra levő béröket ki nem fizetik. De mivel a részesek úgy nyilatkoztak, hogy a termelés értéke nem fedezi a költségeket, és legjobb lesz az egész művelést abbahagyni; erre a munkásnép belátván hibáját, a mint a jegyzőkönyv mondja: „die heyer sind zum Kreutz krochen“, és írásban kérték uraikat, hogy bocsássanak meg nekik, s ígérték, hogy ezentúl békésen fognak dolgozni. E folyamodványt „Martinus Hanckhe, Prediger in Hodritsch“ szerkesztette.²

1608. július 12-én a *finsterorti* munkások is beleegyeztek, hogy ezentúl minden három hétben fizetessék ki két heti bér, a harmadikat pedig felírják.³

1608. szeptember 9-én főbejárás tartatván, úgy találtatott, hogy ekkor *Finsterort* volt a selmeczi bányák közt a legjövendelmzőbb, és legtöbb ércet termelt, mely főképen a *legmélyebb* művelésből származott, a hol szép vörös érc tenyérnyi szélességben állott. A szállítás azonban igen sokba kerül, mert csak embererővel történik; javasoltatik ezért, hogy a *Leithaus-aknánál* a járgány minél előbb helyreállíttassék, és mivel a légsere is hiányos a mélységben, javasoltatik, hogy azon vágat, mely a *legmélyebb szinten* a *Kristófakna* felé már megkezdett, és ettől még 35 ölre van, gyorsan bevégeztessék.

Mint hogy néhány érces hely is berakva találtatott, javasoltatik, hogy ezek minél előbb kitakaríttassanak, és munkába vétessenek, hogy az érctermelés szaporíttassék.

Továbbá javasoltatik, hogy Hirschner sáfár, a ki az érces helyeket elzárni hajlandó, e bányától máshová áttétessék.

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

A *középszinten* is vannak még fejtési pontok, melyek munkába veendőek. Az érczvájakra pedig jobban kell vigyázni, hogy a munkaidőt teljesen a bányában töltsék, de hogy azt a munkásoktól kívánni lehessen, szükséges, hogy megkeresett bérök rendesen fizetessék.

Finsterort részesei voltak ekkor:

A kincstár.....	$\frac{1}{32}$	—	részszel,
Kincsári ellátással Theiningerné.....	$\frac{2}{16}$	—	"
" " Hohenbergerné...	$\frac{2}{16}$	$\frac{1}{64}$	"
" " Lorberer örökösök	—	$\frac{1}{64}$	"
A Brenner szövetkezet.....	$\frac{10}{16}$	—	"
Linkhné.....	$\frac{1}{16}$	—	" ¹

E jó tanácsok mind elhangzottak, senki sem követte. Érdekes reánk nézve tudni azt, hogy az akkori *mély művelésben*, melynél mélyebbre azóta soha sem mentek, szép ércz volt; a *Handel Hodritsch*, vagy mostani *Ferenczaltárna* alatti feltárások tehát a legszebb reményekre jogosíthatnak bennünket.

10. A többi selmeczi bányák 1607—1608-ban.

Láttuk a fentebbiekben, mily nehezen tudták az üzemet folyamatban tartani *Felsőbiebertárnán*, *Mátyástárnán* és *Finsterorton*, melyek érczet termelő bányák valának; természetesnek találhatjuk tehát, hogy a keveset vagy éppen semmit sem termelő bányák üzeme még nyomorúságosabb vala; érdekesek azonban az adatok, melyeket az 1607. április havában működött bejáró bizottság jelentésében e bányákról följegyzett.

A *krebsgrundi* bányákról jelenti e bizottság, hogy e bányának 4 tárnája van: legfelsőbb as *Aichruckenstolln*, 30 öllel ez alatt van a *Wettertárna*, 9 öllel ez alatt a *krebsgrundi tárna*, és 16 öllel ez alatt a *Brennertárna*. E tárnák között a *krebsgrundi tárna* vájatvége 50 öllel áll tovább észak felé, mint a többiek, de a vájatvégen rossz a levegő. Javasoltatik, hogy *Brennertárna* vájatvége előrehajtassék, mely, ha lyukasztani fog, levezeti a mély művelések vizeit, és megélénkíti a légeserét.

E bányákban most 8—10 ember termel csekély tartalmú érczetet, melyeknek értéke nem fedezi a költségeket, s ezért az utolsó években jelentékeny veszteséget okozott az üzem: Részesei:

A kincstár.....	$\frac{10}{16}$	részszel,
A Brennerszövetkezet.....	$\frac{6}{16}$	" ²

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1607. október 28-án lyukasztott *Brennertárna* a „weisse Örtér“ nevű evésbe, de az evés még mélyebbre hatolt, és kitakarítása és kiszivattyúztatása elhatározottatott.¹

1608. január 1-én elérték 4 szivattyúval a „weisse Örtér“ evésnek legmélyebb pontját, mely 14 ölnyire volt a tárna talpa alatt.²

Érczet azonban nem találtak az evésben, és 1608. január 16-án elhatározták, hogy *Krebsgrund*ról egy bányatügyelőt elbocsássanak a költségek apasztása végett; az is megemlítettett ez alkalommal, hogy az első feljegyzések nem egyeznek a fizetési ívekkel.³

1608. márczius 1-én határozottatott, hogy *Krebsgrundon* a vízhúzás abbahagyassék, mert az utolsó hétben termelt 24—25 márka ezüst értéke nem fedezte a vízhúzás költségeit sem.⁴

1608. április 13-án Spölin János József királyi pénztárnok bepanaszolta a krebssgrundi sáfárt, Nemes Kristófot, és ennek feleségét, mert azt híresztelték róla és Thailer Boldizsár bányatisztról, hogy sokszor illetéktelen kiadásokat kívántak a számadásokba felvételni, s mivel Nemes ezt nem tette, azért elbocsátották őt hivatalából.

Erre Nemesné bezárattott a várba, és néhány órai fogság után kiballgattatván azt felelte, hogy a királyi pénztárnokra nem tud semmi rosszat sem mondani, hanem a bányatiszt szerelmes volt a leányába, neki egy gyűrűt és egy mellényre való bársonyt adott, s szerelmes leveleket (Publbrief) is írt, s megígérte, hogy ha a felesége meghal, el fogja venni; valahányszor a bányára jött, mindig haragudott, ha a leányt ott nem találta, még enni sem akart nálok, ha a leány nem volt jelen; s mivel a leány most máshoz férjhez megy, azért az öreg Nemest kitette hivatalából.

Április 19-én felelt e vádakra Thailer Boldizsár, hogy a leányba nem volt szerelmes, csak tréfálódzott vele, a gyűrűt és a bársonyt azért adta neki, mert a leány kérte, a házasságot csak tréfából ígérte neki; annak pedig, hogy az apját kitették hivatalából az az oka, hogy a pénztárnoknak 300 frtot ígért kölcsön a munkások fizethetésére, és a pénzt nem adta akkor, mikor a munkásokat már fizetni kellett volna.

A bányabíró a perlekedőket kiegyezkedésre intette, és ők meg is békültek.⁵

1608. szeptember 9-én megemlítettetik egy jelentésben, hogy a „weisse Örtér“ evésben jó ércznyomok vannak, de rossz a levegő.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{9}{16}$	$\frac{1}{32}$	részszel,
Kincstári ellátással Hohenbergerné ...	—	$\frac{1}{64}$	"
" " Lorberer örökösök	—	$\frac{1}{64}$	"
A Brennerszövetkezet	$\frac{6}{16}$	—	" 1

Az említett bejáró bizottság 1607. április havában a *mindszenttárnai középtárnáról* mondja jelentésében, hogy ott szép érczek vannak, de a rossz levegő miatt nem lehet dolgozni.

E bánya részesei voltak ekkor:

A kincstár	—	$\frac{1}{32}$	részszel,
Hohenbergerné	$\frac{1}{16}$	—	"
Lorberer örökösök	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{64}$	"
A Brennerszövetkezet	$\frac{13}{16}$	$\frac{3}{64}$	" 2

Ugyanekkor bejártatott a *Handel-Hodritsch altárna* is, itt szünetelve találtak egy kelet felé hajtott vajatvéget, melylyel vastag teléreket kellett elérni; folytatását jobb időkre hagyták. A részesek itt is azok voltak, kik a *középtárnánál*.³

1608. június 7-én hűbérbe adatott a *felső Mindszenttárna* egy évre Freiwald Mártonnak, avval a kikötéssel, hogy 5 latosnál szegényebb érczeket tőle át nem vesznek, az 5 latosnál gazdagabbakért pedig latonként 46 denárt fizetnek neki, és egy mázsza után 125 denár olvasztási költségeket számitanak. Részesek voltak e bányánál:

A kincstár	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{64}$	részszel,
Hohenbergerné	$\frac{5}{16}$	$\frac{1}{64}$	"
A Brennerszövetkezet	$\frac{11}{16}$	—	" 4

1608. szeptember 9-én a *középtárnában* 5 munkás dolgozott régi évésekben; *Ó-Mindszenttárna* pedig szünetelt, és javasoltatott, hogy Crenz Jánosnak és Muner Fülöpnek 3 évre hűbérbe adassék.

Ó-Mindszenttárna részesei voltak:

Wachauf Boldizsár	$\frac{4}{16}$	részszel,
Carl Mihály	$\frac{1}{16}$	"
Steblickh János	$\frac{4}{16}$	"
Staub Mária	$\frac{1}{16}$	"
Unger János örökösei	$\frac{2}{16}$	"
Tarkha László	$\frac{2}{16}$	"
Muner Fülöp	$\frac{2}{16}$	"

ezeket mind a kincstár látta el költséggel.⁵

Bejárta a bizottság 1607. április havában *Jerubiner-altárnát* is Hodruson, és azt mondja róla, hogy egy vastag és nemés aranyéren dolgozik, hosszú ideig törésekben hajtattott, de most eleven telérben van a vajatvég, melylyel zúzóérczeket

lehetne termelni. A bánya báró Dóczy András birtokán fekszik, kinek, akár van nyereség, akár nincs, évenként 3 márka ezüstöt kell adni.¹

Jerubintárna egészen a Lang örökösöké volt, de a kincstár régóta adott reá ellátmányt, és a bánya 1608. június 21-én 2,528 frt 4 denárral tartozott a kincstárnak; Fändl Jeremiás az örökösök gondnoka háladatosságból a bánya $\frac{4}{16}$ részét átengedte a kincstár birtokába, azzal, hogy adjon ezentúl is ellátmányt, és a kiskorú örökösöknek fentartására hetenkint 1 frtot addig, míg több jövedelmök nem lesz.²

1608. deczember 31-én mondatik egy jelentésben, hogy Hodruson a nagyteléren levő *Jerubin altárna* a telérig 32 öl hosszú, a teléren a régi evésekig 67 öl, az evéseken át 58 öl, és az evéseken túl eleven telérben a vájatvéig 30 öl hosszú.³

Bejáratott 1607-ben az *erleingrundi* bánya is Hodruson, ennek két tárnája volt, melyek közül a *felső tárna* már megszzebberre hatolt a hegybe és a talp alá érczek után is lemívelt, de az evéseket víz és nehéz szállítás miatt el kellett hagyni. A háború alatt szünetelt a bánya; javasoltatik, hogy az *alsó tárna*, mely még 28 öltre van az evésektől, munkába vétessék.

Részesek voltak e bányánál:

A Brennerszövetkezet	$\frac{9}{16}$	—	részszel,
Daniel Frigyes	$\frac{1}{16}$,	$\frac{1}{32}$	"
Linklné	—	$\frac{1}{32}$	"
Lorberer örökösök, kincstári ellátással	$\frac{5}{16}$	—	" 4

1608. október 31-én a nagy teléren levő *Khayserstolln* altárnai jogokat nyert.⁵

Thiorgartentárna 1607. április 18-án 44 öl hosszú volt északi irányban a telér után, és szünetelt a 15 öllel mélyebben fekvő *alsó tárnával* együtt;⁶ a következő évben pedig csak egy ember dolgozott benne; részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{5}{16}$	részszel
Balbierer Boldizsár	$\frac{3}{16}$	"
Rath Ruprecht	$\frac{3}{16}$	"
Seyetz Jónás	$\frac{2}{16}$	"
Thailer András	$\frac{1}{16}$	"
Roschko György	$\frac{1}{16}$	"
Bela János	$\frac{1}{16}$	" 7

Windischleuten altárna közeledett 1608-ban a telérhez, és szeptember 9-én már csak 4 ölnyre volt a jó telértől, melyen egyszer 2400 latos ércz is fordult elő. A főrészes Daniel Frigyes panaszkodott, hogy a kincstár már 19 hét óta nem fizette a költségeket.

Részesek voltak ekkor:

Daniel Frigyes	$\frac{9}{16}$	$\frac{1}{32}$	részszel,
Pockh János	—	$\frac{1}{32}$	"
Gall Margit, ellátva a várostól.....	$\frac{3}{16}$	$\frac{1}{32}$	"
Trzner örökösök, kincstári ellátással .	$\frac{2}{16}$	$\frac{1}{32}$	" 1

Szünetelve találta a bejáró bizottmány 1607-ben: a szél-
aknai *Einigkei*t bányát, *Lilgenaltárnát*, *Schmittenrinntárnát*,
a *kornbergi altárnát*, és a *Györgytárnát* Bélabányán, a *Béla-
bányai altárna* fentartatott ugyan némileg a háború alatt is,
de a vájattvégen nem lehetett a rossz levegő miatt dolgozni,
Miklósakna még 5 öltre volt lemélyítendő az altárna szintjéig.¹

Siebenweibertárna Bélabányán 1608. október 1-én *Dávid-
tárna* nevet vett föl.³

A *krechsegrund*i *Szent Pál* bányáról mondatik 1608. szeptember 9-én: „ist ein irriges Bergwerkh, umb das der Gang kein ordentliches Streichen hat“; mindazonáltal hetenkint 2—3 mázsa jó arany- és ezüsttartalmú mara nyeretik az ott termelt zúzóérczekből.⁴

Adás-vevés előfordult ez időben az *Altallerheiligen* bányánál, melynek $\frac{2}{16}$ részét Muner Fülöp vette meg 40 frton; a *krechsegrund*i *Szent Pál* bányánál, melynek $\frac{3}{16}$ részét a kincstár vette meg 300 frton, és a bélabányai *Mátyástárnánál*, melynek $\frac{4}{16}$ részét Vngedew András 25 frton, és $\frac{3}{16}$ részét Döbler György 17 frton vette meg. Saltzer Dávid bányabíró pedig eladta a kincstárnak *thiergarteni* $\frac{5}{16}$ részét és az alsó és középső *Vogelhübelt* egészen 300 frtért.⁵

Az ár kitétele nélkül voltak birtokváltozások a *Sommerthürl* vagy *Rosentárnánál*, a *kerlingi Péteraknánál*, a Höllben levő *Grüntárnánál*, és a Trentscher alatt fekvő *Annaaknánál*.⁶

II. Bakabánya, Ujbánya, Körmöcz és Úrvölgy 1607—1608-ban.

Bakabányán is szünetelve találta a bejáró bizottság 1607-ben a bányákat, csak az *altárna*, melynek hajtására a kincstár hetenkint 3 frtot adott, tartatott fenn némileg. Megemlítetik ez alkalommal a *Weite Zech*, melyben valamikor sok és jó ércz termeltetett.⁷

Ujbányán is mindent elhagyva találtak a bejáró biztosok 1607-ben, és javasolták, hogy *Györgytárna*, és az *Ainigkei*taltárna ismét munkába vétessék. De szünetelve maradt minden még a következő évben is.

Körmöczön 1607. október 1-én Geyer Miklós neveztetett ki a *Goldkunsthandlung* gondnokává, és utasítással láttatott el, melyben a többek közt mondatik :

hogy a gondnok a bányamesterrel együtt szorgalmasan felmérje a bányát, és kisebb mértékben felrajzolja, a mérések és térképek alapján tartott tanácskozások határozatait pedig és általában minden a bányára vonatkozó eseményeket, egy könyvbe bejegyezze.

Egy vájárnak heti bére 70 denár, de ügyelni kell rá, hogy munkaszakjait el ne múlászsa, és azért, a hol lehet, szakmányba kell adni a munkát.

Mivel a zúzóérczek pörkölésére évenként nagy mennyiségű fa fogyasztatik, ügyeljen a gondnok, hogy a fával kellően gazdálkodjanak, és azt más célra ne használják.

A nyilvasakra is sok pénz megy fel, tehát ügyelni kell, hogy jó vasból legyenek készítve, és a vasak nyele, mely megmarad, visszaküldendő a hámorba.

Az olvasztandó anyagot súly szerint meg kell mérni.¹

A *besztercebányai* kohóban 1607-ben 3,957 mázsa, és 1608-ban 6,829 mázsa réz termeltetett.²

Az *úrvölgyi bányák* állapotáról némi tájékozást nyerünk két rendeletből; ezeknek egyike 1607. szeptember 27-én kelt, és ebben rendeli az alsó-ausztriai kamara, hogy, miután a bányák nagyobb része csak hagyatékokon dolgozik, kivéve a *Silsen*-, *Cammer*- és *Bergersfeldet*, és *Costelligen gestenget*, melyek eleven kőzetet tárnak fel, s miután a Bocskayak alatt feltárás nem történt, hanem csak a fejtés erőszakoltatott: mostan annál szükségesebb a feltárást pótolni. Tehát az új aknát tovább kell mélyíteni, a *Cammerfeldet* a *Tauggeswald* alatt fel kell tárni, és a legmélyebb szinten egy vágatot kell hajtani a *Bergmeisterstollwand*-ra szállítás és légvezetés könnyítése végett; *Cammerfeld*-ben a feküereszke tovább folytatandó, és a régi úrvölgyi aknától egy vágat a *Siltzl*-, *Kupetzen*- és *Costelligen gesteng* alá megújítandó.

Sülszigben a *Pünckhenschacht* alatt a *Khriegler Stollwand* folytatandó, hogy az aknából a víz lecsapoltassék az altárnára, és a felhagyott munkahelyeken a fejtés ismét megkezdethessék.

Peitzenfeldben is tovább hajtandó a vágatvég; az *altárnán* pedig a vágat a *Katalinhegy* alá folytatandó.

Sekera munkahelyen is folytatni kell a vágatot, melylyel az *Obergestengen* levő 30 munkahely meg fog a víztől szaba-

¹ Schmidt F. id. m. IV. 39. l.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

díttatni, és jó levegőt fog kapni, valamint a szállítás is könnyítve lesz.

A *Sandberg* feletti akna *Katalinnál* folytatandó a *sandbergi* és *glosuri* telérek föltárása végett.

A zöld festék készítését utolsó időben Besztercebánya városa bírta évi 500 frtért bérben, avval a kötelezettséggel, hogy a jövedelemből építtesse ki a város falait; de minthogy tapasztaltatott, hogy a város e jövedelmet másra fordítja, és nem régen Castelli 1000—1200 frtot ígért haszonbért, meg kell kérdezni, hogy ez ígért mellett marad-e még most is, és a bérbeadás iránt újabb javaslatot kell tenni.

Besztercebányán a kamaraudvarnak és felsőházaknak helyreállítására, melyek tűz által elpusztítottak, költségvetés szerint 6,065 frt 47 $\frac{1}{2}$ denár szükséges; de mivel ez egyszerre igen nagy kiadás lenne, rendeltetik, hogy az épületek csak lassankint állíttassanak helyre, a pénz pedig főképen a bánya felnyitására fordíttassék.

Valamennyi alsóbbrendű tiszték utasíttatnak, hogy a rézélárusító vállalkozónak, a ki az ellátmányt adja, engedelmeskedjenek.

A praefectus Khrieger Bálint már öreg és beteges, helyette más valakit kell ajánlani.¹

A második rendelet 1607. december 29-én kelt, és az előbbivel megegyező utasításokat tartalmaz.

Ezekén kívül előfordúl még benne, hogy az ökörbőr helyett ajánlott fatonnákkal való szállítás próbaképen jóváhagyatik, de különösnek találja az alsó-ausztriai kamara, hogy eddig annyi sok bizottmányi tárgyalás alatt senkinek se jutott eszébe, hogy ez olcsóbb lenne, mint a bórzsákokban való szállítás.

A Bocskay-féle tiszték állítása, hogy az ő kezelésök alatt 5,127 frt 8 $\frac{1}{2}$ denár vesztesége volt a bányamívelésnek, tudomásul vétetik, de ennek megtérítését azoktól kérjék, kik őket alkalmazták. A bizottmány jelentéseiből kitűnik, hogy Bocskay tisztjei nem jól gazdálkodtak, és praefectusa Szentiványi János nem értett a bányászathoz.²

1607. november 9-én Rittaler Farkas neveztetett ki Besztercebányára a praefectus mellé ellenőrré, és utasítással ellátatott.³

Kitetszik e rendeletekből, hogy a háború bevégezte után ismét szorgalmasan hozzáfogtak a bányamívelésnél történt mulasztások pótlásához, és hogy nem hiába fáradoztak, mutatja

¹ Schmidt F. id. m. IV. 25. l. ² Ugyanott 63. l. ³ Ugyanott 55. l.

az eredmény, mert 1608-ban már majdnem kétszer annyi réz termeltetett, mint 1607-ben.

Megemlítendőnek tartom még ez időből, hogy 1607. június 11-én erdősáfár neveztetett ki Breznóbányára, az erdészek alája rendeltettek, és utasítás adatott ki az erdők kezelesére.¹

1608. február 6-án meghagyta Mátyás főherceg a breznóbányaiaknak, hogy a rézművek számára szükséges erdőket ne pusztítsák.²

A *rhonitzi vasgyár* ez időben nyereséggel dolgozott, rúdvasat nem tudott jól termelni, mert az igen törekeny vala, de jó zúzóvasakat készített. Wieser János sáfár helyett Schapelmann János neveztetett ki sáfárrá, és mert Wieser rosszúl gazdálkodott, és a kamarának sokkal tartozik, bezáratott addig, míg adósságát le nem fizeti. A *wołschuchi* bánya hűbérbe adatott Pruntaller György hármormesternek, kitől a vas mázsája 2¹/₂ frton vétetett át.³

1608. június 4-én utasítás adatott Vichter János selmeczi kir. könyvvivőnek.⁴

1608. június 30-án rendelte az alsó-ausztriai kamara, hogy, mivel a kamarai tisztviselők nincsenek a civiltatóságoknak alárendelve, ennél fogva azon tisztviselők, kiket Bars megye Thurzó Miklós kívánságára egy gyilkossági ügyben, mint tanúkat, törvényszéke elé rendelt, nem kötelesek e rendeletnek engedelmeskedni, és Thurzó megkerestetett, hogy a meghívást visszavétesse. A meghívásra okot egy Kőrmöczön történt verekedés adott, melyben a verekedők súlyosan megsérültek.⁵

12. Meddő tanácskozások és perlekedések.

1609. november 1-én Pozsonyban országgyűlés tartatott, melyben a nem rég elhalálozott Illésházy helyett Thurzó György választatott nádorrá. Ez évben halt meg Homonnay Bálint is.⁶

Az ez évi 44-ik törvényezikben elrendeltetett, hogy a bányavárosokban és szabad királyi városokban a bírói vagy más tisztségre minden nemzetiségi vagy vallási különbség nélkül történjék a választás, és a kik ez ellen vétének, 2000 frtban büntetessenek.

A 48-ik törvényezikk pedig rendeli, hogy a nyers arany és ezüst az országból ki ne vitessék.⁷

¹ Schmidt F. id. m. IV. 19. l. ² Ugyanott 97. l. ³ Ugyanott 85. l.

⁴ Ugyanott 100. l. ⁵ Ugyanott 112. l.

⁶ Horváth Mihály id. m. V. 97. l.

⁷ Schmidt F. id. m. IV. 128. l.

Az ország politikai viszonyai javulásnak indultak Mátyás uralkodása alatt, de a bányamívelés napról-napra nagyobb szorultságba jutott; a kinestári pénztárak üressége, a bányapolgárok szegénysége, a tisztek gyengesége és gondatlansága mindinkább fokozták a munkások fejetlenségét, aláásták a fegyelemnek végső maradványait is, és a bányákat a végelpusztulás veszélyébe sodorták.

A főszerepet ez évben nem *Felsőbiebertárna*, hanem *Finsterort* vitte, ez termelt legtöbbet, s itt voltak a legtöbb munkások, kik érezvén nélkülözhetetlenségöket, annál inkább felingerlődtek a fizetések elmaradásán, mert könnyen kiszámíthatták, hogy ha az ő termelésök értéke csak a finsterorti költségek fedezésére fordítottatott volna, béreiket mindig rendesen kaphatják vala.

A bányapolgárok, nem tudván magokon másképp segíteni, 1609. február 19-én elhatározták, hogy a személyzet egy részét elbocsátják. *Felsőbiebertárnáról* elbocsátottak 1 bányaugyelőt, 1 irnokot, 5 ácsot, 1 csillért, 2 csatlóst, 2 takarítót és a járgánytól 4 lovat, (maradt csak 8 ló), ez által hetenkint 40—45 frtot reméltek megtakaríthatni. *Mátyástárnáról* elbocsátottak 1 bányaugyelőt és 6 vájárt, *Hoffnungsschachtról* 1 bányaugyelőt, 3 vájárt, 1 ácsot és 2 lovat; *Finsterortról* 1 ácsot, 2 csatlóst és 2 lovat.¹

A perlekedések azonban a közös nyomorúságban sem szüneteltek. *Mátyástárna* nem akarta megengedni, hogy a *hoffnungsschachtiak* egyik aknától a másikig a tárnán közlekedhessenek, végre 1609. márczius 18-án létrejött közöttök az egyezés, mely szerint a *hoffnungsschachtiak* a tárnán szabadon közlekedhettek, de kötelesek voltak az ereszkét szárazon tartani, és előre mélyíteni és a tárnásnak a 21-ik rümpelt adni termelésökből.²

Ez alatt a *finsterorti* munkások abba hagytak minden munkát, mert már 7 hétig nem kaptak fizetést; egy egész hétig nem dolgoztak már, végre 1609. márczius 23-án 4 hétre való fizetést kaptak, és ezután ismét munkához láttak.³

Igen valószínű, hogy *Felsőbiebertárna*, több ácsot elbocsátván, elhanyagolta a nyílámok fentartását, mert 1609. április 4-én, valószínűleg valamely omlás következtében, mely a légforgalmat elzárta, oly rossz lett a levegő a *wasserschachti* mívelésekben, hogy a munkások onnan gyorsan menekülni valának kénytelenek, és csak a kijövetel után vették észre, hogy 2 takarító fiú benmaradt. Erről értesülvén a bányaugyelők és sáfárok, beszállottak a *Steinernschacht-on*, és a

légkeringést egészen megakadva találták, úgy, hogy ők is csak nagy nehezen tudtak kijönni; azonban megtalálták a két fiút is még élve, és kihozták.¹

Ugyanaz nap panaszra jöttek a *felsőbiebertárnai* munkások a bányabíróhoz, hogy már régóta nem kaptak fizetést; megígértetett nekik, hogy 8 nap múlva fizetés lesz, és 14 nap múlva ismét, s ebben megnyugodván, ismét a munkához láttak.²

1609. április 25-én panaszolták a részesek, hogy a *finsterorti* munkások nem dolgoznak, és kérték, hogy a munkát abbahagyni, és a munkásokat elbocsátani lehessen.

Erre a bányabíró Thailer Andrást és Moticska sáfárt küldte ki hozzájuk, és ők csakugyan reábírták a munkásokat, hogy ismét dolgozzanak. Moticska azonban rosszul járt, mert beszéd közben a munkásokat „Hundsfüter“-eknek szidta, mire ezek reárohantak, a *Leithaus*-ból hajánál fogva kihúzták, és összeverték.³

Ugyanaz nap panaszolták a munkások, hogy nagy taksát róttak rájuk; azonkívül a városnak is kötelesek hetenkint 7 denárt fizetni az örök tartására; s végre mivel a gabona olcsóbb lett, kérik, hogy a sört ismét nagy itczével mérjék. A bányabíró ezekre azt válaszolta, hogy a taksa a király számára van, azt fizetni kell, a városi őrségnek járó denárt is, mert a város szegény, és az őrség a munkások javára szolgál. A mi a nagy itczét illeti, arra a város tanácsa fog határozni.⁴

A rendetlenül tartott fizetések mellett gyakran megtörtént az is, hogy egyes részesek egyik vagy másik munkásnak közvetlenül adtak pénzt, vagy élelmi szereket, s ezeknek értékét a heti leszámolás alkalmával költségrészből levonták; de a munkás rendesen a sáfártól is kapott élelmi szereket, és ha tudta, hogy ezeket meg nem fizetheti keresetéből, egészen kimaradt a munkából, mi által a sáfár igen megkárosodott, mert ő köteles volt a nála elfogyasztott ételeket és italokat megfizetni. E miatt Mohenhapel Pál, felsőbiebertárnai sáfár panaszkodott 1609. május 2-án a bányabíró előtt, de nem nyert kárpótlást.⁵

A bányabíró, látván a munkások daczos magaviseletét, nem fukarkodott a fenyegetésekkel és rendeletekkel, csak az volt baj, hogy az ő rendeleteit senki sem teljesítette, és fenyegetéseitől senki sem félt. 1609. május 23-án a következő rendeletet adta ki:

1. Midőn megtűtik a kótogót, a munkások letérdepelve imádkozzanak és kérjék az isten áldását.

2. A ki káromkodik, annak nyakára vasláncz tétessék, és ugy köttessék a bitófához.

3. Az érczvájárok hétfőn egy munkaszakot, a többi napokon pedig naponkint 2 munkaszakot dolgozzanak,¹ az érzeket e mellett ki is válaszszaák, és vasárnap templomba menjenek.

4. A sáfárok mihelyt pénzt kapnak, azonnal fizessék ki a munkásokat, s őket ne varakoztassák.

5. A sáfárok és sáfárnék az élelmi szereket ne adják drágán, és vigyázzanak az italmérőkre, hogy azok a sör közé vizet ne keverjenek.²

E rendelet egy hosszas tanácskozás eredménye vala; ilyen tanácskozások akkor igen gyakran tartattak, és az urak fáradhatatlanok voltak oly módok keresésében, melyekkel a szűkölködő bányákon segíteni lehetne a nélkül, hogy pénzökbe kerüljön. 1609. június 29-én határozatott egy ilyen tanácskozás alkalmával, hogy a királyhoz és országgyűléshez folyamodvány küldessék, a bányászat hanyatlása feljelentessék, és gyors segély kéressék.³

A határozat eddig egyhangúlag hozatott, és nem volt ellene senkinek sem kifogása; de midőn azután július 14-én arról volt szó, hogy a királyhoz küldendő követek megválasztassanak, és nekik úti költség szavaztassék, ekkor mindenki elhárította magától a megtiszteltetést, mert attól félt, hogy az utat saját költségén kell megtennie, és általjában senki sem volt rábírható, hogy az útazás költségeihez hozzájáruljon; a kiküldés tehát elmaradt.⁴

Valahányszor azonban Fleisch György körmöczi alkamaragróf Selmecczen megjelent, nem mulasztották el a bányapolgárok nála tisztelegni, és őt testületileg értesíteni, hogy a bányák igen rosszul állanak, és hathatós segítség nélkül a város a bányákkal együtt tönkre megy.⁵

E segítség alatt mindenki csak pénzt értett, de hogy miképen fordítottassék a pénz a bányák javára, arról senkinek még fogalma sem volt, mert mindnyájan meggyőződve valának, hogy a bányák már kimerültek. és az úristen csodája nélkül ő rajtok segíteni nem lehet. Ezért kérték is a bányapolgárok a körmöczi alkamaragróftól, hogy engedje a bányákat egy pár évig szüneteltetni; de erre ő nem állott rá.⁶

¹ Az érczvájárok akkor csak 4 órai munkaszakokban dolgoztak.

^{2 3 4 5 6} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1609. augusztus 19-én is együtt ültek a bányabírósnál Spölin János József kir. pénztárnok, Raitter Ulrich, KhieImann András és Ublhopf Sámson főrézesek, Daniel János gondnok és Balbierer Boldizsár bányaesküdt, és kérték a bányabíró, hogy adjon nekik jó tanácsot a bányák felsegélésére.

A bányabírónak volt néhány javaslata, melyeknek fogatnatisításától jó eredményt várt; javasolta a *Hauwoltshelne* továbbhajtását, a *jánosaknai* fedűvágat folytatását, és a *Rothvágat* továbbítását; de mivel mindezekhez pénz kellett volna, és a költséget szaporítani nem akarták, a javaslatok csak jó tanácsok maradtak.

Végző tehetetlenségökben felszólították Mohenhapel Pál sáfárt, hogy vegye hűbérbe az egész bányát, de ő erre rá nem állott. *Az utolsó héten csak 8 rümpel (mintegy 2 mázsa) érez termeltetett!* Világos volt tehát előttük, hogy a bánya már teljesen kimerült, s minthogy ők is kimerítették már minden tudományukat és leleményességüket, felszólították a sáfárokat és bányaügyelőket, hogy tanácskozzanak ők is, és tegyenek valami javaslatot.¹

A perlekedések és vádaskodások azonban napirenden maradtak. 1609. július 14-én bevádoltatott Zipszer József, a Brennerek bányatisztje, hogy akkor, mikor még bányaügyelő volt, érezpéldányokat adott magánosoknak, kiknek nem volt részök a bányában. Zipszer ezt eleinte tagadta, de végre elismerte, hogy 5 darab éreztet adott Patskó Mihálynak. Július 24-én elítéltetett Zipszer 30 frt, Preier 15 frt, és Patsko 5 frt bírság fizetésére, és mindnyájan bezárva tartattak addig, míg a bírságot le nem fizették.²

1609. július 21-én bepanaszolta Hueber Ábrahám brenneri könyvvivő a mészárosokat, hogy a fagygyút másoknak adják el, s nem hozzák a bányához. Erre Saltzer Erhard a mészárosok czéh mestere avval mentegette magát, hogy szívesen adnák ők a bányának is a fagygyú mázsáját 8 frtjával úgy mint másnak, de nem adhatják 10 frtért sem, mert a Brenner-szövetkezet nem fizet, a parasztok pedig a marhát pénz nélkül nem adják.³

A *Mátyástárnaik* és *Hoffnungsschachtiak* is folyvást vizsálykodtak; *Hoffnungsschacht* kénytelen volt a *dornschacht* mély művelést felhagyni, mert nem győzte már a vízhúzást, szívesen fizette volna a hetedet *Mátyástárnának*, ha ez a vízhúzást elvállalja, de ez nem bízott a mély művelés eredményében, és a vízhúzást el nem vállalta, sőt még azt sem engedte meg, hogy a *hoffnungsschachtiak* *Rudolfaknát*, mely *Mátyás-*

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósnál jegyzőkönyv.

tárnához tartozott, lemélyítsék, és ott húzzák a vizet lóerővel. Erre azt határozta a bányabíró, hogy az aknások emeljék a vizet a tárnáig, de ne legyenek kötelesek semmit sem fizetni, kivéve a tárnafentartás költségeinek egy harmad részét.¹

1609. augusztus 16-án bepanaszolták a kincstári tisztek a Brenner-szövetkezetet, hogy már 3 hét óta nem tartott fizetést, ámbár a kincstár a maga költségrészét megadta. Alig hogy ezek elmentek a bányabírótól, a Brenner-szövetkezet tisztjei jöttek oda, és bepanaszolták a kamarát, hogy a beváltott ezüstért már 5,000 frttal tartozik, s e miatt nem fizetheti a társulat az ő munkásait.²

1609. augusztus 19-én megdorgálta a bányabíró a *finsterorti* tiszteket, hogy nem néznek a bánya után, és az egész üzemet az altisztekre bizzák. A tisztek ez alkalommal azt javasolták, hogy a kovácsmunkát magánvállalkozónak kellene adni, mert úgy kevesebbe fog kerülni.³

13. A munkások fellázadnak.

De már ekkor a munkások türelme teljesen ki volt merülve; a közel múlt idők zavargásai, melyek büntetlenül maradtak, végre nyílt lázadásra bátorították a munkásokat; 1609. augusztus 24-én a *finsterorti* és *krebsgrundi* munkások tömegesen bejöttek a városba, hol hozzájuk csatlakoztak a selmeczi bánya-, kohó- és zúzó munkások, különösen a *felsőbiebertárnai*, *mátyástárnai* és *hoffnungsschachtli* munkások.

A városba érkezve mindenek előtt Schwartz Zachariás alias Clieber, Weisz Áron, és Hickel György, mind a három hodrusi bányász, gróf Thurzó Györgyhöz mentek, a ki ekkor éppen Selmeczen volt. Thurzó őket valószínűleg a bányabíróhoz utasította, mert tőle kijöven, az egész fellázadt csoport (rebellisch geworden) a bányabíró házába tolakodott.

Itt előadták panaszukat, hogy Úrnap óta csak 3 bért kaptak, (pedig kaptak többet is) és azt mondták, hogy ha az nap nem kapnak egyszerre 4 bért, tömegesen elmennek Ó Fel-ségéhez.

A bányabíró erre azt mondta nekik „Lieben brüder, ich weis wanns die herren Gewerkhen hätten, sie wollen euchs so gerne geben, als ihrs nehmen wolt“ — és türelemre inté őket, hogy ne erőszakoskodjanak, mert rossz lesz a vége.

De a lázadók nem akartak a jó szóra hallgatni, s azt mondták, hogy ha vállalatuk rosszúl sül el, elfogják tűzni, de ha pénzt nem kapnak, elmennek panaszra a királyhoz.

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

A bányabíró erre tanácskozást tartott; egybegyűltek nála: Spölin József János kir. pénztárnok, Roschko György városi bíró, Crenz János, Raitter Ulrich, Gleneckh János, Schilling Péter, Ublhopf Sámson polgárok és Balbierer Boldizsár bányaesküdt. Ezek együtt tanácskozván, azt határozták, hogy a munkások közül néhányat behívnak magok elé, és megkísérik ezeket várákozásra bírni, mert pénzt nem adhatnak.

A munkások ezalatt a frauenbergi (most szélaknai) kapu előtt tanyáztak, a selmecziek egy csoportban, s a hodrusiak más csoportban. Tschernak György társ pénztári őrök küldetett hozzájuk, hogy egy választmányt a bányabíróshoz behívjon. Az őrök sokáig kimaradván, Roxer Bertalan városi szolga is utána küldetett.

Erre kijelentették a munkások egy levélben, hogy nem akarnak választmányt küldeni, hanem mindnyájan be fognak jönni. Egy fél óra mulva pedig azt izenték, hogy nem jönnek, hanem írásban adják elő panaszait.

Az írást azután be is küldötték, ebben kívánták:

1. Hogy minden héten rendesen fiztessenek.
2. A melyik bányarészes nem fizeti rendesen a költségeit, ha 3 költségrészletet nem fizetett, vesztse el bányabirtokát.
3. A régi adósság számoltassék le, és fiztessék ki.
4. A bányatörvény szerint ítéltessek szigorúan, akárkit ér az ítélet.

5. Mivel a bányamester nem ítélhet az ő urai és részes társai felett pártatlanul, egy megbízható férfi álltassék mellé, a ki a bányákat hetenkint bejárja.

6. A kis messzelyek eltöröltessenek, és nagy messzelyvel mérettessék a sör.

7. A suszterek különös felügyelet alá helyezzessenek, mert most 35—40 denárért kapnak tőlök egy pár sarut szombaton, és az hétfőn már lyukas.

8. Végre tudni akarják, hogy vannak-e nekik szabadalmaik vagy nem? (Ob wir eine freiheit haben oder nicht) s ha vannak, ezek olvastassanak fel nyilvánosan.

Erre kiküldetett hozzájuk Bela János bányabírószági őrök, Jarosch Mihály kir. bányatiszt, Chalubka Márton brenneri bányatiszt, és a társ pénztári őrök, hogy jó szóval intsék őket, hogy Ő Felségét és az előjárókat ne sértsék; a bányabirtokosoknak lehetetlen, hogy most egyszerre 4 bért fizessenek, hanem ígéri, hogy, ha a munkások csendesen haza mennek, és ismét dolgoznak, a jövő szombaton egy bért ki fognak fizetni; és ha valamelyik részes a költségeit nem fizeti, felhatalmazzák a munkásokat, hogy annak érzeteit a bányabíró-

ság tudtával lefoglalják, és addig ki ne adják, míg tartozását le nem fizette.

Erre a munkások rá nem állottak, és tiltakoztak, hogy ha a bányákban időközben kár történék, annak nem ők lesznek okai, hanem a részesek, kik nem fizetnek.

Ez üzenet vételével a bányabírósnál volt tanácskozmány szétoszlott.

A mint az urak elmentek, ismét tömegesen jöttek be a munkások, és nagy lármával követelték a társpénztár kiadását, ha nincs is benne pénz, de vannak benne drágaságok, melyeket eladni vagy elzálogosítani akarnak, hogy a bejövő pénzzel az Ő Felségéhez küldendő követek költségeit fedezhessék.

A bányabíró erre azt felelte, hogy a társpénztári ereklýeket a kamara és a városi tanács tudta nélkül ki nem adhatja, tehát várjanak holnapig.

Igy telt el az első nap. A munkások látván, hogy a fizetés rögtöni megtartását ki nem erőszakolhatják, annál szivósabban ragaszkodtak ahhoz, hogy nekik a társpénztár kiadassék, mert érezték, hogy ebben, ha másképen nem lehet, erőszakkal győzhetnek, a bujtogatóknak pedig, hogy tekintélyeket társaik közt fentarthassák, okvetetlenül szükségök volt valamely csattanós győzelmi eredményre.

Másnap tehát, augusztus 25-én reggel ismét tömegesen bejöttek a munkások a bányabíróhoz, és követelték a 4 bért; a mint ismételve mondatott nekik, hogy az lehetetlen, hát azt követelték, hogy aznap kapjanak egy bért, és szombaton ismét egyet, és így azután minden héten. Midőn erre határozottan kijelentetett, hogy ma fizetni lehetetlen, erre daczosan azt mondták, hogy egy vágást sem dolgoznak többet, hanem mindnyájan elmennek Ő Felségéhez.

A bányabíró ismét intette őket, hogy ha Ő Felségéhez valakit küldeni akarnak, a mi szabadságukban áll, azért a többiek dolgozzanak, mert különben ők fognak okoztatni, ha a bányákban kár esik, és ha érez nem váltatik be. Jól gondolkodják meg, hogy mit tesznek, „dasz nit ihr Weib und Kinder über sie Zetter und Mordion schreiben mechten, und klünftig ihre Hende über dem Kopf zusammen schlagen“.

Erre mindnyájan kiáltották, hogy isten segítségével megakarják próbálni, legyen úgy, mint isten akarja! Egyszersmind követelték a zászlókat, a dobokat, és a fegyvereket, de a bányabíró azt mondta, hogy azokat csak a kamara és a város engedelmével adhatja ki; és leküldte a társpénztári irnokot a kamaraudvarba segítségért, mert ő az irnokkal együtt életveszélyben forog. A kamarai főtisztek erre azt üzenték, hogy most nem jöhetnek, a zászlót ki ne adja, de ha

erőszakkal elviszik, engedje; majd meg fogják banni az illetők.

Ez alatt a városi bíró is tudomást vévén a bányabíró veszedelméről, Pontanus János városi segédírnokot, és Diák Ábrahám őrmestert küldte fel a bányabírószági épületbe, hogy a munkásokat csendre intsék, és reá bírják, hogy miután már későn van, hagyják a bányamestert nyugodni, menjenek haza, s jöjjenek másnap.

Az őrmester oda is állott az ajtóhoz, hogy őket be ne bocsássa, de ez a munkásokat még jobban ingerelte, egész erővel neki rohantak az őrmesternek, őt belökték, és az egész tömeg a bányabíró szobájába nyomult, hol nagy lármával a zászlót és társládai ereklyéket követelték; miután ezek kiadását a bányabíró ekkor is megtagadta, Schluncz Kristóf krebsgrundi ácsmester káromkodva felszólította Cliebert, hogy mondja el a mit neki parancsoltak; s ez el is mondta, hogy a munkások azt parancsolták neki, hogy a bányabírónak szemébe mondja, hogy őket már sokszor elaltatta szép szóval, de „es ware alles erstunchhen und erlogen.“ Erre azután iszonyú láрма keletkezett, mindenki a zászló után kiabált, s mivel a bányabíró azt nem adta, nagy lármával és erőszakkal ők magok vették le a falról a zászlót, 2 dobot, 4 harezi kardot, és 2 lándsát (Federspiesz) és azután a bányabíró háza előtt a kibontott zászló alatt megesküdtek, hogy egymást el nem hagyják, és dobszó mellett, s lobogó zászlóval kivonultak Hodrusra, hol megháltak.

Következő nap, augusztus 26-án feleségeikkel együtt tömegesen elindultak a királyhoz. Zsarnóczára érven, Dóczy András őket kérdőre vonta, és szándékukat megértvén ott marasztalta, egyúttal egy lovas ember által magához hívatta Spölin József János pénztárnokot, ki egypár tiszttel és polgárral azonnal le is ment Zsarnóczára, és Dóczynál maradván éjszakára, sikerült nekik azon ígérettel, hogy 3 hét alatt 2 fizetést fognak tartani, a lázadókat rábeszélni, hogy menjenek haza, és ők augusztus 27-én vissza is mentek Hodrusra.

De augusztus 28-án megint tömegesen bejöttek a városba dobszó mellett a zászlóval; s minthogy időközben a társláda nagyobb biztonság végett a kamaraudvarba vitetett, tömegesen oda berontottak, és a társládát erőszakkal elvitték, azután pedig Glenckh János házába vitték, és ott egész nap ettek-ittak.

Augusztus 29-én minden bányánál kifizettetett egy bér, s evvel vége lett a lázadásnak, legalább annyiban, hogy a munkások nem zavarogtak többé tömegesen, és nem fenyegették a város biztonságát.

1609. augusztus 31-én a munkások egy folyamodványban a következő kívánságokat adják elő:

1. Hogy szombaton a fizetést jókor reggel kaplassák.
2. Hogy a fizetést bizonyosan megkapják, mert az ígérethől meg nem élhetnek.
3. Hogy a sáfárok, a mint pénzt kapnak, azonnal tartassák meg a fizetést, és ne kéressék magokat.
4. Ha 3 hétben csak 2 bért kapnak, a sáfárok ne vonják le e két bérből a 3-ik heti élelmi szerek árát.
5. Minthogy a gabona olcsó, ismét nagy itczével mérjék a sört.

6. Dániel János ne csúfolja a királyt.

7. Folyamodványukra írásban adassék a határozat, mert ők 6 embert ki akarnak küldeni Ő Felségéhez.

Erre válaszoltatott nekik, hogy nem sokára egy külön bizottság fogja ez ügyeket tárgyalni, és akkor írásban fogják megkapni a határozatot. Egyébiránt kérdőre vonattak, hogy mondják meg, ki bujtogatta fel őket a zavargásra?

Válaszuk az volt, hogy a kamara az oka az egész zavargásnak, mert nem szorította a bányabírószágot arra, hogy nekik igazságot szolgáltatasson.

Továbbá kérdezték tőlök, hogy nevezzék meg, hogy a bányarészesek közül kik tartoznak 3 bérrel? Igazolják, hogy a bányabírószág mikor altatta őket hazugsággal? Mondják meg, hogy Khielman mikor és ki előtt mondta nekik, hogy se 3, se 4 hét alatt nem adhat fizetést?

Mind ezek olyan állítások voltak, melyeket az elmúlt napokban fenhangon kiabáltak, de most nem tudtak e kérdésekre felelni a munkások, hanem megígérték, hogy ezentúl mindenben engedelmesek lesznek, és kérték, hogy a mit tettek bocsáttassék meg nekik, mert tudatlanságból tettek, és az éhség kényszerítette őket a zavargásra.

Azután felszólítottattak, hogy nevezzék meg azokat, kiket Ő Felségéhez akarnak küldeni? Ezek a következők voltak: Schwartz Zachariás, Hickhel György, Ambockh Miklós, Vihnal Ferencz, Weisz Áron, Drumler Farkas és Odrian Mihály.¹

14. Általános tehetetlenség.

A nyílt lázadás megszűnt ugyan, de az elégedetlenség megmaradt, a bányák pedig rendkívül elhanyagoltattak. A Brenner-szövetkezet régi főtisztjei helyett újakat nevezett ki, Balbierer Boldizsár kir. bányaesküdtet gondnokká, és Thailer

¹ Selmeezi bányabírószági jegyzőkönyv.

Boldizsárt bányatiszté;¹ de az ügyek az új tisztek alatt sem tudtak jobb fordulatot venni.

1609. szeptember 20-án panaszkodott a kir. pénztárnok, hogy a Brenner-szövetkezet már 4 hét óta nem tartott fizetést.²

A bányabíró erre szeptember 23-án felszólította a szövetkezet részeseit és tisztjeit, hogy legyenek tekintettel a bányaművek szorult állapotára, és a munkások nyomorúságára. Igyekezzenek mindenképen pénzt szerezni, s ne kényszerítsék a munkásokat lázadásra az által, hogy a fizetések megtartását elhalasztják.

Erre Raitter Ulrich a részesek nevében azt felelte, hogy rájuk nézve a legkedvesebb dolog lenne, ha tartozásaikat rendszeren fizethetnék; de nem kaphatnak pénzt, és minden hitelőket elvesztették, mert a kölcsön vett pénzeket nem tudják visszafizetni. A kamara 40,000 frttal tartozik nekik, és pedig a részeseknek 20,000 frttal, Giengerné asszonynak 10,000 frttal, és 10,000 frttal ezüstért s ólomért; kéri tehát, hogy a bíróság szorítsa rá a kamarát, hogy e tartozásait fizesse meg, akkor ők is képesek lesznek a munkásokat rendszeren fizetni.³

Erre nem tudott a bányabíró mit válaszolni, mert nehéz volt a kamarát adósságainak fizetésére szorítani akkor, midőn köztudomású vala, hogy a pénz, melylyel tartozott, mind a bányákra fordított, és mikor ismeretes vala, hogy a bányapolgárok sokkal nagyobb összeggel tartoznak a kamarának; a hitelezők tehát adósok is voltak, és pénze egyiknek sem lévén, a bányák termése pedig jelentéktelen csekélységre apadván, alig lehetett elképzelni, hogy a kölcsönös nyomorúságon miképen lehessen segíteni!

A hodrusi munkások is panaszolták, hogy ámbár a kamara őket rendszeren fizeti, a Brenner-szövetkezettől husvét óta csak 3 bért kaphattak ki. Megígértetett nekik, hogy legközelebbi szombaton fizetés lesz, s ebben megnyugodtak.

Raitter ajánlkozott, hogy ha a bányabíróság kezességet vállal, ő saját hitelére 200 frtot fog szerezni. A bányabíró elvállalta a kezességet. Raitter azután javasolta, hogy irjanak a Granauer örökösöknek s vegyenek tőlök 500 frtot kölcsön. Jóváhagyatott.⁴

1609. szeptember 27-én Khielmann András, Raitter Ulrich bányapolgárok, Balbierer Boldizsár brenneri gondnok, Chalubka Márton brenneri bányatiszt, Jarosch Mihály királyi bányatiszt, és Paumann Frigyes Linkhné irnoka a bányabíróhoz fordultak, hogy jó tanácsot adjon, mit tegyenek, miután

^{1 2 3 4} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

nagy veszteséggel dolgoznak minden bányánál, a munkásokat nem fizethetik, ezek pedig sérelmeik orvoslása végett egy küldöttséget indítottak Dóczy Andráshoz.

Hosszas tanácskozás után azt határozták, hogy a *bányákat a munkásoknak hűbérbe adják*; a tisztek pedig ítsék meg a munkásokat, hogy sérelmeikkel ne Dóczyhoz, hanem az illetékes bányabírósághoz forduljanak. Szeptember 28-án megkezdett a hűbéri munka.¹

Ez annyit jelentett, hogy a munkások keressenek érczet, a hol tudnak, és a mit lelnek az az övék lesz, de fizetést nem kapnak a birtokosoktól. Ez által a bányarészesek megszabadultak a zaklatástól, hogy fizessenek mikor nincsen pénzők, de a bánya prédára bocsáttatott, a bányák fentartásáról pedig szó sem volt többé.

1609. október 10-én mondatik egy jelentésben, hogy a *Handel Hodritsch altárna* oly rossz állapotban van, hogy alig lehet bejárni. E jelentés következtében vizsgálatot is tartott a bányabíró, hogy ki az oka a fentartás elhanyagolásának? A kihallgatottak mindnyájan Daniel János volt gondnokra háritották a felelősséget, a ki a bányánál csak egy ácsot és egy segédet engedett tartani, s evvel a 2 emberrel lehetetlen vala a terjedelmes nyílámokat a betöréstől megóvni.²

Felsőbiebertárnán, mióta hűbérbe volt adva, csendesség vala, de a munkások nagyobb része abbahagyta az eredménytelen munkát, melylyel nem tudta kenyerét megkeresni, és előre látható vala, hogy a hűbéres munka nem sokára egészen megszűnik. *Finsterorton* nem volt hűbéres munka, és 1609. november 23-án ismét zajos jelenet folyt le az érczátvételnél; a vájárok Chalubka Márton bányatisztet szidalmazták, s majd hogy meg nem verték, mert nem azon árban vette át az érczeket, a melyben ők kívánták. A zavargásról tett jelentésben mondatik: „Zacharias Schwartz alias Clieber hat auf dem Überraiter mit etlich Tausent Schlapperment gescholten, auch ihme unter das gesicht geschnaltzt“, Tillisch, Hickhel György, és Drechsler Benedek is szidalmazták a tiszteket. Egy írást is adtak be a munkások, melyben fenyegetődznek, hogy magok fognak igazságot szerezni, ha nem kapnak.³

A többi bányákról megemlítendő ez évben, hogy április 4-én megengedettett Muner Fülöpnek, hogy a mátyástárnaiaknak egy régi aknáját kitakarithassa, és mint szeleltetőt *Andrástárna* számára használja.⁴

1609. október 17-én átadatott *Mohreraltárna* Markus

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Mátyásnak azzal, hogy ha jövedelme leend, a bányán levő kincstári előlegeket lefizesse.¹

Október 4-én eladatott *Dávidtárna* $\frac{1}{16}$ része 15 frt 32 denárért; és december 1-én *Rosentárna* $\frac{10}{16}$ része 19 frtért.²

Ez évben 33—44 latot tartalmazott egy mázsa felsőbiebertárnai érez, és $3\frac{1}{2}$ rümpel számíttatott egy mázsára.³

A selmeczi viszonyok ismertetésére szolgálhat még egy levél, melyet Selmecz város tanácsa 1609. július 15-én írt Spölin János József királyi pénztárnoknak, midőn tőlök bizonyos adóhátralék befizetése követeltetett. E levélben írja a tanács, hogy ámbár csak néhány nap előtt voltak kénytelenek Crenz János és Ublhopf Sámson tanácsosok által a pénztárnoknak előterjesztést tenni azon szorult helyzetről, melybe a város jutott, most ismét kényszerítik őket a körülmények, hogy neki alkalmatlankodjanak. Tudja a királyi pénztárnok úr, hogy mennyire kimerültek és eladósodtak a bányapolgárok; ehhez járult a háború is, és már két éve, hogy a város ingyen tartja Ő Felsege német katonáit, a város marháit pedig már többször elhajtották a hajdúk. Ily körülmények közt nem lehet a munkásokat rendesen fizetni; minden kereskedés és forgalom megszűnt; a bányamunkások éhen halnak el; más része pedig elhagyja házaeskáját és kivándorol, és a város jövedelme annyira lepadt, hogy már nem tudnak magokon segíteni, és ha hathatós segítséget nem kapnak, a polgárok is kénytelenek lesznek kivándorolni, és élelmöket másutt keresni; a város és a bányászat így egyszerre megsemmisül! Adósságaik oly nagyok, és azok miatt annyira szorongattatnak, hogy már nem mernek a városból ki sem menni.

Mindezekről már többször tettek felterjesztést Ő Felsege elé, és követeik szóval is előadták az ügyek állását, de se Ő Felsegétől, se tanácsnokaitól semmi segítséget sem nyerhettek, s most már nem tudják, mit tevék legyenek.

Néhány nap előtt tanúja volt a pénztárnok a bányászok lázongásának, kik már semmikép sem akartak tovább dolgozni. A lázongás lecsillapított ugyan egyelőre, és most ismét dolgoznak, de ki tudja meddig fognak türelemmel lenni, ha nem fizettetnek; ha pedig a munkások csakugyan elköltöznek, ebből Ő Felsege, és az egész ország kimondhatatlan kárt szenvedne.

Ezért tegnap a város bíráját és Ublhopf Sámsonat átküldték Körömczre az alkamaragrófhoz, hogy neki a helyzetet szóval és írásban előadják, és a bányászat és város elpusztulása ellen tiltakozzanak.

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Ilyen szegénységökben és szükségökben kívántatik most tőlök, hogy a taksát, melyet Ő Felsége biztosai már többször követeltek, múlhatatlanul lefizessék. Elismerik, hogy ennek lefizetésére kötelesek, és szívesen le is fizetnék, ha csak kölcsön kaphatnának valahol; de minden fáradozásuk daczára sem a városban, sem azon kívül nem tudtak felhajtani semmit sem. A város pénztára pedig üres, némely tisztviselők és a bányászok tartoznak ugyan még a városi adóval, és nem bánnák, ha e tartozásuk lassankint levonatnék fizetésökből vagy pedig ha hátralékos fizetéseiket és béreiket megkaphatnák; a bányapolgárok is szívesen fizetnének, ha a beszállított ezüstért megkaphatnák a pénzt a kamarától; de mind ezt most tenni nem lehet; kérik tehát a pénztárnok urat, eszközje ki az alsó-ausztriai kamaránál, hogy azon 500 frt helyett, melyet a város fizetni köteles, Vizkelety Tamás és Peckh Lipót pozsonyi pénztárnok fogadjon el egy nyugtátványt a selmeczi pénztárnoktól, mintha a város az 500 frtot a selmeczi kamarának megfizette volna; a város azután lassankint be fogja hajtani ez összeget, és a kamarának megtérítendi.

Mindenesetre azonban ünnepélyesen tiltakoznak, hogy ha a bányászat „*tamquam peculium Coronae*“ tönkre megy, ők annak nem okai.¹

15. Szomorú állapotok.

A városi levéltárban található egy fogalmazvány, melyre Crenz János és társai feljegyezték, hogy ők nem akarják ezentúl az ezüstöt a kamaránál beváltani, mert:

1. A kohó 4 rümpel ércet vesz át egy mázsába, pedig $3\frac{1}{2}$ rümpel tesz egy mázsát.

2. A kohókémlész mindig egy lattal kevesebb tartalmat mutat ki, mint az ércben van.

3. Az olvasztási költség igen nagy, mert 1 frittal fel lehet egy mázsát dolgozni.

4. A beváltmány értékének egy harmada nem adatik ki tallérokban.

5. Az ezüst márkája csak 7 frt 50 denárral fizettetik, pedig 3 márkában 1 pizét arany is van.²

A selmecziek az utolsó időben többször fordultak az alsó-ausztriai kamarához, hogy az ezüst beváltási ára felemeltessek, a bányapolgároknak több ellátmány adassék, és a tisztviselők a városi hatóság alá rendeltessenek. 1609. novem-

^{1 2} Selmeczvárosi levéltár.

ber 4-én kelt rendelettel az alsó-ausztriai kamara e kérelmek teljesítését megtagadta.¹

Ez évben följegyeztetett a bányabírósági jegyzőkönyvbe a Lorberer örökösök bányabirtokának állománya. Tudjuk az előbbiekből, hogy a Lorberer örökösök bányamíveléseit a kincstár látta el költséggel, érdekes lesz a kimutatásból meg tudni, hogy e bányák, melyek már jelentékeny kamarai adóssággal valának megterhelve, mennyiben szolgálhattak az ellátmányok biztosítékául?

1609-ben a Lorberer örökösöké volt:

<i>Középfuchsloch</i> (volt benne még ércz) ..	6½	tizenhatodrésze
<i>St. György</i> a <i>Ziegengrund</i> ban	4	"
<i>Nagy Rabenstein</i> a Hof mögött	7	"
<i>Schneider</i> a <i>Gugucksberg</i> fölött	8	"
<i>Elend</i> a régi vár alatt	½	"
<i>Tonatig-altárna</i>	12	"
<i>Feyelfahrt</i> a <i>Mohr</i> fölött	2	"
<i>Felső Mohr</i>	8	"
<i>Hátulsó Mohr</i>	9	"
<i>Roszgrundi altárna</i> (maradt benne ½ kalapács vastagságú jó ércz, de most be van omolva)	8	"
<i>Jupiter Schittrischberg</i> fölött	14	"
<i>Kleinhasenfusz</i> a <i>Hartaspen</i> alatt	14	"
<i>Ziegengrund</i> a város felett	8	"
<i>Eschenhubel</i> (volt benne 3 latos ércz) ..	16	"
<i>Bei Nikuschstampf</i> vasbánya	16	"
Régi vasbánya a <i>Vorder Gappel</i> fölött ..	16	"
<i>Schittrischer Leitten</i>	16	"
<i>Auf dem Kies</i> a <i>Jupiter</i> és <i>roszgrundi</i> altárna között	16	"
A <i>Siebenweiber</i> mellett <i>Bélabányán</i> (jó reménységű)	16	"
<i>Elend</i> a régi vár mögött	16	"
A <i>Klopf</i> alatt	16	"
<i>Knittelstolln</i> auf dem <i>Reszel</i>	16	"
<i>Auf der Heel</i> a <i>fuchslochi</i> hegyen	16	"
<i>Hasenfusz</i> a <i>Fuchslochban</i>	16	"
<i>Kieselsbergwerk</i> a tó fölött	16	"
<i>Altárna</i> <i>Hohenberger</i> kertjében az <i>Óvár</i> mellett	16	"
<i>Vorder Mohr</i>	16	"

¹ Schmidt F. id. m. IV. 121. l.

Unter Prunnwiess a Hof és Schitrisberg

között.....	8	tizenhatodrésze
<i>Beerleuten a Mehlberleuten mellett</i>	16	"
<i>Hoferaltárna</i>	16	"
<i>Finsterkehr beim Piernbaum</i>	16	"
<i>Siebangruben</i>	2	"
<i>Sommererbstolln Hodruson</i>	16	"
<i>Klugalbrechtstolln a Höll-ben</i>	5	"
<i>Kleingappel in Erleingrund</i>	16	"
<i>Klein Urbankübel Hodruson</i>	16	"
<i>Trostberg Hodruson</i>	12	" ¹

Kitetszik e kimutatásból, hogy a Lorberer örökösök bányabirtoka mennyiség tekintetében nagyon is kiváló helyet foglalt el, de minőség tekintetében oly kevés értékű vala, hogy a rajtok fekvő kamarai adósság megtérítését még remélni sem lehetett. Az igaz, hogy midőn valamennyi bánya rosszúl állott, nem igen lehetett közöttök határozott különbséget találni.

Körmöczön sem állottak jobban a bányák, mint *Selmeczen*, legalább ezt lehet következtetni egy kimutatásból, melyben a kamarai követelések felsorolva vannak; e követelések közül egynehány a *bóczai* bányákat terhelte, de legnagyobb részével a *körmöcziek* voltak adósak.

A kimutatás következő:

Spaltenkeil örökösök tartoznak a *bóczai*

Szt. János bányára kapott előlegekért	14,569	frt	91 denárral
Jobst Hörl Körmöczön tartozik	2,591	"	70 "
Spitzenberger részesek	2,884	"	60 "
Kholb Jónás örökösei	4,579	"	5 "
Mathes András	1,763	"	73 "
Wenger Mihály	12,637	"	45 "
Ribáry Márton örökösei	4,755	"	24 "
Fuessel János	1,327	"	25 "
A Vollhenner társulat	294	"	10 "
Khelner Mátyás örökösei	660	"	12 ¹ / ₂ "
Findteisen András	729	"	1 ¹ / ₂ "
Örtl Pál örökösei	159	"	— "
Pfrackner Péter örökösei	29	"	— "
Crenszler-bánya	2,345	"	91 "
Schaidler Péter örökösei	1,549	"	81 "
Raphael Gregor örökösei	573	"	— "
Vitriol-bánya	802	"	18 "
Winkler Mátyás	2,463	"	92 "

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

A szérelőknek adott előlegek.....	754	frt	50	denár.
Régi követelések.....	2,578	"	31	"
Hadi és katonai előlegek.....	784	"	60	"
Bóczai bányapolgárok előlegei... ..	3,221	"	59	"
A pénzverők előlegei.....	1,174	"	55	"
Különféle leszámolandó előlegek	10,583	"	27	"
A szenelők előlegei.....	3,218	"	8	"
Ujabb katonai előlegek.....	6,311	"	86	"
Összesen.....	83,341	frt	75	denár. ¹

A *beszterczebányai* kohó ez évben 7,377 mázsa rezet termelt.²

Az *úrvölgyi* bányamívelést illetőleg megvan 1609-ből a szakmánykönyv a II., III., és IV. negyedévről; a II. negyedévi szakmányátvételnél jelen voltak: Hoffer János kohótiszt, Raittinger András bányabíró, Vischer János esküdt kémlész, Walner Hiob bányamester, Vichter Christian és Stromer Pál a rézelárusítók ügynökei, Hinterholzer Christian bányamester-segéd, Sturtzer János bányairnok, Keszler Lénárd, Klockher János, Beckher Lajos, Khain György bányatgyelők, és Guet Erasmus szertári írnok.

Munkában állottak a II. évnegyedben:

Fejtésnél.....	190	vájár,
Feltárásnál.....	43	"
Összesen.....	233	vájár.

A III. évnegyedben:

Fejtésnél.....	197	vájár,
Feltárásnál.....	54	"
Összesen.....	251	vájár.

A IV. évnegyedben:

Fejtésnél.....	191	vájár.
Feltárásnál.....	57	"
Összesen.....	248	vájár.

Hogy hol volt a személyzet alkalmazva, azt nem lehet kivenni a szakmánykönyvből, mert az egyes munkahelyek csak a vezető munkások neveivel vannak megjelölve.³

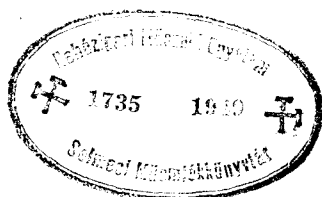
A *libethbányai* bányákat utóbbi időkben a kincstár művelte, de nagy veszteségekbe jutván, felhagyta; 1609-ben Zahlwein György beszterczebányai polgár vette fel ismét a művelést. A libethbányai polgárok ugyanis 1609. december 2-án panaszkodtak, hogy a lefolyt zavaros idők alatt 14-szer kiraboltattak, most pedig a rézelárusító vállalkozók nem akarván többé ellátmányt adni, a bányák felhagyattak, és ők teljesen

^{1 2 3} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

el fognak pusztúlni. Krueger Bálint besztercebányai praefectus javasolja e folyamodványra, hogy a polgároknak tovább is ellátmány adassék, vagy pedig megengedtessek nekik, hogy mást valakit keressenek, a kitől ellátmányt kaphatnának.¹ A kamara ez utóbbi módozatot fogadta el, s így lőn Zahlwein György a libethbányai bányák egy újabb művelési korszakának megindítója.

Elpusztulva valának a *bóczai* bányák is, Reittinger András besztercebányai bányabíró jelenti 1609. szeptember 6-án, hogy a *Szt-Dániel* nevű aranybánya Bóczán, melyet Gappel Dániel néhai bányabíró nyitott, s most annak özvegye tekint tulajdonául, egészen el van hagyva; a zúzó, ha fedele kijavittatik, még fennállhat néhány évig, a lakház, sütőház, malom, és kovácsműhely dűledezőfélben vannak, az aknák és tárnák pedig egészen összeomlottak.²

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

II.

J A V Ú L Á S.

1610 – 1617.

I. Panaszok.

Oly nyomorúságos viszonyok közt, mint 1610 elején, alig volt még Selmecz valaha; érczet csak keveset termeltek, jövedelemre még kilátás sem volt sehol, a bányapolgárok eladósodva, a munkások bérei fizetetlenül, a kamara pénztára üresen, a munkások minden fegyelem nélkül folytonosan zavarogva, a tisztek teljesen megtörve és gyámoltalanul, a bajok nagyságának tudatával, a menekülés minden reményétől megfosztva, és megnyugodva abban, hogy mindezt az isten úgy rendelte: a selmeczi bányamívelés szájalomra méltó képet nyújtott, és az év első felében, az ügyek éppen oly nyomorúságosan folytak, mint az elmúlt évben, s napirenden voltak a panaszok a munkások, tisztek és bányarészesek ellen.

1610. január 27-én egy bizonyítvány állíttatott ki a bányabíróság előtt, hogy miután 1609. november 14-én a társ-pénztári számadások 1592-től 1609. november 14-ig a kamarai tisztségviselők jelenlétében tüzetesen megvizsgáltattak, és a talált nehézségek kielégítőleg megfejtettek, e számadásokra nézve a bányabíró Saltzer Dávid, és a volt társ-pénztári választmány: Drumbler Farkas, Tschsch György, Roth András, Weisz Áron, Netter János, Nikusch Tóbiás, Velkhi Ferencz, Socha András, Lisy Bertalan, és Beer Mátyás minden felelősségtől felmentettek, és a következők választattak meg új választmányi tagokul: Tschsch György, Roth András, Nikusch Tóbiás és Drumbler Farkas. Egy utóiratban hozzátette az új választmány, hogy ha ez időszakra nézve új nehézmények merül-

nének fel, ezekre nézve a régi kezelők felelősséggel tartoznak.¹

A panaszok sorát ez évben maga a bányabíró kezdte meg, 1610. január 4-én jelentést tevén a körmöczyi alkamaragrófnak Fleisch Györgynek, hogy a *hodrusi* munkások igen zavargók, karácson előtt fizetést kaptak, de ezzel nem elégedtek meg, hanem azt kívánták, hogy azon érczekért is, melyek még a bányánál vannak, fizetést kapjanak, mert másképp nem fognak dolgozni. A bányarészesek nagy bajjal pénzt szerezvén, e kívánságukat is teljesítették, a munkások még is, ámbár beszállottak a bányába, nem dolgoztak semmit, szombaton pedig előleget kívántak. Különösen a *finsterortiak* olyan lázongók; a többi bányáknál dolgoztak. A bányabíró kéri e jelentés végén az alkamaragrófot, hogy, mint főfelügyelője a bányászatnak, védelmezze őket, mert már életök sem biztos.²

Január 5-én magához hivatá a bányabíró a városi bírót és a bányapolgárokat, és kérte őket, hogy igyekezzenek a munkásokat kielégíteni, nehogy abból nagyobb baj keletkezzék.³

Január 19-én bepanaszoltatott a *finsterorti* sáfár Scholz András, hogy 2 vájárral verekedett. Bezáratott 2 napra, és 12 frttal büntettetett. Június 14-én pedig azért panaszolták be Scholz sáfárt, hogy a *Würfeltárnából* kivétette az ácsolatot, és az beomlott; erre azzal védte magát a sáfár, hogy a *finsterorti* munkások ezen a tárnán szoktak kiszökni, és ő azért hagyta azt beomolni.⁴

A *mátyástárnai* és *hoffnungsschachti* munkások 1610. február 23-án panaszkodtak, hogy ismét elmult a fizetés ideje, és ők nem kaptak pénzt, de lecsendesítették azzal, hogy a legközelebbi szombaton ki fognak fizettetni. Egyszersmind elrendelte az alkamaragróf, hogy összeállíttassék, mennyi költséggel tartoznak a részesek? Seyetz János *hoffnungsschachti* sáfár kimutatta, hogy e bánya költségeire a részesek 830 frt 22 denárral adósak, s ezek közt a kincstár tartozik legtöbbel, 542 frt 23 denárral. Seyetz egyszersmind panaszkodott, hogy a feleségét adósság miatt bezárták, pedig ő könnyen lefizethetné adósságait, ha a részesektől megkaphatná pénzét.⁵

A selmeczi tisztek gondolkodásmódját és lelki állapotát igen világosan jellemzi egy határozat, melyet a bányabíró 1610. január 19-én adott ki Roschko György városi bírónak, ki Ublhopf Sámson bányapolgárt bepanaszolta, hogy nem

^{1 2 3 4} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

⁵ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt VI.

fizeti adósságait. Jobb időkre utasítottatott, mert tudhatja, hogy Ublhopf mindenét a bányákra költötte, és 10,000 frt adóssága van „wer khann wider Gott und seine Allmacht!“¹

1610. márczius 2-án a *felsőbiebertárnai*, *mátyástárnai*, *finsterorti*, *hoffnungsschacht*i, és a többi bányák munkásai panaszkodtak a Brennerszövetkezet ellen, hogy már 3 bért nem fizetett.

A királyi pénztárnok óvást jelentett be, hogy ha e miatt valami kára történnék a bányáknak, ennek a brenneriek lesznek okai. Az iránt is panaszkodott, hogy a városi szertárban faggyú nem tartatik készletben.

Roschko György városbíró tiltakozik minden vád ellen, mert ha senki sem fizet, honnan tarthassa ő a szertárt, és miből fedezze a költségeket?

Erre szemrehányást tettek a bírónak, hogy lanyhán viszi dolgait, mindenféle idegeneknek megengedi, hogy áruikat a városban tetszésök szerinti áron adják, és *hogy az irodai munkákat a városházán végezteti*, pedig e mellett könnyen megeshetik, hogy egyik vagy másik fontos irat elvész.

Azután constatatott, hogy a *mátyástárnai* és *biebertárnai* ércvájároknak csak egy bérrel adós a szövetkezet, de a napszámosoknak (Langschichtler) 3 bérrel tartozik; megígérte a gondnok, hogy ezek most 2 bért fognak kapni.

Finsterorton a kamara nem adós, de a részesek 4 bérrel adósak. Balbierer Boldizsár brenneri gondnok megígéri, hogy még ma ki fog fizettetni egy bért; hanem mivel *Finsterorton* a munkások fellázadtak, és nem akartak dolgozni, kéri, engedjék meg neki, hogy ott egy időre minden munkát megszüntethessen.

A munkások erre kijelentették, hogy miután a részesek nem tartották meg az egyezséget, mely szerint minden 3 hétben 2 bér lett volna fizetendő, ők ez egyezséget felbontottnak tekintik, és a harmadik héten csak akkor fognak dolgozni, ha azért is megkapják a fizetést, és ezentúl rendesen minden héten fizettetnek.

Midőn őket erről le akarták beszélni, és azzal biztatták, hogy királyi biztos fog ide jönni, erre azt felelték, hogy azt már régóta hallják, hanem alkalmasint eltörött a biztosok kereke, vagy szánjoknak a talpa, és az utak is olyan rosszszak, hogy nem jöhetnek. Ezekre tehát ők nem várhatnak, hanem megmaradnak kívánságuk mellett.

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Sok ide-oda beszélés után végre ráállottak a munkások, hogy husvétig még úgy fognak dolgozni mint eddig.¹

A panaszok és meddő vitatkozások ezentúl is folyamatban maradtak.

1610. márczius 12-én Spölin János József kir. pénztárnok bepanaszolta Balbierer Boldizsár brenneri gondnokot, hogy azokat a *finsterorti* munkásokat, kik egész héten át nem dolgoztak, hanem a „Schwerter Tanz“ mellett dőzsöltek, nemcsak felvette ismét a munkába, hanem még borraivalót is adott nekik.²

1610. márczius 17-én bepanaszoltattak a vájárok, hogy nem dolgoznak, és a vízhúzásra fordított sok pénz hiába adatott ki.

A vájárok behivatván, kinyilatkoztatták, hogy csak akkor fognak dolgozni, ha hetenkint fizettetnek. Ők nem bontották fel az eddigi egyezséget, hanem a részesek, és már most el nem állanak követelésöktől. A kir. pénztárnok arra azt felelte, hogy vagy dolgozzanak az eddigi feltételek alatt, vagy nem, neki mindegy; ha nem dolgoznak, „so mögen sie zum Teuffel lauffen“, úgy sincs jövedelem a bányából, és a vízhúzás hetenkint 140 frtba kerül.

A vájárok erre azt mondták a pénztárnoknak, hogy küldjön el néhány irodai tisztviselőt, s mindjárt marad pénz a munkások fizetésére. Végre pedig kinyilatkoztatták, hogy, ha meg nem kapják a mit kívánnak, biztosítékul lefoglalják a részesek érczeit; azután pedig Glenkh házába mentek, és ott ittak-ettek.³

1610. márczius 21-én bejelentetett a bányabírósnál, hogy a vájárok a vármegyéhez akarnak panaszra menni hátramaradt bérök miatt. A *finsterorti* sáfár Scholz András azt is jelenté, hogy a munkások ötet kérdőre vonták, miért adta ki az érczeket az ő engedelmség nélkül, mert a részesek mind tolvajok, s a tiszték mind orgazdák, a bányabíró pedig nem parancsolhat a munkások tulajdonával. Azt is hallotta a sáfár, hogy a munkások dobbal és zászlóval Kassára akarnak menni, és a hajdúk közé beállani; végre azt is bejelenté a sáfár, hogy a munkások tőle sört kértek, s minthogy ő nem akart nekik adni, erőszakkal felhoztak a pinczéből egy hordót, és kiitták.

A bányabíró erre megintette Balbierer gondnokot, hogy minden lehető kövessen el, hogy a munkások lecsendesüljenek. A gondnok ezt meg is ígérte.

¹ Selmeczi bányabírósnál jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt VII.

² ³ Selmeczi bányabírósnál jegyzőkönyv.

Azután behívtak Tscheeh György és Müllner Mátyás *mátyástárnai* munkások, és felszólítottak, hogy dolgozzanak. Ők azt felelték, hogy dolgoznak, ha előbb fizetést kapnak. Balbierer Boldizsár azt ígérte erre nekik, hogy ha dolgozni fognak, 8 nap múlva fizetést kapnak. Ezzel elment a két munkás, hogy társaiknak jelentést tegyenek. A visszamaradt urak pedig sokáig vitatkoztak azon, valjon küldjenek-e valakit a palatinushoz; és mivel a költségeket senki sem akarta viselni, a kiküldetés elmaradt. Feljegyeztetett ekkor, hogy *Felsőbicbertárnán* senki sem dolgozik.¹

Másnap ismét összegyűltek a bányabírónál Spölin József János kir. pénztárnok, Lanser Lénárd kir. könyvvivő, Glenkh János, Thailer András, Balbierer Boldizsár és Bela János, és azt javasolták, hogy osztassék ki a munkások között a Kör-möcztől várt ezüst pénzből mind az, a mi a közköltségek és anyagok fedezetén felül marad. Megérkezvén azután Khie-lmann Körmöcztől, értesítettett e határozatról, és felkérte, hogy adjon még ezen felül 100 frtot az érczek megfizetésére. De ő azzal lepte meg a tanácskozókat, hogy az ezüstpénzt már Körmöcztől lefoglalták a hitelezők, és elosztották magok közt „wie vnnsers Herrn Gottes Rock“. Azután kijelentette, hogy ha Hueber Ábrahám, a Brenner-szövetkezet könyvvivője, ki nem akar számadást tenni, bezáratik, akkor ő adni fog 100 frtot kölcsön; és Hueber bezáratott.²

1610. április 27-én jelentették a brenneri tisztek, hogy a kutatási ügyelők (Schurfaufrichter), kik már 2 év óta nem kaptak fizetést, most már nem akarnak vigyázni a kutatási jegyekre, ha ki nem fizettetnek.

A bányabíró erre magához hívatta a kutatási ügyelőket, és intette őket, hogy a jegyekre vigyázzanak, s legyenek türelemmel, nem sokára meg fogják kapni egy évi fizetésüket, hanem a régire még várniok kell.³

A Brenner-szövetkezet könyvvivője még júniusban is fogva volt, június 16-án kérte Giengerné és Reitter Ulrich, hogy az ő könyvvivőjük Hueber Ábrahám, ki Khie-lmannu kívánságára saját lakásán fogva tartatik, míg számadásait be nem végzi, kibocsáttassék, hogy Beszterczebányára mehes-sen ólomért és pénzért. Khie-lmann ez ellen óvást tett.⁴

Khie-lmann nem a legjobb egyetértésben élt az ő részes társaival. 1610. július 14-én bepanaszolta őt Gienger Anna, hogy a bányákhoz idegen sört hozat. Khie-lmannak ez meg-tiltatott.⁵

2. Bloenstain rendet csinál.

A bányapolgárok és bányamívelés szomorú helyzete eléggé ismeretes vala az udvari kamara előtt; a fejetlenség és fegyelmetlenség megszokott jelenségek valának ugyan azon időben másutt is, nem csak a bányavárosokban, és e miatt talán nem is igen sietett volna az udvari kamara intézkedéseivel, ha a fémtermelés apadása sürgössé nem tette volna az ügyet, és ha szerencsére oly embert nem találtak volna, kit nem csak erélye és szakismerete tett kiválóan képessé a főkamaragrófi tisztség ellátására, hanem még azon körülmény is különösen ajánlott, hogy jelentékeny összeget volt hajlandó a bányamívelésre kölcsön adni.

Az udvari kamara ez alkalommal nagyon fején találta a szeget, midőn azt vélte, hogy a bányavárosi bajok orvoslására nem szükséges egyéb, mint egy erélyes szakértő, ki vezetni és parancsolni képes legyen, és — pénz! Miután e szakértő Bloenstain Mátyásban feltaláltatott, kiadatott a rendelet 1610. márczius 26-án, melylyel Bloenstain nagyhirű képessége következtében kineveztetett főkamaragróffá 1600 tallér fizetéssel. Egyszersmind kiküldettek báró Pálffy István és Grientaller Fülöp Jakab kir. tanácsosok Zileher Lőrincz számvevővel együtt a bányavárosokba királyi biztosokul, hogy a helyzetet megvizsgálják, és javaslataikat felterjesztvén Bloenstaint új hivatalába beiktassák. Bloenstain ajánlata, hogy 15 ezer forintot kölcsön ad a bányamívelésre, elfogadtatott, és a magyarországi bányászat jövedelmével biztosított; azon esetre pedig, ha e jövedelem bármely okból nem lenne elegendő a kölcsön visszafizetésére, kijelentetett, hogy az osztrák tartományok királyi jövedelméből fog megtéríttetni. Bloenstain és a biztosok utasítottak, hogy minél előbb utazzanak el a bányavárosokba, és kezdjék meg ott működésöket; egyszersmind pedig figyelmeztetve lett Bloenstain, hogy elegendő pénzüsszeggel is lássa el magát, mert ott arra nagy szükség van.¹

Daczára e sürgős rendeletnek, 3 hónap telt el, míg a bizottmány megalakulhatott, melyből Grientaller Fülöp elmaradt, s melybe helyette ternpergi és rechbergi báró Tonrädll Kristóf Henrik lépett; végre 1610. június 8-án kiadatott az utasítás a bizottmány számára.²

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt V.

² Schmidt F. id. m. IV. 130. l. Ez utasítás rövid kivonata a következő:

a) A rézművekre vonatkozólag.

Nem sokára ezután, 1610. augusztus 21-én kiadatott az utasítás Bloenstain főkamagróf számára is.¹

Vizsgálják meg, hogy a tisztek, és a rézelárusítók miképen teljesítik kötelességeiket; különösen Lichtenberger Gáspár beszterezce-bányai könyvvívó kezelését bírálják meg, mert ellene sok panasz merült fel; járják be, és szakértők által is vizsgáltassák meg az úrvölgyi, jarabai és libeteni bányákat; adjanak véleményt a libethbányaiak ajánlatára, kik a kincstártól felhagyott bányákat tovább művelni akarják; vizsgálják meg a kohókat; vegyenek az érzekből próbákat, valamint a beváltott rézkénvekből is; ha szükséges, tegyenek olvasztási próbákat; vizsgálják meg, miképen választatnak az érzek; miképen teljesítenek az adott utasítások; vizsgálják meg az erdőkezelést, a favágók adósságait, a fakészleteket, az élelmezést, a zólyomi és thüróczi tizedszedést, az úrvölgyi sörpincze kezelését, a húsmérést, a kinnlevő régi adósságokat; a leletezést; a réztermelés apadásának okait; az ólom beszerzésének legjobb módját; a tisztek által felszámított utazási költségeket; a tisztek által tartott lovak számát; az új kohó olvasztási eredményeit; a tisztek kezelését általjában; és a bányamunkások lázadásainak okait; valamint a munkások panaszait; a praefectus helyébe ajánljanak más valakit, mert már öreg és podagrás; tekintsék meg a zöldfesték-készítést, és tegyenek javaslatot, miképen lehetne törleszteni Thurzó nádornak 10,000 frtnyi követeléseit; sat.

b) Körműzre vonatkozólag:

Vizsgálják meg a kincstári bányákat, különösen, hogy az altárna folytatása hasznos-e? Vizsgálják meg a kincstári követelések fedezésére lefoglalt magánbányákat is; a zúzók kezelését; hogy czélszerű lenne-e a régi altárnát a Naszfeld alá hajtani? Az alkamagróf kezelését; utasítsák el a bányapolgárok kérelmét az ezüst beváltási árának felemelése tárgyában; vizsgálják meg a munkások panaszát, hogy az 5-ik heti bér nekik nem fizettetik ki; vizsgálják meg a pénzverést; rendeljenek a pénzverő számára jó aczelt; vizsgálják meg, hogy a sohlergrundi vízvezeték czélszerű-e? Hogy a drágaság-e az oka a bányák veszteségeinek? Kutassák ki a Goldkunsthundlung veszteségeinek okait; tudakolják meg, nem lehetne-e a szentkeresztii tizedet az esztergomi érsektől bérbe venni? Hol lehetne higanyt legolcsóbban beszerezni? Mi az oka, hogy a fa és szén sokba kerül? Nem lehetne-e a tisztek számát apasztani? Nem lenne-e czélszerű, a pénzverésre sajtókat használni? sat.

c) Selmeczet illetőleg:

Vizsgálják meg a könyvvitelt; a kamarai követeléseket; Spölin János pénztárnok kezelésének hiányait; Lanser Lénárd könyvvívó hanyagságát; a szertári kezelést; járják be a bányákat; vizsgálják meg a munkások lázadásának okait; a munkások panaszait; a bányapolgároknak adott előlegeket; a sáfárok kezelését; és a kohászatot; és mivel Saltzer Dávid bányamester már öreg, ajánljanak helyébe mást; adjanak javaslatot, miképen lehetne a bányapolgárokon előleggel segíteni? Vizsgálják meg a városbíró számadásait; kutassák ki, hogy kinek kezdeményezésére fordultak a bányavárosok és munkások a palatinushoz, ki nekik megígérte, hogy ügyöket nemsokára meg fogja vizsgálni, és ez által a kamara hatáskörébe elegendik.

¹ Schmidt F. id. m.: IV. 180. l. Ez utasítás lényeges pontjai következnek:

Felhatalmaztatik Bloenstain Mátyás főkamagróf, hogy a bányavárosokat és környékét igazgassa; minden előforduló bányászati pere-

A biztosoknak adott utasításból láthatjuk, hogy az úrvölgyi munkások közt is voltak lázongások, melyeknek okait megvizsgálni kellett; az is kitűnik ez utasításokból, hogy a tisztek, kiknek a létező pénzsziükség mellett nem kevés gondot adott a munkások élelmezése, ennek könnyítése végett bérbevétték a zólyomi és thúróczi tizedszedést, és még a szentkereszti tizedet is bérbe akarták venni, hogy így könnyebben elláthassák a munkásokat gabonával.

Bloenstain utasítása nem igen különbözött a régi főkamagrófok utasításaitól.

1610. június végén vagy július elején érkezhettek meg a királyi biztosok a bányavárosokba, a hol azonnal minden jobb irányba indult; megszűntek azok az eredménytelen tanakodások, a hosszadalmas meddő vitatkozások, a tiltakozások, hogy a bekövetkező pusztulásnak nem ők az okai; panaszok voltak ugyan egyideig ezentúl is, de a biztosok és a főkamagróf nem elégedtek meg azzal, hogy a panaszokat legalább ma elhallgattassák, hanem orvosolták azokat gyökeresen; a bányatüzemre nézve jó tanácsokat adtak, de meg is kívánták, hogy a tanácsok követtessenek; a bányapolgárokat arra szorították, hogy költségeiket rendesen fizessék; a bányatársulatokat addig sürgették, míg a bányákhoz és kohókhoz szük-

ket elintézzék; háborus időkben a kerületi hadparancsnokkal és a végvárok kapitányaival egyetértőleg járjon el, és szükség esetén a munkásokat is felhasználja a városok védelmére; ő alá rendeltetnek a bányavárosok és valamennyi tisztek, kik kötelesek a kiadott utasításokat megtartani; a főkamagróf járassa be a bányákat a hányszor szükséges, és gondoskodjék az üzemi anyagok beszerzéséről, esetlegesen forduljon e végett az alsó-ausztriai kamarához; tartson szigorú fegyelmet a munkások és tisztek közt; mind a három kamaránál gyakran utána nézzon az ügyek menetének, és a pénzverőben is; ne tartson felesleges tiszteket és munkásokat; ne emelje senkinek a fizetését engedély nélkül; és ne küldjön ki senkit az országból utazásra engedély nélkül; előlegeket és ellátmányokat engedély nélkül ne adjon, és akkor is csak kellő biztosítás mellett; a bányákat a bányarendtartás szerint kezeltesse; a pénztárra vigyázzon; annak havi kimutatásait bekívánja, és ha valami hibát talál, azt jelentse be az alsó-ausztriai kamarának; gondoskodjék, hogy a számadások rendesen beadassanak; ne engedje, hogy a tisztek bányákat műveljenek; új bányákat csak felsőbb engedéllyel nyitasson; a tisztek tartozásait behajtsa; haszon-talan építéseket ne tegyen, de a szükségeseket halasztás nélkül javasolja; a bányavidéki uradalmakban jól gazdálkodjék; az arany és ezüst csempészést megakadályozza; a bányapolgárokat a földesurak önkénye ellen megvédje; a hol személyesen meg nem jelenhet, használja a beszerzebányai praefectust, a ki ért a bányászathoz és kohászathoz; a bányavárosokat igazságosan kormányozza; a bányászati és erdei rendtartás követésére és megtartására ügyeljen, valamint a többi utasításokat is megtartassa; a hanyag tisztviselőket megbüntesse; ha valami különös eset merülne fel, azt jelentse be az alsó-ausztriai kamarának; mindenben a kincstár javára főrekedjék.

séges anyagokat be nem szerezték; a hol múlhatlanul szükséges vala, segítettek; és szigorúan ügyeltek arra, hogy a beváltmányok értékét azonnal kifizesse a kamara. Így azután gyorsan rendbe jöhettek a fizetések, a kimerülteknek hitt bányák pedig, melyeket már se a tiszték, se a munkások nem akartak hűbérben sem művelni, okszerűen kezelve rövid idő alatt ismét megnyitották elzárva volt kincseiket, a termelés hetenkint emelkedett, a munkásnép meg volt elégedve, és a bányapolgárok és tiszték, megszabadulva a folytonos gond és rettegés terhétől, az istent dicsérve újólág örvendtek az életnek, egyszersmind igyekezték, hogy a főkamaragróf parancsait pontosan teljesítsék, egyébiránt azonban, a mint később látni fogjuk, nem igen okultak a szerzett tapasztalatokon, mert megrögzött már bennök a fatalismus.

1610. augusztus 11-én bepanaszolta a kir. pénztárnok a Brenner-szövetkezetet, hogy ismét nem gondoskodott pénzről, és a munkások megint nem kaptak fizetést. A bányabíró felhivatván Balbierer Boldizsárt, erősen meghagyta neki, hogy a szükséges pénzről azonnal gondoskodjék, a munkásoknak pedig megígérte, hogy szombaton 2 fizetést fognak kapni. Mind a meghagyás, mind az ígélet egészen más hangon volt most adva, mint az előtt; nem is késett a gondnok azonnal Körmöczeze menni, és hozott onnan 1000 frtot, melyből a megígért 2 fizetés teljesítettet.¹

1610. augusztus 13-án bejelentették a bányabíróságnál Stromer Frigyes Farkas és Heintz Zsigmond, a Hennekl-féle rézélárusító vállalat tisztviselői Besztercebányán, hogy a Brenner-szövetkezet nekik már régóta 1300 frttal tartozik rézkénvéért.²

1610. augusztus 18-án a kamaragróf irt a bányabíróságnak, hogy a Brennerszövetkezetet komolyan megintse, hogy pénzről gondoskodjék, és jobban gazdálkodjék. A bányabíró kiküldötte Thailer András bányaesküdtet, Bela János bánya-bírósági irnokot, és Schwartz György társpénztári irnokot, hogy erről a Brenner-szövetkezet gondnokát értesítsék, és egyszersmind megvizsgálják a társulat kohóit is, el vannak-e látva a szükséges anyagokkal? A kiküldöttek úgy találták, hogy a mértékek rosszak, és szén csak egy hétre való van készletben. Ezért a gondnok kérdőre vonatván, megígérte, hogy kovandot, vaskövet, és szenet rögtön be fog fuvaroztatni.³

Megtörtént azután rövid idő alatt a munkások fellázadása tárgyában is a vizsgálat; a munkások 1610. szeptember

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

20-án kegyelmet nyertek, de Thonrädl Kristóf kir. biztos jeleniétében megesküdték Drumbler Farkas, Tschsch Simon, Weisz Áron, Schmiedl András, Reich Gáspár, Sayetz György és Vitschko István a munkások nevében, hogy többé soha lázongani nem fognak, és visszahozták a társládát, és a jelenvényeket s ereklyéket a Glenckh házból a bányabírószághoz és a bányabírót megkövették.¹

3. Bányabejárások 1610-ben.

A főkamaragróf azután bejáratta a bányákat, és megállapította az üzemterveket, az e bejárásokról szóló jelentésekből azonban igen kevés maradt fenn, és a nevezetesebb bányák üzeméről éppen semmi sem.

Följegyezve találjuk, hogy *Lilgenstolln hinterm Siegelberg* 10 óra irányban nyugat felé hajtatik, a telérig 78 öl hosszú, és azontúl még 5 ölnyre áll a vájatvég. A teléren észak felé (über den Arm) 37 öl, és dél felé (zur Handt) 7 öl van kivágva 1 és 2 óra irány között.²

Szent Pál tárna, a Krechsengrundban 9 óra irányban hajtattott, de az *altárna* most szünetel, hanem a fölszínről fejtik a telért, és zúzóérczeket nyer két vájár, kik hetenkint 12 szekérrel termelnek, és 3 szekérért kapnak 1 frtot; ebből vagy 5 rümpel mara készítettik, melynek ezüst tartalma mászánkint 12 lat, aranytartalma pedig 6 pizét. A költség hetenkint 9 frtra megy.³

Schmittentrinntárna szünetelt, és nem volt járható. *Rosentárna* még az év elején altárnai jogokat nyert.⁴

Kornberg altárna az első légaknáig 203 öl hosszú, 8 óra irányban észak felé; a légaknától a vájatvégig 84 ölre van már kivágva. Meg van kezdve a második légakna is, és 17 ölre le van mélyítve, még 14 öl hiányzik a tárna szintjéig, melynek vájatvége még 21 öllel tovább hajtandó, hogy a légaknával lyukasztthasson.⁵

Ez évben igen megdrágult az ólom; 1610. augusztus 12-én jelentette Frisowitz alias Podgorszky a körmöczi alkamaragrófnak, hogy az ólom ára napról-napra emelkedik, az, a mit most kapott, 6 frt 50 denárba került, és a legközelebbi szállítmány még drágább lesz.⁶

Erre elrendelte a főkamaragróf, hogy kutatások tétessenek, vajjon nem lehetne-e a selmeczi teléreken ólomérczeket termelni?

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt VIII

² ³ ⁴ ⁵ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁶ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

A selmeczi tiszteket még az az aggodalom sem tudta kényelmes apáthiájokból fölrázni, hogy az ólom megdrágulásával lehetetlen lesz a selmeczi kohók tüzemét folytatni; megnyugodtak ők mindenben úgy, a hogy volt, és bizonyára azt hitték, hogy ha az isten segíteni akar rajtuk, majd valahonnan tiszta színített ólom fog kifolyni számukra!

A főkamaragróf rendeletére bejelentették, hogy *Felsőbiebertárnában* van egy helyütt kalapácsvastagságú ólomércz, de ólmot nem lehet belőle olvasztani, azonban adalékul az olvasztásnál jól használható. A *weidenaknai tárnában* is van egy ólmos telér, de a tárna be van törve, s nem járható.

A *Glanzenbergen im Morgenschein* is van egy ólomtelér, mely munkába vétetett, és meg fog próbáltatni ott az ólomtermelés.

Nemes Kristóf beszélte, hogy a *Glanzenberg altárna alatt* 4 szivattyú állott 16 ölhyi mélységben, hol jó ólmos érczek voltak, de csak mint adalékot használták, ólmot nem csináltak belőle. A művelés azonban abbahagyatott, mert sok volt a víz, annyira, hogy lovakkal sem lehetett lehúzni. A városban a nyerges háza mellett is volt egy tárna, melyben ólomércz maradt.

A tisztek e mondákra megjegyzik, hogy sem a városi, sem a bányabírósaági iratokból nem lehet megtudni, hogy e művelések miért hagyattak el, és ők nem javasolják az ujranyitást, mert igen bizonytalan eredményű lenne az emberek egyszerű beszéde után sok pénzt fordítani e régi művelések megnyitására. Egyébiránt ígérlik, hogy igyekezni fognak, hogy a hol lehet, ólomérczekre művelést nyithassanak.¹

Az ígélet azonban, szokásuk szerint, csak szép szó maradt.

1610. november 19-én erősen megparancsoltatott a sáfároknak, hogy a bányák állapotáról nem csak a Brenner-szövetkezetnek, hanem minden csütörtökön, szombaton és vasárnap a kisebb részeseknek is tegyenek jelentést, és szombaton tőlök a pénzt személyesen vegyék át.²

A biztosok egyike, Thonrädl Kristóf nagyon megkedvelte a bányászatot és jelentékeny vállalatokba bocsátkozott. 1610. október 18-án Muner Fülöptől vette meg *Andrástárna* $\frac{4}{16}$ részét 100 frton; október 10-én átvette *Windischleuten* $\frac{13}{16}$ részét 3 évre hűbérbe, október 15-én pedig a kincstár engedte át neki a Trzner örökösök 2 tizenhatod és $\frac{1}{32}$ részét *Windischleutenből* 5 évre hűbérbe.³

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv.

Muner Fülöp föl akarván használni nagybatalmú részes-társának befolyását, 1610. november 19-én kérte a bánya-bíróságot, hogy *Andrástárna* altárnai jogokkal ruháztassék fel. Egy hasonló kérését már elutasította egyszer a bánya-bíróság, mert *Andrástárna* magasabban feküdt, mint *Mátyástárna* és *Biebertárna*. Most azonban az ő kérelmét Thonrádl biztos is pártolta, mind a mellett elutasítottát ismét, mert a bányabíróság régebbi határozatát a bányatörvény értelmében levőnek és helyesnek találta.¹

Munernek e kérése csak a következő évi szeptember 20-án teljesítettett, midőn kiderült a városházán volt régibb jegyzőkönyvekből, hogy *Andrástárna* 1541. október 14-én altárnai jogokkal adományoztatott; nem lévén semmi ok e jogokat tőle elvonni, azoknak birtokában megerősítettett.²

Adás-vevés fordult elő ez évben *Klugalbrechttárnán*, *Modertárnán*, *Trostberg* és *Mehlberleuthen* bányáknál.³

Reitter Ulrich, ki 1603. óta bérben birta a várostól a vihnyei hámort, ez alatt egy új hámort építtetett magának, és azt részben a régi hámor szerszámaival szerelte fel; a bányabíró erről értesülvén 1610. deczember 5-én, Bela János irnokot leküldte a feltámadás nevű alsó templomban ülésező városi tanácshoz, hogy Reitter eljárása ellen óvást tegyen.⁴

Megemlítendőnek tartom még, hogy ez évben a város-bíró engedelmet kért zsindelykészítésre, hogy azzal az Óvár fedelét kijavíttassa, és az engedély nem adatott meg, mert az erdők nagyon kivágattak, s mióta a város a kerülőket nem fizeti, ezek más kereset után járnak, s az erdőre nem vigyáznak, úgy, hogy ma-holnap nem lesz fa a bányák számára, ezek pedig hetenkint 100 darab szálfat fogyasztanak.⁵

A *körmöczi* bányákról csak azt találjuk följegyezve ez évben, hogy Körmöcz városa átvette a Creuszler-féle bányákat, zúzókat és kutatásokat, kivéve a vitriolfőzőt, és átvette az e műveket terhelő kamarai adósságokat is.⁶

A beszterezbányai kohóban ez évben 6557 mázsa réz termeltetett.⁷

Úrvölgyön megvannak 1610-ből a szakmánykönyvek; tudjuk, hogy ott szokás volt a szakmányt negyedévenként ujitni meg, mely alkalommal mindig főbejárás is tartatott.

Az első negyedévi bejárásnál jelen voltak: Liechtenberger Gáspár beszterezbányai kir. könyvvivő, Bock Ábrahám a rézarusítók ügynöke, Rittaler Farkas ellenőr, Hofer János kohótiszt, Stembl Gergely hámori sáfár, Viescher János esküdt-

^{1 2 3 4 5} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

^{6 7} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

kémlész, Wallner Hiob bányamester, Viehter Christián a rézárusítók tisztje, Hinterholzer Christián segédbányamester, Stürzer János bányairnok, Köstler Lénárd, Klocker János, Lecker Lajos, Khain György, és Hollebrandt János bányatügylők.

Még nagyobb volt a társaság a negyedik negyedévi főbejárás alkalmával, midőn jelen voltak: Thonradl Kristóf Henrik kir. biztos, Bloenstein Mátyás főkamaragróf, Zilcher Lőrincz kamarai számvevő, Fleisch György körmöczi alkamaragróf, Lienpacher János selmeczi kir. pénztárnok, Wenger Mihály körmöczi könyvvivő, Geyer Miklós körmöczi bányagondnok, Örtl Fülöp körmöczi bíró, Liechtenberger Gáspár besztérczebányai könyvvivő, Bock Ábrahám a rézárusítók factora, Reitinger András besztérczebányai bányabíró, Hoffer János kohótiszt, Jarosch Mihály selmeczi kir. bányatiszt, Thailer Boldizsár brenneri bányatiszt, Streif Christián a rézárusítók képviselője, Wallner Hiob úrvölgyi bányamester, Viehter Christián a rézárusítók tisztje, Hinterholzer Christián segédbányamester, Stürzer János bányairnok, Kestler Lénárd, Klocker János, Lecker Lajos, Khain György, és Hollebrandt János bányatügylők, Guet Erasmus szertári őrnök, Feustl András kémlész, és Heiserer Rudolf a bányairnok segédje.

E szakmávkönyvek annyiban részletesebb módon vannak szerkesztve, a mennyiben nemcsak a munkahely vezetői, a munkások száma, és a szakmávk nagysága van bennök följegyezve, hanem minden munkahelynél az is ki van téve, hogy hány takarító szükséges a termelt ércz és törecc elszállítására.

E szakmávkönyvek szerint munkában volt				
az	I. negyedben	a fejtésnél	140 munkahely	216 vájárral
		a föltárásnál	18	57
a	II.	"	a fejtésnél	143
		"	a föltárásnál	17
a	III.	"	a fejtésnél	117
		"	a föltárásnál	15
a	IV.	"	a fejtésnél	103
		"	a föltárásnál	15

A szállítás ez időben igen elhanyagolva lehetett Úrvölgyön, a szakmávkönyv szerint volt munkahely, a hol a szállításra

	I.	II.	III.	IV.
	é v n e g y e d b e n			
takarító fiú nem kellett.	74	65	40	46
1—5 takarító fiú kellett	13	16	5	5
6—10 " " " "	25	26	27	26
11—15 " " " "	16	18	25	15
16—20 " " " "	7	14	16	5
20-nál több takarító fiú kellett . . .	5	4	4	6
Összesen :	140	143	117	103

A termelés mennyisége nincs kitéve a szakmánykönyvben, de apadóban kellett lennie, mert a fejtő munkások száma az év elejétől a végéig 42 emberrel kevesedett. ¹

Nevezetes még ez évből, hogy Grosz Jakab és Egyed testvérek 1610. szeptember 20-án a *börzsönyni* határban levő régi bányákat fölkérték, és a kir. biztos Thailer Andrást, Hickel Györgyöt, Limpergh Miklóst és Füderling Györgyöt küldte ki a megtekintésre. A kiküldöttek sok régi bánya nyomára akadtak, kohók és zúzók nyomaival, de már mind vastag fákkal voltak benöve, és senki sem tudta nekik megmondani, hogy mi volt a régi bányákban; a régi bányókról és új kutatásokból vett próbák ezüstben keveset, de ólomban 62 fontot is tartalmaztak. ²

4. A rendezés folytatása.

A főkamagróf a következő évben is folytatta törekvését a bányaművek üzemének javítására, de már nem találkozott olyan föltétlen engedelmességgel és jó akarattal a bányapolgárok részén, mint a múlt évben; minék oka abban rejlett, hogy *Felsőbiebertárna* ismét bőséges termelésre nyújtott kilátást, és a részesek azt vélték, hogy az isten áldását a főkamara gróf tanácsai nélkül is teljes mértékben élvezhetik; meg lévén győződve, hogy a viszonyok javulását csak egyedül az ő javokra rendelte az isten, fölöslegesnek találták túlságosan fáradni, költekezni és okoskodni, mikor az inséges idők már elmúltak; és minden oldalról mosolyog rájuk a szerencse.

1611. február 17-én közölte Fleisch Grörgy körmöczi alkamaragróf a bányabírósággal, hogy Bloenstain Mátyás fő-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Selmeczi bírósági jegyzőkönyv.

kamaragróf neki megparancsolta, hogy a *bányákról térképek készíttessenek* a kincstári és társulati bányatisztek által, és e térképek a bányabírósnak átadassanak; különösen pedig *Felsőbiebertárna* minélelőbb fölvétessék. A bányabíró a rendeletet a brenneri urakkal, mint *Felsőbiebertárna* főrészeivel közölvén, ezek erre azt felelték, hogy készíttessen térképeket a kincstár azon bányákról, a melyeknél főrészes, de nekik van sok oly bányájok is, a melynél nincs a kincstárnak semmi része, s e bányák térképei csak arra szolgálnának, hogy a kincstár azok viszonyait könnyű módon megtudhassa.¹

A kincstárnak ekkor még oly kevés része volt *Felsőbiebertárnánál*, hogy Bloenstein nem volt képes rendeletének érvényt szerezni, és csak 16 évvel ezután 1627-ben készíthetett el *Felsőbiebertárna első térképe*.

Ez időben panaszok merültek fel Spölin József János kir. pénztárnok ellen, hogy a pénztárt nem híven kezeli, hogy a beírt kiadások egy részét maga költi el, a befizetett pénzeket sem teszi a pénztárba, hanem ő maga használja, s ily módon összesen 2203 forint 88 denárral károsította meg a feleket.²

E panaszok következtében Spölin kitétetett hivatalából.

Lienbacher János, az új pénztárnok, kinek utasítása 1611. augusztus 19-én adatott ki,³ mindjárt hivataloskodása kezdetén erélyesen sürgette, hogy a városi szertár (Stadtwaage) elláttassék a bányamíveléshez szükséges vas, ólom, faggyú s más anyagokkal; mert ha azt tapasztalná, hogy a szertár készlete hűsvétig ki nem egészítették, a kamara maga fog egy szertárt berendezni és azután nem ők lesznek okai, ha ebből a városnak kára leend.

Erre a bányabíró magához hivatta Ublhopf Sámson városi bírót, Roschko György, Crenz János, Glenckh János, Daniel János, Theiller András polgárokat, Bela János bányabírósági őrnököt és Pontanus János városi őrnököt; és előadván nekik az ügyet, intette őket, hogy intézkedjenek, nehogy a város megkárosodjék. Felhívták azután Helling Jánost, ki régebben megígérte, hogy a szertár kezelését elvállalja. Helling azt mondta, hogy a kezelést el is vállalta volna, ha a szertárt akkor adják át neki, mikor még volt benne valami; de most, mikor egészen üres, nem veheti át. Egyébiránt ő nem tud sem írni, sem olvasni, sem számolni, tehát kéri, hogy ne ki-

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XI.

² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

³ Schmidt F. id. m. IV. 196. l.

vánják tőle, hogy ilyen nagy felelősséggel járó ügyet vegyen magára. Miután azonban melléje rendelték egy írnokot és a bíró 200 frtot előlegezett faggyú-beszerzésre, mégis átvette Helling a szertár kezelését.¹

A főkamagróf azután rendbehozta és kiegyenlítette a munkások régi követeléseit is, magához hívatta a munkások küldöttségét és előadta nekik, hogy miután a bányapolgárok másoknak is mintegy 50,000 frttal tartoznak, méltányosnak találja, hogy vagy várjanak a munkások addig, míg e tartozások lefizetettek, vagy pedig engedjenek el egy részt követeléseikből, ha azt óhajtják, hogy a maradvány azonnal megadassék. A munkások ez utóbbi módot választották és beleegyeztek, hogy a bányászok és kohászok követeléseiből $\frac{2}{5}$ rész, a szénégetőkéből pedig fele töröltessék; a fennmaradó $\frac{3}{5}$ illetőleg $\frac{1}{2}$ része követeléseiknek azután rövid idő múlva kifizettetett.²

1611. április és május havában fő bejárások tartattak, melyekben a főkamagróf személyesen részt vett.

Finsterorton ez alkalommal azt kérte Balbierer Boldizsár brenneri gondnok, hogy engedtessék meg nekik a víz-emelés abbahagyása, mert sok költséget okoz és a bánya veszteségben van; majd ha lemélyítve lesz *Kristófakna*, akkor lehetséges lesz a vizeket lőerővel emelni és a mélységet ismét munkába vehetik. A főkamagróf e kérdés elintézése végett április 19-én újra bejáratta a *mély művelést* Theiller András és Pirchler Mihály bányaesküdtekkal, és miután ezek azt jelentették, hogy a *mély művelésben* meglehetősen jó érczek vannak, nem engedte meg a vízemelés abbahagyását.³

A vízemelést azonban mégis nemsokára abba kellett hagyni, mert a mélységben megromlott a levegő; ennek következtében május 28-án elhatározta a főkamagróf, hogy a keresztvárat *Kristófakna* felé 6 emberrel munkába vétessék a légvezetés és szállítás könnyítése végett.⁴

Mínthogy a *krebsgrundi tárnában* szép érczek nyomai találtattak, ugyanekkor határozottatott, hogy, ha e nyomok még jobban kifejlődnek, a *brennertárnai* vájatvég ismét munkába vétessék.⁵

E bejárások következtében egészen felhagyatott a *krehsengrundi Szt.-Pál tárna*, mert csekély mélységet ér és a telér benne igen szakadozott; ellenbeu *Lilgentárna*, mely egészen a kincstáré vala, és nemcsak a Pál eret nyitja meg, de más ereket is feltárhat, művelésbe vétetett.⁶

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

^{4 5 6} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

Schmittentrinntárnára nézve határoztatott, hogy a keresztvágat folytattassék azon telér felé, mely kívülről jó érzék után mélyen lemíveltetett. De mithogy a bányánál a Tschappelmann örökösök főrészesek $\frac{9}{16}$ részszel, és a kincstár e részekre az egész költségeket előlegezi, s ekképen már 4989 frt 87 denárt áldozott, nehogy a vállalat hasznát egyedül a részesek, kik semmit sem áldoztak, élvezzék, elhatároztatott, hogy a nevezett örökösökkel oly feltétel alatt köttessék egyezség, hogy a kincstár megadja tovább is a költséget, de ha áldás leend, csak $\frac{3}{16}$ részt ad vissza az örökösöknek, $\frac{6}{16}$ rész pedig a kincstáré marad, mely ekkép a Theinniger-féle hűbéri $\frac{5}{16}$ és a Barbarits-féle $\frac{1}{16}$ részszel együtt $\frac{12}{16}$ rész birtokában leend. ¹

Hasonlóképen határoztatott a *bélabányai altárnát* illetőleg, hogy miután a városé az altárna $\frac{7}{16}$ és $\frac{1}{32}$ része, és e részekre már régóta a kincstár adja a költséget, ez jövőben csak azon föltétel alatt adassék, ha a város ezért 3 vagy 4 tizenhatodrészt a kincstárnak átenged. ²

A *kornbergi altárnára* nézve azt határozta a főkamagróf, hogy mivel ez a legmélyebb altárna és még messze van czéljától, szakadatlan művelésben tartassék, és a légakna minél előbb lemélyíttessék a tárna szintjéig. ³

Thiergartenre nézve határoztatott, hogy mivel a bánya nem rossz, és csak a részesek szegénysége miatt hever, minél előbb munkába vétessék és heverő zúzója is kijavíttassék, ha pedig a részesek azt tenni nem akarnák, vétessék el tőlök a jogosítvány és más vállalkozóknak adományoztassék. ⁴

Továbbá határoztatott, hogy *Untersommer altárna*, mely mélyen alávéjja a hodrusi teléreket, és nemcsak a krebsgrundit tárja fel, hanem más teléreket is feltárhat, mint egy igen fontos és fővállalat tovább hajtassék. Az *erleingrundi altárna* pedig, mely csak 11 ölnyire van a felső tárnából mélyített evésekhez, minélelőbb lyukasztassék ez evésekkel, mert ezekben az ércz egy kalapácsnyi vastag volt valaha. ⁵

E főbejárásoknál tapasztalván a főkamagróf, hogy a bányapolgárok, ha valahol jó érzet találnak, egész erejüket csak ennek kinyerésére fordítják és a föltárásokat általában elhanyagolják, ez által pedig a művelés folytonosságát veszélyeztetik; megintette a bányapolgárokat és különösen a Brenner-szövetkezetet, hogy a reményvágatokat ne hagyják heverni, és utasította a bányabíró, hogy ha e megintésnek nem lenne sikere, vegye el tőlök e vágatokat és adományozza más vállalkozóknak. ⁶

5. A kincstár lefoglalja Khielman bányabirtokát.

Eddigélé az volt szokásban, hogy az alsó-ausztriai kamara az ő rendeleteit nem a kamaragrófnak, hanem a pénztárnoknak és könyvvivőnek czímezve küldötte le, és a kamaragróf csak ezektől kapta azokat Selmeczről, Körmöczről és Besztercebányáról kezéhez, ez az eljárás igen lassúvá tette az ügyvitelt és általában nem volt kellemes a főkamaragrófra nézve, a ki a bányakerületben az első személy vala. Bloenstain nem is késett ez ellen fölterjesztést tenni, és az alsó-ausztriai kamara 1611. április 28-án alaposaknak találván a főkamaragróf okait, jóváhagyta, hogy ezentúl a rendeletek ő hozzá czímeztessenek, és ő adja ki azokat az alája rendelt hivataloknak ¹

Az új eljárás azonnal életbe lépett, és nem kevéssé emelte a főkamaragróf tekintélyét, de a régi módnál sokkal alkalmasabb is vala kényes ügyeknek gyors és sikeres elintézésére.

Egy ilyen ügy közlésével lepte meg a főkamaragróf a selmeczi tiszteket és polgárokat 1611. július 5-én, midőn a bányabíróági, kincstári és társulati tiszteket és a főbb bányarészeseket magához hivatván, felolvastatta előttök a királynak egy rendeletét, melyben meghagyatik a főkamaragrófnak, hogy Khielman András bányapolgár minden bányáit, a bányák tartozékaival együtt a kincstár számára lefoglalja. E királyi parancs 1611. június 21-én kelt és a foglalás okául csak annyi említettik meg benne, hogy Khielman már régebbi vétiségei miatt 4,000 arany fizetésre ítéltetett, de ezt mindeddig nem teljesítette, sőt ujabban is vétkezett Ő Felsége személye ellen. ²

E szigorú büntetés meglepte mindnyájokat, khielmanseggi Khielmann András gazdag ember volt, s bányáin kívül földbirtoka is vala, egyébiránt nem nagy kedveltségnek örvendett Selmeczen; hogy miben állott tulajdonképen az ő vétisége, azt az iratokból nem lehet megtudni. Részes társai nem igen igyekeztek őt védeni, és csak azt kérték a főkamara-gróftól, ki a Rubigalli-féle házban (a későbbben alsó majornak nevezett curián) volt szállva, hogy miután a Brenner-szövetkezet bányarészeit 40,000 frt adósság terheli, engedje meg, hogy a részek együtt maradhassanak addig, míg az adósság le nem rovatik. E kérés azt jelentette, hogy a lefoglalt részekre eső adósságot is vegye át a kincstár. A főkamaragróf erre

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XII.

² Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XIII.

azt felelte, hogy ő csak a királyi rendelet végrehajtására van utasítva, hanem a részesek folyamodhatnak Ő Felségéhez, és adjanak be egy kimutatást Khielman részeiről és az adósságokról.

Végre hosszas tárgyalások után megengedte a főkamaragróf másnap, hogy egyelőre a Brenner-szövetkezet részei együtt maradjanak, és a főpénztárnok legyen a kincstár részeinek képviselője.¹

1611. július 7-én Szlatinán kelt levelében óvást tett Khielman a lefoglalási rendelet ellen, és írja, hogy a főkamaragróf rendeletére nem jelenhetett meg Selmecezen, mert podagrája miatt nem mozdulhat; s miután ismeretes, hogy a 4000 drb. aranyból álló birságot azért kellett volna fizetnie, mert a Rubigalli-féle házát Selmecezen 7 évig használta, ő pedig ezért fizetni nem köteles; s miután bányabirtokának lefoglalása minden bírói tárgyalás és ítélet nélkül végrehajtatott, ezen okokból ő a rendelet és végrehajtása ellen ünnepélyesen óvást tesz. Az óvás fölvétetett a bányabírósági jegyzőkönyvbe 1611. július 13-án.²

1611. szeptember 18-án beterjesztetett a Khielman bányarészeiről szóló kimutatás, azon megjegyzéssel, hogy a bányarészekhez tartozó külső épületek helyett a Brenner-szövetkezet berendezte a Siceli kohót és átadta a kincstárnak két zúzóval együtt, melyeknek egyike Stefultón, a másik pedig Hodruson a Krebsgrund alatt feküdt.³

A kincstár bányabirtoka Selmecezen ily módon oly jelentékenyen szaporodott, hogy már most a kincstár a legtekintélyesebb bányabirtokosok közé tartozott, ámbár *Felsőbiebertárnán* még nem lett ez által főrészes, s nem is lehetett addig, míg a Brenner-szövetkezet részei együtt tartattak.

1611. október 4-én jelentette Lienpacher főpénztárnok a főkamaragrófnak, hogy a Khielmann-féle bányarészek a Brennerszövetkezettől tétleg átvétettek, s ennek következtében annyi ércz-osztalék jut a kincstár számára, hogy azt a régi kohó nem képes feldolgozni, de ezen avval segítettek, hogy átvették a Brenner-szövetkezettől a Siceli kohót, melyet a szövetkezet kijavíttatott és berendezett.

Továbbá jelenti, hogy a főkamaragróf rendeletére egy darab érczet töretet *Felsőbiebertárnán* Ő Felsége számára, az érczdarab mintegy $\frac{3}{4}$ öl hosszú volt és jó vastag, de nem fért ki az aknán, s midőn kisebbíteni akarták, széttörött; a

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XIV.

³ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XV.

legnagyobb darab valamivel nagyobb volt egy mázsánál, de ő ezt Ő Felsége számára kicsinyelte és intézkedett, hogy egy más nagyobb darab fészíttessék le ékekkel.¹

Az említett lefoglalási rendeleten kívül még két igen fontos rendeletet adott ki II. Mátyás király. 1611. szeptember 16-án rendelte, hogy a területet elzáró felesleges kutatási jegyek, ha közöttük művelés nem folytattatik, megsemmisítenessenek, és esetleges felkérőknek adományoztassanak.²

Egy másik, ugyanezen nap kelt rendeletben pedig meghagyta a király, hogy oly bányabirtokosok, kiknek saját kohójuk nincs, érceiket és maráikat csak a kincstári kohóban dolgoztassák fel. Evvel tehát megtiltatott a magánkohók birtokosainak, hogy idegen érceket és marákat válthassanak be.³

E rendelettel meg volt téve az első lépés, a kohó-üzem javítására; mert a feldolgozandó mennyiség szaporodásával biztosított az üzem folytonossága, e mellett pedig a tisztek és munkások gyakorlati ügyességének fokozódnia kellett, és megvolt a lehetőség, hogy az üzemben javítások tétessenek.

6. Galleson testvérek vállalkoznak Andrástárna művelésére.

A selmeczi bányák üzemét illetőleg meg kell még ez évből említenem, hogy a május 28-án tartott főbejárás alkalmával elrendelte a főkamaragróf, hogy *Andrástárnában* a főkeresztvágat, melylyel azon ér föltáratott, melyen most érceket is fejtenek,⁴ tovább hajtassék a biebertárnai telér felé, és mint-hogy a szállítás már igen hosszú, a fedűben egy alkalmas helyen egy akna mélyíttessék.⁵

Ez az akna *Szt.-Ferenczakna* név alatt 1611. október 4-én adományoztatott az *andrástárnai* társulatnak mint „Erb-schacht.”⁶

Láttuk, hogy Muner Fülöp, ki egyedüli birtokosa vala *Andrástárnának*, abbeli törekvésében, hogy egy pénzes és nagy befolyású részes társat szerezzen, a múlt évben a bánya ^{4/16} részét oda ajándékozta Thonrádl Kristóf kir. biztosnak; de várakozásában csalatkozott Muner, mert Thonrádl befolyásával sem tudta kieszközölni, hogy *Andrástárna* altárnai jogokat nyerjen, és a mi reá nézve még terhesebb vala, Thonrádl

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XVI.

² ³ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt IX. és X.

⁴ Valószínűleg a mostani János teléren.

⁵ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

⁶ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

elfogadta ugyan a bányarészeket; de minden sürgetés daczára sem adott pénzt. Muner tehát más részes után látott és szerencsés volt olyanokat találni a Galleson testvérekben, kik a legjobb akarattól áthatva fogtak a vállalatba, és egész vagyonukat reá költvén bámulatos kitartó szívóssággal folytatták a művelést minden eredmény nélkül 35 évig, míg végre kitartásukat a legszebb eredmény jutalmazta meg; a Galleson testvérek belépése a bányapolgárok sorába nagy szerencse volt az egész selmeczi bányászatra, mert az ő vállalatuk jó eredménye mentette meg annak idejében az egész selmecz bányászatot a végelpusztulástól.

Galleson Vilmos és János Antal testvérek bécsi kereskedők voltak és 1611. június 11-én léptek Muner Fülöppel szerződésre, a mely szerint eladott nekik Muner az *Andrástárna* nevű bányájából $\frac{6}{16}$ részt, és ha Thonrädl Kristóf a neki ajándékozott $\frac{4}{16}$ rész költségeit viselni nem akarná, ezekből még $\frac{2}{16}$ részt, tehát összesen $\frac{8}{16}$ részt 100 frtéért azon kikötéssel, hogy a Galleson testvérek a bánya összes költségeit előlegezzék, és ha jövedelem leend, abból az előlegezett költségeket törleszszék, és Munernek még 600 frtot fizessenek. A bányafelügyeletével a királyi hivatalból kitett, volt pénztárnok, Spölin József János bízott meg, és ezért $\frac{1}{16}$ részre eső jövedelem ígértetett neki.¹

Munernek azután sikerült régi óhajtasát is teljesedve látni, mert a régi jegyzőkönyvekből kiderülvén, hogy *Andrástárna* 1541. október 14-én altárnai jogokkal adományoztatott, 1611. szeptember 20-án e jogokban megerősítettet.²

1611. szeptember 9-én a városházán tartott bányatörvényszék Muner Fülöp panaszára ítélte, hogy Thonrädl Kristóftól az *Andrástárna* nevű bányának $\frac{4}{16}$ része elvétsék, mert ő minden sürgetés daczára sem fizetett eddig költségeket.²

Muner és Galleson igyekeztek azután Thonrädl helyett magoknak más pátfogót szerezni, és 1611. szeptember 30-án *Andrástárna* $\frac{3}{16}$ részét oda ajándékozták Bloenstain Helfreich Eusebiusnak, a főkamaragróf fiának.³

1611-ben kezdetett meg június 17-én *Mátyástárna* számára a *János-fedüakna*.⁴

7. Bakabánya, Körmöcz, Úrvölgy és Bócza 1611-ben.

Bakabányáról csak az jegyeztetett föl ez évben, hogy a főkamaragróf elrendelte 1611. május 28-án, hogy a kama-

^{1 2 3 4} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

rától kapott 3 frtnyi heti segélypénzt másra nem szabad fordítani, mint egyedül az *altárna* hajtására.¹

A *körmöczi* bányákat is bejáratta a főkamagróf s ez alkalommal följegyeztetett, hogy a bányákra nézve nincsen semmi különös elrendelni való, csak úgy folytassák szorgalmatosan a művelést, mint eddig. De mivel a bányásznak soha sem szabad megnyugodni a jelen állapotában, hanem elő kell készíteni a jövő üzemét; az határoztatott, hogy a *hintere Zech-nél* a *Grundsacht*-tal szemben egy új akna mélyíttessék a fedűben, mely új közekeket fog feltárni és a zúzókhöz közeli léte miatt a szállítást megkönnyíti.

A régi *altárna* vájatvégénél egy keresztvágat hajtatik 6 óra irányban nyugat felé, egy *Weitenschacht* nevű aknához; e vágat bevégezendő, mert friss levegőt fog hozni az *altárna* fővajatvégehez. E fővajatvég pedig erőlyesen tovább hajtandó a *Nasse-Feld* alá, mert igen fontos munkálat. Mivel ez az *altárna* a városé, a kamara pedig hozzá hetenkint 12 forint költséget ad, meghagyatik a városnak, hogy a költséget csak a vájatvégre fordítsa, nem pedig fejtésre mint eddig; és elrendeltetik, hogy a vájatvégen a vájárok szakmányban dolgozzanak, és a vájatot minden hónapban meglátogassa valaki a kamarai tisztek közül, hogy a munka folyamáról meggyőződjen; megjegyzi továbbá a jelentés, hogy jó volna, ha ez iránt a város egy királyi rendeletet is kapna, „weillen sonsten diese Stat auf der Camer verordnung wenig oder schier garnichts mehr geben wollen.“

Mint hogy *Goldkunsthundlung*-nak a város mellett két zúzója van, melyek a riesenpályáktól távol esvén, már néhány év óta nem használatnak, de most már fedelők javítást kíván; javasoltatik, hogy az alsó zúzó: a *Schleiffermühl* egy örlő malommá alakíttassék át, hogy benne a munkások számára a gabonát olesón lehessen őrleni; a felső pedig: a *Mötschmühl* egyelőre új fedéllel láttassék el, míg a régi *altárnába* egy riesenpálya be nem építtetik.

Jó lenne még *Goldkunsthundlung* számára a sohlergrundi vízre egy fűrészmalmot állítani fel, mely 100 frtnál többbe alig kerülne.²

A *beszterczebányai* rézkohó 7.145 mázsa rezet készített ez évben.³

Az *úrvölgyi* bányának szakmánykönyve 1611-ről is megvan, e szerint volt a vájárok száma:

¹ ² ³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

	fejtésnél	feltárásnál	összesen
az I. évnegyedben.....	206	55	261
a II. „.....	216	45	261
a III. „.....	181	39	220
a IV. „.....	197	39	236

Fejtések voltak az *Obergesteng*, *Sayetzenfeld*, *Giengersfeld*, *Silsenfeld*, *Cammerfeld*, *Mallaschacht*, *Costialligenfeld*, *Cupetzenfeld* nevű bányahelyiségekben és az *újtárna* és *altárna* szintjén. Legtöbb vājár volt alkalmazva az I-ső évnegyedben: *Sayetzenfelden* 34 és *Costialligenfelden* 35, a II. évnegyedben: *Sayetzenfelden* 29, *Silsenfelden* 30 és *Costialligenfelden* 36, a III. évnegyedben: *Sayetzenfelden* 27 és *Silsenfelden* 29; a IV. évnegyedben: *Giengersfelden* 26, *Silsenfelden* 29 és *Costialligenfelden* 60; ez utóbbi helyiségen Krüger munkahelyén nagyszerűen jelentkezett az ércz az év utolsó negyedében, a szakmánykönyvbe bejegyeztetett, hogy az ércz 1½ öl vastag „ist derzeit im Augenschein Herrlich schön, Gott wölle langwierig dabei erhalten.“ Itt 36 vājár volt alkalmazva.

A szállítási viszonyok most sem voltak jobbak a múlt évinél. A fejtési munkahelyek közt volt olyan munkahely,

	I.	II.	III.	IV.
	é v n e g y e d b e n			
hol takarító fiúra nem volt szükség.	55	57	31	32
hol 1—5 takarítót kellett alkalmazni	7	9	7	4
„ 6—10 „ „ „	23	25	30	21
„ 11—15 „ „ „	21	22	23	19
„ 16—20 „ „ „	14	9	12	10
„ 21-nél több takarítót kellett alkalm.	9	4	6	5
Összesen. . .	129	126	109	91 ¹

Altalában véve tehát leszállott az év folyamában úgy a munkások száma, mint a munkahelyeké és ez utóbbiak között különösen oly munkahelyeket kellett elhagyni, melyek a szállításra nézve legkedvezőbbben feküdtek.

Ez évben a *bóczai* bányáknál is volt főbejárás, melynek jegyzőkönyve szerint:

A Keszler-féle *Pomahaibo* bányában a mély művelés el van fűlva, de a bányabíró azt mondja, hogy a telér a mélységben igen keskeny. A tárna vájátvégen elég vastag a telér, de a kézi szérkén kevés aranyat mutatott. Javasoltatik,

¹ Ürvölgyi bányahivatali irattár.

hogy e bánya Studeny Gáspár bányaigyelőnek adassék hűbérbe, oly feltétel alatt, hogy a földesúrnak járó $\frac{1}{17}$ részt flzesse és ha kára nincs, a részeseknek adjon $\frac{1}{12}$ részt.

A *Martinko tárnának* vájatvégét a régi evések alá folytatni igen czélszerű lenne, mert ismeretes, hogy ott jó aranytartalmú zúzóérczek termeltettek.

Joachimsthal bánya, melyet újabban Fuchs Dániel nyitott meg, most igen jól áll, Fuchsnak nincs vesztesége, 4 tárnája van; az *altárna*, e felett a *Fischer tárna*, még feljebb a *Pinder tárna* és legfelül a *Fundgrubner tárna*. Az *altárnában* a telér $\frac{1}{4}$ öl vastag és szabad szemmel láthatók benne az arany szemecskék. Jó lenne a tárnák evéseit egymással lyukasztani, mert azután szép fejtést lehetne berendezni. A zúzó rossz állapotban van, 35 frtot lehetne annak helyreállítására előlegezni.

A besztercebányai rézárusító hivatalnak is van Bóczán egy bányája a *Szt.-Mihály*, mely az előtt Marquart Mátyásé volt, hanem adósság miatt a kamara lefoglalta. E bányában ezüst- és réztartalmú fekete ércz van, olyan, mint Ürvölgyön; most az ércz 3 ujjnyi vastag és jó tartalmú. De mivel a fejtés már meglehetősen mély, és a szállítás és vizemelés sokba kerül, czélszerű lenne a mélyebben fekvő, és már régebben kezdett tárnát folytatni, és az evéssel lyukasztani.

A *Swetojanszky István* (Szentiványi István) bányája egy emberrel műveltetik, a telér $\frac{1}{2}$ öl vastag, és jó aranytartalmú; javasoltatik, hogy Swetojanszkyknak segítség adassék, hogy nagyobb erővel dolgozhasson.

A *Gutsmittel* bányája: *Jacobusstrassen* jól áll, és mint-hogy már telkének határán dolgozik, a szomszédos telek pedig a kincstáré, jó lenne e kincstári telekben megnyitni a telért, mert bizonyos, hogy az ott is jó minőségű leend. E kincstári telek neve *Sct.-Johannes* és van benne még egy *Gregori tárna* is, mely az előtte fekvő evések felé hajtatik, melyekben igen jó zúzóércz termeltetett.¹

A bóczai bányák e szerint ez időben nem épen rosszúl állottak, de előre lehetett látni, hogy ezek is tönkre fog-nak menni, mert a jövő biztosítására nem gondoltak.

8. Hírek a selmeczi bányákról 1612—1617-ig.

1612. szeptember 12-én Saltzer Dávid bányabíró, ki 21 évig viselte e hivatalt, előhaladt kora miatt fölmentetett hivatalától és hetenkint 3 frt nyugalmudijjal nyugalmaztatott.²

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Helyébe Theiler Boldizsár eddigi brenneri bányatiszt neveztetett ki bányabíróvá, és letette az esküt, melyben kötelezte magát, hogy a királyhoz hű, a főkamaragróf, főpénztárnok és könyvivő iránt engedelmes lesz, és hivatalát a bányarendtartás értelmében pontosan és igazságosan fogja kezelni.¹

Az öreg Saltzer már igen keveset jegyeztetett föl a bányabírószági jegyzőkönyvbe hivataloskodásának utolsó éveiben, de utódja Theiler még kevésbbé volt barátja az irkálásnak, úgy, hogy az ő idejéből 1615-ig birtokváltozáson kívül alig találunk valamit a bányabírószági jegyzőkönyvekben.

Egy 5—6 évi időszak következett most, mely alatt az országos ügyek oly módon folytak, hogy az alsó-magyarországi bányavidéket alig érintették.

1610. augusztus 15-én szerződést kötött Mátyás király a béke fentartása végett Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemmel; Báthory azonban 1611-ben Oláhországba tört, s azt elpusztította, de midőn visszatért, Serban Raduly vajda által megveretett. A király ez évben Forgách Zsigmondot küldte Báthory ellen, de Forgách szerencsétlenül viselte dolgait és csak nagy veszteséggel juthatott vissza Kassára. 1611. december 27-én fegyverszünet kötött a hadakozó felek közt. Báthory azonban féktelen zsarnokságával mindenkit elidegenítette magától, még Bethlen Gábort is, ki eddig főtámasza vala.

1611. május 23-án a csehek is királylyá koronázták Prágában Mátyást, ki azután december 4-én 54 éves korában megházasodott.

1612. január 20-án meghalt Rudolf.

1613. február 24-én országgyűlés tartott Pozsonyban a királyné megkoronáztatása végett. Itt egyszersmind újabb békeszerződés kötött Báthory Zsigmonddal, mely szerződés a törvények közé is bevétellett és a fejedelemnek Nagymihályi Ferencz és Koháry Péterrel küldetett át. De Báthory vonakodott a szerződést végrehajtani és Nagymihályit s Koháryt, kik őt erre intették, méltatlansággal illette.

Időközben a szultán letette Báthory Zsigmondot, és 1613. május 1-én Bethlen Gábort nevezte ki Erdély fejedelmévé, kit október 23-án az erdélyi rendek is megválasztottak fejedelemmé; Báthory Zsigmondot pedig az ellene összeesküdt urak 1613. október 27-én Nagyváradon megölték.

1614-ben Mátyás Khlesl bécsi érsek tanácsára, a buzgó katolikus Homonnay Györgyöt óhajtotta Erdély fejedelmévé tenni, de Thurzó nádor nem pártolta e tervet.

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XVIII.

1615-ben januárban Homonnayval egy titkos szerződés is kötöttetett, melyben az is foglaltatik, hogy Homonnay köteles az arany- s más ércbányákat szorgalmasan műveltetni, a 3000 főre menő bányász népet jogaik és kiváltságaikban megvédeni, a pénzt a király nevére és képével veretni. Február havára volt kitűzve, hogy Homonnay moldvai és lengyel hadakkal megtámadja Bethlent; de Zemplénmegye felszólalására Thurzó nádor megakadályozott minden békeháborítást.

1615. márczius 2-án Mátyás egyezsége lépett Nagyszombathban Bethlen Gáborral, május havában pedig a török követekkel Bécsben megújított a zsitvatoroki béke, mely július 14-től kezdve újabb 20 évre kiterjesztetett. E békekötés alatt folyt tárgyalások következtében határozta el Mátyás, hogy a végváratok ismét németek őrzetére bizza és a hajdúkat megsemmisítse, mit a török követek is javasoltak.

1615. október 16-án meghalt Forgách Ferencz bibornok esztergomi érsek-prímás, és 1616. szeptember 28-án Pázmány Péter neveztetett ki esztergomi érsekké.

1616-ban Homonnay seregeket gyűjtött Bethlen ellen és párthive Gombos be is csapott a hajdúkkal Erdélybe, de Deésnél megveretett. Bethlen azután egészen Debreczenig felvezette seregét, de a megyéktől azon ígéretet nyervén, hogy, ha az urak ellene még tovább is fondorkodnak, magok is készek fölkelni a béke védelmére, seregét 1617. január közepén haza vezette.

1616. december 24-én meghalt Thurzó György nádor; nagyra becsülte benne minden magyar a szilárd hazafit, kit a leghatalmasabbak kegymosolya sem volt képes eltéríteni az ösvényről, melyet törvény- s alkotmány-őri magas tiszte eléje szabott.

1617. július 31-én a király és Bethlen követei megerősítették Nagyszombathban az előbbi nagyszombathi békét, és Mátyás ez egyezséget szeptember 2-án jóváhagyta.¹

1612-től 1618-ig igen keveset találunk följegyezve *Felsőbiebertárnáról*; Theiler Boldizsár, ki 1615-ig volt bányabíró, nem jegyeztetett föl semmit, és utódja Balbierer Boldizsár csak igen keveset; valószínű azonban, hogy az üzem jó eredménynyel folyt, mert Marzányi kéziratában,² mely 1760-ban kelt, az áll, hogy Selmeczen 1613-tól 1618-ig 789,366 frt 4 den. értékű ezüst és 173,958 frt 60 den. értékű arany váltattott be, tehát 6 év alatt átlagosan 160,554 frt 10 den. értékű nemes fém, mintegy 25—30 ezer márka évenként, és

¹ Horváth Mihály id. m. V. 104—168. l.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár.

Marzányi ez időszakot a régi jövedelmes korszakok közé sorolja.

1615. december 4-én Wenger János selmeczi polgár, kinek neje hirschbergi Sali Victoria vala, eladta a Brennerszövetkezetben levő birtokának $\frac{3}{4}$ részét öregebb Frisowitz János beszterczebányai kereskedőnek 4000 frtéért;¹ ez ellen Roseman Pál korponai lakos, kinek neje hirschbergi Sali Anna vala, óvást tett 1615. december 7-én, hanem azután 1616. márczius 30-án kiegyeztek egymással.²

Kachelmann János azt írja, hogy 1615-ben kezdtek a vizek emelésére a bányában is lőjárgányokat építeni, és e végett a lovakat ökörbőrbe varrva bocsátották le az aknába.³ Én nem találtam a rendelkezésemre álló hivatalos iratokban ez időből semmiféle erre vonatkozó följegyzést; de egy 1627-ben kelt térkép leírásában, melyet Kachelmann János kiadatlan iratai közt találtam, az áll, hogy 30 évvel azelőtt, tehát 1597-ben 108 $\frac{1}{2}$ ölnyre az *Eisernschacht*-tól voltak lőerejű vízemelő járgányok alkalmazva.

1616-ból fölmaradt egy jelentésben, melyet Wenger Mihály körmöczyi könyvvivő irt a főkamaragrófnak, hogy Selmechről 1616. április 8-tól május 4-ig, 4 hét alatt, 1.134 márka és 24 pizét ezüst érkezett Körmöczre.⁴

1617. február 23-án özveggy Giengerné, született Huml Anna, férjhez akarván menni Ublhopf Sámson selmeczi polgárhoz, oda ajándékozta fiának oberhöfleini báró Gienger János Frigyesnek, Selmechen: mind a két házát, minden bányarészt, kohóit, zúzóit, malmait kertjeit, rétjeit; Hodruson: a sörházát, kertjét s rétjét; és Gieszhübelen a majort és földet; azon feltétel mellett, hogy az özveggy halála után Gienger János Frigyes 6000 frtot fizessen ki Ublhopfnak és 1,200 frtot különböző személyeknek. Az oberhöfleini birtokot is oda ajándékozta fiának azon feltétellel, hogy, ha a bányák Selmechen nem jövedelmeznének, a fiú köteles legyen anyjának évenként 1000 rajnai forintot vagyis 800 magyar forintot eltartásképen fizetni.⁵

Ennek következtében a Brennerszövetkezet principalitása a fiatal Gienger báróra szállott, ki e minőségben igen sokat tehetett volna, ha kellő erélylyel és szakértelemmel kormányozta volna ügyeit, de úgy látszik, hogy e tulajdonsá-

¹ ² Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

³ Kachelmann János D. A. u. d. S. D. S. B. 164. l.

⁴ Selmeczi bányagazgatási irattár.

⁵ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt

gokkal nem nagy mértékben bírt és az ügyek menetére befolyást nem gyakorolt.

A bányák körül pedig igen sok lett volna a teendő, mert a tisztek és altisztek egészen visszaestek az ő régi gondatlanságukba.

1617. márczius 12-én Örtl Farkas *felsőbiebertárnai* bányatügyelő éjjel beakarván szállni az aknába, a *klिंगentárnai* rakodó helyről az aknába esett és meghalt. A vizsgálatból, mely e miatt tartatott, kitűnt, hogy valószínűleg részeg volt.¹

1617. április 3-án bejárták *Felsőbiebertárnát* Theiler Boldizsár bányamester, Crenz János és Fendl Jeremiás bányasküdtek, Bela János őrnök és a részesek, és azt mondják jelentésekben, hogy az *altárnát* olyan rossz és elhanyagolt állapotban találták, a milyenben még soha sem volt.²

A *mátyástárnai* és *hoffnungsschacht*i társulatoknál is közledek az ügyek mindinkább a kikerülhetetlen válsághoz; különösen nehezítette ezeknek az üzemét azon körülmény, hogy mind a Mátyás, mind a gräfi teléren igen rövidék voltak az érczes kövek és a művelés rajtok rendkívüli gyorsasággal haladt a mélységbe.

1612. május 14-én adományoztatott *Miksa-akna* a *mátyástárnai* társulat számára. Az akna helyének kitűzésénél, mely nagy ünnepélyességgel történt, jelen voltak: Theiler András és Puchler Mihály bányasküdtek, Bela János bányabírószági őrnök, Lienpacher János kir. pénztárnok és a felesége, Lanser Lénárd kir. könyvvívó, Gienger Anna báróné, Reitter Ulrich, Balbierer Boldizsár a Brennerszövetkezet gondnoka, Hag Rudolf, Veltscherer Mátyás, Theiler András, ifj. Vichter Pál kir. bányatisztek, Theiler Boldizsár brenneri bányatiszt, Fendl Jeremiás az Ygelshoferné gondnoka, Schwartz György társapénztári őrnök és Peer Péter sáfár.³

1615. november 21-én megintette a főkamaragróf a *mátyástárnai* munkásokat, hogy szorgalmasabban dolgozzanak.⁴

Az intézés azonban nem sokat használt; 1615. december 13-án, midőn Puetscher György bányatügyelő *Mátyástárnánál* a reggeli rendezés alkalmával a gondnokság rendelete szerint a munkásoknak a faggyút 8 órai munka tartamára kiadásra előkészítette, a munkások azt nem fogadták el, és Tschsch György vájár által felhívattatván, hogy menjenek haza, mindnyájan haza mentek, mert csak 4 órai munkaszakban akartak dolgozni. Ezért Tschsch György 8 napra bezáratott.⁵

A *mátyástárnai* részesek már régóta nagy veszteséggel dolgozván, azon kéréssel fordultak Bloenstain Mátyás főkamaragrófhhoz, hogy a bányát megvizsgáltassa és a vízemelés felhagyását engedélyezze. A főkamaragróf erre tanácskozást tartott lerchenbergi Fleisch György alkamaragróffal és Lienbacher János kir. pénztárnokkal, s azt határozta, hogy a bánya megvizsgáltassék. A főbejárás meg is tartatott 1616. szeptember 10-én a kincstári, bányabírósági és brenneri tisztek jelenlétében. Szeptember 12-én azután *Felsőbiebertárnán* tanácskozás tartatván, ez alkalommal előadatott a bejárók jelentése és a vett ércpróbák bemutatattak. A tanácskozásban jelen voltak: Bloenstain Mátyás főkamaragróf, Lienbacher János kir. pénztárnok, Lanser Lénárd kir. könyvvivő, Hag Rudolf, Thailer Boldizsár bányamester, Crenz János bányaesküdt, Reutter Ulrich brenneri részes és Balbierer Boldizsár brenneri gondnok; ezek előtt a következő jelentés adatott elő:

Mátyásakna a földszintől *Mátyásaltárnáig* 28 öl. A tárna alatt 26 öltre van a *Seyetzenjárat*, mely az aknától a vájatvégig 67½ öl hosszú, a vájatvégén a telér meddő.

A *Seyetzárat* alatt 24 öltre van az *Ujnyilám*, melyben a telér meddő. Ez alatt 11 öltre van az *Annajárat*, mely a vájatvégig 51 öl hosszú, a telér meddő.

Ez alatt 8 öllel van a *Steig*, melyen a vájatvégig 41 öl van kivágva, a telér itt is meddő.

Ez alatt 10 öllel van a *Ghosa*, mely 51 ölnyire van kihajtva, a telér a vájatvégén meddő.

A *Ghosa* alatt 1-ső pásztán van 2—3 latos érc; a 2-ik pásztán mélyebben a fekűnél van keskeny kemény ércz, tartalma 21—25 lat; a 3-ik talppásztán az ércz 2 latos; az előmélyítésben 4 latos; a fenék legmélyebb pontján pedig 3 latos; az innen hajtott oldalvágatban van kétujjnyi vastag ércz 16, 22, 25 latos.

Az akna a legmélyebb pontig 134 öl mély.

E jelentés következtében elhatároztatott szeptember 14-én, hogy, mivel az érczek többnyire szegények és csak kis mennyiségben termelhetők: az utolsó heti termelés csak 13 márka ezüstöt adott, a költség pedig hetenkint a 200 frtot meghaladja; ennélfogva a részesek már nagy veszteségbe jutottak; *Mátyásakna* a *Seyetzárat* szintjén jól bepadosították, a vízemelés abbahagyassék és a vizek *Seyetzáratig* feleresztessenek. E járatnak vájatvégei tovább hajtandók jó reménység fejében, *Miksaakna* pedig lemélyesztessék a telérig.

A *mátyástárnai* részesek megígérték, hogy ha a vízemelést abbahagyhatják, nagyobb erővel fognak dolgozni az

ujabban megszerzett *hoffnungsschacht*i telkekben, melyekben még jó érz van, melyeket a *Rudolfaknából* egy vágattal nemsokára el fognak érni.

A munkások, kik e határozatok következtében munka nélkül maradnak, a *felsőbiebertárnai* fejteseknél alkalmazandók. ¹

E jelentésből értesülünk, hogy a *mátyástárnai* részesek végre megtalálták a módját, mikép kelljen a *hoffnungsschacht*akkal fennállott viszálykodásoknak véget vetni: megszerezték a *hoffnungsschacht*i telkeket, és már most minden akadály nélkül dolgozhattak. Azt is következtethetjük e jelentésből, hogy, ha sokba került is a vízemelés, még sem lehetett sok vízzel dolguk, mert különben nem mehettek volna le kézi szivattyúkkal 106 ölnyire a tárna talpa alá. A mint későbbben látni fogjuk, a *felsőbiebertárnaiak* nem voltak e tekintetben oly szerencsések, és 20 évvel későbbben lőerejű és vízerejű gépek segítségével sem tudtak félannyi mélységre hatolni az áltárna talpa alá.

Mátyástárna közelében a Galleson testvérek egészen saját kezökbe vették ez időszakban *Andrástárna* birtokát.

1612. július 3-án kinyilatkoztatta Galleson Vilmos a bányabíróság előtt, hogy Spölin Józseffel többé együtt működni nem akar, mert Spölin felesége azt beszélte, hogy a Muner leánya Galleson szeretője, ez pedig nem igaz. Visszaveszi tehát a Spölinnek adott $\frac{1}{16}$ részt, adván neki azért 2000 frtot. ²

1613. július 6-án utasította az alsó-ausztriai kamara Bloenstain Mátyás főkamagróftól, hogy Galleson Vilmosnak 14.667 frt tőke után járó 5%-os kamatokat folyóvá tegyen, de arra is ügyeljen, hogy e pénzt Galleson csak bányamívelési célokra fordítsa. ³

1613. augusztus 11-én megvette Galleson Vilmos Muner Fülöp bányapolgártól a Nagyerdőben fekvő *Andrástárna* $\frac{6}{16}$ részét 3000 frton, és egyszersmind megígérte, hogy ha a bányából nyeresége leend, Muner két leányának Zsófinak és Annának — midőn férjhez mennek — oly nászajándékot fog adni, melylyel meg lesznek elégedve. ⁴

Augusztus 17-én pedig Bloenstain főkamagróftól vette meg Galleson az *Andrástárna* $\frac{3}{16}$ részét 2000 frton. ⁵

Ezek szerint Galleson testvérek egyedüli birtokosai lettek *Andrástárnának*; a Spölinnek, Munernek és Bloenstainnak

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

³ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

^{4 5} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

fizetett magas vételárok tanúskodnak arról, hogy mily rendkívüli bizalommal viseltetett Galleson az ő vállalatához, ámbár a bányában mégeddig nem találtak fejtésre méltó közekeket!

Hogy mi volt már a bányában, azt megtudjuk egy főbejárási jelentésből, mely 1616. szeptember 13-án kelt.

E szerint *Andrástárna* a külszinről meddő kőzetben hajtattott, és a 113-ik ölben éri el azon könnyen mivelhető (schnattigen) telért, mely a *mátyástárnai* telérnek tartatik.

Innen a keresztvágat tovább hajtattott, és a 42-ik ölben egy kereszt eret vágott át, melyben ércnyomok találtattak, de a telér, mivel igen szétágazó, tovább nem vizsgáltattott.

Ettől a 28-ik ölben egy vörös ér vágattott át, és ettől a 15-ik ölben egy jegeczes telér, mely e szerint a *mátyástárnai* telértől a 85-ik ölben fekszik.

Minthogy *Mátyástárnán* a keresztvágatban a *mátyástárnai* és *hoffnungsschacht*i telérek közt 85 öl távolság van, e jegeczes telér alkalmasint az igazi *hoffnungssacht*i telér és bővebb feltárássra érdemes, de Galleson nem sokat vár tőle.

A keresztvágat még a teléren túl 36 ölre hajtattott és Galleson nézete szerint egynehány öl kivágása után egy vastag telért fog elérni.

Javasoltatik, hogy a keresztvágat tovább hajtassék és a jegeczes telér Galleson nézete daczára megvizsgáltassék. A hetenkinti költség a két vágatra a következőképen számíttatik:

A keresztvágat vájatvégén,

1 bányaüggyelő.....	—	frt	50	denár
3 vágár.....	4	"	50	"
1 vágár a talputánvételnél.....	1	"	50	"
1 csillér.....	1	"	30	"
kovácsköltség.....	2	"	25	"
világításra 6 font faggyú.....	1	"	8	"
az irtóknak.....	—	"	50	"
	11	"	63	"

A jegeczes teléren,

3 vágár.....	3	"	—	"
kovácsköltség.....	—	"	50	"
világításra 5 font faggyú.....	—	"	90	"
	4	"	40	"

Összesen... 16 frt 03 denár¹

Galleson reménysége azonban nem teljesült, a keresztvágat mindig keményebb és keményebb kőzetbe jutott, az óhajtvá várt vastag érczes telér pedig nem akart jelentkezni. A vájatvég lassú előhaladása mellett már Galleson is kezdett

¹ Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv.

kételkedni, hogy elégséges lesz-e az ő pénzereje a kitűzött czél elérésére, és a kamarához folyamodott ellátmányért. Ez okból 1617. szeptember 21-én főbejárás tartatott *Andrástárnán*; és jelentik a bejárók, hogy a tárna a 131-ik ölben éri el a *mátyástárnai* telért, a keresztvágot pedig a teléren túl még 150 ölre van behajtva s több kisebb eret átvágott, de föl nem tártá. A vájatvégen a kőzet fekete és igen kemény, s valószínű, hogy a fedőkőzet; javasolják a továbbhajtást és az ellátmány megadását.

E főbejárás után fölkérte Galleston a bejáró bizottságot, hogy egy kis reggelire nála maradjon, mit a bizottság el is fogadott. A reggeli elköltése alatt azonban Galleston annyira lerészegedett, hogy Schwenda Ruprecht nevű sáfárját és egy Ambrosi nevű vájárt a bizottság előtt minden ok nélkül megvert. A bizottság tagjai e miatt igen felháborodtak, és tekintélyöket megsértve érezvén, másnap Gallestont a városházára hívták, és illetlen magaviselete miatt bezáratták.¹

Gallestonnak a roszgrundi völgyben is voltak bányaválalatai. 1617. szeptember 21-én bejáratott az ő *Máriatárna* nevű bányája, melynek neve régebben *Glücksrad* vala.

A bejárási jelentés szerint a tárna egy telér után délfelé 136 öl hosszú, és talált nehány kis érczfészket, melyek leműveltettek. A vájatvégen a telér kemény szarukő, s mivel magas hegy alá megy, nem javasoltatik folytatása.

Ugyanakkor bejárták Gallestonnak *Wilhelmstolln* nevű bányáját is, e tárna északfelé 61 öl hosszú vala, és egy lágy tölteményű jó kinézésű telért tárt föl, mely aranyat is tartalmaz, és jó zúzó érczeket. Javasoltatik továbbhajtása.²

Hogy Galleston Vilmos mily vérmes reményű bányász volt, kitetszik abból is, hogy még 1613-ban engedélyt kért, hogy a Roszgrundban az ő *Máriatárna* nevű bányája mellett egy olvasztót építhessen; erre meg is kapta szeptember 14-én az engedélyt, de azt nem használta föl, mert a várt bőséges ércztermés *Máriatárnából* kimaradt.³

1612. szeptember 5-én fölmérte Thailer Boldizsár bányamester *Windischleuten alsótárnát*, és azt találta, hogy az az előleső ellenlejtés telérig 68½ öl hosszú, innen pedig a vájatvédig 19 öl. A *felsőtárna* 7 óra irányban északfelé hajtva meddő kőzetben 60½ öl hosszú a telérig, a teléren pedig 11—12 óra irányban északfelé 43½ öl. Az *alsótárna* 16½ öllel mélyebb mint a *felső*.⁴

1614. május 2-án átengedte Selmecz városa a *Windischleuten* bánya $\frac{7}{16}$ részét Thonrädl Kristófnak újabb 5 évre

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

hübérbe, július 24-én pedig a kincstár adta neki újabb 5 évre hübérbe a Teiner-féle részeket.¹

1617-ből is találunk *Windischleutenre* vonatkozólag egy július 12-én kelt jelentést, melyben az áll, hogy a *felsőtárnában*, mely a telérig 53 öl hosszú, északfelé (überm Arm) a régiek által a telér után 19 öl vájatott ki, Thonrädl birtoklása alatt pedig még ezen felül 14 öl. Találtattak szétszórva kis mennyiségben igen gazdag érczek, de a kőzet keménysége miatt nagy veszteséggel dolgoztak. A telér a vájatvégen egészen meddő és igen kemény, további föltárását nem javasolják.

Az *alsótárnában* a tárnától jobbfelé egy ellenlejtés éren hajtatik egy vájatvég igen kemény telértölteményben és javasolják, hogy e vágat a fekübe vagy fedübe helyeztessék át, és a telér minden 10-ik ölben egy keresztvágattal megvizsgáltassék.²

Thonrädl nem volt igen vérmes vállalkozó, a mint azt *Andrástárnánál* láttuk, melyre semmit sem akart költeni; azért még sem tudott ellentállani a *windischleuteni* kecsegtető gazdag ércznyomoknak, és 10 évig szép összeget költött e vállalatra minden eredmény nélkül; a min egyébiránt nem is csodálkozhatunk; mert a fentebbi leírásból látszik, hogy ők nem azt a régi bányát nyitották meg, melynek érczei valaha oly rendkívül gazdagok valának, hanem egészen új tárnákat kezdtek; és térképök nem lévén, valószínűen senki sem tudta már, hogy hol jöttek elő ama gazdag érczek, és a művelés tisztán vak szerencsére folytattatott.

A *bélabányai* művekről találjuk 1612. márczius 29-én följegyezve, hogy a *Siebenweiber* mögött mélyített *Mátyásakna* már 15 lachter mély, de tele van vízzel. E bányánál van Vngedewnek $\frac{7}{16}$ része. Az akna igen jó helyen van kezdve, és javasoltatik a víz kiemelése és az akna folytatása.

A *Dávidtárnánál* van Vngedewnek $\frac{5}{16}$ része, itt dolgozik 6 vájár. Egy aknát mélyítettek le 5 ölre és találtak benne ércznyomokat; egy agyagos ér 4 latos, a víz miatt nem mehetek tovább, most a tárnát hajtják, mely már 90 öl hosszú, és csak 10—12 ölre van az aknától. E művelés igen jó reménységre jogosít.³

1613. szeptember 28-án főbejárás tartatott a *bélabányai altárna* ügyében. Jelen voltak: Bloenstain Mátyás főkamaragróf, lerchenbergi Fleisch György körmöczi alkamaragróf, Lienpacher János selmeczi kir. pénztárnok, Lanser Lénárd kir. könyvvívó, Hag Rudolf, Theiler Boldizsár bányamester,

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Theiler András és Vichter Pál bányatisztek, Bela János bányabírói irnok, továbbá: Reitter Ulrich, Balbierer Boldizsár brenneri gondnok, Peer Péter bányatiszt, Ivanisch György bélabányai bányamester és Rückschlosz György városi irnok.

Miután az altárna vájatvége már 87 ölnyire van a *Miklósaknán* túl és léghiánynyal küzd; azt határozták, hogy tágasabb légvezető csatornákat kell bevinni, melyeknek segítségével a tárnát 300—400 ölre is lehet majd hajtani. Egyébiránt a felszínen 30 öllel a vájatvég előtt van egy nagy horpadás, melynek hányóján telérdarabok is láthatók; ha a vájatvég ezt a telért elérte és az művelésre érdemes, le fog folyni a horpadásból a víz, és ott a teléren lyukasztani lehet az altárnával.¹

A tágasabb légvezető csatornákat azonban nem építették be, hanem 1614. július 10-én *Erzherzog Ferdinandschacht* név alatt 100 ölnyire a *Miklósaknától* egy új aknát kezdtek lemélyíteni.²

Egy 1615. május 25-én kelt jelentés szerint *Dávidtárna* 8—9 óra irányban hajtva nyugat felé 103 ölnyire haladt mint keresztvágot, ott pedig régi evésekbe jutott, melyekben jó érczek nyomai találtattak. Az evések 51 ölnyire kitakarítottak, de mivel még ott sem érték el az eleven kőzetet, és talp alá sem mehettek, folytatták a keresztvágot egy régi akna felé 19 $\frac{1}{2}$ ölnyire és ez aknától még 28 ölnyire vannak. Az evésekben talált érczes darabok 18, 19 és 20 latot tartalmaztak.³

1616. június 30-án jelentik, hogy a keresztvágot *Dávidtárnában* már 41 ölnyire haladt az akna és telér felé, és attól még csak 8 ölnyire van. Javasolják, hogy a kincstár ezt az igen jó reménységű vállalatot segítse.⁴

A *Nándorakna* mélyítése ez idő alatt folytattatott, de az *altárna* vájatvége szünetelt.

1617. április 3-án Gonda Zsigmond a bélabányai lelkész mostoha fia, midőn *Nándoraknába* Bélabányán kötélén beszálott, a kötélről leesett és meghalt.⁵

Ez időszakban a *thiergarteni* bányát igen jó reményű vállalatnak tartották; 1612. április 14-én eladatott *Thiergarten* $\frac{2}{16}$ része 100 frtéért, a következő év június 3-án pedig $\frac{1}{16}$ része 35 frtéért.⁶

1612. szeptember 4-én jelentí Theiler Boldizsár bányamester, hogy a *thiergarteni felsőtárna* 11—12 óra irányban észak felé 77 öl hosszú. A tárnaszájtól a 27-ik ölben van az első ereszke; innen 12-ik ölben van a második ereszke, mely

5 öl mély; innen a vájatvégig 35 öl. Az *alsótárna* 18 öl hosszú, és 16 $\frac{1}{2}$ öllel mélyíti alá a *felsőtárnát*.¹

1612. augusztus 29-én a kincstár és a Brennerszövetkezet megegyeztek, hogy a *Rother Tschubernik* vasbányát közösen műveljék.²

1614. április 5-én jelenti a bányabíró, hogy miután a *kornbergi altárna* ugyan azon ereknek elérése végett hajtatik, melyek *Mátyástárnában* műveltetnek, ezeken pedig a *mátyástárnai* talp alatti művelések már 65 öllel mélyebbre haladtak, mint a *kornbergi altárna* szintje, és az érecek a mélységben mindig silányabbakká lesznek; a *kornbergi altárnában* pedig a kőzet oly kemény, hogy évenként alig lehet 7—8 ölet kivágni és a költség hetenkint 40 frtot meghalad; tanácsosnak tartaná, hogy ez az altárna egyelőre szüneteljen, s e helyett inkább a *Szenháromság-altárna* hajtassék erőlyesebben.³

E javaslat következtében biztosítani kívánták a *Szenháromság-altárna* jogait; és ámbár kiderült a bányabírószági régi jegyzőkönyvekből, hogy ez a tárna már 1549-ben szeptember 19-én *unter des Jerubins Garten* név alatt altárnai jogokat nyert, még is újlag felruháztatott az 1614. április 25-én minden altárnai jogokkal.⁴

Ez időszak végéről találunk a hodrusi *Mehlbeerleuten* bányáról is némi adatokat. Egy főbejárási jelentésben, mely 1617. május 13-án kelt, mondatik, hogy a tárna telér után hajtattott, és 50 öl hosszú, a vájatvégen kemény kőzet van és most nem műveltetik. A tárna közepe táján van két ereszke, az egyik 8 öl mély, most 2 ölnyre víz áll benne, a vájár azt mondta, hogy a fenéken 10 latos érez van. A másik ereszke 6 öl mély, az érezből vett próba 3 latot tartalmazott. Zúzóérez volna itt elég, de félhető, hogy nem fogja fedezhetni a termelési, fuvarozási és zúzó költségeket.⁵

Birtokváltozások fordultak elő ez időszakban a *St.-Michael in Krecsengrund*, *St.-Johannesstolln*, schifftrisbergi *Reichelbeertárna*, *Deutschleuten*, *Jerubinersstolln* az Óvár mögött, és *Mehlbeerleuten* nevű bányáknál.⁶

Kachelmann János szerint a hodrusiak fellázadtak volt 1614-ben és azt kívánták, hogy a városbíró Hodruson lakjék, de legyőzettek és a kolomposok lefejeztettek.⁷ Meg nem foghatom, hogy honnan merítette Kachelmann e hírét, én annak irataink közt semmi nyomát sem találtam; már pedig, ha Hodruson lázadás lett volna, bizonyosan részt vettek volna abban a bányászok is, kiknek elítéltetésök csak a

¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁷ Kachelmann János: Das Alter u. S. D. u. B. 165. l.

bányabíróság útján történhetett, s ennél fogva a bányabírószági jegyzőkönyvekben nyomot hagyni kellett volna.

1615. augusztus 22-én bejelentette a kir. kohótiszt Weigl Bertalan, hogy a királyi kohóban egy pár ezer rümpel mátyástárnai érc hiányzik, és kérte a bányabírószágot, hogy az olvasztó munkásokat vallassa. A vallatás megtörtént, de senki sem tudta, hogy az ércz hová lett; s evvel az egész ügy abban hagyatott.¹

Az 1616-iki „*Schurfbuch*“ szerint, mely 1618. szeptember 6-án iktattatott be a bányabírószági jegyzőkönyvbe, 257 külön bányavállalat létezett Selmecz vidékén.²

Az okiratok között látható lajstromából e bányavállalatoknak kitetszik, hogy azoknak legnagyobb része nem bírt semmi értékkel és jövedelmet soha sem adott; hasonló aránytalansággal találkozunk a vállalkozók között is, kiknek száma 107-re megy, de csak igen kevesen vannak közöttük nagyban vállalkozók.

A kincstár 159 bányánál volt részes, és mióta a Khiekmann-féle birtokot elfoglalta, első volt a bányák számára nézve, ámbár a jelentékenyebb bányáknál csak kevés része vala.

A Brennerszövetkezet 146 bányának volt részese, és ezek nagyobb részének principálisa. A Brennerszövetkezethez tartozott: Gienger Frigyes, Lienpacher Gottfried, a Vichter örökösök, Frisowitz János örökösei, Reutter Anna szül. Siceli, Khayser Mátyás, Reul János, Khern Anna, Wenger János, Ungedew Zsófia, Harter Anna, Lanser Lénárd és Wosinger János.

53	bányánál	részes	volt:	a Theining	er család,
43	"	"	"	a Lorberer	család,
39	"	"	"	Vichter	János,
25	"	"	"	a Pollner	család,
23	"	"	"	Ublhopf	Sámson,
13	"	"	"	Wachauf	Boldizsár,
12	"	"	"	Fuchs	Ágost örökösei,
11	"	"	"	Igelshofer	család,
9	"	"	"	Schappelman	János, Daniel
Frigyes és Meiser Menyhért,					
8	bányánál	részes	volt:	Daniel	János,
7	"	"	"	Füderscheim	Péter,
5	"	"	"	Pockh	János, Carl Mihály és
Unger János.					

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv. ² Ugyanott. Lásd az okmányok közt XXVI.

4 bányánál részes volt: Esopus Mátyás, Markus Mátyásné, Steblig János, Unverzagt András, Richter Mihályné, Repischka Mátyás, Gast Kristófné és Fradl Pál.

3 bányánál részes volt: Puchler Lipót, Moszdickhné, Dier Konstantin, Lienpeckhné, Fradl Pálné, Pribitzer Sebestyén, Markus Mátyás, a Galleson testvérek és Staub Mária.

2 bányánál részes volt: Stöckhel Dávid, Strasser Farkas, Muner Fülöp, Glenkh János, Tarkha László, Lang Tamás örökösei, Hebeauf Márton, Mockh Lénárd, Wosár Mátyás és Knot Mihály.

1 bányánál részes volt: Heiniger János, Schemerka Dániel, Moyses, Achhauser Mihály, Rosenmann György, Khundt Farkas, Grosz János örökösei, Nemes Kristóf, Saltzer család, Jarosch Mihály, Weisko Boldizsár, Grienperg Simon, Stamer Jónás, Linkhné örökösei, Seyetz örökösei, Prod wurst Jónás, Glockher János, Prunn Frigyes, Tsernákné, Fischer Boldizsár, Prechtl János, Grosz Kristóf, Ezler Mihály, Lukácsné, Crenz János, Metzner János, Walkovitz Mihály, Pürghändl Mihály, Verdien Márton örökösei, Turtchein Menyhért, Moschari Simon, Schnierer János örökösei, Kirschner Zsuzsi, Falm Péterné, Schmiedt András, Roszka Mátyás, Rosenauer Pál, Schmiedt Kristóf, Polczy Gergely, Canter András örökösei, Doctor Christus, Gast Kristóf, Thonheuser András, Treutler János, Peitler Gáspár, Stössel Jónás, Greiner János, Schemecker Dániel és Schwartz Jakab.

Egyébiránt meg kell jegyeznünk, hogy a bányavállalatok eme jegyzéke igen hiányos; így például nincsen felsorolva: *Felsőbiebertárna, Andrástárna, Mátyástárna* stb.

1617-ben december 29-én visszaadta a kincstár a megboldogult Theininger Anna örököseinek: Khern Erhard főörökösnök, valamint a Markus és Voit örökösöknek az 1607-ben tőlök 10 évre hűbérbe átvett bányabirtokot.¹

9. A körmöczi bányák 1612—1617-ig.

Körmöczbányán ez időszak alatt jó rendben folyt az üzem. Az 1611. június 17-én kelt fentebb közlött jelentésből láttuk, hogy a körmöczi kincstári tisztek nem éppen a legjobb egyetértésben lehettek a város hatóságával, mert arról panaszkodnak, hogy a város a kamara intézkedéseit semmibe sem veszi. E jelentés végén az javasoltatik, hogy a solergrundi vízerőre egy fűrészmalom építtessék a bánya számára.

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

Bloenstain kamaragróf valószínűleg jóváhagyta e javaslatot és kivitelét elrendelte, a városi hatóság pedig abban szabadalmainak megsértését vélte látni, és a felépítés ellen tiltakozott; ez a tiltakozás nincs ugyan meg, de meg van a főkamaragróftól egy 1612. június 16-án kelt levél, mely erre vonatkozik; a főkamaragróf e levélben szemökre veti a körmőcieknek, hogy neki goromba hangon irtak, s hogy Ő Felségét csak olyan bányapolgárnak tartják, mint ők magok; erősíti, hogy ő csak a bányászat javát akarja, a város szabadsalmait meg nem sérti, és a fűrészmalmot felfogja építeni.¹

A *Goldkunsthändlung* gondnoka ez időben Freiseisen György volt, ki 1586-ban hivatott be Salzburgból a gondnoki állomásra. 1612-ben a fia Kristóf Christian Freiseisen kinevezetett az atyja mellé gondnoksegéddé.²

1613. május 30-án Wenger Mihály lett körmőcezi kir. könyvvivő, és utasítás adatott számára.³

1614-ből és 1615-ből meg van a körmőcezi alkamaragróf számadása, hogy 1614. elejétől kezdve 1615. szeptember 15-ig kinek és mennyit fizetett ki?⁴

E számadásból látjuk, hogy a királynénak évenként 5000 rajnai forint járt a körmőcezi kamarától; és hogy Körmőcztől 1614-ben a királynak és királyi hivataloknak Bécsbe 15,301 frt 20 denár, különféle katonai hivataloknak 19,246 frt 87 denár, Galleson Vilmosnak 6,000 frt és a selmeczi kamarának ellátmányképen 23,129 frt 16 denár küldetett, összesen pedig 89,331 frt 27 denár kiadatott.

1615-ben szeptember 15-ig 56,206 frt 27 denár adatott ki Körmőczön, mely összegből Selmeczre, mint ellátmány 21,000 frt ment. Végre az is ki van mutatva, hogy a kamara ez időben 149,681 frt 85 denárral volt adós, mely összegnek legnagyobb része kamatnélküli tartozásokból állott.

Besztercebányára nem küldetett ellátmány, az tehát jövedelmezett, valamint Körmőcz is, mert a kiadások közt a körmőcezi bányászat nem fordul elő.

Egy érdekes ajánlatot találunk irataink közt Winterholer Péter augsburgi polgártól, ki 1615. november 12-én írja Teschenből, hogy ő ezelőtt 10 évvel Engelsbergen, Siléziában, az ottani aranybányánál olyan inventumot és mesterművet hozott létre, a melyet még az egész római birodalom nem látott, s mely szerint ő az érczekben levő legfinomabb arany-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XVII.

² Ugyanott.

³ Schmidt F. id. m. IV. 305. l.

⁴ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XXII.

szemecskéket is minden veszteség nélkül és igen kevés költséggel megnyeri. Ajánlja magát, hogy Kőrmöczőn találmányát kicsiben vagy nagyban alkalmazhassa.¹

Winterholer állítólagos találmánya abból állott, hogy a termésaranyat kis forgó malom-szerű edényekben higanyval foncsorítsa és úgy megnyerje. De nagyot füllentett Winterholer akkor, midőn ezt az eljárást az ő saját találmányául hirdette, mert a termésaranynek ily módon foncsorítása 1300 körül találtatott fel, és 1345-ben Bergreichensteinban 350 ily foncsorító malmocska volt üzemben.²

Az udvari kamara azonban és a kőrmöczi tisztek nem tudtak a régi eljárásról semmit, és az ajánlat tárgyában tanácskozásokat tartottak Winterholerrel, ki maga is leérkezett Kőrmöczre. E tanácskozások eredményéről jelentést tettek a tisztek a főkamaragrófhoz 1617. április 22-én, és azt mondják, hogy Winterholer találmánya abban áll, hogy ő a zúzott érczisztet higanyval összedörzsöli, s így belőle az aranyat megnyeri; mivel azonban ez által az eddigi kezelés a marák megnyerhetése miatt nem nélkülözhető, sőt a foncsorításhoz 4 külön ember kívántatik, s ez által, valamint a készü-lék felállítása által a költségek csak növekednének, az arany foncsorítását pedig mostan hetenkint egy pár asszony egy nap alatt kevés költséggel elvégzi; mindezen okokból nem javasolják, hogy Winterholer találmánya nagyban alkalmaztassék; czélszerűnek tartanak azonban, hogy kisebb mértékben vagy 6 malomkával kísérlet tétessék egy zúzónál.

Winterholer még egy másik találmányát is bemutatta, mely szerint ő minden vasból aczélt tud készíteni; evvel is lehetne egy kísérletet tenni, ámbár a pénzverőben eddig évenkint csak 20 mázsa aczél fogyasztatik, és azt Stájerországból elég jutányosan meg lehet szerezni.³

A bányauzemre nézve jelenti Freiseisen Kristóf gondnoksegéd 1616. május 4-én, hogy *Mátyásaknából* a legmélyebb szinten hajtott *fedűvágat* már 60 öl hosszú és elérték vele a kvarezos eret, melyből egy zúzóban legközelebb próbát fognak tenni.

Jelenti továbbá május 13-án, hogy a *Sturz*-ban hajtott *fekűvágattal* a 45-ik ölben egy kvarezos vastag eret értek el, melyből az ünnepek után próbát tesznek.

Annaaknánál megkeskenyült az ércz, de mivel az ér eleven kőzetbe vonúl, reménylik, hogy ismét megjavúl.

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XXIV.

² Th. Haupt Bausteine II. 42 l.

³ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

Az aranytermelés hetenkint 6 márka.¹

1617. augusztus 31-én Winkelmüller János körmöczi bányamester előtt szerződés kötött egy régi *Szt.-János* nevű tárna megújítása végett a kincstár és Rosenauerné között; a kincstár képviselői voltak: Lerchenbergi Fleisch György alkamaragróf, Geyer Miklós kir. gondnok és Freiseisen Kristóf kir. gondnoksegéd; Rosenauerné képviselője volt az ő fia Raffel György. A szerződésben megállapított, hogy Rosenauerné a *Szt.-Jánostárnát* megújíthatja és szállításra használhatja addig, míg arra a *Goldkunsthdlgung*-nak szüksége nem lesz, hogy ha azonban ez a szükség bekövetkeznék, akkor a tárnát minden kárpótlás nélkül köteles átengedni a kincstárnak.²

Ez időszakban a kuttenbergi bányát Csehországban egy bizottság vizsgálta meg, melynek elnöke lerchenbergi Fleisch György körmöczi alkamaragróf vala; a bizottság munkálatával annyira meg volt elégedve az alsó-ausztriai kamara, hogy 1616. június 22-én kelt rendeletével megengedte Fleischnak, hogy tekintettel a kuttenbergi vizsgálatok alatt tanúsított tevékenységére: jutalmul egy 100 koronát érő aranylánczot készíttethessen magának, és annak költségeit elszámolhassa.³

1612-ből egy feljegyzés található irataink közt, mely szerint 1612. május 5-től szeptember 22-ig kiveretett Körmöczön:

314márka 9pizétaranyból22,204db.duc. = 33,306 frt — den.
16,959 " — " ezüstből denárokbán... 75,902 " 14 "
2,105 " 24 " " tallérokban... 18,106 " 25 "

E szerint egy márka aranyból 77 ducat, vagyis 106 frt 17 denár veretett; az ezüstből vert denárok értéke bizonyosan hibásan van kitéve 75,902 frt 14 denárnak, s valóbbszínű, hogy 175,902 frt 14 denár, mely esetben 1037 denár került ki egy márkából; tallérokban pedig 8 frt 60 denár veretett egy márkából.⁴

1614. szeptember 1-én rendeltetett, hogy a ducat 210 denárral, a tallér pedig 126 denárral darabonként vétessék számba.⁵

1617. december 17-én kérdést tett a selmeczi kamara a körmöczi tisztviselőknél, hogy a kohóezüst Körmöczön is csak 15 latos finomsággal számíttatik egy márkára, mint Selmecezen, vagy nem? Erre a körmöcziek december 22-én válaszolták, hogy az ezüst a kohóktól ott is csak 15 latos finomsággal vétetik számba; lehetne ugyan egészen tiszta ezüstöt is készíttetni, de akkor az olvasztási fogyatéknél rendkívül nagy lenne.⁶

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XXIX.

^{3 4 5 6} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

10. Úrvölgyi, pojnikai, bóczai és jolsvai bányák 1612—1617-ig.

Az *úrvölgyi bányát* illetőleg megemlítettük már fentebb, hogy 1611. utolsó negyedében a *Costialligenfeld*-en gyönyörű szép vastag érczet nyitottak fel; 1612. első negyedéről is meg van a szakmánykönyv, melyből kitetszik, hogy a fejtésnél 219 vājár, a föltárásnál pedig 42 vājár alkalmaztatott, tehát a mult évi utolsó negyedhez képest 22 vājárral több a fejtésnél és 3 vājárral több a föltárásnál. A *Costialligenfeld*-en pedig a *Krügerskühr* személyzete ez évnegyedben 50 vājárra emeltetett, a szállításhoz 25 takarító volt szükséges; a szakmány volt $\frac{5-6}{4}$ párnért 1 frt.¹ Egyéb hírtünk nincs ez időszakból a bányáitzemről.

A kohók termeltek: 1612-ben 9,704 mázsa rezet,

"	"	"	1613-ban 7,571	"	"
"	"	"	1614-ben 7,470	"	"
"	"	"	1615-ben 8,114	"	"
"	"	"	1616-ban 6,977	"	"
"	"	"	1617-ben 7,526	"	" ²

1612. június 1-én megújította az alsó-ausztriai kamara a rézművek számára adott régi utasításokat és kibővítette.³

1617. márczius 31-én szerződés kötött a beszterczebányai új kobó sáfárjával Poggnér Sebestyénnel 3 évre; e szerződés szerint tartozik Poggnér 32 lovat tartani és avval minden fuvarozást a kohó körül és az úrvölgyi bányánál teljesíteni. A 32 ló tartására kap a szertárból hetenkint 50 viertl zabot à 25 denár, ha pedig a zab a piacon olcsóbb, akkor a piaczi áron, de ha drágább, csak 25 denáron; kap továbbá 80 szekér szénát. Minden, Úrvölgyről a kohóba leszállított parn ércz után kap 7 denárt. A kohó körül teljesítendő salak stb. fuvarokért kap minden olvasztó után, mely üzemben van, hetenkint 1 frt 75 denárt; az útcsinálásért hetenkint 1 frt 50 d. Egyes rendkívüli fuvarokért kap egy napra 4 ló után 1 frtot, 2 ló után 50 denárt és egy ló után 25 denárt; hogy ha pedig a lovak éjjel is kimaradnak, kap még ezenkívül 75, 40 és 20 denárt.⁴

1612-ben *Pojnikon* újra akartak nyitni egy régi bányát, melynek bányóján 56 fontot ólomban és $\frac{1}{2}$ latot ezüstben tartalmazó érczdarabokat lehetett találni; az mondatik e bányáról, hogy a városhoz közel fekszik. Június 26-án kérték a

¹ ² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Schmidt F. id. m. IV. 230. l.

⁴ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

pojnikai polgárok, hogy nekik a megnyitáshoz egy ács és egy csillér adassék segítségül.¹

A *bóczai* bányaszatról is találunk ez időszakból néhány jelentést.

1612 május 31-én jelenti Haberman Bernát *Bóczáról*, hogy a *Martinko* bányában igen rossz a léghezam; minthogy pedig a fejtés a mélységben tűzzel eszközöltetik, igen sok bajt okoz a léghezam hiánya, mert a fa nem akar égni, és a tüzelés után egy hétig sem lehet bemenni a bányába; a múlt héten maga is alig tudott a munkásokkal kimenekülni.

A *Szt-János* bányában *Gergelyakna* lyukasztott a tárnával, s már most könnyebb lesz a munka.

Panaszkodik a rossz munkásokra.²

1616-ban kelt jelentések bővebb felvilágosítást adnak e két bányáról; május 11-én jelentik, hogy a *bóczai Szt-János* bánya a múlt évben már veszteséggel kezeltetett, az idén pedig a termelés még kisebb lett, s az érczek elszegényedtek. Javasolják, hogy adassék ki vállalkozóknak 10 évre hűbérbe.³

1616 június 19-én pedig jelenti Wenger Mihály körömözi könyvvivő és Geyer gondnok, hogy miután a múlt évben megadatott az engedély, hogy a *bóczai Martinko* bánya újból megnyitassék, és alája egy mélyebb tárna hajtassék, ők a régi tárnát megújították; el is érték a talp alatti evéseket, és azokból kiemelvén a vizet, a telért mind az északi, mind a déli oldalon és a fenéken vastagnak és szépnek találták; de a *bóczai bányamester*, ki egyelőre a felügyelettel meg lett bízva, jelenti, hogy a telér oly kemény, hogy azt csak tűzzel lehet lemivelni, a tűz pedig annyira megromítja a levegőt, melynek forgalma nincs, hogy hatása igen kevés, és csak ritkán lehet a bányába menni, a művelés tehát igen költséges.

Ezen segítve lenne ugyan, ha az alsó tárna bevégeztetik, és az evésekkel átlyukasztatik; de mivel erre még 9 öl volna kívágyandó, egy ölért pedig 40 frtot kell fizetni, az áttörés 300 frtnál többbe fog kerülni, és ők azt vélik, hogy e nagy költség megadása előtt a dolgot még egyszer meg kellene fontolni. Az evésben az északi oldalon szép a telér, és az arany szabad szemmel is látható, de a zúzóban tett próba eddig 54½ pizét aranyat adott, melynek beváltási összege 98 frt 60 denár; az összes felnyitási, termelési, és zúzási költségek pedig eddig már 218 frt 54 denárra rúgnak; ebből a kincstárra és a Lorberer örökösökre $\frac{3}{7}$ rész = 72 frt 85 denár esik. Báró Thököly Késmárkról, és Szentiványi Mihály

¹ ² ³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

bóczai birtokos, kik egyenkint $\frac{2}{7}$ részt bírnak, többszöri megintésre sem akarnak költséget adni, s azt kívánják, hogy a kincstár a költségeket a jövő nyereség reményében előlegezze.¹

E jelentés után minden elfogulatlan szakértő a legjobb reménységet táplálhatta volna a *Martinko* bánya jövője iránt; de a körmöczi urak, ámbár szabad szemmel látták a telérben az aranyat, még sem mertek néhány száz forintot fordítani a bányának művelhető állapotba való helyezésére, és 1617. márczius 5-én elhatározták, hogy a *Martinko* és *Pomahajbo* bányákat Bóczán 1620-ig Schloszer Tóbiás és Pál testvéreknek hűbérebe adják, minden hozzá tartozóval együtt; e bányák részesei voltak ekkor:

a kincstár	$\frac{3}{7}$	részszel
Bockh Ábrahám	$\frac{1\frac{1}{2}}{7}$	"
Ifjabb Szentiványi Mihály	$\frac{1\frac{1}{2}}{7}$	"
Haberman Bernát mint Thököly megbízottja	$\frac{1}{7}$	"

A bányákhoz tartoztak: egy lakóház, egy sörfőző, egy zúzó, egy kovácsműhely, és egy olvasztóház a hozzávaló szerszámokkal.²

A hűbéresek valószínűleg abba hagyták az egész művelést, mert munkájok eredményéről nem találunk semmi jelentést.

1613-ban Klockher János és Hinterholzer Christian a főkamagróf parancsolatjára megtekintették és bejárták a *Jolsva* mellett levő régi bányákat, melyeket Friesovitz János nyitott fel újabb időkben.

Szeptember 12-én jelentik, hogy a *Schnitting*-hegyben sok régi horpadás látszik, ezek közül egyet Friesovitz megnyitattott, és 11 ölre kitakarítottott, hol régi évésekbe jöttek; a berakva volt darabokon sárga-rézércz látható, de eleven telért nem láttak. Jó lenne egy tárnával ez evés alá menni.

A *Lischnig* hegyben van egy ólomtelér 6 óra csapással kelet felé, dülése észak felé; a telér elég vastag, és az ércz jó tartalmú; de most a termelt érczeket 29 ölnyi mélységből egy keskeny hágcsón kell kosarakban kihozni; itt is használna egy tárna.

Maschnán két függélyes akna van, egymástól 14 ölnyire. Az egyik Schwandrosz Istváné, és 15 öl mélységre megnyitattott Friesovitz által. Azt mondják, hogy itt jó ezüstérczek voltak, de a földbirtokos Széchy Tamás megtiltott minden művelést, s így a bánya összeomlott. A másik akna a *Polag-genschacht*, itt nem látszik ércz, és a kőzet igen kemény, csak tűzzel lehet dolgozni.

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

Szemben ez aknákkal, a másik oldalon van egy kovand-telér, melyet az olvasztásnál jól fel lehetne használni.

Jolzsza városa alatt egy jó mértföldnyire van egy sziklás helyen egy régi bánya, melyről azt mondják, hogy ott sok higanyt termeltek. A telér igen kemény, és ezüstércz látszik benne.

A város felett *Murány* felé, a baloldalon, egy völgyben, mely *szuchi-potok*-nak neveztetik, valaha terjedelmes arany-mosás volt, és még most is szép aranszemeket lehet a patak homokjából mosni. Javasolják, hogy ott egy mosómű állítás-sék fel.

Végre megemlítik, hogy a munkásokra senki sem vigyáz, akkor mennek dolgozni, mikor kedvök tartja, egy-két műszakot dolgoznak hetenkint, s azért az egész hetibért, 1 ffrt 25 denárt megkapják.¹

Nincs később e bányáknak semmi nyoma iratainkban; valószínű, hogy Friesowitz felhagyta; és az különös, hogy a *Jolzsától* nem messze fekvő *vashegyi* vasérczekről ez időkben nem tétetik semmi említés, talán azért, mert magánbirtokot képeztek.

II. Különféle intézkedések 1612—1617-ig.

Hoffman György és Péch Zsigmond a kassai kamara tanácsosai 1611-ben egy terjedelmes jelentést terjesztettek be a szepességi bányákról az alsó-ausztriai kamarához, mely azt véleményadás végett leküldte Bloenstain Mátyás főkamara-grófhhoz.

A szepesi jelentésben föl vannak sorolva az akkori bányák, de helyiségek oly kevésse van megjelölve, hogy a jelentésnek 'most semmi hasznát sem vehetjük, s egyrészt ezért, más részt pedig nagy terjedelme miatt nem vettem fel azt az okmányok közé. A felterjesztést bekísérő rövidebb jelentést azonban felvettem,² s ebben megemlítettik, hogy a szepesi bányák főbérője Roll Antal, valamint az előtte volt bérőlk is nagy jövedelmet húztak e bányákból.

Bloenstain e jelentésre azt vélte, hogy küldessék ki a Szepességre egy szakértő bizottság. Az alsó-ausztriai kamara a főkamaragróf javaslatát lényegében elfogadta, és a szepesi bányák megvizsgálására Hoffmann György kamarai tanácsost, Bloenstain Mátyás főkamaragrófot, Fleisch György körmöczi alkamaragrófot kiküldetni határozta, s ezek mellé rendelte

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

² Ugyanott. Lásd okmányok közt XX.

Ziekhher Lőrinczet az udvari kamarától, Geyer Miklós körmöezi gondnokot, Theiller Boldizsár selmeczi bányatisztet, Viehter Pál selmeczi bányatisztet, és Ürvölgyről egy bányatigyelőt;¹ de nincs nyoma iratainkban, hogy az illetők a vizsgálatot csakugyan végrehajtották volna.

1614-ben pedig Hag Rudolf beszterczebányai gondnok, és Spölin János József volt selmeczi pénztárnok küldettek mint szakértő biztosok Nagybányára, és márczius 11-én oda el is utaztak.²

E korszakból megemlítenők még a következő intézkedések:

1612. október 22-én rendelte az alsó-ausztriai kamara, hogy a bányavárosok minden ügyben csak egyedül az alsó-ausztriai kamarának vannak alárendelve, tehát a nádor rendeletei a bányavárosokban érvénytelenek.³

1612. május 6-án kelt rendelettel megtiltatott a bányák számára fentartott erdőkben a legeltetés.⁴

1612. június 12-én szigorúan eltiltotta a király a bányák számára fentartott erdők pusztítását és legeltetését.⁵ E rendeletet a király 1612. október 10-én ismételte.^{5a}

Az 1613. évi 40-ik törvényczikk rendeli, hogy mivel Beszterczebánya városa nem akarja teljesíteni a múlt országgyűlésen hozott törvényt, mely szerint minden nemzeti és vallási különbség nélkül szabad a városban birtokot szerezni, a megszabott 2000 frtnyi büntetésben elmarasztaltatik, és e bírság a várostól behajtatásék.⁶

1614. június 18-án rendeli II. Mátyás király, hogy Körmöcz városa ne avassa magát a bányászati és erdészeti ügyekbe, mert hatósága azokra nem terjed.⁷

1616. október 27-én meginti az alsó ausztriai kamara Selmecz városát, hogy minden ügyében magát a kamara alá tartozónak tekintse, melynek rendeletei mindig Ő Felsége jóváhagyásával adatnak ki; e rendeleteknek tehát engedelmeskedjék.⁸

1615. szeptember 7-én egy folyamodványt nyújtottak be a selmeczi bányapolgárok Bloenstain Mátyás főkamaragrófhhoz, és bepanaszolják, hogy I. Mátyás király privilegiuma daczára olyan polgárok is gyakorolják az italmérést, a kik sem bányát

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XIX.

² Ugyanott.

³ Schmidt F. id. m. IV. 304. ⁴ Ugyanott 301. l.

⁵ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XXVIII. ^{5a} Ugyanott.

⁶ Schmidt F. id. m. IV. 323. l. ⁷ Ugyanott 324. l.

⁸ Selmeczi városi levéltár. Lásd az okmányok közt XXV.

nem művelnek, sem ezüstöt be nem váltanak, és a hetenkinti köteles 2 frtnyi bányaveszteséget sem tudják kimutatni; kéri tehát a főkamagróft, hogy őket, miután nagy veszteségeket szenvedtek a bányáknál, és teljesen ki vannak merülve, ősi jogaikban megvédekezze, és a város hatóságát a rendeletek szigorú megtartására utasítsa.¹

Érdemesnek tartom még a következő védelmi intézkedéseket is megemlíteni.

1613. szeptember 25-én jelentik a körmöczyi tisztviselők a főkamagrófnak, hogy az ellenség ellen való védelem tekintetében miképen állanak.

1. A bánya- és kohómunkások között használható 20 lovas és 300 gyalog, de csak 2—3 hétig.

2. A tisztek és pénzverők között lenne 25 lovas és 75 gyalog, de szintén csak 2—3 hétre.

3. Fegyverekben nagy a hiány, kérnek szerszámot 25 lóra; 200 kardot, 100 puskát, 50 hellebárdot; puskaapor van elég.

4. A mi a költségeket illeti, erre nézve szomorú tapasztalást tettek az utolsó háború alkalmával, melynek végezte után az alsó-ausztriai kamara a kiadások minden tétele ellen nagy nehézségeket emelt. De ha a főkamagróf magára vállalja a felelősséget, vagy az alsó-ausztriai kamarától egy rendeletet kieszközöl, akkor nem lesz semmi akadály.²

1613. december 21-én figyelmezteti Koháry Péter a főkamagróft, hogy hallomás szerint, mivel a Duna be van fagyva, a törökök nem sokára meg akarják rohanni a bányavárosokat; jó volna tehát Báthra 3—4 száz gyalogpuskást kirendelni.³

1614. május 9-én megemlíttetik egy udvari rendeletben, hogy valamint 1595. végéig a háború alatt *Bakabányán* 200 magyar trabant 100 lóval és a szükséges tüzérekkel; *Korponán* 100 német zsoldos, 300 huszár és 200 trabant a szükséges tüzérekkel; *Szt-Antalban* 50 trabant; és *Szitnyán* 20 magyar trabant tartatott; úgy, ha a szükség kívánja, ismét meg fog tétetni az intézkedés, hogy e helyeken meg legyen a kellő védő erő, és hogy *Zólyom*, *Dobronyiva*, *Végles*, *Murány*, *Szitnya*, és *Csábrág* várak birtokosai a kerületi főkapitány és a főkamagróf kívánságára elegendő őrséget tartanak, hogy egy ideig magokat, és a bányavárosokat megvédhessék.⁴

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XXIII.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Ugyanott. Lásd az okmányok közt XXI.

⁴ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

1614. május 13-án folyamodott a murányi őrség a főkamaragrófhoz, hogy adjon nekik 100 frtot kölcsön, mert kenyérnél és sörnél egyebet már hónapok óta nem ettek, ruházatuk és lábbelijök rongyos.¹

1614. június 2-án írja Bloenstain főkamaragróf Fleisch György körmöczi alkamaragrófnak, hogy az udvari kamara megengedte, hogy *Selmecz* számára 150, és *Beszterczebánya* számára 400 kováspuska, és mindegyik város számára 15—20 mázsa puskapor beszereztessek; egyszersmind értesíti, hogy ő Bécsben Prandeis Henrik puskaművesnél a puskákat a hozzájuk való felhúzóval, és portartóval együtt darabonként 3 frt 70 denáron megvette.²

---

¹ ² Selmeczi bányai igazgatósági irattár.

III.

BELHÁBORÚ ÉS PÉNZÜGYI ZAVAROK.

1618—1629.

I. A háború kezdete.

Az országgyűlés 1617. december 13-ára volt kitűzve Pozsonyba, de csak 1618. márczius 4-én nyitvatott meg. Mátyás ez országgyűlésen utódjául Ferdinándot óhajtotta megválasztatni, a mi hosszas alkudozások után meg is történt.

1618. május 15-én Ferdinand elfogadta s megerősítette az eléje adott felavatási oklevelet, fogadván, hogy a bécsi békekötést, az 1608-iki koronázás előtti és utáni törvényeket, s azokkal együtt az ország minden jogát, szabadságait fentartja; a sérelmeket, ha lennének, kormányraléptekor minden más előtt orvosolandja; hogy a magyar ügyeket magyarok által igazgattatja; az országban minden hivatalt, méltóságot csak magyarokkal, és pedig minden tekintet nélkül a válásra, fogja betölteni; a nádor hatóságát egész épségében fentartja; hogy a *bányavárosokat a magyar hatóságoktól el nem vonja, a német kamara alá nem veti*; a koronát az országban őrizteti; az országnak Csehországgal s a többi örökös tartományokkal és Erdélylyel létező szövetségét, úgy a mint van, meghagyja; háborút nem kezd, békét nem köt az ország tudta és beleegyezése nélkül; a hajdúkat kiváltságaikban fentartja; Mátyás életében a kormányba nem avatkozik; a mit pedig kormányra lépte után az ország rendei a közjó tekintetéből törvényesen végezni fognak, megtoldás és megszorítás nélkül törvénytényé szentesítendi.

Ez ígéretek következtében Ferdinand 1618. május 16-án királylyá kiáltatott, ugyan az nap Forgách Zsigmond nádorrá választatott, július elsején pedig Ferdinand Pázmány Péter érsek által megkoronáztatott, és országbíróvá Homonnay György, kassai főkapitányyá pedig Dóczy Endre kineveztetett.

Midőn az országgyűlés befejeztetett, már megkezdődött a harmincz éves háború Csehországban; az ottani protestánsok vallásuk védelmére fegyvert fogtak, Ferdinand seregeit megverték, és a lázadást Ausztriában is elterjesztették.

Ne hogy a Magyarországon is lappangó tűz lángra kapjon, Mátyás elhatározta, hogy Bethlen Gábort kielégíti; 1618. október 25-én Eszterházy Miklóst, Alsó-Magyarország főkapitányát, küldte Nagykárolyba Bethlennel való egyezségkötés végett. Az értekezlet jó eredményre vezetett, és ennek következtében megnyerte Bethlen a fejedelmi címet is.

1619. márczius 20-án meghalt Mátyás; utódja II. Ferdinand ritka erélyű s állhatatosságú lelkében a katolikus vallás iránt lángoló buzgalmat s egy tervet vitt a trónra, mely miatt uralkodásának egész idejét vérengző háborúk tölték be. E terv nem más vala, mint hogy a római katolikus vallást az evangélikus vallásfelekezetek romjain hajdani uralmára emelje fel.

Ez elvekből indulva adta ki ama rendeleteit, melyeknek következtében, midőn kormányzását megkezdte, már megindult Csehországban a harmincz éves háború egész elkeseredettséggel. 1619. április 5-én nagy veszedelembe került II. Ferdinand, mert a csehek morva és osztrák protestánsokkal szövetségzén, Bécsben üttették fel táborukat, és Thonradl Tamás 16 nemes társával Ferdinandnak szemébe szórta a fenyegetéseket. Csak Dampier lovasainak szerencsés megérkezése szabadította meg a királyt veszedelmes helyzetéből.

1619. június elején Pozsonyban országgyűlés tartott, melyen a vallási viták alatt igen elkeseredetten folyt az egymás ellen való szemrehányás, annyira, hogy a heves vádak miatt kifejlődött nagy ingerültségben hagyták el a rendek a gyűlést augusztus 13-án. Tíz nappal utóbb Ferdinand német császárrá választott, 6 nappal előbb pedig a csehek őt letették, és Frigyet választották helyébe.

A magyar rendek protestáns tagjai Bethlentől várták vallásuk s szabadságaik biztosítását. Bethlen látván, hogy a protestáns vallás szabadságával együtt állnak, együtt dűlnek a nemzeti jogok is, melyek Bocskay felkelése által újabb életre támasztattak; ezóta a század első tizedében szerzett vívmányok fentartása, megszilárdítása, s e végett saját fejedelmi hatalmának gyarapítása lőn működésének főczélja.

Bethlen oly titokban tartá, s hajtá végre készülleteit, hogy 1619. szeptember 5-én nem csak hogy Kassát meglepően elfoglalta, hanem a gyanútlan Dóczyt is fogolylyá tette.

A fejedelem szeptember 10-én Debreczennél üttött táborn, mikor az egész felvidék már teljes lázadásban vala. Széchy

György és Bakos János gyorsan megvették Szendrőt, Murányt, Szádvárt, Füleket, Szécsényt, Dévényt, Palánkot, és végre Érsekújvárt is.

A fejedelem szeptember 21-re Kassára országgyűlést hirdetett, és Dóczy Endrét Fogarasba küldötte fogságba, ki ott nem sokára meghalt.

A kassai országgyűlésen a rendek Bethlent előljárójokká s főgondviselőjökké választották, s határozták, hogy a protestánsoktól elvett templomok visszaadassanak. Rákóczy György a felvidék főkapitányává neveztetett, s a portára és Lengyelországba követségek küldettek.

A fejedelem azután hadainak egy részével Pozsony felé indult, október 9-én már Nagyszombatnál táborozott, honnan Rhédey Ferencz nagyváradi kapitány vezérlete alatt 10 ezernyi lovas dandárt küldött Morvába.

Pozsony segítségére pár ezernyi labancz érkezett Tiefenbach Rudolf vezérlete alatt, de ezeket sem a város, sem Forgách nádor nem eresztette be; az ekkép kívül táborozókat október 14-én szétverte Bethlennek egy dandára, s Tiefenbach kénytelen volt a hajókon maradt ágyúit a Dunába süllyeszteni, s maga 800 emberrel nagy nehezen menekült. Még az nap bevonult Bethlen Pozsonyba.

A nádor azután, Bethlen kívánsága szerint, Szent Márton napjára Pozsonyba országgyűlést hirdetett, de Ferdinand eltiltotta híveinek, hogy ott megjelenjenek.

Bethlen november vége felé már Schönbrunnál táborozott, de november 30-án Sopronba tette át hadiszállását, onnan a megnyílt országgyűlésre menendő.

Homonnay ez alatt Lengyelországban toborzott hadával betörvén, Rákóczy Györgyöt november 22-én a homonnai mezőkön megverte, s vad népével kiméletlenül pusztította a felvidéket. Bethlen ezért hadainak egy részét Széchy György vezérlete alatt Rákóczi segítségére küldte; de a lengyel hadak még Széchy megérkezete előtt kitakarodtak az országból, és a török is megígérte, hogy Bethlent pártolni fogja.

1619. december 26-án a király követeket küldött Pozsonyba, hogy a béke helyreállítása iránt Bethlennel alku-dozzanak.¹

---

¹ Horváth Mihály id. m. V. 171—209. l.

2. Forrongás a bányavárosokban.

A mi a bányászati ügyeket illeti, az 1618-ki országgyűlés különös figyelmet fordított azokra, mint azt már fentebb Ferdinand király koronázási oklevelében is láttuk, ezenkívül rendelte a 19-ik törvényezikk, hogy a magyar denárok jobb tartalommal veretessenek, úgy, mint I. Ferdinand idejében; a 27-ik törvényezikk pedig rendeli, hogy a kincstári tisztviselők ne háborgassák szabadalmaikban a bányavárosokat.¹

A 46-ik törvényezikk megújítja a nemes fémek kivételének tilalmát.²

Fleisch György körmöczi alkamaragróf elhalálozván, megengedte 1618. január 11-én az alsó-ausztriai kamara, hogy az alkamaragróf özvegye, elhalt férjének hivatalát ahhoz értő egyénekkel, és a királyi könyvvivő ellenőrködése mellett még egy fél évig viselhesse.³

1618. február 9-én Wenger Mihály körmöczi könyvvivő lakodalmára 50 frt értékű ajándék, 1618. november 26-án pedig Sockh János körmöczi szertárnok lakodalmára 32 frt ajándék engedélyeztetett az alsó-ausztrai kamara által.⁴

1618. december 12-én Lienpacher Jánost nevezte ki a király körmöczi alkamaragróffá és pénztárnokká, 1619. február 22-én pedig terjedelmes utasítást adott neki.⁵

Ez utasításban meghatároztatik, hogy egy márka 23 karat és 9 gran tartalmú aranyból 69 darab arany forint veretessék; a finomságban egy gran különbség elnézhető. Egy márka 5 latos finomságú ezüsből 446 darab denár veretessék, 1½ denár finomsági és 3—4 darab súlykülönbség elnézhető. A tallérok finomsága és súlya maradjon a régi. A körmöczi bányapolgároktól a 15 latos ezüst márkája 6 frt 50 denárral, a selmecziektől 6 frt 75 denárral, bóczaiaktól 6 frt 50 denárral, és a besztérczebányaiaktól 7 frttal váltandó be.

A selmeczi polgárok a múlt évben egy rendeletet eszköztek ki a nádortól, melyben a kincstári egyének egészen a polgári hatóságok alá helyeztetnek.

Ennek következtében írta a király 1619. január 28-án a nádornak, hogy a polgári hatóságok a bányakincstári egyének felett ne bíraskodjanak, hanem az ellenök fölmerült panaszoikat minden egyes esetben terjeszszék a király elé;⁶ már azelőtt február 11-én azonban értesítette a király Bloen-

¹ ² Schmidt F. id. m. IV. 326—328. l.

³ Selmeczi bányaaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XXX.

⁴ Ugyanott.

⁵ Schmidt F. id. m. IV. 335. l. ⁶ Ugyanott 330. l.

stain főkamaragrófot, hogy a bányavárosok panaszt tettek a legutóbbi oktáván, hogy a királyi tisztek, habár házbirtokosok is, nem akarják a városok hatóságát elismerni, s ennek következtében Forgách Zsigmond nádor őket rendre utasította, és a városi hatóság elismerésére intette; de mivel a városnak, és az országos hatóságoknak semmi joguk sincs a király birtokát képező bányászati javakra hatóságot gyakorolni: megparancsolja a király a főkamaragrófnak, hogy az egész személyzetet összehíja, s intse meg őket, hogy a mennyiben ház- vagy földbirtokosok, a városi adókat pontosan leróják, azonban csak a királyi tiszteknek engedelmeskedjenek.¹

Ez időben, úgy látszik, már a levegőben volt a forradalom, és a bányavárosok mindenképen igyekeztek Bloenstain erélyes igazgatása alól menekülni, és ez volt egyik oka annak, hogy a nádorhoz folyamodtak. E folyamodásuk miatt meghagyta nekik a király egy rendeletben, hogy igazolják magukat, miféle praktikával, és kiknek közreműködése mellett eszközölték ki az utolsó országgyűlés alkalmával a nádortól azon rendeletet, mely a bányavárosokban ki is hirdettetett, s mely szerint a kincstári tisztviselők mindenben a városi törvényhatóság alá tartozóknak tekintendők.

A hét bányaváros 1619. márczius 12-én tette meg erre a fölterjesztést, melyben mindenek előtt tiltakoznak az ellen, mint ha Ő Felsége java ellen valamely praktikával élni akartak volna, és elismerik, hogy az említett rendeletet a nádortól, mint a király távollétében ennek helyettesétől, kieszközlötték; de ezt csak azért tették, hogy régi szabadalmaikat megvédjék, a mely szabadalmakat a kincstári tisztviselők, és idegen biztosok már nagyon megszokták semmibe sem venni. Okot adott e rendelet kieszközlésére az, hogy Körmöczön eltiltatott a kincstári tisztviselőknek, hogy városi hivatalt is viselhessenek; már pedig a legrégibb idők óta mindig tagjai voltak a kincstári tisztviselők is a város tanácsának, és csak így lehetett együttesen közreműködni a kincstár javára. Az ő törekvésök tehát egészen jogos volt, és csak szabadalmaiknak megóvására irányult, s kéri, hogy ne higgyen Ő Felsége azoknak, kik a dolgot hűtlenség színébe öltöztetni kívánnák, mert úgy látszik, mintha a Bécsben levő főkamaragróf Bloenstain annak örülne, ha a bányavárosokban egy vérfürdőt készíthetne. Hogy a bányavárosok az ő szabadalmaikat féltik, azon nem lehet csodálkozni, mert a kincstári tisztviselők azokat semmibe sem veszik; az ország törvényeivel ellenkezőleg a városiakat idegenek

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

bírósága elé idézik, és e bíróságok ítéletét rajtok végrehajtják; mindenféle polgári ügyekbe beleszólnak; a polgárokat bezáratják és megbüntetik, így a beszterezebányai polgárokat, kik a Garamban halásztak, bezáratták, és a városok érdekéből a polgárok csak úgy kaphatnak fát, ha megfizetik.¹

Erre rendelte az udvari kamara 1619. április 17-én, hogy, ha a bányavárosoknak a főkamaragróf ellen panaszuk van, azt vagy az alsó-ausztriai kamara, vagy pedig közvetlen Ő Felsége a király elé terjeszszék.²

Bloenstain főkamaragróf nem jött többé vissza a bányavárosokba, a hol mindinkább erősebb hullámokat vert a nem sokára kitörendő zivatar.

1619. április 30-án biztatja egy névtelen a bányavárosokat, hogy sérelmeiket közöljék a szomszédos megyékkel, és kérjék fel ezeket, hogy a legközelebbi országgyűlésen pártolják a bányavárosokat; Barsmegye gyűlésén már tárgyalatott ügyök.³

Igy előkészítve a bányavárosok tárt kapukkal fogadták Bethlen hadait; a kincstári tisztviselők nem óhajtották ugyan az ő kormányzását, de el kellett tűnniök a mit meg nem változtathattak, és szeptember 20-án egy reversálist írtak alá, melyben kötelezték magokat, hogy a hadsereg műveleteit zavarni nem fogják, hanem egyedül a kincstári bányászat érdekeinek élnek. Szeptember 21-én pedig Zechy György gömöri főispán, és Bethlen fejedelemnek generáliskapitánya ígérte meg nekik írásban, hogy őket megvédeni, és a túlságos beszállásolásoktól meg fogja óvni.⁴

Kachelmann János szerint Selmeecz városa a Beszterezebányán levő fejedelemnek egy ezüstkannát és poharat küldött ajándékba, Körmöcz városa pedig megvendégelté a fejedelmet.⁵

Az ügyek azután minden nagyobb összeütközés nélkül folytak. Selmeecen Crentz János választatott meg bányabíróvá, és ez állásában az alkamaragróftól megerősítettven 1619. december 8-án letette az esküt majdnem ugyanazon szavakkal, mint elődje Theiler Boldizsár 1612. szeptember 12-én;⁶ tehát hűséget esküdött a királynak, és engedelmisséget a király

¹ Selmecezi városi levéltár.

² Schmidt F. id. m. IV. 356. l.

³ Selmecezi városi levéltár.

⁴ Selmecezi bányafelügyeleti irattár. Lásd az okmányok közt XXXI. és XXXII.

⁵ Kachelmann János, Das Alter u. S. d. u. B. 167. l.

⁶ Selmecezi bányabíróági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XVIII.

által kinevezett vagy kinevezendő előljáróknak. És ez december 8-án történt, midőn az egész felvidék Bethlen hatalmában vala.

3. A selmeczi bányák állapota 1618. és 1619-ben.

A selmeczi bányákra vonatkozólag megemlítenünk tartom ez időszakból a következőket.

1618. január 8-án zár alá vétette a kincstár a Theining-fer-féle birtokot mindaddig, míg a volt szertárnok Füdersheimb Pál tartozása, mely 1181 frt 89 $\frac{1}{2}$ denárt tett, és melyért Theiningerné kezességet vállalt, le nem fizettetik.¹

Hogy a főkamagróf mily szigorúan ügyelt a kiadott rendeletek megtartására, kitetszik abból is, hogy 1618. április 5-én Fellner Györgyöt bezáratta, mert a *Mehlberleuthen* bányában termelt érczeit a brenneri kohóban váltotta be, és nem a kincstárban; az érczekért kapott összeg tőle elvétellett, és a kincstár számára lefoglaltatott. Október 25-én pedig Frisowitz János bepereltetett azért, hogy érczpéldányokat vásárolt, és azokat beolvasztotta.²

1618. szeptember 11-én Hummel Anna néhai oberhöfleini Giengernek és Ublhopf Sámsonnak özvegye, mint a Brennerszövetkezet főnöke, megvette a Brennerszövetkezet számára a Moldner-örökösöktől minden bányáikat, kohóikat, malmaikat és házaikat 4000 frton. A szerződés aláírásánál jelen voltak: Bakabányáról Krumbholz Lukács bányamester és Licanus Jakab városi irnok; Ujbányáról: Schloszer Tóbiás tanácsnok és Hebenstreit Miklós jegyző; Bélabányáról: Wagner Tamás bányamester és Milsdorfer Gáspár városi irnok; a kincstár részéről: Lienpacher János pénztárnok; Selmecz városa részéről: Reutter Ulrich tanácsnok; és a Brennerszövetkezet részéről: Balbierer Boldizsár gondnok és meghatalmazott.³

1618. december 15-én átvette a kincstár Bela János bányabírósi irnoktól a *Thiergarten* bányának $\frac{1}{16}$ részét, és elengedte Belának egész 400 frtnyi kamarai adósságát, s mivel Bela mintegy 350 frtot fordított már a bányára, jövedelem esetében ennek megtérítését is megígérte.⁴

1619. április 19-én Wenger Mihály királyi pénztárnok, Lanser Lénárd királyi könyvvívó, Reitter Ulrich bányapolgár, Balbierer Boldizsár bányabíró és brenneri gondnok, Crentz János és Theiler András bányaesküdtek, Bela János bánya-

¹ ² Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

³ Selmeczi városi levéltár.

⁴ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

bíróági írnok, Frisowitz a Greiner gondnoka, Schalmann Illés brenneri bányatiszt, Wittich Venczel főaranyváltó, Schwen-der Ruprecht királyi bányatiszt, Doring János, Knechtl András gépész, Erlandt ácsmester, Putscher György sáfár, és Nemes a mátyástárnai sáfár főbejárást tartottak *Felsőbiebertárnán*, és a felett tanácskoztak, vajjon czélszerű lenne-e a vízemelés végett még egy járgányt építeni be a bányába? Miután a mélységben levő érczek minőségéről biztos tudomásuk nincsen, abban állapotok meg, hogy a vizet csak kézi szivattyúkkal húzzák ki, és azután, ha érdemes lesz, határozzanak a járgány beépítéséről.¹

Ez a határozat első jele annak, hogy a vízemelés kezdett gondot adni a tiszteteknek.

Csak a háború közeledtének kell tulajdonítani, hogy a munkások 1619. június 19-én panaszkodtak a bányabíróság előtt, hogy fizetésökből sok vonatik le; hogy nekik megígértetett, hogy a hús fontja 2 $\frac{1}{2}$ denárral fog méretni, és az ígértet nem teljesítettet; hogy a sör még mindig nem méretik nagy itezével; hogy a bőr olesó és a csizmák még is drágák; hogy a társpénztári követelések nem tisztáztatnak; és hogy a polgárok kölesön adni nem akarnak.²

1619. július havában 9-től 11-ig főbejárások tartattak, melyekről írásban tétetett jelentés, és a régi jó szokás szerint a bányabíróági jegyzőkönyvbe is fölvetetett. A bejárásnál jelen voltak: Lienpacher János körmöczi alkamaragróf, Wenger Mihály selmeczi királyi pénztárnok, Lanser Lénárd királyi könyvvivő, Geyer Miklós, Winkelmüller János, Freiseisen Kristóf körmöczi tiszték, Balbierer Boldizsár bányabíró és brenneri gondnok, Crentz János bányaesküdt, Schwenda Ruprecht királyi bányatiszt, Sallmann Illés brenneri bányatiszt, Vngedew András és Bela János. E bejárásról följegyeztetett, hogy a bejárók mindenek előtt megtekintették ama rudas vízemelő járgányt, melyet a Kutenbergről ide jött gépész: Knechtl András épített és berendezett; e gép jól működik, és mivel nem sokára a *Dánielvágatból* indult érczfejtésben levő vizeket is le fogja csapolni, ez által az ott működő kéziszivattyúk költségei meg fognak takaríttatni.

A gépész azonban e gép által a fölemelt vizeket még s öllel magasabbra akarja emeltetni, és az így fölemelt vízzel egy más kereket akar hajtani; meg is próbálta ezt, de nem sikerült, és javasoltatik, hogy e kísérlet abbahagyassék.

A rudas vízemelő a *Hangendschacht*-ban van. Megtekintetett ez akna feneke is, itt egy vágat takaríttatik ki a *dániel-*

^{1 2} Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

vágati fejtések felé, melyet minden erővel siettetni kell, hogy e fejtésekkel minél előbb lyukaszszon.

A *Dánielfejtésekben* 18 munkahely van a fenéktől föl-felé; az ércz, a hol legszebb, két kalapács vastagságú, és a hol legkeskenyebb, $\frac{1}{2}$ kalapács vastagságú, de mindenütt igen kemény; itten még 50 vájárral többet lehetne alkalmazni; de mivel nemrég 70 vájár hagyta el a munkát, munkások hiányában most nem lehet ezen segíteni.

A vájárok elszéledésének oka részint a legújabban elrendelt adó, részint a kőzet keménysége, de főképen az, hogy a lengyel határon Neumark nevű város mellett egy új bányát kezdtek, és az itteni munkásokat nagy bér ígérete mellett odacsalták; úgy hallatszik azonban, hogy e vállalat már megbukott; tehát remélhető, hogy a munkások télire ismét visszajönnek; mindamellett jó volna, ha 40 vagy 50 vájár küldetnék ide más bányavidékről.

A feltárások között egyike a fővállalatoknak a *Wasserschacht*¹ *alatti fekvővágat*, mely *Rothapfelbaum* felé hajtatik, és 7—8 óra irányban nyugat felé már 78 öl hosszú; e vágat nem sokára el fogja érni a *Rosenstrauch* telért,² mely a felsőbb szintekben jó ékes érczeket adott, és víz miatt hagyatott abba. A vajatvégen 3 vájár van, a szakmány 35 frt.

Továbbá fővágat a *georgschachti fekvővágat*, mely a lágy teléren túl már 54 ölnyre van 7—8 óra irányban nyugat felé hajtva, és a *siebangrubeni* telért³ fogja megnyitni, mely a felsőbb szintekben sok jó érczet adott, és víz miatt nem műveltetett mélyebbre. E vágat is folytatandó.

A harmadik fővágat a *weidenaknai fedűvágat*, mely a *fedűér* keresztezése végett hajtattott, melyen a *kothige Stollwand* szintjén jó érczek voltak, itt azonban csak egy néhány érczsál találtatott. A keresztvágat továbbhajtása ajánlatik a *Rieszenkchen* ér felé, és ha munkások lesznek, az átvágott ér megvizsgálendő.⁴

E jelentés hosszú idő óta az első, mely némi tájékozást nyújt a *felsőbiebertárnai* üzem állásáról; e jelentésből látjuk, hogy *Felsőbiebertárna* jövedelmes üzemét a *Dánielvágatból* és a *Fedűaknából* nyitott érczfejtések okozták, melyeknek víztelenítése végett építettett a szivattyúkat hajtó járgány is, Selmeczen az első ily nemű gép; mert a régiiek csak vedrekkel merítő járgányok valának. Az érczek igen jók és szépek lehettek, ámbar keménységök a véső munkának nagy aka-

¹ Itt tollhibából áll „Wasserschacht“ a „Kreuzschacht“ helyett.

² ³ Most Teréz-telér.

⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

dálya vala. A mint látjuk, a föltárásokra is elég gond volt fordítva ez időben.

Ujbiebertárnán vagy *Mátyástárnán* a gräfi vagyis *Alt-handler* teléren 1—2 óra irányban hajtatik egy vágat azon reményben, hogy a telér érczesen fog feltáratni. Javasoltatik továbbhajtása.

Azon *keresztvágat*, melylyel *Mátyástárnában* a gräfi telér átvágatott, továbbhajtatik 7—8 óra irányban nyugat felé, és már 51 öltre haladt; de mivel Galleison *Andrástárnában* innen nem messzire egy hasonló irányú vágatot hajt, mely már 40 öllel még tovább előrehaladt, és nem sokára el fogja érni célját; tanácsosnak tartatik, hogy a *mátyástárnai keresztvágat* addig szüneteljen, és a munkások *Felsőbiebertárnára* az ércztermelésre utasíttassanak.

Minthogy *Rudolfakna* már annyira lemélyítettett, hogy a töle 25 ölnyre levő *Dornaknának* elfülasztott feneke alá lehet már belőle egy vágatot bocsátani, mely már meg is kezdetett; megszüntetendő *Rudolfaknának* továbbmélyítése, és a munkások innen is *Felsőbiebertárnára* az érczfejtéshez utasítandók.¹

Andrástárnáról mondatik még egy későbbi bejárás alkalmával, hogy megtekintetett azon ereszke, melyet Galleison a keresztvágattal áttört éren gyenge ércznyomok után 5 öltre lemélyített; mivel az ér a mélyben igen kvarczos, az ércz pedig nagyon szórványos, és a vízemelés költséges; javasoltatik, hogy az ereszke abbahagyassék, és csak a vajatvég hajtassék 3 vájárral, a talputánvétel pedig 2 vájárral.²

1619. július 9-én javasolják a főbejárók, hogy a *Lilgentárna*, mely most csak fentartatik, mivel az átmetszett éren ércznyomok mutatkoznak, továbbhajtassék. De a főkeresztvágat, mely a *krechsengrundi* és *Szt-Pál* erek felé hajtatik, mivel a közet igen kemény, és a vajatvég még igen távol van céljától, s végre mert e teléreken a magasabb szinteken az utolsó időben nem igen jó érczek termeltettek, abbahagyandó.

Schmittentrinntárnában a középső teléren hajtatik egy vágat észak felé, („über Armb“), melyen az utolsó időben 40 latos érczfészkecskék mutatkoztak. Most ugyan szünetel e vágat, és a munkások *Felsőbiebertárnán* az érczfejtésnél alkalmaztatnak; de mihelyt elegendő munkás lesz, ismét folytatni fog a vajatvég, és ott, hol az ércznyomok előjöttek, egy ereszkével meg fog vizsgáltatni a telér.

Nándorakna lyukasztott már a *bélabányai altárnával* egy ér után, melyben érczek is jöttek elő. Most már jó a

^{1 2} Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

levegő a vájatvégen, melylyel egy vizes ér vágatott át, de a felszínen látható horpadások ere valószínűleg még tovább fekszik. Javasoltatik az *altárna* továbbhajtása, és a *Nándor-alknával* megvizsgált ér további föltárása.

Dávidtárnából nem régen $\frac{4}{16}$ részt adott át Vngedew András a Brennerszövetkezetnek, s átadta egyszersmind a Bélabánya alatt fekvő kohóját és zúzóját, avval a föltétellel, hogy ha áldásuk leend, a birtok fele Vngedewra visszaszálljon. A Brennerszövetkezet azonban *Dávidtárnát* egészen felhagyta; de mivel a kincstárnak is van e bányánál $\frac{1}{16}$ része, melynek műeltetése a *bélabányai altárnára* nézve igen fontos, javasoltatik, hogy a tárna fentartassék.

Szentháromság altárna már jó idő óta szünetel, de mivel már nem sokára el fogja érni a *mátyástárnai* teléren kívül a *Lindener* és *Nagelschachter* telért is, és mivel 30 öllel mélyebben fekszik, mint *Mátyástárna*, javasoltatik folytatása.

A *krebsgrundi* bányára nézve javasoltatik, hogy a keresztvágat, mely mind *Finsterortnak*, mind *Krebsgrundnak* jó levegőt fog biztosítani, továbbhajtassék; csak hogy kevés most a munkás. Hasonlóképen javasoltatik, hogy a *krebsgrundi Tagstolln* és *Wetterstolln* a teléren továbbhajtassanak.

Istvántárnának az a vájatvége, mely a telér után hajtatik, igen kemény, és mivel munkások úgy is hiányoznak, szünetelhet; de a keresztvágat, mely a *kleingappeli* telér felé hajtatik, üzemben maradjon.

Thiergartentárnában a vájatvég 2 vájárral hajtatik a telér után, melyen 3—6 latos ércnyomok is találtatnak. Folytatása javasoltatik, mert még ismeretlen hegységet tár fel.

Khayserstolln am groszen Gange csak fentartatik, majd jobb időkben folytattatni fog.¹

1619. december 21-én bepereltetett Muner Fülöp, mert a *Mehlbeerleuthen* bányából nyert érczeket és marákat nem a kincstári kohóban dolgoztatta fel.²

Birtokváltozások történtek e két év alatt *Jerubin altárnánál* és a *bélabányai Dávidtárnánál*, a Theininger-féle bányarészek $\frac{1}{4}$ részét pedig Wenger János vette meg 92 frt 80 denáron.³

Bela János bányabírósaági irnoktól egy jelentés maradt fenn 1619. december 24-ről, melyben felsorolja az akkori béreket. (Egy műszak akkor csak 4 óráig tartott, és a fizetések hetenkint történtek.)

E jelentésben mondja Bela, hogy régebben, midőn még a *Poszarbeit* szokásos volt, 15, 14 és 13 műszakért kaptak a *vájárok* hetenkint 1 frt 75 denárt, 1 frt 65 denárt és 1 frt 55 denárt; most a *Poszarbeit* meg van szüntetve, és csak a *Lohnarbeit mit der dritten Schicht* van megengedve, és kapnak 15, 14, 13 műszakért 1 frt 60, 1 frt 50 és 1 frt 40 denárt.

A *vájársegédek* (Lehrhauer) kapnak hetenkint 80, 90, 100 és 110 denárt.

Az *ácsok* 2 frt, 1 frt 75 és 1 frt 50 denárt.

Ácssegédek 90, 100 és 110 denárt.

Csillérek 150, 160 és 170 denárt, de ha szakmányban dolgoznak, 200 denárt is kereshetnek.

A *csatlósok* kapnak 90, 100 denárt.

Vasárnap nem szabad dolgozni.

A reggeli műszak kezdődik 4 órakor, a fél műszak 8 órakor; a nappali műszak 12 órakor s ennek fele 4 órakor; az éjjeli műszak 8 órakor, és másik fele 12 órakor.¹

4. Az úrvölgyi és bóczai bányák állapota 1618. és 1619-ben.

Körmöczön 1619-ben halt meg Freiseisen György, a *Goldkunsthdlgung* gondnoka.²

A *rézkohókban* 1618-ban 7992 mázsa, és 1619-ben 5001 mázsa réz termeltetett.³

1618. másodiknegyedétől kezdve 1619. harmadik negyedéig meg vannak az *úrvölgyi* szakmánykönyvek, melyekből kitetszik, hogy a szállítás a bányában rendkívüli módon elhanyagoltatott, és a fejtés minden előmunkálat nélkül erőszakoltatott; legbiztosabb jele ennek a takarító fiúk száma, kiket a szállításnál alkalmazni kellett, míg a termelt érczeket továbbszállítás végett a csillékbe rakni lehetett. Mily rendkívül nagy költségbe kerülhetett a szállítás, midőn 75 fiú adogatta egymásnak kézről kézre az érczteknőcskét, míg azt a csillébe kiüríthette!

E szakmánykönyvekből a következő adatokat vonhatunk ki:⁴

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XXXIII.

^{2 3 4} Selmeczi bányagazgatósági irattár.

	1618						1619					
	II.		III.		IV.		I.		II.		III.	
	é v n e g y e d b e n											
	munkahely	munkás	munkahely	munkás	munkahely	munkás	munkahely	munkás	munkahely	munkás	munkahely	munkás
	s z á m a											
Obergesteng .	10	20	9	15	7	16	11	20	7	13	7	9
Sayetzenfeld .	11	31	12	34	12	31	10	25	15	29	14	28
Giengersfeld .	24	43	25	53	18	44	17	48	18	37	15	32
Silsenfeld . . .	18	40	14	24	11	19	11	27	12	38	17	50
Mallaschacht .	17	20	16	21	14	17	15	17	16	21	14	18
Costialligen- feld	8	12	12	18	16	18	19	25	11	14	13	18
Kupetzenfeld	4	11	7	12	8	12	7	13	8	19	6	17
Comorasfeld .	11	29	11	40	11	48	11	57	16	51	15	38
Ujtárna és al- tárna	12	14	11	15	9	11	9	12	10	14	13	19
Gläsur	4	6	4	5	1	2	1	1	1	1	—	—
A fejtésnél . .	119	226	121	237	107	218	111	245	114	237	114	229
A feltárásnál.	18	54	18	54	18	54	19	57	19	57	17	51
Összesen . . .	137	280	139	291	125	272	130	302	133	294	131	280

1618. második negyedében volt a *Silsenfelden* egy munkahely 14 vājárral, hol az érez 2 kalapács vastagságú vala.

A III-ik évnegyedben volt a *Giengerfelden* egy 7 vājárral telepített munkahely, melyből a szállításhoz 50 fiú kellett.

A IV-ik évnegyedben volt a *Sayetzenfelden* egy 15 vājárral telepített munkahely, melyből a szállítás 50 fiúval végeztetett; a *Giengersfelden* pedig volt egy 10 vājáros munkahely, melyhez 45 fiú és két kétvājáros munkahely, melyekhez 35 fiú kellett. A *Cammerfelden* is volt 2 munkahely, melyekből 35 fiú szállított.

1619. első negyedében volt:

az <i>Obergestengen</i>	1	munkahely	45	takarítóval,
a <i>Giengersfelden</i>	1	"	50	"
a <i>Silsenfelden</i>	1	"	45	"
a <i>Costialligenfelden</i>	1	"	40	"
a <i>Comorafelden</i>	2	"	40	"

A II-ik évnegyedben volt :

a <i>Giengersfelden</i>	1 munkahely	75	takarítóval,
"	1	40	"
a <i>Silsenfelden</i>	1	40	"
a <i>Mallaschachtban</i>	1	40	"
a <i>Kupetzenfelden</i>	1	48	"

A III-ik évnegyedben volt :

a <i>Giengersfelden</i>	1 munkahely	75	takarítóval,
"	1	50	"
a <i>Silsenfelden</i>	1	42	"
a <i>Kupetzenfelden</i>	1	50	"

Összesen pedig a takarításra nézve következőképen lehetett osztályozni a munkahelyeket :

V o l t m u n k a h e l y							
takarító nélkül	1—5	6—10	11—15	16—20	20-nál több	Összesen	
	t a k a r í t ó v a l						
1618. II. évnegyedben . .	33	2	27	29	14	14	119
” III. ” . .	43	8	26	18	11	15	121
” IV. ” . .	37	5	32	18	3	12	107
1619. I. ” . .	35	12	17	20	11	16	111
” II. ” . .	32	5	30	20	10	17	114
” III. ” . .	27	1	34	29	7	16	114

Látszik e táblázatból világosan, hogy az úrvölgyi bányaművelés nehézségei évnegyedenként növekedtek, minek azután természetes következménye az ércstermelés apadása vala. Az üzem hanyatlását nagyban siettette ezenkívül a háború s az ezzel rendesen járó pénzhiány.

A *bóczai* bányászat is nagyon hanyatlásnak indult; 1618. február 26-án egy szerződést kötött Szentiványi István bóczai földbirtokos a besztérczebányai királyi gondnok Lieszenperger Gáspár és a bányabíró Raittinger András előtt Friesowitz alias Podgorszky János selmeczi bányapolgár és besztérczebányai kereskedővel a *bóczai* nemesi oldalon levő bányák iránt, melyekre Friesowitz már 5 év óta adott ellátmányt Szentiványinak, ki azt Friesowitznak visszafizetni képes nem lévén, átadta neki a bányák $\frac{8}{16}$ részét tulajdonul, azzal, hogy

Frisowitz az egész költséget előlegezze, és ha a jövedelemből előlegei törlesztve lesznek, a fennmaradó jövedelem felét Szentiványinak adja.¹

5. A belháború eseményei 1620 és 1621-ben.

A múlt év végével Pozsonyba hítt országgyűlést eltiltotta ugyan a király, de az mégis megtartatott, és 1620. január 8-án Bethlent Magyarország teljes hatalmú fejedelmévé megválasztotta.

A király czélszerűnek látta ily körülmények közt Bethlent kielégíteni, és a béke tárgyalása végett követeket küldött Pozsonyba, kik 1620. január 16-án Bethlennek személyére nézve igen kedvező feltételeket ajánlottak, melyeknek következtében Szt. Mihály napig tartó fegyverszünet kötöttet. Egyszersmind Morva- és Csehországgal is létre jött az egyezés Bethlen részéről; Ferdinand hadai azonban a cseheket 1620. február 11-én Langen-Loisz mellett megverték.

A fegyverszünet Ferdinand és Bethlen között megkötött, de egyik félnek sem volt őszinte szándéka a béke megállapításán működni.

1620. május 31-én országgyűlés tartatott Besztercebányán, hova a szövetséges cseh, morva, szilézi és osztrák rendek képviselőin kívül még Friderik cseh király, a törökök és Zsigmond lengyel király követei is megjelentek, és a magyar rendek is nagy számmal gyűltek egybe. Ferdinand egyelőre békebiztosok helyett David Pál knini püspököt, Teuffel Györgyöt, és Laminger Farkast küldé Besztercebányára.

Ez alatt Homonnay ismét betört az országba, és Árvát és Trencsént pusztította.

A rendek Besztercebányán július 14-én újabb szoros szövetséget kötöttek Bethlennel, s mind azokat, kik ahhoz nem járultak, száműzni s javaiktól megfosztani, a katolikus papokat pedig a világi ügyekbe való avatkozástól eltiltani határozták. Az erről szóló oklevelet 165 pecsét s aláírás, a többiek közt a nádoré is, erősítette meg.

Július második felében végre megérkeztek Ferdinand meghatalmazottai: gróf Colalto Rainbold, Cziráky Mózes tanácsos és Ferenczy Lőrincz titkár.

Augusztus elsején Ferdinand biztosa gróf Colalto a fejedlem számára készített menyeges székét kivont karddal a maga, mint a király képviselője, számára foglalta el, és Beth-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

len a biztos előadását fedetlen fővel hallgatá. Mivel Ferdinand biztosainak nem volt meghatalmazásuk, hogy a csehekkel is alkuba ereszkedjenek, ezt pedig a rendek kívánták; a biztosok a gyűlést a király nevében feloszlatták, s minden végzésének előre ellentmondának, azután pedig augusztus 17-én elhagyták Beszterczebányát.

A rendek azonban nem hagyták ez által működésöket megzavartatni; augusztus 25-én Bethlen Gábort közakarattal királylyá választották, és 52 törvényezikkelyt terjesztettek elébe, ki nem engedte ugyan magát megkoronáztatni, de a törvényezikkelyeket augusztus 29-én megerősítette.

A háború azután újra megindult. Bethlen 1620. szeptember 29-én Hainburgot szállotta meg hadaival, később pedig Sopron felé indult, és a Dunán túli urak legnagyobb része neki hódolt, Eszterházy Miklós és Bánfy Kristóf kivételével.

Ferdinand hadvezére Dampierre október 8-án Pozsonyt akarta hatalmába keríteni, de egy lövés által találva meghalt; Colalto, ki a Duna jobb partján támadta meg a várost, megszalasztott, és Petronell mellett október 11-én Petneházy István és Török István által még erősebben megveretett; a kozákokat pedig, kiket Prainer János volt győri kapitány küldött Pozsony alá, elűzte Rákóczy György.

Bethlen seregei tehát a legjobb eredménnyel működtek, de a cseheket Ferdinandnak egyesült osztrák-bajor és spanyol hadai Fehérhegynél teljesen megverték 1620. november 8-án, annyira, hogy minden reményöket vesztve, egymás után meghódoltak.

E szerencsétlen ütközetnek Bethlen hadjáratára is nagy hatása volt; ennek következtében hadait a Morva határszéleken összevonta, és a koronát Zólyomba vitette.

Ez alatt Karakás Mehemed budai basa november 2-án megszállotta Vácot, és harmadnapra be is vette.

Még október 18-án, midőn Bethlen Pozsonyban időzött, meglátogatták őt Ferdinand megegyezésével a franczia király követei, hogy békekötésre indítsák; a fejedelem erre kedvezőleg nyilatkozván, az összejövetel elébb Znaimba, utóbb pedig Hainburgba határozottatott 1621. február elsejére.

De a béke megkötése sem Ferdinandnak, sem Bethlennek nem volt igazi akarata. Hosszas alkudozások után 1621. márczius 20-án visszahitta a fejedelem eddigi biztosait Hainburgból, és márczius 24-én új biztosokat küldött oda, de ezek is eredménytelenül jártak.

A nádor, ki az urak egy részével már kifáradt a háborúskodásban, és minden áron békét óhajtott, nem csak nyíltan elhajlott a fejedelemtől az alkudozások meghiusulta után,

hanem Széchy Györgyöt, Apponyi Pált, Pálffy Istvánt s Miklóst, Bosnyák Tamást, Pethe Györgyöt, Balassa Zsigmondot és Pétert, Daróczy Istvánt, az ifjú Thurzó Imrét, s több másokat is elvont tőle.

Bethlen legfőbb reménységét ekkor a törökök segélyébe vetette, és mivel serege igen megapadt, és a hosszas táborozásokban kifáradt, Pozsonyt, Érsekújvárt, Nyitrát, Nógrádot, és Füleket, a Dunán túl pedig Sopront. Köszeget és Ovárt őrséggel jól megrakván, a koronát Zólyomból Ecsedre szállította, maga pedig Kassára húzódott, a török segélyt bevárandó.

Ferdinand azonban egy csapással véget akart vetni a felkelésnek; seregét három felé osztotta; Colalto és Eszterházy Miklós a Dunán túl működének, Pálffy István s Miklós Bosnyák Tamással Füleket, a nógrádi várakat, és a bányavárosokat szorították engedelmességre; Buquoi pedig Forgách nádor kíséretében Pozsonyt foglalta el.

A Pálfyak és Bosnyák nem boldogulván Füleknél, június elején a bányavárosokba indultak, s miután Besztercebányát megvették, a többi is meghódolt Ferdinandnak; Széchy György pedig ez alatt Füleket foglalta el, és őrségét mind levágatta.

Bethlen helyzete ezek következtében, és a törökök késedelmezése mellett igen veszélyessé lett; azonban erélye, és kapitányainak vitézsége és szerencsése igen sokat fordított a dolgon. Egy István alig 1500 hajdúval megverte és elfogta Pálffy Istvánt és Bosnyákot július 2-án Zólyom táján; Horváth István pedig az Érsekújvárt megszálló Bouquoi hadának minden eleség-szállítmányait elfogta, július 10-én Bouquoinak egy csapatát megverte, s őt magát elfogta több előkelő tiszttel együtt, és minthogy a vezér elfogatásának hírére az egész tábor segélyére ment, Bouquoi, nehogy megszabaduljon, társaival együtt leváगतott. A vezér eleste után a német tábor elfutott, és ágyúit is ott hagyta. Forgách Zsigmond nádor megbetegedvén, még júniusban Nagyszombatba vitette magát, s ott pár nap mulva meghalt. Bathyányi Ferencz pedig a Dunán túl harczolt szerencsésen, és Ausztriába csapván, azt Bécsig pusztította.

A hadiszerencse következtében megszorodott ugyan Bethlen serege, de a magyar urak még is kételkedtek a végeredményen, mert a török segély még mindig késett.

Bethlen tehát ismét békealkudozásokat kezdetett Thurzó Imre által, ki Dietrichstein Ferencz olmützi bibornok-püspökkel értekezett, és az alapokat megállapítván, a békebiztosok kineveztettek. Az értekezlet Nikolsburgban október 11-én megkezdett, de október 19-én a csak 24 éves nagy eszű Thurzó Imre meghalálózván, az alkudozás félbeszakadt, és

csak november 7-én folytatott ismét, midőn az elhunyt helyébe Thurzó Szaniszlót küldötte fel Bethlen.

A tárgyalások ekkor oly jó eredménnyel folytak, hogy az 1621. év utolsó napján a béke megkötetett, melyben a bécsi békekötés, az 1608-iki két törvénykönyv, és Ferdinand koronázási törvényeinek megtartása ígértetik.¹

6. Váltakozó kormány alatt.

A mint a fentebbiekből látjuk, a bányavárosok igen fontos országos események színhelyei voltak e lefolyt két évben. Az országgyűlés Bethlen működéseinek középpontjává tette Besztercebányát, melyet a királyi hadak csak egy hónap tartamára tudtak visszafoglalni. Se az országgyűlés lefolyásáról, se a bányavárosok vidékén vívott csatákról nem maradt irataink között semmi emlék sem, de a váltakozó kormányzásnak némi jeleit még is feltalálhatjuk, és a fentebb vázolt országos események keretébe beilleszthetjük.

1620 elején Bethlen Gábor 500 mázsza besztercebányai rezet utalványozott ki fizetésül bizonyos bevásárolt posztókért; ennek következtében Maurer Mihály a besztercebányai rézelárusító vállalat ügynöke 1620. márczius 11-én folyamodott Forgách nádorhoz, hogy, miután Henckel von Donnersmark eddig rendesen ellátta a rézbányákat és kohókat költséggel azon reményben, hogy ellátmányai a réz eladási árából fedeztetni fognak, bírja rá a fejedelmet, hogy utalványát, mely a vállalat hitelét megrontaná, vonja vissza; Henckel készpénzben fogja kifizetni a posztó árát, ha ezentúl is úgy, mint eddig, egyedül ő reá lesz bízva a réz eladása.²

Bethlen Gábor valószínűleg teljesítette Maurer kérését, és Henckellel még szorosabb üzleti viszonyba lépett, mert 1620. augusztus 29-én 109,122 frt 11 denár tartozásának biztosítékaul lekötötte neki a rézbányák jövedelmét.³

Miután Bethlen aug. 25-én Besztercebányán királylyá választott, meglátogatta Körmöczöt, s onnan tovább utazván, szeptember 2-án magához hívatta Szt-Keresztre Lienpacher János körmöczyi alkamaragrofot, és azt kívánta tőle, hogy két eddigi magyar denárból ezentúl hármat csináltasson. E kívánságra Lienpacher írásban terjesztette a fejedelem elé, hogy a denárok így igen aprók lennének, és elfogadtatásuk akadályokba ütköznék; javasolja tehát, hogy az eddigi alak meghagyása mellett 4 latos helyett 3 latos finomsággal verettes-

¹ Horváth Mihály id. m. V. 212—258. l.

² ³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

senek a denárok. Bethlen Gábor szeptember 5-én Verebélyen kelt rendeletével jóváhagyta e javaslatot.¹

Bethlen főkamagrófja a bányavárosokban Zmeskál Jaroslav vala; ez megengedte 1620. november 13-án, hogy a bányabírószági tisztek bányákat művelhessenek, a mennyire a kincstár kára nélkül tehetik.²

Egy kelet nélkül levő iratban, mely Zmeskál főkamagrófhhoz van czímezve, mentegetik magokat a kamarai tisztviselők a városiak vádjá ellen, és ezeket mind alaptalanoknak állítják.³

1621. márczius 9-én rendeltetik, hogy a magyar királyi korona őrzésére Zólyom várába emberek küldessenek.⁴

1621. április 13-án Bethlen Gábor 8000 tallért és 8000 frt aprópénzt kíván.⁵

Május vége felé már Ferdinand hadai közeledtek a bányavárosokhoz. Május 28-án értesíti Ezechias Miklós a bányavárosokat, hogy a Szt Benedeki kolostort már elfoglalta, és gondoskodni fog a bányavárosok biztosságáról.⁶

1621. június 9-én a selmeczi, körmöczi és besztercebányai kamara főtisztviselői a magok és alattok levő tisztek nevében egy reversalist állítottak ki, melyben erősítik, hogy az 1619. szeptember 20-án aláírt reversalis értelmében eddig is csak a bányaművek fentartására törekedtek, magokat a politikai ügyektől távol tartották, és az osztrák uralkodó háznak fogadott hűségüket meg nem változtatták, s e hűségi fogadást megújítják, remélvén, hogy a király biztosai őket minden erőszaktól meg fogják óvni, és megengedik, hogy békében folytathassák a bányák és a király javára működéseiket.⁷

Másnap, június 10-én a Besztercebányán lévő királyi biztosok: Pálffy István és Miklós, és Koháry Péter felszólították a körmöczi kamara tisztviselőit, hogy nem csak ők magok legyenek hűségesek a királyhoz, hanem arra is vigyázzanak, hogy a polgárok és a nép fel ne bujtogattassanak a királyi kormány ellen, és a bujtogatókat megfenyítsék.⁸

1621. június 17-én írja gróf Forgách Zsigmond Lienpacher János körmöczi alkamaragrófnak, hogy megkapta levelét, melyben az alkamaragróf arról értesítette őt, hogy hallomás szerint Bethlen Gábor ismét elfoglalni szándékozik a bányá-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XXXIV.

² Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

³ Selmeczvárosi levéltár.

⁴ ⁵ ⁶ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

⁷ Ugyanott. Lásd az okmányok közt XXXV. ⁸ Ugyanott. XXXVI.

városokat; Forgách nem kételkedik azon, hogy Bethlennek erre szándéka van, de kételkedik, vajjon van-e elég ereje? Egyébiránt, hogy a bányavárosok magokat Bethlen népe ellen, ha ezek a foglalást mégis megkísérlenék, megvédelmezhesék, 300 jó német muskétást küld az alkamaragrófnak, hogy azokat a bányavárosokban elhelyezze; egyszersmind értesíti az alkamaragrófot, hogy a király őt felhatalmazta a katonaság élelmezése végett akárkitől 40,000 tallerra menő kölcsönt fölvehetni; fölkéri tehát az alkamaragrófot, hogy a katonák zsoldját rendesen fizesse, és az összegeket felírja, biztosítván őt, hogy ezek a kiadások jóváhagyni fognak.¹

A király hadai azután július 2-án vereséget szenvedtek Zólyom mellett, és kénytelenek voltak Besztercebányát elhagyni; azonban Selmecz még tovább is az ő hatalmuk alatt maradt, mert 1621. augusztus 19-én a király biztosai Zegedi Mihály és Vieger Vitus felszólították a bányabíró, hogy bizonyos érczek megmázsálása végett a kohóba jöjjön le.²

De már 1621. szeptember 20-án Selmecz és Körmöcz is Bethlen hatalmában volt, és ekkor Hevesy János és Fabritius Ismael említettnek, mint a fejedelem biztosai.³

Ez időben meghalt a Brennerszövetkezet főnöke, Gienger Frigyes János báró, és 1621. október 13-án felvétetett a bányabíróági jegyzőkönyvbe, hogy özvegy Ublhopf Anna egykori Giengerné, ki az ő bányáit fiának Gienger Frigyes Jánosnak adta át, miután ez meghalt, most a bányák igazgatását, mint a Brennerszövetkezet főrésze, ismét saját kezébe veszi, és unokája, Gienger Frigyes Nándor javára tovább kezelni akarja, egyszersmind elrendeli, hogy az ő halála után az unoka nagykorúságáig annak anyja özvegy ifjabb Giengerné, született Conci báróné, vigye az igazgatást addig, míg férjhez nem megy.

Az ez ügyben kelt nyilatkozatot aláírták a városi és kamarális főembereken kívül Thuern Henrik Mátyás gróf, Hoffkirchen András György báró, Schallenberg Kristóf Farkas osztrák követ a török portánál, beczdriczini Jeszin Sámuel cseh követ ugyanott, és Haincz Máté morva követ ugyanott.⁴

E követek bizonyára nem a kormány követei, hanem az ausztriai, cseh és morva elégedetlenek követei voltak, és hogy Giengernének egy nyilatkozatát, mint tanúk aláírták, arra enged következtetni, hogy a Gienger-család is az elégedetlenekkel tartott.

¹ Selmezi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XXXVII.

² ³ Selmezi bányabíróági jegyzőkönyv.

⁴ Ugyanott. Lásd az okmányok közt XXXVIII.

Bethlen Gábor is fölhasználta a bányavárosok jövedelmeit. 1621. november 17-én elrendelte, hogy az alkamaragróf neki 50,000 frtot küldjön; három nappal később sürgette a küldeményből hátramaradt 25,000 frtot; december 14-én pedig rendelte, hogy neki 100 márka ezüstöt küldjön.¹

Nagy pénzügyi szükségben volt ez időben a besztercebányai kamara; tanúsítja ezt két levél, melyek Hag Rudolf besztercebányai praefectustól maradtak hátra.

Az egyiket 1621. november 16-án írta Zmeskál Jaroszlav főkamaragrófnak, panaszolván neki, hogy Fabricius Ismael biztos rendeletére bizonyos boroszlói kereskedők portékái Besztercebányán lefoglaltattak; mert miután Raidl Gáspárt a kamara tisztségviselőjét Sziléziába küldötte, hogy onnan a rézművek költségeinek fedezésére pénzt hozzon, fél, hogy a boroszlóiak, megtudván áruik lefoglaltatását, Raidlt letartóztatják, és a nála netalán levő pénzzel fogják magokat kártalanítani. Kéri tehát a főkamaragróft, hogy használja fel befolyását a király Ő Felségénél (Bethlen Gábornál), hogy a boroszlói kereskedők és árúcikkük kiszabadíttassanak.²

Hag kívánsága valószínűleg teljesített, mert a másik levelében, mely 1621. december 9-én kelt, és Kovasóczy István kancellárhoz iratott, már nem említi a boroszlói kereskedőket, csak azon panaszodik, hogy Raidl Gáspár még nem érkezett meg, és fél hogy valami baja történt. A legnagyobb baj pedig az, hogy karácsonra 10—12 ezer forintra van szüksége a munkások kifizetése végett, kik, ha pénzt nem kapnak, nem is fognak dolgozni, pedig a bányák meglehetősen jól állanak. Kéri tehát a kancellárt, hogy a rézművek számára vagy ellátmányt adjon, vagy pedig engedje meg, hogy Hag a készletben levő rézre pénzt vehessen fel.³

7. Lanyha bányamivelés.

A bányamivelésről a következőket találjuk följegyezve: 1620. január 4-én volt *Felsőbicbertárna* hosszasága:

A tárnaszájtól <i>Windschachtig</i>	390 öl.
Innen a <i>Steinernschachtig</i>	234 „
„ a <i>Valentinusaknáig</i>	18 „
„ a <i>Kluftig</i>	85 „
„ a <i>vizaknáig</i>	260 „
„ a <i>Hangendschachtig</i>	186 „
„ a <i>fedüvágatig</i>	25 „

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Ugyanott. Lásd az okmányok közt XL. ³ Ugyanott XLI.

Innen	<i>Weidenaknáig</i>	25 öl.
„	<i>Györgyaknáig</i>	104 „
„	<i>a vájativégig</i>	55 „

Összesen... 1382 öl.¹

1620. márczius 30-án főbejárás tartatott *Felsőbiebertárnán*, hogy elhatározassék, vajjon folytatandó-e a vizemelés a legmélyebb pontról, mely a tárna alatt 31 öltre mélyítettett?

E mélymívelés már régebben kezdetett, és 1604. április 16-án szüntettetett meg, de legújabban ismét megnyittatott, hogy a telér minősége megvizsgáltassék. Az ércz a mélyítés fenekén csak $\frac{1}{2}$ kalapács vastagsággal bír, egy hét alatt 6 riümpel 36 latos ércz termeltetett onnan, a most vett próbák pedig 66, 33, 6 és 3 lat tartalmat mutattak.

Tekintettel a munkások hiányára, és miután a társulatnak a *dánielvágtati* fejtésekben 24 embert kell szivattyúzás végett tartani, a most megtekintett mély mívelés pedig nem éppen dús, és a szárazon tartásához szükséges embereket megszerezni nem lehet; határozottatott: hogy a szivattyúzás abba-hagyassék, s helyette a *Weidenakna* mélyítettessék le annyira, hogy belőle az evést szárazzá tenni lehessen egy olyan rudas gép segélyével, a milyen már jó eredménynyel működik.

A bejárásnál jelen voltak: Winkelmüller János körmöczi bányamester, Crenz János selmeczi bányamester, Thailer András és Vngedew András bányaeszküdtek, Bela János bányabírószági írnok, Wenger Mihály kir. pénztárnok, Lanser Lénárt kir. könyvvívó, Wittich Venczel kir. fő aranyvátató, Weigl Bertalan kir. kohótiszt, Khayser Mátyás részes, Balbierer Boldizsár brenneri gondnok, Schallmann Illés brenneri bányatiszt, és Putscher György sáfár.²

1620. június 21-én ismét főbejárás tartatott a vízhúzó hiánya miatt, és elhatározottatott, hogy a *dánielvágtati* mélymívelés is, mely 12 öl mély a tárna alatt, felhagyassék, ámbar jó érczek vannak benne, de nincs a ki a vizet húzza; egyébiránt a *Dánielvágtatban* még a tárna felett is van elég jó ércz, ámbar kemény. Az ércztermelés nem fog a felhagyás következtében nagyon megapadni. Az utolsó heti termelés volt e mélymívelésben:

darabos legjobb ércz	19	Umbgang	42—43	latos,
„ selejtesebb ércz	6	„	22—23	„
válogatott ércz	9	„	5—6	„
dara és homok ércz	23	„	7—8	„ ³

E két jelentésből világosan kivehető, hogy a vízhúzás nem az említett okok miatt, hanem bizonyosan a háborús

^{1 2 3} Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

körülmények folytán hagyatott abba; mert 31 és 12 ölnyi mélységből le lehetett volna győzni a vizet, ha az illetők komolyan akarták volna; de a meglevő viszonyok között észszerűbbnek látszott a termelést megszorítani, mert a mi a bányában maradt, azt nem vehette el senki.

1620. augusztus 12-én főbejárás volt *Andrástárnában*, melyről a jelentés néhány érdekes adatot közöl.

Andrástárna a tárnaszájtól a *mátyástárnai* telérig 131 öl hosszú, onnan a telér után 90 öl vágatott ki egy aknáig, mely *Ferenczaknának* neveztetik, és 60 öl mélységre lemélyítettett, de víz miatt felhagyatott, ámbár helyenkint jó érczek voltak benne.

A teléren túl a keresztvágat még 167 ölre hajtattott, de már tovább nem mehet, mert a vájatvégnél nem ég a lámpa; egy légaknátnak kellene oda lemélyíteni. Mivel azonban a *mátyástárnai* teléren túl a 12-ik ölben egy éren egy ereszke már 5—6 ölnyire lemélyítettett, s benne szétszórtan jó érczek találhattak: javasoltatik, hogy ez az ereszke továbbmélyítettessék, és az ér jobban megvizsgáltassék. Minthogy pedig a bánya birtokosa Galleson Vilmos Bethlen Gábor fejedelemtől a bánya továbbmivelésére pénzsegélyt kért, és ismeretes, hogy Galleson erre és más bányákra már többet mint 50,000 frtot költött, és általában szokás, hogy a veszteséggel dolgozó bányapolgároknak a kincstárból segély adassék, javasoltatik, hogy Gallesonnak hetenkint 20—25 frt ellátmány engedélyeztessék.¹

1620. szeptember 12-én ismét bejáratván *Andrástárna*, jelentik a bejárók, hogy az ereszke már 2 öllel lemélyítettett, a telér $\frac{3}{4}$ rőf vastag, lágy és kovandos; javasolják, hogy még vagy 12 ölre lemélyítettessék.²

1621. május 24-én jelenti a bányabíró, hogy *Andrástárnában* az ereszke már 15 öl mély, és a fenekétől a telér egy szintes vágattal 22 ölnyire megvizsgáltatott, a vájatvégnél pedig egy fedükeresztzéssel ércz találtatott, mely keverve átlagosan 2 latot, tisztán kiválasztva azonban 26 latot tartalmazott; de a levegő ott már igen rossz; javasolja tehát, hogy oda légvezető csövek vezettessenek le a tárnáról, és a telér még bővebben megvizsgáltassék.³

1621. október 25-én ismét bejáratván *Andrástárna*, a feltárás eredménye nem találtatott kielégítőnek, mert a teléren nem volt ércz, csak az ereszke fenekén látszott egy vékony érczszinór; javasoltatott tehát, hogy az ereszke még néhány ölnyire lemélyítettessék.⁴

A *hoffnungschacht*i műveléseket illetőleg azt találjuk egy jelentésben 1621. szeptember 20-án, hogy a *hoffnungsschachtiak* régebben *Dornschachtot* 9½ öllel mélyítették a *Mátyástárna* alá, és jó érzeket is találtak benne, hanem a sok víz miatt fel kellett hagyniok a mélyítést. Később megvették a *mátyástárnaiak* a *Hoffnungsschachtot* minden hozzátartozóval, és az ereszkét ismét kitakarították, és még 14 öllel lejjebb mélyítették, a vizet 5 kettősszivattyúval emelték fel a tárnára. A költségek enyhítése végett azután lemélyítették a *Rudolfakna* a telérig 25 ölnyre függélyesen, és ott a telér után az említett ereszke alá egy nyílám (Stollwand oder Lauf) hajtattott 25 ölnyre, melylyel a víz az ereszkéből lecsapoltatott, valamint a szállítás is megkönnyítették. Az ereszke azonkívül még 8½ ölnyre lemélyítették a nyílám alá, és a víz belőle 2 szivattyúval emeltetett a nyílámra. Az ereszkének feneke tehát 32 öllel van a *Mátyástárna* alatt. Mivel azonban a telér a mélységben nagyon szegény, a víz húzás pedig a *Rudolfaknában* naponként 24 lovat kíván, és e nagy költség egészen a részeseket terheli, elhatároztatott, hogy a víz húzás abbahagyassék, ellenben folytattassék a *Júliusaknától* megkezdett és már 25 öl hosszú vágat a telér után.¹

Hasonló intézkedés történt 1621. márczius 8-án a *brennertárnai* és *krebsgrundi* mélyművelésekre nézve; a *Brennertárnában* egy 6 öl mély ereszkéből 3 szivattyúval húzatott a víz, a *krebsgrundi tárnában* pedig 30 öllel a vájatvéig előtt volt egy mélyítés, mely a *Brennertárnáig* 17 öl és ezen alól még 5 öl mély vala. A két ereszke között mintegy 100 ölnyi távolság volt, s ámbár e mélyművelésekben eddig érzék is termeltettek, de minthogy az érzék csak szórványosan jönnek elő, és tartalmuk csak 3—3½ lat, egyébiránt pedig a mélyítésekben a levegő is rossz, a szállítás nehéz, és a mezei munkák kezdetével a szivattyúhúzó elszélednek, javasoltatik: hogy az ereszkék felhagyassanak.²

1621. augusztus 28-án jelentették a bányatisztek, hogy mivel a *Brennertárnában* nem tudtak jobbnemű érzet találni, a munkát ott egészen megszüntették, és az ott volt 2 munkást átvitték *Ö-Mindszenttárnára*, mely az utolsó időben szünetelt.³

1621. márczius 8-án figyelmeztette a bányákat bejáró bizottság a *Mohrer-társulat* részeseit, hogy vannak vállalkozók, kik a bánya művelését folytatni akarják, tehát nyilatkozzanak az eddigi részesek, hogy felhagyják-e részeiket vagy nem? és fizessék meg a kincstártól nyert ellátmányukat.⁴

1620-ban 20,703 márka és 14 pizét ezüst szállíttatott Selmechről Kőrmöczre, 1621-ben pedig 21,374 márka és 5 pizét;¹ miután e termelés főképen *Felsőbiebertárnából* származott, ennek üzeme nyereséges vala.

A háborús viszonyokból magyarázható ki, hogy a vádakodások is napirenden voltak ez időben.

1621. május 15-én bepanaszoltatott Khernné, hogy a brennerek kohójában kézi érczpéldányokat akart beváltani. Kihallgattatott ez ügyben Schalmann Illés a brennerek gondnoka, Vieli Márton bányatiszt és Nagler Pál kohósáfár. Khernné azt állította, hogy az érczpéldányokat nem vette, hanem Pomponius Bálint lelkésztől kapta ajándékba. A dolog egyébiránt abbamaradt, csak megintetett Khernné, hogy máskor az ilyen érczeket a kincstári kohóban váltsa be.²

1621. július 17-én bepanaszolta a kőrmöczi alkamaragróf Lienpacher János a selmeczi bányabírósnál Businszky Károlyt, a királyi könyvvivő volt segédjét, ki azzal rágalmazta őt, hogy ő akkor, midőn még Selmecezen volt, a brennerek kohójában érczpéldányokat olvasztatott be. Businszky kérdőre vonatván, tagadta, hogy ő Lienpacherről ilyesmit állított volna, és írásban is elismerte, hogy Lienpacherről csak jót tud mondani.³

1621. tavaszán Selmeceze 1000 frt hadi adó vettetett ki, mely április 15-én be is szállíttatott Kőrmöczre. A bányamunkásokra pedig minden forintnyi keresetök után 1 denár vettetett ki az örök tartására. A munkások ezt nem igen akarták fizetni, s midőn Schwender Ruprecht királyi bányatiszt ez ügyben velök értekezett, azt találta mondani egy lármázó vájárnak. „du bist ein windischer Schelm“; erre a vájárok valamennyien felzúdultak, és nagy lármával a bányabíróhoz vitték Schwendert, azt állítván, hogy ő azt mondta volna, hogy a wend (tót) munkások mind *Schelm*-ek. Miután a bányabíró kinyilatkoztatta, hogy a wend munkások valamennyien becsületes emberek, és a bányatiszt is megmagyarázta mondatát, lecsendesedtek.⁴

A *rézművekről* nem találunk ez évekből egyebet följegyezve, mint a mit már említettünk, hogy a bányák meglehetősen jól állottak. 1620-ban 4004 mázsa réz termeltetett, az 1621-iki termelés nincs följegyezve.⁵

^{1 2 3 4} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

⁵ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

8. Bizonytalan állapotok.

A nikolsburgi béke megkötése után Ferdinand 1622. május közepére Sopronba országgyűlést hirdetett; e gyűlésen Thurzó Szaniszló választatott nádorrá, és a király második felesége Eleonora július 26-án megkoronáztatott. Augusztus 6-án végződött az országgyűlés, melynek eredményével nem volt Bethlen megelégedve, mert különösen az általa adományozott javak visszaadására vonatkozó törvénnyel tekintélyét sértve érezte, igyekezett tehát 1623. elején ismét összeköttetésbe lépni a törökkel.¹

A soproni országgyűlésen alkotott törvények közt a bányászatra vonatkozik a 25-ik törvényezikk, melyben rendeltetik, hogy azon visszaélés, mely szerint a bányavárosok egy külföldi hatóság alá rendeltettek, megszüntetessék, és minden ügy, mely ott intéztetett el, újra tárgyalassék, mert ama hatóság intézkedései semmisek, az ügyek pedig minden városnak bírái elé vitessenek, és ott intéztessenek el.²

A 46-ik cikkben kéretik Ő Felsége, hogy az esztergomi érsek által a pisetariust kirendeltesse Körmöczre, hogy ott régi hivatalát folytassa.

A 77-ik törvényezikk pedig rendeli, hogy 3 krajczár vagy 4 denár tegyen egy garast, és 25 garas egy magyar forintot; de husvét utántól kezdve a jövő évben csak 3 denár tegyen egy garast; a magyar pénz pedig a régi jó tartalommal veretessék.³

Az országgyűlésnek eme határozatai nagy részökben csak írott malaszt maradtak; a forgalomba jött új garasokat, mint alább látni fogjuk, senki sem akarta elfogadni; az alsó-ausztriai kamara tekintélye pedig igen alászállott a bányavárosok előtt, mert a nikolsburgi béke daczára nem volt béke, és a bányavárosokban hol a király, hol pedig a fejedelem vala az úr.

Ferdinand ugyanis Tilly vezérének németországi győzelmei következtében megkezdé Csehországban a protestánsok kiirtását; templomaikat elvette, őket minden birtokaiktól megfosztotta és minden hivatalból kizárta.

A németországi protestánsok felszólították Bethlent, hogy Ferdinand ellen szövetségesök legyen.

Bethlen hajlott e felszólításra, és a nikolsburgi béke pontjainak végre nem hajtása miatt panaszt tevén a király előtt, 1623. augusztus 15-re Beszterczebányára biztosokat kívánt

¹ Horváth Mihály id. m. V. 260—267. 1.

² Schmidt F. id. m. IV. 378. 1. ³ Ugyanott IV. 381. 1.

kiküldetni, kik a dolgot megvizsgálják, de szeptember 21-én már Szendrőnél állott a török segélylyel 80 ezerre szaporodott seréfével. Fülel, s utána a nógrádi várak hamar megadták magokat.

A besztercebányai értekezleten, mely ez alatt folyt, Bethlen biztosai azt kívánták, hogy Thurzó Szaniszló nádornak feje vétessék, Sándor János pedig felakasztassék. Ferdinánd megbízottjai erről hallani sem akarván, az inscribált javakért kikötött százezer forintot azonnal lefizettetni és a béke többi czikkeit is végrehajtatni ígérték, ha Bethlen a maga seregeit visszavonja.¹

A besztercebányai értekezlet idejéből irataink közt is találunk némi híreket, melyek ugyan nem derítenek világot az értekezlet folyamára, de azért talán még sem fölösleges megemlítesök.

Úgy látszik, hogy az értekezletet elébb Eperjesen akarták tartani, mert 1623. márczius 3-án Forgách Miklós felszólította a körmöczyi alkamaragrófot Lienpacher Jánost, hogy küldjön neki 2706 frt 50 denár aprópénzt, az eperjesi tanácskozáshoz rendelt biztosok költségeinek fedezésére.²

Hogy eleget tett-e az alkamaragróf e kívánságnak? azt nem lehet kimutatni, csak azt tudjuk, hogy az értekezletre Besztercebányán jöttek össze a biztosok augusztusban, és ott október 3-ig alkudoztak.

A király biztosainak egyike Dallos Mihály győri püspök vala, ki midőn látta, hogy a tárgyalások már nem sokára félbeszakadnak, 1623. szeptember 27-én kérte Lienpachert, hogy küldjön a palatinushoz visszautazandó biztosok számára 6 szekeret, és kíséretül 60 gyalog embert, kik őket Krikehajra a palatinushoz vezessék, és a hegyek közt megoltalmazzák.³

A besztercebányai tanácskozásokat nagy érdekléssel tekintették a selmecziek is, s szorgalmasan gyűjtögették a tanácsteremből kiszivárgó híreket, melyek hol biztatók, hol leverők valának.

1623. szeptember 28-án írja Haydt Rudolf az alkamaragrófnak, hogy a biztosok újabban azt határozták, hogy még nem mennek el, mert most már van reményök, hogy Bethlen Gábor biztosai elfogadják a császár ajánlatait. Egyszersmind arról értesíti az alkamaragrófot, hogy Bethlen Gábor tegnap

¹ Horváth Mihály id. m. V. 269—275. l.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LIV.

³ Ugyanott. Lásd az okmányok közt XLVIII.

Fülekre érkezett, és Szécsény, Nógrád és Ujvár már kezében vannak.¹

De már október 3-án reggel 7 órakor jelenti ugyanaz, hogy a császár biztosai a fejedelem biztosaival most tartják utolsó értekezletüket, és ha ez sem fog jó eredményre vezetni, azonnal útnak indulnak Körmöcz felé.²

Ugyanaz nap írják Haydt, Maurer, Schwartz és Schappelman az alkamaragrófnak, hogy a császár biztosai az értekezéseket csakugyan félbeszakították, és reggel elutaztak velük együtt, de Radványon túl a kíséretökre rendelt katonák által megtámadtattak, és ezek őket kifosztani kezdték, csak Bornemisza Pál közbevetésének köszönhetik, hogy nagyobb bajuk nem történt. De a kísérő katonák nem engedték az utazókat Körmöczbányára menni, hanem kényszerítették őket, hogy Benedek felé utazzanak. Jelentésttevők tehát ismét visszafordultak, és várják az alkamaragróf további utasításait.³

Bethlen már szeptember 28-án felszólította a bányavárosokat, hogy neki meghódoljanak,⁴ és seregének előcsapatai október elsején már a bányavárosok közt állottak; e napon kérték a tisztviselők Bethlen biztosait, hogy nekik *salvus conductus* biztosító iratot adjanak, hogy Besztercebányára mehessenek, és a fejedelem rendeleteinek mikép teljesítése felől együtt tanácskozhassanak.⁵

Egyszersmind a Hajnikon táborozó kapitánytól, Hrik Ferencztől is kértek a tisztviselők védő levelet, és ez írja nekik október 2-án, hogy nincs szükségök védő levélre, mert az ő táborán szabadon és bántatlanul mehet mindenki keresztül, ne halogassák tehát az ügyet sok irkálással, hanem jöjjenek mielőbb és hódoljanak meg, mert azután késő lesz.⁶

Október 4-én rendeli Bethlen Lienpachernek, hogy a bányajövedelmekből senkinek se adjon semmit sem, neki pedig küldjön 60,000 frtot minél előbb.⁷

Már ekkor a bányavárosok küldöttei is Besztercebányán voltak, és ugyanaz nap írja Stubenvoll Körmöcz városa tanácsának, hogy Bethlen biztosaival jól elvégezték dolgaikat, és hogy a biztosok legközelebb Körmöczre is elmennek 60 lóval, a város tehát el legyen készülve fogadtatásukra.⁸

Ugyanaz nap, október 4-én a bányavárosokat is utasította Bethlen, hogy neki 60,000 frtot adjanak, és az összeget Bécsbe küldjék utána.⁹

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. ² Ugyanott. Lásd LV.

³ Ugyanott LVI. ⁴ ⁵ ⁶ Ugyanott XLIX. ⁷ Ugyanott LI. ⁸ Ugyanott LII.

⁹ Ugyanott.

A tisztek, a mint látjuk, minden ellentárlás nélkül meghajoltak Bethlen hatalma előtt, de hogy e hódolat nem származott őszinte szívből, mutatja azon körülmény, hogy erre Bécsből, még mielőtt Bethlen megérkezett volna, felhatalmazást kértek; folyamodványukkal Lorberer Konradot, az ezüstműve-
 rok felügyelőjét, (Silberhauptmann) küldték Bécsbe, és ez jelenté 1623. október 7-én az alkamaragrófnak, hogy miután őt a kamarai tisztek Bécsbe küldötték utasítás szerzése végett, ő oda október 1-én megérkezett, megbízó leveleit Groisz és Muschinger uraknál bemutatta, és végre 4-én megkapta a kamara elnökétől a határozatot, és pedig csak szóval, mert azt ilyen időben írásban adni nem lehet. E szerint felhatalmazza Ő Felsége a kamarai tisztviselőket, hogy a bányászat és Ő Felsége javainak fentartása végett — magokat annyira, a mennyire szükséges — a viszonyokhoz alkalmazzák, mint az már régebben is Bocskay és Bethlen idejében történt.¹

A hadak kísérője volt a pestis; 1623. október 21-én értesíti Wenger Mihály selmeczi királyi pénztárnok a körömczi alkamaragrófot, hogy Selmeczen is kiütött a pestis.²

Bethlen főkamaraagráffá a bányavárosokba Gyürky Benedeket nevezte ki.³

A fejedelem seregei akadálytalanul folytatták útjokat, és elfoglalták Nagyszombatot; a fejedelem innen Morvaországba ment, hogy Caraffát Göding mellett sánczai közé szorítsa. Caraffa azonban hősiiesen védé magát, és Bethlen hadai békétlenkedni kezdenek a tél miatt; Bethlen tehát fegyverszünetet kötött, és visszatért táborával Nagyszombatba. A törökök azonban nem akartak itt telelni, s midőn rendetlenül haza vonulnának, Eszterházy Miklós közülök több csapatot megsemmisített.

Bethlen azután fegyverszünetet akart a királylyal kötni jövő évi Szent Mihály napjáig, de a király azt csak ferbuár végéig fogadta el.⁴

A fejedelem 1624. elején visszavezette nyugtalankodó hadait Kassára, és február elején követséget küldött Bécsbe a béke iránti alkudozás végett. A fegyverszünet márczius 25-ig meghosszabbítatván, az alkudozások folytattattak. Eszterházy és Pázmány a háború folytatását ajánlották, ha csak Bethlen vissza nem adja azt, a mit a nikolsburgi békekötés által nyert; a fejedelem biztosai pedig csak a nikolsburgi béke alapján akartak alkudozni. A fegyvernyugvás azután május 1-ig meghosszabbítatván, miután Ferdinand elfogadta az alkudozá-

¹ ² ³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

⁴ Horváth Mihály id. m. V. 277—279. l.

sok alapjául a nikolsburgi békekötést, s csak Ratibor és Oppeln birtokát, és az 50,000 forintnyi birodalmi segélyt zárta abból ki; a kékealkudozások újabban megindultak, és április első tizedében be is fejeztettek.

Bethlen a felvidéki rendeket 1624. április 20-ra Kassára egybehíván, bemutatta nekik a tervezett béke pontjait, melyeket a rendek megegyezéssel fogadtak, és Kovasóczy István kanzellárt, Bornemissza Jánost, és Ketzer Jánost Bécsbe küldték, kik ott a békét véglegesen megkötötték. E béke pontjai egyenlők a nikolsburgi pontokkal, csak Oppeln és Ratibor helyett adatik Bethlennek Ecsed vára, és Nagybánya Felsőbányával együtt örök birtokul.

Bethlen látván a török barátság haszontalanságot, Ferdinánddal szorosabb szövetséget akart kötni, és egy főhercegnővel házasságra lépni, hogy azután közös erővel fordulhasanak a török ellen. Ferdinand azonban nem fogadta el az ajánlatot.¹

1624. június 1-én közöltettek az alkamaragróffal a békepontozatok.²

Midőn Bethlen február elején Kassára vonúlt vissza, a bányavárosokat nem mentette fel ez által hatalma alól, és még tovább is küldött nekik rendeleteket. Így utasította 1624. február 26-án az alkamaragróft, hogy küldjön a nagybányai pénzverő számára Rózsahegyre 200 olvasztó tégelyt, vagy ha annyi nincs, hát kevesebbet is a szükséges nyújtó szerszámokkal együtt. E rendelethez Bethlen sajátkezűleg írt néhány sort.³

A kamarai tisztek azonban, és a bányavárosok, mihelyt Bethlen hadai innen elvonultak, nem igen nagy buzgóságot tanúsítottak Bethlen ügye iránt. Kitetszik ez Bethlen rendeletének egy német fordítmányából, melynek töredéke irataink közt fenmaradt. E rendeletet Bethlen valószínűleg az ő kamaragrófjához intézte, és biztosítja vele ötet, hogy ha a béke meg nem köttetnék, gondoskodni fog arról, hogy a bányavárosokat megvédelmezze. A körmöczi és besztérczebányai tiszteket meg kell inteni, hogy hozzá hűségesek maradjanak mindaddig, míg ő őket ettől föl nem menti. A bányavárosokat pedig figyelmeztetni kell, hogy vigyázzanak, nehogy az alkudozások alatt a németek oda német katonákat vigyenek be, mert ha ezek magokat ott egyszer megfészkelik, nem fognak tőlök többé menekülhetni, a mint Ujvár esete tanúsítja. Azt is kell mondani a bányavárosoknak, hogy ha a németek oda bemennek,

¹ Horváth Mihály id. m. V. 279—298. l.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár. ³ Ugyanott. Lásd az okmányok közt LVII.

minden szabadalmaikat el fogják törölni. Tehát vigyázzanak a bányavárosok, és ha meghallanak, hogy a németek arra felé közelednek, tegyenek neki erről azonnal jelentést, ő fog oda küldeni elegendő katonaságot, mely képes legyen a németeket 2—3 napi távolságra tartani a bányavárosoktól.¹

Egy másik levélnek meglevő másolata szerint biztatja valaki Bethlen biztosát, hogy ámbár kevés a reménység a béke helyreállításához, azért ne féljen, mert a fejedelem gondoskodik róla, és meg fogja őt védelmezni; csak vigyázzon jól mindenre, s igyekezzék a városiakat jó móddal magához édesgetni.²

9. Rendetlen kezelés.

A bányák kezelése ilyen viszonyok között természetesen nagy rendetlenségbe jött; a nikolsburgi béke megkötése után 1622. elején azonnal intézkedett ugyan a király, hogy közegei az adminisztrációt ismét kezökbe vegyék és rendbe hozzák; piesenburgi Weber Jánost nevezte ki a bányavárosokba királyi biztossá, és prandenburgi Wendenstein Jánost főkamagróffá; és 1622. február 18-án kelt utasítása szerint meghagyta nekik, hogy miután Körmöczön az utolsó időben Bethlen fejedelem képével verettek a pénzek, az ilyen pénzek veretését azonnal szüntessék meg, s ezentúl csak a király képével ellátott törvényszerű pénzeket veretessenek.³

Utasította továbbá a biztost, hogy miután prandenburgi Wendenstein János főkamagróffá kineveztetett, a bányavárosokban alkalmazott királyi tisztviselőket újra eskettesse meg, és a főkamagróf iránt való engedelmességre kötelezze.⁴

Meghagyta végre a biztosnak, hogy a bányák kezelésének átvétele alkalmával Selmecezen, Körmöczön és Besztercebányán vizsgálja meg az eddigi kezelést, a hiányokat orvosolja, a tisztviselők számát a szükségesre leszállítsa, a bányákat és kohókat szakértőkkel megvizsgáltassa, és az üzemre nézve szükséges terveket megállapítsa.⁵

Selmeceztől 1622. elején még nem lehetett közlekedni Körmöczbányával, valószínűleg azért, mert a Garam völgyében még Bethlen seregei táboroztak; e miatt 1622. február 18-án tanácskozás tartatott a bányabírósnál, és elhatároztatott, hogy mivel az ezüstöt nem lehet Körmöczre szállítani, a fizetések

¹ Selmecezi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LVIII. ² Ugyanott LIX.

³ Schmidt Ferencz id. m. IV. 359. l. ⁴ Ugyanott IV. 357. l.

⁵ Ugyanott IV. 359—365.

megtarthatása végett a beváltott ezüstért járó értéket *Felsőbiebertárnának* felében, a többi bányáknak pedig egy harmadában magyar ezüst denárokkal fogják kifizetni, az érték többi részét pedig polturákkal („Thoracken“) fizetik, és úgy a munkások, valamint a tisztek is ilyen arányban levő pénznemekben kapják fizetéseiket addig, míg a viszonyok meg nem javulnak.¹

Selmecz városa ez időben igen jó üzletet csinált boraival; 5 frt 75 denárért vette hordóját, és eladta a tescheni herczegnek 11 frt 50 denáron. Ezt meghallván a bányászok, panaszt tettek a bányabírnál, hogy a város a jó bort eladja, és nekik a rosszat kell meginni. A bányabíró ez iránt felvilágosítást kérvén a várostól, tekintettel arra, hogy a város nagy szükségben van, a bányabíró és a kamarai főtisztek is beleegyeztek a bor eladásába, kikötvén, hogy egyes polgárok el ne adhassák boraikat idegeneknek, mert ha e miatt a munkásokkal bajok lesz, nem segíthetnek rajtok. A munkások arról is panaszkodván, hogy a korcsmárosok és kereskedők nem akarják elfogadni a 3 denáros új garasokat és a polturákat, („Poldruhacken“), elrendeltetett, hogy e pénznemeket fogadják el, mert ha a garasok értéke lejjebb szállna, be fognak váltatni, a polturákat pedig elfogadhatják, mert az egész országban forgalomban vannak.²

A munkásoknak még a társpénztár kezelése ellen is volt panaszuk. 1622. január 29-én egy bizottságot küldtek a hodrusi kohómunkások a bányabíróhoz, és panaszolták, hogy a hodrusi bányamunkások a társpénztárba fizetett pénzeket eldorbézolják, az utolsó héten is 30 frtot ittak el; kérik tehát, hogy a kohómunkások társpénztára a bányászokétól elkülöníttessék. Hasonló panaszt tettek 1622. február 12-én a zúzó-munkások a bányászok ellen.³

1622. június 6-án rendelte az udvari kamara, hogy a 7 bányaváros körül levő erdőségekből fát csak a templomok, iskolák, kórházak szükségletére és leégett házak felépítésére szabad eladni, a fa többi része ősrégi szokás szerint csak a bányászat szükségleteinek fedezésére használandó, és semmiképen sem szabad megengedni, hogy valaki ezekből az erdők-ből a fát leüsztaassa és a törököknek eladja.⁴

E rendelet következtében Liphay Imrének, ki mintegy 20 tutajt vett Breznóbányán deszkával és zsindelylyel meg-rakva, és a Garamon le akarta üsztatni, nem engedte meg a

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XLII. ² ³ Ugyanott.

⁴ Schmidt F. id. m. IV. 365. l.

besztercebányai praefectus a leúsztatást, mindaddig, míg Liphay magától a királytól ki nem eszközölte az engedélyt.¹

1622. október 24-én rendelte II. Ferdinand, a munkások és tisztek panasza következtében, és az alkamagróf javaslatára, hogy a beváltott ezüst ára 3 frittal felemeltessék, és az ezüstnek egyik fele $2\frac{1}{2}$ latos finomságú kis denárookra, 500 darab egy márkából, veretessék, másik fele pedig 6 latos finomságú duttichokra vagy magyar kilenczes denárookra (none-naria), melyekből 130 darab tegyen egy márkát, feldolgoztassék; és a tallérok veretése egyelőre megszüntessék. A tisztviselők fizetése minden forint után 30 kis denárral felemeltessék. A nádornak meghagyja a király, hogy a körülfekvő megyékből élelmi szereket szállíttasson a bányavárosokba; a városi hatóságokat pedig megint, hogy a bányászat számára szükséges szereket és anyagokat olcsó áron adják, különben kénytelen lenne a kinestár maga gondoskodni a bányászati anyagok készletben tartásáról. Végre ujlag megtiltatik a kecskék legeltetése az erdőkben.²

A csekély értékű kis denárok és duttik veretése miatt azután nagy elégedetlenség keletkezett, és napirenden voltak a panaszok; 1623. január 12-én Barsmegye közgyűlése folyamodott a nádorhoz, bethlenfalvi Thurzó Szaniszlóhoz, hogy tiltsa el a sok értéktelen polturák és duttik veretését, magyar szövegű levelében kéri a nádort, hogy legyen tekintettel a szegény nép nyomorúságára, mely ha mindenét eladja is, a megyéből kimenve ilyen pénzzel semmit sem vehet, mert azt a törökök sem fogadják el.³

Január 26-án jelenti Selmecz város tanácsa, hogy a duttik forgalmára vonatkozó rendeletet kihirdették, de a vidéki emberek nem fogadják el a duttikat, és e pénzen semmit sem lehet venni.⁴

Hasonló jelentést tettek január 30-án a selmeczi főtisztek Wenger Mihály és Lanser Lénárt.⁵

E jelentésekre azután megigérte Lienpacher alkamagróf 1623. február 3-án, hogy ezentúl ismét a régi szokás szerint fogja a beváltott ezüst értékét megküldeni, $\frac{3}{4}$ részét denárookban, és $\frac{1}{4}$ részt tallérokban, $6\frac{3}{4}$ forintot számítván egy márka értékeül.⁶

1623. márczius 25-én összejöttek a bányapolgárok a bányabírósnál, és ott közöltetett velök, hogy Giengerné

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Schmidt F. id. m. IV. 367.

³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XLIV. ⁴ Ugyanott.

⁵ ⁶ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

szül. Conci Borbála báróné kieszközölte Bécsben, hogy egy márka ezüst 9 frt 50 denárért váltassék be, és ennek $\frac{1}{3}$ része tallérokban fizetessék.¹

A körmöczi alkamaragrófnak még az év elején az a szerencsétlensége történt, hogy a nádort magára haragitotta, mert egy zacskóban, melyben Lienpacher a nádornak 2000 darab aranyat küldött, Thurzó az átvételnél 7 darabbal kevesebbet talált; erről értesítette 1623. február 12-én Lienpachert, hogy a zacskón volt pecsétek mind épek valának, a pénzből tehát útközben nem vesztetett el semmi, ennél fogva kívánja, hogy Lienpacher neki a hiányzó 7 darab aranyat megküldje.²

Az alkamaragróf valószínűleg vonakodott a hiányzó 7 darab aranyat megküldeni, mert márczius 6-án Thurzó egy újabb levélben követeli a megtérítést. Lienpacher ezenkívül vonakodott Thurzónak 1000 tallért (valószínűleg duttikat) denárookra felváltani, ezért azután igen éles hangon megdörögálja a nádor az alkamaragrófot, mondván, hogy tudja, hogy az alkamaragróf ezt csak magánhaszonlesésből teszi, és nem fogja elmulasztani ezt az ügyet megvizsgáltatni, mert ismeretes előtte, hogy az ezüst beváltásánál miképen jár el a körmöczi kamara, és hogy ha valamit vásárolnak a szegény néptől, annak árában rákényszerítik a népre a duttikat olyan árkelettel, a milyen a tiszteknek tetszik, vissza azonban a pénzeket el nem veszik. Hogy ha mind ez meg fog vizsgáltatni, lesz alkalom a kamarai tisztviselők ingadozó hűségét is felderíteni.³

10. Pénzügyi zavarok.

Az alsó-ausztriai kamara 1623. április 27-én terjedelmes utasítást adott a beszterezebányai könyvvivő számára,⁴ és május 26-án az úrvölgyi bányamester Schappelman János számára.⁵

Kitetszik ezekből, hogy a király közegei teljes erejökkel törekedtek a fölbomlott rendet ismét helyreállítani, és a kezelést szabályossá tenni; de mint fentebb láttuk, a politikai viszonyok változása 1623. október elején ismét felforgatott mindent, és az előbbinél nem kisebb zavarba hozta ismét a bányák kezelését.

Bornemisza János és Csuty Gáspár 1623. november elsején figyelmeztették Gyürky Benedeket, Bethlen főkamara-

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XLV.

³ Ugyanott XLVI.

⁴ Schmidt F. id. m. IV. 383. l. ⁵ Ugyanott 402 l.

grófját, hogy Zólyomra vigyáztasson, mert azt hallották, hogy Eszterházy Pál Zólyomba akar menni lakni, de gyanítják, hogy csak színleg pártolt át Bethlenhez, vigyázzon tehát a főkamaragróf és Zólyom városa, hogy Eszterházy oda be ne menjen, s ha oda menne, fogják el őt.¹

Ez időből találunk még irataink között Bethlentől egy rendeletet németre fordítva, mely szerint kinyilatkoztatja a fejedelem, hogy az ügyek menetén semmit sem akar változtatni, és megengedi, hogy a kamara jövedelmeiből hetenkint mintegy 3000 frt a körmöczi és besztterezebányai bányákra fordíttassék, csak azt kívánja, hogy a fölösleg egyedül neki tartassék fel.

Czélszerűnek látja, hogy a rézeladás végett Budán egy ügynökség állíttassék fel, és elvárja, hogy az ügynök kinevezetésére nézve hozzá a javaslat mielőbb felterjesztessék.

Mihelyt a megrendelt aranypénz kiverve lesz, tétessék hozzá jelentés, hogy ő a hováküldés iránt intézkedhessék.

A bányákra csak a legszükségesebb költségek fordítandók, s a tisztek ez iránt felelősekké teendők.²

1624. elején Bethlen Kassára visszavonulván, a bányavárosok ismét a király hatalma alá jutottak, az alkamaragrófnak pedig nagy gondot okozott a pozsonyi garasok felváltása; a főurak ugyanis összegyűjtven ez értéktelen pénzeket, mind Körmöczeire küldték, hogy tekintet nélkül értékek csökkenésére, azokat az alkamaragróf körmöczi jó pénzzel kicserélje.

E kellemetlen helyzet Thurzó nádornak egy rendeletével kezdődött, melyben 1624. április 6-án meghagyja az alkamaragrófnak és a többi tisztviselőknak, hogy a pozsonyi garasokat nem csak ők magok fogadják el teljes értékben, hanem hirdessék ki, hogy azokat mindenki tartozik elfogadni.³

1624. június 6-án írja a nádor az alkamaragrófnak, hogy a király neki megparancsolta, hogy a Bécsbe rendelt biztosoknak bizonyos összeget útipénzül kifizessen; de miután nála csak pozsonyi garasok vannak, ezek pedig Bécsben el nem fogadtatnak, utasítja az alkamaragrófot, hogy a biztosok által beküldendő pozsonyi garasokat kicserélje, és azután e garasokat oly módon értékesítse, hogy abból a királynak kára ne legyen.⁴

1624. június 29-én értesíti Thurzó nádor az alkamaragrófot, hogy ő nála részint salariumaképen, részint pedig selylyei birtokának eladása folytán mintegy 20,000 frtnyi összeg gyűlt össze garasokban vagy polturákban, melyeknek

¹ Selmecezi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LIII.

² Ugyanott L. ³ Ugyanott LX. ⁴ Ugyanott LXI.

értéke azóta megsemmisült; ez okból ő, nehogy nagy kárt szenvedjen, a királyhoz fordult, és a király, tekintve az ő nagy érdemeit, megengedte, hogy a 20,000 frtot körmöczi jó értékű pénzzel kiéserélhesse. Kéri tehát az alkamaragrófot, hogy a kieserélést rövid idő alatt foganatosítsa.¹

Az alkamaragróf valószínűleg késlekedett a válaszzsal, mert július 19-én Concin Ferdinand és Jakab Berchtold királyi biztosokhoz fordult Thurzó nádor, kérvén őket, hogy miután a császár neki megengedte, hogy 20,000 frtnyi polturát Körmöczen jó pénzzel elcserélhessen, és neki Körmöczen ezenkívül még 5,852 frtnyi ilyen polturája van; utasítsák a körmöczi kamarát, hogy neki ez utóbbi összeget is felváltás.²

1624. augusztus 24-én az alkamaragróf is a királyi biztosokhoz fordult szorultságában, panaszkodván, hogy a pozsonyi garasokat, melyeket senki sem akar elfogadni, az egész országból mindenki Körmöczeire küldi felváltás végett, és pedig mindnyájan csak 500 darabot akarnak egy márkára számítani, pedig 550—560 darab megy egy márkára.³

1624. szeptember 27-én írja Thurzó nádor a királyi biztosoknak, hogy Dóczy Istvánnak, az ő szomszédjának is van 300 frtnyi pozsonyi garasa, váltassák fel ezt is Körmöczen.⁴

1624. október 19-én Pálffy Pál írja a körmöczi alkamaragrófnak, hogy Ő Felseége megengedte neki, hogy 10,000 tallér értékű pozsonyi garast körmöczi pénzzel felcserélhessen; kérdi tehát, hogy mikor küldheti emberét a pénzzel Körmöczeire.⁵

1624. október 24-én bizonyítja Althann Mihály Adolf gróf, hogy a császár rendeletére a körmöczi alkamaragróf neki 4020 frtnyi pozsonyi garast körmöczi pénzre felváltott.⁶

Végre kieszközölte az alkamaragróf a királyi biztosok segélyével, hogy a király egy rendeletben a pozsonyi garasok beváltási árát 4 frtra határozta márkánként. 1624. november elsején értesítette az alkamaragróf Pálffy, hogy a győri élelmezési biztosnak 10,000 frtnyi, az udvari hadi pénztárnak 16,000 frtnyi, gróf Althannak 4000 frtnyi, a magyar királyi kamarának 5000 frtnyi felváltani való pozsonyi garasa vár már hónapok óta a felváltásra, az övét tehát csak hat hét múlva válthatja fel, akkor is a császár rendelete szerint nem darabot darabért, hanem a márkát 4 frtjával.⁷

1624. november 19-én jelentést tesznek Wendenstein

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXVI. ² ³ ⁴ Ugyanott. ⁵ Ugyanott. Lásd okmányok közt LXVII. ⁶ Ugyanott. ⁷ Ugyanott LXVIII.

főkamaragrófhoz a körmöczi kamara főtisztviselői: Lienpacher alkamaragróf, Sockh pénztárnok, és Roth könyvvivő, emlékeztetvén őt, hogy a császár rendeletére 40,000 frtnál több pozsonyi garas utaltatott Körmöczre felváltás végett, és pedig úgy, hogy teljes névértékben váltassék fel; e mellett azonban a kincstárnak nagy kára lenne; mert 1-ször ámbár a garasok finomsága valamivel jobb mint a körmöczi denároké, de egy márkára a garasokból 50, 60, sőt 70 darabbal is több megy, mint a körmöczi denárokból, mert ezek nehezebbek; 2-szor a garasok megolvasztásánál és öntésénél majd kétszer olyan nagy a fogyatéék, mint a bányaezüst olvasztásánál; 3-szor az esztergomi érseknek legújabb szabadalma szerint e garasokból is minden márka után egy pizét jár; 4-szer a pénzverő munkásoknak minden márka után 3 pizét jár fizetésül, s e mellett alig tudnak megélni; 5-ször a pénzveréshez szükséges anyagok, u. m. aczél, vas, borkő, só, szén, fa, és más anyagok sokba kerülnek. Mindezek ha összeszámitatnak, kitetszik, hogy a garasok átdolgozásánál pénzverési nyereség nem marad. Minthogy pedig a beváltott selmeczi ezüstért, a beszterezebányai rézműveknek ellátmányképen, a körmöczi *Goldkunst-handlung* költségeinek fedezésére, és a murányi várban levő német katonák zsoldjára, valamint a határszéli tüzérek zsoldjára, a rendkívüli utalványokat nem is számítva, hetenkint legalább is 10,000 frt szükséges, mely összeget a pénzverés nyereségéből kell fedezni; mindezeket tekintve világos, hogy ha csak a garasok dolgoztatnak fel, nem levén nyereség, lehetetlen lenne az említett fizetésekre szükséges összeget előteremteni; ellenben, ha a garasok a császár újabb rendelete szerint márkánként 4 frtjával váltatnak be, és a beváltók a kiveretést megvárják, akkor Ő Felségének kára nélkül lehetne a felváltást keresztülvinni. Kérik tehát a főkamaragrófot, adjon nekik utasítást, hogy csak a pozsonyi garasok fölváltásával foglalatoskodjanak-e, mely esetben a bányák és végvári katonák ellátása elmaradna; vagy pedig úgy intézzék az átdolgozást, hogy a mellett a bányák és katonák is kielégítettessenek.¹

Ez évben a király prandenburgi Wendenstein János főkamaragrófot július 6-án utasította; hogy a bányavárosokat és vidékét kormányozza; a bányamívelés körül előforduló pereket és ügyeket elintézzze; ha az ellenség közeledne, a kerületi főkapitányokkal egyetértőleg és a bányászszemélyzet aikalmazásával is intézkedjék a védelemről, de ő maga ne támadjon és ellenségeskedést ne kezdjen; a bányavárosok és minden

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXV.

tisztek ő alá rendeltetnek, s neki engedelmeskedni tartoznak; a kiadott utasítások és szabályok megtartandók; a bányákat járassa be a hányszor szükséges, és gondoskodják, hogy a szükséges anyagok kellő időben beszereztesse; ha valamire szüksége van, jelentse fel az alsó-ausztriai kamarának; a munkás személyzet közt a rendet és fegyelmet fentartsa; minden pazarlást megakadályozzon; a kamaráknál, pénzverőnél és válatóknál havonként utána nézzen az ügyek menetének; felesleges munkásokat fel ne vegyen; új tiszteket ne alkalmazzon; a meglevők fizetését fel ne emelje, és engedelem nélkül ki ne küldje őket az országból; szükségtelen kölcsönöket és ellátmányokat ne adjon; a kamara követeléseit beszedje; a bányákat a bányarendtartás szerint igazgassa; a pénztárakat rendben tartassa, és ha valahol hibát talál, jelentse fel az alsó-ausztriai kamarának; ügyeljen, hogy a számadások rendszeren és annak idejében beterjesztessenek; ne engedje, hogy a tisztviselők bányákat míveljenek, vagy magánosok ügyvivői legyenek; engedély nélkül ne nyisson új bányákat; ha valamelyik tisztviselő kezelése alatt hiány keletkeznék, azt azonnal hajtsa be tőle, és esetleg minden vagyonát foglalja le, egyúttal pedig tegyen jelentést az alsó-ausztriai kamarához; szükségtelen építkezéseket ne tegyen, de a szükségesek helyreállítása iránt azonnal tegyen javaslatot; ne engedje meg, hogy a földbirtokosok erdeiket pusztítsák; vigyázzon, hogy az aranyat és ezüstöt el ne lopják vagy csempészszerűen; a bányapolgárokat a földesurak önkénye ellen védje meg; a beszterczebányai praefectust, ki a bányászati és kohászati ügyekben járatos, a szükség szerint alkalmazza; a bányavárosok és tisztek felett az igazságszolgáltatást legjobb tehetsége szerint gyakorolja; a bányászat és erdészeti körül minden rendetlenséget megakadályozzon; az utasításokat pontosan megtartassa; a hanyag tisztviselőket megbüntesse; ha valami különös és fontos dolog adja elő magát, azt azonnal jelentse fel az alsó-ausztriai kamarának; egyébiránt pedig mindenben legjobb tehetsége szerint intézkedjék.¹

1624. július 29-én iktattatott be Wendenstein főkamara-gróffá Selmecezen a kamaraudvarban valamennyi tisztviselő előtt; augusztus 3 án pedig Putscher György erősített meg bányabírói tisztjében.²

1624. augusztus 1-én jelentette Wendenstein főkamara-gróf, hogy Beszterczebányán a kamaraudvarban levő lakását Bethlen emberei annyira elpusztították, hogy benne egy ép

¹ Schmidt F. id. m. IV. 419. l.

² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

ablakot, ajtót, asztalt, vagy kemenczét nem hagytak, úgy hogy az teljesen lakhatatlan, és helyreállítása mulhatatlanul szükséges.¹

Nem is időzött a főkamagróf sokáig a bányavárosokban, hanem már augusztus 4-én elutazott Bécsbe; de még mielőtt elutazott volna, reggel 6 órakor magához hivatá a bányabíró, és hivatalvesztés terhé alatt meghagyá neki, hogy általában tiltsa el a kézi ércpéldányok adását a részeseknek és a tiszteknek. A bányamester ezt el is akarta tiltani, de Wenger Mihály pénztárnok lebeszélte őt erről, ígérvén, hogy ha a főkamagróf visszajön, majd elintézi vele ezt az ügyet.²

A törökök elleni védekezések nyomát találjuk egy levélben, melyet 1624. október 29-én irt a körmöczi alkamagróf Eszterházy Miklós grófnak, kérvén őt, hogy vonja vissza azon rendeletét, hogy a bányavárosok őrsége, melyet e városok saját költségökön tartanak, Verebélyre küldessék; mert ha a portyázó törökök észreveszik, hogy a városok őrség nélkül vannak, bizonyára el fogják azokat pusztítani.³

Erre 1624. november 11-én azt válaszolta Eszterházy Miklós Ujvárról, hogy a rendeletet vissza nem vonhatja, és kívánja, hogy a városok engedelmeskedjenek a palatinus parancsának.⁴

II. A Brenner-szövetkezet fővállalatai 1622—1624-ben.

Az alkamagróf helyzete egyenlően telve volt kellemetlenségekkel, akár Bethlen, akár a király paráncsolt a bányavárosokban; mind a ketten úgy tekintették Körmöczöt, mint a pénznek kiapadhatatlan forrását, és egyikök sem gondolt avval, hogy az aranyat s ezüstöt termelő bányák miképen állítják elő a nemes fémekeket? Bethlen legalább dolgozni engedte a munkásokat, de a királyi vezérek elvonván a városok őrségét, arrra kárhoztatták a munkásokat, hogy termelés helyett saját életök biztonsága felett örködjenek.

Mind e mellett, valahányszor megszűnt a bányavárosok vidékén a háború zaja, azonnal élénkebb tevékenységnek indult a bányamívelés; főbejárások tartattak, és az üzem rendeztetett. E tevékenységnek bizonyítékaiul közölhetem a következő főbejárási jelentéseket.

1622. április 16-án főbejárás tartatván *Felsőbiebertárnán*, Wenger Mihály, Lanser Lénárt, Winkelmüller János, Crenz

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXIII. ² ³ Ugyanott.

⁴ Ugyanott. Lásd az okmányok közt LXIV.

János, Schmidt Lőrincz, Bela János, Schalman Illés, Putscher György, Schwendtner Ruprecht, Faschang Simon úrvölgyi bányatügyelő, Peckel János, Schwartz Jakab körmöczi bányatügyelő, és Wiely Márton jelentik, hogy *Felsőbiebertárnán*, mely méltán nevezhető a bányák anyjának és fejedelmének, legelőbb kell megemlíteni *Weidenaknát*, mely *Jánosfedüvágat* és *Ujfedüvágat* közt fekszik, azt a fedüteret vágja át, melyben már régóta fejtés folytattatik, és *Hangendschacht*-tól, melyen a rudas vízemelőgép van felállítva, észak felé 60 ölnyire van távol. *Weidenakna* mélyítése régóta szünetelt, és feneke 9 ölnyire állott *Bieberaltárna* felett; de 1620. márczius 20-án ismét megkezdett a mélyítés; mert azon talp alatti fejtésekben, melyekről a Bocskay-féle „Rebellion“ előtt meglehetősen érczek nyertek, de melyek 1604. július 10-én szivattyúhúzó hiányában elfúladni hagyattak, s melyekről akkor az mondott, hogy ott 24, 26 és 32 latos érczek maradtak, midőn e mélymívelések 1619-ben emberi erővel szárazzá tettek, és megvizsgáltattak, nem találtatott bennök oly gazdag ércz, a milyen híresztelve volt; azonban midőn a fenék még 4 öllel lejjebb mélyítettetett, az ércz $\frac{1}{2}$ kalapács vastagságra megvastagodott, és onnan 66, 33, 6 és 3 latos próbák kerültek ki, de egyszersmind egy keresztérből oly sok vízből ömlött ki, hogy ámbár szerették volna a vizsgálatot folytatni, de mivel a *Dániellevésben* már 5 szivattyúrákat, itten pedig 4 rakat állott, és ezeknek ellátására 100 embernél több volt naponként szükséges, a nyári idő közeledtével pedig a szivattyúhúzó elszéledtek, nem lehetett a feltárást tovább folytatni, és e mélymívelés ismét elfúltni hagyatott, ellenben elhatározottat, hogy *Weidenakna* lemélyíttessék az említett fejtések szintje alá mintegy 31 ölre *Bieberaltárna* alatt, (12 ölre már le van mélyítve), azután pedig ide is egy rudas vízemelőgép építtessék, melynek segélyével nem csak ezen fejtések, hanem a *Dánielfejtések* is, melyek 1620-ban elfúltak, szárazzá tétesenek, és még mélyebbre hatolhassanak. E mívelés most a legfontosabbnak tartatik, és a vízemelőgép berendezése elhalaszthatatlan.

Kreuzschacht alatt van az *altárnán* egy fektívágat, mely *Rothapfelbaum* felé hajtatik; e vágat a pallókeresztől a *biebertárnai* telérig $45\frac{1}{2}$ öl hosszú, és azontúl a vajatvéig 7—8 óra irányban nyugat felé 91 öl. E vágat el fogja érni *Rosenstrauch* telért, mely régente a felsőbb szinteken gazdag „keilerzt“-eket adott, és víz miatt hagyatott fel; továbbhajtása javasoltatik.

Az *altárna* szintjén van egy *fedüvágat*, mely *Wasserschacht* alá hajtatik, és sokáig szünetelt, de újabban ismét

munkába vétetvén, egy érczes ér üttetett meg vele. Ez az ér keskeny, és most még nem táratott fel, csak a vágatot hajtják tovább, mely már 24 ölre hatolt *Biebertelér* fedtjébe. E vágat mellett 10 ölre a telértől jönne le *Wasserschacht*, mely már 103 öl mély, és csak 16 ölnyire áll feneke a tárna felett. Ennek az aknának a lemélyítése is igen szükséges és sürgős.

Nevezetes továbbá az *altárnán* a *györgyaknai fekvővágat*, mely a *rothapfelbaunitól* észak felé („überm Armb“) 400 ölnyire van. E vágat a *biebertárnai* telértől már 67 ölnyire hatolt be a fektübe 7—8 óra irányban nyugat felé, és a *sieben-grubeni* teléreket fogja elérni, melyek régebben és mostan élők emlékezte szerint is, sok és jó aranytartalmú érczet adtak. Továbbhajtása javasoltatik.

Nem régen a *Dánielvágatból* dél felé („zur Hand“) a teléren egy feltáró vágat („eine Stollwandt“) kezdetett, melylyel ugyan még nem találtak érczet, de ha még vagy 5 ölnyire hajtatik *Wasserschacht* felé, valószínűen érczes leend, és a *Spreitzen* nevű evésbe lyukaszthat. Javasoltatik, hogy a lyukasztásig folytattassék.

Hasonlóképen nem régen azon emelkéből, mely *Dánielvágatból* a *kothige Stollwandra* vezet, a *kothige Stollwand* szintjében kezdtek a teléren egy vágatot hajtani, melyben eddig is találtak gazdag ércznyomokat; e vágat nem csak feltárja a telért, hanem a *Spreitzen* nevű fejtés felé hajtott vágatnak is, ha vele összeköttetik, levegőt szerezhet. Folytatása javasoltatik.

Nevezetes továbbá a *weidenaknai fedővágat*, mely *Weidenaknától* 9 ölnyire fekszik észak felé, és 18 öllel magasabb szintben van, mint az *altárna*; e vágat az aknától kelet felé már 65 ölnyire hatolt, és egy szép eret vágott át, melyen ércznyomok vannak. E vágat a *vasas érnek* (Eisenmähligger Gang) megvizsgálása végett még tovább hajtandó, és az átvágott ér is megvizsgálendő.

E vágatokon kívül még következő föltárások vannak munkában:

1. A *weideni fedővágatban* átvágott ér, mint már fentebb említettett.

2. A *kothige Stollwandban* egy vájatvég a keresztéren, s mivel a tapasztalás bizonyítja, hogy az ellenlejtés és keresztérek az érczes telért elvágják, és vagy a fedtibe, vagy a fektübe vetik, azért javasoltatik e vájatvégnak tovább hajtása.

3. Az ellenlejtés ér a *kothige Stollwandban* talp alá vizsgáltatik, hogy a *Dániel-evésekkel* találkozzék.

4. A *Dániel-evések* legmélyebb pontján is hajtatik egy vájatvég egy keresztér után, melynek további feltárása javasoltatik.

Az érczeftés *Bieberaltárna* talpa alatt azon mélységig, mely a rudas vízemelő által szárazon tartható, most 7 csapattal van folyamatban. E fejtésekben az ércz helyenkint szélesebb mint egy kalapács, de helyenkint keskenyebb is; a fémtartalom most valamivel alább szállott; a *Dánielvágt* körül levő fejtések a talp alatt csak nem régen vétettek ismét munkába, és csak 4 ölnyire haladtak még a mélységbe, de mivel a rudas vízemelővel szárazon tartott évésekben az érczek gyérülnek, szükséges lesz a *Dánielvéseket* ezentúl folytonosan üzemben tartani.

A többi fejtések a tárna talpa felett vannak, érczvitelők változó, és most csak a gazdagabbak műveltetnek, mert kevés a munkás.

Most 86 vájár és 27 érczszedőnő foglalkozik a fejtésnél.

Végre megemlítették a jelentésben, hogy célszerű lenne a *kórháztelér*en, melyet Galleson Vilmos nem sokára elérni remél, egy vájatvéget hajtani feléje, de ezt majd csak akkor lehet tenni, ha több munkás fog rendelkezésre állani.

Részesek voltak ekkor *Felsőbiebertárnán*:

a kincstár.....	$\frac{4}{16}$	$\frac{1}{32}$	részszel,
Brennerszövetkezet.....	$\frac{9}{16}$	—	„
Frisovitz János örökösei.....	$\frac{1}{16}$	—	„
Khern Erhard.....	—	$\frac{1}{64}$	„
Wenger János és a Zipser örökösök	—	$\frac{1}{128}$	„
Markus örökösei.....	—	$\frac{1}{128}$	„ 1

Különösen érdekes e jelentésben az utolsó helyen említett javaslat, hogy a *kórháztelér* észak felé föltárassék; ha e javaslat elfogadtatik, és kellő időben foganatosíttatik, megóvatott volna *Felsőbiebertárná* sok veszteségtől, és elkerülhető lett volna a Brennerszövetkezet bukása; de e javaslat célja akkor még nagyon távollevőnek látszott, és foganatosítása elmaradt. Hasonlóképen elmaradt a *Weidenaknába* tervezett vízemelőgép felállítása, és *Wasserschacht* lemélyítése. Egyébiránt el kell ismerni, hogy az üzem ez időben jól volt vezetve, és a feltárásokra is elég gond fordított; a Brennerszövetkezet főintézői azonban nem bírtak elég belátással, hogy a bejáró bizottság helyes javaslatait foganatosítsák.

Selmeczről Kőrmöczre ez évben 21,350 márka és 6 pizét ezüst szállított, ² melynek legnagyobb részét *Felsőbiebertárná* termelte.

A termelés a következő évben is elég jó volt; 1623.

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

február 7-én jelenti Wenger Mihály királyi pénztárnok a kör-mőezi alkamaragrófnak, hogy hetenkint termel:

a Brennerszövetkezet.....	350	márkát
a kisebb részesek.....	60	"
a kincstár.....	190	"

összesen 600 márkát.¹

Körmőczre ez évben 19,643 márka 16 pízét ezüst szállított.²

A művelés elé azonban akadályok kezdtek torlódni, és a kellő előkészítés nélkül talp alá haladó művelési rendszer káros következményei mindinkább érezhetőkké váltak.

A *fedőaknában* ugyanis a járgány csak 16 ölnyi mélységből emelte a vizeket; a fejtésekből, melyek 15 öllel még mélyebbek valának, embererővel kellett az akna feneke szintjéig szivattyúzni, s erre naponként 78 ember volt szükséges, a járgánynál pedig 48 lovat kellett alkalmazni. Érez volt ugyan a fejtésben elegendő mennyiségben és minőségben, de a költségek igen magasak valának, s különösen nehézséggel járt, és gyakran lehetetlen volt a szivattyúkhöz szükséges személyzetet megszerezni; ennél fogva 1623. április 24-én felhagyatott a mélyművelésnek azon része, melyben a vizet kézi szivattyúkkal kellett tartani. Az utolsó heti termelés volt a fejtés eme részéből 128 rümpel 31 latos ércz, tehát mintegy 70 márka ezüst.³

A vízemelés okozta nehézséget egyébiránt a kormány is elismerte, és mint fentebb már említettem, 1623. márczius 25-én megengedte, hogy *Felsőbiebertárna* ezüstje 9 frt 50 denárral váltassék be, és ez összegnek $\frac{1}{3}$ része tallérokban fizettesék ki.⁴

1623. június 10-én közöltetett a Brennerszövetkezettel az alsó-ausztriai kamarának egy rendelete, mely szerint a *felsőbiebertárnai* társulatnál Lorberer örökösök nevére írt $\frac{2}{16}$ bányarész lefoglaltatott, és a kincstár nevére irandó. A részesek e rendelet foganatosításának elhalasztását kérték, míg a távollevő főrészes Giengerné arról nem értesítettik.⁵

E kívánságot pártolta a bányabíró és városbíró is; úgy látszik, hogy azután sikerült is a részeseknek e rendelet visszavonását kieszközölni, mert a kincstár még 4 évvel később is csak 36 kukszszal bírónak jelentetik, úgy, mint eddig volt; ha pedig a lefoglalás foganatosított volna, akkor 1627-ben 52 kuksznak kellett volna a kincstár nevére írva lenni.

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁴ Lásd a 180-ik oldalon.

⁵ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

A belháború zaja, mely ez évben ismét nagyon közeledt Selmeczhez, nagy mértékben zavarta a bányauzem menétét, meglazította a fegyelmet, s megakadályozta különösen a feltárások folytatását, melyekre, mint csak költségbe kerülő vállalatokra, ilyen időkben legkevésbé voltak hajlandók pénzt fordítani a részesek; hozzájárult ehhez még, hogy az év vége felé a pestis kezdé pusztítani a város lakosságát.¹

Már fentebb megemlítettem, hogy a kincstár pénztárai milyen zavarban voltak ez időben; megérezte ezt a bányászat is, mert a bányabirtokosokkal még legkönnyebben elbánhatott az alkamaragróf, és ha másra kellett a pénzt kiadni, várakozásra kényszerítette a bányapolgárokat. 1623. szeptember 27-én jelentette Wenger Mihály pénztárnok a körmöczi alkamaragrófnak, hogy Giengerné asszony igen türelmetlenkedik a beváltmányai után hátra levő fizetések miatt, és azonnali kielégítést követel, másként avval fenyegetőzik, hogy „so wahr Sie eine Freiherrin vnd ehrlich ist“, lejön a kamaraudvarba, és onnan el nem megy addig, míg pénzt nem kap.²

Hogy a pénz mily szűken volt ez időben, bizonyítja az is, hogy Markus Mátyás 1623. április 13-án kötelezte magát, hogy a királyi könyvvivőtől Lanser Lénárdtól kölcsön vett 200 frtot ez év végéig visszafizeti vagy aranyban, vagy pedig birodalmi tallérokban, a ducatot 3 frttal, a tallért pedig 2 frttal számítva.³

1624-ben sem mentek jobban az ügyek; a háborús ügyek befolyása mind a tisztekre, mind a munkásokra igen érezhetővé vált; egyenlenségek és veszekedések ismét gyakran érték egymást.

1624. márczius 3-án Giengerné asszonyság unokája Frigyes nevenapjára a munkásoknak és tiszteknek egy víg napot akarván szerezni, jó borral vendégelte meg őket; a mulatságnak azonban rossz vége lett, este felé igen sokan lerészegedtek, és nagy verekedés támadt, mely alatt Chalubka Márton bányatiszt Graff Andrásón 11 szúrást tett egy késsel. Ezért Chalubkát márczius 11-én bezárták, „ist aufs Schlosz ins Himmelreich verschafft worden“, és elítélték, hogy a borbélynak, ki Graffot gyógyította, 8 frtot, Graffnak 15 frtot, a büntetért pedig 25 frtot fizessen.⁴

A háborús időkkel együtt járt a drágaság is, és oly fokra hágott, hogy a munkások az eddigi bér mellett meg

¹ Lásd a 175 lapon.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XLVII.

³ ⁴ Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv.

nem élhettek; elhatározottat tehát május 31-én, hogy addig, míg ismét olcsóbb lesz, a szakmányok felemeltessenek, a mi meg is történt.¹

E határozat valójában igen szükséges vala, mert egy kimutatás szerint, mely ez évből fenmaradt, kitűnik, hogy minden anyagnak ára majdnem háromszorosán emelkedett az utolsó 40 év alatt. E kimutatás szerint került átlagosan:

	1579, 1580 és 1581-ben		1622, 1623 és 1624-ben	
	frt	den.	frt	den.
Egy véka (viertl) zab	—	27	1	23
„ ökörbőr	1	—	2	92
„ font higany	—	50	—	99
„ mázsa ólom	2	80	5	93
„ „ aczél (stájer)	6	—	20	23
„ „ fagygyú	5	—	13	51
„ „ rúdvas	2	—	4	54
„ „ szepesi aczél	2	80	5	19
„ rőf ponyva	—	1½	—	1¾
„ mázsa aknakötél	4	50	12	23
„ darab istráng	—	25	—	41
1000 zsindelyszeg	—	50	—	94
1000 lécszeg	1	25	1	96
Egy fejsze vagy balta	—	25	—	71
„ közönséges járgányló	12	—	30	— ²

De nem csak a munkások voltak veszekedők; a részesek között is elterjedt az egyenetlenség. 1624. július 15-én panaszt tettek a felsőbiebertárnai kisebb részesek, hogy Eckstein Zsigmond, a Brennerszövetkezet könyvvivője, nem akarja velők hetenkint közölni a költségek kimutatását. Eckstein erre azt felelte, hogy szívesen tenné, de a főrészes, Giengerné asszony tiltotta.³

Ez évben Putscher György neveztetett ki bányabíróvá; 1624. június 4-én megjelent előtte Schalmann Illés, a Brennerszövetkezet gondnoka, és a főrészesek nevében engedélyt kért,

¹ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányai igazgatósági irattár.

³ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

hogy *Felsőbiebertárna* számára egy új fedüakna lemélyített-hessék.

A bányabíró e kívánságot helyeselve, 1624. június 17-én kijelöltetett a hely az új akna számára, mely Gienger Nándor Frigyes emlékére *Nándoraknának* neveztetett el; kiszámíttatott, hogy az új akna torkolata 3 öllel mélyebben fekszik, mint a régi aknáé, melynek mélysége a *Biebertárnáig* 89 öl, onnan a telérig $8\frac{3}{4}$ öl, és onnan az érczfejtésig még 7 öl; az egész mélysége tehát az aknának $104\frac{3}{4}$ öl.

Az akna kijelölése nagy ünnepélyességgel történt, és ott jelen voltak: Putscher György bányaemester, Schmidt Lőrincz és Pistorius Gáspár bányaesküdtek, Bela János bánya-bírósági irnok, Wenger Mihály királyi pénztárnok, Lanser Lénárd királyi könyvvivő, Raitter Lukács, Raitter György Ulrich és Kayser Mátyás bányarészesek, Schalmann Illés brenneri gondnok, Eckstein Zsigmond brenneri könyvvivő, Höher János Giengerné ügyvivője, Raitter Margit és nevelőnője Ágnes, Thailer Bálint királyi bányatiszt, Scholtz György főaranyvató, Weigl Ádám királyi kohótiszt, Wenger János Frisowitz gondnoka, Reusz György, Wosinger János, Markus Mátyás, Prockheim, Scholtz Tóbiás bányapolgárok, Biéli Márton brenneri bányatiszt, és Jacobi Mátyás. A bányabíró a kijelölést a következő kívánsággal végezte: „Gott der allerhöchste vnd obriste Pergmeister, der gebe vnd verleihe seinen Vetterlichen Seegen, das er möge hinein gesunkhen, vnd in zwischen reiche Khailerzt erbaut vnd angetroffen werden. Amen.“¹

Meg kell itt jegyezmem, hogy ez az akna később felhagyatott, és nem messze tőle mélyítettett le az *Amáliaakna*; ezt a *Nándoraknát* tehát nem kell összetévesztenünk avval az aknával, mely a mi időnkben Szélaknán *Nándorakna* név alatt ismeretes; ez az előttünk is ismeretes *Nándorakna* a XVII-ik század második felében keletkezett, és nem 1614-ben, mint Kachelmann János állítja,² mert az 1614-ben kezdett *Nándorakna* Bélabányán volt, és a *bélabányai altárnával* 1619-ben lyukasztott.³

1624. augusztus 29-én a *felsőbiebertárnai fedüaknába* fát eresztvén Schimko nevű munkás, nem vigyázott a kötélre, a fa az ácsolaton megakadt, és azután lezuhanván a esatlósok közül Schmölzer Jakabot agyonütötte, és Theiller Jakabot nagyon megsértette.⁴

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt LXII.

² Kachelmann János: Das Alter u. S. D. u. B. 164. l.

³ Lásd a 133. és 156. lapon.

⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Október havában egész sora a panaszoknak adatott be a főpénztárnok, a bányatisztek, kohótisztek, sáfárok s mások ellen, hogy kézi ércpéldányokat kaptak a munkásoktól, és elfogadták.¹

Ez évben Selmechről 15,619 márka és 37. pizét ezüst (15 latos) szállíttatott Körmöczre.²

A Brennerszövetkezet második fővállalata volt *Mátyástárna*.

1622. április 16-án főbejárás tartatván, följegyeztetett, hogy *Mátyástárnában* egy év előtt egy fejtést nyitottak a *gräfi* teléren a *Dornsinken*-ben, de mivel az ércz csak lefelé vonúlt, és 31 ölnyire a tárna alatt egészen kivágódott, a viz-tartási költségek pedig napról napra nagyobbodtak; e fejtés 1621. szeptember 20-án felhagyatott, s most csak egy feltáró vágat van művelésben a *gräfi* teléren észak felé. Javasoltatik ennek folytatása, és a *mátyástárnai* telérnek is feltárása észak felé.

Részesek voltak ekkor:

a kincstár	4/16,	3/64	részszel,
Brennerszövetkezet	8/16,	3/64	"
Vichter János örökösei	1/16,	—	"
Frisowitz János örökösei	1/16,	—	"
Khern Anna	—	1/64	"
Wenger János és a Zipser örökösök.	—	1/128	"
Markus örökösei	—	1/128	" ³

Fővállalata volt ezeken kívül a Brennerszövetkezetnek: *Finsterort*. Az 1622. április 16-án kelt főbejárási jelentés azt mondja e bányáról, hogy a keresztvágat, mely a *finsterorti* telértől a *krebsgrundi* telér felé már 80 ölre hajtattott, és ehhez oly közel van, hogy egymás munkáját hallani lehet, igen fontos vállalat és tovább folytatandó, s bevégezendő. Ez a vágat valószínűleg okot fog szolgáltatni arra, hogy a két bánya egyesüljön.

A *legmélyebb szinten* hajtatik a mult év óta egy vágat a teléren észak felé, mert régi jelentésekben találtatott, hogy, midőn a *Kristófakna* 26 ölnyire lemélyítették a *középbelne* alá, és a telért még nem ütötte meg, 2 öllel a fenék fölött egy keresztvágat hajtattott az aknából a telérre, és evvel a telér el is éretett, és pedig igen szép érczel, de egyszersmind annyi víz is nyitottatott, hogy az aknát abbahagyni kellett. Az említett vágat ez akna felé közeledik, és attól mint-

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár.

³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

egy 23 ölre van még. Ezeken kívül feltáratik még a telér a *középbelnén* dél felé is, és 8 vājár foglalkozik zúzóérez termeléssel. A fejtés a *középbelnén* van, és 21 embert foglalkoztat, kik hetenkint 2 Umbgang 18—20 latos érczet termelnek a legjavából.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{3}{16}$,	—	részszel,
Brennerszövetkezet	$\frac{7}{16}$,	$\frac{3}{64}$	"
Vichter János örökösei	$\frac{2}{16}$,	$\frac{1}{64}$	"
Frisowitz János örökösei	$\frac{1}{16}$,	—	"
Khern Anna	$\frac{1}{16}$,	—	"
Wenger János és Zipser örökösök ...	—	$\frac{1}{32}$	"
Markus örökösök	—	$\frac{1}{32}$	" ¹

1623. márczius 25-én följegyeztetett, hogy *Finsterorton* kitakarított *Kristófalna*, a fölszíntől a rakodóig 37 öl mély, a rakodó alatt a belnéig $9\frac{1}{2}$ öl, innen a vıztartóig $1\frac{1}{2}$ öl, itt van a fedűben egy érczes lap, ezután kivágotott 2 öl, és lemélyítettett 4 öl; innen még 7 ölet kell kívágni a lyukasztásig.²

Daczára annak, hogy úgy e lyukasztásnak, mint a *krebsgrundi* vágatnak haszna és szüksége szembeszökő vala, még sem igyekeztek a részesek komolyan, hogy e fontos miveleteket végrehajtsák, bevégezetlenek voltak azok még 1650-ben is! Nagy volt a pénzszükség mindenütt. 1624. október 16-án átadta Schmidt Lőrincz *finsterorti* $\frac{1}{16}$ részét Pistorius Gáspárnak felibe, mert nem győzte fedezni a költségeket.³

12. Andrásakna 1622—1624-ben.

A Brennerszövetkezet vállalatain kívül legérdekesebb volt Selmecezen Galleson Vilmos *Andrástárnája*, ámbár ez időben még nem is gyanítottott fontossága.

1622. február 25-én az az ereszké, mely a *mátyástárnai* teléren túl a 12-ik ölben egy ér után már két évig munkában volt, és 26 ölnyire lemélyítettett, az ér meddősége miatt felhagyatott.⁴

Galleson ezután ismét a fővágat tovább hajtására törekedett, és 1622. április 2-án kérte a bányavárosokban levő királyi biztost, piesenburgi Weber Jánost, hogy eszközöljön ki neki egy 50 öles akna lemélyítésére segítséget a kincstártól, hogy a fővágatvég továbbhajtására szükséges friss levegőt megszerezni lehessen. Előlegeinek fedezésére, ha a bányavállalat eredménytelen maradna, följánlja Kollonitsnál levő kö-

veteléseit, és Wertmann-féle követeléseit, melyek a bécsi főpénztárnál rendelkezésre állanak.¹

E folyamodvány következtében bejárta *Andrástárnát* április 4-én Schwartz Jakab körmöczi bányatügyelő és Faschang Simon úrvölgyi bányatügyelő; ezek javasolták, hogy a *mátyástárnai* teléren túl látható érczsinór a főtében megvizsgáltassék. 1622. április 16-án pedig újra bejárás tartatván, megemlítetik a jelentésben, hogy *Andrástárna* a tárnaszájtól a vájatvégig 298 öl hosszú, átvágta a 2 *mátyástárnai* telért, és azonkívül még 6 eret. A vájatvég szünetel léghiány miatt, s mert egy légakna lemélyítésére nincs Gallesonnak pénze. Eddig megvizsgáltatott azon ér, mely a *mátyástárnai* telértől 40 ölnyire fekszik, és helyenkint ércznyomokat mutatott, 6 ölre mélyítettett ez éren egy ereszke, de az ér meddő maradt; e munka tehát elhagyatott, és helyette a 2-ik *mátyástárnai* ér vizsgáltatott meg egy ereszkével 26 ölnyire, helyenkint találtak is jó ércznyomokat, de mivel léghiány állott be, és a költség is mindig nagyobb lett vizemelés miatt, tehát ez az ereszke is felhagyatott, és ismét az előbb vizsgált ér föltárása vétetett munkába, és pedig fölfelé, mert ott egy 5—6 latos vékony érczsinór találtatott.²

1622. június 14-én jelöltetett ki Galleson kívánságára az *andrástárnai új légakna* helye, mely akna *Jánosakna* név alatt kezdetett azon a teléren, mely a tárnában a *mátyástárnai* telértől 42 ölnyire van, és egy pár ölre már fölfelé megvizsgáltatott, a hol egy $\frac{1}{2}$ kalapács vastagságú 6—7 latos, és ha jól kiválasztatik, 26 latos ércz találtatik. Az új akna a tárna szintjéig 29 öl mély fog lenni.³

Az aknamélyítéshez kért előleget megkapta Galleson, és 1623. augusztus 29-én utasította az alsó-ausztriai kamara a selmeczi királyi főtiszteket, hogy Galleson Vilmosnak az akna helyreállítására egy fél évig hetenkint 100 fnt előleget adjanak.⁴

13. A kincstár fővállalatai 1622—1624-ben.

Azon vállalatok közt, melyeknél a kincstár vala főreszes, legjelentékenyebb volt a *krebsgrundi* bánya, melynek bejárásáról egy 1622. április 16-án kelt jelentésben az áll, hogy a *krebsgrundi tárna* már 650 öl hosszú, vájatvége munkában van, valamint *Wettértárna* vájatvége is, és egy ereszkéből

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XLIII.

² Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁴ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

Brennertárna szintjén egy vájatvég. E vájatvégek most ugyan igen összeszorult telérben vannak, de remélhető, hogy az előtők fekvő hegységben a telér megnemesedik. És mivel *Brennertárna* szintjén egy ereszkéből hajtott nyílámon jó ércnyomok találtattak, *Brennertárna* vájatvége pedig attól még 80 ölnyire van: szükséges lenne *Brennertárna* vájatvégét is munkába venni, hogy lyukasztása által a vizemelés megkönnyíttessék. Munkában van még egy emelke *Wettertárnáról* fölfelé, hogy a telér magasabb részei megvizsgáltassanak; e végre hajtattott ugyan régebben a 24 öllel magasabban fekvő *Fischertárna*, mely már 60 öl hosszú; de még 30 öltre van a telértől; azt vélik a bejáró biztosok, hogy a telér megvizsgáltatása közvetlenül a teléren czélszerűbb lesz, és e tárna nem folytatandó. A bányában egyébiránt most nincs fejtés, csak 9 vājár foglalkozik érczmaradványok felkeresésével.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	$1\frac{1}{16}$	$\frac{1}{64}$	részszel.
Brennerszövetkezet	$\frac{4}{16}$	$\frac{1}{32}$	"
Vichter János örökösei	—	$\frac{1}{64}$	" 1

Az *ó-mindszenttárnai* bányáknál is a kincstár volt főrészes. Az 1622. április havi bejárási jegyzőkönyvben mondatik e bányákról, hogy az *Altallerheiligen über dem Gallander* nevű bánya sokáig szünetelt, a régi részesek részei pedig le voltak foglalva kincstári tartozásaik miatt. Miután azonban újabban vállalkozók jelentkeztek, czélszerűnek tartotta a kincstár $\frac{4}{16}$ részen kívül a többi részeket ezeknek átadni, és így 1620-ban megkezdett az *alsó tárna* is, melyről az áll egy régi jelentésben, hogy a talp alatti évésekben még érczek maradtak; midőn azonban ezek az évések kitakarítottak, érczet nem lehetett bennök találni; mindazonáltal czélszerűnek látszott az egyik evést lejjebb mélyíteni, hogy a 7 öllel mélyebben fekvő *alsó tárnával* lyukaszhasson, és ennek levegőt hozhasson. E mélyítés folyamatban volt, midőn Bethlen Gábor fejedelem sok embert elvitt a kerületből, és így a mélyítés munkások hiányában abbahagyott. Javasoltatik folytatása.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{4}{16}$	részszel.
Brennerszövetkezet	$\frac{3}{16}$	"
Frisowitz János	$\frac{2}{16}$	"
Muner Fülöp	$\frac{2}{16}$	"
Wenger János	$\frac{1}{16}$	"
Pistorius Gáspár	$\frac{1}{16}$	"

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Unverzagt Ábrahám	$\frac{1}{16}$	részszel.
Creutz János	$\frac{1}{16}$	"
Roth Judith	$\frac{1}{16}$	" 1

A Siglisbergen levő *Lilgentárna* egészen a kincstáré volt; e bányáról az áll az 1622. április 16-án kelt főbejárasi jelentésben, hogy miután a tárnából egy ereszke az ellenlejtés éren 12 ölnyire lemélyítettett, és ottan az ér meglehetősen távol-ságra megvizsgáltatott a nélkül, hogy rajta érczek találtattak volna, s miután az egyenes keresztvágat egy magas hegy alá vezet, melynek közege igen kemény, s melyen légaknát alkalmazni alig lehetne; czélszerűbb lenne azon a keresztéren, mely nyugat felé 6 óra irányban már feltáratik, a munkát folytatni a *krechsengrundi*, és a *Pál* telérek megvizsgálása végett.²

A kincstár volt főrészes *Schmittentrinntárnánál* is.

Az 1622. április 16-án kelt főbejárasi jelentés szerint a *schmittentrinntárnai* keresztvágat, mely a *siebingrubeni* telért már elérte, tovább folytatandó lenne, mert a teléren túl nincs még a hegység sehol sem megvizsgálva, pedig igen valószínű, hogy ott még több telér is lesz. A továbbhajtásnak azonban legnagyobb akadálya a léghiány, mert a magasra emelkedő hegységben igen költséges lenne légaknát mélyíteni. Mivel azonban *Schmittentrinntárna* felett 28 öllel egy régi tárna van, az úgynevezett *Rosenstolln*, és ismeretes, hogy e tárna is elérte a *siebingrubeni* telért, és azon fejtése is volt: 1621-ben megnyitattott e tárna, és kitakarítottatott azon czélből, hogy a teléren *Schmittentrinntárnával* összekötessék, s így a fővágat továbbhajtására a szükséges levegő megszereztessek. A megnyitásnak nem volt akadálya, elérték a telért is, melyet lefejtve találtak, és az évésekben egy ereszkét 12 ölre már kitakarítottak, midőn oly sok vízre találtak, hogy a mélyebbre menés lehetetlen vala. Meghatározták tehát a pontot, hol az ereszke *Schmittentrinntárnával* lyukaszthatna, s miután e pont még 7 öllel a vajatvég előtt van, munkába vétetett a vajatvég hajtása, és igen javasoltatik folytatása, mert a friss levegőn kívül, még jelentékeny víz is fog nyeregni, melyet a *biebertárnai felsőtárna* segítségével *Hangendschachthoz* lehetend vezetni, és ott arra lehetne használni, hogy egy vízemelő kereket hajtson, mi által a vízhúzó lovak, melyek most hetenkint 114 frtba kerülnek, nélkülözhetőkké válnának.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{9}{16}$	—	részszel.
Brennerszövetkezet	$\frac{1}{16}$	—	"

^{1 2} Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

Khern Anna	$\frac{2}{16}$,	$\frac{1}{32}$	részszel.
Wenger János és a Zipser örökösök ..	$\frac{1}{16}$,	$\frac{1}{64}$	"
Markus örökösei	$\frac{1}{16}$,	$\frac{1}{64}$	"
Barbarits Mátyás örökösei	$\frac{1}{16}$,	—	" 1

A kincstár vezette a *bélabányai altárna* üzemét is; az 1622. április 16-án kelt főbejárási jelentés szerint a *bélabányai altárna*, mely 1524-ben kezdetett, a tárnaszájtól a bejáró aknáig, mely a *Paumgarten* teléren van, 800 öl hosszú; a keresztvágat innen az átvágott utolsó telérig 723 öl, és a vájatvégig 738 öl hosszú. Ez az utolsó telér a *Siebenweiber* telérnek tartatik, és dél felé 67 ölnyre van ama horpadásoktól, melyekben köztudomásul jó érczek voltak; ennél fogva javasoltatik a feltárás folytatása.

A keresztvágat vége most szűnetel, mert ott nem ég a lámpa, de mivel e vájatvég felemelkedő hegy alá megy, és a *Siebenweiber* telér a *mátyástárnai* telérnek, vagy a *gräfi* telérnek folytatása; igen fontos a vájatvég előtt fekvő köznek megnyitása, tekintve az altárnára sok éven át fordított költségeket is: javasoltatik tehát a vájatvég továbbhajtása, és minél előbb egy új légakna lemélyítése.

Azon ér, melyen *Nándorakna* lemélyítettett, 1619-ben munkába vétetett, és dél felé 33 ölre, észak felé pedig 14 ölre megvizsgáltatott, de mivel egészen meddő, e feltárás abbahagyása javasoltatik.

E feltárástól $34\frac{1}{2}$ ölre a tárnaszáj felé van egy ér, melynek tölteményében egy fekete agyag-szalag van itt-ott olyan érczekkel, melyek 40 latot is tartalmaztak. Ez az ér dél felé 13 ölre van feltárva, és további feltárása javasoltatik.

Ettől az értől 400 ölre a tárnaszáj felé van közel egymás mellett 3 ér, melyek egymás felé csapnak; javasoltatik, hogy a középső ér néhány ölnyre megvizsgáltassék.

Ezekből 224 ölre a tárnaszáj felé van a *Paumgartner* telér, és rajta a 24 öl mély *bejáró akna*; e telér fölfelé a felszínig és talp alá 72 ölre lefejtetett, mígnem a vízemelés a munkálást lehetetlenné tette; e telér igen dús aranyban, és javasoltatik, hogy a tárna felett levő agyagos tölteménye (Khampwerckh) valamely zúzóban megvizsgáltassék, és ha feldolgozásra érdemes, az altárna zúzója, mely elpusztult, ismét helyreállíttassék.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{7}{16}$	részszel,
Brennerszövetkezet	$\frac{3}{16}$	"

¹ Selmeczi bányabírósaí jegyzőkönyv.

Bélabánya városa, melynek költségeit

a kincstár előlegezi..... $\frac{6}{16}$ részszel.¹

Thiergarten bányánál is a kincstár volt főrészes; erről azt mondja az 1622. április 16-án kelt főbejárási jelentés, hogy *Thiergartentárna* a tárnaszájtól a vajatvégig 160 öl hosszú, a telért követi a vágat, és mivel a teléren gyakran találtak jó érczyomok, javasoltatik a tárna folytatása.

Részesek voltak e bányánál:

A kincstár.....	$\frac{9}{16}$	részszel,	
Müller Péter.....	$\frac{3}{16}$	"	
Gartner György örökösei	$\frac{2}{16}$	"	
Maurer Mihály	$\frac{1}{16}$	"	
Roschko György örökösei	$\frac{1}{16}$	"	²

Továbbá a kincstár kezelése alatt állottak még Hodruson a Dóczy birtokán fekvő *Khayserstolln* és *Jerubintárna*. Ezeknél a kincstárnak csak $\frac{4}{16}$ része volt ugyan, de a többi részekre is ő adta az ellátmányt. Egyébiránt 1622-ben mind a két bánya már régóta szünetelt, és a bejáró biztosok javasolták, hogy mivel a nagy teléren levő *Khaysertárnában* a telér vastag, és most az arany és ezüst ára felemelkedett, ha fuvarosok találtakának, tétessék egy zúzóban próbazúzás az ott termelt érczekkel. A *Jerubin-tárnában* pedig, még élő emberek emlékezete szerint érczeket fejtett az előbbi birtokos, Langen Tamás, és a zúzóban 8 latos marákat készített; s minthogy a kincstár e bányára Langennek már 3279 frt 65 denárt előlegezett, javasolják, hogy az itt termelhető zúzó-érczekkel is tétessék egy próbazúzás.³

A létező viszonyok közt nem csodálkozhatunk, hogy mindezen költséges vállalatok: *Krebsgrund*, *Mindszenttárna*, *Lilgentárna*, *Schmittentrinntárna*, *bélabányai altárna*, *Thiergarten*, *Khaysertárna* és *Jerubintárna* a lehető legcsekélyebb erővel műveltettek, vagy éppen nem műveltettek, és pusztulásnak indultak, s hogy a kincstár csak azért tartotta fenn jogát e bányák birtokához, hogy a kölcsön adott nagy előleget valamikor talán visszakaphassa.

14. A kisebb vállalatok 1622—1624-ben.

A kisebb vállalatok közül még a következőket találjuk ez időszakban megemlítve:

Mohreraltárna a főbejárási jelentés szerint, régente mint beható tárna meddő közeten keresztül 5 óra irányban nyugat felé 70 ölnyre hajtattott az első telérig, és ettől azután 6—7

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

óra irányban nyugat felé 30 ölnyre egy másik pátos telérig, melyen sok pátos és kovandos ércz jött elő, mely ezüstben szegény, de aranyban gazdag vala. E bánya sokáig hevert, végre Wosinger és társai 1621. május elsején megkezdték az újrányítást, és elérték már a második telért, de levegőjök most rossz, tehát csak az első telért takarítják ki, hogy egy aknát elérjenek, melyben, hír szerint, még érczek maradtak; remélik, hogy ezeknek segélyével a 2-ik teléren is lemélyíthetnek egy aknát, s akadály nélkül folytathatják a feltárást és művelést. Bejárók javasolják a vállalat pártolását.

Részesek: a kincstár	—	$\frac{2}{16}$	részszel,
Wosinger János	$\frac{1}{16}$,	$\frac{1}{96}$	"
Brennerszövetkezet	—	$\frac{1}{96}$	"
Khayser Mátyás	$\frac{1}{16}$,	—	"
Frisowitz János	$\frac{2}{16}$,	—	"
Munerné	$\frac{2}{16}$,	—	"
Muner Fülöp	$\frac{1}{16}$,	—	"
Khern Anna	$\frac{1}{16}$,	—	"
Wenger János és Zipszer örökösök	—	$\frac{1}{32}$,	"
Vichter örökösök	—	$\frac{1}{96}$	" 1

1622. május 18-án eladott a kincstár a *mohreraltárnai* társulatnak egy horpadást azon célra, hogy abból egy légaknát lemélyítsenek. Ha ez által érczre akadnának, fizessenek 100 forintot.²

1622. július 24-én jelenti a *mohreraltárnai* társulat, hogy az aknát, melyet *Nándoraknának* neveztek, már 12 ölre kitakarították, és ott egy régi tárnát találtak, melynek ők is jó hasznát vehetik, mert csak 22 öl hosszú, és szállításra alkalmas; kitakarították tehát ezt a tárnát is, a tárna alatt szivattyúcsövek látszanak.³

A *Mohreraltárna* környékén is volt egy *Jerubin altárna*, melynek főrésze a Brennerszövetkezet vala; e tárna számára is szükséges volt egy légakna lemélyítése, s minthogy az elhagyott *Ochsenkopf* bányában egy ilyen légaknára alkalmas beomlott évés vala, 1624. augusztus 6-án kérte Bieli Márton brenneri bányatiszt, hogy az *Ochsenkopf*-bánya a Brennerszövetkezetnek adományoztassék, a mi augusztus 10-én meg is történt.⁴

Dávidtárna Bélabányán bejáratván 1622. április 16-án, feljegyeztetett, hogy e tárnával ugyanaz a telér, melyet a *bélabányai altárna* is elért, feltáratott, találtak is rajta jó érczeket, de csak a régiektől maradt gyámokban; az eleven telér mindenütt meddő volt, a részesek tehát tovább hajtották

a keresztvágatot, és legújabbán a 72-ik ölben ismét egy ellenlejtés eret értek el, melyen 3—4 latos ércnyomok mutatkoznak. Miután e művelés az altárnának irányadóul szolgál, javasolják folytatását.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár Beer Péter után.....	$\frac{1}{16}$,	—	részszel.
„ „ Brechtel János után	$\frac{2}{16}$,	—	„
Brennerszövetkezet	$\frac{5}{16}$,	$\frac{1}{32}$	„
Hörnele György örökösei.....	$\frac{5}{16}$,	—	„
Bockh János	$\frac{2}{16}$,	—	„
Wittich Venczel, ifjabb.....	—	$\frac{1}{32}$	„ ¹

Ugyanekkor javasolták a bejáró biztosok, hogy a *Dávid-tárnától* dél felé fekvő régi beomlott *Falkenstein* bánya újra megnyitassék, kitakaríttassék, és a telér, melyről az mondatik, hogy $\frac{1}{2}$ öl vastag és érczes, ámbár az érczek csak $\frac{1}{2}$ latosak voltak, tovább föltárassék. Részesek e bányánál:

A kincstár	$\frac{1}{16}$	részszel.
Brennerszövetkezet	$\frac{15}{16}$	„ ²

Szentháromságaltárnáról mondatik az 1622-iki főbejárási jelentésben, hogy a régiek által 60 ölnyre kivágatott, de azután sokáig szünetelt; midőn azonban a *kornbergi altárna* igen kemény kőzetre akadt, 1614-ben abbahagyták ezt, és ismét munkába vették a *Szentháromságaltárnát*, de később ismét szünetelve hagyták; 1619. óta azonban megint munkában áll. Most az altárna 135 öl hosszú, átvágott már két agyagos ért, és 3 telért, melyek a fedő kőzet csekélysége miatt fel nem tárattak. Javasoltatik a folytatás, és igen fontos vállalatnak neveztetik.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{6}{16}$	részszel.
Brennerszövetkezet	$\frac{9}{16}$	„
Vichter János örökösei	$\frac{1}{16}$	„ ³

Windischleitenről azt mondja az említett jelentés, hogy az utóbbi időben Thonrádl Kristóf művelte, de a mióta ő felhagyta, szünetel. Putscher György és Schwendtner Ruprecht királyi bányatisztek azonban nem régen benne voltak a bányában, mikor még bejárható volt, és azt állítják, hogy a *felső tárnában* 3 öllel a vajatvég előtt egy vékony érczsinór látható, mely 70 latot tartalmaz. Javasoltatik a tárna megújítása és a telér további föltárása.⁴

Az *istvántárnai* bányánál Hodruson munkában volt 1622-ben a *légtárna* vajatvége, hol a telér igen keskeny volt ugyan, de 3 öllel a vajatvég előtt egy igen gazdag érczsinór

látható; ez a hely fölfelé is meg fog vizsgáltatni, s ha az ércz tartós leend, a *legfelső tárna* is meg fog nyittatni, hogy az ércz ott felkerestessék.

Részesek e bányánál:

A kincstár	$\frac{3}{16}$,	$\frac{1}{32}$,	$\frac{1}{64}$	részszel.
Brennerszövetkezet	$\frac{10}{16}$,	$\frac{1}{32}$,	—	"
Füdersheimb örökösök	$\frac{1}{16}$,	—	—	"
Khern Anna	—	—	$\frac{3}{128}$	"
Wenger János és Zipser örökösök	—	—	$\frac{1}{2}$	"
Markus örökösök	—	—	$\frac{1}{2}$	" 1

Az 1622-iki jelentésben megemlítettnek a vashányák is; a *Pleschern* vashányában a *felső tárna* a 42-ik ölben éri a telért; az *alsó tárna* pedig 6 öllel mélyebben tárja fel a telért, most 13 ember dolgozik ott, és hetenkint 12 szekér (Hül-
len) kovandot és vasérczet termel.

Részesek: a kincstár	$\frac{5}{16}$,	$\frac{1}{32}$	részszel.
Brennerszövetkezet	$\frac{10}{16}$,	$\frac{1}{32}$	" 2

Sicoratárna a másik hegyoldalban van, és már 42 öl hosszú a kovandos vasércztelér fedűjében. 7 öl kivágása után elérheti a telért. Javasoltatik folytatása.

Részesek: a kincstár	$\frac{3}{16}$,	$\frac{1}{64}$	részszel.
Brennerszövetkezet	$\frac{12}{16}$,	$\frac{3}{64}$	" 3

Felső-Tschubernik vashánya egyedül a kincstáré, a kovand és vasércz a tárna talpa alatt nyeretik, és 25 öllel mélyebben még egy tárna kezdetett a telér megnyitása végett. A kovand nem olyan könnyen törik, mint a *plescheri*, ezért leginkább csak a vasércz fejtetik. A bánya most Gärtig Pál vihnyei bányásznak van adva hűbérbe, hetenkint 13 szekér (Hülle) vasérczet szállít, és kap egy szekérért 70 denárt.⁴

1624. december 26-án megemlítettik egy jelentésben, hogy a *Guckgucksberg* nevű bányában a *felső tárnából* lemélyítettett 14 ölnyre egy ereszke, és abban, valamint a fölötte levő 7 öl magas emelkében 2, 3, 4 latos érczek, és jobbaknak nyomai is előjöttek, de mivel a telér igen kemény, abba kellett hagyni a művelést; de a mélyebb tárnában lágyabb a telér, és ha a felső ereszke alá hajtának, remélni lehetne, hogy nagyobb mennyiségű jobb érczek is taláztatni fognak.⁵

Az 1622-iki főbejárás kiterjedt *Bakabányára* és *Ujbányára* is, és megemlítettik a jelentésben, hogy *Bakabányán* a *Szt-Jacobserbstolln* már 82 öl hosszú a *Weinrebnerngang* felé, mely feljebb a hegyen egy aknácskával a 12-ik ölben eléretett, és a kézi szérkén jó aranytartalmúnak mutatkozott. A tárnában rossz volt a levegő, de miután egy légaknát lemé-

lyítottak, most ismét jó a levegő. Javasoltatik a folytatás. E bánya birtokosa egyedül Bakabánya városa, de a kincstár hetenkint 3 frt segélyt ad a műveléshez.¹

Ujbányán az *altárna*, mely a Bocskay-féle zavaros idők alatt egészen összeomlott, a zavarok lecsillapúlta után újra megnyitattott, és jobban a fedü felé hajtatik, hogy állandóbb közetbe jusson. Ezóta folytonosan 3 ember dolgozik a vájatvégen, és 3 ember a talpsarkon. A tárna már 843 öl hosszú a vájatvégig, és az *Althandel* alá még vagy 400 ölnyre kell hajtani. A közet jó, 3 ölért 20 frt a szakmány. Javasoltatik a folytatás, mert csak e tárna segélyével lehetend a régi műveléseket ismét megnyitni.

Részesek: a kincstár..... $\frac{10}{16}$ részszel.

Ujbánya városa ..... $\frac{6}{16}$ "

A költségeket egészen a kincstár előlegezi.

Ainigkait altárna is összeomlott a Bocskay-féle zavarok alatt, és felhagyatott; de mivel a bányakönyvbe bejegyezve találtatott, hogy e tárnát 200 ölnyre hajtották a telérig, és a telér feltárását is megkezdték, s csak azért nem nyertek még jó aranytartalmú érczetek, mert nem jutottak a magasabb hegy alá; ezért 1621-ben újra megnyitattott e tárna, és az egész keresztvágat kitakarított, sőt a teléren is dél és észak felé megújított 27 öl; különösen észak felé remélik, hogy nem sokára jó telért kapnak. A beomlott közetből kiválogatott zúzóérczekből két hét alatt $5\frac{1}{2}$ pizét arany nyeretett.

Részesek: a kincstár..... $\frac{12}{16}$ részszel.

Lubowitzky Lőrincz..... $\frac{4}{16}$ "

A költségeket egészen a kamara előlegezi.¹

A *körmöczi bányatüzemről* nem jegyeztetett föl ez időszakban semmi, a *rézműveket* illetőleg pedig csak annyi, hogy 1623. január 13-án elhatározottatott, hogy mivel a drágaság igen nagy, az *úrvölgyi* munkásoknak bére javíttassék hetenkint 25—50 denárral;² 1624. szeptember 22-én pedig javasoltatott, hogy miután a rézeladási szerződés lejárt, új szerződés köttessék, és a réz ára mázsánként helyt a kohó raktárában 16 frtra határozottassék, s az átadás után azonnal tallérokban kifizettessék.³

15. Mansfeld hadai a bányavárosok közt.

Bethlennek sikerült a törökök bizodalját megnyerni, s ennek következtében az 1625-ben a tavasz kezdetén Párkány

¹ Selmeczi bányabírósnagi jegyzőkönyv.

² ³ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

és Zödény között sátrak alatt folyt békealkudozások fonalát kezében tartá. Célja volt ez alkudozásoknak, hogy Ferdinand a törökkel kötött békét meghosszabbítsa; végre meg is egyeztek abban, hogy a zsitvatoroki békekötés pontjait ismét megerősítsék; de Vácz birtoka s némely más kérdések még függőben hagyattak, s újabb alkudozásra halasztattak.

Ezt az időt kedvezőnek találta Bethlen arra, hogy házassági terveit megújíthassa. 1625. júliusban felküldte Kovácsóczy kancellárt többekkel és ajándékokkal Bécsbe, a követek nagy kittünetéssel fogadtattak, de Ferdinand nem adta leányát. A követek azután 1625. szeptember közepén Brandenburgba mentek, és ott brandenburgi Katalint a fejedelemnek eljegyezték.

Thurzó Szaniszló nádor 1625. május 1-én elhalálozván, Ferdinand nádorválasztás végett Sopronba hirdetett országgyűlést, melyre maga is megjelent; itt október 24-én Eszterházy Miklós megválasztatott nádorra, november 26-án pedig II. Ferdinandnak 18 éves fia: Ferdinand Ernest, királyllyá választott, és december 8-án megkoronáztatott.¹

Az 1625-iki országgyűlésen alkotott törvények közt rendeli a 39-ik törvényezikk, hogy ezentúl a magyar denárok 5 latos ezüstből veretessenek, a kis denárok pedig $2\frac{1}{2}$ latos finomsággal birjanak.²

A 41-ik törvényezikk megtiltja az arany és ezüst kivitelét, és a rossz pénz behozatalát.³

A 64-ik törvényezikk rendeli, hogy azok, kikre gyanu van, hogy a nemes fémeket kiviszik, a szentkereszti hídon, és a harminczadoknál megvizsgáltassanak.⁴

1625. december 31-én az udvari kamara alá rendeltette az alsómagyarországi főkamagrófi hivatal, mert az alsó-ausztriai kamara feloszlattatván, irodája és számvevősége az udvari kamaráéval egyesítettett.⁵

Bethlen 1626. márczius 2-án Kassán ülte meg menyegzőjét brandenburgi Katalinnal; de hat hét mulva már hadjáratú intézkedésekkel foglalkozott, és szövetségeit a protestáns hatalmakkal megújította. Azonban Mansfeld, kinek Ernest weimári herczeggel együtt Sziléziába kell vala jönnie, hogy ott Bethlen seregeivel egyesüljön, Dossaunál április 25-én Wallenstein által megveretett, s ezért szerette volna most Bethlen az ő hadjáratát elhalasztani, és augusztus 16-áig hozzá sem fogott hadai gyűjtéséhez.

¹ Horváth Mihály id. m. V. 303—321 l.

² Schmidt F. id. m. IV. 445. l. ³ Ugyanott 447. l. ⁴ Ugyanott 449. l. ⁵ Ugyanott 443. l.

De Mansfeld és a weimári herceg megindították hadaik Szilézia felé, és Bethlen kénytelen volt egy lovas dandárt Horváth István mezei kapitány alatt a weimári herceg követével, Jeschen Sámuellel hozzájuk küldeni. Megindult azután maga is Erdélyből, és 1626. szeptember 25 én már Füleknél ütött táborot s innét üzenté a weimári hercegnek, hogy legbiztosabb lesz Teschenen keresztül Jablunkánál jönniök be Magyarországba.¹

Horváth Mihály történetírónknak ez az adata nem helyes, mert Mansfeld serege 1626. szeptember 3-án már Szentkeresztnél táborozott a bányavárosok között, midőn az ő élelmezési biztosa felszólította a körmöczieket, hogy küldjenek a táborba mindenféle élelmi szerezet.²

Szeptember 11-én megköszöni a biztos az eddig küldött élelmi szerezet, és írja, hogy azon 6 szekérre való élelem elszállítása végett, melyet a körmöcziek beküldeni ígértek, azonnal elküldte a szükséges fuvarosokat, és kéri a körmöczieket, hogy csak gyűjtsenek többet is, mert az eddig küldött mennyiség 6—7 ezer embernek nem elegendő, az éhes katonákat pedig fegyelemben tartani nem lehet, mert a gyomornak nincs füle, és az éhséget nem lehet megkötni. Küldjenek tehát minél többet, annál jobban lesznek minden rendetlenségtől megkímélve.³

1626. szeptember 13-án pedig írja a biztos a körmöczieknek, hogy csak küldjenek még a mennyit küldhetnek, kenyeret, bort és sört, mert a régibb küldemények már elfogytak, és a katonákat nem lehet másként rendben tartani. Igéri egyszersmind, hogy az élelmi szerekkel kijövő szekereket gabonával megrakva fogja visszaküldeni, mert gabonája van elég, de nem tudja megőrltetni.⁴

1626. szeptember 20-án jelentik a körmöczi tiszték a főkamaragrófnak, hogy végre valahára megszabadultak a nagy veszedelemtől, melylyel őket 10 napig fenyegette a szentkereszti oldalról Mansfeld és a weimári herceg 16 ezerre menő hadserege, Thuróc felől pedig a Horváth István alatt álló 7000 főnyi Bethlen-féle csapat. Leirhatatlannak mondják a veszedelmet, félelmet és gondot, melyet ez idő alatt kiállottak, úgy, hogy már azt gondolták, hogy a bányákkal együtt végök leszen! Végre szeptember 17-én elvonultak az idegen hadak Bajmóc felé, de Körmöczön nyolcz napig nem dolgoztak semmit, az egész népség folytonosan fegyverben és őrészen volt,

¹ Horváth Mihály id. m. V. 324—327. l.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXXIV. ³ Ugyanott LXXV. ⁴ Ugyanott LXXVI.

nem termeltek semmit, de a népet azért csak úgy kell fizetni, mintha dolgozott volna, pénzök pedig nincs, és kölesön nem kapnak semmit, és most még avval a hírrel rémitik őket, hogy Bethlen egy nagy sereggel nem sokára megérkezik, és Kőr-möcz körül fogja a telet tölteni.¹

Pedig a kőrmöcziek aránylag még igen szerencsésen túlestek a veszedelmen, mert ő tőlük kiváló szelid és udvarias hangú levelekben csak kérték a katonák a mire szükségök volt, nem úgy azonban a selmecziektől, kikre a weimári herczeg 6000 tallér sarczot vetett ki,² Hodruson pedig raboltak és pusztítottak a mansfeldiek, a finsterorti karámot felgyújtották, és a lakosság csak úgy mentette meg életét, hogy a bányákba rejtőzött, a mint ezt Printscher finsterorti sáfár elbeszélte 1630. augusztus 27-én a bányabíró előtt.³

Wallenstein, miután meg nem akadályozhatta, hogy Bethlen Mansfelddel és a törökkel egyesülhessen, október elején visszavonult a Vágig, magát Galgócznál elszáncolta, seregét Deákgig és Vágújhelyig nyújtván.

Tekintve, hogy a dán király Tilly által megveretett, Mansfeld serege pedig igen csekély számra olvadt, Bethlen ismét a békét sürgette, s a fegyverszünet megkötöttvén, Kőrmöczbányára szállott téli szállásra, s hadait a körülfekvő falukra osztá.

A békealkudozások előbb Pozsonyban, azután Bécsben folytak, és végre deczember végén megkötöttett a béke, melyben kötelezte magát Bethlen, hogy a király ellen soha többé nem támad, és a nikolsburgi és 1624-iki bécsi békekötések érvénye megerősítettett.

A weimári herczeg még az alkudozások alatt meghalt. Mansfeld pedig tábori szereit a budai pasának eladván, a török birtokán át Velenczébe szándékozott utazni, de útközben Zarában szintén halálát lelte.⁴

16. Pénzügyi bajok.

Ilyen háborús viszonyok közt természetesenek találhatjuk, ha minden nehézség rendkívüli módon súlyosodott. Egyike a fő nehézségeknek a pénzviszonyok ziláltságában rejlett.

1625. január 18-án panaszkodtak a vájárok a bányabírónál, hogy olyan pénzt kaptak a fizetésnél, melyet senki

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXXVII. ² Ugyanott.

³ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

⁴ Horváth Mihály id. m. V. 328—333. 1.

sem akar elfogadni. Ezért a felsőbiebertárnai sáfár kérdőre vonatván, azt válaszolta, hogy Frisowitz küldött neki ilyen 50 frtot a bányaköltség fedezésére.¹

A pozsonyi garasokat is még mindig küldték Kőrmöczre beváltás végett; 1625. június 11-én gyimesi Forgács Miklós értesíté a kőrmöczi alkamaragrófot, hogy Ő Felsege megengedte, hogy neki 6,000 frt pozsonyi garast teljes értékben felváltsanak.²

A kőrmöczi kamara ez időben igen nagy rendkívüli fizetésekkel terheltetett. Az iratok közt találunk egy kimutatást, hogy mennyit fizetett ki a kőrmöczi kamara 1624. november 27-től 1625. június utoljáig? E kimutatás szerint fizetett politikai czélokra a béketárgyalások alkalmával 18,485 frt — d.

hadi czélokra	86,270	„	94	„
Bethlen fejedelemnek	24,000	„	—	„
Ellátmány a besztercebányai kamarának	82,840	„	—	„

Összesen 211,595 frt 94d.³

Találunk ez időből még egy másik kimutatást, melyből kitétnik, hogy 1625. végén a kőrmöczi kamara tartozása, melyért kamatokat fizetni (7%) kellett, tett .... 18,310 frt — d.

Olyan tartozásért, melyért kamatot fizetni nem kellett, tett ..... 74,317 „ 62 „

A beadott pozsonyi garasokért tartozott még fizetni ..... 43,418 „ 51 „

Összes tartozás 136,046 frt 13d.⁴

E két kimutatás eléggé bizonyítja, hogy mennyi gondal járt a kőrmöczi kamara kezelése, különösen tekintve azon körülményt, hogy 1625-ben Selmeczről csak 15,549 márka és 25 pizét ezüst szállítatott Kőrmöczre.⁵

Ily csekély ezüsttermelés mellett bizony lehetetlen vala 200,000 frtnál nagyobb pénzverési jövedelmet rendes úton adni, és hogy ezt mégis megtehesse, kénytelen volt a kőrmöczi pénzverő mindenféle régi pénz- és ezüstneműeket is bevásárolni, és pénzzé verni, és más kevésbbé megengedhető kisegítő módokat is alkalmazni; s minthogy az utóbbi időkben vert apró pénz csekélyebb értékű volt, mint a régi, az a hír kezdett elterjedni, és megyei gyűléseken, és más nyilvános

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXX. ⁴ Ugyanott LXXII. ⁵ Ugyanott.

összejövetelek alkalmával egész határozottsággal állíttatott, hogy mind ez intézkedések csak a pénzverő tisztektől erednek és a haszon belőle csak az ő zsebükhöz folyik. A kör-mőczi alkamaragróf végre szükségesnek látta e miatt az esztergomi érsekhez folyamodni, és kérni őtet, hogy az ország nagyjai előtt védelmezze őket a rágalmazás ellen. Kifejti azután levelében, hogy olyan kezelés, mely mellett a pénzverési haszon a tisztek javára válna, teljes lehetetlen, mert ő maga, az alkamaragróf, nem kezel sem pénzt, sem aranyat vagy ezüstöt, hanem kezeli ezeket a pénztárnok, a könyvvivő ellenőrzése mellett. Ezek adják át a kiveretendő ezüstöt s aranyat súly szerint a pénzbecsőrnek és beolvasztónak, kik azt rudacsokká öntik és mint rudacsokat ismét súly szerint visszaadják a pénztárnoknak és könyvvivőnek, és ha a súlyból a szabályszerű fogyatéknál több hiányzik, azt megfizetni kötelesek; a rudacsokat azután átadja a pénztárnok és könyvvivő ismét súly szerint a verőmunkásoknak, kik mintegy kétszázan vannak, ezek a pénzt kiverik, és a kész pénzt ismét súly szerint adják vissza, s ha valami a súlyból hiányzik, azt megtéríteni kötelesek. Ekkor adatik a pizetáriusnak, Psarewaczky Györgynek, minden márka aprópénzből a primást megillető pizét, miről ő nyugtatványt ad; azután megszámláltatik a pénz a hivatalos helyiségben nyilvánosan az altisztek által, és a talált összeget beírja a pénztárnok és könyvvivő. E szerint a pénztárnok és könyvvivő feljegyzéseinek okvetetlenül egyezni kell a pénzbecsőr, beolvasztó és pénzverők nyugtatványaival, és teljes lehetetlen, hogy itt valami csalás történhessék.

A pénzverési nyereségnek egy része a beszterezébányai rézművekre fordíttatott, miután az országgyűlés többször kinyilatkoztatta azon óhaját, hogy a rézelárusítóknál levő adósság törlesztessék, és a rézművek az ő befolyásuk alól felszabadíttassanak; ennél fogva oly intézkedés történt, hogy a kör-mőczi kamara adja az ellátmányt a rézműveknek, a termelt réznek két harmada fordíttassék az adósság törlesztésére, egy harmada pedig az udvari kamara rendelkezésére maradjon. Így már 450,000 forintba megy a rézműveknek adott ellátmány, és 4—5 hónap alatt, ha más rendkívüli kiadás közbe nem jő, tisztázva lesz a rézművek adóssága.

A pénzverő nyereségéből fizettetett az elmúlt 3 évben 441,885 frt a felső-magyarországi végvárok fentartására, melyek most az erdélyi fejedelem birtokában vannak, valamint a bányavárosi, vágújhelyi, győri, komáromi, pápai, tóti, kanizsai, és horvátországi őrségek ellátására, és a békétárgyalások költségeire; mind e költségekhez nem járult az ország

semmivel sem, hanem azok Ő Felsége rendeletéből a körmöczi kamara által fedezettettek.

Elrendelte továbbá Ő Felsége, hogy a bányapolgároktól, tekintettel a létező drágaságra, a beváltott ezüst az eddiginél 3 frttal magasabb áron vétessék át, a mi 147,868 frtnyi kiadást okozott, e nélkül nem lettek volna képesek a polgárok fentartani a bányamívelést. Mind e kiadásokat a körmöczi kamara fedezte a pénzverési nyereségből az ország megterhelése nélkül, és midőn a tisztek köteleességeiket híven teljesítve törekedtek az ország terhein ily módon segíteni, most hűtlenséggel gyanúsíttatnak a megérdemelt dícséret helyett; kéri tehát az érseket, hogy őket az igazság szerint védelmébe vegye.

A pénznek valamivel csekélyebb értéke által nem szenvedett az ország lakossága semmit sem, mert ezen pénznek legnagyobb része a törökök kezébe ment át, és ott aszerekre átvettetett. Az élelmi szerekért pedig most 3—4-szeres ár fizetetik, s így a termelők sokkal többet kapnak most terményeikért, mint azelőtt, és kapnak nemcsak aprópénzt, hanem aranyokat és tallérokat is, melyeknek értéke nem változott.

Hogyha elhatározatnák, hogy ismét 5 latos denárok veretessenek, akkor meg kellene szüntetni a magasabb ezüst-beváltási árt, e nélkül pedig a bányapolgárok nem folytathatnák a bányamívelést, s ha azután a bányamívelés megszűnik, és ezüst nem fog beváltatni, honnan szerezze a pénzverő a nyereséget, a melyből a hozzá utalt sok költséget fedeznie kellene.

Ez okból azt véli az alkamaragróf, hogy a pénz javítását csak lassankint kellene keresztülvinni, úgy, a mint az élelmi szerek ára alábbszállani fog. Ha azután a mostani pénz bevonatnék, azt márkánkint csak 2 frtjával lehetne átvenni átdolgozás végett. Azon 5 filléres garasok, melyeket Bethlen most Kassán veret, márkánkint 5 frtot érnek, és finomságuk 4 lat, 2 qu., 3 den. Az Erdélyben vert 5 és 3 filléres garasok finomsága 5 lat.¹

1625. július 24-én egy rendeletet adott ki az udvari kamara, melylyel megtiltotta az eddig szokásban volt kézi példányok adását.² E rendelet következtében augusztus 14-én és 16-án Selmeczen a bányabíróshoz behívtak valamennyi bányapolgárok, tisztek, ügyelők és munkások, és a legszigorúbb büntetés terhe alatt eltiltatott a kézi példányok adása és elfogadása;³ és 1626. május 22-én ismét kihirdettetett

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXXI.

² Schmidt F. id. m. IV. 442. lap.

³ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

valamennyi tisztek és bányapolgárok előtt, hogy kézi ércpéldányokat senkinek sem szabad adni vagy elfogadni, csak az új előjövetelek bemutatása végett szabad a részeseknek legfeljebb 3 ujnyi nagyságú darabkákat küldeni.¹

1626. márczius 10-én kelt királyi rendelettel megengedettett, hogy a selmeczi bányapolgároktól a 15 latos ezüst márkája ezentúl 6 frt 15 denár helyett 8 frt 75 denárral váltassék be, mert a drágaság oly nagy, hogy különben nem dolgozhatnak.²

1626. márczius 28-án kelet rendelettel jóváhagyatott, hogy a rézelárusítókkal a leszámolás megtartassék. A bányakerületi jószágok élvezőinek meghagyatott, hogy az erdőket ne pusztítsák. A főkamaragróf felhatalmaztatott, hogy a rézművek számára 10,000 frtot kölcsön vehessen. Jóváhagyatott, hogy a katolikus munkások ellátására egy franciskánus alkalmaztassék a bányavárosokban a kincstár költségén, és megigértetett, hogy a hivatalok betöltésénél különös figyelem fog fordíttatni a katolikusokra. Végre javaslat váratik a főkamaragróftól, hogy miképen lehessen a bányák nagy adósságait törleszteni?³

Lehetséges, hogy az e rendelettel kapott engedély következtében kívánt a kamara Széchy Máriától 13,000 tallért és 5000 magyar forintot kölcsön venni, és ezeket az összegeket is a lipcei birtokra akarta zálogul irni a régi 84,000 forinthez, e kívánság azonban valószínűleg nem teljesült, mert az erre vonatkozó oklevél kiállíttatott ugyan, és azt a király is aláírta, de nem adatott át Széchy Máriának, mert eredetiben megvan most is a bányaigazgatóság irattárában. Ez az oklevél annyiban érdemes a megemlítésre, hogy abban nincs fentartva az erdők használata a bányamívelés számára.⁴

1626. szeptember havában már Bethlen kezében voltak a bányavárosok, a király mind a mellett október 16-án figyelmeztette a Bécsben levő főkamaragróft, hogy a hivatalnokok kinevezése minden esetben a királynak van fentartva, a betöltési javaslatok tehát mindig hozzá felterjesztendők. Egszersmind rendeli a király, hogy a bányászati tisztviselők sem magok számára bányát nem művelhetnek, sem ügynökséget el nem vállalhatnak.⁵

1626. november 28-án bizonyítványt adnak a körmöczi tisztek, hogy Bethlen fejedelem rendeletére megpróbálták a

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Schmidt F. id. m. IV. 450. l. ³ Ugyanott 452. l.

⁴ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt

⁵ Schmidt F. id. m. IV. 457. l.

Kassán vert 5 filléres garasokat, és azokat éppen olyan értékűeknek és jóknak találták, mint a Körmöczön most vert denárok.¹

Bethlen már 1626. július 27-én figyelmeztette a bányavárosokat, hogy seregével közeledik, tehát neki ellent ne álljanak, mert különben mindent elpusztíttat.²

Szeptember 29-én rendelte Bethlen, hogy a termelt arany és ezüst neki átküldessék, október 3-án pedig megparancsolta a tiszteknek, hogy a bányákra jól gondot viseljenek.³

Selmeczen a fiatalabb özvegy Giengerné Montecuccoli grófhöz menvén férjhez, az ő nevében Montecuccoli gróf vette át a Brennerszövetkezet főigazgatását, és 1625. február 1-én kinevezte Kölbl Mátyást bányatisztté, és Pauer Mártont bányatügyelővé, kik az nap az esküt is letették a bányabíró előtt.⁴

Midőn erről a főkamaragróf értesült, megdorgálta a bányabírot, mert a kinevezések csak akkor lehetnek érvényesek, és az illetőket csak akkor lehet felesketni, ha az egész társulat jóváhagyja kineveztetésüket.

Ezen utasítás szerint járt el a bányabíró 1626. július 5-én, midőn a Brennerszövetkezet gondnoka ötöt a principalis nevében felszólította, hogy Preyer Jánost mint *felsőbiebertárnai* sáfárt, és Printscher Mihályt mint *finsterorti* sáfárt feleskettesse; a bányabíró ezt megtagadta addig, míg a kinstár is bele nem egyezett a kineveztetésbe.

Ezért azután Montecuccoli gróf igen hevesen panaszkodott 1626. augusztus 23-án az udvari kamaránál a főkamaragróf ellen, hogy a bányapolgárok számára engedélyezett magasabb ezüstitűzetést még mindig nem foganatosította, és kérte a gróf, hogy az általa kinevezett tisztviselők ellenvetés nélkül elfogadtassanak, és a kézi ércpéldányok a régi szokás szerint adassanak. A bányabíró e panaszlevelet felolvasta a selmeczi részesek előtt, és kérdezte őket, hogy a gróffal egyetértenek-e? Azt felelték, hogy a 3 kérésre egyetértenek, de a mennyiben Montecuccoli a főkamaragrófot sértegeti, arról feleljen ő maga.⁵

¹ Selmeczi bányaignazgatósági irattár. Lásd az okmányek közt LXXVIII.

² ³ Selmeczi bányaignazgatósági irattár.

⁴ ⁵ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

17. A vízemelés nehézségei.

Igen természetes, hogy a háborús viszonyok között a fegyelem nagy mértékben felbomlott, a mint ezt 1625-ben a tiszteknek többszörös panaszai tanúsítják.

1625. április 8-án panaszolta Christoff Menyhért *felsőbiebertárnai* ügyelő, hogy az éjjeli munkaszakban csak 5 munkás jelent meg; a bányabíró szigorúan megbüntette a kimaradtakat heti béreik lefoglalásával; de ez nem sokat használt; október 11-én megint a sáfár panaszkodott, hogy az érczavájárok nem dolgoztak hétfőn. A bányabíró mindnyájokat bezáratta az Ó-várba, de ott lerészegedtek és olyan nagy lármát csináltak, hogy egyenkint kellett őket elzárni.¹

A vízemelés már régebb idő óta sok gondot okozott a *felsőbiebertárnai* üzem vezetőinek, különösen azért, mert a vízhúzó lovak sokba kerültek, az emberek pedig igen nehezen voltak kaphatók e fáradságos munkára. Nagy érdeklődéssel fogadták tehát Legler Péter zuckmanteli gépmester ajánlatát, ki az atyjával együtt Altenbergen Sziléziában egy rudas vízemelőgépet épített, és 1625. április 12-én kijelentette a bányabíró előtt, hogy ha két 6 öles vizkerék építtetnék egymás alá a *Bieberaltárna* torkolata alatt azon vízre, mely ott kifolyik, e két keréktől 1000 ölnyi távolságra vezetve a rudazatot, a *fedüaknában* biztosan fel lehetne emelni mind azt a vizet, mely most lóerővel emeltetik 16 ölre. Avval a vízzel pedig, mely a *Schmittenrinntárna* szintjén felfogható, ha az a bányába építendő két 4½ öles vizkerékre vezettetik, biztosan fel lehetne emelni 15 ölre azt a vizet, mely most 15 ölre kézi erővel emeltetik. Javasolja egyszersmind, hogy a vízerő állandósítása végett tavakat építsenek.

Miután nevezett gépmester mindezekért „bei Verlust seines Hauptes solches alles wie gemeldt ins Werckh zu setzen sich verpflichtet“, javasolja a bányabíró is, hogy a gépek felállíttassanak, és az erővíz gyűjtessék.²

A körmöczi alkamaragróf Lienpacher János rendeletére ez ügyben 1625. augusztus 5-én főbejárás tartatván, Schapelmann János úrvölgyi bányamester, Winkelmüller János körmöczi bányamester, Khas György úrvölgyi bányatügyelő, Grasiach János körmöczi bányatügyelő, Putscher György selmeczi bányabíró, Schmidt Lőrincz bányaesküdt, Thailer Bálint királyi bányatiszt, és Saltzer Dávid bányabírósági őrnök javasolták, hogy Legler tervei elfogadtassanak, *Bieberaltárna* alatt a vízvezető árkok két kerék felállítására elkészíttessenek, és Sig-

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

lisbergen egy gyűjtő tó építtessék. Továbbá a régi vár mellett levő városi tóból, és a völgyekből a víz vezetessék be *Schmittentrinntárnába*; és a *felsőtárna* segítségével, melyet még 58 ölre ki kell takarítani, vezetessék a víz a *felsőbiebertárnai* mívelésekhez; a két kerék helye a bányában elkészíttessék, és a víz a *Hauwoldsbelnén*, az ellenlejtés éren és egy 13 ölnyi keresztvágattal vezetessék a kerekekre, melyek, ha a szivattyúkat hajtják, az emberi erőt mellőzhetővé teendik.¹

1626. márczius 2-án tanácskozás tartatott *Felsőbiebertárnán* a vízemelés tárgyában, mely alkalommal javasoltattott, hogy a szomszédos megyék felkéressenek, hogy minden faluból hetenkint egy embert küldjenek vizet húzni. Egyszersmind felolvastatott egy udvari rendelet, melyben meghagyatik, hogy a fölszíni rudas vízemelőgép minél előbb berendeztessék; e tanácskozás jegyzőkönyvéből értesültünk arról is, hogy daczára a vízemelésnél naponként fokozódó nehézségeknek, miért nem hozatott a Legler Péter javaslata tárgyában egy egész év alatt határozat; az oka ennek az volt, hogy a Brennerszövetkezet gondnoka ellenezte a javaslat elfogadását; most azonban, midőn a berendezést már az udvari kamara is sürgette, végre beleegyezett a gondnok is, és május 18-án megkötöttet Legler Péterrel a szerződés, mely szerint átadatott neki a víz-húzó kerek felállítása szakmányban 1800 frtéért; a kerécsapokat a társulat adja, és a vízvezeték is a társulat csináltatja, Legler pedig hetenkint 5 frt bért kap, és ha a mű jól sikerül, még külön jutalomra is számíthat.²

1626. április 26-án főbejárás tartatván *Felsőbiebertárnán*, jelentik az üzem állásáról, hogy a régi fejtés még most is víz alatt van, és csak akkor fog ismét munkába vétethetni, ha a vízkerekek felépíttetnek. A mostani fejtésben a talp alatt kézi erővel emeltetik a víz, az ércz $\frac{1}{4}$ —2 kalapács vastagságú, 46 ember dolgozik rajta, de ha lenne elég munkás, lehetne még 60—70 vájárt alkalmazni. A *Dánielvágot* felett is még mindenütt igen szép az ércz, mely azon esetre tartatik fenn, ha a mélymívelést a víz miatt abbahagyni kellene.

A *Hauwoldtjáraton* hajtatik egy vágat 7—8 óra irányban a fedűvágat felé, melytől még $1\frac{1}{2}$ ölre van; itt fognak a vízkerekek elhelyeztetni.

Györgyfejküvágat már 72 öl hosszú, a *siebangrubeni telér* felé hajtatik, s attól már nem messzire van.

A *felső tárna* szintjén a vajatvég 1—2 óráirányban észak felé hajtatik a Bieberteléren azon reményben, hogy vele ércz fog feltáratni. E szinten ama vágatból, a melyen át a vizet

^{1 2} Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv.

Neuhandelschacht-től az új vízkerekekre bevezetni fogják, még 6 öl kitakarítandó.

Volna még több művelésre méltó hely is, de munkások hiányában szünetel; a szivattyúzásra 41 személy szükséges.¹

1626. szeptember 31-én, midőn Bethlen már elfoglalta a bányavárosokat, elhatározott, hogy a vízemelés *Felsőbiebertárnán* abbahagyassék addig, míg a rudazat és a vízkerekek el nem készülnek, mert most hetenkint 450 frtba kerül a víz húzás. Ugyanaz nap összegyűltek a kamaraudvarban a bányabírószági, kincstári és társulati tisztek, és felolvastattott előttök Bethlen Gábor fejedelem rendelete, mely szerint mind azon bányák művelése elhagyandó, melyek nem jövedelmeznek, és 20 vājár egy kémlésszel Erdélybe küldendő.²

1626. november 16-án a fejedelem tanácsosa és főkamagrófja Bellováry Dávid parancsára újlag tanácskoztak e felett, és megerősítették a határozatot, hogy *Felsőbiebertárnán* a víz húzás abbahagyassék, mert hetenkint 450 frtba kerül. Egy-szersmind javasolták, hogy a kisebb bányák birtokosai az ő munkásaikat *Felsőbiebertárnára* küldjék dolgozni; de ez ellen az illetők tiltakoztak.³

A 20 munkás december 2-án indított útnak Erdélybe.⁴

A vízemelés abbahagyását határozó rendelet arról tanúskodik, hogy Bethlen főkamagrófja nagyon kevésbé ismerte *Felsőbiebertárna* viszonyait, midőn azt kívánta, hogy a mélységben levő fejtések abbahagyassanak; az ő célja bizonyosan csak az lehetett, hogy ez által a termelés és jövedelem növekedjék, de ha a viszonyokat ismerte volna, előre láthatta volna, hogy e határozat a célzott eredménynek éppen ellenkezőjét fogja maga után vonni, és pedig annál inkább, mert még munkásokat is elvitt Selmeczről, pedig azok e nélkül is igen kevesen valának. Bellováry még a szükséges költséggel sem látta el a selmeczi pénztárt, és 1626. december 5-én panaszolta Kölbl Mátyás brenneri bányatiszt a bányabíró előtt, hogy a kincstár már két fizetési napot elmulasztott, és költséggrészletét nem fizette. Hasonló panaszt tettek a munkások is. Wenger János, a királyi pénztárnok erre őket türelemre kérte, mert tudhatják, hogy Körmöczről nem kaphat pénzt; másnap pedig saját ékszereit zálogosította el, és a hátralékos két fizetést kiadta a munkásoknak.⁵

1626. december 26-án kelt jelentés szerint még mindig dolgoztak a mélyművelésben, mely abbahagyandó volt; az utolsó héten ebből csak 100 rümpel ércz termeltetett; a

¹ ² ³ ⁴ ⁵ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

fém tartalom volt: 16, 11, 18, 10, 10, 28, 31, 12, 32, 10, 20, 13, 8, 16 lat.¹

Selmeceztől ez évben 9,897 márka 7 pizét ezüst szállított Kőrmöcsezre; a termelés tehát igen megapadt.²

18. A selmeczi kisebb vállalatok és a kohók 1625—1626-ban.

A Brennerszövetkezet másik nagyobb vállalata: *Finsterort*, igen elégtelen eredményeket adott ez időkben; 1625. február 25-én Schalman Illés a brennerek gondnoka meghívta a bányabíró, hogy nézze meg *Finsterorton* az ércvájárok által a beváltásra előkészített érczeket. Ez meg is történt, és úgy találtatott, hogy a vájárok nagyon hanyagúl végezték a választást, mert az érczek 6, 4, $3\frac{1}{2}$ és 3 latot tartalmaztak; e hanyagságért mindnyájan megdorgáltattak, és kimondatott, hogy 4 laton alul tartalmazó ércz a zúzóérczek közé töltendő. Tschsch Simon bányatügyelő pedig, mivel nem tügyelt eléggé a munkásokra, bezárattott.³

1626. április 24-én kelt jelentés szerint *Finsterorton* 9 vájár foglalkozott ércztermeléssel, de az ércz igen gyéren jött elő. Továbbá dolgozott még 3 ember egy vajatvégen, mely a legmélyebb szintről indított 17 öl magas emelkéből hajtatik a *Kristóf*-akna felé.⁴

A Brennerszövetkezet harmadik nagy vállalatában: *Mátyástárnában* a grüfi teléren 5 öllel a tárna felett $\frac{1}{4}$ kalapács vastagságú ércz volt 1626. április 26-án, és javasolta a jelentésttevő, hogy ez az ércz még jobban feltárassék, és a tárna szintjén is folytattassék a teléren levő vajatvég, mely nem sokára lyukasztani fog az *Újbiebertárnából* ellenébe hajtott vajatvéggel.⁵

Kachelmann János hátrahagyott iratai között található egy 1626-ban kelt leírása a *mátyástárnai* műveléseknek, melyet a régi aknák helyeinek megállapíthatása végett czélszerű lesz itt megismertetni, ámbár *Annaaknára* nézve határozottan hibás adatokat tartalmaz.

E leírás szerint *Mátyásaltárna* 6—7 óra irányban nyugat felé hajtattott mint keresztvágat, az *első telért* a 135-ik ölben érte el; a keresztvágattól észak felé a telér után a 7-ik ölben van *Annaakna*, melyen túl is föltáratott a telér, de nagyon megkeskenyedett. (*Annaaknának* elhelyeztetése 7 ölnyre a főkeresztvágat mellé vagy tévedésből származik, vagy pedig.

¹ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatási irattár.

^{3 4 5} Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

a mi még valóbbszinű, ez nem azon függélyes *Annaakna*, melyet most e név alatt ismertünk.)

E telértől a *középső teléren* levő *Mátyásaknáig* van 8 öl.

Mátyásakna a tárnaig függélyesen 28 $\frac{1}{2}$ öl, és még tovább is függélyes a telérig, és azután ennek dőlése szerint 67 öltre van lemélyítve, az akna alatt levő előmélyítés pedig ez alatt még 25 öl mély, tehát az egész mélység 136 $\frac{1}{2}$ öl. Itt régen sok jó ércz termeltetett, de minthogy a mélységben az érczek elszegényedtek, és a vízemelés költségeit nem fedezhették, az egész mélymívelés felhagyatott 1616-ban.

A *középső telértől* tovább 78 öllel a keresztvágatban van a *gräfi telér*; e teléren a 12-ik ölben észak felé van *Graf Julius-schacht* most beomolva; ettől 22 öltre van egy mélyítés, melyben érczek voltak, de minthogy az ércz csak $\frac{1}{2}$ öl hosszúságban mindig csak lefelé tartott, és a telér olyan kemény volt, hogy egy öl kivágásaért 72 forintot kellett fizetni, felhagyatott. E mélyítéstől a vájatvégig 8 $\frac{1}{2}$ öl. A vájatvég 3 emberrel hajtatik, és ércznyomokat mutat.

Az említett főkeresztvágattól dél felé 8 öltre fekszik *Dornschacht*, most beomolva.

Ettől *Mihályaknáig* van 22 $\frac{1}{2}$ öl; ettől a telér után tovább 10 öltre van a fedüvágat, melynek 17-ik ölében van *Rudolfakna*, mely a tárna szintjéig 21 öl mély, és a tárna alá még 20 öltre van lemélyítve, tehát egész mélysége 41 öl. Ez az akna most is jó karban tartatik a tárna fölött.

A *Dornschacht* alatti mélyítésben 4 évvel ezelőtt jó ércz volt, de mivel csak $\frac{1}{2}$ öl hosszúságban tartott, és lefelé a 31-ik ölben kivágódott, felhagyatott a mélymívelés *Rudolfakna* mélységével együtt.

Miksaakna légvezetés végett mélyítettetett, de most szünetel.¹

A Brennerszövetkezetnek egy másik vállalatáról, a selmeczi oldalon levő *Jerubinaltárnáról* azt mondja egy jelentés 1626. április 26-án, hogy az *Ochsenkopfer telér* feltalálása végett hajtatik 7—8 óra irányban nyugat felé és már 80 öl hosszú.²

Ugyanebben a jelentésben megemlíttetik, hogy a *Szent-háromság altárna* a mátyástárnai telér felé hajtatik 4 emberrel, és folytatása igen kívánatos.³

A felső *Istvántárnáról* Hodruson 1626. április 24-én feljegyeztetett, hogy a *Wettértárnában* egy emelkedben jó ércznyomok találtattak, melyek tovább feltárandók.⁴

¹ Kachelmann János kiadatlan iratai.

^{2 3 4} Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv.

Ugyanekkor följegyeztetett, hogy a *bélabányai Dávidtárna*, 7—8 óra irányban nyugat felé 146 öl hosszú a *dávidtárnai* érig, és attól az ellenlejtés érig 69 öl, ezen az éren 3 öl, és az éren túl a vájat végéig még 6 öl. Javasoltatik, hogy az egyenlejtés ér a talp alá megvizsgáltassék, és a fővágat tovább hajtassék.¹

A kincstár vezetése alatt álló bányákról a következőket találjuk följegyezve:

1625. augusztus 8-án főbejárást tartottak a körmőczi alkamaragróf Lienpacher János rendeletére a *bélabányai altárnán*: Winklmayer János körmőczi bányamester, Grasic János körmőczi bányatigyelő, Putscher György selmeczi bányabíró és Saltzer Dávid bányabírósági irnok, és jelentik, hogy a tárnaszájtól a 485-ik ölben vannak régi műveletek, melyek igen nyomják az ácsolatot, és melyekre különös figyelemmel kell lenni, hogy be ne törjenek, és a víz lefolyását el ne zárják; ha pedig a vágat fentartása nagy nehézséget okozna, egy kitérő vágatot kell ott helyreállítani. A *bejáró akna* telérjétől egy fedűvágat hajtatik 7—8 óra irányban kelet felé a *Pingenschachti telérre*, melyen régebben gazdag arany érczek nyertek; e vágatban még 7 ölet kell kivágni, hogy czélját elérje. A *bejáró aknától* 715 ölnyire van a *Siebenweiber telér*, mely után dél felé már 87 öl van kivágva a *dávidtárnai* evések felé, de a vájatvégen már rossz a levegő, és szükséges lesz egy légaknát lemélyíteni a fölszinen látható horpadások valamelyikéből.²

1626. április 26-án pedig följegyeztetett e vállalatról, hogy a *bélabányai altárnán* a *Siebenweibertelér*en dél felé hajtott vágat 70 öl hosszú, de léghiányban szenved; ismét javasoltatik tehát, hogy a fölszinen látható horpadások valamelyikéből egy légakna lemélyíttessék. *Nándoraknától* 10 öltre egy kalapács vastagságú telér vágatott át, és megvizsgáltatott talp alatt is 3 öltre. Azt mondják, hogy az ereszke fenekén egy ujjnyi vastagságú ércz-zsinór van. Még tovább a fedűben a *bejáró akna* telérjétől 7—8 óra irányban 130 ölnyire hajtatott egy vágat a *pingenschachti* ér felé, de eddig csak meddő ereket vágott át; tehát szükséges volna a *Pingenschachtot* kitakarítani, hogy biztosabban megtudhassák az ér dőlését. Azt az aknát, *melyben a vaskötél volt*, most jó állapotban találták, valamint a tárnának nyomadékos helye is jól ki volt ácsolva.³

A *krebsgrundi altárna* vájatvége, mely észak felé hajtatott, igen kemény kőzetben állott és meddő volt 1626.

¹ ² ³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

április 24-én. A *mélynyílámon* hajtatott egy vájativég *Brennertárna* felé, melytől még 52 ölnyre volt; itt ércznyomok találtattak a teléren. Nehány vájár szegény érczeket termelt a felsőbb evésekben lévő hagyatékokból.¹

A *thiergarteni felső tárnába* nem lehetett ekkor a víz miatt bemenni; az *alsó tárnába* a vájativégén igen szakadozott a telér, tovább feltárása javasoltatik, hogy a *felsőtárnai* évéseket szárazzá tenni, és oda levegőt vinni lehessen.²

Schmittentrinntárnáról följegyeztetett ekkor, hogy a főkeresztvágot 7—8 óra irányban nyugat felé 55 ölnyre van behajtva a *siebingrubeni telér* fektűjébe, és egypár szépkínézeti eret már átvágott. Javasoltatik tovább hajtása, és egyzersmind a *siebingrubeni telér* föltárása dél felé.³

1626 augusztus 15-én a főkamaragróf kívánságára megkérdezett Thailer András, hogy miért hajtatott a *kornbergi altárna*, és miért szüntetett meg? Erre ő azt felelte, hogy az altárna a *felső biebertárnai* talpalatti évések szárazzá tétele végett kezdetett, avval a reménnyel, hogy 14 telért fog átvágni. A tárnaszájtól a 60-ik ölben már átvágott egyet, melyen évéseket találtak, de azokat ki nem takarították; a fölszínen e tájon horpadások vannak, melyekből ő egy 16 latos érczdarabot szedett ki. Mivel azonban a *Szenháromságaltárna* ugyan azt a czélt könnyebben elérheti, felhagyott a *kornbergi altárna*.⁴

Ezek szerint a kincstár vezetése alatt álló bányák közül ez időszakban nem volt egy sem képes termelésre.

A többi vállalatok közül megemlítve találjuk *Andrástárnát*, melynek birtokosa Galleson Vilmos ez időszakban meghalt. 1625. márczius 8-án jelenté Muner Fülöp, hogy Galleson nagyon beteg, és kérte a bányabírószágot, hogy vele leszámolást tartasson.⁵

Galleson azután nem sokára meg is halt; és 1626. márczius 31-én már Foikh János intézkedik a Galleson örökösök nevében, és Wenger Mihály kir. pénztárnoknak átadja *Andrástárna* $\frac{1}{16}$ részét cserébe *Finsterkehr* $\frac{1}{16}$ részeért.⁶

1626. április 26-án feljegyeztetett, hogy *Andrástárna* a *mátyástárnai* telérig 130 öl hosszú ettől 42 ölre átvágta a *hoffnungsschachti* telért, és ettől a 140-ik ölben egy másik telért, melyen most a talp alatt egy ereszkében dolgoznak, és szép ércznyomokat találtak. Javasoltatik a folytatás, főképen pedig egy légaknának lemélyítése, mert a bányában rossz a levegő.⁷

1626. július 22-én jelentette Voick János, hogy az andrástárnai ereszkével sok vizet nyitottak meg.¹

1626. szeptember 3-án kijelölte Putscher György bányamester *Andrástárna* számára az új légakna helyét a Siglisbergre vezető út felett: az új akna neve *Wilhelm-schacht* lett.²

Mohreraltárna főrésze Wosinger volt, és kérte 1625. február 1-én a bányabíróságot, hogy, miután az ereszkében a sok víz miatt nem dolgozhatnak, adjon nekik a bányabíróság jó tanácsot a további teendőkre nézve. Erre főbejárás tartatván, javasoltatott, hogy a *Feielfahrt*-ot néhány ölnyre még tovább hajtsák, valjon nem jelentkezik-e rajta jobb érz? a hátsó telerről pedig, melyről már érz fejtetett, tegyenek ismét egy fejtési próbát, talán jobban sikerül mint az előbbi; hogyha azonban ismét nem sikerülne a próba, akkor ne fordítsanak több költséget e telérre. A főkeresztvágatot pedig folytonosan üzemben tartásák.³

1626. április 26-án javasoltatott, hogy *Mohreraltárna* fővágata, mely már néhány jó kinézésű eret átvágott, munkások hiánya miatt megszüntessék.⁴

1626. augusztus 26-án javasolta a bányabíróság, hogy *Mohreraltárna* fővágatának tovább hajtására a kamara eljárást adjon.⁵

Megemlítetnek még az években *Mehlbeerleuten*, *Markus Mátyásbányája* és *Mihálytárna* a Höll-ben.⁶

1625. április 23-án a bányamivelésben járatos egyének küldettek Kuttenbergre, hogy az ottani viszonyokról jelentést tegyenek.⁷

1625. márczius 12-én felszólította a Bécsben lévő főkamagróf a körmöczi alkamagróft, hogy a termelési kimutatásokat küldje rendesebben; a felsőbiebertárnai térképet terjessze fel minél előbb, a főkamagróf tudta nélkül ne töltsön be semmiféle hivatalt, és jelölje meg azon tisztviselőket, kiknek rendes kinevezési oklevelök nincsen.

Erre válaszolta április 12-én az alkamagróf, hogy a termelési kimutatások már elküldettek; a térkép pedig munkában van, „hat sy doch von dem Mahler vmb der langsamben vnd vielen Arbeith willen, weillen alles mit der feder geriszen werden müssen, wie Euer Gnaden selbst zusehen, ehender nicht verfertigt werden können.“ (Ez az első nyoma iratainkban, hogy térkép készítettett, de az valószínűleg csak ideális vázlat lehetett, mert csak néhány év múlva találunk

¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

⁷ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

olyan térkép leírására, mely bányászati célokra is használható vala.)

Irja tovább az alkamaragróf, hogy a főkamaragróf tudta nélkül még eddig senkit sem nevezett ki tisztviselővé.

A meglevő tisztek kinevezési okiratait illetőleg jelenti az alkamaragróf, hogy ő, midőn Körmöczre alkamaragróffá kineveztetett, megkapta az erre vonatkozó rendeletet és utasításokat, és ezek szerint kezelte a pénztárt is 1620. szeptember 26-ig. Midőn azonban Bethlen Gábor Beszterczebányán 1620-ban királylyá választatott, ő Lienpacher, le akarta tenni hivatalát, de Bethlen nem bocsátotta őt el, csak a pénztár kezelésétől mentette fel, és azóta nem kezeli a pénztárt, a mit az azóta itt járó királyi biztosok is jóváhagytak. Sockh János ki ezelőtt könyvvivő volt, vette át a pénztár kezelését, Roth Hermann pedig a könyvvitelt. Ők átvállalták e hivatalokat, mert a bányamivelés és a császári királyi ház érdekében levőnek vélték, hogy e hivatalokba ne jussanak be a magyarok, kik bizonyára Bethlen pártjára állottak volna. Ez okokat méltányolta Weber János királyi biztos is és őket hivatalaikban megerősítette.

A pénzbecsőri állomást Lienpacher Gottfried látja el ideiglenesen, és arra képes.

A fő czimentező Hoffmann János elhalálozása után Henkhl Christian az ő segédje, ki egyedül ismeri a czimentezési eljárás titkait, bizatott meg a főczimentező hivatal el látásával, mint erre legalkalmasabb egyén.

A szertárnoki állomást Döringer János látja el Weigel Dániel halála óta, és a királyi biztosok is alkalmasnak találták e hivatal viselésére.

Az altisztek között is van egynehány, a kiket ideiglenesen kellett alkalmazni, mert elődjeik elhaltak, és az állomást üresen hagyni nem lehetett.¹

Meg kell itt még említenem, hogy ez időben kezdtek különösen panaszkodni a kohóüzemre, hogy nagy fogyatékkal dolgozik, de sőt olyanok is voltak, a kik azt állították, hogy nem volt nagy fogyatéka, hanem a tisztviselők sikkasztották el az ezüstöt. Legismeretesebbek voltak a *mátyástárnai* érczek, mint rosszul feldolgozhatók. 1626. február 24-én a bányabíró vizsgálatot tartott, hogy miért dolgoztattak fel a *mátyástárnai* érczek oly nagy fogyatékkal akkor, mikor még Lienpacher volt Selmeczen pénztárnok. E vizsgálat alatt Weigl Bertalan királyi kohótiszt mondta, hogy midnyájan

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXIX.

nagyon meg voltak ütődve azon, hogy a *mátyástárnai* érczek olvasztása mellett oly igen nagy fogyaték tapasztaltatott, és Lienpacher pénztárnok rendeletére különös szorgalommal próba-olvasztásokat tettek különféle módon, de a fogyatékot el nem kerülhették, és okának nyomára nem jöhettek; Lienpacher akkor Dániel Boldizsár olvasztónak nagy jutalmat ígért, ha a fogyatékot lejobb szállítania sikerülend, és Dániel Boldizsár tett is egy próba-olvasztást, de 153 rümpelből, melynek súlya $39 \frac{7}{8}$ mázsa volt, és melyben a kémelés szerint 31 márka és $5 \frac{1}{2}$ lat ezüstnek lenni kellett, a „werkblei, frischem Lech, flosz, vnd Abstrich“-ben csak 21 márka és 11 lat ezüstöt nyertek ki, tehát 9 márka $10 \frac{1}{2}$ lat (31%) fogyaték volt. Körmöczről és Besztercebányáról is hitak szakértőket, de *segíteni* senki sem tudott.¹

19. Bakabánya, Újbánya, Körmöcz és a rézművek 1625—1626-ban.

1626. április 26-án főbejárás tartatott *Bakabányán* is, és munkában találtatott egy tárna a *kirschnerakna* alá, melyben hír szerint jó aranytartalmú zúzóérczek voltak, de víz miatt elhagyattak. A tárna 8 óra irányban nyugat felé már 32 öl hosszú, és még 6 ölnyire van az aknától.

A *Weitenzecherstolln* 12 óra irányban dél felé hajtatott, és több telért vágott át, melyekből próbákat is vettek; a vájatvéghöz nem lehetett jutni a felhalmozott törecs miatt. A hátulsó teléren Thailer András érczeket termelt ezelőtt, jó lenne e teléren az aknát megújítani, és a feltárást tovább folytatni.²

Főbejárás tartatott akkor *Újbányán* is, de csak az jegeztetett fel, hogy az *altárna* 11 óra irányban észak felé hajtatik a régi evések alá, melyektől még 51 ölnyire van; az *Új Mihály-aknából* pedig zúzóérczek termeltetnek, a telér $\frac{1}{2}$ öl vastag, csapása 12 óra.³

Körmöczön a bányamívelés ez időben veszteséggel járt, és Wendenstein János főkamagróf azt a kérdést tette 1626. május 3-án, hogy mivel a selmeczi bányák nyereséggel dolgozhatnak, ha elegendő munkásuk lenne, Körmöcz pedig veszteséggel dolgozik, nem lenne-e czélszerű a körmöczi bányákat és zúzókat ideiglenesen szüneteltetni, és a munkásokat Selmeczre küldeni?

Erre Schappelman János, Putscher György, Thailer Bálint, Schmidt Farkas, ör. Geyer Miklós, Winkelmüller

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

János, Freiseisen Kristóf Christian, Kolb Jónás, Staudenherz Dániel, ifj. Geyer Miklós, Pressig Mihály, Hürschner Egyed, Schwartz Jakab, és Grisser Kristóf, bejárván a bányákat jelentést tettek, és egyhangulag abban a véleményben voltak, hogy a művelés megszüntetését nem javasolhatják; mert a bejárásnál a teléreket több ölnyi vastagságban, és sok helyütt jó aranytartalommal találták, a jelenlegi veszteségnek okai pedig a következők:

1. A sokáig tartott háború, mely alatt nem pusztultak ugyan el a bányák végképen, de mégis sok kárt szenvedtek. Különösen veszteség eredett abból, hogy a munkások sokszor heteken át őrésre voltak kirendelve a bányák költségén.

2. A háború következménye: a drágaság, igen érzékenyen terheli a bányászatot; a bányaműveléshez szükséges anyagok most évenként 48,293 frt 93 denárral többbe kerülnek, mint ezelőtt 10—20 évvel.

3. Növelte a veszteséget, hogy ezelőtt 2 évvel, midőn Weber János császári királyi biztos itt volt, egy régi akna, az úgynevezett *alter Kunstsacht*, mely 72 év előtt felhagyatott, betört, s az altárnát eltorlaszolta, úgy, hogy a víz a *Mátyás aknáig* feltolult, és a mély műveléseket mind elárasztotta; ezen törésnek legyőzése, a *mélytárnának* megújítása, és egy új járgány felállítása eddig már 5,086 frt 81 denárba került.

4. A zúzóércztermelés szaporítása végett a *vorderer Schullersperg-en* egy új *fedüakna* mélyítettett, mely eddig már 25 öl mély, és 3000 frtnál többbe került.

Mind e körülmények részint okozták, részint nagyban növelték a veszteséget; hogyha pedig a bányaművelés ideiglenesen felhagyatnék, a bányák fentartása közel annyiba kerülne, mint e veszteség; egyébiránt pedig megszűnne a fémtermelés, meg kellene szüntetni a kohókat, favágásokat, szenítéseket, s az itt foglalkozó munkások, valamint a Riesen szállítással foglalkozó fuvarosok mind elszélednének, s alig lehetne őket valaha ismét összeretelni.¹

A besztercebányai rézműveket illetőleg 1625. márczius 14-én utasítás adatott, hogy Prandauer Pál királyi kohótiszt miként kezelje hivatalát.²

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

² Schmidt F. id. m. IV. 435. l. Ez utasítás tartalmának kivonata a következő:

A kohótiszt hivatal igen fontos, mert a kohótiszt az egész kezelés ellenőre, ő neki jól kell érteni a kezelést a bányáknál, az erdőkben, a kohókban és hámorokban; és nem elegendő, hogy csak az ezüstégetésnél és a próbáknál jelen legyen, és az egyik kohóból a másikba lovagoljon, s ott a tisztekkel egyen, igyon, úgy mint eddig, a munka

A besztterezebányai rézművek az utolsó időben a kör-mőczi kamarától kaptak ellátmányt, hogy megszabadúlhas-sanak régibb adósságaiktól, a termelés két harmadát az adós-ságok törlesztésére fordították, és szerencsésen le is rótták már 1626-ban adósságaikat, midőn az év vége felé Bethlen ismét elfoglalta a műveket, ez által a már rendbe jött keze-lés újabban zavarba jutott. A kör-mőczi kamara nem adhatott

vezetéséről pedig ne gondoskodják; hanem ügyelni kell neki mindenre, és azon igyekezni, hogy a műveknél semmi haszontalan kiadás és kár ne történjék, és minden rendesen kezeltessék.

Hogy a főkohótiszt Prandawer Pál ezentúl minden akadály nél-kül gondosan és szorgalmasan elláthassa hivatalát, köteles csak egyedül hivatalának élni, és megtiltatik, hogy bányát műveljen, vagy más polgári és kereskedési ügyekkel foglalkozzék.

Az ezüst kiégetésénél mindig jelen legyen, az ezüsből próbát vegyen, és a súly- és tartalomjegyzéket saját aláírásával ellátva adja be az irodába.

A bányapolgári réz próbálásánál is jelen legyen, és arra ügyel-jen, hogy úgy a mázsálás, mint a próbálás igazságosan hajtassék végre, és senki meg ne rövidíttessék, vagy kedvezményb-n ne részesíttessék.

Ő számlálja meg az esküdt kémlelőszszel együtt a termelt ezüstöt és rezet, ügyeljen, hogy a termelt réz kémelése és csurgatása kellő módon történjék, és a mű e mellett meg ne károsodjék; a termelt mennyiségeket pontosan beírja egy naplóba, hogy abból a gondnok minden perczen megtudhassa a termelés mennyiségét. Ha a kohótiszt meghal, az ő naplói a miénél maradjanak és a lelettárba felvétessenek.

A bányákat, hányókat és mosóműveket is szorgalmasan láto-gassa, vagy a kémlelőszszel meglátogattassa, és szigorúan ügyeljen arra, hogy az érczek tisztán választassanak, s ha valahol hibát vagy hanyag kezelést tapasztal, ezt azonnal orvosolja, vagy a gondnoknak jelentse fel.

Az érczekből gyakran próbát vegyen, és azokat ezüst- és réz-tartalmukra gyakran megkémeltesse, s a talált tartalmat közölje a gond-nokkal, hogy ez a szerint intézkedhessék.

A magánérczek beváltására és kémelésére felügyeljen, és ezekről külön jegyzőkönyvet vezessen.

Gondoskodjék, hogy az ércztárak kellőleg elzárva tartassanak, és hogy a fuvarosok kellően rakodjanak; az érczladák szabályszerű mér-tékeit ellenőrizze, és jelen legyen az érczosztásnál, és arra vigyázzon, hogy minden fuvaros kellően kitöltve kapja szállítólevelét, nehogy hiá-nyok keletkezzenek.

E mellett el ne mulassza, hogy az erdészszel együtt az erdőben a fa és szén kezelésére felügyeljen, hogy az erdők ne pusztíttassanak, a favágó mestereknek ne engedessék meg, hogy fiatal erdőket vágja-nak; gondoskodjék, hogy a szén jól kiégetessék, és kellő mértékkel szállíttassék a kohókhoz és hámorokhoz, és ott gondosan minden szál-lítmány felírtassék.

Ügyeljen, hogy építőfa és pörkölőfa mindig a kellő mennyiség-ben legyen készletben, annak idejében vágattassék, és úsztattassék a kohóhoz, s hogy sem a vágók, sem a fuvarosok ne csalhassanak.

Az olvasztó, kémelő, csurgató kohókat a vas- és rézhámmal együtt naponkint meglátogassa, s a hova ő maga nem mehet, oda küldje a kémlelőt, és szorgalmasan ügyeljen, hogy az ércz kellően elegyít-essék, jól felolvasztassék, a salak tiszta legyen, a kénv vékony koron-

pénzt, mert a mint fentebb láttuk, maga is a legnagyobb szorultságban volt, s a mansfeldiek ellátása minden erejét fel-emésztette. Besztercebányán pedig nem lehetett pénzt szerezni, mert Bethlen lefoglalta és elhordatta az ott talált rezet.

E zavarokról tanuskodik Rädli a besztercebányai gondnok, ki 1626. deczember 26-án írt levelében jelenti a kör-mőczi alkamaragrófnak, hogy leírhatatlan azon zavar és ren-

gokban emeltessék le, gondosan megmázsáltassék, megpörköltessék, a szükséges adalékkal ellátva felolvasztassék, a fémrész megmázsáltassék, megkémleltessék és a további feldolgozás végett a kellő helyre elszállíttassék. Minden szükséges anyag készletben legyen, felesleges egyének ne alkalmaztassanak, és haszontalan költségek ne tétessenek; a kerékgyártók és kovácsok szorgalmatosak legyenek, és a kohóirnokok mindent rendesen és gondosan felírjanak és számba vegyenek; a heti fizetési íveket ideje korán elkészítsék, melyeket a kohótiszt is átnézni, megbirálni, és aláírni tartozik.

Ügyeljen arra is, hogy a kohómunkások helyes mértékkel és jó sört kapjanak a kamaraudvarból, és hogy a sáfárok a sört ne szerezzék be máshonnan.

Hogy ha ezelőtt a kohótiszt a kohókhoz ment, ottan nemcsak ő a szolgálójával és 2 lóval kapott teljes ellátást, hanem a többi tiszték és felügyelők is a kincstár költségén vendégeskedtek. De miután most a kohótisztnak 200 frt fizetése van 20 öl tüzfával és egy lóra való ellátmánnyal, ezentúl neki még 22 frt engedélyeztetik a lótartás könnyítése végett, de nem fog többé kirándulásai alkalmával semmiféle ellátást kapni, kivéve ha Mosteniczba megy; s ha kénytelen lesz valahol éjjel is ott maradni, akkor számítsa fel a szabályos utiköltséget, mely a gondnok utalványára kifizettetik.

A bérek összeírása és a bérek kifizetése ezentúl ugyanegy napon történjék.

Miután a hermanetzi, rewutjai és liptscherseiffeni kohók a salak feldolgozása végett bérbe adtak, gondoskodjék a kohótiszt, hogy az épületek jó karban tartassanak, és a salak feldolgozása haszonnal eszközöltessék.

A kohótiszt ügyeljen az alája rendelt munkásnép fegyelmére, tartson köztök rendet és békét, és a kihágókat büntesse igazságosan.

A kohósáfárok és irnokok minden vasárnap hozzák be a gondnok irodájába a heti naplókat és jegyzékeket, és ha dolgukat elvégezték, ne töltsék az időt haszontalanul a városban, hanem azonnal menjenek vissza állomásaikra. Az évenkénti leletezéséknél jelen legyen a kohótiszt is.

Az öhegyi tó, a mostenitzi kis tó, és a halas medenczék ne pusztíttassanak a tiszték kénye szerint, hanem gondosan kezeltessenek, és csak a gondnok engedelmével halásztassanak. A major mellett levő halastó pedig úgy mint eddig, bérbe adassék.

Miután az esküdt kémlelész nincs mindig elfoglalva a kémeléssel, kötelessége, hogy a kohótisztnak a felügyeletben segítsen, a kohókba, különösen a Besztercebányán levőkbe naponként betekintszen, és ott a sáfárnak az olvasztásnál és kezelésnél jó tanácsot szolgáljon, s ha valami rendetlenséget tapasztal, erről a kohótisztet és gondnokot azonnal értesítse.

Egyébiránt pedig mindenben engedelmeskedjék a főkamaragrófnak és a gondnoknak.

detlenség, a melybe a beszterczebányai rézművet az erdélyi fejedelem és főkamaragrófja Bellováry helyezték; se a munkásokat, se más feleket nem fizették, csak az adósságot szaporították, és a készen levő rezet mind elszállították, sőt a félig kész árukat is elhordták úgy, hogy Beszterczebányán semmi sem maradt. Rädli jelenti, hogy Krakkóban van neki egy ösmerőse: Wiesenperger, ki 30 magyar forintot akar adni egy mázsa rézért, de az ő ügynöke már 33 frtot ígért, s ezért reméli Rädli, hogy ha ő maga személyesen értekezhetne Wiesenpergerrel, az egyesség közöttök gyorsan helyre állhatna; jelenti tehát, hogy legközelebb el fog utazni, és így a rézeladásról gondoskodva lesz.¹

20. A robbantó por alkalmazása.

A katonaság végre elvonult a bányavárosok vidékéről, Bethlen seregei is visszavonultak Kassa felé, s a városok helyzete jelentékenyen megkönnyebbedett; legkeservesebb emléket hagytak magok után a németek, a mansfeldi és weimari seregek; a körmöczyi alkamaragróf 1627. január 3-án kelt levelében, melyet a Bécsben levő főkamaragrófnak Wendenstainnak írt, különösen panaszodik a németekre, hogy kegyetlenekbül raboltak és pusztítottak, mint a törökök; a vidéket egészen kiélték, minden igen drága, pénz nincs, és kölcsön sem kapható, Selmecz igen kevés ezüstöt termel. A német katonák egy betegséget hagytak itt, mely eddig ismeretlen volt, s melyből senki sem gyógyul ki, minden nap 10—15 ember hal bele.²

1627. június 8-án Pállfi István, Pállfi Miklós és Kohári Péter császári biztosok bizonyítják Beszterczebányán kelt levelekben, hogy a kamarai tisztviselők a császár által adott amnestiát örömmel fogadták, és hűségökről reversalist adtak.³

1627. szeptember 12-én végre a Komárom és Szőny között fekvő Forró nevű szigeten megkötetett a béke Ferdinánd és a török közt, ez alkalommal a zsitvatoroki, bécsi, komáromi és gyarmati szerződések megerősítették.⁴

Bányászatunkra való tekintetben emlékezetessé teszi ez évet, hogy a kőzet fejtésének egy új módja: a repesztés, ekkor alkalmaztatott nálunk legelőször.

Ez időig Selmeczen a lágyabb kőzetet csákánynyal, a keményebbet pedig ékkel és kalapácsal tördelték le, és

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt LXXIX. ² Ugyanott LXXX. ³ Ugyanott XCI.

⁴ Horváth Mihály id. m. V. 335. l.

gyakran megtörtént, hogy e munka lassúsága és költséges volta miatt, ha a telér igen kemény volt, jó érzék mellett is többbe került a fejtés, mint az érzék értéke vala.

Németországban, és Nagybányán is azzal győzték le a kőzet keménységét, hogy a levágandó sziklafal előtt tüzet raktak, és úgy irányították a léghezámot, hogy a láng azon irányban nyaldossa a kőzetet, mely irányban előhaladni akartak. Selmeczen ezt a módszert nem alkalmazták, mert ehhez élénk léghezám és biztos légvezetés volt szükséges, a selmeczi evések pedig mind lefelé irányuló zsákszerű üregeket képezvén, a légkeringés bennök rendesen igen hiányos vala. Kör-möczön sem alkalmaztak ez időig tüzelést a fejtésnél, ámbár a kifejtett terményeket azután égették, hogy porhanyósítsák, mielőtt a zúzóba adták volna. Ürvölgyön nem volt oly kemény a kőzet, hogy azt csakánynyal, vagy ékkel s kalapácsal megdolgozni nem lehetett volna. Az egész alsómagyarországi területben csak a bóczai bányáknál találjuk annak nyomát, hogy tüzzel dolgoztak.

A selmeczi bányászatnak különösen akadályára volt a kőzet keménysége, mert a vízemelés költségei nem engedték, hogy a fejtésre nagy munka és sok költség fordítottassék.

A puskapor már régóta ismeretes vala, a XII-ik és XIII-ik században kezdték hadi célokra használni az arabok, a XIV-ik században már Németországban is alkalmazták, 1346-ban VI. Fülöp francia király és III. Edward angol király seregei a Cressy mellett vívott csatában mindkét oldalon már ágyúkat használtak.¹

1488-ban Vaziljevics III. Iván moszkai nagyfejedelem kérte Mátyás királyt, hogy küldjön neki olyan mestereket, kik ágyúkat öntené, azokkal löni, és várakat ostromolni tudnak; és küldjön olyan mesterembereket, kik a bányászathoz értenek, és az aranyat, ezüstöt a földnemektől elválasztani tudják;² 1572-ben Besztercebányán rézágyúkat öntöttek, és ismeretes, hogy 1597-ben Pálffy Miklós és Prestyánszky Tata várát, 1598-ban pedig Pálffy és Schwarzenberg Győrt úgy vették be, hogy a kapukat petárdákkal szétrombolták, s az őrséget meglepve, leverték.

Használtatott a puskapor nem csak lövésre és petárdákra, hanem hadi minák töltésére is, melyekkel az ostromlott várművek szétromboltattak; sőt gyakran épen bányászok voltak, kiket e minák készítésével megbíztak, és mégis 1627-ig nem jutott senkinek eszébe a hatalmas erejű port a bánya

¹ Dr. Fr. Bökhmann, Die explosiven Stoffe. 16. l.

² Wenzel G. Thurzó János, Szaniszló és Ferencz. 9. l.

belsejében levő sziklák szétrombolására felhasználni! Szükséges volt, hogy egy ügyes katona egyszersmind bányamívelő legyen, és ez utóbbi minőségében alkalmazza hatalmas hadi romboló eszközét.

Montecuccoli Jeromos gróf, a híres Montecuccoli tábornoknak egyik közeli rokona, 1624-ben nőül vevén özvegy Gienger született Conci Anna bárónét, ez által a Brennerszövetkezet főreszesévé lett, és itt bő alkalmat talált a selmeczi bányákkal és a bányamívelés akadályaival megösmerni; valószínű, hogy ő tapasztalta valamely hadjáratban a repesztőpor nagy rombolási képességét, és alkalmazásának könnyű módját ismervén, arra a gondolatra jött, hogy ezt a bányában is lehetne alkalmazni, és azután Selmeczre hívott egyet azon bányászok közül, kik a hadi czélokra történt repesztéseknél alkalmazva valának. Ez a meghívott Weindl Gáspár volt Tirolból.

Az első repesztési kísérlet 1627-ben február 8-án történt *Felsőbiebertárnán* az altárna szintje alatt a mostan *Istenáldástárnának* nevezett bányatelekben volt fejtésekben.

A kísérlet teljesen sikerült. Putscher György bányabíró, Pistorius Gáspár bányaesküdt és Spilberger Kristóf bányabírósi irnok 1627. február 16-án jelentették a főkamargrófnak, hogy február 8-án Weindl Gáspár és a Brennerszövetkezetnek repesztési kísérlete a felsőbiebertárnai részesek és tisztviselők jelenlétében jó sikerrel megtörtént, a lövés az ácsolatnak nem ártott, és a füst is, mely általában nem ártalmas, elvonult $\frac{1}{4}$ óra alatt.

A jó sikerrel véghez vitt kísérlet után megkérdezték Weindl Gáspárt, hogy a Dániel vágatban levő munkahelyeket, melyek a közet keménysége és munkások hiánya miatt szünetelnek, átvállalná-e szakmájában? Ő erre késznek nyilatkozott, ha neki 40—50 jó vájárt adnak, és mivel Selmecz vidékén kevés a munkás, ajánlkozott, hogy Tirolból hozni fog jó vájárokat, ha erre felhatalmaztatik és útlevéllal ellátatik.¹

Az első kísérlet után egy hosszabb ideig tartó próbafejtés következett, hogy az új módszer által okozott költségeket jobban megítélni lehessen. De az újításnak ellenségei is akadtak. A felsőbiebertárnai sáfár Preier és a bányatügyelő Melchior Kristóf rosszlelkűleg készakarva hibásan mutatták ki a legmélyebb szinten dolgozott repesztő vájárok munkáját, úgy tüntetvén azt fel, mintha egy embernek négyheti munkáját teljesítették volna, pedig valójában csak két heti munka

¹ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt LXXXI.

teljesítettet. Weindl Gáspár nem is késett e miatt panaszt tenni a bányabírósnál, és a próbafejtésnél alkalmazott vájárok: Hagger János, Plönitzer Ádám, és Sedemockh Dániel kihallgattatván, csakugyan kiderült, hogy összesen egy embernek két heti munkája lön teljesítve. A sáfár és bányafelügyelő ennek következtében „in der Herrn Gehorsamb“ bezáratott.¹

Weindl Gáspár azután brenneri bányatisztté neveztetett ki, és a repesztő munka folyamatba tétetett; voltak ugyan néha még panaszok ellene, így például 1628-ban április 4-én mondatik egy jelentésben, hogy a repesztés a kemény közeten hasznos ugyan, de a sok füst miatt, mely az evéseket betölti, nagyon panaszoknak a vájárok.²

Mindazonáltal folyvást nagyobb tért hódított magának az új munka és lassanként — természetesen csak hosszabb idő lefolyása után — végképen leszorította a régi költséges véső munkát. Az első szerencsétlenség egy béalábányai Lőrincz nevű munkáson történt, ki 1631-ben január 11-én lövés által súlyos sérülést szenvedett.³

A repesztő munka meghonosításának szellemi indítója tehát Montecuccoli Jeromos gróf volt, a meghonosítási törekvésekben tetteleg kézzel működő pedig Weindl Gáspár; és miután semmi hír sem található arról, hogy a repesztő munka 1627 előtt már valamely bányánál gyakorolva lett volna, egész biztossággal állíthatjuk, hogy *azt Selmecczen alkalmazták legelőször bányamunkára*, ámbár alkalmazása hadi célokra már régebben ismeretes vala. Azt állítják ugyan némelyek, hogy Freibergen már 1613-ban megkísérlette volna Weigl Márton bányamester a repesztést; de be van bizonyítva, hogy az akkori számadásokban és iratokban ennek semmi nyoma sem található, és hogy Freibergen Morgenstern Gáspár claus-thali bányász csak 1643-ban kezdte először a Hohebirke bányában alkalmazni a fűrást és repesztést;⁴ be van továbbá bizonyítva, hogy Magyarországból vitték át 1627-ben a repesztő munkát Graszlitzba Csehországba,⁵ Clausthalban pedig 1632-ben kezdték a repesztő port alkalmazni;⁶ melyet Angolországban csak 1670-ben, Svédországban pedig csak 1724-ben honosítottak meg. Mindezek után nincs okunk azon kételkedni, hogy a bányamívelés történetében korszakot alkotó repesztőpor legelőször a selmeczi bányákban alkalmaztatott fejtésre.

¹ Selmeczi bányabírósnál jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt LXXXII. ² Ugyanott LXXXIII. ³ Ugyanott LXXXVI.

⁴ O. Hoppe, Beiträge zur Geschichte der Erfindungen. I. 25. l.

⁵ Ugyanott 28. l. ⁶ Ugyanott 8. l.

Az új fejtőmunka megindítói közül Montecuccoli gróf, mint alább látni fogjuk, még 1627-ben elhagyta Selmecezt, Weindl Gáspár azonban itt maradt, ki egyébiránt veszekedő természetű, indulatos és részeges ember volt, és a bíróságnak sokszor dolgot adott, de mindig kimérettel bántak vele, és soha el nem felejtették, hogy a repesztés meghonosításával nagy hasznot tett a bányászatnak.

Jó lesz itt összefüggőleg előadni mindazt, a mit felőle iratainkban feljegyezve találtam.

1628. július 8-án bepereltetett, hogy részeg állapotban Kölbl Mátvás brenneri bányatisztel, és Wieli Márton felsőbiebertárnai sáfárral összeveszett, és velök gorombáskodott. A bányabíró elítélte, hogy vagy a várba zárattassék, vagy pedig 10 frtot fizessen, és a sáfárt és Kölbl bányatisztet megkövesse.¹

1630-ban ismét nagy erőszakoskodást követett el részeg állapotban, s e miatt a városi hatóság bezáratta. Ez alkalommal Wenger Mihály királyi pénztárnok és Schulcz György királyi könyvvivő márczius 2-án kelt átiratukban emlékeztették a bányabíró, hogy a királyi határozatok szerint a város nem bíraskodhatik a kincstári tisztviselők felett; Weindl ugyan szorosan véve nem kincstári tiszt, de mivel a repesztő munkának meghonosításával Ő Felségének, a városnak, és az egész országnak nagy szolgálatot tett, és ilyen esetekben a legnagyobb gonosztevők is különös kegyelemben részesíttetnek; ügyeljen a bányabíró, hogy a város hatósága is tekintettel legyen erre, és átaljában ha Weindl elítéltetik, az ítélet rajta végre ne hajtassék a főkamaragrófi hivatal adminisztrátorának tudta és beleegyezése nélkül, különben a bányabíró fog érte felelőssé tétetni.²

Weindl nem csak tisztvársaival, hanem feljebbvalóival is gorombáskodott; 1633. április 11-én feljegyeztetett, hogy Weindl Gáspár a király biztosait, Lakhner Jánost és Empl urat a bányánál és a városban nyilvánosan szidalmazta, a miért ezek a Brennerszövetkezet főnökénél Giengernél panaszt tettek. Gienger ezért igen megharagudott Weindlra, és a várba zárata, sőt hivatalából is kitette. Csak a többi tisztviselők kérelmére és a királyi biztosok kinyilatkoztatására, hogy nem kívánják Weindlt ilyen súlyosan büntettetni, bocsátotta ki őt 8 nap múlva, és néhány napi kérés után ismét fölvette szolgálatába.³

Ez alkalommal valószínűleg észére tért Weindl, mert

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt LXXXIV. ² Ugyanott LXXXV. ³ Ugyanott. LXXXVII.

ezentúl nem volt több panasz ellene. 1641. január 5-én említetik egy jelentésben, hogy Weindl Gáspár bányatiszt már igen öreg és nem jár a bányába; ¹ de azért megmaradt hivatalában, sőt 1644. június 14-én, midőn a Sicely társulat hűbérbe vette Felsőbiebertárnát, Weindl meghagyatott hivatalában hetenkint 3 frt fizetéssel. ² Későbbben már nem említetik, 1648-ban, midőn a felsőbiebertárnai tisztek nevei mind elősoroltatnak, Weindl már nem volt köztök, tehát 1644 és 1648 között halt meg.

Montecuccoli gróf csak az év közepéig vitte a Brennerszövetkezet igazgatását, és ezen idő alatt is többször ellenkezésbe jött a kamarával.

Az összeütközésre először az adott okot, hogy az udvari kamara elrendelte 1627. május 4-én, hogy a felsőbiebertárnai birtokviszonyok rendbehozatala végett mutassa ki a Brennerszövetkezet hitelesen a felsőbiebertárnai részesek névjegyzékét. Erre Montecuccoli gróf, mint a Brennerszövetkezet principálisa kívánta, hogy mondják meg neki, miféle rendetlenség fordult elő a Brennerszövetkezet részei miatt, akkor majd kimutatja hitelesen a részeseket. A bányabíró nem tudta megmondani, hogy az udvari kamara miféle rendetlenségeket értett az ő rendeletében, Montecuccoli gróf tehát megtagadta a részesek kimutatását.

A kisebb részesek azonban engedelmeskedtek a felhívásnak, és így a bányabírósnál levő följegyzések segélyével sikerült 1627. június 13-án összeállítani a *felsőbiebertárnai* részesek kimutatását; e szerint a kinestár birtokában volt.....

	36	kukhusz,
Ferdinand Friedrich Gienger birtokában volt	36 ⁶³³ / ₇₆₈	"
Lienpacher Gottfried	20 ⁹⁴ / ₇₆₈	"
Vichter örökösök	8 ²⁵⁶ / ₇₆₈	"
Frisowitz János örökösei	8	"
Reutterné született Sicely Anna	7 ⁵³³ / ₇₆₈	"
Khayser Mátyás	3 ⁶⁵⁰ / ₇₆₈	"
Reul János	3 ⁶⁵⁰ / ₇₆₈	"
Khern Anna	2	"
Wenger János	1	"
Vngedew Zsófia	64/ ₇₆₈	"
Harter Anna	64/ ₇₆₈	"
Länser Lénárd	64/ ₇₆₈	"
Wosinger János	64/ ₇₆₈	"
Összesen	128	kukhusz. ³

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

^{2 3} Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

A surlódásoknak másik oka a tisztek kinevezése volt. Montecuccoli gróf valószínűleg a repesztési kísérletek meghamisítása óta nem szenvedhette a felsőbiebertárnai sáfárt Preiert, és őt végre június havában hivatalából kitette, és Wieli Mártont nevezte ki helyébe. De a főkamaragróf tiltakozott ezen intézkedések ellen, melyeket a gróf a többiek meghallgatása nélkül végrehajtott, és a bányabíró a főkamaragróf rendeletére Preiert ismét visszahelyezte hivatalába, míg 1627. június 12-én közgyűlés tartatván, valamennyi részes beleegyezésével véglegesen elmozdítottatott Preier, és helyébe Wieli kineveztetett.¹

Mind e surlódásoknak véget vetett Gienger Nándor Frigyes bárónak nagykorúsága, melynek következtében Montecuccoli gróf az igazgatástól visszalépett. 1627. június 22-én megjelentek a bányabírósnál Cureus Dávid cs. kir. kapitány, de Behaigne Ábrahám jubilar és Eber Frigyes, kik Montecuccoli Jeromos gróf és neje néhai Gienger özvegye született Conci Borbála báróné nevében kinyilatkoztatták, hogy a néhai Übelhopfnétől örökölt bányákat és jószágokat, melyeket a grófné eddig mint fiának gyámja kezelt, a már nagykorúvá lett Gienger Nándor Frigyes bárónak saját kezelésébe átadják, és evvel együtt a Brennerszövetkezet principalitását is.²

Evvel végképen megszűnt Montecuccoli grófnak minden befolyása az itteni bányák kezelésére. A gróf azonban igazgatásának rövid idejét, mely alatt mindig mély belátással bíró erélyes férfiúnak tanúsította magát, örökre emlékezetessé tette a repesztő eljárás behozatala által; ő belátta, mily rendkívüli előnyökkel bírhatna a repesztés a selmeczi kemény kőzetekben, és hatalmának egész erélyével pártolta annak meghonosítását. Montecuccoli gróf volt a dologban a vezérlő és indító, Weindl Gáspár csak eszköz vala, s ezért nem Weindl Gáspár, hanem Montecuccoli gróf érdemének tekintem, hogy a repesztőpor Selmeczen alkalmaztatott.

21. Kezelőintézkedések és egy próbaolvasztás.

A Brennerszövetkezet kisebb részesei: Lienpacher Gottfried, Reutter Anna, Reul János és Khayser Mátyás, midőn tudomásukra jött az okmány, melylyel Giengerné a principalitást fiának átadta, még mielőtt ez okmány a bányabírósnál bejegyeztetett volna, 1627. május 31-én, tiltakoztak

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. ² Ugyanott. Lásd az okmányok közt LXXXIX.

ellene, mert ezen irat szövege ellenkezik ama egyezséggel, melyet a Brennerszövetkezet tagjai 1571-ben egymással kötöttek.¹

1627. július 2-án pedig tiltakoztak ugyanazon kisebb részesek az ellen, hogy Montecuccoli Jeromos gróf a szövetkezet pénztárából 2,400 frtnyi összeget vett a maga állítólagos költségeinek fedezésére, mely összegből 1,009 frt 86 denár az ő terhőkre esik. Miután ők a grófnak nem adósak, és őt semmiféle költekezésre nem hatalmazták fel, tehát az említett összegnek, a mennyiben az őket terheli, kiadása ellen tiltakoznak.²

1627. július 24-én hosszabb tárgyalás után a következő egyezés jött létre az új principális és a kisebb részesek közt:

1. Grienbüchli Gienger Nándor Frigyes oberhöffleini báró megtartja a „Principal Gewerk“ czímet, de csak a többi részesek tudomásával és beleegyezésével intézkedik.

2. Minden ünnepélyes alkalommal Giengernek van elsősege, ha itthon van, hozzá mennek a tisztek legelőször jelentést tenni, de ha ő nincs itthon, akkor a többi részesekhez; egyébiránt, ha itthon van is, tegyenek jelentést a többieknek is. A tiszteket és szolgákat Gienger és a többi részesek használhatják kölcsönös tudomás és beleegyezés mellett; Gienger távollétében helyette a plenipotentiárius szavaz.

3. A tisztek csak valamennyi részes tudtával és beleegyezésével vétetnek fel.

4. A pénztár egyik kulcsa Giengernél legyen, a másik a könyvvivőnél, kit a szövetkezet fizet, a harmadik pedig az ellenőrnél, kit a kisebb részesek külön fizetnek.

5. Ki a részesek közül a társulat készletéből valamely anyagot felhasznál, azt fizesse meg.

6. A ki sok zabot vesz a társulat készletéből, fizesse meg.

7. A társulati széna a társulati lovak és deputatumok kielégítése után aránylag osztassék fel a részesek közt.

8. A havi próbák ezüstszemcséi gyűjtessenek és a társulat tagjai közt aránylagosan osztassanak fel.

9. A majort a társulat tagjai részeikhez aránylagosan használhassák.

10. Ha egy részes valamit csináltat a kovácműhelyben, fizesse meg.

Ez egyezséget aláírták: prandenburgi és ennschütteni Wendenstein János főkamaragróf, Wenger Mihály kir. pénztárnok, Scholtz György királyi könyvvivő, Winkelmtüller János

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

körmöczi bányamester és városi bíró, Putscher György selmeczi bányamester, Pistorius Gáspár bányaesküdt, Peucus Boldizsár tanácsnok, Tschечи Sebestyén beszttercebányai bányabíró, mint tanúk; mint részesek pedig: Gienger Nándor Frigyes, Lienpacher Gottfried, Reutter Ulrich György, Khayser Mátyás és Reul János.¹

Ekként szabályoztatott a viszony a principális és a kisebb részesek közt. A részesek fentebbi kimutatásából, melyben a bányarészek legelőször neveztetnek *kukusz* névvel, láttuk, hogy a kincstár ez időben kevés híján a legtöbb részszel bírt *Felsőbiebertárnánál*; mindazonáltal elfogadta Giengert principálisul, de nem hiányzott ettől kezdve a törekvés, hogy az igazgatást magához ragadhassa és átaljában befolyása az ügyek menetére nagyon növekedett.

Wendenstain főkamagróf az év elején megérkezett területébe, és 1627. április 30-án közölte a tisztviselőkkel Ferdinand királynak 1626. október 16-án kelt rendeletét, melyvel megtiltatik, hogy a kincstári tisztviselők saját számlájokra vagy más magánosok megbízásából bányát műveljenek.²

Erre Putscher György bányabíró felajánlotta a kamarának a *Finsterkchrben* levő vasbányánál bírt $\frac{1}{16}$ részét 500 frtért. Foikh János főaranyváltó, Felner Boldizsár főezüstégető, és Harter Mátyás brenneri tisztviselő pedig felszólítottak, hogy saját bányarészeiket adják el, vagy pedig lépjenek ki hivatalukból;³ e felszólításnak azonban nem lett semmi eredménye, mert az illetők ezután is megtartották bányarészeiket és hivatalaikban megmaradtak.

1627. augusztus 13-án rendelte a király, hogy a főkamagróf csak ideiglenesen és eskületétel nélkül alkalmazhasson tisztviselőket.⁴

1627. augusztus havában nagy vizsgálat tartatott a kézi ércpéldányok miatt. E vizsgálatból kiderült, hogy a tiszteknek névnapjokra, születési napjokra, a nagy ünnepek alkalmával és valahányszor az ércelőjvetel változott, kézi ércpéldányok adattak, melyeket ők koronkint saját hasznukra beolvasztattak; Montecuccoli gróf pedig, mióta a repesztőporral való fejtést alkalmazták, minden repesztésből hozatott magának ércpéldányokat, a miért a vájárok is zúgolódtak, mert sokszor azután alig maradt nekik valami. Montecuccoli gróf, midőn

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt XC.

² Ugyanott. LXXXVIII.

³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

⁴ Schmidt F. id. m. IV. 459. l.

elment, 35 márka ezüstöt olvasztatott ki e példányokból, és azt elvitte magával.¹

De Behaigne Ábrahám pedig 23 márka és 6 lat ezüstöt olvasztatván ki az ércpéldányokból, azt Bécsbe küldte, és ott eladta. Ezért bepereltetett és elítéltetett, hogy az ezüst értékét megtérítse.²

1627. december 4-én újra megtiltotta Wendenstain főkamagróf, hogy a nagy ünnepek alkalmával ércpéldányok adassanak a részeseknek és tiszteknek.³

A *felsőbiebertárnai* bányamivelés ezalatt folyvást küzdött a vízemelés nehézségeivel, Legler Péter gépe még nem készült el, a szivattyúkhöz naponként 105 ember kellett, az érczek tartalma pedig igen megapadt. Ezek következtében 1627. augusztus 13-án főbejárás tartatván, elhatározatott, hogy a vízhúzás megszüntetessék, de megjegyeztetett, hogy ha Legler vízhúzógépe elkészül, a mélység ismét meg fog nyitvatni. A mélymivelésből vett utolsó próbák tartalma volt: 22 $\frac{1}{2}$, 16, 9 $\frac{1}{2}$, 8 $\frac{1}{2}$, 7, 5 $\frac{1}{2}$, 5 $\frac{1}{2}$, 6, 6, 3 $\frac{1}{2}$, 4 $\frac{1}{2}$, 2 $\frac{1}{2}$, 2, 3, 2 $\frac{1}{2}$, 2, 1 lat.⁴

Legler gépén szorgalmasan dolgoztak, de voltak vállalatának rosszakarói is, kik a vízvezető csöveket szétvagdalták és összetörték. A templomban azután háromszor egymásután kihirdtetett a szószékről, hogy a ki ilyes tetten éretni fog, keményen megbüntettetik. A csöveket azután nem bántották. A régi vár alatt levő városi tóból a házak között és kerteken keresztül facsöveken vezették az erővizet *Schmittentrinntárnába*.⁵

1627. október 28-án visszaadta a kincstár a Vichter örökösöknek a már hosszabb idő óta kincstári ellátmánynyal kezelt bányarészeiket, mert a kincstári előlegek már mind lerovattak a bányák jövedelméből, és mert az örökösök már nagykorúak lettek.⁶

1627. július 17-én jelentette a bányabíró, hogy Markus Mátyás rézbányájából Hodruson a fedüerből vett próbák kézi szérkével jó tartalmat mutatnak, és javasolta, hogy e teléren vagy 2 hétig zúzóérczek termeltessenek, és a legközelebbi kincstári zúzóban próbaképen feldolgoztassanak.⁷

Ez időben Wosinger János bányapolgár bevádolta a kincstári tisztviselőket, hogy Lienpacher János pénztárnoksága óta 18,000 márka ezüsttel kevesebbet küldtek Körmöczre, mint a mennyi a beolvasztott érczekben volt. A tisztek ez iránt kérdőre vonatván, nem tagadhatták, hogy kevesebbet küldtek be, mint a mennyi az érczekben volt, de azt állították, hogy a mi a kohóban kihozott, azt mind beküldték, és a hiány

a salakba ment. Hogy e tekintetben biztos határozatot hozni lehessen, meghagyatott, hogy körmöczi és besztérczebányai szakértők jelenlétében olvasztási próbák tétessenek a selmeczi kohóban, és az olvasztási fogyaték meghatározottassék.

Két próbaolvasztás tétetett 1627. november 11-én és 16-án, mindegyik két-két adaggal, az eredmények kivethetők a következő kimutatásból:¹

I. próba.

1. adag

Finsterorti apró érez . . . . . 8 60 2 1 1 — —

Krebsgrundi szemelt érez . . . . . 7 60 1 $\frac{1}{4}$ — 9 1 2

2. adag

Finsterorti apró érez . . . . . 5 80 2 — 11 1 1

Krebsgrundi szemelt érez . . . . . 10 — 1 $\frac{1}{4}$ — 12 — —

Súly	Tartalom egy mázsában	Összes fém-tartalom				
			m.	l.	q.	d.
m.	font	lat	m.	l.	q.	d.
8	60	2	1	1	—	—
7	60	1 $\frac{1}{4}$	—	9	1	2
5	80	2	—	11	1	1
10	—	1 $\frac{1}{4}$	—	12	—	—
32	—	—	3	1	2	3
—	—	—	2	1	1	1
1	45	2	—	2	3	—
—	—	—	—	13	2	2
			3	1	2	3
2	8	2 $\frac{1}{2}$	—	5	—	—
2	32	2	—	4	2	—
2	16	3	—	6	1	—
1	45	2	—	2	3	—
1	—	28	1	12	—	—
1	88	7	—	12	—	—
1	88	4	—	6	3	—
2	5	6	—	12	1	—
2	8	2 $\frac{1}{2}$	—	5	—	—
1	90	5	—	8	3	—
3	14	2	—	6	—	—
21	94	—	6	1	1	—

II. próba.

1. adag

Finsterorti apró érez . . . . . 2 8 2 $\frac{1}{2}$ — 5 — —

„ darabos érez . . . . . 2 32 2 — 4 2 —

Krebsgrundi szemelt érez . . . . . 2 16 3 — 6 1 —

2. adag

Friss kény az első olvasztástól . . . . . 1 45 2 — 2 3 —

„ „ másféle . . . . . 1 — 28 1 12 — —

Stefultói mara . . . . . 1 88 7 — 12 — —

Hodrusi mara . . . . . 1 88 4 — 6 3 —

Finsterorti legjobb érez . . . . . 2 5 6 — 12 1 —

„ apró „ . . . . . 2 8 2 $\frac{1}{2}$ — 5 — —

Krebsgrundi darabos érez . . . . . 1 90 5 — 8 3 —

Finsterorti „ „ . . . . . 3 14 2 — 6 — —

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

	Súly		Tartalom egy mázsában	Összes fém- tartalom			
	m.	font	lat	m.	l.	q.	d.
<i>Kihozatott</i>							
Aranyos ezüst	—	—	—	3	14	2	—
Friss kénv	—	75	8	—	5	—	—
Pestvakarék	3	50	1	—	3	2	—
<i>Fogyaték..</i>	—	—	—	1	10	1	—
Tehát fogyaték 26·9 %				6	1	1	—

Ezek az eredmények nem igen fényes bizonyítékai az akkori kohóüzem jelességének, ámbár azt gyanítom, hogy a tiszték szántszándékkal a lehető legrosszabb elegyet vették a próbához, és magok is azt óhajtották, hogy az eredmény minél rosszabb legyen, mert különben a jobb tartalmú és könnyebben feldolgozható felsőbiebertárnai érczekkel tették volna meg a próbát.

22. Felsőbiebertárna első térképe.

1627-ben találjuk első bizonyosságát annak, hogy a *felsőbiebertárnai* művelést egész terjedelmében összefüggésben ábrázoló térkép létezett.

Az akkori térképek csak egyszerű vonalakkal tüntetvén elő a nyílások szintes vetületét, mindig terjedelmes leírás tartozott hozzájuk; egy ily leírás másolatát találtam Kachelmann János kiadatlan iratai között; szükségesnek tartom e leírás lényeges adatait itt közölni, mert egész teljességben meg fogjuk abból ismerhetni az akkori művelés terjedelmét, habár a térkép maga, melyre e leírás vonatkozik, elveszett.

A másolat címe a következő:

1609.

„Beschreibung der Beschaffenheiten aller und Jeder bey der königl. Cammer und freyen Bergstadt Schemnitz in Hungarn dero Zeiten bestehenden Bergwerken nach Anleitung und Gelegenheit der drüber gemachten und verfaszten Bergcharten.“

Az 1609. évszámra nézve meg kell jegyeznem, hogy az vagy hiányzott az eredetin, vagy pedig hibásan másoltatott

le, mert a leírás csak 1627-ben keletkezhetett; 1609-ben a viszonyok egészen másképp állottak, mint a hogy itt leírva vannak; így például a leírásban már meg van említve az új *Nándorakna*, melynek helye csak 1624-ben jelöltetett ki; egyébiránt a leírás keletkezésének idejét biztosan meghatározhatjuk a fekü- vagy fedüvágatok hosszából; így a *György-feküvágat* hossza volt:

1608. szeptember 9-én kelt jelentés szerint 14 öl;

1619. július 9-én " " " 54 "

1622. április 16-án " " " 67 "

1626. április 26-án " " " 72 "

1628. június 19-én " " " 89 "

1634. márczius 10-én " " " 93 "

A leírásban pedig az mondatik, hogy a *György-feküvágat* 76 öl hosszú; világos ebből, hogy a bányaleírás csak 1626. és 1628. közt keletkezhetett.

A leírás lényege a következő:

Felsőbiebertárna.

E bánya, mely a régebben és újabb időkben termelt nagy mennyiségű ékes érczek miatt méltán a bányák anyjának és fejedelmének neveztetik, a tárna szájától kezdve mostani vájatvégéig 6 aknával van ellátva, és 1509 öl hosszú.

Hogy mikor kezdetett? azt a legöregebb emberek sem tudják, és nincs erről írásban semmi hír se fentartva.

Az altárna szájától a 63-ik ölben van egy ellenlejtés meddő ér, mely a *gräfi érnek* tartatik.

8 öllel tovább van ismét egy meddő ér.

3 $\frac{1}{2}$ öllel tovább megint egy meddő ér.

25 öllel tovább egy ellenlejtés meddő ér következik, mely Galleon *Szt. Andrástárnájában* is meddőnek mutatkozott.

76 $\frac{1}{2}$ öllel tovább van egy egyenlően lejtő meddő ér; 231 öllel tovább vágatott át a *kórháztelér*, melyen a régiek jó ékes érczeket termeltek; az evések és vágatok azonban most mind be vannak omolva, és nem lehet tudni, hogy a régiek nem hagytak-e ott valamit?

Az *altárna* eddig a telérekkel keresztbe hajtattott, innen azonban a *kórháztelér*t követi észak felé, és az 53-ik ölben éri a *Windschachtot*, mely légvezetés és szállítás végett mélyítettett 39 ölre függélyesen, és 6 ölre a telér dőlése után. Ez az akna jó karban tartatik.

Galleon Vilmos az ő *Andrástárnájával* e *kórháztelér*t akarja elérni, és egész reménységét ebbe helyezi, de még

145 ölre van a telértől; mivel pedig azon pont, melyben Galleson a telért az *andrástárnai* vágattal megütni fogja, körülbelől egyenlő távolságban van a *Windschacht*-től is, czélszerűbb lenne ettől az aknától kezdve a régi vágatot kitakarítani, és azután a telért tovább feltárni, mert *Bieberaltárna* 7 ölrel mélyebben fekszik, mint *Andrástárna*, és ha a feltárás a teléren folytattatik, könnyebben megtörténhetik, hogy érczet találunk; végre *Mátyástárna* számára is igen fontos e vágat.

Windschacht-től a tárna megint keresztvágatként megy tovább, és a 65-ik ölben egy vastag vörös eret vág át, mely észak felé 5 ölnyre fel is táratott.

8 $\frac{1}{2}$ ölrel tovább van egy keskeny kvarezos meddő ér.

43 $\frac{1}{2}$ ölrel tovább van az *Althandlertelér*, mely itt ellenlejtés, ezen az éren is sok ékes érczet termeltek a régiek, a mint ezt a felhagyott aknák, a horpadások, és a tárna felett és alatt levő evések bizonyítják; öt ölnyre a tárna felett még most is lehet 7—10 latos érczeket találni egy vékony érczsinórban; hogy mennyire mentek a régiek a tárna alá, és mit hagytak ottan? azt nem lehet tudni, mert az evés igen rég óta víz alatt áll. Három év előtt megújítottatt ezen éren a régi vágat észak felé 150 ölnyre a vájatvépig, melyen 4—5 latos érczek találtattak; czélszerű volna e vágatot tovább folytatni.

11 $\frac{1}{2}$ ölrel tovább a keresztvágatban van egy vékony erecske.

82 $\frac{1}{2}$ ölrel tovább van egy *feküvágat*, mely a *Steinerschacht*-ig megy, és 15 $\frac{1}{2}$ öl hosszú. Ez akna kemény kőzetben 83 ölnyre mélyítettett az *altárna* szintjéig, és légvezetés és szállítás végett fentartatik. Azt mondják, hogy az akna az *altárna* alatt mélyebbre megy, de hogy mennyire? nem tudni, mert víz alatt van.

A *fedüvágattól* 12 ölrel tovább a keresztvágatban van a *wolfschacht*, vagy *Valentinustelér* átvágva, ettől régebben dél felé a *Wolfschacht* és *Liegendschacht* felé Siglisbergen mintegy 400 ölnyi hosszú vágat hajtatott, és ott érczek is termeltettek, de ezeket az aknákat víz miatt nem lehetett fentartani, tehát felhagytak, és azt mondják, hogy érczek maradtak még ott, melyek 10—11 latot tartalmaztak. E vágat egyszer összeomlott, és azóta nem újított meg; czélszerű volna tehát e vágatot és az említett aknákat megújítani, és a vizet kiemeltetni.

A *Valentinus ér*-től tovább 73 ölrel van a keresztvágatban egy ellenlejtés meddő ér, ettől van egy *feküvágat* hajtva, melylyel a 30-ik ölben a *kreutzschachtergang* vágatott át; ezen az éren régebben a tárna felett érczeket is termeltek, de most be van omolva az evés. Úgy látszik, hogy ez az ér

ugyanaz, mely a *Dánielvágat*-ban most az érczek legnagyobb mennyiségét adja.

E feküvágatban $14\frac{1}{2}$ öllel tovább van a *biebertárnai lágy telér* (Pieberstollner schnattige Clufft); mivel ez egy főtélér, czélszerű lenne azt dél felé is feltárni.

A feküvágat e telértől kezdve *rothapfelbaumer Liegendschlag*-nak neveztetik, és a vágatvégig 88 öl hosszú,¹ e vágat azért hajtattott, hogy vele a *rosenstrachaknai* evések alá jönni lehessen, melyekben régente jó érczek termeltettek, de víz miatt felhagyatott a művelés; a *sieben grubeni* teléreket is meg kell ütni e vágattal; javasoltatik tehát, hogy mint főfeltárás szakadatlanul üzemben tartassék.

Visszamenve az ellenlejtes érig, hol a feküvágat kezdetett, innét az altárna fővágata észak felé balad egy ér után, és $47\frac{1}{2}$ ölben ismét átvágja a *Kreutzschachttelért*, melyet czélszerű volna itten is jobban feltárni észak felé.

Innen az altárna részint keresztbe, részint a telér után hajtattott, és a *Biebertelér* vele ismét eléretett, és feltáratott 78 ölnyre az *Eisernseilschachtig*, mely már régóta fel van hagyva, és csak a *felsőtárnáig* volt lemélyítve. Midőn a bányában löerejű vizemelő járgányokat használtak, ezen az aknán át szállították be a lovakat bőrbe varrva.

Az *Eisernseilschacht*-tól $108\frac{1}{2}$ ölnyre észak felé a *Bieberteléren* voltak a régi löerejű művek, melyekkel ezelőtt 30 évvel a vizeket emelték, és melyeknek rudazatát lovak mozgatták. Itten sok ékes ércz volt, melyek a talp alatt is meglehetősen mélységre kivájattak. E talp alatti evések régebben vízzel valának telve az altárna szintjéig (haben bis auf dem Erbstolln getrunge), most azonban a víz ezekből az evésekből leapadt, és valószínűleg a *dánielvágtai* talp alatti evésekbe szivárgott, melyekben most 25 ölnyi mélységből emeltetik a víz. Öreg munkások állítják, hogy ama evések azért hagyattak fel, mert egy ellenlejtes ér elvágta az érczet. Ujabb időkben azonban tapasztaltatván, hogy ilyen ellenlejtes erek az érczes eret nem vágják el, hanem csak elvetik; igen czélszerű lenne e régi evést is kítakarítani, és az ott levő ellenlejtes ér hatását megvizsgálni.

E régi löerejű gépektől tovább a *Bieberteléren* észak felé $33\frac{1}{2}$ ölnyre van a *vízaknai fedüvágat*, mely 7—8 óra irányban kelet felé hajtattott, és a vágatvégig $23\frac{1}{2}$ öl hosszú; a 16-ik ölben elért egy fedüeret, melyen érczek is vol-

¹ A vágat valójában ekkor már 145 öl hosszú vala, de valószínűleg beomolva lévén, a térképkészítő csak helytelen értesítés után mondja 88 öl hosszúnak.

tak, hanem, minthogy az ércz keskeny volt, és a vízemelés sok költséget okozott, más helyeken pedig jobb érczek valának, elhagyatott a fejtés. Miután azonban a víz most itt is elszívárgott, czélszerű lenne a telért a talp alatt ismét munkába venni.

E keresztvágatban a *Biebertelértől* 10 ölnyire van a hely, a hol *Vizakna* le fog érkezni, mely régebben 103 ölnyire mélyítettett, és fenéke még 16 ölnyire van az *altárna* felett. Javasoltatik *Vizakna* lemélyítettése az *altárnáig* és a fedüvágatnak tovább hajtása, hogy a *dánielvágti* eret elérje.

E fedüvágattól észak felé tovább a teléren a 96-ik ölben fogja elérni az új *Nándorakna* az *altárna* szintjét 60 ölnyire a telértől kelet felé a fedüben.

E ponttól tovább észak felé 20 ölnyire van a *Dániel-fedüvágat*; e vágatban a 29-ik ölben egy ércznyomokat mutató telér vágatott át, de nem igen táratott fel; 47 öllel tovább eléretett azon *fedüér*, mely a régi löerejű gépeknél műveltetett és érczesnek találtatván délfelé 13 ölre, a tárna felett és alatt is meglehetősen mélységre lemíveltetett. A tárna felett a *kothige Stollwand*-ig vannak még fejtő pontok és érczek, de mivel kevés a személyzet, és a fejtést, melyből víz emeltetik, egész erővel művelni czélszerű, eme felsőbb fejtő helyek csak tartalékul szolgálnak azon esetre, ha a vízemelés valamiképen fennakadna.

A *Dánielvágtól* tovább észak felé 43½ öllel van ama *fedüvágat*, mely a mostani vízemelő aknához vezet, ez a szállító *fedüakna* az *alárna* szintjéig 84 öl mély és függélyes, továbbá a talp alatt még 3 ölnyire függélyes, azután pedig 13 ölnyire van lemélyítve a telér dőlése után, az akna tehát összesen 100 öl mély. Ez az akna közlekedik *Klingentárnával*.

Ettől az aknától észak felé 29 ölre a teléren van az *átjáró emelke Klingentárnára*, mely járható állapotban tartatik, és munkások beszállására szolgál.

Az *emelkétől* 6 öllel tovább észak felé van a *Szent János fedüvágat*, mely 7 óra irányban kelet felé 36 ölnyire hajtattott és most szünetel. De mivel a vágattal egy ellenlejtés ér vágatott át, melyen érczek is voltak, az ellenlejtés erekről pedig ismeretes, hogy az érczes telért elvetik, czélszerű lenne ezt az ellenlejtés eret feltárni és megvizsgálni, nem találtatnék-e mellette valamely elvetett érczes telérszakadék?

E *fedüvágattól* 29 ölre észak felé van *Weidenakna*, melytől 18 öllel tovább van az új *fedüvágat*; ennek 17-ik ölében egy jó tartalmú érczes ér üttetett meg, de különféle kereszt-

erek és ellenlejtések elvetették az érczes eret, melynek folytatása eddig még nem találtatott meg.

E *fedűvágattól* 86 ölre észak felé van a *Györggyfekűvágat*, mely a *Biebertelértől* már 76 ölnyire haladt 7—8 óra irányban nyugat felé a *siebingrubenitelérek* alá, melyeken régente dús aranytartalmú érczek termeltettek, de a víz miatt elhagytak. A vajatvég kemény, de javasoltatik, hogy a vágat, mint főfeltáró vágat, szakadatlanul tűzemben tartassék.

E *fekűvágatnak* 14-ik ölben átvágatott egy ölmos ér, de mivel igen kemény és kevés ezüstöt tartalmaz, elhagytatt. Javasoltatik, hogy most, midőn az ólom megdrágult, ismét munkába vétessék.

Ettől tovább a 43-ik ölben, és ettől 12 ölre meddő erek vágattak át.

E *fekűvágattal* szemben a telértől 9 ölnyire a fedűben van *Györgyakna*, mely az *altárna* szintjéig 104 öl mély; függélyes, és légvezetés s szállítás végett fentartatik.

A *Györggyvágattól* tovább észak felé még 51 ölre van hajtva az *altárna*, és itt van a *vajat vége*; állítólag még 15 öllel tovább van a valódi vajatvég, de ez a rész be van omolva.

Az *altárnának* nyitva levő végénél van egy *emelke* a *felsőtárnáig*, mely itten 8 öllel fekszik magasabban, mint az *altárna*.

Ettől az *emelkétől* 116 $\frac{1}{2}$ ölre észak felé, a *felsőtárna* szintjében a *Biebertelér* után menve, érjük a *Neuhandelschacht*-ot; ez akna mellett nem régen ólom érczeket is termeltek, hanem mivel az ércz megkeskenyedett, abbahagyták.

Ez az új *kezelőakna Schmittenrinntárnáig* függélyes, 30 öl mély, e tárna alatt pedig még 16 ölnyire függélyes, és azután 12 ölnyire a telér dölése szerint van lemélyítve, összesen tehát 58 öl mély a *Felsőbiebertárnáig*, és szállítás valamint légvezetés végett fentartatik.

Ezen aknán túl még 51 ölnyire van hajtva a tárna, vajatvége most szünetel, de a bányatörvény értelmében szükséges lenne a vajatvéget évenként legalább egy öllel tovább hajtani. A telér ugyan már jó hosszaságban nem érczes, de mivel ennek a telérnek tulajdonsága, hogy érczeket csak helyenkint tartalmaz, tanácsos lenne a további feltárás.

A *felső* és *alsó Biebertárna* talpa a *rothapfelbaumi* *fekűvágat*nál még együtt van, s mivel a *felső* igen emelkedett, az *alsó* későbbben kisebb eséssel hajtattott, és a *felsőnek* egy része felhagyatott. De mivel lehetséges, hogy a *Schmittenrinntárnán* bevezetendő vízzel a *felső* és *alsó* tárna között egy vízkerék hajtassék és vízemelésre használtassék, most meg-

újittatik ismét a *felsőtárna* a *fedüaknától* kezdve, de még 86 ölre van azon ponttól, hol a vízkerék fog felállíttatni.

10 öllel a *felső Biebertárna* felett van egy *fedüvágat*, mely *Weidenaknától* 65 öl hosszú, most szünetel, és léghiány miatt nem lehet tovább hajtani. Czélszerűbb lesz e vágat helyett vagy a *Jánosfedüvágatot* hajtani tovább, vagy pedig *Weidenakna* legmélyebb pontjából hajtani egy *fedüvágatot*.

A *fedüaknai mély művelésből* a vizek rudas gépekkel emeltetnek 16 ölnyi magasságra *Bieberaltárnáig*.

A *fedüakna* fenekén van egy vízszekrény, melybe a vizek összefolynak, ebből emelik azokat a lóerejű gépek szivattyúkkal az *altárnáig*.

A *mélységben* fel van itt tárva a telér dél és észak felé, és keresztben is van egy vágat a fedübe a *kis kézi vízemelőig*, e vágat 51 öl hosszú. A *kis szivattyúktól* ismét fel van tárva a telér dél és észak felé, és egy *feküvágat* van hajtva *Weidenaknáig*, mely két évvel ezelőtt idáig lemélyített. Czélszerű lenne *Weidenaknát* még tovább mélyíteni, és a *felső fedüvágat* helyett itten hajtani egy *fedüvágatot*.

A *kis szivattyúktól* a *nagy szivattyúig* 50 öl a távolság a fedüeren dél felé; ezeknél a *nagyszivattyúknál* 14 öl mély volt a művelés jó érczek után, de a Boeskey-féle zavarok alatt 1604-ben július 16-án felhagyatott. 1619-ben ismét lehúztak itt a vizek, de nem találtattak gazdag hagyatékok; azonban midőn az evés fenekét még 4 öllel lejobb mélyítették, ismét jobbnak mutatkozott az ércz, mely 66, 33, 6, és 3 latot tartalmazott; de nagyon erős volt a víz beömlése is, és az egész művelés akkor abbahagyatott, mert a kézi szivattyúsok számát szaporítani a nyári időben nem lehetett. Jó lenne azt a művelést ismét megnyitni.

A *nagy szivattyúktól* dél felé 46 ölre vannak ismét *kézi szivattyús ereszkék*, melyek két év előtt szintén felhagyattak.

Ezekről az *ereszkéktől* a telér után dél felé 18 ölre vannak azok az *ereszkék*, melyekben a víz most tartatik kézi szivattyúkkal, e környékben fog az új *Nándorakna* beérkezni, és itt függélyesen 113 öl mély leend, 16 ölre már le van mélyítve.

Ez utóbbi *ereszkékkel* már 3 szivattyúrákat mélységre lehatoltak a fejtések, és a munka éjjel-nappal folytatattik.¹

E leírás, a mi az *altárna* terjedelmét illeti, oly pontos és részletes, hogy valójában nem hagy semmi kívánnivalót; kevésbbé tűzetes az *altárna* alatt 16 ölnyi mélységben levő járat leírása, melyet néhány adat hiánya miatt nem lehet a

¹ Kachelmann János kiadatlan iratai.

felső műveléssel összekötni, és nem egészen pontosak a távolsági adatok sem, min a bányamérés kezdetlegességét tekintve, nem lehet csodálkozni. A javaslatok, melyeket a térkép szerkesztője tett, mind igen okszerűek; így például a későbbi események bebizonyították, hogy mennyire helyes volt az a javaslat, hogy a *kórházteleért* észak felé a *Biebertárna* szintjén kell feltárni: e javaslatot csak 20 évvel későbbben hajtották végre, és erőszakolt művelés mellett 2 év alatt elérték az érczetek; igen valószínű, hogy a Brennerszövetkezetet meg lehetett volna a bukástól menteni, ha e javaslat azonnal elfogadtatik, és végrehajtása már 1627-ben megkezdetik. Egyébiránt jellemző az akkori művelési rendszerre nézve, hogy amár igen érezhető volt a *mélynyílám* alatti fejtésben a vízemelés költsége kézi szivattyúk alkalmazása mellett, még sem javasolta senki, hogy a *fedüakna* vagy *Weidenakna* oly mélységre mélyíttessék, hogy kézi szivattyúk nélkül lóerővel vagy vízerővel hajtott gépekkel lehessen a mélységet szárazon tartani; azt sem említi a jelentés, hogy a *Szentháromság* — vagy pedig a *kornbergi altárna* erélyes műveltetése már sürgős szükséggé vált, hogy idővel a vízemelést megkönnyíthesse; pedig, ha csak az aknamélyítéseket és berendezéseket még 1627. körül megteszik, meg lett volna az üzem mentve attól a válságtól, mely néhány évvel később a vízzel való nagy küzdelem folytán az egész selmeczi bányászatot végveszélylyel fenyegette, és a Brennerszövetkezetet tönkre tette. De az akkori bányászok szokása volt oly mélységre hatolni talp alá, a mennyire csak lehetett, és csak azután gondoskodni a víz biztos levezetéséről, ha már dolgozni sehogysem lehetett!

Az itt leírt mély művelés igen hű képét adja az akkori művelési rendszernek. A 16 ölnyi *mély nyílám*ról lementek legelőször a *fedüakna* mellett; midőn itt már nem bírták a vizet emelni, csinálták a *kis szivattyú* nevű ereszkét, s abból fejtettek; midőn itt sem lehetett már mélyebbre menni, ezt elhagyták, s kezdték a *nagy szivattyú* nevű fejtést, azután pedig az *új ereszkéket*; mind e fejtések egyenkint külön állottak, egymással nem közlekedtek, a művelésben álló fejtésnek egészen nyitva kellett állani ácsolatban, a törecsnek egy része az ácsolatra rakatott, más része pedig az elhagyott fejtésbe, s csak ha ide már nem fért, szállíttatott ki az akná; igen természetes tehát, hogy a mély művelésben nem volt légforgalom, alig haladott a művelés néhány ölnyre, már léghiánnyal kellett küzdeni, az alsó szivattyúsok rendszeren sötétben és rossz levegőben dolgoztak; nagyon természetes ezek után, hogy a művelés rendkívül drága lett, és hatása rohamosan alább szállott, mihelyt a művelés egy bizonyos mélységen

túl haladott. Végre, ha már nem volt hely, a hol egy új mélymívelést lehetett volna kezdeni, akkor hozzá fogtak az akna mélyítéséhez, de ez rendesen évekbe került, míg elérhette célját, s míg a fenekétől hajtandó beható vágat az evést elérhette és lecsapolhatta; és így könnyen megeshetett, hogy a részesek, kik már a mentő munka megkezdése előtt ki voltak merülve, végképen tönkre mentek, és az egész vállalat megbukott s elhagyatott. Ez volt az akkori bányatizem rendes lefolyása!

Felsőbiebertárnát meg lehetett volna óvni ilyen rendszer mellett is a tönkremenéstől, ha a kincstár, melynek, mint az arany és ezüst beváltójának, és ezenkívül a bányánál nagyban részesnek is, igen érdekében állott a mű fentartása, képes lett volna a vállalatot úgy, mint régen, ellátmányokkal segíteni; de ez időben rendkívül rosszul állottak a kincstár pénzügyei, a tisztek kölesönvettek a hol csak lehetett, de ez a lehetőség folyvást kisebb körre szorúlt, mert a kölesönvett összegeket nem fizethették vissza rendesen.

Igy találunk irataink közt egy sürgető levelet, melyet 1627. október 13-án az esztergomi érsek intézett Lienpacher János alkamaragrófhoz, e levélből kitetszik, hogy az érsek igen jó indulattal viseltetett az alkamaragróf iránt, kinek szemrehányást tesz, hogy az 1625-ben tőle kapott 10.318. frt 2 dr. összeget, melyet egy fél év múlva vissza kellett volna fizetnie, még vissza nem adta, és utolsó határidőt szab a visszafizetésre, különben avval fenyegetődik, hogy sajnálva bár, de kénytelen lesz az alkamaragrófnak kellemetlenségeket okozni.¹

Az érsek valószínűleg avval is akarta nehezítelését éreztetni, hogy kérdőre vonta az alkamaragróft a vert apró pénz rossz volta miatt; az alkamaragróf 1627. október 22-én kelt levelében avval mentegeti magát, hogy hosszabb ideig nem volt otthon, és ez idő alatt a pénzverők elhanyagolták munkájokat; de a pizetárius jelenlétében keményen megdorgálta őket, és reményli, hogy ezután szorgalmasabbak és figyelmesebbek lesznek.²

1627-ben Selmeczről Kőrmöczre 10,213 márka és 20 pizét ezüst szállíttatott.³

---

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XCII. ² Ugyanott. XCIII. ³ Ugyanott.

23. Általános pénzhiány.

A múlt év vége felé meghalt a körmőcezi alkamaragróf: Lienpacher János, helyét az eddigi pénztárnok Sockh János foglalta el, és miután egy év alatt a főkamaragróf Wendenstain is meghalt (1629. február 16-án már néhai-nak mondatik), Sockhra bízott a főkamaragrófi hivatal adminisztrációja is. Az új alkamaragrófnak és egyszersmind adminisztrátornak állása legkevésbé sem lehetett kellemes, mert a kincstár pénztárai mind a három kamaránál üresek valának, a hitelezők, a mint láttuk, már a múlt évben kezdtek türelmetlenkedni, a munkások és bányapolgárok panaszkodtak, hogy a kamara őket nem fizeti rendesen, kölcsön adni senki sem akart, az udvari kamara pedig, és a király mindig új és új utalványokat küldött különösen Besztercebányára, pedig a rézművek sem állottak jobban, mint a többiek.

Wenger Mihály selmeczi pénztárnok már 1628. január 11-én följelentette az udvari kamarának, hogy a selmeczi kamara már minden segélyforrását kimerítette; a termelés értéke régóta nem fedezhetvén a kiadásokat, kölcsön vett összegekkel pótolta a szükségét; de most már kölcsön nem kap. A munkásoknak is tartozik néhány fizetéssel, anyagok nincsenek készletben, s így megakad minden művelés, hogyha nem sikerül vagy 5000 frtot valahonnan kapni.

Miután régebben a selmeczi kamara adott ellátmányt a besztercebányainak, és ennek még van hitele, kéri, hogy most ez adjon ellátmányt, mert a körmőcezi kamara éppen oly rossz helyzetben van, mint a selmeczi.¹

Fentebb láttuk, hogy az esztergomi érsek mily jó indulatú levéllel sürgette a múlt évben követelésének kiegyenlítését; ennek daczára pénzét csak 1629. február 2-án kaphatta meg az új adminisztrátortól, a mint ezt az iratok közt meglevő nyugtatója tanúsítja.²

Kevésbé türelmes volt Pállfy Pál, kit az új adminisztrátor avval akart várakozásra bírni, hogy majd meg fogja ezért dícsérni az udvari kamara előtt. Ez az ígéret azonban nagyon eltévesztette hatását, mert a büszke főúr nagy szemtelenségnek tartotta egy kincstári hivatalnoktól, hogy ez őtet meg akarja dícsérni, s 1628. január 15-én kelt levelében leplezetlenül meg is mondja neki, hogy mily kicsinynek tartja őt magához mérve, hogy dícséretére nincs szüksége, ellenben ő majd fog találni alkalmat, hogy kellően lefesthesse a kör-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. ² Ugyanott. Lásd az okmányok közt XCVI.

mőczi kamara eljárását, s akkor meg fogják tudni, hogy kiesőda ő !¹

E goromba levél sem használt többet, mint a szelíd, és Pállfy is csak a jövő évben kaphatta meg pénzét. A nagy összegek hitelezőin kívül a kisebb követelők is, munkások, s anyagszállítók folyton zaklatták a pénztárnokot.

1628. április 1-én bepanaszolták őt a bányabíró előtt a selmeczi lovas gazdák, hogy a kincstártól nem tudnak pénzt kapni, és kijelentették, hogy ezentúl nem fogják a kincstárra eső részét a terményeknek kiszállítani. Hasonlóan panaszkodott Kayser Mátyás, a városi szertár kezelője, hogy a kincstár nem fizeti meg a tőle vett anyagok árát. A bányamunkások is panaszkodtak, hogy fizetést nem kaptak. Mind e panaszokra azt felelte a királyi pénztárnok, hogy nem tehet róla, és nem segíthet, mert a pénztárban nincs pénz.²

Három nappal később bányajárás volt *Felsőbiebertárnán*, és ez alkalommal figyelmeztette a bányamester a kincstári tiszteket, hogy az érczeftések fogyatékán vannak, és új közek nem táratnak fel; s mivel a mostani csekély ércztermelés nem elegendő az összes költségek fedezésére, kéri őket, hogy a kellő ellátmányról gondoskodjanak úgy, mint a Brennerszövetkezet, mely eddig nem maradt el a fizetésekkel; ellenben a kincstár minden fizetésnél hátramarad, és ez által úgy a munkások, mint a tisztek fegyelme meglazul. Már is sokan elszöktek az idegen munkások közül, és a közelgő mezei munka idejében valószínűleg az itteniek is el fogják hagyni a bányamunkát, ha nem kapnak rendesen fizetést.³

1628. október 17-én ismét jelenti a bányabíró, hogy a kamara nagyon szűkiben van a pénznek, és mivel a termelés értéke nem elegendő a költségek fedezésére, a munkásoknak adós marad, miből nagy baj keletkezhet. Kéri a tiszteket, hogy a szükséges ellátmányt kieszközöljék.⁴

1628. november 18-án és 25-én a *finsterorti* munkások panaszkodtak, hogy béröket nem kapták meg. Egyelőre türellemre intettek.⁵

A király a selmeczi kamara pénzsükségén segítő 1629. január 31-én elrendelte, hogy a pénzverés nyereségének fele a selmeczi kamara szükségének fedezésére fordítsák.⁶ Ez a rendelet egy kissé későn érkezett, mert a körmőczi kamara is tele volt adóssággal, így tehát feleslegéből nem igen juttathatott Selmecznek.

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XCIV.

² ³ ⁴ ⁵ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁶ Schmidt F. id. m. IV. 461. l.

Szerencseesebb volt 1629-ben Besztercebánya, mert sikerült végre egy vállalkozót találnia a rézeladásra, ki a rézműveket a szükséges pénzzel ellátni magát kötelezte. 1629. október 26-án kötött meg a szerződés Wiesenberg János királyi tanácsossal, a lengyel bányák adminisztrátorával, mely szerint kötelezte magát Wiesenberg egy évre, hogy a besztercebányai rézet mázsánként 2 font, túlsúlylyal loco Krakko 16 tallérral, és a „preiszen kupfer“-t ugyanott 10 frttal átveszi, és ennek kontójára havonként 10.000 frt előleget ad a rézműveknek.¹

De a besztercebányaiak nem sokáig örülhettek viszonyaik rendezésének, mert alig hogy megkötötték a szerződés, egy udvari kamarai rendeletben az parancsoltatott, hogy a rézműveknek minden feleslege havonként a hadi élelmezési pénztárba beszállíttassék; ha a tisztek e rendeletet teljesítik, akkor az adósságok törlesztésére nem marad semmi, és rajtuk marad a folytonos küzdelem hitelezőikkel, kik tudomással bírván a Wiesenbergerrel kötött szerződésről, annál sürgetőbben szorgalmazták követeléseik kiegyenlítését. Hasonlóképpen lehetetlenné vált volna a minden készletökből kifogyott műveket annak idejében ellátni a szükséges anyagokkal. A besztercebányai tisztek tehát, 1629. december 13-án kelt terjedelmes folyamodványukban kérték a körmöczi alkamargrófot, ki előtt mind e viszonyok ismeretesek valának, hogy e rendelet kivitelének elhalasztását eszközölje ki az udvari kamaránál legalább a legközelebbi április haváig, mely idő után a mi nélkülözhető leendő, készségesen be fogják szolgáltatni az udvari kamara rendelkezésére.²

Az országos politikai ügyek állása csak 1629. vége felé nyert nevezetes változást, midőn november 15-én Bethlen Gábor fejedelem Gyulafehérvárott életének 49-ik évében meghalt.

Bethlen Gábor egyike történetünk legkitünőbb férfainak, és, erő, ügyesség által a kis Erdély színpadján is nevezetes szerepet játszott korszakában, melyben a szabadság és elnyomás elvei közt 30 évig folyt a harc életre halálra. Bethlen „a sóagnak, arany-, ezüst-, kénéső- és rézbányák művelését külföldről is hozatott jó mesterek által virágzatra emelte, Erdély, melynek adóját 10 ezer aranyra szállította le 15 ezerrel, kormánya alatt benn a Báthory István óta nem ismert jó létre s virágzatra, künn hírnévre emelkedett“ mondja Kemény János önéletrírásában.

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. ² Ugyanott Lásd az okmányok közt XCVIII.

Bethlen halála után, a fennálló szerződés szerint, a 7 magyar vármegye Ferdinandra szállott vissza, és Alaghy Menyhért országbíró 1629. december közepén Kassára ment, s azt Bornemisza János kapitánytól a többi városokkal és megyékkel együtt átvette a király nevében.¹

A bányaiügyekre nézve meg kell ez időből mindenek előtt említenem azon újabb rendeleteket, melyekkel a főkamagróf és az udvari kamara a kézi ércpéldányok adását megszüntetni törekedtek.

1628. július 31-én ismét szigorún elrendelte a főkamagróf, hogy kézi ércpéldányok ezentúl semmi szín alatt se adassanak.²

E rendelet következtében kérte 1628. október 17-én a bányabíró, hogy mivel az ércpéldányok ajándékba adása megtiltatott, engedélyeztessék, hogy a tisztek a nagy ünnepek alkalmával érc helyett pénzben kapjanak némi gratificatiót, mert az ő nagy fáradságuk után különben egész éven át semmi jutalmok sincs.³

1629. február 16-án a király adott ki egy rendeletet, melylyel kiegészíti az 1571-ben I. Ferdinánd által kiadott bányarendtartásnak 18-ik és 21-ik czikkelyeit, és a tapasztalt visszaélések miatt megtiltja, hogy egyes bányarészeseknek és tisztviselőknak a bányából ércpéldányok adassanak, melyeket ők saját javokra beolvasztani szoktak. Megengedi azonban, hogy egyes bányapolgároknak, a mennyiben szükségök volna rá, a kamarai pénztárnok eladhasson a beváltási áron ezüstöt, de csak saját szükségletökre, mert az ezüst elárusítását és kivitelét az országból szigorúan tiltja. A bányarészeseknek csak annyi ércz adható valami új ércz jelenkezése alkalmával, a mennyi egy próba megtételére szükséges. Megparancsolja továbbá, hogy a magánkohók minden egyes olvasztásáról számadást mutassanak be a bányabírósnak.⁴

E rendelet következtében ujlag folyamodtak a bányabírósnak, hogy miután ezentúl ércpéldányokat ajándékba nem kaphatnak, engedtessék meg, hogy pénzbeli jutalomban részesíttessenek, és ha a mostani pénzszükség mellett a jutalom nem is adatik ki nekik, csak irassék elő javokra, szívesen elvárnak ők a viszonyok jobbrafordulásáig.⁵

A pénzhiány, fizetések rendetlensége, és az administráció zavara következtében nagyon felbomlott mindenütt a fegyelem,

¹ Horváth Mihály id. m. V. 345—350. l.

² ³ Selmeczi bányabírósnak jegyzőkönyv.

⁴ Schmidt F. id. m. IV. 463. l.

⁵ Selmeczi bányaiigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XC VII.

1628. és 1629-ben igen sok vétség és kihágás tárgyalatik a bányabírósnál, részegeskedés, verekedés, szidalmazás, és a tisztviselők csalásai igen gyakoriak voltak; a bányabíróság azonban mindig igen enyhén büntetett, még a hebizonyított csalásokért is csak egy pár heti fogságot szabott a tettesekre, és megengedte, hogy ők azután ismét viselhessék hivatalaikat; sőt előfordultak oly esetek is, hogy a hamis tételeket felszámító sáfárokat csak megintették, hogy ezt *máskor* ne tegyék.

24. Pangó bányamívelés.

A bányamívelés eredménye, ily körülmények közt nem lehetett kielégítő.

1628. április 4-én bányabejárás után jelenti a bányabíró, hogy *Felsőbiebertárna* alatt, a vízemelő gép mögött, hol *Hauwold járattal* lyukasztottak, 12 munkahelyen az ércvájárok meg lehetőszen termelnek, ámbár az érc keskeny, és a kőzet kemény. A *dánielvági* fejtésben is keskeny és szétszórva van az érc. A *kothige Stollwand*-ban 2 csapat termel ércet, mely most megkevesedett ugyan, de valószínűleg javulni fog. Az *ellenlejtés éren* a *mélységben* van arasznyi érc, de szegény. *Nándorakna* szünetel, javasoltatik folytatása, hogy a közelében elfúlt évéseket hozzáférhetővé lehessen tenni. *György-feküvágat* még nem érte el a *siebenhengrubeni* telért.

Legler rudas vízemelő gépe már működik, és lehúzta a vizet a legalsó létra 6-ik fokáig; ha nem fordulna elő rajta annyi sok javítás, már régen kihúzhatta volna a vizet mind.

A repesztő porral jól megy a munka, és a kemény kőzetben hasznos is, de a füst miatt nagyon panaszkodnak az emberek. Ez alkalommal intette meg a bányabíró a kincstárt, hogy ellátmányról gondoskodják, és fizetéseit rendesen megtartsa.¹

Egy másik bányajárás után, mely 1628. június 19-én tartatott, följegyeztetett, hogy 14 csapat dolgozik érczen, melynek vastagsága változó, de leginkább keskeny, keménysége pedig nagy.

A *kothiger Stollwand*-on fel kellene tární a kereszteret; a talpalatti mívelésben egy emelkedésben igen kemény a telér, de érczes, fölülről elibe kellene vágni, és így a talpalatti mívelésnek friss levegőt szerezni.

A *Dánielvági*ban meg kell vizsgálni a telért dél felé.

Wasserschacht alatt a telér igen jó alakú, feltárása folytatandó.

¹ Selmeczi bányabírósnál jegyzőkönyv.

Györgyfekvágat már 89 öl hosszú, de a *siebengrubeni* telért még nem érte el.

A *felsőtárnai* északi vájatvéget folytatni kell.

Nándorakna szünetel, pedig folytatni kellene. A rudas vízemelőgép győzi a vizet lehúzni.¹

Kérdés tétetvén, hogy mi az oka annak, hogy a bányában építendő vízkerék mind eddig nem készült el, pedig már 3 év előtt kezdtek hozzá? A bányabíró erre nézve 1628. július 24-én jelentette, hogy a *Hauboltjáratról* 6 óra irányban kelet felé egy keresztvágat hajtattott a *dánielvágati* ér felé, melyen a kerék helyét ki kellett vágni. Az ér el is éretett, és pedig érczes minőségben, és az utolsó években termelt érczeknek nagyobb része innen származik. A kerék helyének kivágása lassabban megy, mint előre számíttatott, mert a telér igen kemény, és mert az érczek miatt is lassabban kell a munkának menni; egy fél év alatt azonban valószínűleg kész lesz a kerékszoba.²

1628. október 17-én jelenti a bányabíró, hogy *Felsőbiebertárnán* a *kothige Stollwand*-ról hajtott *Wosingersinken*-ben az ércz az ellenlejtés éren $\frac{1}{2}$ kalapács vastagságú; a *Gumpelzech*-ben $\frac{3}{4}$ kalapács vastag; a *Dánielvágatból* dél felé az altárna szintjén hajtott vájatvégen az ércz $\frac{3}{4}$ kalapács vastagságú; a *legmélyebb* evésben pedig az ellenlejtés éren $\frac{1}{4}$ kalapács vastag. A többi fejtési pontokon az ércz mindinkább keskenyedik.

Wasserschacht alatt szép ércz találattik fészkekben.

A vízkerék helyének kivágása még jó ideig el fog tartani, mert a kőzet kemény.

Legler rudas vízemelőgépe jól dolgozik, a vizet a fenéken tartja, a lőerejű szivattyúktól el lehet venni egy pár lovat.

Györgyvágattal egy ellenlejtés telért vágtak át, mely jó alakú, és 1—4 latos érczeket tartalmaz; a keresztvágat tovább hajtatik, hogy megvizsgáltassék, vajjon ez-e a telér fölapja.

Ez alkalommal is panaszkodott a bányabíró a kincstár ellen, hogy fizetéseit elmulasztja.³

1628. október 23-án a bányabíró jelenlétében tanácskozás tartatván, elhatároztattott, hogy mivel nincs pénz, a feltáró és reményvágatokat megszüntessék, és így a *mátyástárnai* ereszke, *Finsterorton* a *középjárat* vájatvége, a *Szt. Háromságaltárna*, *Dávidtárna* és *Jerubintárna* munkáltatása abba-hagyatott, és az ott foglalkozott emberek a termelés nagyobbítása végett *Felsőbiebertárnára* utasítottak a fejtéshez.⁴

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1628. deczember 30-án jelenti a bányamester, hogy *Felsőbiebertárnán* a *kothige Stollwand*-on az ércz $1\frac{1}{2}$ és $\frac{3}{4}$ kalapács vastagságú, de igen kemény. A keresztéren az ércz $\frac{1}{2}$ kalapács vastag és szép. A *Dánielvágtatban* dél felé nem dolgozik most senki, mert az ércz igen szórványos. A *legmélyebb* szinten vannak ugyan ércznyomok, de ércz nem termeltetik. A keresztéren, talp alatt a mélységben 3 szivattyú működik, az ércz szép, de csak fészkekben jön elő. A régibb hagyatékok már le vannak dolgozva. A vízkerék helyén már lemiveltetett az ércz, de a kerék helye még nem készült el.

Karácsonra két fizetést kellett volna adni a bányászoknak, de mivel csak egyet adtak, ők azt sem fogadták el. Egy hét múlva azután megkapták mind a kettőt.¹

1629. február 22-én meghagyatott egy udvari kamarai rendelettel, hogy mivel hallomás szerint egy tiroli munkást a lutheránus pap rábeszélte, hogy lutheránus legyen, mert akkor, ámbár feleségét és gyermekeit Tirolban hagyta, Hodruson megházasodhatik; ezen ügy megvizsgáltassék, és róla jelentés tétessék.²

Végre elkészült a bányában a vízkerék helye, és 1629. márczius 16-án egyezség kötöttet Legler Péter gépész-mesterrel, hogy ő oda egy $5\frac{1}{2}$ öles vízkereket beépítsen a szivattyúkkal együtt 660 frtért.³

1629. július 19-én átadták a Frisowitz örökösök bányarészeik kezelését Wenger János városbírónak.⁴

1629. július 23-án jelenti Wenger Mihály selmeczi királyi pénztárnok, hogy *Felsőbiebertárnán* igen sok a víz, és kér Kőrmöczről vagy Beszterczebányáról 4 ácsmestert, mert a selmecziek nem győzik a munkát, és a rossz levegő miatt elbetegesedtek.⁵

1629. augusztus 5-én megintette a bányabíró a vájárokat *Felsőbiebertárnán*, hogy szorgalmasabban dolgozzanak, mert különben szigorúan fognak megbüntettetni.⁶

E jelentésekből kitetszik, hogy e két év alatt nem állott igen fényesen *Felsőbiebertárna*, ámbár Legler vízhúzó-gépében igen nagy segítséget nyert.

A Brennerszövetkezet szomszédos fővállalata: *Mátyástárna*, ez időben egészen el volt hanyagolva.

1628. április 4-én följegyeztetett, hogy az első teléren a vajatvégek és az ereszke munkában vannak, és ércznyomok is mutatkoznak, de ércz nem termeltetik.⁷

^{1 2 3 4} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

⁵ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

^{6 7} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1628. június 19-én kelt jelentés szerint az első teléren az északi vájatvég hajtatik, az ércz keskeny és szegény. Az ereszke 6 öl mély, van benne 2—3 latos ércz. A keresztvágon is dolgoznak kemény kőzetben.¹

1628. október 23-án megszüntetett a *mátyástárnai* ereszke mélyítése pénzhány miatt.²

1629-ben semmi hírt sem találunk a *Mátyástárnáról*, valószínűleg szünetelt.

Finsterort, a Brennerek hodrusi fővállalata, hasonlóképen csak tengődött ez időszak alatt.

1628. április 4-én jelenti a bányabíró, hogy *Finsterorton* repesztő munkával folytattatik a feltárás, ércz nagyon kevés termeltetik, az is csak maradványokból, és csak 3—3½ latos.³

1628. június 19-én kelt jelentés szerint kevés 3, 4, 5 latos ércz termeltetik hagyatékokból. A *középjáraton* észak felé hajtának egy vájatvéget, hogy a felsőbb talpalatti művelésnek levegőt szerezzenek.⁴

1628. október 23-án megszüntették a *középjáraton* a vájatvég hajtását, pénzhány miatt.⁵

1628. november 14-én főbejárás tartatott *Finsterorton*, és Sockh János körmöczy alkamaragróf és administrator személyesen meggyőződött, hogy az érczes kövek fogyatékán vannak, a fejtési pontok nagy része hagyatékokból áll, és nem sokára el fog fogyni, tehát mulhatatlanul szükséges, hogy ellátmányról gondoskodjanak.⁶

1628. november 18-án és 25-én panaszt tettek a *finsterorti* munkások, hogy nem kaptak fizetést; a bányabíró türelemre intette őket.⁷

1629. márczius 3-án bepanaszoltatott Printsch Mihály *finsterorti* sáfár, hogy az öcsését csak a sörmérésnél használja, és mégis teljes fizetését felszámítja a mű terhére. Megintetett, hogy ezt máskor ne tegye.⁸

A *Szt. Háromságaltárna*, melynek folytonos üzeme *Felsőbiebertárna* érdekéből mulhatatlanul szükséges vala, 1628. október 23-án elhagyatott pénzhány miatt.⁹

Igy állottak a Brennerszövetkezett vállalatai; a kinstár főnöksége alatt vezetett vállalatok sorsa még szomorúbb vala.

1628. márczius 2-án jelenti Theiler Bálint bányatiszt, hogy a *krebsgrundi* bánya művelése pénzhány miatt megszüntetett.¹⁰ Csak 1628. december 30-án vették ismét munkába a Brennertárna vájatvégét 2 emberrel.¹¹

1628. október 23-án megszüntették pénzhány miatt *Jerubinaltárna* művelését is.¹²

A *bélabányai altárnáról* jelenti 1628. április 4-én a bányabíró, hogy a légakna helyreállítása végett egy régi behorpadt akna kitakarítottatik. *Dávidtárnában* egy ellenlejtés eret vágtak át, de meddőnek találták.¹

1628. május 16-án Ertl János bélabányai sáfár letétetett hivatalából, mert reá bizonyítottatott, hogy 17 hét alatt 35 frt 16 denárt számított be a költségekbe hamisan.²

1628. október 23-án megszüntettetett a *Dávidtárna* keresztvágatának hajtása.³ Deczember 30-án pedig jelentik, hogy az *altárna* számára kitakarított légaknából a telér megvizsgáltatott *Dávidtárna* szintjén, és a 8-ik ölben egy fél újni vas tagságú 40—50 latos érez találtatott, mely tovább feltáratik.⁴

1629. május 26-án megegyeztek a *bélabányai altárna* részesei a *dávidtárnai* részesekkel, kiknek principálisa a Brennerszövetkezet volt, hogy az ezek telkében levő horpadások egyikéből az *altárna* számára egy új légakna lemélyíttessék.⁵

1629. szeptember 19-én meg is kezdték az új légakna lemélyítését, és ezt elnevezték *Erzherzog Leopold Wilhelm* aknának.⁶

Thiergarten vájativége munkában volt, de érez nem termeltetett.⁷

A nagyobb magánvállalatok közül megemlítendő *Andrástárna*, melynél *Wilhelmakna* mélyítése szünetelt 1628-ban, a járgány felállítása miatt.⁸

Windischleutent illetőleg írja 1629. május 2-án a bányabíró Thonrádl Boldizsárnak, ki az általa állítólag örökölt bánya felől tudakolódzott, hogy mivel a *windischleuteni* bányák már évek óta nem műveltetnek, azokra való jogát Thonrádl elvesztette. Az *alsó tárna* egészen be van omolva, a *felső tárnát* pedig a kincstár tartja fenn, hogy a kamarai előlegek visszatérítésére való jogát el ne veszítse. Ezen előlegek állanak:

1. Daxner Ferencznek $2\frac{1}{2}/_{16}$ részére adott 988 frtnyi ellátmányból, és

2. Thonrádl Konrádnak adott 3178 frt 49 denárnnyi ellátmányból.

Az *alsó tárnát* legújabban felkérte Curaeus Dávid császári királyi kapitány, és az neki adományoztatott is.⁹

Megemlítettnek még e két évben: *Gedeonstolln vnter dem siedigen Prunn in der Mohr*, *Mohrer Hoffnungsschacht*, *Szegegottes am Hof*, *Annastolln in der Höll*, *Finsterkehr*, *Erlengrund*, *Mehlbeerleuten*, *Jerubinautárna* és *Lamprechtstolln*.¹⁰

25 Kohóüzem.

A *kohókat* illető néhány fontos intézkedés történt ez években.

1628. január 22-én panaszkodtak a kohótisztek, hogy a parasztok a szenet nagyon kis kosárral mérik, és mivel ezért bérökből a hiányt levonták, már most nem is hoznak szenet, hanem fát hordanak a városba. Elrendeltetett, hogy a kapunál drabantok álljanak, és a fafuvarosokat megállítsák; arra rendelt emberek pedig megbecsüljék a fa értékét, melynél többet senki a városban ne merjen fizetni, mert megbüntettetik.¹

1628. november 23-án jelenti Putscher György bányamester a város tanácsának, hogy az erdőket bejárta, és úgy találta, hogy Siglisbergtől kezdve Hodruson át egészen Windischleutenig nagyon ki vannak vágva az erdők, és a tölgyfa már ritka. Szükségesnek tartja tehát, hogy az erdőre jobb felügyelet gyakoroltassék, a mi neki lenne ugyan a kötelessége, de mivel az erdőkerülők a régi szokást, hogy jelentésre minden szombaton hozzá jöjjenek, elhagyták, mert arra lettek felbujtogatva, hogy ne hozzá, hanem a városbíróhoz járjanak jelentést tenni, ennél fogva ő nem képes a kellő intézkedéseket megtenni, és figyelmezteti a város tanácsát, hogy minden kárért, mely ebből származhat, ők lesznek felelősek.²

1628. december 2-án eltiltotta a bányabíró a város tanácsának beleegyezésével Hodruson a tölgyfa vágatását.³

1629. május 31-én kilovagolt a bányamester Hodrusra az erdőkezelést megvizsgálandó, és úgy találta, hogy a Brennerszövetkezet a *Plescher* vashányával szemben 18 ezer zsindelet készített az ő engedelmé és tudta nélkül; ezért ő a munkások szerszámaikat elkobozta. Másnap hozzá küldött Höher János brenneri könyvvivő azon értesítéssel, hogy Wenger a városbíró engedte meg neki a zsindeletkészítést. Erre a bányabíró tiltakozott, hogy a városbíró az ő értesítése nélkül ilyen engedélyeket ad.⁴

1629. április 14-én kihirdettetett a szabályrendelet, a mely szerint a kincstári valamint magánkohók is az érczek átvételénél eljárni kötelesek. Fő pontjai e rendeletnek: hogy minden beváltmányi tételből vétessék próba, és megpróbáltassék a kamarai kémilműhelyben még akkor is, ha a beváltató saját terményét akarja saját kohójában olvasztani. Oly bányabírtokosok, kiknek saját kohójuk nincs, csak akkor vihetik terményeiket magánkohóba, ha azokat ott magok olvasztják fel,

^{1 2 3 4} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

különben minden terményt a kincstári kohóban kötelesek beváltani. Hasonlóképen csak a kincstári kohóban szabad a csekély fémtartalommal bíró adalékanyagokat elárusítani, és ezeket kötelesek a magánkohók a kincstártól venni.¹

Kohója volt ekkor: a kincstárnak, a Brennerszövetkezetnek, Frisowitznak, Vichter örököseinek, és Khernnének.²

1629. április 11-én meghatározott az egyes ércz nemek súlya rümpelenkint, és megállapított, hogy minden egyes ércznemből hány rümpel vétessék egy mázsára, melyben akkor 120 font vala.³ E meghatározásnál igen kedveztek a kohónak, különösen a szegényebb érczeknél, mi a következő kimutatásból kitűnik.

	Egy rümpel súlya	Egy mázsára számítottak	Ennek való- ságos súlya
	font	rümp.	font
Legjobb simplérez	41	3	123
Szegényebb simplérez	37	3 $\frac{1}{2}$	129 $\frac{1}{2}$
Legjobb vājārérez	41	3	123
Középszerű vājārérez	41	3 $\frac{1}{2}$	143 $\frac{1}{2}$
Szegény vājārérez	37	3 $\frac{1}{2}$	129 $\frac{1}{2}$
Szemelt ércz, nehéz, mert ólmos, de kevés ezüstöt tartalmaz	41	3 $\frac{1}{2}$	143 $\frac{1}{2}$
Dara és homok	31	4	124
Mindenféle hodrusi érczek	31	4	124
Városi és hodrusi marák	23	5	115

1629. szeptember 19-én a bányabíróság kiigazította a kohók mázsálóit, és újra meghatározta az érczek súlyát rümpelenkint, a következőképen:

A legjobb urasági ércz súlya per rümpel 42 font.

A középszerű „ „ „ „ „ 41 „

A szegényebb „ „ „ „ „ 39 „

A legjobb vājārérez „ „ „ „ „ 41 „

A szegényebb „ „ „ „ „ 40 „

Dara és homok „ „ „ „ „ 35 „

Finsterorti legjobb ércz „ „ „ „ „ 35 „

„ szegényebb „ „ „ „ „ 35 „

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Krebsgrundi legjobb ércz súlya per rümpel 32 font

apró " " " " " 36 " ¹

Ama királyi rendeletben, melylyel 1629. február 16-án a kézi példányok adása megtiltatott, az is benne volt, hogy a saját kohóval nem bíró magánosok csak akkor olvasthassák terményeiket valamely magánkohóban, ha az olvasztást magok teljesítik; e rendeletnek részleteit bővebben kifejti egy utasítás, mely 1629. márczius 31-én adatott a selmeczi királyi pénztárnoknak.²

1629. július 5-én pedig egy királyi rendelet határozottan azt parancsolja, hogy mindazok a magánosok, kiknek saját kohójok nincs, terményeiket csak a kincstári kohóban váltathassák be. Ez által megvettetett alapja a kohóüzem javításának, mert a bevéltmányok sokfélesége önként arra vezetett, hogy azok vegyítve dolgoztassanak fel; e rendelet következtében egyszersmind szaporodott és állandósított a kincstári kohók munkája, és így a folytonos üzem mellett annak javítása is könnyebbé vált. E rendeletben még az is áll, hogy a kamarai kémleész köteles a nála maradó próbálszteket időnkint a kohónak átadni, és ezért avval kártalanítatik, hogy hetenkint 2 frt fizetésén felül évenként 100 frt engedélyeztetik számára.³

1629. november 20-án Joan de Castelet császári királyi biztos vizsgálatot tartott a kohónál.⁴

Selmeczről Körmöczre 1628-ban 10,049 m. 30 p. ezüst; 1629-ben pedig 11,364 m. 39 p. ezüst szállított.⁵

26. Bakabánya, Ujbánya, Körmöcz, és a rézművek 1628—1629-ben.

Bakabányán is tartatott főbejárás 1628. július 28-án, és följegyeztetett, hogy *Jakabtárna* hajtatik a *weinrebner* telér felé, melyet 9 öl kivágása után el fog érni, és hogy külről a telérig egy aknácska mélyítették, s ez már 4 öl mély.⁶

1628. július 28-án még élt a főkamagróf, mert e bejárások az ő rendeletére történtek, valamint az 1628. július 28-án *Ujbányán* tartott bejárás is, melynél jelen voltak: Wenger Mihály selmeczi királyi pénztárnok, Roth Hermann körmöczi, Schwarcz Konrád János besztercebányai, és Schulez György selmeczi könyvvivők, Winkelmüller János és Putscher György

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Schmidt F. id. m. IV. 471. l. ³ Ugyanott 483. l.

⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

⁵ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

⁶ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

körmöczi és selmeczi bányamesterek, Freiseisen Christian a Goldkunsthdlgung gondnoksegéde, Theiller Bálint és Winkler Hermann selmeczi bányatisztek. A bejárás után feljegyeztetett, hogy az *altárnát*, mely már 37 év előtt összeomlott, szükséges volt elhagyni, és egy új altárna hajtattott a völgyben, mely *Mihálylégaknáig* 450 öl hosszú; ez aknától átvágtak egy keresztvágattal a 25-ik ölben egy ellenlejtés telért, mely $\frac{3}{4}$ öl vastag, kovandos, kvarczos, és jó alakú, de aranyat keveset tartalmaz; jó lenne e telért 3 vájárral néhány ölnyre megvizsgáltatni. E telértől tovább 15 ölnyre ismét egy ellenlejtés telér van átvágván, de ez rossz alakú, s nem érdemes a megvizsgálásra. Ettől tovább 9 ölnyre elérték a *régi altárna légaknáját*, és itt az *új altárna* 2 öllel mélyebb, mint a régi.

A *régi altárnán* van a légaknától egy keresztvágat 7—8 óra irányban nyugat felé hajtva, és $21\frac{1}{2}$ ölnyre kitakarítva, a vajatvégig még 36 ölet kell kitakarítani, és azután 45 ölet kellene kivágni *Sauffer* telérig, melyen a bányamester nyilatkozata szerint jó aranytartalmú zúzóérezek nyertek. Javasoltatik, hogy e keresztvágat folytattassék *Lörinczaknától* a *Sauffer* telérig, és azután e telért követve észak felé keresztessék fel az *Altandler* telér, melyben a mélységben 200—300 latos érezek maradtak a sok víz miatt.

Hasonlóképen van az aknától észak felé a *régi altárnán* a 101-ik ölben egy, vágat, a *felső Mihályakna* felé megkezdve; ez az akna Roth Hermann aknáival együtt sok víz és rossz levegő miatt felhagyatott. Javasoltatik, hogy e vágat is kitakaríttassék, és az említett aknák vizei levezetessenek, ennek következtében a részesek ismét képesek lesznek dolgozni, és a kincstárnak altárnai jövedelmet adni.¹

Körmöczről nem találunk e két évben egyebet följegyezve, mint azt, hogy az ott vert apró pénz tartalmával nem voltak megelégedve.

1628. január 16-án kérdést intézett e miatt Eszterházy nádor a főkamagrófhhoz, hogy jelentse fel neki, ki rendelte el, hogy a körmöczi aprópénz rosszabb legyen, mint eddig volt? Ő a budai basát is megkereste már, és kérte, hogy a körmöczi aprópénzt a törökök is elfogadják, de a basa azt válaszolta, hogy ezt csak akkor teheti, ha 15 körmöczi denárban annyi ezüst lesz, a mennyi 10 török asperban van. Egy néhány aspert át is küldött, és azokat megküldi a főkamagrófnak, hogy az ezüsttartalomra megvizsgálta. Ezenkívül a felől is felvilágosítást kért a nádor, hogy mi az értéke

¹ Régi bejárási jegyzőkönyv a körmöczi paróchián.

a lengyel garasoknak? hogy azt közhirré tétethesse, és a népet minden károsodástól megóvhassa.¹

Többet találunk följegyezve a *rézművekről*.

1629. április 6-án megparancsolta a király Rossegg István beszterczebányai praefectusnak, hogy a rézművek körül fekvő erdők terményeiből senkinek se árusítson el valamit, mert azok csak a rézművek számára használandók; továbbá meghagyta, hogy a rézedényeket mázsánkint 30 rajnai forinton alól el ne adja.²

1629-ből meg vannak a szakmánykönyvek; a szakmány minden negyed évben vétetett át nagy ünnepélyességgel és az egész tiszti kar jelenlétében. Az I. évnegyedi szakmány átvételénél jelen voltak: Sockh János administrator, Moszlechner István pénztárnok, és Schwarcz Konrád János könyvivő Beszterczebányán, Winkelmüller János körmöczi bányamester, Vischer János beszterczebányai gondnoksegéd, Tschesy Sebestyén beszterczebányai bányabíró, Schappellmann János úrvölgyi bányamester, Hofer Dániel esküdt kémleszt, Wachot Boldizsár vashámorfelügyelő, Kbain György úrvölgyi bányamestersegéd, Grauleitner Christian bányairnok, Faschang Simon, Terwalgha György, Puch György, Schmidt Farkas, Maurer János, Prafda Bálint úrvölgyi bányatügyelők, Stembl Gergely választó-ügyelő, Albrecht Mátyás szertári irnok, Proy Jakab kémleszt, és Grauleitner Zachariás éreztári irnok.

A munkahelyek és munkások számát az egyes szinteken mutatja a következő táblázat:

	I.		II.		III.		IV.	
	é v n e g y e d b e n							
	munkahely	munkás	munkahely	munkás	munkahely	munkás	munkahely	munkás
	s z á m a							
Obergesteng	17	25	14	23	12	19	10	19
Sayetzenfeld	7	14	11	19	10	17	10	16
Giengersfeld	5	5	8	9	7	8	8	8
Silsenfeld	10	11	8	12	9	14	7	11
Mallaschacht	12	23	12	23	10	25	12	32

Fejtésnél:

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XCV.

² Schmidt F. id. m. IV. 480. l.

	I.		II.		III.		IV.	
	é v n e g y e d b e n							
	munkahely	munkás	munkahely	munkás	munkahely	munkás	munkahely	munkás
	s z á m a							
Costialligenfeld	4	7	11	18	5	10	4	6
Kupetzenfeld	4	6	5	7	6	9	6	7
Cammerfeld	16	31	17	35	14	30	17	28
Neu-Tag-Erbstolln és Gläsur- stolln	23	42	27	43	25	46	24	45
Összesen a fejtésnél	98	164	113	189	98	178	98	172
A feltárásnál	14	42	14	43	13	41	14	45
Összesen	112	206	127	232	111	219	112	217

A szállítási viszonyokat előtűnteti a következő táblázat:

					Munkahelyek száma			
					I.	II.	III.	IV.
					évnegyedben			
Olyan munkahely,								
hol takarító fiú nem szükséges, volt ..					25	32	25	38
" 1—5 takarító fiú " " ..					7	9	4	9
" 6—10 " " " " ..					24	25	21	17
" 11—15 " " " " ..					20	21	19	15
" 16—20 " " " " ..					10	11	9	6
" 21—30 " " " " ..					10	14	12	7
" 31—40 " " " " ..					1	—	1	—
" 41—50 " " " " ..					1	3	3	2
" 51—60 " " " " ..					—	1	4	4

Kitetszik e kimutatásból, hogy tíz év óta nem javultak Úrvölgyön a szállítási viszonyok.

A személyzet összes létszáma is meg van ez évből a bérekkel és a termelt érczek mennyiségével együtt, és a következő táblázatból kivethető:

É v n e g y e d				
	I.	II.	III.	IV.
Vájár	206	232	219	217
Ácsmester	56	51	49	56
Ácssegéd	56	46	57	55
Csillér	134	137	129	158
Takarító fiúk ...	120	110	101	108
Buktató	26	27	26	25
Csatló	30	31	33	33
Fékező	12	13	9	11
Ércválogató ...	13	15	12	11
Kaparó	8	8	9	8
Favontató	10	8	10	12
Csatornatisztító .	9	8	8	8
Favágó	7	8	8	9
Kovács	10	9	8	8
Összesen...	697	703	678	719
Az összes bérke- reset	13,372·54	8,886·62	11,212·56	12,187·53 $\frac{1}{2}$
Levonva az anya- gokat	416·07	303·78	392·46	362·37
Tiszta kereset ..	12,956·47	8,582·84	10,820·10	11,825·16 $\frac{1}{2}$
Termeltetett fe- kete és sárga réz parn.....	6,402	4,180 $\frac{3}{4}$	5,532 $\frac{1}{4}$	6,545 $\frac{1}{4}$

Összesen tehát 22,660 parn ércz termeltetett á 2·3 mázsa = 52,118 mázsa, s feltéve, hogy az érczek 15 fontosak valának, az évi réztermelés 7—8 ezer mázsát tehetett.¹

Az érczek azonban valószínűleg szegényebbek valának, mert egy jelentésben, melyet Rosegg János István, Moszlechner István, Schwartz János Konrád, és Höflinger Ehrenreich 1629. augusztus 4-én beadtak, az mondatik, hogy mióta az utolsó rézeladási szerződés lejárt, csak kevés rezet lehet eladni a helyben jelentkező vevőknek, és sokszor a legnagyobb pénzhiánnyal kell küzdeni; sokszor fél év alatt sem folyik be semmi a pénztárba, és ennek következtében fa, szén és minden egyéb anyag egészen elfogyott; legalább 1000 mázsával több rezet lehetne termelni évenként, ha mindig rendesen meg volna a szükséges pénz. Most is a bányánál és kohónál 1500 parn ércz van készletben, és minthogy 100 parnból lesz

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

55 mázsa friss kény, és ebből 3 mázsa ad egy mázsa szín-rezet, az említett érczekben 2750 mázsa réz fekszik.¹

Az említett tiszték eme számadásában azonban egy nagy hiba van, mert $\frac{55 \times 15}{3} = 275$ mázsa, tehát nem 2750 mázsa,

és ebből számítva vissza az ércz tartalmát, $\frac{275}{1500 \times 2.3} = 8$ font mutatkozik, mint egy mázsa ércztartalma, e szerint az évi réztermelés csak 4169 mázsára mehetett.

Libetbányáról is találunk ez évben némi híreket.

1629. július 11-én bejárták a besztercebányai praefectus rendeletére Tschöszy Sebestyén besztercebányai bányabíró, Schmied Farkas, és Maurer János úrvölgyi bányaugyelők a *libetbányai* bányákat, és jelentik, hogy:

Zohlweintárnában dolgozik a fejtésen 10 vājár, ezek közül két munkahelyen tüzzel dolgoznak, az ércz sárga-ércz egy ujjnyi vastagságtól egy kalapács vastagságig, egy helyen $\frac{1}{4}$ öl vastag; a szállításhoz 37 fiú szükséges.

Rattstollen-ban dolgozik a fejtésen 5 vājár, az ércz sárga-ércz, vastagsága 1—3 ujjnyi, a szállításhoz kell 4 takarító fiú.

Az érczjelenkezés tehát meglehetősen, mind e mellett a birtokos Zahlwein fel akarja hagyni a művelést, mert nem tudja pénzzel ellátni. Javasoltatik, hogy másnak adassék hűbérbe, vagy pedig a kincstár adjon reá bizonyos százalék haszon mellett ellátmányt.²

1629. augusztus 4-én jelentik a besztercebányai tisztviselők, hogy a *libetbányai* bányákat régebben a kincstár művelte, de vesztességbe jutván, felhagyta. Mintegy 20 évvel ezelőtt újra művelésbe vette a bányákat Zahlwein György, és jó eredménynyel műveltette haláláig, halála után pedig mostanig, fia, Zahlwein János folytatta a művelést, de utolsó időben nagy pénzszükségbe jutott, s minthogy az ő részes társai is mind szegények, kérte, hogy a réz ára, mely eddig neki 18 frttal fizettetett, fölemeltessék, de kérése nem teljesítettett. A tisztviselők javasolják, hogy a réz Zahlweinnek 20 frttal fizetessék mázsánként, és ő másképen is segítségben részesíttessék.³

Kitetszik ezekből, hogy a rézműveknek ekkor legnagyobb bajuk az volt, hogy nem tudták termésöket értékesíteni. A rezet nem lehetett Besztercebányán eladni, el kellett azt szállítani messzire a kereskedelem központjaira, a mint azt már Thurzó belátta annak idejében, de erre egy ügyes, vagyos kereskedő volt szükséges, arról pedig nem gondoskodtak.

^{1 2 3} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

IV.

A BRENNER-SZÖVETKEZET BUKÁSA.

1630—1640.

I. Sok visszaélés és kihágás.

A most következő 10 év egy igen nevezetes és tanulságos korszaka a selmeczi bányamívelésnek. E korszak első két évében az eredmény oly fényes vala, mint ezelőtt soha, azután pedig rohamosan leszállott a bukásig!

A politikai események 1630. és 1631-ben nem igen háborgatták az alsó-magyarországi bányavidéket. Bethlen halála után Erdélyben özvegye, Katalin fejedelemné uralkodott, mellette Bethlen István volt a kormányzó; azonban Katalin megúnván az uralkodást, 1630. szeptember 28-án leköszönt, és helyébe Rákóczy György választatott meg fejedelemmé Segesvároott.

Rákóczy Ferdinanddal 1631. márczius havában Kassán egyezségre lépett, de a magyar főurak között felbomlott az egyetértés, különösen Eszterházy nádor és Pázmány primás között sok surlódás támadt.

1631. szeptember 7-én Gusztáv Adolf erősen megverte Lipcsénél a Tilly által vezérlett császári hadakat, azután bevette Prágát, és Tillyt Bajorországban ujabban megvervén, ennek halálát okozta, és Münchent is elfoglalta.¹

1630. április 30-án rendelte a király, hogy a főkamara-grófi hivatal minden üzemi és számviteli ügyekben az alsó ausztriai kamarához, a pénzbeli ügyekben pedig az udvari kamarához forduljon, és azoknak alárendelve legyen.²

¹ Horváth Mihály id. m. V. 355—367. l.

² Schmidt F. id. m. IV. 485. l.

Ennek ellenében az 1630-iki 28-ik törvényezikk újolag elrendeli, hogy a bányavárosok ügyei semmi külföldi hatóság alá ne tartozzanak, és a tisztek, ha külföldiek is, csak bel-földi bírák által ítéltessenek el, a külföldi hatóságok ítéletei pedig semmisek.¹

1631. szeptember 20-án rendeli az udvari kamara, hogy a bányászathoz csak katolikusok neveztessenek tiszviselőkké, és a munkások áldozati adományai csak katolikus papoknak adassanak ki; egyszersmind útásítja az alkamaragrófot, hogy tudakolja meg, vajjon igaz-e, hogy Gienger rossz híreket terjeszt a királyi hadseregről?²

1630. január 8-án válasz adatott a nádor kérdésére, hogy mily arányban állanak a török asperék és a körmeői denárok egymáshoz, és kimutattatik, hogy a török asperék átlagosan 13 lat 1 qu. 2 den. ezüstöt tartalmaznak, és 896 darab megy belőlök egy bányavárosi márkára. 100 bányavárosi 15 latos márkából tehát 100.485 darab aspert lehet verni melyeknek magyar értéke à 1½ denár .... 1,507 frt 27½ d. 100 bányavárosi 15 latos márkából azonban veretik, 5 latos finomságú denár csak ..... 1338 frt — d.

értékben tehát az asperék ..... 169 frt 27½ denárral rosszabbak 100 márkában, mint a magyar denárok.³

1630. július 30-án bejegyeztetett a bányabírósi jegyzőkönyvbe a Vichter örökösök bányabirtoka,⁴ a mint az okmányok között levő jegyzékből láthatni, e birtok is, mint általában a bányapolgároké, számra nézve rendkívül terjedelmes vala, de a 45 bányából, melyeknél az örökösök részesek voltak, csak 7 állott művelésben, a többinek csak jogosítványait tartották fenn a kutatási díjakkal.

Egyébíránt a művelésben levő bányák közül is csak éppen *Felsőbiebertárna* dolgozott nagyobb erővel, a mint ez kitetszik egy följegyzésből, melyben felsoroltatnak 1630 október 27-én mind azon bányák munkásai, melyeket a kincstár és a Brennerszövetkezet ez időben műveltetett. E jegyzék szerint a gyermekeken és szivattyúhúzókon kívül *Felsőbiebertárna* 285 embert foglalkoztatott; a többi 27 bányában pedig 177 ember dolgozott, tehát átlagosan csak 6—7 ember egy bányában; 6 zúzóban dolgozott 21 ember, és a három kohóban 44. A munkások összes száma volt 527.⁵

¹ Schmidt F. id. m. IV. 558. l. ² Ugyanott 582. l.

³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt XCIX.

⁴ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt C.

⁵ Ugyanott CI.

Jellemző ez időszakra nézve az a sok kihágás is, mely akkor előfordult; mintha csak vesztöket érezték volna, a jobb termelést, és bővebben folyó jövedelmet csak arra használták, hogy magokat elbódítsák és minden rendről megfejtkezzenek.

A rendetlenség rovására lehet számítani azt a szerencsétlenséget, mely 1630 január 24-én történt. Krámer Mátyás és Kohut bánya-ácsok, midőn reggel kötelen beszállottak a *felsőbiebertárnai fedőaknába*, a kötél alattók elszakadt, és ők az aknába zuhanva szörnyet haltak.¹

Január 28-án panasz tétetett a bányabírónál, hogy a beköltözött német bányászok az utczákon részegen garázdálkodnak, és a mesterlegényekkel verekednek.²

Február 16-án bepanaszoltatott Mattersperger Ruprecht *felsőbiebertárnai* bányautgyelő, hogy egy fél ökörbőrt eldugott, és maga számára akarta felhasználni. Beismerte vétségét, és letétetett hivatalából.³

Ápril 4-én panaszkodott néhány tiroli vájár, hogy nekik nem adnak a tisztek jó munkát, s ennél fogva vissza mentek hazájokba.⁴

Április 20-án Gäffer János és Prunner András tiróli munkások Hodrusra hazafelé menve találkoztak néhány hodrusi bennszülött vájárral, s ezeket karddal megtámadván, annyira összevagdalták, hogy Jarosch Kristóf sebeiben meghalt, a többi 3 pedig sokáig képtelen volt minden munkára. A tettesek 9 hétig voltak bezárva, azután pedig kezességre kibocsáttatván megszöktek, s a kezeseknek kellett a megsérülteket kielégíteni; de erre nem igen voltak hajlandók, és a bányatisztek is pártolták őket, sőt azt is kívánták, hogy a pénz a társ-pénztárból vétessék; de ennek a bányamester Putscher György tántoríthatlanul ellentállott, és megítélt

Jarosch Kristófnak	32	frtot
Stüber Jánosnak	10	"
Tschunderling Tamásnak	15	"
Orawetz Jankónak	5	"
A seborvosnak	35	"
A börtönőrnek	2	"
összesen	99	"

Ebből fizettek :

Gäfferl kezesei	60	frtot
Rainer István	15	"
Prunner kezesei	25	"
összesen	100	frtot

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Ez ügy tárgyalása alkalmával, midőn a tisztek az egész dolgot el akarták simítani, a bányabíró igen felindult, és haragjában beírta a jegyzőkönyvbe: „bald straft man zu viel, bald zu wenig, soll einer jetzt lieber ein Sauhirt sein, als ein Richter!“¹

Április 27-én megintette a bányabíró a *felsőbiebertárnai* munkásokat, hogy egymásközt békében legyenek, és a katolikusok és lutheránosok egymást ne szidják; ércdarabokat magoknál ne tartsanak; és kisebb perlekedéseknél a kramrichter határozatát kövessék.²

1630. augusztus 27-én bepanaszoltatott Printsch Mihály *finsterorti* sáfár, hogy szénáját a munkásokkal kaszáltatta, és házát is ő velők építtette, fizetésüket pedig a bérszámlába beírta. A sáfár azzal menté magát, hogy 1626-ban, midőn a mansfeldiek Hódrucon voltak és raboltak, égettek, ő néhány emberrel a tárnába szorult a karám mellett, s midőn a mansfeldiek elvonultak, onnan kiszabadulván, azonnal a karám megmentéséhez látott, mely másképp leégett volna, a maga saját házát pedig hagyta elégni. Ezért megígérte neki Gienger a principális, hogy felépítteti házát; és ő azt így, ámbár Gienger egyenes tudta nélkül fel is építtette a szövetkezett költségén. 50 frt fizetésére ítéltetett.³

1631. január 12-én Winckelmüller Zsigmond a körmöczi bányamester fia, borozás közben kibívt egy másikat, és ez olyat vágott karddal a nyakára, hogy Winckelmüller azonnal meghalt.⁴

1631. május 26-án tűz ütött ki a kamaraudvarban a válatóműhelyben, és a válatóműhely egészen leégett; a többi épületeket megmentették. Nagy gyanú volt a szénfuvarosokra, hogy a szénnel hozták be a tüzet, de ezek mindnyájan azt állították, hogy régen kioltott szenet szállítottak aznap.⁵

Június 21-én Piermüller Erzsébet, másképp Schmelzerin, egy darab érczet akart kosarában haza vinni, de rajta kapták, kérdőre vonták, és azt vallotta, hogy az érczet a hányón lelte, és az általa szemelt többi ércz közé akarta tenni. Mivel gyanú volt rá, hogy nem mond igazat, bezáratott a várban az alsó Himmelreichba, de ott 28-án reggel öngyilkosságot követett el, és felakasztva, halva találták.⁶

1631. november 16-án egy Plang nevű vájár és Ruep nevű szénmérő Hódru felé haza menvén, részegen összevesztek, és Plang a szénmérőt kardjával keresztülszúrta, úgy, hogy az harmad napra meghalt. A bíróság a gyilkost példásan

akarta megbüntetni, de az urak kérelmére életének megkegyelmezett.¹

1631. szeptember 10-én 15 frtnyi büntetésre ítéltettek el Prugger Mátyás és Jarosch István *felsőbiebertárnai* bányatügyelők, mert rájuk bizonyult, hogy a szivattyú sok béreiből a fizetés után náluk maradt összegeket nem adták át a sáfárnak, hanem magoknak tartották.²

Szeptember 27-én Tschsch Mihály *felsőbiebertárnai* választó tügyelőt büntetésül bezárták, mert reabizonyult, hogy a házhoz építeni való fát vitetett, és azt a bánya költségére számította.³

Az itt felsorolt esetek világosan tanúsítják, hogy milyen nagy mértékű romlottság uralkodott nem csak a munkások, hanem a tisztviselők körében is; Putscher, a bányabíró derék ember lehetett, hanem nem bírt elegendő eréllyel, hogy a többieket rendben tartsa. Abból gyanítom, hogy ő jobb és ügyesebb volt a többi tiszteknél, mert az alább következő jelentések az 1630. február 18-án tartott főbejárásokról, valójában sok jó és helyes tanácsot tartalmaznak, melyeknek ideje korán való foganatosítása sokkal jobb irányba terelhetné volna a selmeczi bányamívelést, de e jó tanácsokat a bányabíró ismételt figyelmeztetése és sürgetése dacára sem követte senki, és így valószínű, hogy az üzemet közvetlenül vezető tisztviselők gondatlansága és romlottsága volt az oka nemcsak az üzem elhanyagolásának, hanem a személyzet általános fegyelmetlenségének is.

2. Az utolsó áldás Felsőbiebertárnán.

1630. február 18-án bejárták *Felsőbiebertárnát*: Putscher György bányamester, Jacobi Máté bányaesküdt, Wenger Mihály királyi pénztárnok, Scholz György királyi könyvvivő, Köbl Mátás brenneri gondnok, Thaller Bálint és Winkler Herman királyi bányatisztek, és Weindl Gáspár brenneri bányatiszt, és következő jelentést tettek:

1. Érczfejtés.

A *kothige Stollwand* szintjén, mely a *Bieberaltárna* felett 18 öllel fekszik, dolgozik 3 csapatban 11 ember.

A *vízkerék helye* mellett dolgozik 12 ember.

A *mély nyilámon* dolgozik 8 ember. Ez a nyílás csak 12 öllel fekszik mélyebben, mint az *altárna*, és e szintről a felszíni rudas vízemelőgép emeli a vizeket az *altárnára*. De

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

mivel a fejtés még e szint alá is terjed, onnan kézzel emel-
tetik a viz, a mi hetenkint 55 frt költséget okoz.

Az *ellenlejtes éren* dolgozik a *mély nyílám* alatt és felett
52 ember.

Tehát fejtésen dolgozik összesen 83 vājār. Az ércz meg-
lehető, de a fejtések nagy része már csak maradvány.

2. Föltárás.

A *kothige Stollwand* szintjén feltáratik a telér dél felé
érezesen, ezen kívül van egy fekükeresztelés és a *dánielvágati*
műveletek felett az *ellenlejtes teléren* egy vājātvég a *Zipser*
Örter felé. Mindezeknek folytatása javasoltatik.

A *vízkerék helye* már annyira ki van tágitva, hogy a
kerék beépítését megkezdeni lehet, csak 8 vājār dolgozik
még a csapok fekhelyeinél. Remélhető, hogy a kerék kará-
csonig kész lesz.

A *felső tárna* szintjén munkában van a vājātvég, mely
az *altárna* szájától már 1516 ölnyire áll, és a *Biebertelér* után
észak felé hajtatik. Folytatása javasoltatik.

Az *altárna* szintjén hajtatik a *györgyaknai fekvővágat* a
siebingrubeni telér felé; e vágattal egy *ellenlejtes ér* vágatott
át, melyen 1—4 latos érczek vannak; mivel valószínű, hogy
az igazi telér már nem messzire van, javasoltatik a kereszt-
vágat folytatása.

Ugyan e szinten feltáratik dél felé a *dánielvágati ér*, hogy
vele az alsó fejtési művelésnek levegőt adni lehessen.

A *legmélyebb szinten* a szivattyúk mögött feltáratik a
fedüér északi irányban *Weidenakna* felé; a vājātvég jó alakú,
de nem érczes.

Ugyan e szinten hajtatik egy vājātvég a szivattyúktól
dél felé az *ellenlejtes éren*, hogy az évésekkel lyukaszszon;
még csak 4 öl kivágandó.

Az *ellenlejtes éren* levő évésben az előbb említett vājā-
vég ellenébe egy másik hajtatik, hogy a lyukasztás mielőbb
megtörténhessen. Ezenkívül itt még egy másik vājātvég haj-
tatik meddő közön keresztül, légvezetés végett.

Légnyílám az ellenlejtes éren. E szinten hajtatik egy
fedüvágat, és az *ellenlejtes ér* dél felé egy vājātvéggel feltá-
ratik, de eddig meddő.

Nándorakna, mely 1624. június 17-én kezdetett, folyto-
nosan mélyítették, és igen jó reményű vállalat.

E feltárási műveleteken összesen 62 vājār dolgozik.

3. Javaslatok.

A *legmélyebb szinten.* *Weidenaknától* indulva egy *fedü-*
vágattal fel kellene keresni a *fedüeret*, és feltárni; egy fekü-
vágattal pedig a *feküeret*.

Az *altárna szintjén*. Mivel azon érezes ér, mely Galleison *Andrástárnájában* átvágatott, a *Kórháztelér* fedtájában van, czélszerű lenne azt fölvétetni, és meghatározni, hogy az *altárna* szintjén hol keresendő; és ha a pénz és embererő engedik, föl is kellene keresni, mert valószínű, hogy e mélyebb szinten érezesebb lesz.

Mivel továbbá a *kórházteléren*, mely a 407-ik ölben vágatott át, a régiék gazdag érzeket termeltek, czélszerű volna az észak felé menő vágatot kitakarítani, és a telért tovább feltárni. Hasonlóképen tanácsos volna a *kórháztelért* e szinten dél felé is kitakaríttatni és feltárni.

A *kórháztelértől* a 117-ik ölben átvágta az *altárna* az *Althandlertelért*, mely itt ellenlejtés; mivel a régieknek ezen az éren jó fejtéseik voltak, és a maradványok most is 5—8 latos érzeket mutatnak, czélszerű volna e vágatokat kitakaríttatni, és az eret tovább feltárni.

E telértől tovább a fekübe 52 ölre átvágta az *altárna* a *wolfaknai* vagy *Valentinuseret*, mely észak felé csak 8 ölnyre táratott fel; jó lenne ezt az eret tovább megvizsgáltatni.

Ezen az éren dél felé a régiék hosszú vágatot hajtottak a *Wolfakna* alá, és tovább Siglisberg felé 400 ölnyre; e vágat, mely a régiék által *Ainigkeiter Erbstolln* név alatt műveltetett, már be van omolva, de ismeretes, hogy ott még érzek maradtak; minthogy azonban a *biebertárnai telér* a *Valentinus-értől* csak 118 ölnyre van, és dél felé a *rothapfelbaumer Liegendschlag*-ból még igen kevésé vizsgáltatott meg, javasoltatik, hogy a *Biebertelér* Siglisberg felé feltárassék.

A *Biebertelér* előtt $14\frac{1}{2}$ öllel átvágatott az altárnával a *Kreutzschachtergang*, mely valószínűleg azonos a *dánielvági* érrel; czélszerű lenne ezt az eret is megvizsgáltatni.

A *rothapfelbaumer Liegendschlag*, mely már 88 öl hosszú, szünetel egy idő óta, de mivel ez egy főkeresztvágat, javasoltatik továbbhajtása. Régebben azt vélték, hogy e fekvővágattal átvágják a *Rosenstraucher* telért, mely a felső szinteken gazdag ékesérzket adott; e remény most már igen gyenge, hanem valószínű, hogy a keresztvágattal más fektürek fognak eléretetni.

A *kreutzschachter* értől észak felé részint keresztezve, részint a telér után a 186-ik ölben volt régebben a lörejeű vízemelőgép. A lovakat ökörbőrbe varrva eresztették le az aknákon, és folyvást bent tartották a bányában. Ezen a helyen igen jó érzek voltak, melyek után a fejtés jó mélyre lehadt. Ezek az évések az újabb időig telve voltak vízzel, most azonban, mivel a fejtés a *dánielvági* ereken már 36 ölnyi mélységre lehatolt, leapadtak itt is a vizek, és javasoltatik a

régi evések újra megnyitása, és azon ellenlejtés ér megvizsgálata, mely az érzet a mélységben elvágta volna, de valószínűen csak elvetette.

E régi evésektől 33 öllel tovább észak felé van a *wasserschachti fedüvágat*, melynek 16-ik ölében egy telér vágatott át; ezen érzetek is jelenkeznek fészkenként, és javasoltatik, hogy bővebben megvizsgáltassék.

E fedüvágatba a *Biebertelértől* a 10-ik ölben fog lejönni *Wasserschacht*, mely a felszínről kemény kőzetben már 104 ölnyre lemélyítettett, és feneke még 15 ölnyre áll az altárna felett. Javasoltatik az átlukasztás.

Javasoltatik a *wasserschachti fedüvágat* folytatása is, mert nem bizonyos, hogy átvágta-e már a *dánielvágati* telért.

E fedüvágattól 10 öllel tovább észak felé van egy emelke, mely a 4 öllel magasabban fekvő *felső tárnára* vezet; e *felső tárna* szintjén is van egy fedüvágat, mely 28 öl hosszú, és a *Zipserorti* telérhez vezet, melyen régebben jó fejtések voltak. Javasoltatik ez emelke kitakaríttatása, a régi evés megnyitása, és a *zipserorti* telér északi vágatvégének a *Dánielvágat* felé továbbfolytatása.

A *wasserschachti fedüvágat* mellett nem messzire van egy régi vízkerékszoba, mely fölér 4 ölnyre a *felső tárna* szintjéig, és e szinten van belőle egy *feküvágat* hajtva jó messzire, s e *feküvágattal* egy telér is megüttetett, melyben Thailler András öreg bányász jelentése szerint jó érzetek voltak. ámbár szórványosan. Javasoltatik, hogy e vágat is újra megnyittassék.

Van továbbá az *altárna* szintjén a *szivattyúk mögött egy fedüvágat*, mely a fedüértől, a hol most az érzet termeltetik, már 30 ölnél tovább hatolt, és egy másik fedüeret is elért; ez ugyan meddő, de mivel vastag és lágy, javasoltatik megvizsgálata.

A *wasserschachti fedüvágattól* a 194-ik ölben észak felé van a *Jánosfedüvágat*, mely 36 öl hosszú és már régóta szünetel; ezzel egy ellenlejtés eret is átvágtak, melyen érzetnyomok voltak; mivel most már ismeretes, hogy az ellenlejtés eret a teléreket elvetik, szükséges lenne ezután az ellenlejtés eret után menni, és az elvetett telért kinyomozni, ezenkívül pedig a keresztvágat vágatvégét is a többi fedüterek fölkeresése végett folytatni.

Végre javasoltatik, hogy a *Györgyfeüvágatban* átvágott eret, melyen érzetnyomok is mutatkoznak, minél előbb megvizsgálják és feltárják.

A *felső tárna* szintjén hajtattott egy emelke a *légtárna* felé, mely már be van omolva, de mivel ismeretes, hogy ott

még érczek maradtak, és az emelke már néhány év óta szünetel, javasoltatik, hogy az folytattassék.

Az új nyílám szintjén czélszerű lesz a keresztértől a telért dél és észak felé feltárni.

A felső tárna felett 10 öllel van a *weidenaknai fedüvágat*, ennek 14-ik ölében egy jó alakú telér vágatot át, melyen érczfészkek is voltak. E telér feltárása észak felé most szünetel, javasoltatik folytatása.

4. Vízemelés.

A vizeket most a *Hangendschacht*-ban részint a rudas vízemelőgéppel, részint lóerővel emelik az *altárna* szintjére. De czélszerű lenne azokat még 11 öllel magasabbra emelni, hogy azután a bányában építendő vízkerekre működhesse nek, és így a lóerejű vízemelőt egészen nélkülözni lehessen. Ezt az által lehetne elérni, hogy a fölszínen még egy új vízkerek és rudazat építtetnék. Javasoltatik e terv megfontolása.

A víz a bányában építendő vízkerekre a következő úton vezetetik :

A *Schmittenrinntárna* szájánál be 71 ölnyire a *Biebertelérig*, innen a telér után délfelé 58 $\frac{1}{2}$ ölnyire egy aknáig, mely a fölszínről a *felsőtárna* szintjéig 54 öl mély. A tárna-szájtól ez aknáig a víz 3 csőben vezetetik, az aknában 27 ölre lebocsáttatik a *felsőtárna* szintjére, és innen ismét három csőben vezetetik a *Bieberteléren* dél felé 439 $\frac{1}{2}$ ölnyire a kerék-szobáig.

Felsbieöbertárnai részesek voltak ekkor:

A kincstár	36	kukus-szal,
Brennerszövetkezet	72 $\frac{1}{3}$	"
Vichter János örökösei	8 $\frac{1}{3}$	"
Frisowitz János örökösei	6	"
Wenger János	3	"
Khern Anna	2	"
Muer Fülöp	1 $\frac{6}{6}$	"
Lanser Lénárd	1 $\frac{1}{12}$	"
Wosinger János	1 $\frac{1}{12}$	" ¹

E jelentés igen érdekes, nem csak azért, mert terjedelmesen ismerteti az akkori művelést, melylyel sikertült évenként közel 40,000 márka ezüstöt termelni, hanem mert a jelentésben tett javaslatok mind igen czélszerűek, és azt tanúsítják, hogy azokat egy jó, értelmes bányász szerkesztette, ki már ekkor belátta, hogy a bánya fényes állapota nem fog sokáig tartani, és mulhatatlanul szükséges új fejtési közök feltárása. A javaslatokban csak azt lehetne kifogásolni, hogy szerkesz-

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

tője nem érezte még a vízveszély közeledését, s ezért nem fektetett nagyobb súlyt az aknák lejjebb mélyítésére, és a *Szentháromság* vagy *kornbergi altárna* gyorsabb hajtására. Egészen téves a javaslat, hogy a vizeket 11 öllel magasabbra kellene emelni, és a fölemelt vízzel a bányában vízkerekeket hajtani; de e tévedés megbocsátható, az akkori hiányos gépészeti ismeretek mellett.

Hogy e jelentést és javaslatokat az akkori bányabíró Putscher György szerkesztette, ezt abból is gyanítom, mert 1630. július 5-én Putscher György bejárván *Felsőbiebertárnát*, és tapasztalván, hogy a reményvágatok és feltárások nagyobb részt szünetelnek, megintette a részeseket, hogy most, midőn a termelés meglehetősen, gondoskodjanak a feltárásokról, és inkább hagyjanak fel egy-két szivattyút a mélységben; a víz-emelő kerék úgy is nem sokára el fog készülni.¹

Az üzemvezető urak azonban telhetetlen kapzsiságukban csak a mai termelés nagyobbítását tartották mindig szem előtt, és nem gondoskodván a holnapi napról, nem hajlottak a jó tanácsra. Az igaz, hogy a termelés az érczek gazdagsága és bősége következtében oly gyorsan és oly magasra emelkedett, hogy e jó eredmény okozta öröm és mámor józanabb főket is elkábíthatott volna, mint a milyenek akkor *Felsőbiebertárna* sorsát intézték; ily sikeres eredmény mellett könnyen elhangozhatott minden előre látó aggodalom.

1630. január 16-án bejárás tartatott *Felsőbiebertárnán*, hogy megvizsgálják, vajjon a lőerejű vagy pedig a rudas vízemelőgép emel-e több vizet? És úgy találtatott, hogy a rudas emelőgép $\frac{2}{3}$ részt, a lőerejű gép pedig $\frac{1}{3}$ részt húz, és ennél 6 ló alkalmaztatása elegendő. Mivel a fenyőfarudazat sokszor törik, javasoltatott bikkfarudak alkalmaztatása. Végre elhatározatott, hogy a szivattyú-örök megeskettessenek.²

1630. márczius 4-én a bányabíró következőképen határozta meg a kovácmunka-bérekét:

Egy fúró aczéložása és élesítéseért	16	denár.
„ „ forrasztásáért	4	„
„ „ vastagításáért és élesítéséért	3	„
„ „ élesítéséért	2	„
„ „ aczéložásáért és megtoldásáért	35	„
„ új kézikalapácsért	35	„
„ régi aczéložásáért	25	„
„ csákányért	35	„
„ kapáért	45	„
„ új bányaéért	7—8	„ ³

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1630. május 13-án megalkudtak Legler Péter gépészmesterrel a felállítandó új rudas vizemelőgép felépítésére nézve 2400 forintban; a vízkerék *Andrástárna* alatt volt felállítandó, 5 $\frac{1}{2}$ öl átmérővel, és kötelezte magát Legler, hogy e gép segítségével a vizeket az áltárna szintjére emeli, és a löerejű szivattyúkat fölőselegessé teszi.¹

1630. június 10-én panaszkodtak a vájárok az élelmi szerek drágasága miatt, egy viertl gabona 6—7 tallér, és hogy az aprópénzt senki sem akarja elfogadni, csak tallérokat akarnak.²

1631. szeptember 26-án megtekintették a kincstári és brenneri tisztek a bányában épített vízkereket, melyet Legler Péter végre elkészített. A kerék jól működött, csak hogy kevés volt a hajtóvíze s ennek következtében lassan járt; egy óra alatt csak 156 emelést tett.³

3. A Brennerszövetkezet kisebb vállalatai 1630—1631-ben.

1630. február 18-án bejáratott és leiratott a *mátyástárnai* bánya is, és följegyeztetett, hogy *Mátyástárnán* most ércz nem termeltetik.

A tárnaszájtól a 40-ik ölben levő ér feltáratik észak felé, a vajatvég már 29 ölre haladt, helyenkint ércznyomok találhatók.

Ettől az értől tovább a 90-ik ölben van az *első mátyástárnai telér*, a melyen még nem régen sok ércz fejtetett; e telér még régi időkben feltáratott 118 ölnyire észak felé, és a 99-ik ölben hozzácsatlakozott a *hátsó mátyástárnai telér* is, és ettől 6 ölre még egy *fedüér* is megüttetett egy keresztvágattal, mely fedüéren a főte felett ércz volt. A *fedüér* meredek, a *hátsó tetér* pedig lapos, így tehát a talp alatt össze fognak jönni, s remélhető, hogy ott szép érczfészlek leend. Javasoltatik a megkezdett ereszke folytatása, valamint a vajatvég folytatása is.

A *mátyástárnai telértől* 87 ölnyire van a *gräfi telér*, mely a legrégibb időktől egész az újabb időkig művelésben állott, és sok érczet adott. A mélyművelés a *Dornsinken*-ben csak rövid ideig tartott, ér az ércz lefelé is kivágódott, azonban a vízemelés és szállítás nehézségei miatt nem vizsgálathatott meg eléggé. Mivel *Új-Biebertárnán* egy vágat hajtatik erre felé, tanácsolják, hogy az arra menő beomlott vágat megújíttassék, és *Új-Biebertárnával* lyukasztassék.

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Részesek voltak ekkor :

A kincstár	38	kukus-szal.	
Brennerszövetkezet	70 $\frac{1}{3}$	"	
Vichterörökösök	8 $\frac{1}{3}$	"	
Frisowitz János örökösei	6	"	
Wenger János	3	"	
Khern Anna	2	"	
Muner Fülöp	$\frac{1}{6}$	"	
Lanser Lénárd	$\frac{1}{12}$	"	
Wosinger János	$\frac{1}{12}$	"	1

A Brennerszövetkezet hodrusi fővállalatáról, *Finsterort*-ról, azt mondja az 1630. február 18-án kelt főbejárási jelentés, hogy ez a legterjedelmesebb és legmélyebb bánya Hodruson.

Az *alsótárna* 7—8 óra irányban nyugat felé a 72-ik ölben éri el a telért, e ponttól a teléren a 9-ik ölben észak felé van egy 13 öl mély ereszke, melyben 8 vájár dolgozik egy fekülacon; a telér $\frac{1}{2}$ öl vastag, és érez is van benne, de kevés és szegény. A telér után tovább 35 öllel van egy másik ereszke 25 öl mély, ebből zúzó érczeket termeltek, de nyáron át nem ég benne a lámpa. Mivel a fenékén még érez van, javasoltatik, hogy télen, midőn jobb a levegő, ismét munkába vétessék.

Ettől az ereszkétől északra 25 ölnyire van a *Schwabenschacht*, ez akna mellett van egy régi ereszke, melynek mélysége és minősége ismeretlen, bele menni nem lehet a rossz levegő miatt; egyébiránt sok víz folyik bele a tárnából, és nem tudni, hogy hova folyik belőle? Valószínű, hogy valamely hasadékon a *brennertárnai* művelésekbe szivárog, s ezért javasoltatik, hogy a víz felfogattassék és 60 ölnyire a középső ereszkéhez vezetessék, melyen át, ha a *középpjárattal* lyukasztva leend, lefolyhat.

E tárna felett 25 öllel magasabban van az *Oberfinsterort*, mely 25 ölre a vajatvégig le van fejtve. A vajatvég egy völgy fenék alatt áll, és most vasas, rossz alakú, de remélhető, hogy ha folytattatnék az emelkedő hegy alá, megjavúlna.

Ama fentebb említett ereszkénél, melyben 8 vájár dolgozik, van az *alsótárna* szintjén 7—8 óra irányban egy nyugati *feküvágat*, mely már 80 öl hosszú a *krebsgrundi* telér felé, és ettől nem lehet messzire, mert már hallják egymást dolgozni. Javasoltatik e vágat folytatása, mely mind a két bányának jó levegőt és közlekedést fog szerezni.

A palló-keresztől lefelé a *finsterorti* teléren van az úgy-

¹ Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv.

nevezett *Kleinhau*, melyben 5. vājār dolgozik, de igen kevés jó érczet termel.

A *Kleinhau* alatt van a *középjárat*, melyen a 12-ik ölben van a *Christófavágná*hoz vezető 22 öl hosszú fedűvágat. Az akna a felszíntől idáig 57 öl függélyesen, és tovább még $14\frac{1}{2}$ ölre van függélyesen lemélyítve; a 9-ik ölben van egy $8\frac{1}{2}$ öl hosszú *fekűvágat*, melylyel a *finsterorti* telér megüttetett, de csak kevésbé tárattott fel. E *fekűvágaton* alul $5\frac{1}{2}$ ölre van az akna feneke, mely a víz bősége, és a levegő hiánya miatt nem folytattatik, és így is maradhat addig, míg a *legmélyebb szinten* a *Christófvágat* 18 öllel mélyebben alája nem jön, és a vizet le nem csapolja.

Középjáraton a *Christófvágattól* északra folytattatik a telér feltárása a felsőbb ereszkék alá, és a vájátvégnél már 52 ölnyire haladott; tovább folytatása a fejtés, légvezetés, és szállítás érdekében javasoltatik.

Középjárat alatt 48 ölnyire van az *altárna*; a lejáró ereszkétől észak felé a telér után 30 ölnyire van a *kristófnai* *fekűvágat*. Itten elhagyták a *fekütelért*, és a fedűbe mentek, melyből azután ismét egy *fekűvágat*ot kezdettek; javasoltatik, hogy e *fekűvágat*, melylyel a *fekütelér* nem sokára el fog éretni, *Christófnakna* alá hajtassék, hogy annak vizét levezesse, és az *altárna* továbbhajtásához szükséges levegőt megszerezze.

E keresztvágattól visszafelé az *altárna* szintjén $71\frac{1}{2}$ ölnyire a telér után menve találjuk a másik keresztvágatot, mely 7—8 óra irányban nyugat felé már 12 ölnyire van kivágva. Mivel e vágattal a *krebsgrundi* műveletek, melyekben ércz termeltetett, 20 öllel fognak alámélyítettetni, és más fedűerek is találtathatnak, javasoltatik folytatása.

E keresztvágatnál átvágatott a *finsterorti* telér, a tárna itt kelet felé keresztbe fordul, és $19\frac{1}{2}$ ölben egy *fedütelért* ér el, mely után 93 öl van kivágva egy másik keresztvágatig, melynél a tárna ismét a fedűbe fordul és az 59-ik ölben ismét egy *fedüeret*, a *Thonreiser*telért éri el. E telér után a *Leuthaus* mellett levő *határaknáig* (Marcktschacht) $123\frac{1}{2}$ öl van kivágva, mely aknának mélysége 26 öl: fentartatik légvezetés és szállítás végett. Ez aknától a vágat még tovább megy észak felé, de be van omolva, csak újabb időben takarított ki a vágat 25 ölnyire.

Azt mondják, hogy régebbi időkben a *Thonreiser*telértől egy *fedűvágat* indított meg, melylyel a Hodrus és Selmeez között levő teléreket mind át lehetne vágni és megvizsgálni; ámbár e vágatnak igen hosszúnak kellene lenni, s annak eredményét mi meg nem érthetnők, mindazonáltal javasoltatik,

hogy e *fedővágat* fölkerestessék, kitakaríttassék és Selmecz felé — mint egy *főaltárna* — folytattassék.

A pallókeresztől, melynél a *Thonreiser* telér eléretett, dél felé a 201-ik ölben van a *légakna*, mely *Brennertárna* felett nyílik, és $26\frac{1}{2}$ öl mély; ettől $163\frac{1}{2}$ ölnyre van a *Brennertárna* alatt levő *légakna*, melynek mélysége 11 öl; ettől 58 ölnyre van a kincstári zúzó mellett levő $7\frac{1}{2}$ öl mély *légakna*, melytől 78 ölnyre van az első *légakna*: a *Petriggen* aknája, ez is $7\frac{1}{2}$ öl mély, és ettől a tárnaszájig 214 öl hosszú a tárna.

E tárna tehát, mely a hagyomány szerint 1494-ben kezdetett, a tárnaszájtól *Christófaknádig* 984 öl hosszú.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár	$\frac{3}{16}$, $\frac{3}{64}$	részszel
Brennerszövetkezet	$\frac{7}{16}$ és $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{32}$	részből
Vichter örökösök	$\frac{2}{16}$, $\frac{1}{64}$, és $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{32}$	"
Frisowitz örökösök	$\frac{1}{16}$	részszel
Khern örökösök	$\frac{1}{16}$	"
Wenger János	$\frac{1}{32}$	" 1

E jelentésből is látszik, hogy volt a bejárók közt egy helyes ítélő képességgel bíró gondos, és ügyes bányász, valószínűleg Putscher György bányamester, ki akkor pendítette meg legelőször annak az altárnának a tervét, mely 100 évvel későbbben *Ferenczesászár-altárna* név alatt végrehajtatott, és a selmeczi bányáknak megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. De 1630-ban nem volt senki, a ki e vállalat hasznosságát belátni képes lett volna.

A Brennerszövetkezet többi vállalatai közül megemlítetik az 1630. február 18-iki főbejárás alkalmával, hogy *Lindenstolln* Siglisberg alatt egy kovandos éren 46 ölnyre van hajtva dél felé, és a vajatvégtől most 5 óra irányban nyugat felé hajtatik.²

A *Hilfgottes* bánya, mely régente Fradell Pál családjáé volt, már régóta szünetel. Ujabb időben Pistorius kérte fel, de ő sem művelteti. Erről a bányáról azt mondja egy Dobos nevű öreg vājár, hogy abban van egy ereszke, melyben az ércz $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$ kalapács vastagságú, és 20 latot tartalmaz. 1630. márczius 7-én megvett a bányából a Brennerszövetkezet $\frac{10}{16}$ részt, és fizetett $\frac{1}{16}$ részért 85 frtot, s megígérte, hogy ha áldás leend, még 50 aranyat fog rá fizetni.³

Hodruson a *középtárna* vagy *Neuradtschacht* hosszú ideig szünetelt, a Brennerszövetkezetnek $\frac{7}{16}$, $\frac{1}{32}$ és $\frac{1}{64}$ része van benne, most két vājár dolgozik a bányában. Az 54-ik ölben eléri a tárna a *radtschacht*i vagy *Allerheiligen* telért, melyen a régi időkben a *radtschacht*i, *allerheiligentárnai*, és *busenlochi*

társulatok nagy evéseket vágtak ki; ezekben az evésekben még most is vannak ércmaradványok, és nagy mennyiségű zúzóércz. Miután a régi hányókról a jó minőségű zúzóércz már nagyobb részt feldozgoztatott, javasoltatik, hogy a szállítás könnyítése végett úgy, mint Kőrmöczőn szokás, egy Riesentárna hajtassék a telérig, és a bent levő zúzóérczek értékesíttessenek.¹

A Brennerszövetkezet vállalatai közül megemlíttetik továbbá az 1630. február 18-án kelt főbejárasi jelentésben *Jerubintárna* a régi vár mögött; e tárna az *oxenkopfi*, *biebertárnai*, és *móri* telérekre hajtattott 7—8 óra irányban nyugat felé, és a vajatvéig már 113 öl hosszú; 62 $\frac{1}{2}$ ölben egy eret vágott át, mely nem vizsgáltatott meg; 22 öllel tovább egy másik eret vágott át, mely hasonlóképen nincs feltárva; javasoltatik mind a két ér megvizsgáltatása. A vajatvég előtt fog jönni a *Bieber-fedütelér*, mely az *oxenkopfi* telérnek tartatik, és azután fogják a *biebertárnai* ereket elérni. Mivel az *oxenkopfi* teléren régebben egy aknában szép ércnyomok találtattak, javasoltatik, hogy ez az aknácska lemélyíttessék a *Jerubintárna* szintjére, mi által a vajatvég továbbhajtásához szükséges levegő megszereztetnék, és azután a vajatvéget folytatni lehetne.²

Falkensteintárna ¹⁵/₁₆ része a Brennerszövetkezeté; e tárna a telérig 41 öl hosszú, a telér 3 öl vastag, egy ereszkében 2 öltre összeszorúl, de vannak benne szép ércnyomok. Javasoltatik, hogy a telér a talp alatt, és csapása szerint megvizsgáltassék, és ha jónak találtatik, lejjebb a völgyben a *siedender Brunnen* mellett egy altárna nyitassék, mely 25 öllel lenne mélyebb, mint *Falkensteinitárna*.³

Az *Engelschaar* nevű bányát a Schobob háta mögött Balbierer Boldizsár néhai brenneri gondnok kezdte, mert ott egy fölszíni mélyítésben jó érczeket termeltek, de víz miatt abba kellett hagyni a művelést. E mélyítés alá hajtattott a tárna a teléren, kivágotott már 42 öl, és kivágandó még 24 öl. Javasoltatik a vajat folytatása.

A belabányai *Dávidtárnánál* is a Brennerszövetkezet a főrészes. E tárna 7—8 óra irányban nyugat felé hajtattott, a 67-ik ölben érte el a *Siebenweibertelért*, melyen a régiek jó érczeket termeltek, de a *Dávidtárnával* már csak csekély hagyatékokat lehetett találni. E miatt a pallókeresztől 36 ölnyre észak felé egy további keresztvázat kezdetett, mely a 67-ik ölben egy egyenlejtés eret vágott át, és ettől az 5-ik ölben egy másik ellenlejtés eret; ezen éren túl a vajatvéig még 10 öl

¹ ² ³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

van, és most a vájatvég folytattatik. Mivel e keresztvágat az 58 öllel mélyebben fekvő *bélabányai altárna* számára útmutatóul szolgál, javasoltatik továbbhajtása, és a legújabban átvágott teléreknek megvizsgálata a talp alatt, hol össze kell jönniök.¹

A Brennerszövetkezet volt főrészes a *Szentháromság altárnánál* is, melyről azt mondja a jelentés, hogy már 156 öl hosszú, és vájatvégén 4 ember dolgozik. Javasoltatik folytatása.²

1631. május 30-án kezdetett meg a Ziegengrundban a *Zsigmond-Frigyes akna*, hogy a *Szentháromság altárna* számára jó levegőt adjon. Jelen voltak a munka megindításánál: Putscher György bányamester, Jacobi Mátyás és Preuer János bányaesküdtek, Spielberger Christian bányabírósi irnok, Köbl Mátyás és Weindl Gáspár brenneri bányatisztek, és Tailler Bálint kir. bányatiszt.³

A rosgrundi *Szent-Jánostárnáról*, melynél a Brennerszövetkezetnek $\frac{9}{16}$ része volt, mondja az említett jelentés, hogy már régóta nem műveltetik. Ezelőtt 30 évvel érczetek termeltek benne, vízkerékkel és rudazattal emelték a vizet, de fejtéseik a talp alatt voltak, s végre elfúltak. A bánya a völgy északi oldalában van; de a völgy ellenoldalában is van egy régi tárna, melylyel a 3-ik ölben már egy vastag telért találtak, és ércnyomokat is leltek; azonban a Bocskay-felé zavarok alatt felhagyatott e tárna, és azóta szünetel. Javasoltatik, hogy e tárna kitakaríttassék, a telér keménysége most nem fog nagy akadályt okozni a repesztő por használata mellett.⁴

Seegengottesstolln Rosgrundban, a schönlindenii hegység felé 1630. február 18-án még nem volt a Brennerszövetkezet principálitása alatt; a jelentés azt mondja e bányáról, hogy a telér után észak felé hajtattott, a tárnaszájtól a vájatvégig 21 öl hosszú, mivel a teléren szép ércnyomok vannak: javasoltatik folytatása. E tárnával szemben dél felé van egy másik tárna a teléren, ez egy aknáig 28 öl hosszú, a telér $\frac{3}{4}$ öl vastag, és ércnyomok vannak rajta; e telér fedőjében még egy másik telér is feltáratott, mely $\frac{1}{2}$ öl vastag és $\frac{1}{2}$ kalapács vastagságú, de szegény érc van benne. Javasoltatik tovább feltárása.

1630. márczius 7-én megvett e bányából a Brennerszövetkezet $\frac{8}{16}$ és $\frac{1}{32}$ részt, és fizetett $\frac{1}{16}$ részért 45 frtot, s megígérte, hogy ha áldás leend, még 4 márka ezüstöt fog rá adni.⁵

A hodrusi *Istvántárnánál* $\frac{10}{16}$ és $\frac{1}{32}$ rész volt a Brennerszövetkezet birtokában, az 1630. február 18-án kelt jelentés azt mondja e bányáról, hogy régebben meglehetősen termelt, de most szünetel. A tárna észak felé jó messzire behajtatott a telér után, mely a vájatvégen igen összeszorult; de mivel 15 öllel magasabban egy másik tárna van észak felé hajtva, melyben a telér még vastagabb, és az emelkedésben jó gazdag érczek voltak, javasoltatik ennek tovább hajtása.¹

A hodrusi *Himmelreichtárna*, melynél a Brennerszövetkezetnek $\frac{9}{16}$ és $\frac{1}{64}$ része van, az említett jelentés szerint 31 öllel fekszik mélyebben, mint a *Finsterkehr alsótárna*, 7—8 óra irányban kelet felé már 92 ölnyre van hajtva; javasoltatik, hogy megnyitassék, és megvizsgáltassék, vajjon nem érte-e már el a *Finsterkehr-telért*.²

Az *erlengrundi bánya* már régóta szünetel, itt a régi évések alá egy tárna hajtattott, mely a telérig 100 öl hosszú, és a telért már elérte; javasoltatik, hogy a telér észak felé az évések alá feltárassék.³

A Brennerszövetkezet főnöksége alatt álló vasbányákról mondja az említett jelentés, hogy a *Vorder Gappel* és *Plösch*er hűbérbe vannak adva Weber Mártonnak, ki a kohókban egy szekér vasérczért 1 frtot kap. E bányák már meglehetősen ki vannak merítve.

Sicora tárnában régebben sok vasérczet és kovandót termeltek, hetenkint 60 szekérrel is szállítottak a kohóba, de végre a víz miatt nem lehetett mélyebbre menni, s most egy tárna hajtatik az evés alá.

Kehrlinger Erbstolln a felhagyott régi évések és egy akna alá hajtatik, már 54 öl hosszú, még 8 ölnyre van az aknától.⁴

4. A kincstár vezetése alatt levő vállalatok 1630—1631-ben.

A kincstár főnöksége alatt álló bányák közül a következőket említ meg az 1630. február 18-án kelt jelentés.

Altallerheiligen Hodruson 1622 óta szünetel; javasoltatik a felső tárna ereszkéjének átlukasztása az alsó tárnával.⁵

A *krebsgrundi* bányához 3 tárna tartozik, a középsőnek neve: *krebsgrundi tárna*, ez a vájatvégig 620 öl hosszú; 12 öllel magasabban van *Wetterstolln*, mely nem a külről, hanem a *krebsgrundi tárna* 34-ik ölében levő *Kaiser Rudolphschacht*-ből kezdetett, és vájatvége mintegy 17 öllel áll hátrább, mint a *krebsgrundi tárnáé*. *Brennertárna* pedig, mely

régebben más társulaté volt, 16 öllel mélyebben fekszik, és vájatvégevel, a kőzet keménysége miatt, sokkal hátrább áll, mint a *krebsgrundi tárna*. Jelenleg e vájatvégen dolgoznak, hogy a *krebsgrundi* hátulsó ereszke evéseivel lyukasztani lehessen. A vájatvégen gyenge ércnyomok vannak, de szegények; a talpban is mutatkoztak néha ércfészkek, de ezeket a víz miatt nem lehetett megvizsgálni; szükséges előbb a tárnában csatornákat rakni, azután meg lehet a talpot is vizsgálni.

A *krebsgrundi tárna* vájatvége, mert a telér igen összeszorúlt, már régóta szünetel; az előtte fekvő hegység megvizsgálása végett azonban egy aknát kezdtek mélyíteni *Szt. Leonoraschacht* név alatt; ez az akna 37 ölnyi mélységben érné el a tárna szintjét, de pénzhiány miatt csak 3 ölnyre mélyítettetett le, és azóta szünetel; javasoltatik folytatása.

A *krebsgrundi tárna* szintjén meg van kezdve egy fekvővágat is, melyet igen jó lenne folytatni.

Wetterstolln-ban és más ereszkékben még sok érczet lehetne termelni, de mivel az érc ezüsttartalma $2\frac{1}{2}$ —3 latnál nem nagyobb, annak termelése most nem fizeti meg a reáfordított költségeket.

E bányához tartozik *Fischertárna* is, mely keresztben a fekübe hatol, és már 60 öl hosszú, 30 ölre van még a *krebsgrundi* telértől. Mivel a vájatvég igen kemény, abbahagyatott, és helyette *Wettertárnáról* hajtattott egy emelke 24 ölnyi magasságra, hogy a telér felső részeit megvizsgálja, de pénzhiány miatt végre ez is abbahagyatott. Az emelkében is csak szegény érczek voltak.¹

Unverzagtárna a Khern-féle zúzóval szemben fekszik *Thiergartentárna* alatt a völgyben, már régóta szünetel, egy telér után észak felé hajtva 182 öl hosszú; 26 öllel fekszik mélyebben, mint a *thiergarteni alsó tárna*, és egy keresztvágattal könnyen megüthetné a *thiergarteni telért*, s az ottani vizeket levezethetné. Javasoltatik fentartása.²

A *thiergarteni felső tárna* már 170 öl hosszú, vájatvége jó idő óta szünetel; a vájatvégtől 6 ölnyre vissza felé van egy főtémivelés, melyben érczek is voltak, de nem fedezték a költségeket; javasoltatik, hogy a vájatvég, melyből sok víz folyik, tovább hajtassék, és az emelkéből is hajtassék egy vájatvég észak felé, melylyel a vizet felfogni, a telért is megvizsgálni, és a vájatvégehez levegőt vezetni lehetne.

Az *alsó tárna* vájatvége észak felé hajtatik, mert a *felső tárnában* több olyan ereszke van, melyekben 18 latos érczek

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

is találtattak csekély mennyiségben, de a sok víz miatt nem lehetett a feltárást folytatni.¹

Finstérkehr igen régi bánya, Bethlen Gábor uralkodása idejében Wenger Mihály királyi pénztárnok nyitatta meg, és műveltette másokkal együtt; de mivel újabb időben eltiltatott, hogy a tisztek bányát műveljenek, átadta részeit a kincstárnak.

Ennél a bányánál két tárna van, a *felső tárna* észak felé hajtattott a telér után; a tárnaszájtól a 11-ik ölben van a talp alatt egy 35 öl mély evés, melyben a régiek érczeket termeltek, és most is vannak benne 2—5 latos érczek, melyek közt 20—40 latos kis lecsék is található; de a víz tartása, és a szállítás igen nehézkes; ez okból kezdetett 25 öllel mélyebben az *alsó tárna*, mely a tárnaszájtól a vajatvégig már 47 öl hosszú; a telér itt egy kalapács vastagságú, és érczyomok vannak benne; javasoltatik a vajatvég folytatása, hogy a felsőbb evésekkel lyukasztani lehessen.²

Kayserstolln a nagy teléren, Dóczy birtokán, most szünetel; e bánya $\frac{4}{16}$ része a kincstáré, de a többi részekre is a kincstár adja az ellátmányt, és ezért most már 2908 frt 51 denár kamarai adóssággal van terhelve a bánya. A tárna végén egy vastag barna telér van, melyből kis próbák szerint a mara 6—7 latot tartalmaz; ha tehát zúzó volna közel, fel lehetne dolgozni. Javasoltatik, hogyha a hodrusi kincstári kohónál egy zúzó fog felállíttatni. akkor e vajatvég továbbhajtassék, és itt zúzóérczek termeltessenek.³

Tschubernik vashánya régebben sok érczet termelt, de végre veszedelmes lett a munka az evésekben, ezért 40 öllel mélyebben egy tárna hajtattott alá, mely már 60 öl hosszú, és nem sokára el fogja érni a telért.⁴

Glenkischer Eisenstain egy 20 öl hosszú tárna, mely az evések alá hajtatik, még 6 öl van kívágni való.⁵

Rosenstolln Roszgrundban; a felső tárnában ércz termeltetett, mely egy kalapács vastagságú, mellette 3—4 újjnyi kovand van, és egy vékony 2 latos érczsinór; most egy alsó tárna hajtatik a víz lecsapolása végett, és nem sokára elérheti célját.⁶

Lilgenstolln Siglisbergen egyedül a kincstáré, most szünetel. Az 1619-ben tartott tanácskozás óta feltáratott az ellenlejtés keresztér 6 óra irányban nyugat felé, és még mindig jó alakú, de végre munkások és pénz hiánya miatt abbahagyatott. E vágat nem messzire van egy völgytől, melyben egy légaknákat lehetne lemélyíteni. A *krechsengrund*i és *Pál-telért* is legkönnyebben e keresztér után hajtandó vágattal

lehetne elérni. *Pál teléren* valaha igen jó aranytartalmú érczek voltak. Javasoltatik a vágat folytatása. Egy akna horpadása is látszik e vágat irányában, s miután arra felé más erek is csapnak, javasoltatik az akna kitakaríttatása és lemélyítése az értalálkozás megvizsgálása végett.¹

Schmittentrinntárna a tárnaszájtól a *Biebertelérig* 71 öl hosszú, a telér dél felé fel van tárva 58½ ölnyire egy aknáig, mely a felszínről mélyítettet le, és 54 öl mély a *biebertárnai felső tárnáig*. E vágaton és aknán vezetetik be a hajtó víz hármass csövekben a *Bieberaltárnán* felállított vízkerekre.

A *Biebertelértől* 68 ölre a tárna fővágata a *Himbeertelért* vágta át, mely észak felé 53½ ölnyire, dél felé pedig 20 ölnyire feltáratott; dél felé meddő lett a telér, de észak felé ércznyomok voltak rajta; javasoltatik, hogy észak felé még tovább is feltárássék.

A *Himbeertelértől* tovább nyugatnak az 55-ik ölben eléretett a keresztvágattal a *siebingrubeni telér*, melyen a felszínről lefelé jó érczek voltak. E telér dél felé 32 ölnyire feltáratott, és egy ereszkével a talp alatt is lefejtetett; a vajatvég igen jó alakú, javasoltatik továbbfolytatása. Észak felé a teléren régi evések vannak, melyek a *Rosentárnáról* lefelé műveltettek, és még a *Schmittentrinntárna* szintje alá is hatoltak; javasoltatik, hogy az evések a talp alatt kitakaríttassanak, és megvizsgáltassék, nem maradt-e ott ércz?

A *siebingrubeni teléren* túl még 65 ölnyire van hajtva a keresztvágat; javasoltatik folytatása.²

A *bélabányai altárna* 1524-ben kezdetett; a 485-ik ölben érte el az első telért, melyen a pallókeresztől a 10-ik ölben ez előtt 6 évvel, midőn az aranyak magas értéke volt, zúzóércz nyeretett, és jó mennyiség termeltetett, de midőn az arany értéke megint leszállott, nem fizette ki magát. Innen tovább a teléren a 34-ik ölben volt egy emelke, melyből ugyanazon időben zúzóérczek termeltettek, de midőn az arany értéke csökkent, itt is abba kellett hagyni a művelést.

Ettől az emelkétől 57½ ölnyire van a *Goldfahrtergang*, melyet a régiek fel- és lefelé már lefejtettek, és valószínűleg a víz miatt elhagytak; most már senki sem tudja, hogy mi maradt az evésekben? Csak abból lehet következtetni, hogy itt valaha élénk művelés lehetett, mert az aknának egyik oldalában a kemény kőbe mélyen bevágva látszik a *vaskötél nyoma*.

Ettől az aknától a *kovandos telérig* 34½ öl, a telér megvizsgáltatott, de nem műre való.

^{1 2} Selmeczi bányabírósaí jegyzőkönyv.

E telértől az *einfahrtsschacht* telérig van $13\frac{1}{2}$ öl, e telér 30 ölnyre feltáratott, a *bejáró akna* is rajta van, és 27 öl mély.

E telértől kelet felé van egy fedűvágat, melylyel $32\frac{1}{2}$ ölnyi távolságban átvágatott az ellenlejtés *Goldgang*, melyen a régiek fel és lefelé nagy evéseket csináltak, a miért is újabb időben e teléren a vágat dél felé 35 ölnyre megújítottatott, de még nem érték el a vágat végét. Javasoltatik a kitakarítás folytatása.

E telértől tovább a fedűben a 24-ik ölben még két más ér vágatott át, melyeket a régiek műveltek.

E telérektől még 32 ölnyre a fedűben van a keresztvágat vége. Mivel e keresztvágat azért hajtattott, hogy *Pünken* aknát alámélyítse, mely aknából a régiek aranyércezet és zúzóérceket termeltek, javasoltatik a keresztvágat folytatása.

A bejáró aknától tovább az *altárna fővágatában*, a 244-ik ölben van *Wasserschacht*, e távolságban három erecske vágatott át, melyek nem műre valók. Az akna már be van omolva.

Wasserschacht-tól a *markasitische Geführt*-ig van 288 öl, ez az ér megvizsgáltatott, de megkeskenyült; javasoltatik bővebb feltárása.

Ettől az értől 25 ölre nyugat felé van *Niclasschacht*, mely függélyesen 65 öl mély, és levegő és szállítás végett fentartatik.

Miklósaknától $53\frac{1}{2}$ ölre nyugat felé egy ér vágatott át, mely dél felé 8 ölre megvizsgáltatott, de meddőnek találtatott.

Ez értől tovább 34 ölre megint egy ér vágatott át, melyen ércnyomok mutatkoztak, ezért dél felé 33 ölre, és észak felé 24 ölre feltáratott, de dél felé igen megkeskenyült, észak felé azonban ércszálak vannak benne, és javasoltatik további feltáratása.

E telértől a *nándoraknai vágatig* van 12 öl, és e vágatban az aknáig 6 öl. *Nándorakna* 79 öl mély.

A *nándoraknai vágattól* $49\frac{1}{2}$ ölre nyugat felé éretett el a *Siebenweiber telér*, mely előtt még két keskenyebb ér vágatott át, de nem vizsgáltatott meg.

Siebenweibertelértől tovább nyugat felé 18 öl van még a vájatvépig, mely kemény kőzetben áll. Minthogy a *dávidtárnai* vájatvég 50 öllel tovább van már hajtva, tanácsos az *altárna* vájatvégével addig várni, míg *Dávidtárnával* valami műre való éretik el.

A *Siebenweiber Gang* csapása szerint dél felé 87 ölre táratott fel a fölszíni horpadások alá, de mivel léghiány miatt továbbmenni nem lehetett, a fölszíni behorpadt aknák egyike

megnyitattott, hogy légaknául szolgáljon; és mivel *Dávidtárna* szintjén is volt egy beomlott vágat e régi mivelések alá, ez megújított, de egy közelebb fekvő régi akna nagy nyomása miatt előre nem haladhatván, ez a horpadás is megújított, s így tovább haladhatván, a vágat eleven telérbe jutott, melyben egy ujjni vastagságú ércz találtatott, mely 92 latos volt, de nem sokáig tartott; végre lyukasztottak avval az aknával, mely légaknául fog szolgálni; az akna még 4 öllel mélyebbre kitakarított, de a víz miatt nem lehetett tovább haladni. A harmadik ölben találtak egy fedüvágatot, mely az aknából kiindult, és kitakarítottván, a 3-ik ölben egy fedü-érre és ezen levő evésekre vezetett; ezekben az evésekben találtak egy gyámot, melyben az ércz 78 latos volt. A fedüvágatban még a fedüér előtt van egy ujnyi vastag érczsinór, mely 19 és 30 latot tartalmaz, és még fel nem táratott, a törecs között is sokszor leltek 20—30 latos érczdarabokat.

Mind e leletek igen buzdítók voltak arra, hogy az akna az altárnaig lemélyíttessék; de mivel az akna a *dávidtárnaiaké*, megegyezés történt olyképen, hogy ha vele valami műre való találatnék, annak fele a *dávidtárnaiaké* legyen. Ez egyezés folytán újra megkezdett a múlt évben az akna kitakarítása; az akna *Leopold Wilhelmschacht* nevet nyert, most már 9 öltre ki van takarítva, és még 12 öltre van a *Dávidtárna* szintjétől, s ez alatt 58 öltre mélyítendő az altárna szintjéig. Javasoltatik e munka szakadatlan folytatása.¹

A *kornbergi altárna* 1614 óta szünetel, és helyette a *Szentháromságaltárna* hajtatik; de mivel a *kornbergi altárna* 8 öllel mélyebben fekszik, és a két altárna jó távol van egymástól; javasoltatik, hogy a 2-ik légakna, melyet még 8 öltre le kellene mélyíteni, lemélyíttessék, az altárna megnyitassék és vajatvége továbbhajtassék.²

Ezek voltak a kincstár főnöksége alatt álló bányák; kitetszik a fentebb közlött jelentésekből, hogy nem volt köztök egy sem, mely valamit termelt volna; igen természetes tehát a kincstár szorult pénzviszonyai mellett, hogy vagy szüneteltek, vagy pedig csak gyenge erővel műveltettek.

5. A kisebb magánvállalatok 1630—1631-ben.

A kisebb magánvállalatok közül a következők vannak megemlítve az 1630. február 18-án kelt jelentésben.

Andrástárna, mely egészen a Galleson örökösöké, a tárnaszájtól 119-ik ölben éri el a *mátyástárnai* telért, melyet

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Galleson, csapása és dölése szerint, megvizsgáltatott, de nem találta műre valónak.

E telértől 39 ölre van a *gräfi telér*, ezen is van egy légakna, mint az előbbi teléren, de itt se volt jó eredménye a feltárásnak.

E telértől 120 ölre üttetett meg egy üreges meddő telér, és ettől 12 ölre egy vastag telér, melyen igen szép ércnyomok, és termés-ezüst is találtatott, de levegő hiánya miatt nem lehetett azt feltárni.

Ez okból mélyítették most egy akna, mely már 20 öl mély, és még 39 ölnyire van a tárna szintjétől.

Javasoltatik, hogy az akna egész erővel mélyíttessék.¹

Mohrer altárna 7—8 óra irányban van nyugat felé hajtva, a 31-ik ölben átvágott egy eret, mely dél és észak felé megvizsgáltatott, de meddő volt; tovább 47 öllel egy ellenlejtés eret vágott át, ez is megvizsgáltatott, de nem volt műre való; ettől tovább 3 ölre vágta át az *első ellenlejtés mohrertelért*; ezen a teléren észak felé a 13-ik ölben van egy ereszke, melyből újabb időkben a vizet kiszivattyúzták; a telér helyenkint 1 öl vastag, s benne az ércz $\frac{1}{2}$ kalapács vastagságú, de nem tartalmaz $\frac{1}{2}$ latnál többet, ámbár aranytartalma nagyobb, mint a többi teléreké. E telérnek feltárása végett kitakarított újabb időben egy behorpadt akna, és még csak egy pár öl lenne kivágandó, hogy a tárnával lyukasztthasson; javasoltatik a lyukasztás mielőbbi végrehajtása, és a telér feltárása. Az aknának egész mélysége $23\frac{1}{2}$ öl lesz.

E telértől tovább 10 öllel átvágatott a *főkeresztvágatban* a *feiclfahrter telér*, melyen ércnyomok mutatkoztak, de a telér keskeny és kemény.

Tovább 17 öllel egy szakadozott ér vágatott át, és ezután még 29 öllel tovább a *hátulso mohrer telér*, melyen még a régiek egy 8 öl mély ereszkét mélyítettek, melyben 4—6, sőt 8 latos érczek is voltak. E miatt újabb időben ismét kitakarított ez az ereszke, de az ércz benne csak $1\frac{1}{2}$ latosnak találtatott, s így a munka ismét abbahagyott.

A főkeresztvágat e teléren túl még 67 ölre van hajtva, és czélszerű lenne tovább folytatása.

Részesek e bányánál:

Wosinger János.....	$\frac{6}{16}$,	$\frac{1}{192}$	részszel,
de Behaigne Ábrahám.....	$\frac{2}{16}$,	$\frac{1}{32}$	"
Frisowitz örökösök.....	$\frac{2}{16}$,	—	"
Schmidt Farkas.....	$\frac{2}{16}$,	—	"
Kayser Mátyás.....	$\frac{1}{16}$,	—	"

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Khern Anna.....	$\frac{1}{16}$	—	részszel,
Wenger János	—	$\frac{1}{32}$	"
Muner Fülöp	—	$\frac{1}{32}$	"
Brennerszövetkezet	—	$\frac{2}{192}$	"
Vichter örökösök	—	$\frac{2}{192}$	"
Winkler Zsófia	—	$\frac{1}{192}$	" 1

1630. május 18-án ismét munkába vétésett *Mohrer-altárna*, mely az utolsó időben szünetelt, mert de Behaigne Ábrahám nem akart tovább ellátmányt adni a Wosinger részeire; de miután eddigi 1248 frt 85 denár követelése, és jövődő költségei is biztosítottak, ismét elhatározta magát az ellátmány folytatására.²

1630. május 27-én folyamodott Wosinger János a kincstár-hoz, hogy miután *Mohrer altárnára* a kincstár már 10,000 frtot, ő Wosinger pedig 5—6 ezer forintot elköltött, és most kilátás van jövedelemre, de ő már nem képes több költség adására, előlegezzon neki a kincstár hetenkint 25—30 frtot. Erre a bányabíróság megtekintette a bányát, de a jövedelemre különös kilátást nem találhatott. A légakna ugyancsak $1\frac{1}{4}$ ölre van még a lyukasztástól, de azután vízemelőgépet kell felállítani, hogy az elfúlt ereszke szárazzá tétessék. Erről az ereszkéről pedig ismeretes, hogy van ugyan benne ércz elég, de csak $1\frac{1}{2}$ —2 latos, mely a kohóban nem értékesíthető. Mindazonáltal lehetséges, hogy a telér javúlni fog, és javasolják, hogy a kincstár Wosinger részeire a költségeket előlegezze.³

Wosinger valószínűleg nem kapott előleget, mert a kincstárnak nem volt miből adni; 1631. október 3-án bejárás tartatván, feljegyeztetett, hogy *Mohrer altárnán* a *hátulsó teléren* az ércz csak $\frac{1}{2}$ latos; javasoltatik tehát, hogy itt a művelés abbahagyassék; mivel azonban az *első teléren* levő ereszkében az ércz vastag, ámbár ez is csak $1\frac{1}{2}$ lat tartalmu, még is könnyebben megeshetik, hogy ez a telér javúlni fog, mint a másik; azért javasoltatik, hogy az akna, mely az ereszke könnyebb megközelítése végett kezdetett, folytattassék és lyukasztassék.⁴ Az az $1\frac{1}{4}$ öl tehát még mindig nem volt átvágva, a mi azt tanúsítja, hogy nem volt ellátmány.

A *windischleuteni* bányáról följegyeztetett az 1630. február 18-án kelt jelentésben, hogy 1618. óta, midőn Thonrädl abbahagyta a művelést, a legujabb időkig szünetelt, ámbár a jogosultságot a kincstár fentartotta. Miután azonban hír szerint a bányában még jó érczhagyatékok találhatók, felnyittatott a *felsőtárna* ismét, és a vágatok, emelkék, ereszkék kitakarít-

tattak. A tárna a 61-ik ölben éri el a telért, e ponttól jobb felé 4 ölre van egy ereszke, mely 8 öl mély, s mellette egy másik hasonló mély ereszke, mind a kettőben ércznyomok vannak és javasoltatik további megvizsgáltságuk. Ez ereszkétől tovább a 6-ik ölben van egy 16 öl magas emelke; ettől tovább 10 ölnyire a főtében találtak újabb időben igen jó érczet, de az már kiékölt; ettől az érczes ponttól a vájativégig $5\frac{1}{2}$ öl, itt a telér igen szétszakadozott és kemény, de ércznyomok vannak benne.

Az emelkedében a 4-ik ölben van jobb felé egy 13 öl hosszú vágat, itt-ott csekély ércznyomokkal, 6 öllel magasabban van balra egy 16 öl hosszú vágat, melyből a telér fölfelé is feltáratott, és a 6-ik ölben egy *régitárna* szintje éretett el, mely tárna 61 ölnyire a vájativégig kitakarított, mert az a híre volt, hogy itt tenyérnyi széles ércz hagyatott volna el, a miből ugyan semmi sem találtatott.

Az emelkedőtől a 26-ik ölben van egy ereszke, melyet a külről jövő víz beiszapolt; javasoltatik, hogy ez is kitakaríttassék.

Ettől emelkedik egy *hágó vágat* (Steig) 10 ölnyi hosszúságban fel a *vizes tárnáig*, mely e bányának legterjedelmesebb része; e *vizestárna* felett sok evés van, és ezekben egy másik telér is látható a fedűben ércznyomokkal, de igen kemény.

A *vizes tárna* 76 ölnyire van hajtva, egy szép és lágy telér után; javasoltatik a vájativég folytatása. 6 ölre a vájativég előtt van egy 6 öl hosszú fedűvágat egy másik telérig, mely meg is vizsgáltatott egy ereszkével, mely most töreccsel és vízzel van tele. Miután azt mondják e bányáról, hogy ott egy ereszkében gazdag érczek hagyattak, és töreccsel be vannak rakva: javasoltatik ennek az ereszkének is kitakaríttatása.

Részesek voltak ekkor:

A kincstár Dániel Frigyes örökösei után $\frac{6}{16}$ részszel,

" " Tetzner Ferencz " " $\frac{2}{16}\frac{1}{32}$ "

Selmecz városa Fuchs Ágoston " " $\frac{7}{16}$ "

Fuchs Mátyás örökösei ..... $\frac{1}{32}$ " ¹

A *windischleuteni alsótárna* az előtt *felsőtárnához* tartozott, de mivel be volt omolva, nem régen másnak adományoztatott, az új társulat azóta a tárnát kinyitotta, és dolgoztat benne, de senkit sem ereszt be.

Részesek:

Schallenbergi Kristóf Farkas báró ..... $\frac{9}{16}$ részszel,

Curaeus Dávid ..... $\frac{7}{16}$ " ²

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Azonban ez új társulatnak is kevés pénze volt, mert a munkások már 1630. január 24-én panaszkodtak, hogy se Schallenberg, se Curaeus nem küdenek pénzt, és már 28 frt 47 denárral adósok.¹

Miután a *felsőtárna* kitakarított, de benne semmi fejteni való sem találtatott, a város, mely a Fuchs Ágoston örökösei részeit eddig ellátmánnyal művelte, nem akart többet e bányára költeni, és 1630. márczius 16-án felszólította a bányabíróság a Fuchs örököseket, hogy nyilatkozzanak, fenn akarják-e még tartani *windischleuteni* részeit? ²

1630. június 1-én bejelentette a kincstár, hogy a városnak, illetőleg a Fuchs örökösöknek részeit a *felső windischleuteni tárnánál* nem fogja többé költséggel ellátni.³

Valószínűleg Schallenberg és Curaeus sem fizettek többet semmit, mert részeik a hátralévő 28 frt 47 denár adósság fejében átadattak 1630. június 8-án a munkásoknak.⁴

Igy azután *Windischleutennél* megszűnt minden munka.

Modertárnáról följegyeztetett az 1630. február 18-án kelt jelentésben, hogy az Dóczy birtokán fekszik a *Geradt* nevű falu előtt; e bányában a régiek egy ellenlejtés teléren meglehetősen mélységre lemíveltek az érczek után, és 2 tárnát, és egy aknát is lemélyítettek, de mind e művek a víz miatt, vagy talán mert a martalóczok igen háborgatták a munkát, abbahagyattak, és most be vannak omolva. Ujabb időben egy társulat alakult, hogy e régi műveket egy 18 öllel mélyebben fekvő és 7—8 óra irányban nyugat felé a telérre keresztbe hajtott régi tárna megnyitása által ismét hozzáférhetővé tegye; már 46 ölnyire kitakarított a tárna, és eléretett vajatvége. Javasoltatik, hogy meghatároztassék, mennyire kellene még a tárnát hajtani a telérig?

Részesek:

Preyer János	5/16	részszel,	
Bockh János	3/16	"	
Markus Péter	2/16	"	
Crentzer Bálint	2/16	"	
Kölbl Mátyás	2/16	"	
Plösel Mátyás	1/16	"	
Wenger János	1/32	"	
Schnürer Antal	1/32	"	5

Az új vállalkozóknak igen nagy reményök lehetett vállalatukhoz, mert midőn 1630. november 16-án Markus Péter *Modertárnánál* levő $\frac{1}{16}$ részét és a reichenai *Szt.-János tárnánál* levő $\frac{1}{16}$ részét Majthényi Bertalan selmeczi polgárnak

68 frt 9 denárért eladta, avval, hogy ha áldás leend, a részek felét neki visszaadja; ez átadás ellen a többi részesek tiltakoztak, és Markus részeit ők magok átvették, Majthényinek pedig visszafizették az árát.¹

1631. szeptember 6-án eladta Preuer János bányaesküdt *Moder tárna* $\frac{1}{32}$ részét Döring János körmöczy kir. szertárnoknak 37 frt 30 denárért.² Ez ellen nem tiltakoztak a többi részesek.

Az 1630. február 18-án kelt jelentésben megemlíttetnek még a következő vállalatok:

Hülfgottestárna a hodrusi völgyben észak felé 15 ölre van behajtva egy telér után, mely 3 kalapács vastagságú, és a feküje még nem ismeretes; e teléren a vájattvégnél van a fekü felé 3 ujjnyi vastag „weiszspäthig mildes ärzt“, a fedü felé is van egy 2 ujjnyi ércz-zsinór, és a fedü alatt is vannak érczfészkecskék; az ércz 2, 4, 6 latot tartalmaz. Javasoltatik a vájattvég folytatása, és mivel a telér a völgy másik oldalába is átesap, javasoltatik, hogy itt is fölkerestessék és feltárássék.

Részesek:

Lienpach Gottfried	$\frac{3}{16}$	részszel,
Pistorius Gáspár	$\frac{3}{61}$	”
Schüttler János	$\frac{2}{16} \frac{1}{32}$	”
Gienger Frigyes Nándor.....	$\frac{1}{16}$	”
Kaiser Mátyás	$\frac{1}{16}$	”
Höher János.....	$\frac{1}{16}$	”
Wiely Márton	$\frac{1}{16}$	”
Reidtmüller Mátyás	$\frac{1}{16}$	”
Preyer János	$\frac{1}{16}$	”
Wenger János.....	$\frac{1}{32}$	”
Putscher György	$\frac{1}{32}$	”
Templom és iskola	$\frac{1}{32}$	” 3

Annatárna ugyanazon völgyben van, de valamivel feljebb egy régi tó mellett, és egy réztartalmu ér után észak felé már 45 ölnyre hajtattott; a telér 3—4 kalapács vastagságú, és a rézéercz között van „auch licht ärzt darunter;“ most dolgoznak a vájattvégen, de a termelt érczeket nem tudják az itteni kohókban jól feldolgozni; javasoltatik, hogy az érczből Besztercebányára küldjenek néhány mázsát próba olvasztásra.

Részesek:

Fuchs Máté	$\frac{6}{16}$	részszel,
Frisowitz örökösök	$\frac{3}{16}$	”
Roth Ruprechtne	$\frac{3}{16}$	”

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósaí jegyzőkönyv.

Kayzer Márton.....	$\frac{1}{16}$	részszel
Wenger János.....	$\frac{1}{16}$	"
Teutschelmeyer András.....	— $\frac{1}{32}$	"
Riedtmüller Mátyás.....	— $\frac{1}{32}$	" ¹

1631. szeptember 1-én följegyeztetett, hogy *Annatárna* a Höll-ben a tárnaszájtól már 48 öl hosszú, egy telér után van hajtva, melyben réztartalma érczes fészkek találtnak. Van a tárnából egy fedűvágat is kezdve, mely már 7 öl hosszú. Javasoltatik, hogy a termelt érczek kellően kiválasztva egy kohóba szállíttassanak, s ott velők egy próbaolvasztás tétessék.²

Az 1630. február 18-án kelt jelentés szerint a reichenau *Szt.-Jánostárna* fél mérföldnyire fekszik Gerod-tól Dóczy birtokán Zsarnócza felé. A tárna keresztvágata a 10-ik ölben egy $\frac{1}{2}$ öl vastagságú telért ért el, mely 24 öltre feltáratott, ellenlejtés, és ércznyomokat mutat, 2 ember dolgozik rajta. Javasoltatik folytatása.

Részesek:

Bockh János.....	$\frac{3}{16}$	részszel
Preyer János.....	$\frac{2}{16}$	— "
Haan János.....	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{32}$ "
Kletschko András.....	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{32}$ "
Schnürer Antal.....	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{32}$ "
Kayser Mátyás.....	$\frac{1}{16}$	— "
Wenger János.....	$\frac{1}{16}$	— "
Schnürer János.....	$\frac{1}{16}$	— "
Legler Péter.....	$\frac{1}{16}$	— "
Templom és iskola.....	— $\frac{1}{32}$	" ³

Markus Mátyás rézbányája a hodrusi völgyben Dóczy birtokán most szünetel, vajatvége 10 óra irányban dél felé hajtattott, és már 30 öltre haladt. A felsőbb szinteken evések vannak, melyektől az alsótárna még 9 ölnyre áll. Az evésekben rezes érczek voltak. Javasoltatik folytatása. E bánya egyedül Markus Mátyásé.⁴

Apfelbaum bánya *Mehlbeerleuten* mellett fekszik, ettől északra; van ott a hegyen egy 9—10 öl mély régi evés, melyben jó tartalmu ércznyomok találhatók. Lejebb a völgyben van egy tárna, mely az evések alá hajtattott, de most be van omolva; javasoltatik kinyitása.⁵

Jerubintárna Dóczy birtokán fekszik *Kayserstolln* alatt lejebb a völgyben, és már régóta szünetel. Régebben $\frac{12}{16}$ részben a Langen Tamás örökösei, és $\frac{4}{16}$ részben a kincstár birták, de már régen felhagyatott, s csak újabb időben nyitotta fel ismét Pistorius Gáspár, és 140 öltre a telérig kitaka-

¹ ² ³ ⁴ ⁵ Selmeczi bányabírósaí jegyzökönyv.

rittatta. Mivel ismeretes, hogy Langen idejében itt ércz termeltetett, és a zúzóércz aranyat és 8 latos marákat adott; javasoltatik a kitakarítás folytatása.

A völgyben 40 öllel függélyesen mélyebben a Dóczy távánál van még egy másik tárna, a *Szt.-Nicolai tárna*, mely egy telér után észak felé 67 ölnyre hajtatott. E tárna igen alkalmas lenne a felsőtárna talpa alatt levő evések lecsapolására, ha bebizonyúlna, hogy ezekben a telér műre való.

Ezzel az alsótárnával szemben a hegyszoldalon egy erős telér kibúvása látható, és egy régi tárna helye is kivethető; jó lenne-e telért megvizsgálni, és a régi tárnát megnyitni.

Részesek :

A kinestár.....	$\frac{2}{16}$	részszel	
Pistorius Gáspár.....	$\frac{6}{16}$, $\frac{1}{32}$	"	
Putscher György János.....	$\frac{1}{16}$, —	"	
Jacobi Mátyás ...	$\frac{1}{16}$, —	"	
Kletschko Mátyás	$\frac{1}{16}$, —	"	
Fuchs Mátyás.....	$\frac{1}{16}$, —	"	
Preyer János	$\frac{1}{16}$, —	"	
Lang János	$\frac{1}{16}$, —	"	
Schmidt Jankó	$\frac{1}{16}$, —	"	
Templom és iskola	$\frac{1}{32}$, —	"	1

Mehlbeerleuten Finsterort felett fekszik *Trentscher* és *Kerlingen* bányák között: e bányának *felsőtárnája* $4\frac{1}{2}$ öl távolságban éri el a telért, mely dél felé ércznyomok után feltáratott; a régiek egy ereszkét is mélyítették 11 öltre, de azt víz miatt felhagyták; ettől az ereszkétől tovább dél felé 7 öltre van egy másik ereszke 12 öltre lemélyítve, de a víz miatt ez is elhagytott; ettől tovább dél felé 3 öltre a vajatvég előtt van egy 20 öl mély ereszke, ebben a 16-ik ölnél most is dolgozik 2 ember, és kevés érczet is termel. A telér $\frac{1}{2}$ öl vastag. Jó lenne a vajatvéget tovább folytatni.

E tárnától 25 öllel mélyebben van az *altárna*, a teléren 45 öl lesz a távolság a felső és alsó tárna között. A 20-ik ölben éri az *alsótárna* a telért, melyben csapása szerint dél felé már 67 öl van kivágva, és még $21\frac{1}{2}$ vágandó ki a *felsőtárna* hátulsó ereszkéje alá. A vajatvégen ércznyomok vannak, és javasoltatik folytatása.

A tárna keresztvágata még 28 ölnyre megy a telér fekéjébe; jó lenne ezt is folytatni

A telér a keresztvágattól észak felé is fel van tárva jó messzire, de a vajatvégen nagyon össze szorúlt.

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

Részesek :

Montecucolli gróf..... $\frac{10}{16}$ részszel

Frisowitz örökösök..... $\frac{5}{16}$ "

Muner Fülöp..... $\frac{1}{16}$ " 1

1630. márczius 8-án megengedte a király, hogy Montecucolli gróf az ő *Mehlbeerleuten* nevű bányájában termelt érceit a brenneri kohóban olvaszthatja.²

1630. október 30-án megpróbáltattak a *Mehlbeerleuten* bányában termelt, és a Vichter örökösök kohójában feldolgozandó érczek, és 4 rümpel menván egy mázsára, úgy találattott, hogy

100 rümpel darabos ércz tart per mázsá 3 latot,

129 " apró " " " " " 3 "

31 " darabos " " " " " 2 "

29 " " " " " " " 2 "

115 " apró " " " " " 2 " 3

1631. február 6-án följegyeztetett, hogy az *alsó Mehlbeerleuten tárnában* a teléren dél felé már 80 ölet vágtak ki, elérték a *felsőtárnában* elfúlt hátúlsó ereszke vonalát, és ennek ellenében $8\frac{1}{2}$ öltre fölfelé is vágtak. Itten vett próbák $2\frac{1}{2}$ -3 latot tartalmaznak. A *felsőtárna* ereszkéjének 16-ik ölében, hol a telér $1\frac{1}{2}$ öl vastag, és ércznyomok vannak, tartalmaztak a próbák: $2\frac{1}{2}$, 3, 4, 5, és 6 latot. Most az ereszke mélyítésén is dolgoznak, az ereszke már 33 öl mély, és még 5 öl van kivágni való. Egyébiránt a felügyelő Rajner István nagyon rest, az érczeket nem ismeri, és nem bányász.⁴

6. A selmeczi kohók és a fémtermelés 1630 és 1631-ben.

A *kohászatra* vonatkozó intézkedésekből főlemlitendők ez időszakból a következők :

1630. márczius 4-én ismét megmázsáltattak az érczek rümpelenként a kohónál, és következőképen határoztatott meg, hogy hány rümpel számíttassék egy mázsára ?

^{1 2 3 4} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

	Egy rümpel súlya	Egy mázsára számítandó	Ennek valóságos súlya
	font	rümpel	font
Legjobb vājārēcz	40	3	120
Csekélyebb „	40	3	120
Szemelt „	38	$3\frac{1}{2}$	133
Dara és homok	37	$3\frac{1}{2}$	$129\frac{1}{2}$
Finsterorti legjobb ércz	35	$3\frac{1}{2}$	$122\frac{1}{2}$
Hodrusi mara	24	5	120

A mint látjuk, e számítás már nem kedvezett oly túlságosan a kohónak, mint a múlt évi.¹

1630. márczius 19-én fölemelték a béreket a brenneri és kincstári kohóknál 10—20 denárral hetenkint, a nagy drágaság miatt.²

1630-ból találunk egy kimutatást a bányabíróság jegyzőkönyvében, melyben a magánkohók számadásai szerint termelt ezüst összehasonlították a pénzverőnél beváltott ezüst mennyiségével. E szerint

	A számítás szerint termeltetett ezüst		A pénzverőnél be- váltott ezüst	
	márka	pizét	márka	pizét
A brenneri kohóban	22527	$34\frac{1}{2}$	22461	$33\frac{1}{2}$
A frisowitzi „	3007	$19\frac{1}{2}$	3063	$37\frac{1}{2}$
A vichter „	2909	$4\frac{1}{2}$	2906	25
Khernné kohójában	958	$12\frac{1}{2}$	966	$17\frac{1}{2}$ ³

1631. július 7-én bepanaszoltatott Graner János *krebsgrundi* bányairnok, hogy az ő általa készített próbák mindig jelentékenyen többet tartalmaznak, mint a kohó próbái; azzal mentette magát, hogy a kohóban 100 fontot mérnek egy próba mázsára, ő pedig 120 fontot; és hogy a próbatörője néha nagyon kiszáritja a próbalisztet. Büntetésül bezáratott.⁴

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1631. szeptember 20-án figyelmeztette a bányabíró a kir. pénztárnokot, hogy a bánya és kohópróbák tartalmai között tapasztalt különbség onnan származik, hogy a kincstári kohóban 100 fontot mérnek egy próbamázsára, bányáknál pedig, és a magánkohóknál mindenütt 120 fontot vesznek egy mázsára.¹

Wosinger János bányapolgár és a *Mohreraltárna* főrészeze valószínűleg azért, mert a kért ellátmányt nem kapta meg, boszúból feladta a kincstári főtiszteket a királynál, és csalással vádolta, mert az érczekben levő ezüstöt tiszta 16 latos finom ezüstre próbáltatják, a kohóból kihozott ezüstöt pedig csak 15 latos finomsággal számítják, és így minden márkánál egy lat nekik marad; ez által az évenként a kincstárra eső mintegy 9000 márka ezüst mellett 3,515 márka és 10 lat ezüstöt, vagyis 30,762 tallér 7 denár értéket elsikkasztottak.

A bányabíró felszólította erre a magánkohók tisztjeit és birtokosait, hogy írásban nyilatkozzanak, miképen számítatik a bányapolgárság ezüstje, és vajjon megkárosodik-e a mellett valaki?

Minnyájan kijelentették írásban, hogy a kohó-ezüst ös- idők óta mindig 15 latos finomsággal vétetik számba, de azért az egész finom ezüst mennyiség bejön a számadásba, és a birtokosok legkisebb rövidséget sem szenvednek. Ugyan így történik a kincstári kohónál is, és Wosinger vádjának ninesen semmi alapja.²

1631. április 10-én megengedte a király, hogy a selmeczi bányák ezüstjének beváltása 6 frt 75 denár helyett 7 frt 25 denáron történjék, és a fizetés $\frac{1}{3}$ részben tallérokban á 100 denár, $\frac{2}{3}$ részben pedig apró pénzben eszközöltessék.³

Selmeczről 1630-ban 40.703 márka 40 pizét, 1631-ben pedig 39.875 márka 28 pizét 15 latos finomságú ezüst szállítatott Körmöczre.⁴

Sehol sem találjuk nyomát iratainkban, hogy a selmeczi bányák valaha czelőtt ily nagy mennyiségű ezüstöt termeltek volna; e mennyiségnek pedig legnagyobb része, a mint a fentebb közlött jelentésekből kitetszik, *Felsőbiebertárnán* termeltetett, a többi bányák csak elenyésző kis mennyiséggel járultak a termeléshez. *Felsőbiebertárna* tehát e két évben érte el a jólétnek oly magas fokát, a milyenen eddig nem állott soha; ez pedig megtörtént a nélkül, hogy akár a tisztek, akár a bányabirtokosok valami nagy erőfeszítést tettek volna a fényes

¹ ² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

³ Schmidt F. id. m. IV. 559.

⁴ Selmeczi bányaaigazgatósági irattár.

eredmény élérésére, a jó Isten ajándéka volt az egész! Senkinek sem jutott eszébe azon kételkedni, hogy ez mindig így maradhat; egyedül csak az öreg bányabírónak voltak némi aggodalmai, csak ő látta szükségesnek a feltárások siettetését, de jó tanácsai elhangzottak, mert senki sem hitte, hogy *Felsőbiebertárna* e nagy termelés mellett is igen közel áll a kimerültséghez, és hogy a jelenlegi művelés évei már megszámlítvák!

7. Bakabánya és Ujbánya 1630 és 1631-ben.

Az 1630. február 18-án kelt főbejárasi jelentésben le vannak írva a *bakabányai bányák* is.

E jelentés szerint csak *Jakabtárna* volt művelésben, mely régente a *weinrebnertelér* felé 101 ölnyre behajtatott, és több eret átvágott, de ezek közül egy sem volt műre való; hogy tehát a főtélért fölkeressék, 38 öllel a vajatvégtől visszafelé egy éren dél felé egy ott levő akna alá hajtottak egy vágatot, melylyel az aknát a 30-ik ölben el is érték; az akna ki is takarított, és megtaláltatott benne a főtélér, melyet ugyan részben a régiék már lefejtettek, de még igen sok és jó aranytartalmú zúzóércz van benne, mert a régiék csak a leggazdagabb részét vették ki, midőn a zúzóérczet még örölték.

Szemben e tárnával, de mélyebben fekszik *Györgytárna*, mely össze van omolva, de 162 ölnyre be volt hajtva; a főtélért ezzel a tárnával is meg lehetne ütni, mert a telér igen lapos, és ezt a tárnát Riesen szállításra lehetne berendezni, mint Kőrmöczön szokás, s így sok zúzóérczet lehetne olcsón termelni. Csak a vizeket kellene a felszínen összevezetni, hogy egy jó zúzó állíttassék fel. E bánya a városé, de mivel a kincstártól hetenkint 3 frt segítséget kap, felajánlotta a város egy részét a kincstárnak.

A *weittezech tárna* össze volt omolva, de mivel ismeretes vala, hogy azokban az évésekben, melyek alá a tárna hajtatott, Khern Mátyás érczeket termelt, ismét felnyitották és jó messzire behajtották azt, de a telért még nem érték el. Midőn azután a vágat az évésekkel együtt fölméretett, kitűnt, hogy a tárna rossz irányban hajtatott, s hogy az évések a vajatvégtől távolabb vannak, mint a tárnaszájtól. Egyébiránt más ereket vágott át a tárna, s egyik ezek közül megvizsgáltatván, a vágat évésekbe jutott, melyek még 7 öllel a tárna talpa alá hatoltak. Ezek az erek is jó zúzóérczet szolgáltathatnak, csak lenne zúzómű a feldolgozásra. E bánya a kamarai adósság fejében egészen a kincstárra maradt.

Bakabánya mellett van még több bánya is, mint: *Breitendorfer alte Erbstolln*, mely hasonlóképen, mint *Jakabtárna*,

a *weinrebeni* telérekre hajtattott; *Máriatárna* a *rümpler telérekre*; a *hartenbergi* bánya; azután a *Weitezech* felett a *Neuerperg* alatt a *Nestig* nevű bánya, és a *Jauerstolln* *Máriatárna* felett; azután *Kebserstolln*, *Christophstolln* a *Linkh-féle* bánya felett, melynél a kincstárnak $\frac{12}{16}$ része van, és az új bánya a *kalter keller*-nél; de ezek most mind szünetelnek, mert a polgárok a háború alatt igen elszegényedtek; de ha *Jakab-tárnával* áldásra jönnek, és béke marad, és zúzóok hajtására vizet fognak szerezni, akkor e bányák tüzeme kétségkívül ismét fel fog éledni. Különösen érdemes lenne a *hartenbergi telért* Selmecz felé felkutatni.¹

Hasonlóképen leiratnak az 1630. február 18-án kelt jelentésben az *újbányai bányák* is.

E szerint az *altárna* a Bocskay-féle zavarok után 1606-ban újra kezdetett, és azon aknáig, hol a régivel lyukasztott 1151 öl hosszú. Van rajta addig 11 légakna. Mivel a bányamester azt vélte, hogy a régi altárna vágata tovább egészen be van omolva, egy új keresztvágatot akartak az *Althandel* alá hajtani, de léghiánynyal küzködven, két légaknát is kezdtek, de mind a kettőt abba kellett hagyni a sok víz miatt; midőn azonban a tárnán egy telért fölfelé meg akartak vizsgálni, betűtöttek a régi keresztvágatba, mely 109 $\frac{1}{2}$ ölnyi hosszúságban épnek találtatott; így tehát elhatározták, hogy e vágatot felhasználják, és hogy egy új légaknát mélyítsenek le, mely már 14 öltre le van mélyítve, és összesen 26 $\frac{1}{2}$ öl mély leend; remélik, hogy ezzel az aknával még jó telért is fognak érni. A keresztvágatot azután még 27 öltre kell kitakarítani a régi *Häuerle aknáig*, és onnan a *Lörinczaknáig* 53 $\frac{1}{2}$ öltre. Ez az akna fent még jó karban van, és magánosok használják, de alsó része el van fúlva. Ettől az aknától azután az *Althandleraknáig* még 35 $\frac{3}{8}$ ölet kell megújítani. Javasoltatik a munkálatok folytatása.

A régi tárna dél felé is megújítottatott 110 $\frac{1}{2}$ öltre egy régi aknáig, mely 26 öl mély, és kitakarítottatott, mert Roth Hermann körmöczi könyvvivő az ő társaival ott bír telket, mely ez által a víztől megmentetett.

Az altárna részesei:

A kincstár	$\frac{10}{16}$ részzsel,
Ujbánya városa	$\frac{6}{16}$ „

Ainigkeiten Erbstolln. Ennek az aknájában a 11-ik ölben egy ellenlejtés ér vágatott át, mely megvizsgáltatván, 4 ölnyire egy másik ellenlejtés ér üttetett meg; ezeken az ereken újabb időkben zúzóérezeket termeltek, melyek nem fedezték ugyan

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

egészen a költségeket, de remélhető, hogy meg fognak javúlni. A tárna, mely e telekbe vezet, 34 öllel mélyebb, mint a mostani termelési pont, és 200 ölnél hosszabb, de be van omolva; javasoltatik kinyittatása, és a telérnek észak felé tüzetesebb feltárása. E bánya egészen a kincstáré.

St Georgstolln; e tárna már régen be van omolva, de mivel ismeretes, hogy az *althandler teléreken* a régiek jó érczeket és zúzóérczeket termeltek, és mivel a tárna már 228 öl hosszú, javasoltatik újra nyittatása, és a telérig továbbhajtása. Ez a bánya is egyedül a kincstáré.

Neufanger kiesgang Pergwerk, már több mint 60 éve, hogy szűnetel. E bányából kovandokat termeltek, de a termelést abbahagyták, mert Selmeczhez közelebb találtak vasérczeket és kovandokat; de a selmeczi kohóknál észrevették azóta, hogy a kihozott ezüst szegényebb aranyban, mert az újbányái kovandok aranyat tartalmaznak. Javasoltatik e bányának újból megnyitása. Volt ott egy 16 öl mély vízemelő akna, és egy 33 öl mély szállító akna. A kovandos telér fektüjében pedig van a *Schuhflicker telér*, melynek zúzóérce egy szekérben két pizét aranyat tartalmazott.

Reissenschuch. E bányában a régi időkben igen jó aranyos terményeket nyertek, és annyi munkás volt itt alkalmazva, hogy midőn egyszer a vízemelés megromlott, és egy omlás történt, ez által annyian veszték oda, hogy csak az özvegyek száma felment 400-ra. A Garam mellett volt egy vízemelő kereke, melynek vízvezetéke még látszik. Fent a hegyen van a *Klingsputtenschacht*, mely igen kemény kőzetben mélyítettet, 60 öl mély, de a telért még nem érte el, és a tárnával nem lyukasztott. A Garam felé van két beomlott tárnának a helye. Az *alsó tárna* ezelőtt Freistatzky Lőrincz, Hanusch Bálint, és Dürr András polgároké volt, de kamarai adósság miatt a kincstárra szállott. E tárnában a vajatvégen még szép zúzóércz maradt, a telér vastag, de kemény; csak a háborús időknek tulajdonítható, hogy a művelés abbahagyott. Roth Hermann felajánlotta, hogy e tárnát megnyittatja saját költségén, ha azután fele neki adatik. Javasoltatik, hogy vele egyezség kötéssék.¹

E jelentésben helyes a *neufangi kiesaknáról* mondott állítás, hogy ott valaha jó kovandok termeltek; biteles bizonyosság erre lanvitzi Zdenko királyi biztos jelentése 1535-ből, melyet az I. kötet 156-ik lapján ismertettünk. De a *Reissenschuch* bányában elveszett, és 400 özvegyet hátrahagyó munkások száma bizonyosan csak a szóbeli hagyomány nagyítása,

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

mert a *reisenschuchi* mélyművelés már 1535-ben el volt fúlva, és lanvitzi Zdenko bizonyosan megemlítette volna a nagy szerencsétlenséget, ha az valójában megtörtént volna.

1630. június 4-én Ulbm Mihály sziléziai üveggyártóval a bányabíróság előtt szerződés kötött, mely szerint Ulbm kötelezte magát, hogy Ujbányán egy üveggyárat állít, és abban a válató intézethez szükséges üveget gyártani fogja; a gyár felállításáért kap 2400 frtot, és útiköltségül 35 tallért, melyet a gyártmányokkal vissza fog fizetni. Legler Péter gépészmester kezeskedett érte.¹

8. Körmöcz és a rézművek 1630 és 1631-ben.

Körmöczön 1630-ban kineveztetett a *Goldkunsthandlung* gondnokává Freiseisen Christian Kristóf eddigi segédgondnok.²

1631. szeptember 10-én utasítás adatott Roth Hermann körmöczi könyvvivő számára.³

A *rézműveket* illetőleg következő híreket találunk ez időből irataink között.

1630. július 20-án Schappelman János úrvölgyi bányamester fölterjesztést tesz a réztermelés hanyatlásának okairól. Ismeretes, úgy mond, azon szorult helyzet, melybe Úrvölgy a folytonos háborús idők, s ezek után következett drágaság, ellátmány-hiány, a legerősebb munkások elvétele és elszéledése miatt jutott. Most 100 ércvájárral van kevesebb, mint azelőtt, és a legjobb erőben volt munkások kivándoroltak, mert fizetésöket nem kapván rendesen, éhséggel kellett küzködniök. Ezeken kívül oka a termelés hanyatlásának az is, hogy e régi bánya lassankint kimerül, az érczek gyérebbek és szegényebbek, a kőzet keményebb, a telérek dús részei már le vannak fejtve, és a föltárás költség hiányában aránylag hátramaradt.

Reméli azonban, hogy az új akna lemélyítése, mely a telek déli részének kiaknáztatását meg fogja könnyíteni, mind e hiányokon némileg segíteni fog; de bizonyos benne, hogy végképen csak akkor lesz segítve, ha a bánya rendesen ellátatik költséggel, hogy a munkásokat rendesen és pontosan fizetni, és az anyagokat annak idejében beszerezni lehessen.⁴

1630. július 22-én e tárgyban Prandauer Pál a beszerzebányai kohótiszt is tett jelentést; szerinte egyik oka a

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár.

³ Schmidt F. id. m. IV. 569. l.

⁴ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

termelés hanyatlásának az érczek szegénysége, melynek következtében az olvasztás lassabban megy, és kevesebb termeltetik. Ércz van ugyan most készletben, de nincs szén, mert a munkások nem kaptak kellő időben fizetést, és a szenelőt odahagyták, de ha szén volna is elegendő, még sem lehetne több olvasztóval dolgozni, mert az olvasztó munkások közül is sokan kivándoroltak. Csak akkor lehet mind e bajokon segíteni, ha a fizetések rendesen tartatnak, és az anyagok akkor szereztetnek be, mikor legolcsóbbak.¹

E két jelentés eléggé jellemzi a rézművek kezelésének szomorú állapotát.

Egyébiránt meg vannak a két évről az úrvölgyi szakmánykönyvek is. Az 1630-iki első évnegyedben jelen voltak a szakmány átvételénél: Rosegg István János besztérczebányai praefectus, Schwartz Konrád János besztérczebányai könyvivő, Fischer János gondnoksegéd, Tschöszy Sebestyén bányabíró, Roth György titkár, Schappellmann János bányamester, Hofer Dániel esküdt kémlész, Klockher János mostenitzi irnok, Proier Gáspár rézműirnok, Granleitner Christian bányairnok, Faschang Simon, Trwalga György, Puchner György, Schmidt Farkas, Maurer János, Pravda Bálint, és Granleitner Zachariás bányatigyelők, Khain György zúzótigyelő, Proy Jakab kémlész, Albrecht Mátyás szertárnok, és Wachot Lőrincz ércztárnok.

A munkások 1630. és 1631-ben következőképen voltak felosztva:

	1630								1631							
	I.		II.		III.		IV.		I.		II.		III.		IV.	
	é		v		n		e		é		v		n		e	
	g		y		e		d		g		y		e		d	
	munkahely	vájár	munkahely	vájár	munkahely	vájár	munkahely	vájár	munkahely	vájár	munkahely	vájár	munkahely	vájár	munkahely	vájár
Obergesteng	15	21	12	18	9	12	7	10	9	11	11	16	11	15	8	9
Seietzenfeld	9	17	13	25	12	23	9	14	6	6	5	5	8	9	6	6
Giengersfeld	10	11	12	13	11	12	10	14	6	10	7	13	8	14	9	13
Silsenfeld	9	13	9	14	6	13	3	11	8	19	6	12	7	18	7	22
Mallaschacht	17	40	14	27	11	29	11	38	15	37	16	36	15	24	11	11
Costalligen u. Kupetzenfeld	15	18	10	12	9	14	5	7	8	11	7	11	10	13	11	13
Cammerfeld	14	31	21	30	16	23	18	32	12	33	9	29	7	30	13	32
Erbstolln	23	32	24	45	11	31	12	30	12	31	9	32	14	41	16	43
Neu und Tagstolln	3	3	4	5	12	15	9	13	8	12	7	10	6	8	9	34
Összesen a fejtésnél	115	193	119	189	97	172	84	169	84	170	77	164	86	172	90	183
A feltárásnál	14	45	16	48	11	33	13	39	15	43	13	39	11	32	13	38
Összesen	129	241	135	237	108	205	97	208	99	213	90	203	97	204	103	221

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

Kitetszik e kimutatásból, hogy a fejtés főképen a *Mallaschacht*, *Cammerfeld* és *altárna* szintjén eszközöltetett, de 1631 vége felé a *Mallaschacht* már igen meggyengült, és helyette az *Ujtárnán* és *Napi tárnán* terjedt el jobban a fejtés.

A szállítási viszonyokat ez idő alatt mutatja a következő táblázat :

	Munkahelyek száma							
	1630				1631			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	évnegyedben							
Takarító fiú nélkül	25	32	27	14	17	14	20	19
1—5 takarító fiúval	11	4	2	6	4	5	4	6
6—10 " "	32	33	18	22	19	9	14	23
11—15 " "	22	23	20	24	20	15	18	19
16—20 " "	8	12	11	9	8	15	7	7
21—30 " "	15	9	13	7	13	14	16	14
31—40 " "	1	2	1	—	—	1	1	1
41—50 " "	—	3	—	—	—	1	4	1
51—60 " "	1	1	2	1	1	—	—	—
61—70 " "	—	—	1	1	1	1	—	—
71—80 " "	—	—	—	—	1	2	—	—
81—90 " "	—	—	—	—	—	—	2	—

E táblázat is azt mutatja, hogy a szállítás *Urvölgyön* igen drága lehetett, és folyvást rosszabb lett.¹

Ez időből egy igen érdekes kimutatást találunk, melyből kivehetjük, hogy egy mázsa réz mennyibe került.

	frt	denár	frt	denár
1631-ben volt				
<i>Urvölgyön</i> bányaköltség.....			44898	89 ¹ / ₂
" a hányóérczekért ..			5950	85
<i>Besztercebányán</i> a kohónál:				
Olvasztási költség	16782	25		
Vett kénvekért	1148	35 ¹ / ₂		
Áttétel.....	17930	60 ¹ / ₂	50849	74 ¹ / ₂

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

	frt	denár	frt	denár
Átvétel ...	17930	60 ¹ / ₂	50849	74 ¹ / ₂
Libetbányai rézért	1429	75		
Kezelési költség	227	92		
	19588	27 ¹ / ₂		
Levonva a szénkészlet értékét	10882	45		
„ a szénakészlet „	300	—		
	11182	45		
Marad kohóköltség			8405	82
Az <i>óhegyi olvasztó</i> költsége...			4037	94
Az <i>óhegyi készelő</i> kohó költsége	6651	59 ¹ / ₂		
Ehhez a felhasznált ólom	6136	50		
	12788	09 ¹ / ₂		
Le a fakészlet értékét	675	—		
Marad készelő költség			12113	09 ¹ / ₂
<i>Tajovai készelő</i> kohó költsége.	2106	72 ¹ / ₂		
Hozzá a szénáért	31	65	2138	37 ¹ / ₂
<i>Rézhámor</i> -költség	3046	01		
Le a szénértéket	1153	45	1892	56
Faraktári hivatal költségei ...			2603	30
Bányaszertár költségei			9106	80
Épületek javítása és fentartása			2712	23 ¹ / ₂
Fakezelés és szenítés			14363	82
Tiszti fizetések			9011	10
Irodaszerek és útiköltségek...			5000	—
Összes költség			122234	69
Ennek javára esik:				
A termelt ezüst értéke	φ 9155	77		
A preiselkupfer értéke	886	50	10042	27
Tehát marad költség .			112192	42

Termeltetett 6341 mázsa 25 font réz, tehát került egy mázsa réz 17 frt 69 denárba.¹

1630. augusztus 11-én utasítás adatott a besztercebányai rézművek kezelésére.²

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

² Schmidt F. id. m. IV. 486 l. Ez utasítás javítása és bővítése azon rendeletnek, melyet I. Ferdinand adott ki 1564-ben. A bányászatra vonatkozó tartalma kivonatban a következő:

A tisztviselőknek nem szabad saját bányákat művelni.

1630. deczember 4-én jelentette Sockh János administrator az udvari kamarának, hogy a besztérczebányai rézélárusításra érvényben volt szerződés lejárt, és ha nem sikerül gyorsan egy új szerződést kötni, pénz hiányában a rézművek legnagyobb zavarba fognak jönni. Ő megkísérlette a primástól kölcsönt kérni, de még nem tudja, hogy az eredmény

A bányamesternek Urvölgyön kell lakni, és a többi tisztekre gondosan felügyelni. A bányákat minden bérszak alatt kétszer járja be, és a mivelés állapotát egy könyvbe híven jegyezze be.

A bányaiigyelők mindennap járjanak a bányába, és naponként jelentést tegyenek a bányamesternek, az érzekből gyakran próbát vegyenek.

A munkásokat nem a bányaiigyelő, hanem a bányamester vegye fel. A bányaiigyelőket csak a praefectus tudtával vegye fel a bányamester.

A munkások a pénztárnok és könyvvivő jelenlétében az irodában kapják ki bérüket. Bérfizetés minden 3 hónapban egyszer tartassék Urvölgyön.

Csak annyi fagygyú adassék a munkásnak, a mennyire a bányában szüksége van.

Mivel eddig a bányának nincs jó térképe, szigorú kötelességévé tétetik a bányamesternek, hogy az egész bányát felmérje és térképezze.

Az üzemben történő minden változást be kell írni a bányakönyvbe. A számbavételnél (Raftung) jelen legyenek a főtisztek, a bányaiigyelők, és a munkások minden csapatjából a csapatvezér, vagy egy más vájár, a kovácsoknak pedig az ispánja. A munkásokat mindennap fel kell jegyezni a rováásokra, hogy a műszakban voltak-e a dologban. Tudatlan fiatalok ne alkalmaztassanak vájárok helyett, hanem ha tanulás végett alkalmaztatnak, 50—75 denár heti bér mellett dolgozzanak, míg az igazi vájár hetenkint legalább 1 frtot kereshet.

Az érzeket két-fertályos mértékkel (Kübel oder halbpaar), és pedig egyenesen lecsapva kell mérni. A bányamester, bányairnok, és bányaiigyelő minden ércosztásnál jelen legyen, és vigyázzon, hogy az ércz jól legyen választva.

Az érczjegyző minden fuvarosnak czédulát adjon, melyre a fuvaros neve, és hogy mennyi érczet szállít, felírva legyen; a kohóirnok pedig e czédulákat bemutassa a számbavételnél.

A bányairnok hetenkint írja be a csillérek, takarítók, ácsok és más napszámosok napszárait.

A szertárnok az anyagokat maga adja ki, és írja fel, s hetenkint adja be a felhasznált anyagok jegyzékét a bányamesterhez, ki azt saját aláírásával ellátva és bizonyítva, a praefectushoz és könyvvivőhöz beküldje.

Az erdőben ne vágattassék fa az erdész tudta nélkül, a szén ne égettessék el lakásokban, hanem csak a kovácsműhelyben: a fatüveget a hospodár mindenkor bejelentse, és hetenkint beszámolja.

A bányamester ügyeljen a kovácsokra, nem csak Urvölgyön, hanem Öhegyen és Hermaneczen is, hogy jó munkát tegyenek, és magánosoknak ne dolgozzanak.

Ha a bányaiigyelők közül valaki egy fiút akar a városba küldeni, azt jelentse fel a bányamesternél, mert csak ennek engedelmével fog a fiú az útért fizetést kapni.

milyen lesz? Selmecezen még mindig jó állapotban vannak a bányák, de Kőrmöczön nagyon megsilányultak a zúzóérczek.¹

1631. márczius 17-én sikerült végre Wiesenberg és társaival újból két évre szerződést kötni a réz elárúsítása, és ellátmány adása tárgyában.²

1631-ben Ulsenheim Konrad Márton neveztetett ki pénztárnokká Besztercebányára, és terjedelmes utasítással látta-tott el.³

A *libethbányai bányákat* illetőleg is egyike a legnagyobb nehézségeknek abban rejlett, hogy nem volt senki, a ki a műveléshez szükséges költséget előlegezze. 1631. január 13-án Beckher Ascanius besztercebányai polgár tett ajánlatot, hogy a libethbányai bányáknak ellátmányt ad a következő föltételek alatt:

1. Ha a bányák felerésze a principalitással együtt neki engedtetik.

2. Ha a Zahlwein örökösök mellett a libethbányai polgárok is részesek lesznek a bánya másik felében.

3. Ha új fölterjesztés tétetik az udvari kamarához, hogy a réz mázsája Besztercebányán nem 19, hanem 20 frttal fizetessék, és ha a fizetésre pénz nem lenne, neki szabadságában álljon a rezet másutt eladni.⁴

1631. márczius 28-án megkötöttet Beckher Ascaniussal a szerződés ügy, a mint ő kívánta, kivéve a réz beváltási árát, melyről nincs a szerződésben semmi.⁵

1631. január 18-án főbejárást tartottak Libethbányán Schmidt Farkas és Maurer János úrvölgyi bányaügyelők, és jelentik, hogy *Erzsébettárnávan* 2 vájár dolgozik, $\frac{5}{4}$ parn

A bányamester minden szombaton bemehet a városba, hol egy szoba áll rendelkezésére, itt elvégezheti teendőit, és a praefectusnak jelentést tegyen a bánya állapotáról. A bányamester fizetése 260 frt, és szabad lakás; ha utazik, útiköltségeit felszámíthatja. A bányamester köteles a libethbányai bányák tüzemét is vezetni, és e bányákat gyakran bejárni. A bányamester ügyeljen arra is, hogy a sűrű jó minőségben és jó mértékkel szolgáltatassék ki a munkásoknak. Minden év végén főbejárás tartassék, és a művek élénkítésére szolgáló javaslatok fölterjesztessenek. A bányaügyelők és felvigyázók a bányától engedély nélkül el ne távozzanak.

Az utasítás kiterjed tovább részletesen a fa- és szénkezelésre, a kohókezelésre, kémilövműhelyre, vas- és rézhámorra, szekerészetre, a hermanetzi, óhegyi, tajovai és mosteniczi kohóra, a „lateinischer Schreiber“ teendőire, a kohótiszt, szertárnok, einspaniger (pénzszállítmány kísérő ispán és legények) teendőire, a rhonitzi vasgyárra, a pénztárnok, könyvivő, és a praefectus kötelességeire.

¹ ² Selmeczi bányagazgatósági irattár.

³ Schmidt F. id. m. IV. 562. l.

⁴ ⁵ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

érezért kap 1 frtot, a szállításra 6 fiú kell, és adtak 6 hét alatt 36 negyed parnt érczet.

Zahlweintárnában dolgozik 6 ember érczen, és 2 ember feltárásnál; a fejtők $\frac{5}{4}$ -ért kapnak 1 frtot, szállításra kell nekik 23 takarító fiú, és 6 hét alatt termeltek 170 negyed parnt.

Stadtstollen-ban csak 1 ember dolgozik, $\frac{5}{4}$ -ért kap 1 frtot, és termelt 6 hétben 40 negyed parnt.

Tagsstolln-ban 6 ember foglalkozik érczfejtéssel $\frac{5}{4}$ -ért kapnak 1 frtot, kell a szállításra 25 fiu, termeltek 6 hét alatt 150 negyed parnt.

Kayser Rudolftolln a Bocskay-féle lázadás alatt hagyott fel valamint a magasabban fekvő *Pumpenstolln* is, melyben a hagyomány szerint jó érczek voltak. *Rudolftárna* feladata volt ezek alá jutni, most ismét megnyitattik, és 3 óra irányban kelet felé már 70 ölnyre kitakarítottak.¹

E két évi időszakból megemlítendőnek tartom még, hogy 1630. október 3-án Wenger Mihály selmeczi pénztárnok jelentést tett, hogy a nádor 200 katonát kért a bányavárosoktól. mivel azonban a bányákban most is kevés a munkás, azt az ajánlatot tette a város a nádornak, hogy ember helyett pénzt fog adni, s ezen szerezzen a nádor maga katonát.²

1630. október 31-én jóvá hagyta az udvari kamara, hogy Sockh János a főkamaragrófi hivatal administratora évenként 21,000 frtot szállítson a bécsi főélelmezési hivatalhoz mint nyereséget, és hogy a maga nevére felveendő kölcsönökért járó kamatokat elszámolhassa.³

1631. márczius 8-án Kramer Antal bányapolgár és löcsei kereskedő kérdést intézett a selmeczi bányatársulatokhoz, hogy elfogadhatnak-e 150 vájárt? Mert ő az ő rézbányáját egy ideig szüneteltetni akarja, mert Roll-tól sok érczet kapott, úgy, hogy nincs szüksége újabb termelésre; a társulatok azt felelték, hogy szívesen adnak munkát az idejövőeknek; de nincs nyoma iratainkban, hogy a Szepességből ekkor ide bányászok költöztek volna. Roll volt a Szepességben fővállalkozó, és a szomolnoki bányáknak is főberlője.⁴

9. Vizveszély és fegyelmetlenség.

A következő két évben, 1632 és 1633-ban nem igen érintették és zavarták a politikai viszonyok a bányászatot.

1632. november 16-án a Lützen melletti ütközetben

^{1 2 3} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

⁴ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

elesett Gusztáv Adolf svéd király, kinek halála, és Wallenstein győzelmei arra birták Rákóczy fejedelmet, hogy a békére törekedjék. 1633. február 5-én meg is kezdték a békealkudozásokat Eperjesen, és szeptember 28-án megkötötték az egyezség, mely szerint a bécsi, pozsonyi, nikolsburgi és kassai békekötések megerősítettek; a munkácsi vár és uradalom Rákóczynak hagyatott oly módon, hogy az ezentúl is Magyarországhoz tartozzék, és a fejedelem érte 200 ezer forintot fizessen.¹

Az alsó-ausztriai kamara 1632. márczius 22-én ismét szigorúan eltiltotta, hogy a bányászatnál alkalmazott tisztek saját számlájokra bányát műveljenek, és különösen megparancsolja rendeletében, hogy Fischer János, a besztérczebányai praefectus segédje vagy hagyjon fel azonnal a bányaműveléssel, vagy pedig lépjen ki hivatalából.²

A király azután ullersdorfi Puchenberg Györgyöt nevezte ki ideiglenesen főkamagróffá, és 1632. április 30-án ellátta őt terjedelmes utasítással, mely a főkamagrófok rendes utasításától semmiben sem különbözik.³

Puchenberg nem volt sohasem a bányavárosokban, rendeleteit Bécsből küldte le; itt a helyszínen Sockh János körömözi alkamaragróf maradt a főkamagrófi hivatal administratora.

De Puchenberg ideiglenesen sem sokáig viselte hivatalát, mert 1633 márczius 9-én a király fia III. Ferdinánd vette át a bányavárosok igazgatását,⁴ és 1633 június 20-án rabensteini Dietrichstein Gábor bárót nevezte ki valóságos főkamagróffá, és egy külön rendelettel meghagyta a bányavárosi tiszteknek és polgároknak hogy neki mindenben engedelmeskedjenek,⁵ egyszersmind kiadta Dietrichsteinnak a szokásos utasítást.⁶

Selmeczen ez években vette kezdetét a vízemeléssel való komoly küzdelem, melyet igen megnehezített a tisztek erélytelensége, és az egész személyzet féktelensége.

1632. május 3-án jelenti a bányamester, hogy *Felsőbertárnán* a vizek nagyon szaporodnak; a bányában levő vízerék igen lassan jár, mert kevés a hajtó vize, a két rudas emelő sem győzi, és már 3 kézi szivattyút kellett beépíteni, melyeknek húzására csak nagy nehezen lehet munkást kapni.⁷

1632. május 8-án kelt jelentés szerint a régi löerejti vízemelőknél igen sok víz tört be a bányába, és a mélységben

¹ Horváth Mihály id. m. V. 368–370 l.

² Schmidt F. id. m. IV. 587. l. ³ Ugyanott 588. l. ⁴ Ugyanott 609. lap.

⁵ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CIV.

⁶ Schmidt F. id. m. IV. 612. l.

⁷ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

levő legjobb munkahelyeket elöntötte. A víz lehúzása végett szükséges lesz ismét kézi szivattyúkat állítani fel.¹

1632. június 6-án tanácskozás tartatván, elhatároztatott, hogy a melegpataki (warmen pach) tógát kijavíttassék, és *Felsőbiebertárna* vájatvége észak felé folytattassék, hogy a *Mohrer-tárna* vizeit is fel lehessen használni.

Légler Péternek pedig meghagyatott, hogy nézze meg *Weiden aknát*, mely már a legmélyebb járatig le van mélyítve, hogy nem lehetne-e oda egy lóerejű vízemelő gépet beépíteni? A kézi szivattyúk húzására pedig vétessenek a munkások a kisebb bányáktól, zúzóktól, kohóktól, és a fuvarosok közül, és a szivattyúsok napi bére 22 denárról 25 denárra felemeltessék.²

1632. június 21-én megengedtetett *Felsőbiebertárnán*, hogy a napszámosok (Langschichtler) műszakonként 8 óráig dolgozzanak.³

1632. június 26-án a bányamunkások Lienpacher Gottfried házában táncmulatságot tartottak, de összeveszván, Schneider János meixeni vájárt agyonütötték; a tettések megszöktek.⁴

November 6-án bepanaszolták a tisztek a szivattyúhúzókat, hogy munkájokat elhagyják, mielőtt felváltatnának. Büntetésül bezárattak.⁵

A nehézség, melyet a kézi szivattyúk ellátása okozott, úgy látszik, most már meggyőzte a tiszteket is a felől, hogy jó lenne, ha több aknában lehetne a mélységből vizet emelni; e végből dél felé a fejtésektől egy új akna lemélyítésére kértek helyet, mely *Felicitas akna* név alatt 1632. december 10-én ki is jelöltetett.⁶ Azonban sokkal jobb lett volna *Nándoraknát*, *Vizaknát*, vagy *Weiden aknát* lejjebb mélyíteni, és ha vízerő nem állott rendelkezésre, lóerejű szivattyúkkal ellátni, de főképen minden erővel kellett volna a *Szentháromság altárnát* hajtani, hogy a műveket a víz emelésétől megszabadítsa, mert előre látható vala, hogy vízemelő gépekkel egy bizonyos mélységen túl nem haladhatnak. Azonban miután 1633-ban Galileo Galilei is kényszerítve volt június 22-én eltagadni azt is, a mit éles elméjével világosan látott, hogy t. i. a föld forog a nap körül; úgy látszik, hogy ez időben az elmék általánosan nem voltak még alkalmatosak az előttök lefolyó események jelentőségének helyes felfogására. Egyébiránt *Felicitás akna* lemélyítésének terve csak terv maradt, melynek fogantatását meggátolta a termelés gyors apadása.

1633. január 1-én brenneri gondnokká Wieli Márton eddigi *felsőbiebertárnai* sáfár, helyébe pedig Printsch Mihály eddigi *finsterorti* sáfár neveztetett ki;⁷ Printsch, úgy

1 2 3 4 5 6 7 Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

látszik, különösen kedves embere volt Giengernek, a Brennerszövetkezet főreszesének, mert daczára annak, hogy *Finster-orton* mindenféle csalásokat követett el, és ezekért őt a bányabíróság meg is büntette, Gienger őt a legjobb és legfontosabb állomásra alkalmazta, mintegy készakarva siettetvén ez által is *Felsőbiebertárna* romlását.

Január 5-én igen fölemelkedtek a vizek *Felsőbiebertárnán*, mert a rudas vízemelő kerék a nagy hideg miatt igen rosszúl járt; ennél fogva elhatározták, hogy a lőerejű vízemelőket ismét működésbe hozzák. Egyébiránt megjegyeztetik ez alkalommal, hogy az ércz a bányában változatlanúl jó, és szép vastagságú, különösen a legmélyebb munkahelyeken.¹

A bányában levő bajokhoz azután egy véletlen szerencsétlenség is járult, 1633. január 22-én reggel fél hétkor elszakadt a város és felső Mohr felett levő tó gátja, 5 ember bele fúlt a leömlő víztömegbe, 3 ház összedőlt, sok udvar és pince beiszapoltatott.²

E szerencsétlenség növelte a vízemelés nehézségeit a bányában is, mert e tó vize volt az, mely *Schmittenrinntárnán* át vezetett a bányában felállított vízkerékre, és ha nem sokat is, de valamit segített, s most ennek munkájával is a lőerejű szivattyúkat kellett terhelni.

1633. január 31-én bizonyítványt állított ki a bányabíró a selmeczi tisztek számára, hogy 1619-től 1622-ig Bethlen Gábor uralkodása alatt a *felsőbiebertárnai* mély mivelést készakarva elfulusztották, és a helyeket, hol a legjobb érczek voltak, csak akkor nyitották meg ismét, midőn Weber cs. k. biztos itt volt, és a vidék ismét a király kormánya alá jutott.³

1633. márczius 30-án följegyeztetett, hogy *Felsőbiebertárna* nem győzi a víz húzást, és hogy legjobb pásztái viz alatt vannak.⁴

Április 18-án Lakner János cs. kir. biztos jelenlétében tanácskozás tartatott *Felsőbiebertárnán*, hogy miképen lehessen a bánya szárazon tartását biztosítani. Konstatáltatott, hogy a munkások azért nem akarnak vizet húzni, mert az ügyelők rosszúl bánnak velök, őket ütik, verik, és sokszor kényszerítik egymásután kétszer-háromszor 8 órán át folytonosan vizet húzni. Elhatároztatott, hogy senki se tartassék egy 8 órai műszaknál tovább a bányában, és a felügyelőknek meghagyatott, hogy a munkásokkal ne gorombáskodjanak. Ez alkalommal Printsch a sáfár, és Creutzhuber bányatügyelő ellentmondottak a biztos véleményének, és azt állították, hogy a szivattyúsokat jó szóval együtt-tartani nem lehet; e miatt megróttá őket a cs.

kir. biztos, és illetlennek találta, hogy a tisztek ily ellentmondók és engedetlenek.¹

Július 16-án nagy törés történt *Felsőbiebertárnán*, minek következtében a légforgalom megakadt.²

Július 31-én összegyűltek a selmeczi és hodrusi vájárok a vörös kútnál, és megesküdtek, hogy együtt fognak tartani, s egymást el nem hagyják, míg kívánságaik nem teljesítettek. Azután bementek Dr. Schlüssl és Stahel Zsigmond cs. kir. biztosokhoz, és ezeknek előadták kérelmüket: hogy a hús fontja $2\frac{1}{2}$ denáron adassék, vagy pedig megengedtessek, hogy akárki húst vághasson; a sör ára pedig meszelyenként 1 denár legyen. A város tanácsa e felett 2 napig tanácskozott, s végre a bányamester javaslatát elfogadta, és megígérte, hogy a munkások kérelmét teljesíti.³

Augusztus 11-én főbejárás és tanácskozás tartatott *Felsőbiebertárnán* a naponként szaporodó vizek miatt; jelen voltak a tisztek és részeseik mind; és konstatáltatván, hogy a víz minden erőlködés dacára már 10 csapat munkahelyét elöntötte, és még a rossz levegő is akadályozza a munkát; elhatároztatott, hogy az embererővel folytatott vízemelés abbahagyassék, és a mélységben dolgozott munkások abba a fejtésbe helyeztessenek át, mely 1627-ben augusztus 13-án víz miatt abbahagyatott. Az utolsó időben 24 óra alatt 164 embert kellett alkalmazni a vízemeléshez. A termelés az altárna alatti fejtésekből az utolsó két hétben 160 és 165 márka volt.⁴

A felsőbiebertárnai vízveszélynek híre messze elterjedt az ország határain túl, és többeket arra indított, hogy ajánlják jó szolgálataikat a Brennerszövetkezetnek. Természetes, hogy mindenki egészen biztosnak és csalhatatlannak tartotta találmányát, és azt kívánta, hogy a szövetkezet adja a felépítéshez a pénzt.

A Brennerszövetkezet teljesítette is az első vállalkozóknak ilyennemű kívánságait. Fermin Mazelet és Bosquet Niemesből Franciaország Languedoc tartományából Selmeczre jöttek, hogy *Felsőbiebertárnát* vizeitől megmentsek. 1633. augusztus 24-én kötötték meg a felsőbiebertárnai társulattal a szerződést, mely szerint kötelezte magát Mazelet, hogy az egész vizet fel fogja emelni az altárna szintjére oly módon, hogy a gép hajtásához műszakonként csak 12 ember lesz szükséges, tehát 24 óra alatt 36 ember. Ha e műve sikerül, fizet neki a társulat 6000 tallért, és ezen kívül ad neki még a társulat bizonyos ajándékot. A gép felállításának költségeit a bányatársulat viseli, s

ha a mű nem sikerül, Mazelet köteles a költségeket a társulatnak visszatéríteni.¹

A gép szerkezetét a vállalkozók nagy titokban tartották, és a gép elkészülte után sem jegyeztetett föl, hogy az milyen volt; én azt vélem, hogy archimedesi csavarral akarták a vállalkozók a vizet emelni, mert szeptember 5-én bejegyeztetett a bányabírósnál egy szezódésök, melyet Wardolott Zsigmond lakatossal kötöttek, hogy ez a vállalatuk számára szükséges vég nélküli csavar alaku csövet 70 frtéért megvesinálja.²

November 15-én Machoder András besztérczebányai rézművesnek, ki az új vízemelő gép elkészítésével megbízott, esküt kellett letenni, hogy a kamaragróf és a francia vállalkozók engedelme nélkül senkinek sem fogja elárulni a gép szerkezetét.³

A gép elkészülvén, 1633. deczember 23-án határozottatott, hogy a francia vállalkozók vízemelő gépe először a kamaraudvarban próbáltassék meg, és csak azután állíttassék fel a bányában a hátulsó vitlánál a 4-ik éren, a hol legkönnyebben le lehet jutni a mélységbe.⁴

A gép azonban nem sikerült; hogy mily eredménnyel működött, azt nem jegyezték fel, és a francziák valószínűleg minden kártérítés nélkül hagyták el Selmecezt, mert sehol se találjuk följegyezve, hogy a gép mennyibe került, s vajjon visszatérítették-e a költségeket?

Úgy látszik azonban, hogy a selmeczi tisztek még a gép megpróbáltatása előtt már lemondtak a reménységről, hogy az sikerülni fog, mert 1633. október 1-én, miután a mélység elfúlása miatt *Felsőbiebertárnán* a termelés megapadt, elbocsátottak:

Erlengrundból	2	embert,
Thiergartenből	6	"
Györgytárnából	4	"
Finsterortról	9	"
Ó-Mindszenttárnáról	2	"
Andrástárnáról	13	"
Mátyástárnáról	8	" 4 lovat

összesen 44 embert, 4 lovat.⁵

10. A bányabíró nem engedelmeskedik a nádornak.

A július elseje óta Selmecezen levő új főkamaragróf Dietrichstein báró, és a vele együtt jött királyi biztos, Fuchs báró, parancsolták 1633. október 17-én, hogy az érczvájárok pontosan kitartsák a bányában az ő 4 órai műszakjokat, és egy-

mást a bányában váltsák fel; a szerszám nekik a bányába beszállíttassék, és ott cseréltessek ki; a bányában kapjon mindenki egy elzárható ládát, melybe holmiját és szerszámát elteheti.¹

E határozatokból azt látjuk, hogy a vájárok még ekkor is csak 4 órán át voltak folytonosan munkában.

1633. december 27-én határoztatott, hogy mivel a repesztőpor-malmot a Brennerszövetkezet és kincstár közös költségén építették, ennél fogva a repesztőpor eladása is hetenkint felváltva a kincstár és a Brennerszövetkezet javára történjék. A kötél- és ökörbőr-szükséglet pedig közvetlenül a *felsőbiebertárnai* társulat költségén szereztessék be.²

Selmeczről Kőrmöczre 1632-ben 22,269 m. 22 p. 1633-ban pedig csak 16,853 m. 47¹/₂ p. 15 latos finomságú ezüst szállított.³

Ez a termelés főképen *Felsőbiebertárnáról* származott, és a legbiztosabban mutatja, hogy gyorsan és rohamosan vége lett a nagyszerű áldásnak, és a rövid ideig tartó bőségre ismét szűk idők következtek.

Az országban azonban még mindig nagy áldás hirében állott Selmecz, és igen természetes, hogy a nagy jövedelemben szívesen osztozkodtak volna azok is, kik legkevésbé sem voltak hajlandók a bányamívelés terheiben résztvenni. Egy ilyen, csak a jövedelemben osztozkodni szerető örökös sok bajt csinált a selmeczi tiszteknek, de, ámbár mozgásba hozta érdekében az ország legfőbb hatóságait, semmit sem érhetett el.

Midőn ugyanis az özvegy Ygelshoferné 1616-ban elhalt, legközelebbi örökösei Sedlnitzky báró, és Rottal báró voltak; de ezek közül csak az első jelentkezett a város tanácsának felhívására, és így az örökség neki átadatott. Ő 2—3 évig fizette is a bányák költségeit, mert a bányák akkor nem adtak jövedelmet; de végre átadta részeit bizonyos feltételek alatt a bányabíróság előtt kötött egyezés szerint Frisowitznak, s azóta e birtok Frisowitznál, s ennek halála után örököseinél volt. Midőn azonban a selmeczi bányák nagy jövedelmének híre terjedt, ekkor, az örökösödés után 14 év múlva Rottal báró is fellépett igényeivel, pert indított a királyi tábla előtt, és perét ott megnyervén, a palatinus kiküldötte a 7 bányaváros képviselőit, hogy a Frisowitz örökösök bányabirtokának felét executio útján adják át Rottalnak. Miután azonban ezen egész eljárásban semmi tekintet sem vétetett a bányatörvényekre, s a bányahatóság közbenjárása mellőztetett; a Fri-

¹ ² Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

sowitz örökösök Ő Felségéhez folyamodtak, hogy a bányatörvényeket megtartassa, és őket birtokukban megvédje; erre az alsó-ausztriai kamara egy rendeletet küldött Selmeczre, melyben meghagyja a tisztviselőknek, hogy a nádor küldötteinek ellentálljanak.

A nádor küldöttei Selmeczen megjelenvén, és a városházán egybegyűlvén, fölmentek hozzájuk a kincstári könyvivő és még néhány tisztviselő, és felolvasták előttök az alsó-ausztriai kamara rendeletét, kérvén őket, hogy az executió végrehajtásától álljanak el; a küldöttek azonban a palatinus szigorú rendeletével utasítva el nem állhattak, és kimentek *Felsőbiebertárnára*, hogy ott az executiót végrehajtsák. De a hányó előtt elejökbe állott a bányamester a vajúrokkal, őket visszatérésre intette, és eljárásuk ellen tiltakozott; a kiküldöttek azonban erre nem hallgattak, áttörtek az elibök állókön, és fölmentek a tárnáig; itt azonban mindent zárva találván, se a karámba, se a bányába nem mehettek, s így kölesönös tiltakozás mellett haza mentek.¹

Az ajtókat fel lehetett volna ugyan törni, és ettől alig riadtak volna vissza a végrehajtók; de a legnagyobb nehézsége a lefoglalásnak abban állott, hogy azt in natura végrehajtani nem lehetett, mert a Frisowitz örökösök $\frac{6}{128}$ részének felét kézbe venni nem lehetett, és a lefoglalás csak a bányarészesek könyvében lett volna foganatosítható, ha azt a bányabíró megtenni akarta volna. A 7 bányaváros kiküldöttei ezt mindenesetre jól tudták, de sehol sem említik, a miből világos, hogy a nádor rendeletének csak passive engedelmeskedtek, és eljárásuk eredménytelenségéről már előre meg voltak győződve.

A nádor értesülvén a lefoglalás sikertelenségéről, újból még szigorúbban utasította a 7 bányaváros képviselőit, hogy a lefoglalást végrehajtsák. Ez a rendelet a tisztek tudomására jutván, ők az ideiglenes főkamaragrófhöz fordultak utasításért, és ullerstorffi Puchenberg György báró 1633. április 11-én meghagyta a selmeczi tiszteknek, hogy ha a Frisowitz örökösök bányarészeinek lefoglalása Rottal érdekében a nádor által ismét megkíséreltetnék, a tisztviselők azt ne foganatosítsák, és mindenben tartsák magokat az eddigi császári rendeletekhez.²

Hasonló tartalmú rendeletet küldött e tárgyban a bányabíróhoz 1633. április 18-án az udvari kamara is.³

Április 20-án csakugyan ismét megjelentek a bányavárosok küldöttei, és a nádor nevében kívánták a bányavárosok

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv. ² Ugyanott. Lásd az okmányok közt CII. ³ Ugyanott CIII.

bírótól, hogy a Frisowitz örökösök bányarészeinek felét Rottal bárónak átadja; de a bányabíró az átadást nem foganatosította, és Rottalt elutasította.¹

Az átadás tehát ismét elmaradt, és Rottal valószínűleg értesülvén, hogy a bányák már nem adnak nyereséget, nem szorgalmazta tovább a lefoglalást; csak öt évvel később tettek az ő örökösei, a mint alább látni fogjuk, ismét egy kísérletet a birtok átvételére, de akkor is eredménytelenül.

II. Törekvés a kohászat javítására.

1633. június 28-án érkezett Selmeczre Fuchs báró császári királyi biztos és rabensteiní Dietrichstein Gábor báró, az új főkamagróf, ki július 1-én fogadta a tisztviselőket, és a városi polgárokat.²

Az új kamaragróf egy igen hasznos ujitással kezdte meg működését; elrendelte ugyanis, hogy október elejétől kezdve az érczeknek rümpelékkal való átvételét megszüntessék, és a bányatermények ezentúl súly szerint vétessenek át a vájároktól, és a kohóban is súly szerint történjek a beváltás. E végre megigazították és helyesbítették a meglevő mázsálókat és súlydarabokat a válató műhelyben levő súlydarabok szerint.³

Evvel ismét nagy haladás történt a kohóüzem javítására, mert ezentúl sokkal biztosabban lehetett a terményekben levő fémek mennyiségét, és a kohóüzem eredményét ellenőrizni.

Említettük fentebb, hogy 1631-ben bevádolta Wosinger János a kincstári tiszteket, hogy a kohókban nagy mennyiségű ezüstöt elsikkasztottak; a kincstári tisztek megezáfolták ugyan Wosinger állításait, de azért az ügy még nem volt bevégezve és a királyi biztosok még 1633-ban is kutatták s vizsgálták a kohók üzemét; részint e vizsgálatok eredménye az, hogy a kohók üzeme szigorúbb ellenőrködés alá vettetett, és 1633. október elsejétől kezdve a bányatermények súly szerint vétettek át a kohóhoz, és a rümpelek szerinti számítás megszüntettetett.

Azonban még azelőtt, 1633. január 4-én átküldötte Scholtz György királyi pénztárnok a bányabírósághoz a bécsi főtiszteknek egy iratát, és kérte, hogy az abban foglalt kérdések iránt a kincstári és magánkohók tisztjeit kihallgassa, és nyilatkozatukat írásban fölterjessze.

E kérdések és nyilatkozatok főképen az olvasztási fogyatékra vonatkoznak, és mivel az akkori kohások álláspontját eléggé jellemzik, czélszerűnek látom azokat kivonatossan közölni.

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

1. Kérdés.

Tapasztalták-e a kohótisztek, vagy hallották-e, hogy a jó tulajdonságú érzekből ugyanannyi ezüstöt lehet olvasztás által nyerni, a mennyit a kis próba bennök talált; vagyis, hogy az ilyen érzek fémfogyatéka nélkül dolgozhatók fel? Különösen pedig lehetséges-e ez, ha hodrusi és krebsgrundi érzek is vannak a jó érzekhez keverve?

Felelet.

Csak akkor lehetne kívánni, hogy a nagyban olvasztás eredménye a kis próba eredményével egyenlő legyen, ha az érzek nagyban is úgy kezeltetnének, mint kicsiben. De ismeretes, hogy a kis próbánál egy próbamázsa érezre 8 mázsa ólom adatik, a nagy olvasztásnál pedig csak kevés ólom, de sok kény, kovand és vasérez adagoltatik, „welche zuschläge noch wildt, vnd dem plei im geringisten zu vergleichen“; ennél fogva világos, hogy az olvasztás nagyban nem lehet oly jó eredményű, mint a kis tűzi próba. Egyébiránt pedig természetes, hogy egyik érzek kisebb fogyatékkal is feldolgozható, mint a másik, mert az érzek nem egyenlők; a tapasztalás bizonyítja, hogy a felsőbiebertárnai érzek jobbak, mint a krebsgrundiak, és hogy mindnyájoknál rosszabbak a thiergarteniak. De sőt ugyanegy bányából származó érzek sem mindenkor egyenlően jól olvaszthatók; ezelőtt egy-két évvel sokkal jobbak voltak a felsőbiebertárnai érzek, mint mostan, midőn nagyobb részök a mélymivelésből származik. Mindezek következtében nem lehet valamely kohónak néhány heti eredményéből meghatározni, hogy a többi kohónak eredménye milyen legyen.

2. Kérdés.

Nem lehetne-e nehezen olvasztható szegényebb érzeket a jó tulajdonságú gazdagabbakkal keverni a nélkül, hogy a gazdag érzek nagyobb fogyatéket szenvedjenek?

Felelet.

Itten a felsőbiebertárnai és hodrusi érzeknek minden faja külön dolgoztatik fel; mert tapasztaltatott, hogy ha a felsőbiebertárnai érzekhez a hodrusiakból csak $\frac{1}{4}$ rész adagoltatott, az olvasztás üzeme azonnal megromlott, és nem lehetett a kénvet az ólomtól elválasztani.

3. Kérdés.

Nem lenne-e czélszerű a nehezen olvasztható szegény érzeket a nélkül, hogy előbb kénvre olvasztatnának, közvetlenül a frisselő olvasztáshoz adagolni?

Felelet úgy, mint a 2-ik kérdésre.

4. Kérdés.

A hodrusi érzekkel tett pörkölési kísérletek eredménye mi volt?

Felelet.

Az a tapasztalás szereztetett, hogy a hodrusi érczek annál több ezüstöt veszítenek, mennél többször voltak tűzben. Így járt Mülner Lőrincz is, midőn 600 mázsa érczel tett egy pörkölési kísérletet; az érczekben volt a pörkölés előtt mázsánként 2 lat ezüst, a pörkölés után pedig csak $1\frac{1}{2}$ lat, tehát a pörkölés alatt $\frac{1}{2}$ lat elveszett.

5. Kérdés.

Nem lehetne-e a gazdagabb érczek olvasztásánál kevesebb ólom adagolása mellett is jól dolgozni?

Felelet.

Ha nem adagoltatik az ezüsttartalom arányában kellő mennyiségű ólom, akkor több ezüst fog elveszni, mint a menyői ólom megtakarított.

6. Kérdés.

Nem lehetne-e a kis próbákat oly módon rendezni be, hogy azok eredménye mindig egyezzek a nagyban olvasztás eredményével.

Felelet.

Lasarus Ereker lib. 2. Caph. 8. azt mondja, hogy a kovandok aranytartalmát választóvízzel pontosan ki lehet mutatni, de ez a próba nem ér semmit, mert az olvasztásnál nagyon kevés nyerhető meg abból az aranyból; úgy kellene tehát a kis próbákat rendezni, hogy azt, a mi vele találtsatik, nagyban is meg lehessen nyerni. Evvel csak azt bizonyítja Ereker, hogy a nagy és kis tűz eredménye nem egyenlő.

7. Kérdés.

Miután az olvasztásnál nem nyeretik meg egyszerre az egész ezüsttartalom, hanem melléktermények is képződnek, melyeket még többször át kell olvasztani; vajjon az ezüst, mely e mellékterményekben van, minden átolvasztásnál ismételve szenved-e fogyatékot, vagy nem?

Felelet.

E melléktermények csak úgy szenvednek fogyatékot, mint az érczek, és pedig a jó érczekből származók kevesebbet, a rosszabbakból származók többet veszítenek.

8. Kérdés.

Nem vétetnek-e, különösen a kincstári kohókban, olyan érczek is munkába, melyeknek fémtartalma és értéke ki nem számított?

Felelet.

Mióta a mostani tiszték szolgálnak, nem vétetik feldolgozás alá semmiféle ércz sem, mielőtt meg nem próbáltatott, és számbavétele meg nem történt.

9. Kérdés.

A selmeczi kohóknál levő salak ezüsttartalma $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ lat; nem lehetne-e ezeket ismét feldolgozni, vagy pedig külön feladagolni?

Felelet.

Ha a salak fémtartalma meg van határozva, könnyű kiszámítani, hogy a feldolgozáshoz szükséges adalék költsége nem haladja-e túl a salakban levő arany és ezüst értékét.

10. Kérdés.

Miután az elmúlt években az olvasztás melléktermékeinek fémtartalma nem vétetett fel az évenkénti olvasztási kimutatásba, nem lett-e ez által az eredmény meghamisítva?

Felelet.

Nem.

11. Kérdés.

A Brennerszövetkezet könyvvivője kihallgatandó, hogy vajjon nem fordult-e elő, hogy a brenneri kohó több ezüstöt nyert a feldolgozott érczekből, mint a mennyinek az értékszámvetés szerint bennök lenni kellett?

E kérdés kiadatott a brenneri könyvvivőnek, ki azt felelte rá, hogy mióta minden ércz megpróbáltatik, és fémtartalmok kiszámíttatik, a Brennerszövetkezet mindig szívesen megtette, hogy az üzem eredményét a kincstári kohók eredményével bizalmas értekezésekben egybehasonlitsa, és az üzem javítása tárgyában a kincstári tisztekkel együtt tanácskozzék; ezt most is megtenné szívesen, ha látná, hogy a kérdés bizalmasan tárgyalatik; de midőn látja, hogy a dolgot főbenjáró bírói határozatok tárgyává teszik, ő addig nem adhat feleletet, míg a Brennerszövetkezet részesei mind együtt nem lesznek.

12. Kérdés.

Igaz-e, hogy a „kutatott salak“ név alatt elszámított termények csakugyan a salakhányón találtattak?

Felelet.

A királyi kohótiszt ezt saját kezealáírásával megerősíti.

13. Kérdés.

Nem emlékeznek-e a tisztek, hogy régebben, Lienpacher idejében, midőn még a hodrusi kincstári kohó is dolgozott, a hodrusi érczek közvetlenül a frissítéshez adagoltattak, vagy előbb kénvre olvasztattak?

Felelet.

Régebben a hodrusi érczek legnagyobb része kénvre olvasztatott, a kénvek pörköltettek, és azután az ólomításhoz adattak.

E jegyzőkönyvet 1633. február 13-án aláírták: Cares Amandus királyi kohótiszt, Rens Péter brenneri kohótiszt,

Guett Erasmus Frisowitz gondnoka, Geyer Miklós Vichter gondnoka, Deininger János Khermné gondnoka, Plöszl Jakab királyi kohósáfár, és Preisz János brenneri kohósáfár.¹

E kérdésekből elég világosan kitűnik a törekvés, hogy a kohók üzemét valamiképen ellenőrizni, és a fogyatékok nagyságát előre meghatározni lehessen; de kitűnik az is, hogy a kohótisztek nem voltak pártolói az ilyen szabályozásoknak, és legszívesebben megmaradtak volna a régi szokás mellett, mely az üzem eredményét minden kutatás nélkül úgy vette, a hogy mutatkozott.

Egy kimutatást találunk 1633-ból, melyből kitetszik, hogy a beváltási próbák mennyire különböztek egymástól és miképen lettek kiegyenlítve.²

	Esküdt kém- lész	Bányakém- lész	Bánya- próbáltsz	Kincstári próbáltsz	Brenneri próbáltsz	Kis kohók próbáltszje	Kincstári kohó	Brenneri kohó	Kis kohók	Kiegyenlített tartalom
	l a t					l a t				
1633. márczius 19-én										
Darabos simpelérez	34	36	35	28	35	33	26	36	34	33 $\frac{1}{2}$
Szegényebb „	14	14	14	10	13	12	10	12	12	12 $\frac{1}{2}$
Darabos „lehen- häuer“-érez	46	45	46	41	44	40	40	44	40	43
Közepes „lehen- häuer“-érez	28	27	28	22	27	26	22	27	26	26
Márczius 26-án										
Darabos „lehen- häuer“-érez	46	46	47	36	39	—	36	39	40	43
Közepes „lehen- häuer“-érez	43	50	51	37	49	31	38	50	31	43 $\frac{1}{2}$
Szegényebb „lehen- häuer“-érez	21	18	21	19	18	15	18	18	15	18

Wosinger János ez időben újabb vádakkal lépett fel a kincstári tiszttek ellen. Irataink között van egy kelet, czím, és aláírás nélküli levél, melyben erről értesítetik az administrator. E vádak röviden a következők:

1. Kiszámította, hogy a kézi érezpéldányokból a tisztviselők 18,000 márka ezüstöt kaptak.

2. Hogy a pénznemeket nem verették a kellő tartalommal.

^{1 2} Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

3. E vádakat Ő Felsége előtt is elmondták. Bécsben egy bizottmány állíttatott egybe az ügy megvizsgálása végett; azt mondják, hogy a vétkeket rettenetesen fogják büntetni, és máglyán megégetik.

4. Hogy az administrator 1623-ban 6000 forintot mint Kollonitsnak kifizetettet számolt el, és mintha e pénzt kölcsön vette volna, a 10 %-os kamatokat is kiadásba tette, pedig ismeretes, hogy e pénzt nem fizette ki.

5. Hogy 1622-ben a viaszkot fontonkint 29 denáron vették, Ő Felségének pedig 85 és 100 forinttal számították mázsáját.

6. Hogy 26,000 frtot vettek fel 10 %-os kamatra, és Lienpacher vissza is fizette.

7. Hogy a tisztek a pénzek beváltásánál uzsoráskodtak, és Ő Felségét 72,000 forinttal megcsalták.

A levél írója (valószínűleg az udvari kamarának tisztviselője) igéri, hogy a dolgot húzza-halasztja, a mennyire lehet, és hogy a vádirat másolatát meg fogja szerezni. Egyébiránt azt javasolja, hogy legjobb lenne a vádaskodót eltenni láb alól.¹

A levél szövegéből látszik, hogy a levél írója a vádakat nem tartja koholmányoknak, és a tisztek becsületességéről tanúskodik, hogy nem követték a veszedelmes tanácsot, hanem nyugodtan néztek a megindítandó vizsgálat elé.

Wosinger azonban nemcsak a kincstári tisztekkel, hanem a városi hatósággal is ellenségeskedésbe jött, és a város tanácsa e miatt rögtön elégtételt is vett magának, és Wosingert bezáratta.

Erről értesülvén Dietrichstein báró főkamagróf, 1633. október 25-én bezáratta Putscher Györgyöt a bányabíró a kamaraudvarba, mert ez is részt vett ama tanácsülésben, melyben Wosinger bezáratása elhatározottatott. Az öreg bányabíró két napig volt bezárva; meg van a levele, melyet fogságából írt a főkamagrófnak, s melyben arra hivatkozik, hogy a város tanácsa is bizonyíthatja, hogy ő nem is akart részt venni a gyűlésben, s csak többszöri felszólításra ment oda, mert Wosinger ügye egészen polgári ügy volt, egyébiránt ő ellemezte a bezáratást.²

A főkamagrófnak, és Fuchs Károly királyi biztosnak különös gyanúja lehetett a bányabíró ellen, mert 1633. november 3-án megparancsolták, hogy a nála levő hivatalos iratokat és jegyzőkönyveket azonnal küldje be hozzájuk. A bányabíró erről rögtön értesítette a város tanácsát, mely tiltakozni akart

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

a biztosok rendelete ellen, és azt javasolta, hogy a bányabíró azt ne teljesítse; a bányabíró azonban kifejtette előttök, hogy ő mint kincstári tisztviselő a rendeletnek engedelmeskedni köteles, és azt teljesítette is.¹

Ez ügynek egyébiránt nem lett semmi következménye, mert a biztosok nem találtak az iratok közt semmit, a miért a bányabírót kérdőre vonhatták volna.

12. Kisebb jelentőségű hírek.

A többi bányákra vonatkozólag még következő híreket találunk ez időből irataink közt.

1632. márczius 24-én följelentette a bányamester a Brennerszövetkezetnek, hogy a *finsterorti* sáfár Printsch Mihály az ács- és napszámos munkásokra nem ügyel eléggé, és elnézi nekik, hogy a köteles 6 órai munkaszakot tetszésök szerint megrövidítik; ezenkívül pedig reabizonyúlt, hogy hamis tételeket számít fel a bérszámlákban, és a pénzt magának tartja. A bányabíró ezért bezáratta Printschet, de a főrészes Gienger kívánságára kibocsátotta azzal, hogy tartsa meg a fizetést, és azután menjen ismét a várba fogságát leülendő; de Printsch vissza nem jött, és a bányabíró azt elnézte neki.²

1633. január elsején Printsch *Felsőbiebertárnára*, és Printsch helyébe *Finsterortra* Pauer Márton neveztetett ki sáfárrá.³

Február havában vizsgálat tartatott Printsch Mihály volt *finsterorti* sáfár, Jerosch István bányatügyelő, Messerschmidt Mátyás bányairnok, és Leierer kémletörő ellen, kik mindnyájan *finsterorti* tisztek valának. Bebizonyított, hogy Printsch költött nevek alatt hamis tételeket számított fel, és így két év alatt 53 frtot fizettetett magának; Jarosch hasonlóképen 10 frt 30 denárt, és Messerschmidt 9 frt 40 denárt szereztek; a próbatörő pedig mind azt tudta, és nem adta föl. Elítéltetett a sáfár 25 frt, a bányatügyelő 10, és a bányairnok 10 frt bírság fizetésére; a próbatörő pedig bezáratott.⁴

1633. október elsején 9 ember bocsátatott el *Finsterortról* pénz szűke miatt.⁵

Deczember 23-án pedig határoztatott, hogy mivel a *finsterorti* érczek nem dolgozhatók fel haszonnal, a munkások onnan *Felsőbiebertárnára* tétessenek át, és csak az öregek maradjanak *Finsterorton*, a kiknek meghagyatott, hogy különös szorgalmat fordítsanak a választásra, és mindent, a mi 4 latosnál szegényebb, a zúzóérczek közé adjanak.⁶

1633. május 26-án abbahagyták *Zsigmond Frigyesaknát*, mert igen kemény kőzetbe jutott, és még 22 ölnyire lett volna lemélyítendő a *Szentháromság-altárnáig*; mivel már az altárna vájatvége is előbbre haladt, 20 öllel feljebb a völgyben egy új aknát kezdtek, melynek mélysége az altárnáig csak 17 öl leendő; erre az új aknára ruháztatott a régi név.¹ (Ez az akna nem a mostani *Zsigmondakna*, hanem a mostani szivargyár mellett levő régi légakna.)

A mint ezekből látjuk, a Brennerszövetkezet csak egyedül *Felsőbiebertárnára* fordította minden teltségét, egyedül ettől remélvén tügeinek jobbrafordulását.

A kincstár vezetése alatt álló művek is mind elhanyagoltak pénzhiány miatt; mert a múlt évek nagy jövedelmeit elnyelték az adósságok, s így most, midőn nyereség nem volt, és a költségeket pótolni kellett volna, nem volt miből.

1633. október elsején megszüntettetett *Ómindszenttárna* tűzeme, de december 23-án följegyeztetett, hogy ha a bányák jövedelme emelkedni fog, *Ómindszenttárna* ismét munkába vétessék.²

A *krebsgrundi* bánya 1633. október 1-én hűbérbe adatni határoztatott. Deczember 23-án pedig javasoltatott, hogy *Brennertárna* vájatvége a *krebsgrundi* ereszke felé továbbhajtassék, és *Györgytárna*, mely *Brennertárnánál* 26 öllel mélyebben fekszik, továbbhajtassék.³

1633. deczember 23-án javasoltatott, hogy mivel a *thiergarteni felső tárna* ereszkéjében, mely felé az *alsó tárna* hajtatott, a víz apadni kezd, és most a levegő is jó, és ércnyomok is vannak, a munkát ismét megkezdjék 2 emberrel.⁴

Ugyanakkor javasoltatott, hogy a *bélabányai altárna* a *Nándoraknától* kezdve légvezető csövekkel elláttassék, és hogy a keresztér feltárattassék.⁵

Ugyanakkor azt is javasolták, hogy a *Kornberg altárna* légaknáját folytatni kell.⁶

A többi magánvállalatokra vonatkozólag a következőket találjuk megemlítve.

1633. augusztus 20-án adományoztattak Lackhner János cs. kir. biztosnak és társainak a Siglisbergen levő *régi hányók* értékesítés végett.⁷

1632. október 31-én adományoztatott Knobloch Ábrahámnak, Csehországból Zinnwaldról származott bányásznak „vor dem düllner Thor, untter dem spittaler garten ein Vitriol, Alaun, vnd Schwefel Pergwerkh, davon auch Kupffer kann gemacht werden“ *St. Georgstolln* név alatt. Részesei voltak:

Kayser Mátyás	4	16	részszel,
Vichter János örökösei	4	16	"
Rott Hermann	1	16	"
De Behaigne Ábrahám	1	16	"
Kayser Márton	1	16	"
Knobloch Ábrahám	2	16	"
Geyer Miklós	1	16	"
Gimbelius Sámuel	1	32	"
Geyer Márkus	1	32	"
Kayser Ulrich György	1	32	"
Felbinger György	1	32	" 1

1632. augusztus 21-én bejelentették, hogy a *Reichenau-*ban levő bánya felhagyatott, mert a martalóczok miatt igen veszélyes ott dolgozni.²

1632. szeptember 13-án jelentik, hogy *Mehlbeerleuten* bányánál a lyukasztás megtörtént, már most az *alsó* és *felső tárnáról* külön próbákat kellene venni, és a zúzóban feldolgozni; hasonlóképen az ereszkéből is ott, hol az 5—6 latos ércszemek mutatkoztak.³

1633. december 23-án határoztatott, hogy *Mohreraltárnában*, mivel az ereszkében egy jó tartalmú érczsinór nyitvatott meg, a meglevő 9 munkáshoz még 3 embert kell adni. A vízemelés lovakkal történik, és 24 lóra 154 frt engedélyeztetik.

Schmittentrinntárna fentartása szükséges, mert ha a francziák vízemelőgépe sikerül is, még is itt kell bevezetni a vizet a bányában levő vízkerékre, mely ezen esetben szállításra fog átalakíttatni.⁴

1633. október 12-én kérte Lorberer Konrád „*Silberreiter Hauptmann*“, hogy engedjék meg neki, hogy Vichnyén a meleg fürdő alatt a hámoron túl egy *vasolvasztót* (*Blöhhausz, oder Eisenstainschmelzhütten*), és még lejjebb a völgy szorulatnál egy *hámort* építhessen. A tüzeléket a Garamon túlról akarja beszerezni. Saját *Ruda* nevű bányájából termeli az érczet, melyekkel Besztercebányán már jól sikerült próbát tett.⁵

1633. november 20-án kéri a társpénztári bizottmány tagjai: Streit Mihály, Preisz András, Stübner János és Matterperger Ruep, hogy a társpénztár rovancsoltassék, mert már régóta nem történt rovancsolás.⁶

Bakabányán főbejárás tartatván, 1632. márczius 10-én följegyeztetett, hogy *Jakabtárnában*, mely a város altárnája, a 93-ik ölben egy vastag telér vágatott át, mely aranytartalmu, és a régiek által aknák segítségével műveltetett; de

ők csak a legjavát vették ki, és még igen sok és jó zúzóércz van a tárna felett is, különösen sokat lehetne még találni, ha a telér észak felé a hegységbe, és a tárna alatt feltáratnák. A régi évésekben még annyi jó zúzóércz van, hogy abból egy pár éven át lehetne termelni, és mivel mindenütt aranytartalmú, nem lehet kételkedni a jó eredményen.

A legnagyobb baj azonban az, hogy a fölszínen igen kevés a víz, mely nyárban egészen kiszárad; lehetne azonban több kis forrást összevezetni vagy 2000 frt költséggel, úgy hogy azután egy rendes esésen 6 vasat hajthasson.

Jakabtárnához közel, és 14 öllel mélyebben fekszik *Györgytárna*, melylyel ugyanazt a nagy telért lehetne elérni. E tárna már kitakarított, de a vájatvégen rossz a levegő; hogy tehát azt az említett vastag telérig folytatni lehessen, szükséges lenne egy 36 öl mély légaknát lemélyíteni. E tárnának részesei a Vichter örökösök, kik olyképen egyezkedtek ki a várossal, hogy *Jakabtárnával* egyesüljenek, és azután az egyesült két bányának $\frac{4}{16}$ része az övék legyen.

Mivel a városnak nincsen pénze, hogy a vízvezetékét és zúzókat fölépítse; kéri a kincstárt, hogy vegye át az egyesült bányáknak $\frac{8}{16}$ részét, és a városnak maradó $\frac{4}{16}$ részre előlegezze a szükséges pénzt addig, míg áldás nem leend.¹

1633. december 23-án határozatott, hogy mivel Baka-bányán a zúzómű nincs megvédve a hideg ellen, és ott most pestis uralkodik; egyelőre csak zúzóérczek termeltessenek készletbe, és a jövő tavasszal tétessék meg velök a feldolgozási próba.²

Újbányán is főbejárás tartatott 1633. december 23-án, és határozatott, hogy az *altárnán* azt a vágatot, mely Roth Hermann telke felé megy, tovább hajtsák, mert Roth felajánlotta, hogy a költségek felét viseli azon föltétel alatt, hogy e költségek annak idejében az altárnai hetedből leütessenek.

Althandlerakna kiácsoltatik, és a mélység akkor fog megnyitvatni, ha a francia vállalkozók vízemelőgépe *Felsőbiebertárnán* megpróbáltatott.³

Körmöczbányáról nem találunk ez időből semmi hírt.

13. Összehasonlító próbaolvasztás Beszterczebányán.

A *beszterczebányai rézművekről* Ferdinand főherczegnek egy rendeletét találjuk 1633. április elsejéről, melyben értesíti a tiszteket, hogy a rézművek igazgatását saját kezelésébe átvette, és utasítja őket, hogy az eddigi rézárusítóktól ne

^{1 2 3} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

kivánjanak több ellátmányt, és Bernhard Vitus ügynökének ne adjanak rezet. Arról is értesíti a tiszteket, hogy a lévai uradalmat utasította, hogy 1000 véka gabonát szállítson Besztercebányára.¹

Ezenkívül találunk még egy jelentést egy *próbaolvasztásról*, melyet Lackhner János és Rosenberger József királyi biztosok Besztercebányán két olvasztó kemenczével vittek véghez, egyikkel a Besztercebányán, másikkal a Tirolban szokásos módon.

A jelentés 1633. július 25-én kelt; szerinte mind a két kísérlet számára 100 parn fekete ércz méretett ki egyenlő minőségben, hogy az egyik tétel besztercebányai módon pörkölve, a másik tétel pedig pörkölés nélkül dolgoztassék fel.

Az egyik kísérlet számára 4 tirolí munkást hoztak; a másikat pedig ide való tót munkások hajtották végre az ő módjok szerint.

A tirolíak az ő kemenczéjüket saját módjok szerint szerelték föl, és a száz parnból egyelőre 40 parnt vettek munkába, ez megmázsálva 93 mázsát² tett, és tartalma ezüstben 3 asz, és rézben 15 font volt mázsánként.

Mind a két kemence hétfőn este 6 órakor indítatott meg.

A tirolíak az olvasztóba adott érczet megöntözték, hogy a kemence torka sötét legyen, és általában sok munkával minduntalan tisztogattak, és mégis 3 órai olvasztás után meg kellett állítaniok a fűvót, és egy nagy medvét vettek ki sok bajjal a kemenczéből.

Azután újra fölszerelték az olvasztót, és egyet-mást megváltoztatván, újra kezdték a munkát, de nem sokára megint tapadék képződött a kemenczében, és azt fel kellett ismét bontani, hogy a medvét ki lehessen venni.

Igy folytatták a munkát nagy fáradsággal szombat este 3 óráig, mely idő alatt csak $37\frac{1}{2}$ parn érczet tudtak feldolgozni 23 fuder szén felhasználása mellett.

A besztercebányai tót munkások pedig ugyanezen idő alatt kényelmesen feldolgozták az egész 100 parn érczet minden fennakadás nélkül, és pedig nem 4 hanem csak 2 munkás volt a kemence mellett egymást felváltva alkalmazva, és az egész olvasztáshoz felhasználtak $34\frac{1}{2}$ fuder szenet; ebből 40 parnra 14 fuder esik, tehát a tirolíak majdnem kétszer annyi szenet fogyasztottak.

¹ Schmidt F. id. m. IV. 610. l.

² E szerint egy parn = $\frac{93}{40}$ = 2:3 mázsa, á 120 font = 276 font.

Ezután a tiroliak is előbb megpörkölték az érczet, és azután a tót munkások utasítása szerint fölszerelték a kemen-czét, és a próbatételből még hátralevő 60 parnt az itteni mód szerint olvasztották fel minden akadály nélkül jó eredménynyel, és elismerték, hogy okosabban mennek haza, mint a hogy idejöttek.¹

Urvölgyről nincs ez évekből semmi hírünk.

Libethbányát Beckher Ascanius látta el költséggel, de nagy zavarba jött, mert a beadott rézért nem tudott pénzt kapni. 1632. szeptember 28-án kérte a kamarai tiszteket, hogy a beadott réznek legalább egy részét fizessék már meg, mert 4 hónapja, hogy beadta, és különben nem képes a munkásokat fentartani.²

1633. augusztus 18-án sürgetik a libethbányaiak egy folyamodványban a fizetést, és megemlítik, hogy kérésökre végre megengedte az alsó-ausztriai kamara, hogy termelt rezőket közvetlenül a rézárúsítóknak átadhassák; és azóta kapnak a rézért pénzt is; de a mit azelőtt a besztercebányai hivatalnak átadtak, azért már 2 év óta várják a fizetést.³

14. Hűtlen kezelés.

Az országos ügyek menetét igen megzavarták már a legközelebb múlt években az egyenetlenségek, melyek Eszterházy nádor és Pázmány esztergomi érsek között kitörtek, és 1634-ben igen éles ellenségeskedéssé fejlődtek. Eszterházy, mióta nádorrá lett, magának követelte a főbefolyást az ország ügyeiben, Pázmány pedig nem szívesen mondott le a vezérszerepről, melyet érsekké választása óta gyakorolt; e miatt a két — különben jeles — hazafi közt több ízben surlódás támadt, melynek az ország ügyeire csak káros befolyása lehetett.

1634-ben országgyűlés volt Sopronban, melyet a király személyesen nyitott meg december 22-én.⁴

Erre az országgyűlésre a király rendeletéből, mint a bányavárosi kamarák képviselői, Wenger Mihály selmeczi főpénztárnok, Arzt Frigyes a körmöczyi administrator segédje; és Roth György a besztercebányai praefectus titkára is behivattak; elindultak 1635. január 21-én egy 6 lovas és egy 4 lovas kocsival és 10 szekérrel, 2 hivatalszolga, 2 inas, 2 „einspanniger“, 2 lovász, és 12 trabant kíséretében; Ő Fel-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CV.

² ³ Ugyanott.

⁴ Horváth Mihály id. m. V. 359—383. l.

sége számára egyszersmind 10 ezer forintot, füstölt marhanyelveket, és császármadarakat vittek.

Január 25-én értek Pozsonyba, innen a kocsikat és embereket visszaküldték, kivéve a 2 hivatalszolgát, 2 inást és 2 lovászt; ezekkel együtt Pozsonyban fogadott 2 „Landkutschi“-val január 27-én elindultak, és másnap Sopronba megérkeztek.

Február 15-én ismét Pozsonyból hozattak 2 kocsit, és visszaindulván 16-án este Pozsonyban voltak; ott maradtak 18-ig, és ugyanazon fogadott kocsikkal 18-án elindulván, 25-én szerencsésen megérkeztek Körmöczre; az egy hónapnál tovább tartott utazás alatt összesen 767 frt 28 denárt költöttek.¹

Érdekesnek tartottam ez utazás adatait közölni, mert igen jól feltünteti a régi és mostani idők közötti különbséget, és hogy mily költséges vala régenten a nagy személyzettel járó utazás.

1635. márczius 29-én rendelte a király, hogy Selmecz városa ne bíraskodjék a bányamunkások felett, mert ezek a király hatásköre alá tartoznak.²

1635. július 4-én egyesítette a király az alsó-ausztriai kamarát az udvari kamarával, és a bányavárosok és a bányavárosi kamarák igazgatását is az udvari kamarára bízta.³

A munkások fegyelmetlensége, a tiszték erélytelensége, és gyakori hűtlenségi esetek 1634—1636-ban is mindinkább sietteték a bányászatot végromlása felé, és lehetetlenné tették, hogy a folytonos pénzhiány mellett jó sikerrel megküzdhessen a vízemelés növekvő nehézségeivel.

Az öreg bányabíró elégszer ítélte a zavargókat és fegyelmetlenkedőket büntetésre, de az oly módon hajtatott végre, hogy semmi javító hatása sem lehetett. Így jelentette 1634. április 8-án Peuzerus Boldizsár tanácsnok és várnagy, hogy a várba zárt bányászok oda bort hozattak, lármáztak, az ő pinczéjét feltörték, és sörét kieresztették és végre a konyhájára csúnyítottak.⁴

A munkások ez időben igen sokat panaszkodtak a hűmérés és a városi adó miatt. E tárgyban 1634. június 14-én tanácskozás tartatván a kamaraudvarban, határozottatott:

1. Hogy a mészárosok a húst fonttal mérve adják, és ha rosszúl mérnek, megbüntettessenek; a bányászoknak pedig szabadságukban álljon 3 mészárszéket felállítani, és azokat hússal ellátni.

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

² Schmidt F. id. m. IV. 636. l. ³ Ugyanott 639. l.

⁴ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

2. Hirdetessék ki ismételve, hogy a vásárokon mindenkinek szabad árulni.

3. A bor árát nem szabad fölemelni a bányabíró engedelmével. Ekkor 16 csapszék (Leuthaus) volt Selmecezen.

4. A bányászjelvények közönséges táncmulatságokra ki ne adassanak, de a lövészeti ünnepélyre kiadhatnak, és azután visszahozandók.

5. A bányászoktól következő összegek vonandók le a bérfizetések alkalmával, és pedig:

A társpénztár javára hetenkint társpénz . . .	1 denár,
„ „ „ „ „ „ „ „ „büxengeld“ .	1 „
A város javára a házakkal bíró munkásoktól hetenkint	5 „
A zsellérektől hetenkint	3 „
és „Losung“ czím alatt a házbirtokosoktól évenkint	1 frt 25 „
A zsellérektől évenkint	20—25 „ ¹

E levonások nem voltak igen terhesek, tekintve, hogy egy vájár hetenkint 160 denárt keresett, és ebből 5—7 denárt, tehát 3·1—4·4 % -ot kellett fizetnie; de a munkások nem voltak megelégedve e határozatokkal, különösen a városnak fizetendő levonásokat illetőleg, és 1634. szeptember 14-én jelenti a bányabíró a főkamaragrófi hivatal administratorának Sockh Jánosnak, hogy a vájárok a városi adó miatt 4 embert akarnak Ő Felségehez küldeni, és ezek számára útlevelet és 30 frt útiköltséget kívánnak a társpénztárból. Az administrator az útlevél és útiköltség kiadását megtiltotta. A munkások pedig a legközelebbi fizetésnél, midőn a városi adót tőlök behajtani akarták, ott hagyták a fizetést, és következő hétfőn nem jöttek munkába.²

1634. szeptember 14-én értesítette a bányabíró a Brennerszövetkezetet, hogy a *felsőbiebertárnai* bányaugyelők: Rauchenpichler Jakab, Tailler András, és Creutzhuber Gábor hamis felszámításokat tesznek, különösen a szivattyúsok és vitlások napszámait hamisan jegyzik; a sáfár Printsch Mihály pedig ezt tudva eltűri, nekik megengedi, a munkásoktól ajándékokat fogad el, és megengedi, hogy munkaidő alatt iszákoskodjanak.³

1634. szeptember 16-án bepanaszoltatott a *kornbergi* bányaugyelő Pauer Mihály, hogy a fiának heti fizetését teljesen elszámolja, ámbar a fiú hetenkint 2—3 műszakot elműlaszt; és hogy Nagy János vájárt, ki e miatt felszólalt, megverte. Pauer bezárattott.⁴

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

1634. november 7-én panaszolja a bányabíró, hogy a *felsőbiebertárnai* munkások a legközelebbi ércosztás alkalmával, midőn őket felszólította, hogy maradjanak még ott, mert beszélőnivalója van velök; reá nem hallgattak, hanem elmentek.¹

1634. december 17-én több vájár jelent meg a kamaraudvarban, köztök Matersperger Ruprecht, Lissi Jakab, Wosar Tamás mint szóvivők, és panaszkodtak, hogy Pistorius Gáspár a városi bíró, Lissi házába trabantokat küldött, és az ott mulatókat bezáratta. Matersperger ez alkalommal azt mondta a vájárok előtt, hogy neki, midőn nem rég Bécsben volt, megparanesolták ott, hogy a bányászok a városi hatóságnak ne engedelmeskedjenek. E beszéd miatt a bányabíró tiltakozást iktatott be a jegyzőkönyvbe, de egyébiránt a vájároknak semmi bajok sem lett.²

1635. márczius havában egy éjszaka feltörték a kamaraudvarban levő aranyváltó műhelyt, és abból a készletben volt aranyt és ezüstöt ellopták. A rögtön megejtett vizsgálat után gyanú támadt Fuchs Mihály hajdútizedesre, kinek eszmája a padozaton látható nyomokba beillett, és fűrója s csákánya is beillett a feltört ajtón maradt nyomokba. Fuchs bezárattott, de határozottan tagadott mindent.

Fuchs ellen még több másféle vétségeket is jelentettek fel, de bebizonyítani semmit sem lehetett; mindazonáltal abban a meggyőződésben voltak a kamarai tisztek, hogy Fuchs követte el a rablást, és Sockh János administrator azt kívánta a város tanácsától, hogy Fuchsot a kámpadon vallassák; de a város tanácsa e kívánságot nem teljesítette, és 1635. december 14-én kelt határozatában kimondta, hogy a gyanúkok nem annyira bizonyosak, hogy azok után a torturát alkalmazni lehessen. Khayser Márton volt ekkor a városi bíró.³

Ez a rablás nem is derítettett ki; Fuchs bezárva maradt 1636. márczius 28-ig, midőn az administrator végre beleegyezett, hogy kezességre szabadon bocsáttassék.

1635. október havában ismét lopás történt a váltóintézetben, melyből 18 pizét arany elveszett. A lopással egy váltómunkást, Paggmeister Lajost, gyanúsítottak, s lakását felkutatván, találtak nála egy pár pizét tisztátalan aranyat. Paggmeister a házmotozás után feleségével együtt megszökött, pedig azt a lopást, melylyel vádolták, nem ő követte el, hanem Roszman Illés, az aranyváltó segédje, ki 1635. november 15-én Sockh János administratornak írt levelében bevallotta,

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CVIII.

hogy a válatóműhelyből elveszett aranyat ő vette el, hogy neki is legyen valami mellékjövedelme, mert a fő aranyvátató a kémlékből maradt aranyat egészen magának tartja.

Az administrator azonban halasztotta a dolog megvizsgál-tatását, és csak 1636. január 7-én küldte ki Schappelmann János úrvölgyi, Kolb János körmőczi, Putscher György sel-meczi, és Tscheoşzy Sebestyén beszterczebányai bányameste-reket, hogy a múlt évi októberben történt aranylopást meg-vizsgálják, és e tárgyban ítéletet hozzanak.

Roszman eleinte nem akart a bírák előtt megjelenni, de január 9-én mégis engedelmeskedett, és bevallotta, hogy 18 pízét aranyat ő maga sikkasztott el. Hogy Roszmant miképen bün-tették, azt nem lehet kivenni iratainkból.¹

1635. július 14-én panaszt tett a város a bányabírónál, hogy Wenger Mihály királyi pénztárnok jogtalanul bort méret a házában.² Ez is egyik kiáltó jele annak, hogy mennyire demoralizálva volt akkor a tisztviselőség!

1636. január 22-én bepanaszolta Bakó Ferencz, hont-megyei alispán, Blöszl Ochs nevű vájárt, hogy 17-én az alis-pánnak egy drabantját megsebesítette, és kardját elvette; Blöszl Ochsnak 12 frtnyi bírságot kellett fizetnie.³

1636. február 28-án leégett a hodrusi kincstári kohó. A tűz úgy keletkezett, hogy a nagy hideg miatt a vízkerék-szobában tüzet raktak, melynek lángjait a nagy szél felhaj-totta a faépület fedélzete alá, s ez meggyúladván, az egész épület rövid idő alatt porrá égett a fűvőkkel és egy vízkerék-vel együtt. E baleset következtében gyorsan berendezték a stadtgrundi kohót Selmecz alatt, és azután ott folytatták az olvasztást.⁴

15. Nagy pénzhiány.

A folytonos pénzhiány e három év alatt is igen sok gondot okozott különösen az administratornak, és a besztercze-bányai praefectusnak; mert a selmeczi bányák veszteségben lévén, ezekről is nekik kellett gondoskodni, valamint az adós-ságok törlesztése, és az udvari kamara utalványainak kielégítése is egészen csak őket terhelte.

1634-ben rézeladási szerződés kötötett ugyan Bernhard Vitussal, de e vállalkozó nem sokára összeveszett a besztercze-bányai tisztviselőkkel, és az ő nehézségeik elhárítására segít-

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

² ³ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁴ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

séget adni nem akart. Kitészik ez egy levélből, melyet 1635. november 5-én írt a besztercebányai praefectus az akkor Bécsben időző administratornak; e levélben azt is mondja többek között Sonnaú, hogy nálok minden a régi állapotban van, minden nap megújul a pénzügyi nyomorúság, ilyen körülmények között nem ízlik neki a császármadár sem, és irigyl annak sorsát, a ki pénzügyi bajok nélkül békében költögeti el savanyított káposztáját.¹

1635. december 4-én figyelmezteti Sockh János administrator a besztercebányai praefectust, hogy el ne felejtse, hogy október 4-től 4 hónapra Széchy grófnénak 6000 frtot, november 8-tól jövő husvétra Liphaynak 2000 frtot, és október 18-tól 6 hónapra Széchy grófnénak 7970 frt 52 denárt visszafizetni köteles, és pedig tallérokban, egy tallért 1 frt 50 denárral számítva. Hogy e kölcsönök igen drágák valának, ámbár semmiféle kamattal sem jártak, kitészik Sonnaúnak egy leveléből, melyben megemlíti, hogy egy tallérra, ha polturákban fizettetik, 65 denárt rá kell fizetni. A fentebbi kölcsönök pedig mind polturákban adattak ráfizetés nélkül, de ráfizetéssel kellett azokat visszatéríteni; így tehát 4—6 hónapra 1 frt 50 denár után 65 denár volt a kamat, = 84 %-al egy évre.²

A dolgok ilyen állása mellett természetes, hogy nagyon kellemetlenül hatott a besztercebányai tisztekre az udvari kamarának egy rendelete, melyben meghagyatik, hogy a rézművek jóvedelmét mutassák ki, és szállítsák be. Az e tárgyra vonatkozó jelentést a tisztek 1636. január 23-án terjesztették fel az administratorhoz, és előadják benne, hogy a bányák rossz állapota, a meglevő nagy adósság, és a gyakran küldött, pénzben vagy rézzel kiegyenlítendő utalványok miatt a rézműveknek nemcsak hogy jóvedelmök nem lehet, de fenmaradásuk is veszélyeztetve van. A bányákban az ércz előjövetele nagyon megcsillányult, áldás már régóta nem volt; de ezeknél sokkal károsabbak a réznek csekély ára, és a rendkívüli utalványok, melyek a meglevő adósságok okai. Jóvedelem tehát nincs, de van 25,000 frtnyi adósság, melyet jövő husvégig le kell fizetni; remélik, hogy ezt meg is tehetik, ha rendkívüli utalványokkal nem terheltetnek, és a bányában is némi kis áldás mutatkoznék. Azután, ha az adósságok lefizetve lesznek, minden munka jobban fog menni, és lesz jóvedelem is, melyet szívesen be főgnak szállítani Ő Felségéhez.³

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CVI. ² Ugyanott. ³ Ugyanott CIX.

Azonban úgy látszik, hogy a nagy szükségben is módokban volt a tiszteknek, hogy, ha akartak, jó barátjaikon segíthessenek; ezt látszik tanusítani gyarmathi Balassa Zsigmondnak egy levele, melyben 1636. július 12-én 500 frtot kér kölcsön Sonnautól, mely összegért kellő értékű arany- és ezüstneműeket akar zálogba adni. A levél magyarul és igen barátságos kifejezésekkel van írva.¹

1636. augusztus 16-án meghagyatott a besztercebányai gondnokság alá tartozó hivataloknak, hogy az 1634-ik évből hátralevő számadásaikat minél előbb beterjeszszék.²

A körmőczy alkamaragróf segédforrásainak egyik módja az vala, hogy a püspököktől s más nagybirtokosoktól a nálok begyűlt apró pénzeket átvette, és 4—6 hónap múlva tallérokban visszafizette; bizonyoságot találunk ebben Pázmán cardinálisnak egy levelében, melyet 1636. augusztus 27-én irt Szt.-Keresztről Sockh János administratornak, értesítvén őt, hogy egy bizonyos összeg aprópénzt átküld, és azért elvárja 4 hónap múlva a tallérokat, egyszersmind embert küld Körmőczre, hogy a régebben kölcsönzött összegért járó tallérokat átvegye.³

Október havában ismét jött egy udvari kamarai rendkívüli utalvány, hogy a török portánál levő követnek azonnal küldjön a kamara 2000 tallért. Sockh administrator nem tudván ez összeget előteremteni, kiadta a rendeletet a besztercebányai kamarának, hogy a pénzt okvetetlenül beküldje. Erre jelenté Sonnau a praefektus, hogy nagyon örülne, ha e rendeletet teljesíthetné, mert a legközelebbi napokban neki is sok fizetni valója van. Goddersnek kell 1000 tallér, Fantschynak 1000 tallér, Pogrányinének a leánya már ötször jött el a 600 tallérért, melylyel neki tartozik; a kohómunkások és szelők, e szegény szűkölködő emberek már két hónap óta várnak fizetésökre, a pénztárban pedig nincs egy fillér sem, és kölcsön sem kaphat már senkitől; fél, hogy, ha az isten valamely különös módon nem segít, az egész rézvállalat tönkre megy. Isten ne legyen kegyelmes az ő szegény lelkének, ha ő tudja, mi módon segíthessen magán; éppen mikor az administrator rendeletét kapta, akkor akart hozzáküldeni egy embert 600 tallérért, hogy Pogrányiné leányát egyszer már kielégíthesse. A kamara így elveszti minden hitelét. Kéri az administrator, hogy ezt a rendkívüli utalványt ne fogadatoítsa, mert azok az urak igen könnyen eszközlik ki az ilyeneket az udvarnál, és mennél többet teljesítenek a bányavállal-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXIX. ² Ugyanott. ³ Ugyanott CXXIII.

latok, annál többet fognak kívánni tőlök; de honnan adjanak, midőn most már magoknak sincs semmijök? ¹

Pogrányinét azután mégis sikerült Sonnaunak kielégíteni, mert 1636. november 10-én már köszönetet mond Pogrányiné leánya a megadott pénzért, és még csak a hátralevő szalma árát kéri. ²

Fentebb Balassa Zsigmond leveléből láttuk, hogy mily barátságosan tudtak írni főuraink, ha valamire szükségök volt; egy hasonló szíves módon irt levelet találunk Réway Ferencztől is, melyben kéri Sonnaut, hogy a legöregebbbik fia lakodalmára szükséges rézedényeket minél előbb elkészíttesse; egyszersmind meghívja Sonnaut tisztársaival együtt a lakodalomra. ³

16. Védelmi intézkedések.

A pénzügyi bajokhoz járult 1636-ban a törököktől való félelem is; tudomásukra jutott ugyanis a tiszteknek, hogy a törökök nagy előkészületeket tesznek valamely hadjáratra, melynek célját azonban nagy titokban tartják; természetes volt tehát a bányavárosok és végvárok védőinek azon aggodalma, hogy a törökök őket akarják megrohanni; ez okból igyekeztek is, különösen Füleket oly állapotba helyezni, hogy kellően ellentállhasson.

E tárgyban több levelet találunk a selmeczbányai bányagazgatósági irattárban. Első nyomát a védelemre való előkészületnek tanúsítja a füleki kapitány, hadadi Wesselényi Ferencz 1636. május 8-án irt levelében, melyben értesíti a besztérczebányai praefektust, hogy egy megromlott taraczkot Besztérczebányára fog küldeni újraöntés végett. Egyszersmind tudakozódik a réz áráról, melyet búzával akart lefizetni. ⁴

Június elején a selmeczi tisztek segítséget sürgettek a törökök ellen, és az administrator azonnal elrendelte, hogy Besztérczebányáról és Urvölgyről 50—50 ember odaküldessék.

Június 12-én írja polthári Soós István a besztérczebányai praefektusnak, hogy igen helyes volt az administrator rendelete, és jó lenne Bakabányán rendszeren 50 gyalogost tartani; a török tegnapelőtt Palánknál átkelt az Ipoly vizén, tehát vagy Bakabányára, vagy Bozók vidékére szándékozik, vagy a szécsenyi vásárt akarja meglepni; de ez utóbbi szándékát már végre nem hajthatja, mert Jakabffy és Bakos Gábor

---

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXXVII. ² Ugyanott CXXX. ³ Ugyanott CXXXI. ⁴ Ugyanott CXIV.

3000 gyaloggal és lovassal érkeztek Szécsényhez, és onnan Palánk felé mennek.¹

Június 12-én írja a besztercebányai bíró, hogy 50 embert küldött Selmecze, és nekik 2 hétre való fizetést is adott; többet nem küldhetett, mert a fiatalság nagy része Szécsényben van a nagy vásáron.²

Ugyanaz nap írja Sockh a besztercebányai praefektusnak, hogy a selmeczi pénztárnok szeret mindenből nagy lármát ütni, és valószínű, hogy a dolog nem oly veszedelmes, mint ő állítja.

Egy pár hét alatt azonban megváltozott az administrator véleménye is, és július 14-én értesíti Wenger Mihályt, a selmeczi pénztárnokot, hogy a törökök mozgalmairól szóló hírek nem oknélküliek; neki Zobor írta mint bizonyost ezelőtt 12 nappal, hogy a törökök 40,000-nyi csapatja 14 nap alatt megindul Erdélybe, hogy ott Bethlen Istvánt tegye be a fejedelmi székbe, nem lehet azonban tudni, hogy nincsen-e más tervök is, és azért igen helyén van az óvatosság annál inkább, mert Bécsből jött hírek szerint a törökök és tatárok Szikszónál is táborba szállottak. Ő már szemlét tartott Besztercebányán és Körmöczön a fegyverfogható emberek fölött, és utasítja Wengert, hogy a selmeczieket is szervezze.³

A kormány is aggodalommal nézte a törökök készülődéseit, és Pálffy Pált küldte ki, hogy a végvári őrségek hátra levő zsoldját kifizesse, és a végvárak felszerelését megvizsgálja és kijavíttassa. Pálffy július 30-án irt e tárgyban a besztercebányai praefektusnak, hogy ágyúöntő mesterét azonnal Fülekre küldje, hogy ez a megsérült ágyúkat ott kiválasztassa, és kijavíttatásukról azonnal intézkedjék.⁴

Szeptemberben Wesselényi is sürgősen kért segítséget a bányavárosoktól, és szeptember 16-án 100 ember Körmöczről és 100 ember Úrvölgyről elindított Fülekre egy kapitány vezérlete alatt; az administrator azonban meghagyta a kapitánynak, hogy egyelőre csak Szlatináig menjenek, és ott várják meg a további rendeletet; hogy ha azután Fülekre rendeltetnek, menjenek oda, de onnan tovább semmi esetre ne menjenek, mert ő nem akarja azt a felelősséget magára vállalni, hogy az embereknek valami bajuk történjék.⁵

Az administrator Fülekre is irt Wesselényinek, hogy a bányászokat ne veszélyeztesse, mert ők nem valók a hadakozásra. Wesselényi szeptember 17-én felelt e levélre, és

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXVII. ² Ugyanott CXVI. ³ Ugyanott CXX. ⁴ Ugyanott CXXI. ⁵ Ugyanott. CXXIV.

elismervén, hogy mind igen helyes és igaz, a mit az administrator írt, mégis sürgősen kéri, hogy a kívánt gyalogosokat azonnal elküldjék, mert ha a török a vidékre becsapna, ő kénytelen lenne az őrséggel ellene kivonulni, és akkor a vár őrség nélkül maradna, s könnyen nagy szerencsétlenség történhetnék, igéri, hogy a bányászokat nem fogja Fülekről kivinni, és 3 napnál tovább nem is tartja ott.¹

Szeptember 18-án értesíti Bakó Ferencz Wenger Mihályt Bakabányáról, hogy a törökök már egészen készen vannak, a szükséges szekereket is behajtották a vidékről, de még mind eddig meg nem mozdultak táborukból.²

Szeptember 27-én visszaérkeztek Fülekről a bányászok, nem lett semmi bajuk, csak a kapitányuk panaszkodott rájuk, hogy engedetlenek voltak, és a fegyelmet s rendet nehéz volt köztük fentartani.³)

Ekkor már elvonultak a török hadak Erdély felé, és megszűnt a bányavárosokat fenyegető veszedelem. Ennek az ügynek befejezésétől közölhetünk még irattárunkból egy levelet, melyet Frauenberg Tóbiás 1636. október 28-án írt Eperjesről a beszterczebányai praefektusnak, értesítvén őt, hogy ott a fejedelemlnek nagy győzelméről beszélnek, s hogy 4 török basát elfogott, kik közül egyet Patakra hoztak. Rákóczy fejedelem Nagyváradnál táborozik seregével; melynek Kornis a fővezére, az ellenpárton pedig Székely Mojzes. Azt is említi Frauenberg, hogy a legutóbbi löcsei nagyvásár alkalmával úgy a császár, mint a fejedelem katonái toborzani kezdtek, de csakhamar összekaptak és azután egymásra lövöldöztek; a császáriakból 4 ember maradt halva, az erdélyiekből pedig egy megsebesült.⁴

Megemlítésre méltónak tartok még ez időkből két jelentést, melyek közül az egyik Prandauer Pál nyugalmazott beszterczebányai kohótiszt életének változatos lefolyását ismerteti.

A jelentés 1635 február 25-én kelt, és rövid kivonatban a következőket tartalmazza.

Prandauer 1596-ban jött Innsbruckból Selmeceze rokonával volderthurni Ygl Hermannal, ki akkor nővérétől Eiszlernétől átvette ama bányarészeket, melyek az ő első férjétől Schall Illéstől reá maradtak, most pedig már Gienger birtokában vannak. Prandauer Selmecezen megtanulta a kémelést, és a Brenner-szövetkezetnél szolgált 1598-ig; akkor egy örökségi ügy miatt Bécsbe ment, és ott maradt 1600-ig; ekkor folya-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXXV. ² Ugyanott CXXVI. ³ ⁴ Ugyanott CXXVIII.

modott kincstári szolgálatba, és kineveztetett a besztercebányai új kohóhoz kémlővé, hetenként 80 denár fizetéssel. 1604-ben sáfár lett a kohónál; 1605-ben azonban, midőn Boeskey emberei a kohót elpusztították, nagynehezen menekült meg feleségével együtt, és Prágába utazott, onnan pedig Rudolfstadtbba ment s az ottani bányáknál szolgált addig, míg a zavarok Magyarországon lecsillapulván, 1607-ben ide ismét visszajött, és Tajován alkalmaztatott mint sáfár 1610-ig, évenkénti 78 frt fizetéssel. Ekkor Thonrádl és Bloenstein cs. biztosok kinevezték őt kohótisztte 222 ft. évi fizetéssel, melyből 2 lovat is kellett tartania. 1621-ben Bethlen Gábor fejedelem parancsára több munkással együtt családjával Erdélybe költözött, de ott folyton betegeskedett, felesége is meghalt, míg végre 1622-ben Bethlen őt elbocsátotta Nagyváradról, és örkiséretet is adott mellé; az örök azonban Henczida és Debreczen között teljesen kirabolták, s úgy érkezett vissza Besztercebányára betegen, mindenéből kifosztva. Itt 1625-ben ismét megkapta régi kohótisztai állomását, és azt el is látta 1635-ig, midőn nyugalmaztatott. ¹

Egy másik jelentésben, mely 1635. április 18-án kelt, Freiseisen Kristóf Christian, a Goldkunsthdlgung gondnoka Körmöczön jelenti, hogy az ő atyja, Freiseisen György 1586-ban hivatott be Salzburgból Körmöczre a gondnoki állomásra, melyet 1619-ben bekövetkezett haláláig ellátott. Freiseisen Kristóf Christian pedig 1599-ben kezdett szolgálni Selmecezen, hol 5 évig szolgált, azután Körmöczre tették, s ott szolgált 1607-ig; ekkor Besztercebányára rendelték, s ott szolgált 5 évig; 1612-ben lett Körmöczön gondnoksegéd, és e hivatalát 18 évig viselte, azóta pedig mostanig a Goldkunsthdlgung gondnoka. ²

17. Gyámoltalan kezelés és vízveszély Felsőbiebertárnán.

A *selmeczi bányák* üzeméről a következőket találjuk ez időszakban följegyezve.

Miután a francia vállalkozók vízemelő gépe nem sikerült, vízhúzók pedig nagyon nehezen valának kaphatók, 1634. február 16-án fölemeltetett a vízhúzók napibére 20 denárról 23 denárra. ³

1634 márczius 10-én bejáratott *Felsőbiebertárna* a főkamaragróf Dietrichstein Gábor báró rendeletére, és úgy találtatott, hogy az érczfejtésnél a *mélynyílám* alatti talpmivelésben 24 csapatban 97 ember dolgozik, a *mélynyílám*

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Selmeczi bányaabírósaági jegyzőkönyv.

feletti pásztákon pedig 8 csapatban 35 ember, tehát összesen 132 ember. Az érczelőjövetel már régóta nem volt oly silány, mint most. Ez a mostani mély mivelés csak egy éve hogy ismét munkába vétetett, mert az előbbenit víz és rossz levegő miatt el kellett hagyni; a mostani ugyanaz, mely 1627 augusztus 13-án felhagyatott, és érczpásztái nem oly dúsak, mint a múlt évben felhagyott mivelése.

A víz a legmélyebb pontról 8 órán- ként 23 ember által emeltetik	12 öl magasságra innen a bányában levő vízkerék szivattyúi emelik a vizet a <i>hangendschachti járatig</i> 10 „ „ innen pedig a fölszínen levő rudas víz- emelő kerek szivattyúi emelik <i>Han- gendschachtban</i> az <i>altárnaig</i> . . . . . 16 „ „
összesen 38 öl magasságra.	

Javasoltatik, hogy *Schmittentrinntárna* még egy ereszke segélyével köttessék össze a *felső tárnával*, hogy azután a bányában levő vízkerékre több vízerőt lehessen vezetni; javasoltatik a tavak szaporítása is, hogy a hajtóvíz állandóságát biztosítani lehessen.

Föltérési munkák.

A *mélynyílámon* hajtja a vájatvéget 2 ember a *régi ló-
erejű szivattyúk* felé, és helyenként jó érczeket tár fel. Javasol-
tatik, hogy észak felé *Weidenakna* körül fölkerestessék a
fedű ér.

A *légnyílámon* szükséges lesz a keresztért felkeresni, és
az evésekkel lyukasztani, hogy a légesere élénkebb legyen.

Dánielvágatban feltáratik a telér délfelé 3 emberrel, a
kőzet keménysége miatt nem szép most a telér, de remélik,
hogy javulni fog.

A *kothige Stollwand*, mely 18 öllel fekszik magasabban,
mint az *altárna*, az utolsó időben szünetelt szállítási nehé-
ségek miatt; javasolják, hogy *Hangendschachttól* egy kereszt
vágat hajtassék a *kothige Stollwand* évései felé, akkor könny-
nyebb lesz a szállítás, és a nyílámot, melyben valaha szép
érczek voltak, ki lehet takarítani.

Weidenaknától 20 öllel az *altárna* felett van észak felé
egy vágat, melyben ércznyomok találtattak; javasoltatik e
vágat folytatása.

Nándorakna, mely 1624 június 17-én kezdetett, most 12
emberrel mélyítették; javasoltatik folytatása.

Wasserschacht 9 emberrel mélyítették; javasoltatik foly-
tatása, hogy a lóerejű szivattyúknál levő évések általa hozzá-
férhetőkké tétessenek.

A kórháztelér az altárna szintjén a 407-ik ölben vágatott át, és most 2 emberrel kitakarították, mert e teléren egykor, („wie man sagt“) jó érzetek törettek; javasoltatik a kitakarítás folytatása.

	Termelt arany-ezüst		Költség	
	m.	p.	frt	d.
A heti eredmény volt márczius 4-én	211	—	1435	70
„ „ „ „ „ 11-én	138	34 $\frac{1}{2}$	1301	30
„ Ebből esett a kincstári $\frac{4}{16}$ és $\frac{1}{32}$ részre				
„ Márczius 4-én	59	16 $\frac{1}{2}$	403	79
„ 11-én	39	$\frac{1}{2}$	365	99 ¹

Kitetszik e jelentésből, hogy az elszakadt tógátat már helyreállították, mert a bányába épített vízkerék járt; a fejtés pedig egy régibb évésben eszközöltetett, melynek vizei most még legyőzhetőek valának, ámbár előrelátható volt, hogy nem sokára ide is át fog törni az a víz, mely miatt az előbbeni fejtést el kellett hagyni. Mélyítettett ugyan a *Nándorakna* és a *Vizakna*, de ezek még az *altárna* felett állottak fenekőkkel, és csak sok idő múlva érhatték el a mélymívelés szintjét; ezért ezeknek az aknáknak a lemélyítése most már nem volt czélszerű; jobb lett volna ezek helyet a *Fedüaknát* vagy a *Weiden aknát* lemélyíteni gyorsan a fejtések legmélyebb pontja alá, hogy a fejtésekből a vizeket mind az akna alá vezetni, és onnan ló erejű gépekkel kiemelni lehessen; ekképen a vízemelés legköltségesebb részét, a kézzel szivattyúzást, meg lehetett volna takarítani addig is, míg a *Szentháromság altárna* vagy a *kornbergi altárna* a mívelések alá nem érkezik; ezek közül az altárnák közül kellett volna az

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

egyiket minden erővel siettetni; de ezek még messzire voltak, és mind a kettő gyenge erővel hajtattott; a vizek emelése ellenben kemény küzdelemmel folytattatott, mintha már minden meglett volna nyerve, ha a vizek egyszer-másszor a fenéig lehúzóttak!

Megtörtént ugyan, hogy nyárban, midőn vízhúzókat semmiképen sem lehetett kapni, egyelőre abbahagyatott a kézi szivattyúzás; de mihelyt a téli idő közeledtével könnyebben lehetett munkásokat szerezni, azonnal megkezdték ismét a sisi-phi munkát.

1634. július 17-én bejárták a *felső biebertárnai* fejtéseket a talp alatt, és látván, hogy a mélyítést víz miatt folytatni nem lehet, mert az aratás miatt lehetetlen volt szivattyúsokat szerezni; miután az érczek is igen szórványosan és csekély tartalommal találtattak, elhatározatott: hogy a kézzel szivattyúzás abbahagyatik egyelőre, míg több munkás nem jelentkezik. Az utolsó heti termelés volt a talpalatti fejtésekből 105 márka, az altárna feletti fejtésekből pedig a *Dániel vágat* körül 43 márka ezüst. Július 28-án abbahagyatott a vízhúzás.¹

Azonban december 22-én egy tanácskozás alkalmával határozatott, hogy a felhagyott mélység ismét vízteleníttessék; mivel a zab olesó, szállíttassék le az aknaszállítási bér; és hogy a vájárok a robbantó porral jobban gazdálkodjanak, számíttassék be annak ára a szakmányba.²

1634-ben csak 11.775 márka és 37 pizét ezüst szállíttatott Selmeczről Kőrmöczre.³

1635 január 22-én megdorgálta a bányabíró a vájárokat, mert a termelt érczet nagyon tisztátlanul választották.⁴

Február 26-án jelenti a bányabíró, hogy a mélymivelés, melyet mult évi júliusban felhagytak, és decemberben ismét munkába vettek, már ki van takarítva 5¹/₂ szivattyú mélységre, és még csak 4¹/₂ szivattyú van elfúlva; a munka jól megy kézi szivattyúkkal. Az ércz többnyire maradványokból fejtetik, csak 2 csapat érczvájár dolgozik eleven teléren.⁵

A munkások ismét sok okot adván panaszra 1635 október 20-án kiment Sockh János administrator a tisztekkel és részesekkel együtt *Felsőbiebertárnára*, és kijelentette az érczvájárok előtt, hogy mivel nagyon hanyagul dolgoznak, ezen túl nem 8 órai, hanem a bányarendtartás szerint 4 órai műszakokat fognak végezni. Erre a munkások igen kérték, hogy tekintve a bánya nagy mélységét, engedessék meg nekik a

¹ ² Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

³ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

⁴ ⁵ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

8 órai műszak, mert különben a sok ki- s beszállás miatt tönkre mennek rövid idő alatt. Sok kérésre végre megengedett, hogy a műszak 8 óráig tartson, de a munkások megígérték, hogy a munkahelyen fogják egymást felváltani.¹

1635-ben Körmöczre 14,296 márka és 41 pizét ezüst szállított Selmeczről, tehát a termelés a múlt évihez képest emelkedett.²

A következő évnek elején már télen is sok gondot okozott a vízhúzó hiánya.

1636 február 3-án panasolja a *felsőbiebertárnai* sáfár, hogy csak 12 szivattyúhúzó jött a munkába, és hogy hasonló ok miatt a múlt esütörtökön munkába jött szivattyúsok *egymásután 6 műszakon, tehát 48 órán át voltak kénytelenek vizet húzni.*³

Másnap kérte a bányabíró a városi bírót, hogy tiltsa el a farsangi bolondságokat, a mészárosok körmenetét, a libamarsot, stb. e felét, mert ez által elvonatik a nép a munkától, és a szivattyúhúzó nem jönnek dolgozni.⁴

Pedig a bányában akkor igen szép érczek voltak, úgy, hogy a tisztek a legszebb reménységgel valának a jövőre iránt.

1636 február 28-án kelt főbejárasi jelentés szerint az *első mélynyílásnak*, melyről a víz a fölszíni rudas emelőgéppel, és vízerő hiányában lóerővel emeltetik, a vájat vége 80 ölre van delfelé a *Dániel vágattól*; úgy látszik, hogy a telértől eltért, és azt a baloldalban hagyta. Javasoltatik továbbhajtása az *Eisernseil akna* evései felé, melyekből a régiek sok érczet termeltek, de a vizek miatt, melyeket lóerővel kellett emelniök, mélyre nem mehettek. A vájatvégtől vissza felé 12 ölre van egy ereszke és emelke, melyben az ércz egy kalapács vastagságu, és mivelésre fentartatik azon esetre, ha a mély mivelést abba kellene hagyni.

E nyílás felett 11 öllel magasabban van a *légnyílás*, melyben az ércz hasonlóképen igen szép.

Az *első mélynyílás* alatt 13 ölnyre van a *Süssig járat*, ennek vájatvége 40 ölnyre van a vitlától, és igen jó alakú. A *Süssig járat* alatt még 21 ölnyre terjed a talpmivelés.

A fejtések a *mély nyílás* alatt vannak, és 158 vājár dolgozik rajtok; az ércz átaljában véve meglehetősen.

A vízhúzáshoz naponkint 279 ember szükséges 13 kézi szivattyú mellé; a gépek 15 szivattyúval dolgoznak. Az *Eisernseil* és *vízaknai* evések kitakarítására még vagy 90 ember

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár.

³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

kellene. *Vizakna* már lemélyítettett az *altárndig*, és igen meg fogja könnyíteni a szállítást, mert a mostani fejtésekhez legközelebb áll.

Vizaknától dél felé 300 ölnyre fekszik a *rothapfelbaumi feküvágat*, melyen 6 ember dolgozik; remélhető, hogy a *Rosenstrauch-telért* nem sokára el fogja érni.

A *kórháztelér*, melyet az *altárna* átvágott, és melyen régi hírek szerint, sok jó ércz termeltetett, észak felé 70 ölre van kitakarítva, de a vágatvég még nem éretett el, és most rossz levegő miatt szünetel a takarítás.

A *kórháztelér* feküjében átvágatott az *Althandlertelér* is, és kitakarított észak felé; a vágatvégig 70 öl, a telér vastag, és 3—4 latos, de helyenkint 70 latos érczek is jelentkeztek rajta. Javasoltatik folytatása.

Ennek feküjében a *Steinernschachton* túl van a *Valentinustelér*, melyről a régiek föl- és lefelé sok érczet nyertek; az északi vágatvég igen kemény, de érczes.

Hús öllel az *altárna* fölött hajtatik *Weidenaknától* észak felé egy vágatvég, mely az aknától már 100 ölre előhaladtott, a bal oldalban látható igen jó, de vékony érczsinór után. A vágatvégtől 20 öllel visszafelé van egy ereszke, melyben igen jó ércz van, és 16 vagy 20 ember dolgozhatna benne, de most a vájárok mind a mélymívelésben dolgoznak, hogy a szivattyúzást fölhasználják. Remélhető, hogy itt a főtében is jó fejtés lesz berendezhető.

Nándorakna most már 50 öl mély, *Klingentárna* szintjén hajtatik felé egy vágat légvezetés végett, de még 30 ölnyre van tőle.¹

E főbejárasi jelentést Wenger Mihály pénztárnok és Schulz György könyvvivő 1636. február 27-én kelt külön jelentésökhöz csatolva terjesztették föl az administratorhoz. Ők is bizonyítják ebben, hogy *Felsőbiebertárna* most meglehetősen termel, az érczek szépek a mélységben, csak hogy a víz igen sok, és annak kihúzására naponkint közel 280 ember kell, kiket megszerezni már most téli időben is bajos, nyáron pedig teljes lehetetlen lesz, ha csak különös intézkedés nem történik. E végre javasolják, hogy Bars, Hont, Zólyom, Nyitra, Árva és Thurócz megyékben oly intézkedés tétessék, mely szerint 100 faluból egyszerre minden faluból 3 ember iderendeltessék vízhúzás végett egy hónapra, mely idő letelte után ezek más 100 falu emberei által felváltassanak; az emberek naponkint 8 órai munkáért 25 denárt kapnak. Azt hiszik a javaslók, hogy ha Ő Felsége e tárgyban az ottani nagyobb birtokosoknak,

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

mint Széchy grófnénak, Illésházy grófnak, Réway Ferencznek, Eszterházy Pálnak, és másoknak külön megkereső levelet küldene; minthogy ezek jószágain erős testalkatú parasztok, és a vízhúzásra igen alkalmas juhászok (Wallachen) elegenden vannak: az eredmény kielégítő lenne. Nem javasolják, hogy itten rabokat alkalmazzanak, mert ezek könnyen megszökhetnének, és a szabad munkások nem akarnának velök együtt dolgozni. A termelésből 1635. október elejétől 1636. február 23-ig a kincstár részére 7566 frt 16 denár felesleg maradt, mely azonban teljesen fölemésztetett a régi adósságok tisztázása által; és ezután is el fog emésztetni még egy ideig, mert a bányában szükséges lesz az *Eisernseil* régi evéseit kitakarítani, hogy új fejtési helyek készíttessenek elő, a mi nagy összegbe fog kerülni.¹

E jelentéshez mellékelve kimutatják, hogy a termelés 1635. október elsejétől 1636. február 23-ig, tehát 21 hét alatt összesen 11,220 márka 20¹/₂ pizét aranyezüstöt tett, ennek értéke az arany értékével együtt márkánként 10 forint, tesz: 107,820 frt — denár.

Bányaköltségek voltak ez idő alatt	42,281	"	55	"
Kohóköltségek	10,525	"	—	"
Összesen	52,806	"	55	"
Tehát brutto fölösleg	55,013	"	45	" ²

E szerint a kilátások az év elején igen kecsegtetők voltak, de nem valósúlhattak.

Április havában javasolta Winkler Hermann krebsgrundi sáfár, hogy a szivattyúhúzóknak hiányán oly módon segítsenek, hogy minden egyes munkás 12 óráig dolgozzék egy folyóban. E javaslat elfogadtatott és Winkler vezetése alatt megpróbáltatott, de nem sikerült, mert a gyengébbek nem voltak képesek 12 órán át szivattyúzni. Az egész dolog tehát abba maradt, és ismét 8 órai műszakokban dolgoztak. Megbízott ekkor Höfflinger Ehrenreich, hogy a Szepességbe menjen, és a szepesi gróftól vagy 150 embert kérjen a szivattyúk húzására.³

Április havában bizonyos Lehmann tett ajánlatot, hogy a szivattyúk szerkezetét megjavítja. Az udvari kamara azt válaszolta, hogy Lehmann Bécsben is ismeretes, mint tervkészítő, kinek kísérletei azonban rendszeren sokba kerülnek, de nem sikerülnek. Lehmann azt ígérte, hogy a meglevő szivattyúkat úgy meg fogja javítani, hogy a hol most 4—5 ember

¹ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv. Lásd az okmányok közt CX.

² Ugyanott.

³ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

szükséges a vízhúzásra, ott egy ember is elégséges leend. Megengedettett neki, hogy kísérleteit a társulat költségén megtegye, de nem tudott a kívánt eredményre jutni. 1636. április 7-én tehát megkérdezett, vajjon van-e még reménye, hogy célzott fog érni? Lehmann erre azt felelte, hogy „was die Facilitirung der Handkünst mit den Schürzen und Täschen anbelangt“ reméli, hogy néhány nap alatt jó eredményre jut. Erre, mint végső határidő, 8 nap engedtetett neki; de április 24-én a kamaraudvarban tett kísérlete tökéletesen meghiúsulván, nem engedték, hogy kísérleteit tovább folytassa.¹

Hogy miben állott tulajdonképen Lehmann javítási terve, az sehol sincs megírva; hasonlóképen ismeretlen, hogy miben állott bizonyos Empl és Lackner gépe, mely 1636. szeptember 6-án próbáltatott meg a kamaraudvarban, de nagyon nehezen járt, és csekély volt a hatása.²

1636. október 5-én Arber Gáspár, tiroli pénzverőmester tett ajánlatot egy vízemelőgép felállítására, melyhez csak 2 ember lett volna szükséges; ennek a gépnek a megpróbáltatását pártolta Montecuccoli gróf is; mindazonáltal a selmecziek már óvatosabbak voltak, és azt válaszolták Arbernek, hogy mutassa be itten a gépet gyakorlatilag, s ha jó lesz, meg fogják jutalmazni.³

Ez idő alatt folyamatban voltak a kísérletek arra nézve is, hogy szivattyúhúzókat szereztessenek.

1636. május 8-án nagy küldöttség ment Hontmegye főispánjához, kékkői Balassa Ferencz báróhoz, (kit a bányabíró irtoka „Franz Balloschi Freiherr von Ploenstein“-nak nevez) és előadván neki a bányákban levő nagy víz miatt fennálló nehézségeket, kérte segítségét; Balassa báró megígérte nemcsak segítségét, hanem azt is, hogy a nádornál a többi szomszédos főispánokhoz és megyékhez küldendő rendeletet is fog kieszközölni számukra.⁴

Balassa közbenjárásának, és a tisztek közvetlen megkeresésének volt is eredménye, mert szivattyúsok jöttek; de a selmeczi tisztek gondatlansága és élheteretlensége meghiúsította ez intézkedésnek minden hasznát.

Hogy a szivattyúzókat milyen bánásmódban részesültek Selmeczen, kitűnik Révay Ferencznek, Thuróczmegye főispánjának egy leveléből, melyben 1636. május 28-án írja a főkamagrófi hivatal administratorának, hogy az ő sürgetésére ismét meghagyta lietavai ispánjának, hogy 50 erős embert rendeljen Selmeczre, és azokat neki előbb Blatnicza várában bemutassa; de e rendeletét nem lehetett teljesíteni, mert azok,

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

kik legújabbán visszajöttek Selmeczről, annyira panaszkodtak, hogy ottan az ígélet ellenére 8 óránál hosszabb ideig tartattak a bányában, míg csak egészen ki nem fogyott minden erejük; azonkívül pedig béröket sem kapták meg egészen, és általában annyira elkésértettek, hogy most az ő jobbágyai kijelentették, hogy készebbek örökös fogságot szenvedni, vagy pedig mindenöket elhagyni, és kivándorolni a világba, mintsem hogy a selmeczi bányákba vizet húzni menjenek.¹

1636. július 6-án tanácskozásra hívta össze a *felsőbiebertárnai* tisztviselőket Höher János brenneri könyvvivő, és előadta nekik, hogy mindnyájok előtt ismeretesek a vízhúzás rendkívüli nehézségei, és a szivattyúzóknak nagy hiánya, mely miatt a bányában levő vízhúzókat 2—3 műszakon át a munka mellett maradásra kényszeríteni kell; már két héttel azelőtt javasoltatott, hogy a mélymívelés abbahagyassék; azonban a főkamaragrófi hivatal administratora még egy kísérletet akarván tenni, különösen megbízható felügyelőket küldött; ezek egy hét óta mindent megtettek, a mit tehettek, de a vizet végképen a fenéig lehúzni nem tudták; a munkások pedig annyira kimerülnek, hogy a bányából kiérve összerogynak. Tekintve, hogy *az ezüst van az emberekért, és nem az ember teremtetett az ezüstért*, ez az állapot annál kevésbé tűrhető tovább, mert semmi haszna sincs, roppant költséget okoz, és a termelést még sem teszi lehetővé; a Brennerszövetkezet hetenkint 1000 frtnál többet kénytelen ráfizetni *Felsőbiebertárnánál*, és azt már tovább nem győzi, kéri tehát a társulat nevében, hogy megadassék az engedély a vízhúzás felhagyására.²

E javaslat következtében bejárták július 11-én a mélymívelést Putscher bányamester és a többi tisztviselők, úgy-mint: Jacobi Mátyás, és Preyer János bányaesküdtek, Spielberger Kristóf bányabírósaági őrnök, Tailler Bálint, és Schmiedt Pál királyi bányatisztek, Freiseisen Kristóf brenneri gondnok, Geyer Miklós Vichter gondnoka, Pichler Márton Wenger ügy-nőke, és a sáfárok és ügyelők.

A víz által el nem borított mélymívelésben találtak 22 csapat munkást, kiknek termelésök 10, 5, 10, 5, 16, 13, 14, 22, 9, 8, 6, 7, 5, 6, 6, 5, 10, 4, 5, 4, 18 és 6 latos volt. A víz által elborított helyeken ezelőtt 3 héttel 11 csapat dolgozott, kik 12, 20, 12, 16, 30, 24, 14, 16, 19, 10 és 28 latos érczeket termeltek.

A vízemeléshez szükséges a 13 nagy szivattyúhoz (4 $\frac{1}{2}$ ”

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXV.

² Selmeczi bányabírósaági jegyzőkönyv.

furattal) 35 ölnyi magasságra az *első mély nyílámig* műszakonként 99 ember, és a 8 kisebb szivattyúhoz ($3\frac{1}{4}$ " furattal) 19 ember, összesen 118 ember, tehát naponként 354 ember. Hogy ezen erőf összeszedni lehessen, elvették a munkások *Mátyástárnáról, Finsterortról, Krebsgrundról, Bélabányáról*, a zúzóktól, kohóktól, szenelőktől és a fuvarosok közül; mind a mellett nem lehetett elég szivattyúzót kapni, mert a ki egyszer a szivattyúnál volt, többé nem volt rábirható, hogy ismét ott dolgozzék. Mások is segítettek, így Széchy grófné Murányból, Révay Ferencz báró Thuróczból, Illésházy és mások; a megyék is küldtek embereket; de mindezek gyorsan kimerülvén, elszéledtek, s így szükséges volt, hogy a bányában levőket 4—5 műszakon át is, tehát néha 40 óráig is benn-tartsák, mi által még jobban kimerültek és elidegenültek a munkától, annál inkább, mert sok helyen a rossz levegő miatt sötétben kellett dolgozniok.

A bányabejárás napján egy szivattyúhúzó sem jött a délutáni műszakba, az éjjeli műszakra pedig csak egy. Így tehát kénytelenek voltak felhagyni a víz húzással mindaddig, míg *Vizakna* és *Nándorakna* kellő mélységre le nem mélyítetnek, és ezekbe lóerőre vagy vízerőre szivattyúk nem állíthatnak föl.

A *vizaknai* előmélyítésben a telér most is igen szép érczes. Ezenkívül meg akarnak nyitni egy régi talpalatti evést, mely a *felső tárnától* 20 ölnyi mélységre az *első mély nyílám* alá hatolt, és régi jelentések szerint érczesen hagyatott el.

Ezután tehát csak a rudas vízemelő és a vízkerék szivattyúi fogják a vizet az *első mély nyílámról* emelni 16 ölnyi magasságra az *altárnára*.¹

Ugyanekkor adták be jelentéseket azok a megbízható felügyelők is, kiket az administrator küldött Selmeczre, hogy a vízemeléssel megküzdjenek. Ezek szerint lehúzhatták volna a vizet, ha a szivattyúk rendesen megjelennek a munkában; de mivel a szükséges 96 ember közül 60—70, sőt 80 is kimaradt, s ezek helyett a bent levők nagyobb részét kellett kényszeríteni a további bentmaradásra: a munkások igen kimerültek, és a víz mindinkább emelkedett, a mihez még a rossz levegő is járult, és a szivattyúkon előfordult javítás, úgy, hogy kénytelenek kinyilatkoztatni, hogy a meglevő viszonyok közt a bánya szárazon tartása lehetetlen.²

Ily módon föl kellett hagyni a vízemeléssel, ámbár a

¹ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatási irattár. Lásd az okmányok közt CXVIII.

mélységben voltak a legjobb pászták. Egyébiránt 1636-ban másféle szerencsétlenségek is történtek.

Január 2-án két fiú be akarván szállni *Klingentárnából* az aknába, a hámnak egyik kötele elszakadt, s az egyik fiú az aknába lezuhant, a másik fiú is kifordult a hámból, de rajta függve maradt, és így megmenekült.¹

Március 9-én Hagger Miklós bányatügyelő unokája beleesett egy vitlánál az ereszkébe és meghalt.²

Július 14-én pedig Krül bányatügyelő be akart szállani *Weidenaknába*, de alatta a hám istrángjai elszakadtak, és ő az aknába zuhanván, meghalt.³

Az 1636-ik évvel bezáródott a Brennerszövetkezet jóvelmes korszaka; érdekes egy kimutatás, melyet az 1653-iki bányabírószági jegyzőkönyvben találtunk, s melyből kivehető, hogy mennyi tiszta jövedelme volt a Brennerszövetkezetnek 1619-től 1636-ig?

E kimutatás szerint tett a felesleg:

1619-ben	18,562	frt	50	denár.
1620	34,031	"	25	"
1621	22,687	"	50	"
1622	52,593	"	75	"
1623	51,785	"	15	"
1624	50,487	"	55	"
1625	26,798	"	95	"
1626	8,763	"	15	"
1627	8,398	"	50	"
1628	990	"	—	"
1629	—	"	—	"
1630	83,404	"	20	"
1631	77,222	"	95	"
1632	43,663	"	99	"
1633	9,152	"	55	"
1634	14,504	"	40	"
1635	10,103	"	35	"
1636	6,335	"	—	"

Összesen. . . 519,484 " 74 "

tehát 18 éven át évenként átlagosan 28,860 frt 26 denár.⁴

Ez évben Körmöczre 14,815 márka 11 pizét ezüst szállíttatott.⁵

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁵ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

18. A többi bányák is rosszúl állanak Selmeczen.

A Brennerszövetkezet többi vállalatai is mindnyájan igen rosszúl állottak.

Mátyástárnán 1634. márczius 10-én kelt jelentés szerint *Annaakna* mélyítése volt folyamatban, és egy keresztvágat az aknához a tárna szintjén. A fekütvágat a *gräfi telértől* a *kórháztelér* felé is munkában állott ekkor.

1636. február 28-án *Annaakna* már 8 öllel mélyebb volt mint *Mátyástárna*, de még 30 ölnyre kellett lemélyíttetnie, hogy a telért elérje. Ekkor a *gräfi telér* feltárása is munkában volt 3 emberrel, valamint a fekütvágat is.¹

Szentháromságaltárna folytonos művelésben tartatott; hossza volt 1634. márczius 10-én 286 öl, 1636. február 28-án pedig 350 öl.²

Finsterorton 1634-ben hetenkint 5—6 márka, 1636-ban pedig hetenkint 12—16 márka termeltetett régi maradványokból. A *középnylámon* és *középső Finsterorton* feltáratott a telér észak felé, de a vágat, melynek *Kristófaknával* lyukasztani kellett volna, szünetelt.³

A kinestár vezetése alatt álló vállalatok sem jövedelmeztek, de a fontosabbak folytonosan munkában állottak.

Kornbergaltárna munkában volt, és 1636. február 28-án 550 öl volt hosszasága.⁴

A *bélabányai altárna* vájatvége szünetelt ugyan, de *Lipót Vilmosakna* lemélyítésén dolgoztak, és ez akna 1634. márczius 10-én már 36 öl mély vala. Ekkor megszüntették a továbbbmélyítést, és az akna fenekéről egy keresztvágatot indítottak ama fedüér felé, melyen *Dávidtárna* szintjében jó tartalmú érczes maradványok találtattak; e fedüeret el is érték, de az nem volt műre való, mert csak igen szórványosan találtak benne kevés érczet. A fedü megvizsgálása tehát abbahagyatott, és egy fekükeresztezés kezdetett, mely 1636. február 28-án már 9 öl hosszú vala, és 3 vájással hajtatott az *ellenlejtés ér* felé.⁵

A *krebsgrundi bányák* közül 1634. márczius 10-én kelt jelentés szerint *Brennertárna* vájatvége hajtatott észak felé, és a *krebsgrundi* ereszkéből egy vájatvég hajtatott dél felé, s itt a fekünél egy jó tartalmú érczsinór mutatkozott. E két vájatvég között még 25 öl volt kivágni való. Javasoltatott, hogy *Györgytárna* is, mely 16—17 öllel fekszik mélyebben, mint *Brennertárna*, munkába vétessék.⁶

1635. december 31-én szerződés kötöttett Preyer János

bányaesküdttel, kinek a *krebsgrundi bányák* 4 évre hűbérbe adattak.¹

E szerződés azonban valószínűleg nem lépett életbe, mert 1636. február 28-án följegyeztetett, hogy a *brennertárnai* északi vájatvégnak, és a *krebsgrundi* évésekből hajtott déli vájatvégnak költségeire Winkler Hermann sáfárnak hetenkint 20 frt átalány engedélyeztetett.²

Thiergarten felső tárnája 1634. márczius 10-én kelt jelentés szerint 176 öl hosszú, a 12 öllel mélyebben fekvő *alsó tárna* pedig 79 öl hosszú, és nem sokára lyukasztani fog egy ereszkével, mely a *felső tárnából* mélyítettett.³

1636. február 28-án kelt jelentés szerint a *felső tárna* ereszkéje és az *alsó tárna* vájatvége közt még 8 öl volt kívágni való.⁴

Schmittentrinntárna szünetelt e 3 év alatt, hogy azonban a vizet könnyebben lehessen *Felsőbiebertárnára* vezetni, 1634. május 18-án egy új akna helye jelöltetett ki a város felett, Melchior Kristóf kertjében *Mária Sidoniaakna* név alatt; mélysége a *biebertárnai felső tárnáig* 25 ölre számíttatott.⁵

A többi magánvállalatok közül megemlíttetnek ez időszakban a következők:

Andrástárna elkészült a *Vilmosaknával*, és 1634-ben ismét a főkeresztvágat továbbításához fogott. 1636. február 28-án följegyeztetett, hogy hossza 335 öl.⁶

Mohreraltárnában kincstári előlegekkel folytatott az üzem ez időszakban, és 1635-ben a fejtés is megélénkült.

1634-ben az *első telér* vizsgáltatott meg talp alatt egy 13 öl mély ereszkével, melyben helyenkint jó tartalmú kevés ércz találtatott. A tárna szintjén feltáratott a telér észak és dél felé. Az 1634. augusztus 8-án tartott érczosztásnál a termelt érczek tartalma 1 lat és 1 lat 9 denár között változott.⁷

1635. január havában nagyobb erővel fogtak a fejtéshez; az *első teléren* 12 ölnyre észak felé a pallókeresztől volt egy 18 öl mély ereszke, melyben 12 ember dolgozott; az ércz $\frac{1}{2}$ kalapács vastag és kemény. A pallókeresztől az 53-ik ölben is volt egy 8 öl mély talpfejtés, melyben 7 csapatban összesen 42 ember dolgozott; az ércz $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ kalapács vastag, kemény és szegény.⁸

1635. július 1-én bányabejárás után javasoltatik, hogy mivel az ércz a 20 ölnyi mély ereszkében igen elszóródott, és nincs pénz, az ereszke 10 ölnyre elfúlni engedtessek.

1635. október 2-án följegyeztetett, hogy a *Mohreraltárna* 76-ik ölben átvágott vastag teléren ércz van ugyan elég, de

alig tartalmaz átlagosan 2 latot; e telér megvizsgáltatott a talp alatt 20 öl nyire, és helyenkint voltak is benne kis ércz-lencsék, melyek 88 latot is tartalmaztak, de a mennyiség csak csekély vala. Most nem régen is volt benne egy ércz-szinór, mely 26—27 latot tartalmazott, de már kivágódott. A most termelt érczek alig 2 latosok, de aranyban gazdagabbak, mint más telér érczei; egy márka ezüstben 4—10 pizét arany van.¹

Az első ereszkét azonban nem hagyták elfúlni, mert a vízemelő akna közel volt hozzá, és ott lóerővel emelték a vizet.

1636. július 3-án kelt jelentés szerint az első mélyművelés már 22 öl mély, a víz lóerővel emeltetik, az ércz a mélységben keskeny és csak $\frac{1}{2}$ latos, e mellett igen kemény a telér. Az altárna déli vájatvége előtt levő 10 ölnyi mély művelésben 3 ember dolgozik; itt találtnak 14, 20 és 50 latos érczek is csekély mennyiségben.

Tovább észak felé van egy 13 öl mély ereszke, melyben az ércz $1\frac{1}{2}$ kalapács vastag, de csak 1—2 latos, most szűnetel.

Javasoltatik, hogy a vízemelés abbahagyassék, és az első ereszkében dolgozó 9 ember a déli vájatvégre, és a mellette levő mély művelésre alkalmaztassék.²

E szerint az egész művelés ismét pangásnak indult.

Modertárnáról följegyeztetett, hogy 1635. december 11-én a nyert érczekkel és marákkal próbaolvasztást tettek; a legjobb érczek és marák 5 latosok voltak. Az olvasztás jól sikerülhetett, mert 1636. május 2-án Thailer Bálint bányatiszt az ő modertárnai $\frac{1}{32}$ részét 100 frtért adta el Khayser Mátyás selmeczi polgárnak.³

A rosgrundi Jánostárnáról följegyeztetett 1634. márczius 10-én, hogy kitakarítottak.⁴

Istvántárna is munkában volt Hodruson; 1636. február 28-án kelt jelentés szerint a tárna már 200 ölnél hosszabb, a feltárásnál 5 ember dolgozik, és érczeket is termel.⁵

Annatárna a Höll-ben egy 1634. január 9-én kelt jelentés szerint rézérczekben bővelkedett, és sok zúzóérczet is termelhetett, s javasoltatott, hogy a zúzóérczekkel egy zúzóban próba tétessék.⁶

Finsterkehr alsó tárnája Hodruson munkában volt, hogy vájatvége a felső tárna évéseivel lyukasztthasson. 1635. augusztus 23 án még 11 öl volt itt kivágandó.⁷

Erleingrund is Hodruson művelésben volt e 3 év alatt, és 1636. február 28-án följegyeztetett, hogy az erleingrundi

altárna más 195 öl hosszú, és 3 emberrel hajtatik az előtte fekvő felsőbb szinti évések alá, melyekben valaha jó érczek termeltettek.¹

Selmeczeire vonatkozólag meg kell még említenem ez időszakból, hogy Wosinger Tamás, ki a *mohreraltárnai* vállalatnak egyik főrészesze vala, 1634. január 3-án a saját zúzójában készült 9 mázsa 60 font marát akart beváltani a kohónál; e beváltmány a bányabíró jelenlétében megpróbáltatván, tartalmazott mázsánkint 2 latot, tehát összesen 1 márkát, 3 latot, melynek értéke à 8 frt, tett 9 frt 51 denárt, olvasztási költség mázsánkint 1 frt 35 denár, = 16 frt 20 denár, ennél fogva a marát nem lehetett elfogadni, mert nem fizette az olvasztási költséget.²

1634. január 13-án Wenger Mihály pénztárnok és Schulz György könyvvivő rendeletet küldtek a bányabírósághoz egy elszámolási mintával, és meghagyták, hogy a társulati kohók az ő olvasztási kimutatásaikat jövőendőben e minta szerint készítsék. A bányabíróság erre behívatta a brenneri, frisowitzi, vichteri és Khernné kohójának főnökeit, és ezeknek előadván a kamara rendeletét, ők azt felelték, hogy eddig ugyan teljesítették e tekintetben a kamara kívánságait, de mivel nem kötelesek az ő kezelésoket a legkisebb részletekig a kamara bírálata alá bocsátani, a kért új mintát el nem fogadják, s maradnak az eddigi mellett.³

19. Ujbányán Althandel szép érczeket termel.

Bakabányáról csak az jegyeztetett föl 1636. február 28-án, hogy *Jakabtárnában* egy vastag telér van, mely annyi aranyat tartalmaz, hogy zúzásra érdemes. E telérnek mélyebb szintben való megvizsgálása végett már régebben egy altárna kezdetett, a 14 öllel mélyebben fekvő *Györgytárna*, de léghiány miatt abbahagyatott, és egy 35 öl mély légakna mélyítése kezdetett, mely az altárnáig még 16 ölre mélyítendő. Ez az akna is szünetel 2½ év óta pénzhány miatt. Javasoltatik folytatása. Részeseek voltak e vállalatnál:

A kinestár	8/16	részszel.
Bakabánya város	3/16	"
Vichter örökösök	4/16	" 4

Ujbányán az *althandleraknai* évések kitakarítása folytatott. 1634. szeptember 20-án kikérdezett Toll András, ki bányatügyelő volt akkor Ujbányán, mikor az évések felhagyattak, mondja meg, hogy milyen volt akkor az ércz jelen-

¹ ² ³ ⁴ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

kezése? Ő erre azt mondta, hogy a telér a mélységben $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ öl vastag, könnyen mivelhető, és benne az ércz 2 újjnyi vastag, de vannak benne helyenkint érczek $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ kalapács vastagságban is. Azt hiszi, hogy a kitakarítási költségek nem adatnak ki hiába.¹

A kitakarítás bevégeztetett, az érczeket is megtalálták, de 1635 vége felé ismét elfúlt a mélyművelés.

1636. február 28-án kelt jelentés szerint az újbányai *Althandler* bánya, mely egyedül a kincstáré, annyira megújítatott, hogy a régiek evése, mely az altárna alá 12 ölre terjedt, kitakarított; itten nem találtatott ugyan oly nagy mennyiségű ércz, mint a hagyomány ígérte, de a fejtés jövedelmes vala, mert 1635. márczius 17-ike óta szeptember 8-ig, midőn a víz a mélységet megint elárasztotta, 468 márka $28\frac{1}{2}$ denár arany-ezüst termeltetett, melynek márkája $1\frac{1}{2}$ —2 pizét aranyat tartalmazott. A termelt ércz mind beváltható, de van közte 50—100 latos is.

A mélyművelés ismét elfúladt, mert a rudas vízemelőkeréknek erővize a száraz nyár folytán annyira megapadt, hogy a fejtés terjedésével mindig nagyobbuló bányavizeket emelni nem volt képes. E miatt még egy vízemelőkerék állítatik fel, és remélik, hogy már most le fogják győzni a bánya vizeit. Ha a víz lehúzatik, tanácsos lesz az aknát még vagy 6 öllel lejjebb mélyíteni, mert ott még egy ellenlejtés telér fog a főtélérhez csatlakozni, és bővebb érczjelenkezés várható.

A keresztvágot, melynél a kincstár $\frac{10}{16}$ és a város $\frac{6}{16}$ -al részes, egy ideig szünetelt, de a város azt ajánlotta, hogy ha a kincstár hetenkint 3 frt segítséget ad, kész e keresztvágot többi költségeit viselni, a kincstártól nyert régibb előlegek lerovására; ennél fogva 1635. október hava óta a keresztvágon 3 ember dolgozik, és vájatvége 28 öllel előrehaladt.²

1636. november 9-én kérte Wenger Mihály pénztárnok a besztercebányai gondnokot, hogy mivel *Ujbányán* szép érczet termelnek, de az igen kvarczos, és olvasztásához ólom kívánatik, küldjön neki próbára Mosteniczről 10 mázsa salakólmot.³

Valószínű e szerint, hogy az új vízemelő kerék felállítása után a fejtés folytatottatott *Ujbányán*.

20. A körmöczi bányák állapota 1634-ben.

Körmöczbányát illetőleg följegyeztetett 1634. márczius 4-én, hogy a *Goldkunsthandlungnak* 3 kohója van, úgymint: a város alatt, a Wenger-féle, és a *hintere Zechnél* levő Winkler-

^{1 2} Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

féle kohó. Ezeknél alkalmaztatik egy kohósáfar, egy kohóirnok, és 4 szénmérő.¹

Ugyanekkor főbejárást tartottak a *Goldkunsthandlung* műveinél Freiseisen Kristóf Christian gondnok, Kolb János bányamester, Örtl János bányairnok, Steiffenegger Venczel gondnoksegéd, és a bányaugyelők, és következőképen írták le a bánya állapotát:

A schulersbergi Sturz.

Nándortárna vájatvége kelet felé 5 óra irányban kvarczos törésben továbbhajtatik, zúzóérczek nyerése végett. E vájatvég előtt van egy fekete kvarczos telér, egy öl vastag; javasoltatik, hogy 12 óra irányban dél felé föltárassék. E tárnában dél felé még egy vájatvég hajtatik a fekü elérése végett, most törésben van, és jó zúzóérczeket nyitott; még tovább dél felé egy emelke van munkában a fedüben, zúzóérczek termelése végett.

III. Nándorakna.

Az új rakodóból hajtatik egy vágat a fekü felé, és már 23 öl hosszú, de a feküt még nem érte el; továbbfolytatandó. A vájatvég előtt egy barna ér feltárása megkezdetett, de mivel az ér aranyat nem tartalmaz, e föltárás abbahagyandó. Szemben ezzel észak felé is feltáratik egy barna ér, melyet jó lesz fölfelé is megvizsgálni, mert jó alakú. Még ezek előtt különféle szétszórt erecskéken van egy föltárás, s mivel remélhető, hogy az erecskék egyesülni fognak, a föltárás folytatható. Ott vastag az ér a főtében, és a zúzóércz jó; meg kell vizsgálni egy emelkével.

A legmélyebb rakodó szintjén a fővágatból, mely a fekü felé hajtatik, észak felé is munkában van egy vágat a régi Nándorakna alá, a végett, hogy a vizet oda bevezetni lehessen. A fővágat jó kvarczos zúzóércz törésben van, és a termelés felzúzatik. Az itt dél felé hajtott vágat is jó barna zúzóérczket adó törésben van. Tovább a fekü felé sok „glauch“-ok jönnek elő, melyeket a bányában kell hagyni. Ehhez közel több keskeny ér látható, melyeket meg kell vizsgálni 6 óra irányban nyugat felé. Ebből a szintből egy emelke is hajtatik a fekü felé, és az emelkéből egy vágat dél felé, ebben szép erek láthatók, melyek jó zúzóérczeket adnak. Az átjáró emelkéből is hajtatik dél felé egy vágat jó kvarczos zúzóérczket tartalmazó törésben.

II. Nándorakna.

Az alttiefist szintjén a déli vájatvég törésben van, jobban a fekü felé kell a vágatot tartani, hogy a feküereket

¹ Selmeczi bányaugazgatósági irattár.

el lehessen érni, melyek valószínűen még elevenek. Az északi vájatkéig el van iszapolva, s most nem járható, majd ha a víz lepad, ismét ki kell takarítani, mert a vágat végén jó zúzóérczek vannak. Tovább az akna felé a fedtűben levő vágatban a telér $1\frac{1}{2}$ öl vastag, és szép kvarczos. Ugyanott az állványok felett még egy vágat hajtatik a fektű felé, jó zúzó-
 érczekben.

A *felső rakodó szintjén* a fővágattól dél felé egy keresztelés hajtatik 6 óra irányban nyugatnak; ezt czélszerű lesz egészen a fektűig kivágni, és mivel vele több kvarczos lap vágatott át, ezeket meg kell vizsgálni. A déli vájatkéig e szinten nem régen váratlanul összetört és lestülyedt, miért tanácsosnak tartatott a vágattal a fektű felé kitérni; e kitérő vágatban most a vájatkéig „in einem frisch quarzigen Khembwerkh“ van, „im mittl des Orths aber streicht eine braune Fahrt $\frac{1}{4}$ lachter breit in dem bemelten Kham“, javasoltatik ezen érnek feltárása. Az állvány felett meglehetősen jó „Khembwerkh“-ben dolgoznak; ehhez közel nyugat felé is hajtatik egy vágat rossz alakú törésben; e vágatot jobban a fektű felé kell irányozni. Még feljebb dél felé sok „Khembwerkh“ van, melyet hozzáférhetővé kell tenni a zúzóércz-termelés szaporítása végett.

Alkalmaztatik e műveléseknél 41 vájár, 7 ács, 7 vájársegéd, 17 csillér, 7 csatlós, 3 inas, és 4 kitöltő.

Annaakna auf der hinteren Zech.

Az *új rakodó szintjén* a vágat az átjáró emelke felé jól kiácsolandó.

A *Wuggoba járaton* az átjárótól északra hajtott keresztvágat, mely már 14 öl hosszú, most szünetel munkások hiánya miatt, de ha lehet, továbbhajtandó a fedüerekig. A rakodóból a *Clausen* felé menő beomlott vágat kitakarítatik, hogy a *Clausen*-nel feltárt ereket aranytartalmukra meg lehessen próbálni.

A *Annajárat* szintje felett az átjáróból nyitott vágatban különösen alá felé igen szép zúzóérczek vannak. A járat déli vágatának megújítása és kitakarítása folytatatik azon reményben, hogy a *Muschinger járaton* levő jó törések el fognak éretni, melyeket azután e szinten lóval lehetne kiszállítani.

A *Muschingerjárat* szintjéről egy gurítóval levegő fog vitetni *Annajárat* felé; a vége e járatnak most jó törésben van; déli vájatkéig pedig igen jó $2\frac{1}{2}$ öl vastag kvarczos telérben van, mely igen jó aranytartalmú.

A *Muschingerjárat* alatti közekben egy járatról az emelke igen jó telérközvetben hajtatik, melyben néha ércnyomok is mutatkoznak. Ezen túl a fektűtől is hajtatik egy emelke

fölfelé igen rossz törésben. A keresztvágatban igen szép erecskék vágattak át, melyeket úgy dél, mint észak felé fel kell tární, mert aranytartalmuk jó. A járat szintje alatt levő régi keresztvágatból egy déli vájatvég hajtatik, melyet jó lesz kissé a fedü felé fordítani. Mivel pedig e vágatokkal mindig mélyebbre hatolnak, szükséges lesz a *Mélyaltárnából* valamelyik erecske után egy emelkét hajtani és a járattal lyukasztani, hogy a légesere, valamint a szállítás is megkönnyíttessék. A fedükeresztvágat folytattatik, és vele legújabbán igen szép ér üttetett meg, mely meg fog vizsgáltatni. Az akna mellett a főszintről egy emelkedő vágattal egy $\frac{1}{4}$ öl vastag ér táratik fel, mely jó zúzóérezeket ad.

A *Mélyaltárna* megújítása *Mátyásakna* felé és azontúl továbbfolytatása a Nassefeld alá, a legfontosabb vállalat Körmöczön, és hogy gyorsabban haladjon, még 2 ember adott hozzá.

E műveleteknél alkalmaztatnak: 24 vájár, 7 ács, 2 takarító, 7 vájársegéd, 16 csillér, 2 csatlós, 2 fékező, 2 kitöltő.

Kirschentárna közel *Annaaknához* a fekü felé 6 óra irányban nyugat felé 104 öl hosszúságban tartatik fenn ácsolatban a Riesenpálya végett; a fekünél egy déli vágatot hajtottak, de az igen nedves volt, és a törések rossz zúzóérezet adtak, tehát felhagyatott. E tárnából egy emelke hajtatik a fedünél egy barna ér után, mely $\frac{1}{4}$ lachter vastag, és mellette van „ein fahrtiges khembwerkh in Anbruch“; miután az emelke már 5 öl magas, javasoltatik, hogy belőle egy nyílámka hajtassék észak felé a zúzóércz-termelés szaporítása végett. A tárnának északi vájatvége nem régen váratlanul beomlott, mely törés a főlszínen is látható, javasoltatik az omlás kikerülése, és a régi vájatvég folytatása, mert jó zúzóérezeket adott. A pallókeresztnél a főtében levő fejtőhely tisztátalan törésben dolgozik; ezzel szemben dél felé hajtatik egy vágat, melyben az ér $\frac{3}{4}$ öl vastag. A *Györgyakna* mögötti régi vágat ismét kitakaríttatik, hogy a szállítás megkönnyíttessék. E munkálatoknál dolgozik 6 vájár, 1 vájársegéd, 1 ács.

Mátyásakna.

Az *új rakodó* szintjén egy vágat hajtatik nyugat felé, hogy ama gyámok, melyeket régen a *Rosenkranz* aknában hagytak, fölkerestessenek, és lefejtessenek: e vágat végével egy vastag ér üttetett meg, melyből annyi víz jött, hogy a munkát abba kellett hagyni. Javasoltatik, hogy a vágat ismét kitakaríttassék, és ha a víz leapadt, folytattassék a telérig, mely már nem lehet messze.

Az *Alttiefist* szintjén az aknától a fedübe hajtott vágattal egy $\frac{1}{4}$ öl vastag fehér ér üttetett meg, mely megvizsgálandó.

Az északi vájatvég a régi átjáró mellett egy öl vastag jó minőségű telérben áll; javasoltatik továbbhajtása. E vájatvég előtt vannak a régi zúzóércz fejtések, melyekben még jó hagyatékok találhatók, és ha a levegő jobb lesz, e hagyatékok lefejtendők. A déli vájatvég a régi átjáró felé, mely *Winkleraknával* közlekedett, egészen el van iszapolva, és most már nem lehet hozzá férni ama keresztvágathoz, mely abból már 23 ölre hajtattott, és jó fehér ereket átvágott; javasoltatik, hogy egy újabb vágat hajtassék ez erek felé, abban a reményben, hogy azokon le fog szívárogni a víz, és *Winkleraknával* helyreállítható leend a közlekedés a légcseré végett.

E műveknél dolgozik: 13 vájár, 4 ács, 3 vájársegéd, 7 csillér, 2 fékező, 2 csatlós és 2 kitöltő.

Winklerakna.

A *felső új rakodón* az északi vájatvég, mely a *Rosenkranzer* telér felé hajtatik, $\frac{1}{2}$ ölnyire barna zúzóérczben, és a felett szép kvarczos törésben áll; folytatandó. A vájatvég előtt egy emelke hajtatik a felsőbb járat felé légcseré végett. A felső emelke vájatvége jó törésben hajtatik. E felső járaton hajtának az aknától egy keleti vágatot a fedüerek felé, melyeken ércznyomok is jönnek elő. A fő szinten dél felé hajtának egy vágatot a fedüben egy szép fehér érben; a fedüvágat már 15 ölre haladt, és mivel eleven kőzetbe hatol, jó eredményt várnak tőle. A déli vájatvége e nyílámnak még nem éretett el, a vágat takarítása folytattatik; a fedüben szép zúzóércz mutatkozik, mely megvizsgálandó.

A *középső rakodó* szintjén a déli vájatvég részint fehér, részint barna zúzóérczeket termel. Az aknától dél felé régebben egy fedüvágatot hajtottak, melylyel több ér üttetett meg; a vájatvég most meddő kőzetben áll, és szünetel. Az északi vájatvéggel tisztátalan törésekbe jöttek, s most az is szünetel. Az aknától észak felé egy fedüvágat takaríttatik ki, melyben jó zúzóérczek találtatnak.

Alttiefst szinten régebben el kellett hagyni a vájatvéget víz és rossz levegő miatt; javasoltatik a kitakarítás folytatása. Az akna mellett van egy fedüvágat, a fekütlől 35 ölre behajtva, ezzel több ér vágatott át, melyek közül az egyiken jó ércz is fordult elő. Javasoltatik a fedüvágat folytatása. A keresztvágat mellett hajtának egy vágatot észak felé a teléren, és zúzóérczet termelnek vele, valamint a főtében is.

E munkákkal foglalatoskodik: 19 vájár, 7 ács, 4 vájársegéd, 12 csillér, 2 takarító, 4 csatlós, 2 fékező, és 2 kitöltő.

Mélyaltárna nyitva van *Annaaknától* a tárnaszájig, és fentartatik, a vágat pedig *Mátyásakna* felé megújíttatik.

Itt foglalatoskodik 1 bányaugyelő, 4 ács, és 3 vájársegéd.

Rudolfakna arra használtatik, hogy a *Mélytárnán* dolgozó munkások, és az ott felhasznált fa be- és kiszállíttassanak a vízi járgánynyal.

Itt foglalkozik: 1 vájár, 1 ács, 1 vájársegéd, 2 csillér, 1 fékező.

Ernestakna is le van mélyítve a *Mélyaltárnáig*, de a mély rakodó most tele van töreccsel és iszappal; ki kell takarítani, és az akna ácsolatát kijavítani.¹

Kitetszik e jelentésből, hogy a *Goldkunsthandlung* összesen 131 vájárt és vájársegédet foglalkoztatott ekkor, és még mindig azt a fejtési módot gyakorolta, mely szerint a telérben omlás idéztetett elő, és a betört zúzóérczek kiszállíttattak Riesenpályákon. E fejtési mód rossz következményei már e jelentésben is észrevehetők, midőn megemlítetik, hogy a törésben hajtott vajatvég *váratlanul* összeomlott, és elsüllyedt. Előrevárható volt pedig, hogy az ilyen szerencsétlenségek ezentúl még gyakrabban fognak megtörténni, és hogy a beomlott zúzóérczek mindig silányabbak lesznek, mert mindig több és több meddő fog közéjük keveredni. Eleven telérnek előkészítése fejtésre ez időben nem történt, előre látható volt tehát, hogy rövidebb vagy hosszabb idő múlva nagyon szorult helyzetbe fog jutni az egész bányamívelés, mert nem lesz fejteni valója.

21. Az úrvölgyi és libethányai bányák 1634-ben.

A *besztercebányai rézbányák* érdekében 1634. június 9-én rendeletet adott ki a király, hogy a réz vám nélkül szállítható.²

1634. szeptember 9-én pedig az ólomnak behozatala vám nélkül engedtetik meg.³

Ennek következtében 1635. május 3-án szerződés kötött Hofflinger Ehrenreichhal, hogy évenként 2000 mázsza krakkói ólmot szállítson Besztercebányára, és azt itt mázsánként 4 talérért adja.⁴

1635. márczius 30-ról meg van az *úrvölgyi* bányamívelés részletes leírása. A vájárok mindentűt 5—6 negyed parn érczért kaptak 1 frtot, s azonkívül a közet minősége szerint még külön bért.

Obergestengen dolgozott 9 munkahelyen 19 vájár; a szállítás csak 3 munkahelyről történhetett szintesen, 3 helyen

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Schmidt F. id. m. IV. 632. l. ³ Ugyanott 635. l.

10—12 fiú, 2 munkahelyen 20 fiú, és egy munkahelyen 35 fiú kellett a kitakarításhoz.

Sayetzenfelden volt 13 munkahely 18 vájárral; a szállítás 3 helyen szintes, 3 helyen 6—8 fiúval; 3 helyen 10—12 fiúval, 2 helyen 15 fiúval, 1 helyen 28-al, és 1 helyen 35-el.

Gengersfelden volt 7 munkahely 14 vájárral; szállítás: 1 szintes, 4 helyen 8—15 fiúval, és 2 helyen 25-el.

Dreilingfelden volt 4 munkahely 8 vájárral; szállítás: 1 szintes, 2 helyen 10 fiúval, 1 helyen 20-al.

Malaschachtnál volt 15 munkahely 37 vájárral; szállítás: 1 szintes, 8 helyen 5—12 fiúval, 2 helyen 18—20 fiúval, és 4 helyen 25—35-el.

Kostialikenfelden volt 6 munkahely 7 vájárral; szállítás: 1 szintes, 4 helyen 6—10 fiúval, 1 helyen 25-el.

Cupetzenfelden volt 7 munkahely 15 vájárral; szállítás: 2 szintes, 2 helyen 8—10 fiúval, és 3 helyen 30—35 fiúval.

Cammerfelden volt 8 munkahely 14 vájárral; szállítás: 4 szintes, 2 helyen 8—12 fiúval, és 2 helyen 20 fiúval.

Az *altárnán* volt 25 munkahely 50 vájárral; szállítás: 5 szintes, 8 helyen 4—10 fiúval, 6 helyen 12—20 fiúval, 2 helyen 24—25 fiúval, és 4 helyen 30—35 fiúval.

Ujtárna és *Naptárna* szintjén volt 3 munkahely 6 vájárral; szállítás: 1 szintes, 1 helyen 7, és 1 helyen 10 fiúval.

Feltáró meddő vágatok, úgynevezett *Stollwünd* voltak 11-en, mindegyik 3 emberrel.

E szerint dolgozott a fejtésen	188 vájár,
és a feltáráson	33 „

Összesen	221 „ ¹

A művelés tehát legelőnkebb volt ekkor *Malaschacht*-nál és az *Altárnán*; a szállítási viszonyok pedig, bár nem voltak jók, de mégis javultak a régiekhez hasonlítva.

Libethbányán fölkérték a Zahlwein örökösök 1634. július 2-án a *felső altárnát*; erre azt határozta a bányabíróság, hogy miután e tárna az egész bányadalomhoz tartozik, azt nem lehet külön vállalkozóknak adományozni, hanem az egész társulat, melynek tagjai:

Beckher Ascanius	$\frac{8}{16}$ részszel,
a város	$\frac{4}{16}$ „
és Zahlwein örökösök	$\frac{4}{16}$ „

míveltetheti azt tetszése szerint. E határozat következtében tiltakozott Hofer Dániel a Zahlwein örökösök nevében, hogy ők Beckherrel együtt működni nem akarnak.²

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

1635. április 10-én panaszkodtak a libethbányai munkások, hogy Beckher Ascanius az élelmi szereket nekik túlságosan árban számítja.¹

Beckher adta ez időben az ellátmányt e vállalatra, és valószínű, hogy a Zahlwein örökösök fentebbi nyilatkozata következtében ezt már nem akarta tovább tenni, ha neki külön biztosítékot nem adnak. E tárgyban 1635. május 5-én jött köztök létre az egyezés, mely szerint a Zahlwein örökösök lekötötték biztosítékul Besztercebányán levő házokat Beckher Ascanius javára azért, hogy ő nekik az ő $\frac{6}{16}$ részekre ellátmányt adjon, és felhatalmazták őt, hogy netaláni veszteség esetében magát a ház értékéből kártalaníthassa.²

Evvel azonban még nem állott helyre a béke, és most már a libethbányai polgárokkal jött ellenkezésbe Beckher, és bepanaszolta 1635. november 29-én a libethbányai polgármestert, hogy a munkásokat ellene felizgatja, őket a munkámenéstől visszatartja, és a Zahlwein örökösökkel együtt fondorkodik ellene.³

Libethbányán ez időben vas is termeltetett. E vállalat a kincstáré vala, kezdetének nyomára nem akadhattunk; legelőször említettük 1634. június 12-én, midőn Schappelman János úrvölgyi bányamester, Faschang Simon és Schmiedt Farkas úrvölgyi bányaiigyelőkkel együtt bejárta a vashányákat; az ő jelentéséből azt lehet következtetni, hogy a vashányák már régebb idő óta műveltettek, mert kettő közülük már be volt omolva.

E jelentés szerint a *Khayserische* vagy *Hudeczische* bányában dolgozik 4 vājár pátos érczeken; az ércz $\frac{1}{4}$ öl vastag, de a belőle gyártott vas hőtörötű. A barnavaskő, melyből jó szívós vasat lehetett készíteni, már elfogyott, és helyette pátvaskő áll. Javasolják, hogy kutatások tétessenek barnavaskő feltalálására.

A *Stadtstolln* be van omolva, itt még jó mosni való vasércz van készletben.

A tárna, mely *Roseggerakna* alá hajtatott, szintén be van omolva.

Az *olvasztónál* (Plahütten) még van mintegy 80 kasten vasércz készletben.

Javasolják, hogy minél előbb új kutatások tétessenek, mert másképp nem lesz mit olvasztani; vagy pedig adassék át a vaskohó a bányákkal együtt vállalkozóknak.³

A kutatások meg is tétettek; 1634. december 6-án jelenté Faschang Simon és Schmiedt Farkas, hogy megnézték

^{1 2 3} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

Libethbányán azt az új kutatást, mely a *Pingarten* felett a *Nemesvölgyben* kezdetett; itt egy 9 öl hosszú tárnát találtak, és felette $\frac{1}{4}$ öl vastagságú jó barna vasérczet a fölszinig; a sáfár már próbát is tett az érczel az olvasztóban, és azt mondja, hogy jó vasat lehet belőle csinálni.¹

A *besztercebányai* rézvállalatnak egyik legnagyobb hiánya ez időben az volt, hogy nem rendelkezhetett elegendő pénzerővel, és kénytelen volt termelését igen olcsón adni el; e miatt sűrlődások is voltak a tiszték és az elárusító vállalkozó között. Nem is késett Wolf Ochs von Son nau, a besztercebányai praefectus, midőn a vállalkozó szerződése lejárni készült, fölterjesztést tenni e tárgyban, és 1636. szeptember 7-én javasolta, hogy az érvényben levő rézeladási szerződés, mely 1634-ben kötött Bernhardt Vitussal, az év végével lejárván, az új szerződés kötésénél azon kellene lenni, hogy a vállalkozó a művek adósságainak fedezésére 30,000 frtot előlegezzon, vagy 7%-os kamatra, vagy pedig úgy, hogy az előleg a réz árának 2%-ával törlesztessék; továbbá a réz árát helyt Besztercebányán 16—18 tallérra kell tenni, és arra kötelezni a vállalkozót, hogy havonként 8—9 ezer frtot adjon a művek rendelkezésére.² A mint később látni fogjuk, sikerült Bernhardtnek Bécsben sokkal kedvezőbb föltételek mellett kötni meg az új szerződést.

1636. április 8-án utasítás adatott Kornheimb Gergely besztercebányai pénztárnok számára.³

Mint érdekes leveleket közölhetem még ez időszakból a következőket:

1636. márczius 26-án Bottka Kata, özvegy Poghrány Jánosné magyar levelet ír Végles várából a főkamagrófi hivatal administratorának, és kéri közbenjárását, hogy akadályozza meg, nehogy Végles vára és birtoka Csáky Lászlónak adassék örökbe; kijelenti, hogy ha a birtok nála marad, szívesen ad a kamarának 20,000 frtot.⁴

1636. április 12-én újabban szorgalmazta ez ügyet az özvegy.⁵

Nem volt alaptalan az özvegy aggodalma, hogy Végles várát és birtokát Csáky Lászlónak akarja adni a kormány, mert az valóban meg is történt, s a mint alább látni fogjuk, 2 év múlva már Csáky volt Végles birtokosa, és bizony nem igen törődött a bányászat érdekeivel.

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Schmidt F. id. m. IV. 645. l.

^{4 5} Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXII. és CXIII.

Pedig nem rossz helyen kereste Poghrányiné a pártfogókat, mert a kamarai tisztek mindnyájan azon voltak, hogy a bányákat környező erdőségek idegen kézbe ne jussanak. Így, miután 1636. augusztus 11-én Thurzó Mihály meghalt, és vele kihalt a Thurzó-család,¹ Ochs von Sonнау az esztergomi érsekhez Pázmányhoz fordult, 1636. november 3-án kelt fölterjesztésében előadván, hogy a lipesei uradalomban fekvő erdők mind a rézműveknek, mind a rhonitzi vasgyárnak elkerülhetetlenül szükségesek, és e művekre az uradalom erdeinek jó karban tartása életkérdés; mostan pedig a kincstár minden erőlködése daczára sem képes az erdők pusztítását megakadályozni: kéri tehát az érseket, eszközölje ki Ő Felségénél, hogy a lipesei uradalom Széchy grófnétól visszavétesse, és e helyett neki a Thurzó-féle jószágokból, melyek most a koronára szálltak, valamely más uradalom adassék, Lipese pedig a besztercebányai kamara kezelése alá rendeltessék.²

Egy erdőkárokról szóló jelentést is találunk ez időből, mely éppen a lipesei birtokra vonatkozik, és 1635. december elsején vétetett fel Dierbeckh János kohósáfár, és Khnozingher Mátyás erdész által. A *Sohlergrundban* fekvő erdőség Libethbányához közel fekhett. mert a jelentés megemlíti, hogy különösen a libethbányai bányászatnak használhat.³

Rézedények nagy mennyiségben készültek ez időben Besztercebányán, és oly sok volt a megrendelés, hogy alig győztek nekik megfelelni.

1636. márczius 12-én Pálffy Pál sürgeti a megrendelt edényeket, és elvárja, hogy az ő megrendelése minél gyorsabban foganatosíttassék.⁴

1636. augusztus 26-án Nagylucsei Dóczy Zsigmond tesz megrendelést.⁵ De a legkülönösebb az, hogy 1636. augusztus 2-án Wenger Mihály selmeczi pénztárnok sürgeti a besztercebányai praefectust, hogy a „*kupfernes Zugseil*“-t mielőbb készíttesse el, és küldje át nekik, mert nagy szükségök van rá.⁶ Hogy milyen lehetett e rézkötél, vagy mire használták, annak semmi nyomát sem találhattam; valószínű, hogy rézláncz volt a vízhúzáshoz.

Végre meg kell még említenem, hogy ez időben az *ortuti higanybányák* is művelésben állottak, mert a besztercebányai praefectus egy levélben, melyet 1636. június 18-án írt az administratornak, azt mondja, hogy az administrator levelét a higanymunkások áthozták hozzá.⁷

¹ Wenzel G. Magy. orsz. bány. krit. tört. 217. l.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXXIX. ³ ⁴ ⁵ Ugyanott CVII. CXI. CXXII. ⁶ ⁷ Ugyanott.

22. A pénzügyi zavarok növekednek.

1637. február 15-én meghalt II. Ferdinand, egy hónappal később pedig Pázmány Péter bíbornok primás. A magyarországi ügyeket már régebb idő óta III. Ferdinand igazgatta, atyja halála után pedig egészen kezébe vevén országai kormányzását, azt atyja elvei szerint ugyan, de emezénél kissé mérsékeltebb vallásos buzgalommal, élénkebb igazságszeretettel, és kevésbé szivós kitartó kedélylyel gyakorolta.

1637. szeptember 11-én országgyűlést tartott Pozsonyban, melyre két hónap múlva maga III. Ferdinand is megjelent.

1638. február 14-én megkoronáztatott Mária Anna királyné.

Eszterházy nádor lemondott nádori hivataláról, de a király nem fogadta el lemondását.

Magyarország ezalatt a béke áldását élvezhette volna, ha a végházak fizetetlen őrségei kalandozásaik által magok nem adnak okot a török betöréseire. Így történt, hogy az ónodi őrség rablásai által felingerlett törökök Ónodot és Gyarmathot fölégették; ezen s hasonló betörések annál nagyobb aggodalmat gerjeszthettek a hazában, mivel annak végvárai soha rosszabb karban nem voltak, mint jelenleg, midőn azon segélypénzek, melyekkel előbb a többi cseh-osztrák tartományok a várak jó karban tartásához járulának, rég nem fizetettek, vagy a birodalmi háború szükségére fordítottak.¹

A bányavárosok körül levő végvárak kapitányai közül legvigyázóbb volt, és a törökök mozgalmait legéberebb figyelemmel kísérte Wesselényi Ferencz a füleki kapitány; a besztérczebányai rézműveknek is elég foglalatosságot adott ágyúk öntésével és javításával, 1637-ben is voltak ágyúi Besztérczebányán, és január 10-én kelt magyar levelében megemlíti, hogy az öntésnél maga is jelen fog lenni.²

1638. deczember 29-én pedig értesíti Wesselényi a besztérczebányai praefectust, hogy a törökök ismét nagy számban gyülekeznek, és félhető, hogy a bányavárosokba betörni akarnak; kéri tehát a praefectust, hogy küldjön segítségére minél előbb és minél több fegyveres népet.³

Egy érdekes iratot találunk ez időből, melyben Pográny Benedek Drégelypalánk kapitánya 1637. július 11-én felszólítja a bányavárosi kamarák tisztviselőit, hogy egy török fogságba esett szegény ember kiválthatására adakozzanak.

¹ Horváth Mihály id. m. V. 403—414. l.

² Selmeczi bányaugazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXXXII. ³ Ugyanott CL.

Érdekes ebben különösen az, hogy e levelet maga a fogságba jutott ember adta át, ő tehát már ki volt váltva, és csak a váltságpénz megtéríthetéseért volt kénytelen mások könyörületességéhez fordulni.¹

E közben mindinkább nyomasztóbbak lettek a pénzügyi gondok; a bányamívelés egyik kamaránál sem adott jövedelmet, a költségeket tehát pótolni kellett, de az udvarnak nem volt pénze, ellátmányt nem küldhetett, s így nem lehetett a szükségesen másképp segíteni, mint adósságcsinálás által. A kamarai tisztviselők fel is használták ezt a módot derekasán, és már néhány év óta gyakorolták; de a viszonyok folytonos súlyosbodása miatt mindig többször és többször jutottak abba a helyzetbe, hogy a kölesönök visszafizetésére kikötött terminusokat nem tudták megtartani. Ennek következtében a kölesönök mindig drágábbak lettek; és midőn az udvari kamara megtiltotta, hogy az ő engedelmé nélkül kölesönök szereztessenek, megszűnt a bányavárosi kamarák fizetőképessége.

1637-ben még meglehetősen ment a dolog, január 22-én Telegdinus János kalocsai érsektől kaptak 3000 frtot;² április 3-án Jakoffy Ferencz adott szintén 3000 frtot,³ november 17-én Rákóczy György erdélyi fejedelem ajánlkozott, hogy fagygyút és ökröket szállít,⁴ de nem valószínű, hogy ajándata elfogadtatott volna, mert ő azonnali készpénzfizetést kívánt, a kamarai tisztek pedig csak hitelbe szerettek vásárolni.

1637. május 15-én Bernhard Vitussal új szerződés kötött 2 évre a réz elárúsítása végett, de nem oly kedvező feltételek alatt, mint azt a múlt évben a beszterezebányai tisztek óhajtották; Bernhard a rézért Beszterezebányán csak 15¹/₆ tallért fizetett mázsánként az új szerződés szerint, és az úgynevezett „Preisen Kupfer”-ért 6 tallért, előlegeket pedig nem adott.⁵

1637. február 23-án, márczius 13-án, márczius 28-án és márczius 30-án rendeleteket bocsátott ki az udvari kamara, hogy a tisztek és munkások létszáma, a termelés mennyisége, és az adósságok összege tüzetesen kimutattassék.⁶

1637. május 5-én rendeltetett, hogy a működő tisztek fizetései maradjanak folyamatban, a nyugalmazottak díjai pedig megszüntetessenek.⁷

1637. május 20-án kelt rendeletben meghagyja az udvari kamara, hogy a kamarai tartozásokért fizetendő kamatokat

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXXXVII. ² Ugyanott CXXXIII. ³ Ugyanott CXXXV. ⁴ Ugyanott CXXXVIII. ⁵ ⁶ ⁷ Ugyanott.

le kell szállítani legalább 10 %-ra. A vízemelésre Selmeczen ismét lőerőt kell alkalmazni, ha nincs más mód. Egyszersmind igéri az udvari kamara, hogy Széchyné, mint a lipcei és murányi uradalmak zálogbirtokosa meg fog intetni, hogy az erdőket ne pusztíttassa. A Bernharddal kötött egyezség, hogy a réz mázsáját $15\frac{1}{6}$ tallérral, a „Preisenkupfer“-ét pedig 6 tallérral fizesse, jóváhagyatik. A meglevő tisztek hivatalaikban megerősítettnek.¹

Mind ez intézkedések még túrbetők valának, 1638-ban azonban január 29-én azt rendelte az udvari kamara, hogy a király engedelmé nélkül nem szabad pénzt kölcsönvenni.²

Ily módon azután el volt a tisztek elől zárva a segítség minden forrása, mert míg ők a hosszadalmas udvari kamarai tárgyalások útján egy kölcsön fölvételére engedélyt nyerhettek, addig bizony minden tönkremehetett a bányavárosokban. Nem is késtek, különösen a besztérczebányai tisztviselők, és április 23-án fölterjesztést tettek a rendelet foganatosítása ellen, de eredmény nélkül.³

1638. január 19-én megígérte Széchy grófné, hogy 1000 tallér ára búzát szállíttat Besztérczebányára, zabot pedig másfél fertályt ad egy tallérért, és a fizetésért elvár 6 hónapig. Egyszersmind azt igéri, hogy megparancsolja juhászainak, hogy a kincstári művek körül levő erdőket ne pusztítsák.⁴

Február 27-én Balogh Anna emlékezteti a besztérczebányai praefectust, hogy megígérte neki, hogy mihelyt megérkezik Bernhard Lengyelországból, azonnal megfizeti Pogrányiné követelését, és miután Bernhard már megérkezett, kéri, hogy elégítse ki Pogrányinét, hogy ne legyen kénytelen a pénzért sokat utazgatni.⁵

Május 17-én Széchy grófné figyelmezteti a praefectust, hogy a múlt évben szállított búzáért és zabért május végén telik le az utolsó fizetési határidő; kéri tehát, hogy a pénzt akkorra készen tartsa, mert neki nagy szüksége van reá.⁶

1638. július 3-án az administratorhoz fordult szorultságában a besztérczebányai praefectus, és elpanaszolja neki, hogy sehonnan sem tud pénzt kapni; a gabona megdrágült, folymodott az udvari kamarához, hogy Léváról rendeljenek gabonát Besztérczebányára, a lévai praefectusnak is írt, de egyik helyről sem kapott választ. Bernhard Vitus csak igéri a pénzt, de nem ad semmit. Így mindenektől elhagyva, előre látja, hogy minden tönkre fog menni. Aichingernek volna egy jó

¹ Schmidt F. id. m. IV. 653. l. ² Ugyanott 656. l.

³ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. ⁴ Ugyanott. Lásd az okmányok közt CXL. ⁵ Ugyanott CXLII. ⁶ Ugyanott CXLIII.

terve, melyet az administrator pártfogásába ajánl. Ő adna 30 ezer forintot kölcsön, ha ezen összegre néhány kincstári falu zálogul leköttenék, és 10 % kamat engedtetnék, melyet a lekötött jószágok jövedelméből lehetne fedezni.¹

A tervből nem lett semmi, és a tisztek magokra hagyattak, hogy segítsenek magokon, saját felelősségükre, úgy a hogy tudnak. Augusztus 5-én írja az administrator a besztérczebányai praefectusnak, hogy Széchyné küldöttei nála voltak, és a leghatározottabban kívánták, hogy követelésök kielégíttessék, ő ebédre marasztotta őket, és kedvökért többet is ivott velök, mint kellett volna, de még sem tudta őket megengesztelni, s mennél többet ittak, annál követelőbbek lettek.²

Ez időben Prandeisz báró és segéde Carphin Vilmos éppen Besztérczebányán tartózkodtak mint királyi biztosok; a szorongatott tisztviselők hozzájuk is elmentek tanácsot kérni, hogy mitevők legyenek, midőn esedékes kölcsönök fizetendők, és új kölcsönök 20 % -os kamatnál olcsóbban nem kaphatók. Carphin nekik azt felelte, hogy az udvari kamara rendelete csak a lehetőségre kötelez, és ha az udvari kamara ellátmányt nem ad, be kell a pénzt szereznii ott és olyan áron, a hol és a milyen áron lehet. Ez a válasz nagyon kielégítette a tisztviselőket, és hogy feledékenységre ne menjen, jegyzőkönyvbe iktatták.³

Aránylag legkevesebb gondot adott ez időben az administratornak a selmeczi kamara; mert itt könnyű volt a kiadásokat megszorítani; mindazon remény-vállalatok, melyeket csak a kamara ellátmányaival lehetett fentartani, szüneteltek, és így csak a felsőbiebertárnai költségek pótlásáról kellett gondoskodni, természetesen kölcsönökkel. 1638. augusztus 30-án jelentik a selmeczi főtisztek az administratornak, hogy a nyitrai franciskanusoktól 6 % kamatra kapott 5000 frt már elfogyott, és a munkások legközelebbi fizetésére nincs pénz.⁴

1638. október 5-én Bécsben kelt levelében azzal biztatja Prandeisz báró az administrator, hogy ő is keres kölcsönt a besztérczebányai rézművek számára.⁵

Egy érdekes magyar levelet találunk ez időből Borne-misza Máriától, ki 1638. október 9-én írja Osgyánból, hogy a kívánt búzát nem sokára beszállíttatja. Egyszersmind aggodalmát fejezi ki a felett, hogy férje nincs otthon, és hirtelen octávát hirdettek ki, fél, hogy valahogy meg ne károsodja-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXLV. ² Ugyanott CXLVI. ³ Ugyanott CXLVII.

⁴ ⁵ Szelmeczi bányaigazgatósági irattár.

nak, mert a mostani időkben az ilyen octávákat nagyon felhasználják a peres felek mások megkárosítására.¹

Már az év elejétől fogva folytak a tárgyalások Bécsben egy kölcsön fölvétele végett; végre november 12-én megengedte az udvari kamara, hogy a bányavárosi főtisztek 10,000 frtot kölcsön vegyenek 9 % kamat mellett a magok nevére, és biztosítja őket, hogy ha a bányákból jövedelem lesz, abból mindenekelőtt a kölcsön fog visszafizettetni.²

November 25-én meg is kötötték Schmiedegger Bálinttal a szerződés, mely szerint Sockh János administrator, Wenger Mihály pénztárnok, Roth Hermann és Scholz György könyvivők, és Bernhard Vitus mint kezes, lekötelezték magokat, hogy a kölcsön vett 10,000 frtot 9 % évenkénti kamat mellett egy fél év múlva visszafizetik. A félévi kamat mindjárt előre levonatott a kölcsön összegéből.³

Hanem bizony ez csak egy csepp volt a tengerben, és 1638. december 8-án panaszolja az administrator a beszterczebányai praefectusnak, hogy minden pénzforrása végképen ki van merítve, és ő még csak árnyékát sem látja a lehetőségnek, hogy miképen bontakozhassék ki a zavarból.⁴

E panasz viszonzásául aztán meg a beszterczebányai praefectus írja december 30-án az administratornak, hogy milyen szorultságban van ő: az úrvölgyi munkásoknak 1300 frttal adós maradt a fizetésnél, és ha ezt nem tudja nekik másnap megadni, senki sem fog új év után a bányába menni. A favágók és szenelők már elhagyták a munkát, a fuvarosok kocsisai megszöktek, a lovak pedig éhség miatt elhullanak.⁵

1637. elején meghalt az öreg Putscher György bányabíró, és Proier bányaesküdt, Spielberger bányabírószági őrnek pedig betegsége miatt nem volt képes tovább szolgálni; ezek következtében a selmeczi bányabírószág személyzete ez évben egészen megváltozott; Tailler Bálint volt bányatiszt lett bányabíró, Hagger Miklós lett bányaesküdt, és Haidt Jeromos lett bányabírószági őrnek.⁶

A vallási viszonyokat érdekesen megvilágítja a jegyzőkönyv, melyet a beszterczebányai tisztek vettek föl 1637. június 13-án, s melyben elmondják, hogy jókor reggel megkeresték Raimbinger Györgyöt a városbíró, kinél Sturm Dániel, Dr. Reul János, Geutner Gergely és Märwaldt József tanácsnokok és

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXLVIII. ² Ugyanott CXLIX. ³ Ugyanott CLI. ⁴ Ugyanott CLIV. ⁵ Ugyanott CLV.

⁶ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

Moszlener városi őrök voltak jelen; a kamarai tisztek kérték a bírót és tanácsot, hogy engedjék meg, hogy legközelebbi vasárnap a kamarai tisztviselők és a katolikus lakosság az úrnapi processiót nyilvánosan megtarthassák a piacon. Az engedélyt nem kapták meg.¹

1637. december 5-én bepanaszoltatott Printsch Mihály felsőbiebertárnai bányatiszt, hogy a kincstárt szidalmazta azért, mert a munkások fizetésére nem ad elég ellátmányt; és e mellett Ő Felségéről is tiszteletlenül nyilatkozott. Printsch elítéltetett, hogy a királyi főtisztviselők előtt a királyi kegyelmet kérje, azután pedig bezárassék addig, míg 50 tallér bírságot le nem fizet.²

Ez időben az udvari kamara kérdést intézett Sockh János administratorhoz, hogy vajjon a királynak járó urbura minden márka után 1 frtjával beszédetik-e, és hogy miképen állanak a bányák a Szepességen, Gömör és Liptó megyékben?

E kérdésekre az administrator 1637. december 29-én terjesztette fel jelentését, melyben elmondja, hogy az urbura a régi időkben talán szokásban volt, de most nem szédetik, azonban a királynak most sokkal több a jövedelme, mely egy márka arany után 3 ducatot tesz.

Jelenti továbbá, hogy Bóczán a régi kincstári aranybányák felbagyattak, a szentiványi birtokon azonban özvegy Szentiványiné dolgoztat valamit, de ez évben csak 3 márka 13 pizét aranyat váltott be, mert csak annyi vize van, hogy a zúzóban csak 6 nyílvás járhat nyáron át.

A szepesi grófsághoz tartozó szomolnoki rézbányát halomás szerint Lang Dániel lőcsei polgár bírja 2 — 3 ezer forintnyi évi haszonbér mellett. Vannak a Szepességen még más bányák is, de ő nem ismeri, mert a vidék nem tartozik az itteni kamara alá.

Rozsnyón is vannak arany-, ezüst-, réz- és vasbányák, de ezeket sem ismeri, mert ezek az esztergomi érsekség alá tartoznak.

A murányi uradalomban Jolsva mellett ólom- és rézbányák vannak, de most nem műveltetnek.

A németlipcsi határban Illésházy gróf birtokán³ van egy aranybánya, melyet Illésházy és néhány lipcsi polgár műveltet, és az ott termelt aranyat Körmöczön beváltja; de csak keveset termel, mert télen a nagy hó és gyakori lavinák miatt nem lehet dolgozni.

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CXXXVI.

² Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

³ Valószínűleg Magurkán.

Vannak bizonyára még más helyeken is aranyat, ezüstöt tartalmazó telérek, de a földbirtokosok nem szeretik a bányászokat, és ha megtűrik is őket, ezért nekik külön kell $\frac{1}{17}$ -et fizetni.

Javasolja, hogy a bányatörvény a magyar országgyűlés elé terjesszessék, mert csak akkor fog a bányászat jobban fejlődhetni, ha a bányatörvény értelmében megvédtetik mindenkinék önkénye ellen.¹

1637. márczius 12-én utasítja a király az administratort, hogy bővebb felvilágosítást adjon, melyek azon elzálogosított uradalmak a bányavárosok körül, melyeknek birtokosai a bányászat számára fentartott erdőségekben kárt tesznek, és e kárnak minőségét és nagyságát is mutassa ki.²

A Selmecz-városi jegyzőkönyvben találjuk 1637. december 4-én följegyezve, hogy Pistorius bíró a selmeczi tanácsban azt indítványozta, hogy szerezzenek egy magyar diákot, a ki a fiatalságot a magyar nyelv szabályaira megtanítani képes legyen, mert bizonyára sokan lesznek a polgárok közt, a kik azért áldozatot is hozni készek, csak hogy gyermekeik magyarul megtanuljanak. A javaslat elfogadtatott.³

Kachelmann János szerint erős földrengés volt 1637-ben Beszterczebányán és Ürvölgyön.⁴

1637. október 13-án bezáratott Wilhelmb János úrvölgyi bányáinak, mert reábizonyult, és ő maga is bevallotta, hogy egyszer 100 frtot, és egyszer 40 frtot irt a munkások béréhez, és ezen összegeket tőlök a fizetés után visszakapta, s a maga szükségére felhasználta.⁵

1637. november 10-én kérte Wilhelmb az administratort, hogy bocsáttassa ki őt a fogságból, hogy hivatalos teendőit végezhesse; mert ő semmi rosszat sem tett, és csak a hivatal tekintélyét akarta fentartani, midőn sehonnan sem tudott pénzt szerezni.⁶

Ugy látszik, hogy Wilhelmb mentsége elfogadhatónak találtatott, mert az administrator csakugyan megengedte november 14-én, hogy Wilhelmb kezességre kibocsáttassék.⁷

1637. december 31-én leszámoltak az úrvölgyi társpénztárral, és kitűnt, hogy a társpénztár a kamarának 2009 frt 82 denárral tartozik. E tartozásnak eredete következőképen mutattatik ki:

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. ² Ugyanott Lásd az okmányok közt CXXXIV.

³ Selmeczvárosi levéltár. Lásd az okmányok közt CXXXIX.

⁴ Kachelmann János: Das Alter u. S. D. u. B. 172. l.

⁵ ⁶ ⁷ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

1622-ben építtetett a beteg munkások számára egy fürdő.....	300	frt —	denár,
1622-ben midőn a drágaság volt, kaptak a „Keuchler“-ek segítségül	131	„ 60	„
Ugyanakkor kaptak a szegény özvegyek	538	„ 20	„
1621-től 1637-ig kaptak a beteg munkások segítségül	292	„ 83	„
Ugyanez idő alatt kaptak vagyontalan munkások kenyérben	519	„ 98	„
Összesen ..	2025	„ 90	„ ¹

Rottal báró örökösei ismét meg akarván kísérelni a Frisowitz-féle bányarészek lefoglalását, 1638. május 26-án rendelte a király, hogy mivel a bányászat az ő külön hatósága alá tartozik, a bányarészek lefoglalását ne foganatosítsák a tisztek; ellenben a Frisowitz-féle magánvagyon lezárolása ellen semmi akadályt ne tegyenek, és ha a felek kiegyezkedni akarnának, azt elősegítsék.²

És csakugyan megjelentek a 6 bányaváros küldöttei 1638. július 15-én a bányabíróság előtt, és a palatinus nevében követelték, hogy a Frisowitz-féle bányabirtok fele Rottal Lajos Ehrenreich bárónak átadassék. A bányabíró azonban hivatkozva a királynak május 20-án kelt rendeletére, megtagadta a pozsonyi országgyűlésen hozott határozat végrehajtását quoad mineralia, egyébiránt kinyilatkoztatta, hogy másféle birtok lefoglalása ellen semmi kifogása sincsen.³

23. Prandeisz báró királyi biztos jelentése a bányakerület ügyeiről.

A bányavárosi tisztviselők bajait és gondjait nem kis mértékben növelte az 1638-ban itt vizsgálatot tartó királyi bizottság is; e bizottság főnöke Prandeisz báró éles eszű, de rendkívül gyanakvó ember vala, a bányászathoz nem értvén, a létező bajoknak egyedüli okát a tisztviselők hanyagságában és hűtlenségében találta, és oly fekete színekkel festette le az ő kezelésöket, hogy csak azon lehet csodálkozni, miért nem kergette el őket azonnal, ha igaz volt mind az, a mit rólok mond. Egyébiránt legtöbbnyire csak átalánosságban veti oda vádjait, a bizonyítással rendesen adós marad, és ebből magyarázható, hogy a jelentésben foglalt jó javaslatoknak sem lett eredménye, és jelentése csak az udvari kamara bizal-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. ² Ugyanott. Lásd az okmányok közt CXLIV.

³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

matlanságát növelte a tisztviselők ellen, de a bányászat fölsegélésére nem volt alkalmas. Pedig bizony ekkor már nagyon szükséges lett volna az értelmes jó tanács, és az értelmes erélyes ember, ki azt foganatosítsa; de a kerület szerencsétlenségére ily ember nem létezett, az udvari kamara pedig a felidézett bizalmatlanság következtében még kevésbbé lett hajlandó a bányák bajain segíteni, mint eddig; Prandeisz segéde volt Carphin Vilmos számtanácsos, ez úgy látszik, némi alchimistai és gépészeti ismeretekkel is bírt; ő volt Prandeisznak a technikai dolgokban főtanácsadója.

Azonban, bár nem lehet Prandeisz jelentését mindenütt szószerint igaznak venni, kétségtelen az, hogy az akkori kezelés gondatlan, könnyelmű, és gyakran hűtelen is vala; ez állítást bizonyítják azon adatok, melyeket fentebb esetről esetre elősoroltunk, s azért érdemesnek tartjuk Prandeisz jelentését, hogy azt kivonatossan közöljük.

Prandeisz buzgó katolikus volt, és mindenekelőtt azt kifogásolja Selmeczen, hogy a katolikusoknak csak egy templomuk van, a kis kápolna a kamaraudvarban szemben a börtönnel, mely régente pénzverő műhely volt. A kápolna igen kicsiny a hívek számához képest, és azt javasolja Prandeisz, hogy a városi tanácsot rá kellene bírni, hogy a katolikusoknak adja át a kamaraudvarral szemben levő templomot, mert a lutheránusoknak 5 templomuk van, és ezekből ők csak kettőt használnak.

Jelentésének Selmeczre vonatkozó részében igen panaszkodik, hogy a bányabíróság rossz kézben van, Thailer Bálint a bányabíró tudományára nézve megfelelhetne állomásának, hanem annyira rokonságban áll a polgárokkal és bányabirtokosokkal, hogy ez által képtelenné válik a kincstár érdekeinek képviselőté; a Wenger-féle csalásokat is ismerte, a nélkül, hogy följelentette vagy megakadályozta volna. Hasonlóképen a városiak pártján áll Jacobi Mátyás a bányaesküdt, ki más ügyekben is gyanús magaviseletet tanusított. A bányabírónak nem annyira bányásznak, mint törvénytudónak kell lenni.

E hivatalra alkalmas egyént igen nehéz találni, mert azok többnyire nem katolikusok.

A katolikusok közül a körmöczi bányagondnoksegéd Steiffenegger Márton Venczel igen alkalmas lenne ugyan, de ő Körmöczön nem nélkülözhető. Az újbányai bányamester, Mitterberger Farkas eléggé alkalmas lehetne, de igen heves természetű, és szereti a bort. Cares Amandus selmeczi kohótiszt ügyes ugyan, de nem bír még elég tekintéllyel. Schmidt

Mihály bányatiszt engedetlenül viselte magát főnökei ellen, és igen szereti a vendégeskedést.

Szükséges pedig, hogy egy katolikus bányamester mellett a bánya sáfára is katolikus legyen, s mivel ezek itt nem találhatók, az özvegy főhercegné bányáitól Tirolból vagy Salzburgról kellene egy pár jóravaló katolikus embert ide-rendelni.

A *felsőbiebertárnai* bányákat illetőleg azt véli, hogy érez volna elég, csak hogy tartalma csekély, és a vízemelés és olvasztás költségei oly nagyok, hogy nincs haszon.

A vízemelés lóerejű járgányokkal, vagy emberekkel eszközöztetik; 24 óra alatt 48 ló alkalmaztatik, a mi hetenkint 200 frtnál többbe kerül. A járgány hajtására szivattyúk nélkül 4 ló szükséges.

Carphin Vilmos János számtanácsos talált fel egy taposógépet, melynek segítségével 12—16 ember ugyanannyi vizet emelhetne, mint most 48 ló. A gép mintája bemutatott a *felsőbiebertárnai* gépfelügyelőknek, és ezek azt „ganz rationabel”-nek találták.

Bonvicin is talált fel egy vízhúzó gépet, mely jobb, mint a régiek, hanem 24 óra alatt 128 ember kell a hajtásához. és bajos annyi embert kapni a nehéz munkához, s még bajosabb őket a munkánál megtartani.

Most egy vizaknát akarnak lemélyíteni az elfúlt fejtés helyére, s azután egy vizkerékkel hajtott rudas szivattyút fognak odaállítani. Javasolja, hogy a rudas szivattyút Carphin gépével együtt alkalmaztassák.

A bányában felhagyatott egy fejtés csak azért, mert a víz emelése végett egy lóerejű járgány állott ott, és a lovaknak ürülékei annyira megrontották a bánya levegőjét, s a takarmánnyal annyi féreg jutott a bányába, hogy, ámbár még jó érczek valának ott, a fejtést mégis abba kellett hagyni.

Bonvicini találmánya nem érdemes nagy jutalomra.

Selmecz vidékén még a következő bányákat tartja említésre méltóknak: *Mátyástárna, kornbergi altárna, Szt. Háromságaltárna, Mohreraltárna, Dávidtárna, Andrástárna, alsó Finsterort, Krebsgrund, Thürgarten, Kupfergrund, Erlengrund, Stephanitárna, Kerling vasbánya, Finsterkehr altárna, felső Tschubernik, Sikorátárna, és a béalabányai altárna.*

Nagyon czélszerűnek és szükségesnek tartaná, hogy *Felsőbiebertárnán* a kamara legyen a főrészes, és azután ő gondoskodjék a munkások élelmezéséről, és a bányák szükségleteinek fedezéséről.

E végre meg kellene venni a régi Rubigalli-féle házat, mely most egy öreg leány Hag Mária birtokában van, és

könnyen megszerezhető. E házat igen jól lehetne magtárrá és szertárrá átalakítani; van mellette egy örlőmalom is, és vannak hozzátartozó rétek és földek.

Az élelmi szereket a bajmóczi és lévai kincstári uradalmak szállíthatnák.

Ölmot lehetne nyerni eleget a Jaszena mellett nyitandó bányákból.

Vasat szállíthatna Rhonitz és Stajersország.

A repesztőpor készítése végett pedig Carphin találmánya szerint lehetne salétromszérűket berendezni Besztercebánya mellett, és ott termelni az évenként 3500 frtba kerülő salétromot, mely a válató műhelyben is használtatik.

A jelentés végén Prandeisz báró 42 pontban adja okát, hogy miért lenne szükséges, hogy a felsőbiebertárnai principalitás a kamarára ruháztassék.

Ez okok röviden a következők: mert az úrnapi számbírálatot az ünnep után való reggel tartják, nem pedig az ünnep alatt. A bányaszerszámot nem leletezik évenként. A kisebb részeseknek nem küldetnek meg az eredeti költség-számlák. A brenneri tisztek a gondnokkal együtt csinálják a heti költségjegyzéket, de nem e szerint, hanem a rovás szerint fizetik a munkásokat. A fagygyút hetenkint adják ki. A kovács-költséget hetenkint levonják a munkásoktól, és a tisztek magoknak tartják meg; így bebizonyított Winkler Herman bányapolgár által, hogy Remb János bányairnok 1626-tól 1629-ig 1204 frt 32 denárt tartott meg a maga számára; e miatt pedig meg sem büntették, sőt védelmezték a többi tisztek. A tisztek tetszésök szerint utazgatnak, és hivatalukat hónapokig elhagyják, de azért ekkor is megkapják fizetésöket. A nem katolikusok javára adakoznak, de katolikus célokra mit sem adnak. A szegények számára rendelt adomány hónapokon át nem adatik ki. Nem vigyáznak a robbantókra, kik az omlásokban sok robbantó port ellövéldöznek haszontalanul. A robbantók tetszésök szerint mennek a bányába. A szén-felhasználást a kovácsműhelynél hamisan írják fel saját hasznukra. A vas és aczél felhasználást is hamisítják. A megvett vas árát hamisan jegyzik fel. A fagygyú-felhasználás is hamisan jegyeztetik. A tiszteknek a bányák szorult viszonyai közt is jutalmak adatnak. Túlságosan sok fa számíttatik a bányánál, mint elfogyasztott. Túlságos az érzekosár és érzektnő-fogyasztás. Hasonló a bőrfogyasztás. A gépeknél túlságosan nagy a fagygyúfogyasztás. Még most is beszámítják az úgynevezett „Gegentheilung“-ot, mely a bányamester illetményét képezi, ámbár csak akkor járna neki, ha a bánya jövedelmez. Rendkívül nagy a tűzifa fogyasztás. A tisztek sokszor vendé-

geskednek, és pedig a katolikusok bosszantása végett rendszeren pénteknapokon. Külön géprudazat-faragók tartatnak, pedig e rudakat a közönséges ácsok is készíthetnék. Az akna-kötelek nem mázsáltatnak meg pontosan az átvételkor. Olyan anyagok is elszámoltatnak, melyek sohasem jöttek a bányához. A szombati fizetések alkalmával a tisztek vendégeskednek. Felesleges tisztí állomások állíttatnak fel, mint p. o. a fa-jegyzői állomás, melynek teendőit azelőtt a bányaügyelők látták el. A költség-jegyzék szerkesztésekor nincs semmi ellenőrzés. Becstületes szolgák megbüntettetnek, a csalók pedig pártoltatnak. A főrészes magán utazási és háztartási költségeit a többi részesek fizetik. A társulat szolgálai arra taníttatnak, hogy csak a főrészes érdekeiben működjenek. A társulat szolgálai sok éven át eskületétel nélkül alkalmaztatnak. A császár tekintélye megsemmisítettik. A kézi példányok kiosztása tárgyában tartott vizsgálat is bebizonyította, hogy a főrészes tekintélye mindenki előtt nagyobb, mint a császáré. Még a császár nevét is elhagyják, és a főrészesével cserélik fel az akna és bányák elnevezésénél. A császári bizottmányok által kifogásolt, s régebben titkosan elszámított költségek most nyíltan számoltatnak el. Az özvegyektől és árváktól elvonatnak a nekik járó illetmények. Az ő saját papjok nyíltan megdorgálta őket a templomban a lopás és csalás miatt. Üldözik a katolika hitvallást. A császár csak olybá vétetik, mint akár-melyik más részes, pedig a kinstárnak van 36 kuksza, a Gienger-féle örökösöknek pedig $36^{633/766}$ kuksza, a különbség tehát igen csekély, és még kisebb lenne, ha csalfán nem jártak volna el; mert Gienger az ő anyjával Montecucoli grófnéval megosztzkodott a kukszain, de ez osztzkodás titokban tartatik, hogy örökösei el ne veszítsék a princípipalitást. Ezenkívül pedig, midőn Roll Rudolf meghalt, az ő bányarészeinek a kinstárra kellett volna szállani, mert örökösei nem voltak; a Giengerek azonban e részeket magoknak jogtalanul elsajátították. Végre pedig a fentebb elősorolt visszaélések miatt is megérdemli a mostani princípipalítás, hogy a bányák igazgatásától elmozdittassék.

Hogyha az igazgatást a kinstár közegei veszik át, bizonyosan legalább 8000 frttal évenként lesz kevesebb a költség, és rövid idő múlva jóvedelmessé fog válni a bánya.

Ellenben ha változatlanul meghagyatik a főrészes igazgatása, akkor nem sokára elpusztúl egész *Felsőbiebertárna*.

A *krebsgrundi* és *finsterorti* bányáknál nagy kárt okozott a társulati tisztek hűtlensége, mert sok ideig nem adván jóvedelmet, végre az határozottatott, hogy e bányák fölhagyassanak, de előbb a munkásoknak adassanak hűbérbe. Hacker

Miklós bányaesküdt, és Koch istvántárnai bányaügyelő ki is vették a bányákat hűbérebe, és azonnal jó és gazdag 4 latos érczeket termeltek, mert a bányák előbbeni sáfárja Tailer András, hűtlenségből és a bérbevevők tudtával a jó érczes helyeket töreccsel berakatta, és mindig csak szegény érczeket termelt, hogy a részeseket kifárasztva, társaival együtt végre maga hasznát lelje. Midőn a számvevőség e bányákat leletezni akarta, Schmidt Mihály kincstári bányatiszt ennek ellene szegült. Mindezekért a nevezetteket meg kellene büntetni.

A *bélabányai altárna* 1608-tól kezdve

1638. július haváig a kincstári $\frac{7}{16}$ rész után 36,542 frt 28 denár és a városi $\frac{6}{16}$ rész után, melyekre a kincstár ad ellátmányt ..... 37,598 frt 35 denár

Összesen.... 74,140 frt 63 denár

költséget okozott, és ez idő alatt semmit sem termelvén, egy denárt sem fizetett vissza. Nincs is semmi remény, hogy valaha nyereséget adhasson, mert a *Siebenweibertelér*, melynek eléréséhez nagy reménységet kötöttek, már néhány évvel ezelőtt eléretett, de már lefejtve találtatott.

Ez okokból megtiltotta Prandeisz, hogy e bányára több ellátmány adassék, és a bélabányaiaknak meghagyatott, hogy az altárnát a jövő tavaszig nyitva tartsák, hogy azután egy főbejárás határozzon felette.

A *bakabányai bányák* régebben igen gazdag arany- és ezüstérczeket szolgáltattak, hanem a törökök betörései óta igen elpusztultak. A régi vagyonosabb bányapolgárok elhaltak, elszegényedtek, vagy elszéledtek, s a mostani szegény népnek nincs ereje a bányák megnyitásához; egyébiránt az erdők tele vannak rablókka és martalócokkal (Martalosen), s már ezek miatt sem lehetne a bányákban dolgozni.

Ujbánya egy igen régi bánya, mely igen gazdag arany- és ezüstérczeket termel: 1637-ben 14,313 frt 47 denár nyereséget adott.

Az *ujbányai telérek*en az érczelőjövétel nem folytonos, hanem csak fészekszerű, és a bányamívelés igen megnehezítettetik a víz által, melynek emelésére két év előtt egy rudas vízemelő kereket építettek, de a hajtóvíz elégtelensége miatt kénytelenek voltak még egy lóerejű járgányt is felállítani, a mi a vízemelést igen megdrágítja.

Jelenleg még azért is igen jó reményű a bánya, mert a most fejtsében álló telér néhány öllel a talp alatt egy másik jó alakú telérrel fog találkozni (sicut Mas et Foemina sich conjugiren) és a találkozási vonalon valószínűleg dús érczek lesznek.

Az újbányai bányamivelést igen megnehezítik az újbányai polgárok, mert a bányászoknak mindent drágán adnak, a fuvarbéreket igen magasra tartják, s még e mellett kéretik is magokat, s mindjárt készek a járgányból hazavinni a lovakat, ha nekik valami nem tetszik; a munkások számára pedig 2—3 napig tartó multságokat (Schlögel und Eisentanzen) rendeznek, a munkásoknak pénzköltésre és kiadásokra alkalmat adnak. Nem tartanak erdőkerülőt, ki az erdők károsítását megakadályozná, és 12 bodnár van közöttük, kik annyi tölgyfát dolgoznak fel hordókká, hogy ma-holnap nem lesz az erdőben göröndre való tölgyfa. A hetenkénti 3 frtnyi kamarai pénzsegélyt elfogadják, de az altárna vájatvégét nem folytatják. A kincstárnak 9825 frt 19 denárral tartoznak, s fizetni nem akarnak. A kamaraudvart jogtalanul elfoglalták, és használják a nélkül, hogy kijavíttatnák.

Prandeisz javasolja, hogy a kamaraudvar tőlök visszavétessek, és élelmi-tárrá alakíttassék. Élelmi szereket a csak 2 mértföldre fekvő Léváról lehetne a kincstár birtokáról beszerezni. A bányászok számára évenként 150 ökör szükséges, ezeket is a lévai uradalomból lehetne szállítani; hasonlóképen a bort. A sört a lévai sörház szállíthatná. Így a gabonát és zabot is a lévai uradalom termelhetné, mely Ujbányán mindig jó és biztos vevőt találna a kincstár nagy hasznára.

A vízhiány elhárítása végett pedig Ujbánya felett, ott ahol 3 völgy jön össze, a patakot 3 gáttal lehetne felfogni, és így elég vizet lehetne gyűjteni e tavakba, hogy a száraz időszak alatt is legyen elegendő hajtó erő.

E tógáták egyenként 1000 frtnál többre nem kerülnének, és az újbányaiakat arra kellene szorítani, hogy adósságuk egy részének törlesztése végett e gátakat ők építsék fel; az adósság többi része helyett pedig engedjék át a kincstárnak a Garam másik partján levő Hochstätten (Magospart) nevű falut, mi által a kincstár jó fuvarosokat nyerne.

Az újbányaiaknak szigorúan meg lenne hagyandó, hogy az altárna vájatvégét folytonosan előre hajtás, az erdőkre marhát ne ereszszenek, egy megbízható erdőkerülőt tartsanak, és a kincstári tisztek engedelme nélkül, multságokat ne rendezzenek a bányászok számára.

Végre czélszerűnek tartja Prandeisz, hogy a drága lójárgányok helyett Carphin taposó gépei alkalmaztassanak vízhozásra.

Körmöczön nincs a katolikusoknak sem templomuk, sem papjok. Javasolja, hogy az elhalt bányasáfár helye ne töltessék be; 104 frtnyi fizetése pedig egy pap fizetésére fordíttassék. Továbbá javasolja, hogy a Lienpacher János özve-

gyének Bethlen Gábor által adományoztatott 200 frtnyi nyugalmdíj, valamint a kamaraudvarral szemben levő ház is, tőle visszavétecsék, és úgy a ház, mint a fizetés a templomnak, papnak, kántornak, és harangozónak elhelyezésére és javadalmazására fordíttassék.

A bányák már régóta veszteségben vannak, és utóbbi időkben többször volt szó föl hagyatásukról, mely ellen azonban az alkamaragróf erőlyesen tiltakozott. Most javulnak az eredmények; 4 hónap alatt a beti termelés 6 márkáról föl emelkedett $8\frac{1}{2}$ márkára.

A bányák és kohók jó rendben vannak, az üzemet maga az alkamaragróf vezeti.

Prandeisz báró igen terjedelmesen foglalkozik jelentésében a *válatással* és a *pénzveréssel*.

A selmeczi *válatóintézet*ről következőképen nyilatkozik.

Foikh János a főaranyválató jó bányász, de az aranyválatásnál sok hibát követ el.

A válató üvegeket friss kovából készítteti, ez okból az üvegekben homokszemek vannak, melyek az ezüstöt magokhoz ragadják. A válató üvegedényeket legjobb az összetört régibb edényekből készíttetni, mert úgy az üveg anyaga sokkal egyenlőbb lesz; ebbeli véleményét igen érdekes, és magyarrá le nem fordítható alchimistai kitételekkel ékesített módon adja elő.¹

Helyteleníti azután, hogy válató munkásokul mindenféle durva kezű emberek alkalmaztatnak, kik rendkívül sok üveget összetörnek, egyébiránt kocsis és inas-szolgálatot is teljesítenek. Így a mostani pénztárnok minapi utazása alkalmával 6 hétig használt maga mellett egy ilyen válató munkást, mint szolgát.

Az olvasztó kemence is rosszúl van építve, mert négyszögű, a rostély igen ritka, a szén keresztül hull rajta, és a kemence oly alacsony, hogy a tégely is kilátszik belőle, azután szénnel kell azt befedni, és a tűznek legnagyobb része nem szolgálhat a tégely hevítésére.

A megolvasztott, és öntőkékbe öntött ezüsttel is nagyon durván bánnak, a földön húzzák, mi által homok és téglapor ragad rájuk, és a pénzverőben fogyatékok keletkeznek.

Az égető műhely, melyben a kohóból beszállított pillanolt ezüst kellő finomságra égettetik, elég jól van berendezve, csak arra vigyázzanak a tiszték, hogy józan munkásokat alkalmazzanak e fontos művelethez.

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLII.

A *czimentezés Körmöczön*, mely igen fontos üzem,¹ utóbbi időkben javasoltatott, hogy megszüntetessék. De az az ellenvetés tétetett e javaslat ellen, hogy a kohóezüstöt, (edles Schaidgold) könnyen lehet ugyan választóvízzel is a ducatok tisztaságára (23 karat 9 grän) finomítani, de a zúzókból származó aranyat, melyet a zúzott érczekből mosnak, nem lehet, mert ehhez nemcsak az anyakőzetből ragadnak különféle vad anyagok, hanem a zúzónyilak alatt is sok rondító anyagok tapadnak, és ezeken kívül a foncsorítás alkalmával még higanyrészek is egyesülnek vele; mind ezek azt okozzák, hogy az ilyen arany választó vízzel csak nagy költség és veszteség mellett finomítható.

Carphin azonban mind e műveleteket elejétől végig tanulmányozta, és azt állítja, hogy a mosott arany is csak úgy finomítható válatás által, mint a többi, és nem okoz nagyobb költséget. Javasolja tehát, hogy egy vagy két próba tételére a szükséges aranyos ezüst és mosott arany Carphin rendelkezésére bocsáttassék. Prandeisz jelentésének e része a kifejezések eredetisége miatt le nem fordítható.²

A *pénzverőre* vonatkozólag jelenti Prandeisz, hogy a becsőr, kovácsmester, és a vésnökök ügyes emberek, hanem

¹ Löhneisz Engelhard bányakapitány könyve szerint, mely 1617-ben jelent meg (149. l.) a czimentezés valamely oly mesterség, melylyel rezet, ezüstöt, sárga rezet, és más fémeket porral el lehet választani az aranytól úgy, hogy az arany egész tisztaságában megmaradjon. De ez a mód csak olyan ötvözetekre használható, melyeknek legalább fele tiszta arany; a mely ötvözetben a réz és ezüst mennyisége nagyobb, mint az aranyé, annál másféle válatási mód alkalmazandó.

A rajnai arany czimentezésére következő eljárás alkalmazandó: (151. l.) végy 16 lat téglaport egy régi száraz fűdéleserépből, mely nem volt nagyon keményre égetve, és nem homokos, végy továbbá 8 lat konyhasót, 4 lat fehér gáliczot, ezeket dörzsöld össze együtt finom porrá, és nedvesítsd meg húgygyal vagy erős boreczettel úgy, mint az üzőke hamut szokás, és kész a czimentpor.

Az aranyat vékonyra kell lapítani és egy tégelybe egy újjnyi vastagságú czimentporra fektetni, ugyanannyi czimentporral betakarni, és arra ismét aranylapokat és czimentport váltakozva fektetni, míg a tégely megtelik. Ezt azután sötétvörös hőség mellett kell égetni 24 óráig egy kemenczében faszén között; végre a kemenczében kell meghidegülni hagyni, azután kivenni és forró vízzel lemosni. A tisztított aranyat végre tiszta vízben kell forralni, hogy minden keserűségét elveszítse, úgy tisztább lesz.

Olyan aranyat, mely nem volt nyújtható, a czimentezés előtt meg kell ümlesztetni és vízbe önteni, hogy apró szemecskéket képezzen, így kell azután a czimentporral keverni és hevíteni.

A visszamaradt czimentvizet le kell párolni, és más vakarékokkal együtt beolvasztani, hogy a benne levő ezüst megnyeressék.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLIII.

sok öreg ember van a vésnökök között, a kiknek látása már meggyöngült, és ezért nem tudják a bélyegeket tisztán és szépen elkészíteni; az edzésre kevés gondot fordítanak, s ezért hamar elkopnak a bélyegek, és a veret nem éles. A bélyegtők is rosszul vannak beillesztve; a tallérok bélyege a denáro verésére szolgáló tökébe tétetik, és ezért egy tallérnak kiverésére 10 ütés is szükséges, míg Bécsben egy tallért 3—4, legfeljebb 5 ütéssel elkészítenek. Ez által sok erő és idő elvesztegettetik.

A fehérítésnél sok szén égettetik el, pedig a forralást egy kis fatüznél is lehetne végezni.

A pénzverő termék fa helyett szénnel fűtetnek, s így a drágább anyag fogyasztatik.

Azon kérdés merült fel, hogy nem lenne-e czélszerű a pénzverő műhelyt áthelyezni Selmeczre, és a pénzverésre sajtót (Truckwerk) használni?

Ha a pénzverőház Selmeczen lenne, megtakaríttatnának az ezüsfuvarok, és az azokat kísérő hajdúk, s altisztek bérei, melyek évenként 1169 frtra rúgnak.

Roth Herman a körmöczi könyvvivő ez ellen azt hozza föl, hogy:

„1. Akármennyi a pénzverő munkás, azért nem változik a költség, mert a munka az ezüst súlya szerint fiztetetik.“

„1. Sok munkás hasznos lehet ellenséges támadás esetében.“

Ezek az ellenvetések nem állanak, mert éppen mivel súly szerint fiztetetik a munka, mennél több a munkás, annál kevesebb a kereset, s nagyobb a nyomorúság. A sok éhenhaló munkás pedig nem sokat fog ártani az ellenségnek.

„3. Ha sok a munkás, gyorsabban megy a munka.“ — Igen, de mit ér ez, ha azután meg nincs mit dolgozni? Most 60 emberrel hetenkint 1000—1500 márkát lehet kiveretni.

„4. Nem lenne méltányos a régi munkásokat, kik egész életüket a pénzverőnél töltötték, elkergetni.“

„5. Ha az öreg munkások elbocsáttatnának, nyugalmi bért kellene nekik adni, különben megvonná isten áldását a bányáktól.“

A ki dolgozni képes, azt nem szükséges elbocsátani, csak az öreg tehetetlen munkásokat, kiknek nyugalmi bért is lehetne adni eddigi keresetök és érdemeik szerint. Egyébiránt nem kell félni, hogy az isten e miatt megvonja áldását, ha olyan emberek bocsáttatnak el, a kiknek semmijök sincs, mert fiatalabb korukban minden keresetöket megitták.

„6. Ha a munkások elbocsáttatnának, nagyobb termelés esetében nem lehetne mindent feldolgozni.“

„7. Ilyen esetekben az elbocsátottak helyett gyakorlatlan új munkásokat kellene felvenni.“

Olyan munkára, a milyet a mostaniak végeznek, akár-melyik parasztot könnyen be lehet tanítani. Ha pedig a termelés nagyobb lesz, könnyen fel lehet azt dolgozni olyan sajtókkal, mint Tirolban alkalmaztatnak.

„8. A katonákat fizetni kell, a pénzverők pedig szükség esetén fizetés nélkül védenék a várost.“

„9. A zavaros időkben már jó szolgálatot tettek a pénzverők a város megőrzésére.“

„10. Nagyobb lenne a kár a munkások elbocsátása következtében, mint a gép felállításának haszna.“

A pénzverő munkások sem élhetnek fizetés nélkül, és a vén erőtlen munkásoktól nem igen ijedne meg az ellenség.

„11. A sajtó azért sem alkalmazható, mert télen nem lenne elegendő hajtó vize.“

Ezen lehetne segíteni, mert a sajtót lehet más erővel is hajtani.

„12. A sajtó sokba kerülne.“

„13. A sajtóhoz szükséges felszerelés is sokba kerülne.“

„14. A hozzá értő munkásokat drágán kellene megszerezni és fizetni.“

A sajtó nem kerül sokba, a hozzá való szerszám sem, és a vele bánás igen egyszerű.

„15. Az országgyűlés kifogást tenne a sajtóval készített pénz ellen.“

„16. A pénzt a kereskedelmi viszonyokhoz kell alkalmazni, a török kereskedők pedig szeretik a kézzel vert pénzt.“

Az 1623-ban és 1624-ben előfordult baj a rossz pénzek miatt nem abból eredt, hogy a pénz sajtolva volt, hanem abból, hogy az akkori körmöczy verőmester Schröter András hamis pénzt vert, és bocsátott forgalomba, a miért is ő, a midőn vizsgálatra vonatott, öngyilkossá lett. Egyébiránt bizonyos, hogy magyarok és törökök egyaránt szívesen fogják venni a jó pénzt, ha sajtón készült is.

„17. A pénzverő műhely elvitele miatt Körmöcz városa panaszt emelne az országgyűlés előtt.“

„18. A polgárság igen elszegényednék, ha a pénzverő áthelyeztetnék.“

Ez az ellenvetések két főindító oka, cardines totius rei! Körmöcznek nincs szabadalma a pénzverésre, azt a király eszközölköztetheti ott, a hol akarja. Nem is valószínű, hogy a szegény pénzverő munkások tartanak el a körmöczy polgárokat, ámbár valószínű, hogy azután kevesebb bor és sör

fogyasztatnék. Ellenben a tisztviselők most is kárt okoznak a polgároknak, mert a legjobb házakat tőlök elsajátítják, magok számára bányamívelést üznek, bort és sört mérnek; ezeknek kellene ezt megtiltani, s akkor jobban állanának a polgárok.

Mindezekből következik:

Hogy a czimentezést meg kell szüntetni, és a pénzverést Selmeczre áthelyezni, mi által néhány ezer forint megtakaríthatnék.

De annak keresztülvitelére egy erélyes tisztviselő lenne szükséges, ilyen pedig a mostani körmöczi alkamaragróf, ezt is át kellene helyezni Selmeczre. Körmöczön elég lenne egy pénztárnok, egy ellenőr és egy könyvvivő.

Pénztárnokul ajánlja a mostani körmöczi gondnokot Aertz Frigyeszt, ki, ámbár nem katolikus, de ügyes és becsületes ember; ellenőrül Lanzer Györgyöt, a mostani ezüst hadnagyot; könyvvivőül Roth Hermant, a mostani könyvvivőt, vagy ha ő nem akarna megmaradni, Steiffenegger Márton Venczelt, a Goldkunsthundlung gondnoksegédjét, ki katolikus és ügyes ember.

Végre javasolja, hogy Körmöcz városa szoríttassék adóságainak lefizetésére, s ha ezt nem tehetné, adja ide pénz helyett egyik faluját.

A rézművek kezelése körül is igen sok visszaélést tapasztalt Prandeisz.

Úrvölgyön a bányákat igen rossz állapotban találta, minek oka a következőkben fekszik.

1. A Henckl-féle rézelárusítók, kiknek kezében volt ezelőtt a bányamívelés is, azt feldúlták, csak az aknák körül levő érczeket mivelték le, s az aknákat beomlani engedték; e miatt oly távolságra kell most a bányában szállítani, hogy egy csillér 4 óra alatt alig tud két csille terhet beszállítani az akna rakodó helyére.

Szükséges tehát, hogy új akna mélyíttessék le *Úrvölgyön*, és ez által a bányaszállítás megkönnyíttessék. Az akna költségeinek fedezésére javasoltatik, hogy egy „Einspanier Hauptman“, egy erdőmester, egy irtók a besztérczebányai kohónál, és a szertárnok segédje elbocsáttassék, és fizetéseik az akna mélyítésére fordíttassanak; e fizetések évenként 876 frtra mennek. Az akna mélyítésére lehetne még ezenkívül fordítani a hányók kutatásánál nyert érczek értékét, melyet most a gondnok segéde Wischer János rak zsebre. Továbbá el kellene venni a Besztérczebánya város tulajdonát képező sandbergi zöldfesték-gyártás szabadalmát, mert a városban ninesenek már bányapolgárok. A zöldfesték-gyártás jövedel-

mét az akna mélyítésére kellene fordítani. A vízhiányon pedig Carphin számtanésos taposó gépével lehetne segíteni.

2. A Henckl-féle bérlet megszüntével maradt kincstári követeléseket a tisztviselők be nem hajtották, sőt még szaporították a hátralékokat 1625 óta. Moslehner István 1626-tól 1631-ig volt pénztárnok, alatta szaporodott a követelés 25,964 frt 11 denárral; azután következett Ulsenheimb Konrád, ki 1635-ig Rosseg István János gondnokkal együtt kezelte hivatalát, s csak saját hasznára nézett, borral, posztóval, s más anyagokkal kereskedett, és a kintlevő követeléseket 40,580 frt 82 denárral szaporította. 1636-tól 1638-ig Kornheimb György a pénztárnok; alatta növekedtek a követelések 8572 frt 20 denárral.

E bajnak megszüntetésére szükséges, hogy a kint levő követelések azonnal behajtassanak, a behajthatatlanokért pedig a kamara kártalanítása végett a volt pénztárnokok vagyona lefoglaltassék, és a mostani tisztviselők mielőbbi számadástételre szoríttassanak.

3. Okozta a veszteségeket a sok éven át tartott szárazság is, mely miatt a szállító vízkerekek csak igen lassan járhattak, és kevés érczet szállíthattak.

Ezen segíthet a taposó kerekek alkalmazása.

4. Rossz termés következtében a gabonát drágábban kellett venni, mint a hogy a munkásoknak adatik; hasonlóképen a zabot is olcsóbban kellett adni a fuvarosoknak, mint a hogy vették.

Fokozni kellene a gabona és zab termelését a lipcei és zólyomi uradalmakban, és a magtárakban készleteket kell tartani, hogy rossz termés esetében a szükségesen segíteni lehessen.

5. Drágítja az üzemet a Lengyelországból behordott rossz poltura, melylyel a munkások fizettetnek, s melyek helyett a teljes értékű ezüst tallérokat viszik ki Lengyelországba.

A rossz pénz forgalmát az által kell megakadályozni, hogy 10—12 ezer forintnyi magyar jó aprópénz hozassék forgalomba Besztercebánya vidékén, és a besztercebányai ezüstnek egy része aprópénzzé verettessék, a polturának értéke 3 denárról 2 denárra leszállíttassék; az ezüst talléroknak Lengyelországba való kivitele csak akkor engedtetessék meg, ha érte ólom vagy a bányászathoz szükséges más anyag szereztetik be; ezüst garasokat kell forgalomba hozni. Bernhard rézelárusítót utasítani kell, hogy a réz értékét $\frac{2}{3}$ részben tallérokkal, és $\frac{1}{3}$ részben magyar aprópénzzel fizesse; poltura ne fogadtassék el fizetesképen; a réz ára mindig készpénzben fizetessék; a körmöczi és selmeczi kamara is mindig

készpénzben fizesse a zúzó-nyilak árát; aknakötelek kellő ellenőrködés mellett cseréltesse be rézárúkkal.

6. A fagygyú, melyből évenként 600—1000 mázsa fogyasztatik, azelőtt 4—5 forinton volt kapható, most pedig 7—9 frt az ára. A szertárnokok azért vásárolják drágán a fagygyút, hogy az eladóktól jutalmat kapjanak. Az aknakötelek ára azelőtt 8—10 frt volt mázsánként, most 10 tallér; ennél is haszna van a szertárnoknak.

A fagygyú drágasága elkerülhető, ha a lipesei és zólyomi uradalmakon marha tenyésztetik. Egyelőre pedig a marhát Léván kell bevásárolni, hogy a véglesi vám elkerültesse. A szertárnok csak a számvivő vagy ellenőr jelenlétében vásárolhasson fagygyút és aknaköteleket.

7. Az úgynevezett „Freigeld“ egy nagy oka a veszteségeknek. Ez a Freigeld onnan származik, hogy a szertárnok, ha valamely anyagból fölöslege van, azt nem számolja el mint fölösleget, hanem mint saját pénzen bevásároltat. és azt magának megfizetteti. A szertárnok beszámítja saját javára az engedélyezett magtári fogyatékat akkor is, ha a gabona a vásárlás után azonnal kiosztatik, és a magtárban nem is volt. A szertárnok a magtárban levő gabonát átrostáltatja, a javát maga felhasználja, s a rosszát adja a munkásoknak. A szertárnok hamis mértékkel méri a gabonát. A zabnál mutatkozó fölösleg nem vétetik be a kamara javára, hanem felhasználja azt a magtárnok.

E hiányok megszüntetésére szükséges, hogy a „Freigeld“ eltöröltessék. Fogyadék csak oly gabonától számíttassék, mely egy évig feküdt a magtárban. A gabona kirostálása megtiltassék. A hamis mértéket használó megbüntettessék. A zabfölsleg a kincstár javára bevételeztessék.

8. A tisztviselők saját hasznukra kereskednek viaszkkal, rézzel, s más szertári anyagokkal.

Ezt meg kell tiltani.

9. A tisztviselők sok éven át nem tesznek számadást.

A számadások beadására évenként határidők kitűzendők, s a ki azokat meg nem tartja, megbüntetendő.

10. A hivatalból kilépett tisztviselők fölvételnek a polgárok közé, és vagyonukat oly módon osztják szét, hogy nem lehet tőlök semmi adósságot se behajtani. Példák erre Zahlwein és Moslehner.

Besztercezbánya város utasítandó, hogy a volt tisztviselőket addig fel ne vegye a polgárok közé, míg ügyeiket a kincstárnál le nem gombolyították; oly polgárok pedig, kik tisztviselőkké neveztetnek ki, el ne adhassák vagyonukat hiva-

taloskodásuk alatt addig, míg a kincstár őket minden felelősségtől föl nem mentette.

11. A tisztviselők az ellátmányokból, melyekért a kamara 30—40 % kamatot fizet, nagy előlegeket vesznek ki kamat nélkül.

Ezt el kell tiltani.

12. Ellátmány hiányában nem vásároltatik készletbe a szükséges gabona. A munkásokat nem fizetik rendesen, s ezért elhagyják a munkát a legjobb munkások.

Az élelmi szerek készletét könnyű lesz beszerezni, ha azok nagyobb mennyiségben termeltetnek a lipcei és zólyomi uradalmakban; addig is azonban előlegezett pénzen kell beszerezni a szükséges gabonát, vagy pedig a legközelebb készítendő 4—500 mázsa rezet készpénzen kell eladni, és az érteke befolyó összeget a gabona beszerzésére kell fordítani. A munkásokat rendesen kell fizetni.

13. A város nem pártolja a kincstári munkásokat. Besztercebánya polgárai mind elhagyták a bányászatot, csak két bányapolgár van még köztök; a zöldfesték-készítéssel foglalkoznak még, mert abból hasznuk van, de a bányamívelőket nem szenvedik. A kamara tisztviselői a munkásoknak bort mérnek, őket adósságba keverik, és az adósság megfizethetése végett hamis keresetet számitanak el a kincstár kárára, vagy előlegeket adnak nekik. Ellenben a régiebb időkben még erős sört sem volt szabad Úrvölgyre hozni, bort pedig csak orvosság gyanánt. A munkások nem kapják ki fizetésüket egyszerre, hanem csak részenként, és sokszor kell a pénztárba fáradniok, míg kielégítettnek; az utalványt azonban már az első részlet felvételekor a pénztárban kell hagyniok. A pénztárnok, a leszámolások alkalmával megsemmisíteni kellett ideiglenes nyugtatványokat rossz akaratból visszatartja, és újra beszámítja saját javára, mint kiadásokat.

Ezeknek meggátlására jobb rendbe kell hozni a kincstári gazdaságot; ismét meg kell nyitni a felső kamaraházban volt bormérést, hogy a munkások jó és olcsó italt kaphassanak. A bort kincstári uradalmakból, például a lévaiból kell hozni. Egy kincstári sörházat, malmot, és sütőházat kell építeni a kohók közelében. A munkások keresetét az utalványozás után egészen ki kell fizetni. A már beszámított nyugtatványokat meg kell semmisíteni. A pénztárnok minden leszámolást az ellenőr jelenlétében végezzen; készpénzfizetés nélkül semmit el ne adjon; a feleket személyesen fizesse; magánál ne tartson kincstári pénzt; az ellenőr távollétében tett fizetések érvénytelenek legyenek.

14. A tisztviselők rossz tehénbort vásárolnak ökörbőr

helyett. A saját hasznukra teljesített kézműves munkákat a kincstár terhére elszámolják. Saját szolgálkat fölvetetik a kincstári munkások közé, és a kincstár által fizettetik. Saját érdekükben küldözgetik a hajdúkat.

E visszaélések ellen szükséges, hogy a bányamesterek elbocsátással büntetessenek, ha tehénbőrt vesznek ökörbőr helyett. Csak oly számlákat legyen szabad kifizetni, melyeket a számvevőség érvényesített. A szertárnok mellé egy ellenőr állítandó. A tisztviselőknek tiltva legyen saját szolgálkat a kincstári munkások közé felvetetni és a hajdúkat saját ügyeikben küldözgetni.

15. Gróf Csáky, a véglesi uradalom birtokosa, vámost szed Véglesnél a Besztercebányára hajtott marhák után.

16. Besztercebányán igen rossz a rendőrség, minden boltban másféle a súly és mérték. Az elhalt gondnok Rosegg István sok rendetlenséget követett el; a tisztviselőknek rossz példát adott; a büntetés-pénzeket maga rakta zsebre.

Arra szoríttassék a besztercebányai rendőrség, hogy a helyes mértékre és súlyra ügyeljen. A tisztviselőknek tiltva legyen, hogy a büntetés-pénzeket ők magok javára használják.

A *besztercebányai rézkohók* tüzemét és kezelését mindenütt igen rossznak jelenti Prandeisz báró, miért főképen a tisztviselők hűtlen és rendetlen kezelését okozza, és a visszaéléseket a következőkben sorolja fel.

1. A tisztviselők az erdőmunkásokat készpénz helyett posztóval, marhával, sóval, kenyérrel, s más árucikkkel fizetik, s az által csak saját hasznukra mukálkodnak. Túlságos előlegeket adnak viaszokra, hiúz- és más vadbőrre, valamint a faneműekre, és a meg nem térített előleget a kamara terhére írják. Az erdőben vágott fát csak felületes becslés szerint veszik át, és adják át a szenelőknek, a szénhiányt pedig, mely ebből keletkezik, elszámolják a kamara terhére. A famesterekkel sok éven át nem számolnak, s a munkásoknak kijáró pénzeket a tisztviselők használják ez idő alatt.

E visszaéléseket úgy lehetne megszüntetni, hogy mivel a famesterekkel 1626 óta nem történt végleges leszámolás, ez minél előbb megtartassék, annak eredményére nézve a régi tisztviselők felelősök. Az erdőmunkásoknak a hús és kenyér beszerzési áron adassék. Posztó s más árucikk adása fizetés helyett megtiltassék. A vágott fát rakásokba kell rakni, s úgy fölmérni. Arra kell ügyelni, hogy a favágók a kijelölt vágásokat teljesen feldolgozzák; a mesterek az élelmi szereket el ne prédálják, jelen legyenek személyesen az usztatásnál; vigyázzanak, hogy a Garamban fa ne maradjon; a mesterek ne használják az erdei munkásokat kaszálásra és ara-

tásra; saját házi szükségekre ne fogyasztszanak kincstári fát. A lipesei uradalomban, mely közel van Besztercebányához, egy új vágást kell berendezni. A gondnok utalványa és a számvivő s ellenőr beleegyezése nélkül ne adjanak előlegeket; viaszkra s bőrökre pedig semmi szín alatt se adjanak előlegeket. Ügyeljenek, hogy a vágások tisztán tartassanak. A leszámolás előbb a mesterekkel történjék, azután a szakmá-nyosokkal.

2. Okozta a rossz helyzetet a több éven át tartott szá-razság is, mely miatt nem lehetett elegendő fát leüsztatni a Garamon, és drágán fuvarozott fával kellett a kohókat ellátni. Rossz termés miatt drágán kellett venni a gabonát, és olcsón adni a munkásoknak, mert különben elszéledtek volna. Egy fertály gabona vétetett 3 frton, és fele árán adatott. Ugyan e miatt a 80—100 denáron vett zabot fertályonként 25 dená-ron kellett adni a fuvarosoknak.

Ha a tisztviselők az usztatásra való időt elmulasztják, ezért kárpótlással tartozzanak. Az élelmi szereket pedig a kincstári uradalmakban kell termelni, és készletben tartani.

3. Az olvasztó kemenczék rosszúl vannak fölszerelve, s rendkívül sok szenet fogyasztanak. Beckher Ascanius és társai Libethbányán sokkal kevesebb szénfogyasztással dolgoznak. Gróf Csáky a véglesi uradalom birtokosa elcsalja a kincstári szénégetőket, és számukra egy új falut építtet; ezenkívül Véglesnél a marhák után vámot szed. A csurgatás költségei igen szaporodtak, 800—1200 mázsa ólomra van szükség, ezt azelőtt 2 talléron lehetett venni mázsánként, most 4—5 tallér az ára. Az ólom Lengyelországból hozatik. A moszteniczai csurgató és készelő kohó, a tajovai készelő kohó, és az ó-hegyi olvasztó különben rendben vannak, csak a tiszték fordítaná-nak nagyobb gondot a kamara javának előmozdítására, mint saját hasznukra.

Ezekre nézve javasolja, hogy az olvasztók megjavítas-sanak, hogy ne fogyasztszanak annyi szenet. Gróf Csákynek megtiltassék a munkások elcsábítása. A drága ólmot az által lehetne mellőzni, hogy újra fölvétetnék Jassena mellett azon régi bánya, melyben 3 ólomtélér van megnyitva; az érczek választás nélkül 18 font ólmot és $\frac{1}{2}$ lat ezüstöt tartalmaznak, jól kiválasztva pedig 50 font ólmot 3—4 lat ezüstöt. Nem lenne szükséges az ólomérczekből a tiszta ólmot előállítani, hanem csak kénvet, és e kénvet kellene a fekete rézhez adni, hogy belőle csurgatni való fém nyeressék. Egy részét az ólomérczeknek pedig a hodrusi olvasztókba kellene szállí-tani, hogy az ottani száraz s nehezen olvadó érczekkel együtt olvasztassék, mi által megtakaríttatnék a fémólm adalék.

Az olvasztókat illetőleg általában igen szükséges, hogy Tirolból egynehány ügyes olvasztót ide hozzanak, mert itt csak egy öreg, magát túlélte, s a mellett rosszakaratu tót olvasztómunkás van, a ki érti munkáját, ha akarja; a többi nem ér semmit. Az üzelő helyiségnél is csak egy vén munkás ért a dologhoz, a többi ügyetlen. Az üzelő boltozata oly rosszul készítették, hogy üzelés közben gyakran beszakad, s ez által nagy kár okoztatik. Rendesen $4-4\frac{1}{2}$ latos ólmot üznek le, czélszerűbb lenne ezt még egyszer fölhasználni dúsításra, és csak 7 latos ólmot üzelni.

Ezek után javasolja Prandeisz báró, hogy miután már úgy is nagy kára lett a kincstárnak abból, hogy a véglesi uradalmat elajándékozta, legalább a lipcei uradalmat adja vissza teljesen a bányászatnak és kohászatnak, különben tönkremennek. Az uradalmak segélyével mindig telve lehetne tartani a magtárakat, a jobbágyokat helyesebb gazdálkodásra lehetne szoktatni, mi által a kamara jövedelme is növekednék; könnyebben meg lehetne akadályozni az erdei károkat; a jobbágyokat rézfuvározásra lehetne használni, és a fausztatásnál alkalmazni, minden költség nélkül; az uradalmakon marhát lehetne tenyészteni, mindennemű élelmi szereket termelni; kevés költséggel kendert is lehetne termelni, és az aknaköteleket helyben készíttetni; hasonlóképen lehetne fagygyút s egyéb terményeket előállítani.

Figyelmeztet továbbá a radvanetzi uradalomra, melynek birtokosa Radvánszky Ferencz öreg ember, és örökös nélkül fog elhalni, javasolja, hogy ez alkalom felhasználtassék a radvanetzi uradalom megszerzésére, mely esetben az ottani templomot ismét vissza lehetne adni a katolikusoknak, és a régi búcsújáratokat ismét folytatni lehetne.

Libethbányáról jelenti Prandeisz báró, hogy a vashánya szűnetel; az érczek rosszabbak, mint a rhonitziaiak, a vas igen kemény. A „Plähaus“ vízvezetéke el van hanyagolva, a kerékszoba pedig beiszapolva úgy, hogy a fűvő kereke vízben jár, és csak lassan járhat, miért is sok tüzelék fogyasztatik. A kezelő sáfár hanyag. A kutatásokban szép vasércz találtatik.

Rhonitzről jelenti Prandeisz báró, hogy megnézte az alsó és felső tárnát, és meggyőződött, hogy elegendő ércz van feltárva, hanem az ércz nem olyan jó, mint Stájerországban; csak fészkenként jön elő, azután mosni és pörkölni kell, és erősebb hőség mellett megolvasható; mindazonáltal, midőn kész áruvá kidolgoztatik, sok salakot és fogyatéket ad; de e művet még is fenn kell tartani, mert különben a Szepességből kellene a bányák szükségére szolgáló vasat hozni, a mi még több költségbe kerülne.

Prandeisz a gyárt: „Plähausz-Hütten- und Hammer-Werck zu Ranitz“-nak nevezi.

A gyár kezelője Habermann Jakab jó rendben tartja művét, ámbár csak ideiglenesen van alkalmazva, mert nem katolikus; de kezét adta, hogy mihelyt elkészül a számadásaival, azonnal át fog térni.

A bányában kevés a munkás, a kohó kevés vasat termel, és e miatt a szerhámor Besztercebányán sokszor szünetelni kénytelen, s a munkások hiába fizettetnek. E miatt nem is lehet vasat eladni, pedig ebből is haszna lehetne a kincstárnak. A Rhonitzon készített zúzó-nyilak rosszul vannak kikovácsolva, és törékenyek. Körmöcznek évenként 1200—1300 darabra van szüksége, egy mázsának ára volt régebben 1 frt 82 denár, most 3 frt.¹

Ez rövid kivonata Prandeisz báró jelentésének, melyben, eitekintve a mindenkit gyanúsító állításoktól, sok jó tanács foglaltatik.

Igy például igen követésre méltó lett volna Prandeisz abbeli javaslata, hogy a drága külföldi ólom helyett használják fel az itt termelhető ólomérczeket; csak hogy sokkal jobb eredményt adhatott e célra a régi selmeczi Glanzenberg újra megnyitása, mint ama kisebbszerű ólománya megnyitása Jassenán, melyben az ólomércz csak kis fészkenként fordul elő, s ezért nem alkalmas a bánya nagy termelésre.

Igen helyes az is, a mit Prandeisz báró a kincstári gazdaság kifejlesztésére javasol, a jószágok érdekeit így a bányászat érdekeivel egybekapcsolva valójában nagy eredményeket lehetett volna elérni, és mind a két iparágnak nagy szolgáltatokat tenni; csak hogy e terv kivitelére nem jött még meg az idő; a politikai viszonyok, a törökök közelsége, és az állapot általános bizonytalansága nem volt arra való, hogy a legjobb ilyenféle javaslatoktól is jó eredményt várni lehetett volna. Végre mindezek foganatosításához pénz is kellett volna, a mi pedig sem itt, sem Bécsben nem volt.

24. Az üzem megszoríttatik.

Az üzem folyamára csak annyi hatása volt Prandeisz báró jelentésének, hogy *Felsőbiebertárnán* kívül megszüntettek minden munkát, a mely nem jövedelmezett, de *Felsőbiebertárnán* is megszorították a feltárást.

1638. május 17-én határozott egy tanácskozás alkalmával, hogy mivel a termelés értéke nem fedezi a költsége-

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

ket, minden anyag megdrágult, a társulat részesei eladósodtak és nem bírják a költségeket pótolni, megszoríttassék az üzem *Nándorakna* mélyítésénél, és azon vágatnál, mely *Klingentárna* szintjén *Nándorakna* felé hajtatik, valamint *Mária Sidonia* aknánál is, és mindegyiktől 6 ember elvéteessék. Egszersmind határoztatott ekkor, hogy egy új tógát építtessék, de nincs megmondva, hogy hol.¹

Ugyanekkor határoztatot, hogy *Mátyástárnában* az ereszke mélyítése abbahagyassék; *Jerubintárna*, *bélabányai altárna*, és *Sicoratárna* munkálata megszüntessék, a *kornbergi altárna*, és *Istvántárna* üzeme megszoríttassék.²

1638. június 15-én kelt főbejárási jelentés szerint *Felsőbiebertárnán* az első mély nyílám vájatvége megújíttatik *Weidenakna* felé, és helyenként szép érczfészkek mutatkoznak a vágatban.

Az első mély nyílám alatt 21 ölnyre tartatik kézi szivattyúkkal a víz, az itt levő fejtésekben 49 ember dolgozik. E miveléstől dél felé megnyíttatott a *Leglersinken* is, melyben a vizet a bányában levő vízkerék tartja 27 ölnyi mélységben; itt 60 ember dolgozik fejtésen, az érczjelenkezés nem igen dús, de tűrhető.

Mivel a *Sässigjárat* az első mély nyílám alatt 13 ölre fekszik, czélszerű lenne azt kitakarítani, és déli vájatvégét folytatni.

Vízaknában 1½ ölnyre áll a víz; a feneke ez aknának 25 öllel mélyebb, mint az *altárna*, javasoltatik, hogy szárazzá tétessék, és tovább mélyíttessék, hogy ennek segélyével idővel a felhagyott évésekhez jutni, és azokat vízteleníteni lehessen.

A *felső tárna* észak felé hajtatik a *Biebertelén*, mely könnyen dolgozható, és kovandos, s mivel *Neuhandelschacht*-től már 150 öl van kivágva *Mária Sidonia-akna* felé, javasoltatik folytatása.

A *weidenaknai fedővágat* most szünetel, de mivel a telén, mely e vágatból feltáratott, már sokszor szép érczek találtattak, javasoltatik, hogy a telér déli vájatvége ismét munkába vétessék.

A *rothapfelbaumi vágat* és *Györggyfeküvágat* szünetel.³

Ugyanazon jelentés szerint *Mátyástárna* 114 öl hosszú a mátyástárnai telérig, innen a gräfi telérig 84 öl; a telén a 30-ik ölben van a mélymivelés, mely most telve van vízzel. Azt mondják, hogy a 9-ik ölben érczek vannak, melyekből a legjava 15 latot, és a selejteése 3 latot tartalmazott.

¹ ² ³ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

A gräfi telér tovább észak felé még 60 ölre van feltárva, a vájatvég igen vad és vasas; szünetelhet tovább is.

A *főfeküvágat* is szünetel.

Annaakna lemélyítették a mátyástárnai telerre a szállítás és vízemelés könnyítése végett; már 13 ölnyre van a tárna alatt, még 24 ölet kell kivágni a telérig. Javasoltatik erőlyes folytatása.

Andrástárna, mely a Galleison örökösöké, de kincstári ellátmánynyal műveltetik, 382 öl hosszú; remélhető, hogy nem sokára eléri a kórháztelért.

Finsterort, a *krebsgrundi* bányák, és *Mohreraltárna* szünetelnek.

Ugyanazon jelentés szerint *Dávidtárna* a tárnaszájtól a *Leopold Wilhelm-aknai* vágatig 150 öl, innen a légaknáig 62 öl, és innen a vájatvégig 60 öl, összesen 272 öl hosszú, javasoltatik folytatása.

A *bélabányai altárna* mintegy 1500 öl hosszú, 57 öllel mélyebb, mint *Dávidtárna*, a vájatvégnél sok víz folyik be, és a levegő oly rossz, hogy télen is csak ritkán, nyáron pedig éppen nem lehet odamenni. Javasoltatik a tárna fentartása addig, míg *Dávidtárnával* valamit elérnek.

Szentháromságaltárna 450 öl hosszú és szünetel, javasoltatik folytatása.

A *kornbergi altárna* a légaknáig 677 öl, és innen a vájatvégig 36 öl, összesen 713 öl hosszú; javasoltatik folytatása.

Istvántárnában Hodruson a vájatvég az előtte fekvő evésektől csak 2—3 ölnyre van még.

Az *erlengrundi tárna* 205 öl hosszú, és a vájatvég 3—4 öl kivágása után el fog érni egy evést; termeltetnek 5—6 latos érczek, és meglehetősen mennyiségű zúzóércz.

A *Finsterkehrtárnában* kivágtván 11 öl, úgy találtatott, hogy az elől fekvő evések egy feküteléren vannak, tehát egy feküvágat kezdetett, mely 12 öl hosszú leendő.

Thiergarten alsó tárna már elérte volna hosszóságban a *felső tárna* evéseit, de mivel ezek egy feküteléren vannak, az *alsó tárnában* is a fekübe kell törni.¹

Selmeczről Körmöczbányára 1637-ben 8050 m. 15 p. ezüst, 1638-ban pedig 10,552 m. 31 p. ezüst szállítattott.²

A beszteczebányai rézműveket illetőleg találunk irataink között Thurzó Szaniszló özvegyétől, Czobor Annától is egy magyar levelet, melylyel rézedényeket rendel.³

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár. ³ Ugyanott. Lásd az okmányok közt. CXLI.

Megemlítendőnek tartom még ez időszakból, hogy 1638-ban Lorberer két fűvót csináltatott Tajován az ő vihnyei vasgyára számára, és Dobsináról egy olvasztómestert (Plawemaister) hozatott, ki a kemenczét olyan jól felszerelte, hogy most csak fél annyi tüzeléket fogyaszt, mint azelőtt; a termelt „Rauhmasz“ pedig nagyobb, mint a régi, és jobb vas.¹

Ennek azután gyorsan híre ment az egész kerületben; 1638. május 20-án írja Adman István a libethbányai vaskohó sáfárja a besztérczebányai praefectusnak, hogy neki Roglmeier György vihnyei pörölymester azt írta, hogy egy dobsinai „Plawenmaister“ olyan jól felszerelte az ottani kemenczét, hogy az most fél annyi tüzeléket fogyaszt, mint azelőtt, és jobb vasat is készít; kéri tehát, hogy ezt a dobsinai mestert Libethbányára is küldjék el, hogy az ő kemenczéjét is javítsa meg.²

25. Szorongattatva ellenségtől és hitelezőktől.

Nem csak a bányavárosok, de az ország ügyei is közledek egy nagy válság felé.

Rákóczy a külhatalmaktól ösztönöztetve, 1639-ben háborúra készült; hasonlóképen Ferdinánd király, ki Wesselényi Ferencz főleki kapitányt küldte a Szepességbe a lengyel Palatinushoz, hogy a Lengyelországban való toborzásra tőle engedélyt szerezzen.

E készülődések azonban nem okoztak a bányavárosokban annyi aggodalmat, mint a törökök rabló kalandjai; mert a végvárok basái mind kijebb s kijebb terjesztették a hódoltságot, s ha a nép vonakodott a jogtalan adót fizetni, tüzzel-vassal kényszerítették azt reá. A nép ekkép terménynyel és pénzzel kétfelé adózván, nem volt képes elviselni terheit, és ingatlanságait elhagyva kényszerült békésebb vidékekre költözni, minek következtében a bányavárosok környéke, mely a törökökkel határos vala, mindinkább elpusztult, és műveletlenül maradt, s a bányavárosok csak távolabb vidékekről és magasabb árakon kaphatták élelmi szereiket.³

1640. május 21-én jelenti Selmech város birája az adminisztratornak, hogy a Siglisbergiek az ő uraságuktól engedelmet kaptak, hogy a törököknek meghódoljanak; kéri tehát az administrator hathatós segítségét, hogy a törököket a bányáktól távoltartani lehessen.⁴

¹ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár.

³ Horváth Mihály id. m. V. 416—419. l.

⁴ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd okmányok közt CLXXII.

A segély valószínűleg megadatott, mert Selmeczet nem háborgatták a törökök, de annál többet szenvedett Bakabánya, mely csak igen gyengén volt védve, de azért még sem hódolt meg.

1640. október 1-én jelenti Selmecz város bírása, hogy akkor éjjel Bakabányát a törökök felgyújtották; egy utas pedig azt beszélte, hogy szombaton Vácot égették fel a törökök, pénteken pedig Palánkról elhajtottak minden marhát. Sűrgeti tehát az adminisztrátort, hogy az ígért trabantokat minél előbb küldje el.¹

1640. október 30-án Wenger Mihály kir. pénztárnok is jelentést tett ez ügyben, s megemlíti, hogy a törökök felszólítván Bakabányát a hódolásra, erre 14 napi határidőt szabtak. (Valószínűleg a határidő letelte után rohanták meg a törökök a várost és fel is dúlták; és a feldúlás után történekekről mondja Wenger tovább) A Palatinus ugyan azt rendelte, hogy a bányavárosok 100 trabantot állítsanak és tartsanak Bakabányán, kiknek kapitányául Barthakovits Gáspárt ki is nevezte havonkinti 50 frt fizetéssel; mindamellett attól fél Wenger, hogy a bányavárosok szegénysége miatt nehéz lesz 100 embert ott tartani, és azt javasolja, hogy Bakabánya ujabban megerősíttessék, palánkkal körülvéttessék, hogy őrsege magát könnyebben védelmezhesse, és a Palatinust meg kellene kérni, hogy a megyékből rendeljen oda őrseget.²

1640. karácsony napján felszólította Esztergomból Musztafa aga a Magospartiakat egy magyar levélben, hogy hódoljanak meg, mert különben Bakabánya sorsára jutnak.³

E felszólítás másolatát az ujbányai bíró küldte meg az adminisztrátornak 1640. december 30-án, kérvén őt, hogy mivel a törökök Kemendnél nagy számmal táboroznak, s félhető, hogy Ujbányát is kiakarják rabolni, küldjön nekik segítséget.⁴

A személyes biztonság ily körülmények közt nagyon veszélyeztetve vala a bányavárosok határain, és pedig annál inkább, mert a városokban úgy a polgárok, mint a kamara a legnagyobb pénzszükségben szenvedtek, pénz nélkül pedig sem őrseget tartani, sem valami védelmi intézkedést végrehajtani nem lehetett.

A következőkben felsorolt adatokból kitetszik, mily siralmas állapotban lehettek ez időben a kamara pénztárai.

1639. április 6-án jelenti Wenger Mihály selmeczi pénz-

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Ugyanott. Lásd az okmányok közt CLXXXIII. ⁴ Ugyanott CLXXXII.

tárnok, hogy az év elejétől kezdve már 3707 frt 87 denárt vett fel kölesön a Khayser-testvérektől, és a munkásoknak 1532 frt 92 denárral adós, a pénztár pedig üres.¹

1639. május 10-én Losi Imre esztergomi érsek sürgeti a thuróczi és zólyomi tized árát; az administrator ugyanis megegyezett az érsekkel, hogy az érseknek járó tizedet terményekben beszedei, az érseknek pedig ezért egy bizonyos összeget fizet; a terményeket be is szedette, de az árát megfizetni elmulasztotta, valamint nem fizette a pizetumot sem, és avval akarta megnyugtani az érseket, hogy a hátralevő összegekért ó kamatot fog adni. Az érsek azonban megunván a várakozást, erélyesen sürgeti a fizetést, s kijelenti, hogy nem kíván a kamatokkal nyereszkeskedni, csak a tőkéjét kaphassa meg.²

Főntebb említettük, hogy a bányavárosi kamarák az udvari kamara engedélyével a múlt év végén 10,000 frtot vettek fel kölesön Schmidteggertől félévre 9 % kamat mellett; a félévi kamat előre levonatott, a pénz pedig gyorsan elfogyott, és gyorsan letelt a félév is a nélkül, hogy lett volna miből visszafizetni a kölesönt. Schmidtegger e miatt személyesen lejött Bécsből Körmöczre, és meggyőződván, hogy itt pénzt nem kaphat, megelégedett végre avval, hogy az administrator és a könyvvivő egy új kötelezvényt állítottak ki, mely szerint a kölesönért évenként 15 % fizetendő.³

E kötelezvényt a selmeczi tiszteknek is alá kellett volna írni, de Schulez a selmeczi könyvvivő vonakodott ezt teljesíteni, mert előre látta, hogy nem fognak fizethetni, és attól félt, hogy szegény ember létére nagy bajba keveri magát. E miatt azután felbomlott Selmeczen a két főtiszt között az egyetértés, és Schulez 1640. február 26-án hosszú levélben panaszolta el az administratornak, mennyire üldözi őt a pénztárnok.⁴

Sonnau a besztercebányai praefectus 1639. június havában Bécsbe utazott, és ott megházasodott; június 30-án írja neki Khornheimb besztercebányai pénztárnok, hogy az úrvölgyi munkások fellázadtak, és addig nem akarnak dolgozni, míg fizetést nem kapnak. Eszterházy Pál egy olyan goromba levelet írt az administratornak a hátralevő 3000 tallérnyi követelése miatt, hogy midőn azt az administrator nekik felolvasta, sirva fakadt. Illésházyne is sürgeti a fizetést, pénz pedig sehonnan sem érkezik. Nem tudja miből fizesse

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Ugyanott. Lásd az okmányok közt CLVIII. ³ Ugyanott CLIX.

⁴ Ugyanott CLXVII.

a munkásokat és tiszteket. A lipcsi udvarbírótól 50 véka zabot kapott, melynek árát 4 hét múlva megfizetni ígérte, hanem csak az isten tudja, mikor fog az a negyedik hét letelni, a melyben fizethet.¹

1639. július 12-én Illésházy sürgette Sonnaut, hogy a bányászok számára szállított gabona árát fizesse meg.²

Sonnau azonban még októberben is Bécsben időzött; 1639. október 12-én küldte meg neki Khornheimb két negyed-évre a fizetését: 200 tallért, és kéri a munkások nevében, hogy eszközölje ki Bécsben az udvari kamarától, hogy a kenyér a munkásoknak csak azon árban számíttassék, a melyben a szakmány megállapításánál fölvetetett. Jelenti továbbá, hogy a rézelárusítóktól nem kaphat ellátmányt, a munkásokat nem fizetheti ki, a tizedből nyert gabonát sem szállítják, mert a fuvarosoknak nem adhathatja ki béröket; már 4 napja keres 35 frtot, hogy egy hivatalos kiküldetésre költséget adjon a tiszteknek, de nem tudja azt beszerezni, és a rézelárusítók ügynöke sem akarja segíteni. A favágók számára nincs hús. A rézelárusítók csak viszik a rezet, de pénzt nem adnak. Besztercebányán nagy a halandóság. Illésházy, Palugyai, Balassáné, Serényi János, Horváth István és a harminczados mindennap járnak hozzá a pénzőkért, csak legalább a kamatokat tudná fizetni! Pálffy Pál is nagyon sürgeti a pénzt az administratornál, mert az a kanizsai végvár személyzetének fizetésére van szánva.³

Mind e nyomorúság mellett nagy készülődéseket tettek a besztercebányai tisztviselők, hogy Sonnaut, ha nejével együtt megérkezik, ünnepélyesen fogadják, és Besztercebányán is lakodalmat tartsanak.⁴

1639. december 10-én Draskovits György győri püspök ír egy levelet Sonnaunak, melyből kitetszik, hogy Draskovits az udvarnak 30,000 frt kölcsönadását megígérte, de egy-szersmind ki akarta fizetni Pálffy követelését is, és ezt a kölcsönbe beszámítani.⁵

1640. február 8-án jelenti Wenger Mihály pénztárnok az administratornak, hogy a bányában javúlt az ércz, és hogy Khayser Mártontól csak úgy tudott kölcsönt kapni, hogy a felesége is aláírta a kötelezvényt. Egyébiránt a mult héten 154 frt 44 denárral maradtak adósok a munkásoknak, és ezen a héten ismét adósok fognak maradni, mert Khayser kölcsöne felmegy a Nyitrára küldöttek útiköltségeire, és az ottani franciscanusoknak fizetendő kamatokra. Miután a

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLX.

² Ugyanott CLXII. ³ Ugyanott CLXIII. ⁴ Ugyanott. ⁵ Ugyanott CLXIV.

munkásokat már a szombati fizetésre biztatta, nem tudja, hogy miképen segítsen magán, mert Selmeczen 10 frtot sem képes kölcsön kapni. Kéri az adminisztrátort, hogy segítsen rajta; február 21-én lejár a Lipthay kölcsönének határideje is; kéri, hogy adjon az administrator ez iránt is jó tanácsot.¹

E levélre 1640. február 10-én válaszolt az administrator, és kijelenti, hogy pénzzel nem segíthet, mert nála sincs annyi, hogy a legközelebbi fizetést teljesíthesse.²

1640. május 6-án kielégítettett Széchy Mária, és újabb követelése a murányvári uradalomra inseribáltatott.³

Ez fölmentette ugyan a kamara tisztjeit egy nagy tehertől, de gondoskodott egyszersmind az udvari kamara, hogy nekik még több gondot okozzon, elrendelvén, hogy azonnal küldjenek Bécsbe 10,000 frtot, mert a királynak útra kell menni, az udvari pénztár pedig türes. 1640. május 8-án bizodalmas levélben értesítette az udvari kamara elnöke az adminisztrátort, hogy határozottan számít a 10,000 frt azonnali beküldésére.⁴

E kívánság teljesítése azután valójában nagy feladat volt! Hogyan lehetett azoktól ily nagy összeget kicsikarni, a kiknek annyiok sem volt, hogy mindennapi kenyerőket megfizethessék? És mégis létrehozták a kamarai tisztek valahogy, hogy ha nem is az egész összeget, de legalább annak nagyobb részét megkeríthették, és az udvari pénztárnak megküldhették. 1640. május 18-án írja Roth János körmöczi könyvvivő Bécsbe, hogy a kívánt 10 ezer frtra csak 6166 frt 66 denárt tudott szerezni, többet teljes lehetetlen.⁵

Egyébíránt e 10,000 frt történetének érdekes folytatását alább fogjuk találni.

1640. május 11-én Réway László sürgeti az adminisztratornál azon 4000 frt megfizetését, melyeket Réway nővére adott kölcsön.⁶

1640. július 23-án Bosnyák Judit, gyarmathi Balassa Imre özvegye magyar levéllel sürgeti követelésének kiegyenlítését, mert neki is nagy szüksége van pénzre.⁷

1640. október 9-én értesíti Khornheimb Gergely pénztárnok a stubnyai fürdőben levő praefectust, hogy az úrvölgyi munkások fellázadtak, és nem akarnak dolgozni, ha ki nem fizettetnek.⁸

1640. december 12-én írja az administrator Sonnaunak, hogy megígérte ugyan nekik, hogy új évre megküldi a tisz-

¹ ² Selmeczi bányaigazgatósági irattár. ³ Ugyanott CLXIX.

⁴ Ugyanott CLXX. ⁵ Ugyanott. ⁶ Ugyanott CLXXI. ⁷ Ugyanott CLXXVI.

⁸ Ugyanott CLXXVIII.

tek negyedévi fizetését, de azon nagy kiadások miatt, melyeket a selmeczi bányák most okoznak, lehetetlen ígérését megtartani; és kéri a tiszteket, hogy vagy 2 hónapig legyenek még türelemmel.¹

Látjuk ezekből, hogy a bányavárosi kamarák mily rendkívüli módon el voltak adósodva, és a helyett, hogy Bécsből segítséget kaptak volna, még a bécsiek miatt is újabb adósságokba kellett verni magokat. A bányák pedig mind a három kamaránál veszteséggel míveltettek. 1639 elején még nem nagy gondot okozott aránylag a selmeczi bányák vesztesége, mert a kincstár azoknál csak kis mértékben volt részes; de midőn 1640-ben a Brennerszövetkezet megszüntette fizetéseit, az egész teher itt is úgy, mint Kőrmöczön és Ürvölgyön a kincstárra hárult, ez pedig legkevésbé sem volt képes az eddigieknél még nagyobb teher elviselésére. Más körülmények között, ha Kőrmöcz vagy Ürvölgy jövedelmet és felesleget adott volna, valószínű, hogy a kincstár úgy, mint más vállalkozókat, segítette volna a Brennerszövetkezetet is; de midőn a pénztárak annyira el voltak adósodva, lehetetlen vala minden segítség.

26. A Brennerszövetkezet felbomlik.

A selmeczi válsággal már régóta folyt a küzdelem; befejezését azonban siettette, hogy 1639. november elején nagy mennyiségű víz árasztotta el a mélységet. Steiffenegger küldte az administrator Kőrmöczről, hogy vizsgálja meg a veszedelem minőségét. Steiffenegger 1639. november 5-én jelentette Selmechről az administratornak, hogy megnézte *Felsőbiebertárnán* a mély mívelésbe betört vizet, mely miatt 14 vājārcsapatnak kellett elhagyni munkahelyeit; azt véli, hogy ha komolyan hozzálátnak, 3—4 nap alatt ismét ki lesz húzva a víz, a mit tenni szükséges is, mert a felsőbb szinteken kevés a fejteti való.²

Steiffenegger azonban könnyebbnek képzelte a munkát, mint a hogy az valójában volt, mert 3—4 nap helyett 7—8 hét kellett a víz lehúzására, csak 1640. január 4-én jelentette Steiffenegger, ki ekkor Schmiedt Farkas úrvölgyi bányágyelövel *Felsőbiebertárnát* bejárta, hogy a víz le van húzva, és most már szükséges az előmélyítés munkába-vétele, és a többi munkahelyek kitakarítása, hogy a fejtést ismét megkezdeni lehessen. Javasolja továbbá, hogy az érczfejtés szakmánya adassék; a vízhúzó és vitlások 12 órai munkaszak-

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLXXXI. ² Ugyanott.

ban dolgozzanak; *Vizakna* még 22 ölre lemélyíttessék; a *Fedüakna* legalsó rakodója, és az *altárna* csatornái mindig tisztán tartassanak.¹

De a vízhúzás és mélymívelés jó eredményéről nem volt mindenki annyira meggyőződve, mint az administrator; és a kisebb részesek avval tanúsították ellenvetésüket, hogy a költségeket nem fizették. 1640. január 18-án panaszkodott a bányabíró, hogy a *felsőbiebertárnai* kisebb részesek: Frisowitz, Vichter, Khern, Wenger János, Winkler, Harter, a bányaköltségeket nem fizetik, s e miatt a munkásokat sem lehetett kielégíteni. Erre Sockh János administrator azt felelte, hogy bányon el velők a bányabíró a bányatörvény szerint, és adja a reájok eső érezekeket a munkásoknak.²

1640. január 26-án írja Gienger Nándor báró az administratornak, hogy mivel a bányák már több év óta nem jövedelmeznek, és a Brennerszövetkezet most hetenkint 6—700 frttal kénytelen pótolni a költségeket, ő mindent megtett, hogy pénzt szerezzen, de minthogy kölesön már nem kaphat, és a többi főrészesek, kiknek pénzők volna, nem akarnak neki segíteni, ő maga már nem tud magán segíteni, és őt ne okolják, ha a legközelebbi fizetés idején a munkások pénzt nem kapnak, és ebből baj keletkeznék.³

Erre az administrator január 27-én megintette hofreithi és gunzingi Ehrenreutter János Ágostont, Reutter Ulrich György városbíró, és Khayser Mátyást, kik a Brennerszövetkezet főrészesei, hogy a közös főpénztárba segítséget adjanak, különben rajtok fog megvétetni a történhető kár.⁴

E megintés ellen 1640. január 31-én tiltakoztak Ehrenreutter, Reutter, és Khayser, és kimutatják, hogy ha a Brennerszövetkezet minden tagja azon arányban járult volna a költségekhez, mint Reutter, ki 10,000 frtot adott, akkor Giengernek még 25,278 frtot, Ehrenreutternek még 6880 frtot és Reulnak még 4570 frtott kellene fizetni, mert a részek arányában jönne akkor

		fizetett	fizetendő
	frt	frt	frt
Giengerre	47,863	22,585	25,278
Ehrenreutterre	26,153	19,273	6,880
Reutterre	10,000	10,000	—
Khayserre	5,000	5,000	—
Reulra	5,000	430	4,570
Összesen	94,016	57,288	36,728

¹ Selmeczi bányabírósi jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLXV. ³ Ugyanott CLXVI. ⁴ Ugyanott.

E tiltakozás ellen pedig Gienger báró tiltakozott 1640. február 3-án, mert szerinte nem helyes a felállított számítás, mivel Reutter és Khayser az ő összegeiket nem mint költség-részt adták a közös pénztárba, hanem mint kölcsönt, és ezért kamatokat kapnak. Egyébiránt Reutter nem is adott 10,000 frtot, hanem csak 9002 frtot, így tehát az egész számítás hibás. A részesek által adott összes kölcsön csak 54,761 frt 90 denárra megy; ez összeg szerint, és a részek arányában Gienger és Montecucoli grófné még 5294 frt 15 denárral tartoznának ugyan, de mivel a grófné köteles saját részeit sajátjából ellátni, Gienger a maga részeire nem hogy kevesebbet, de 3998 frt 77 denárral többet adott, mint kellett volna.¹

A pénzhiány miatt búslakodókban koronkint szép érczek ujtották fel a reménységet egy jobb jövőre. 1640. február 8-án Wenger Mihály pénztárnok jelenti, hogy javúl az ércz a *Sässiggárat* alatt; márczius 1-én pedig Sockh János administrator írja az udvari kamarának, hogy 11 öllel a *Sässiggárat* alatt igen szép ércz jelentkezett, de nem sokára elvágta egy keresztér; miután azonban áttörték a keresztetet, ismét előtűnt az érczes ér, de nem oly jó tartalommal, mint azelőtt; remélik azonban, hogy ha tovább feltárják, megjavul, és tartós fejtésre alkalmas leend.²

De nem osztozott e reménységben a Brennerszövetkezet, melyre, mint főrészesre súlyosodott a terhes költségeknek legnagyobb része. 1640. április 25-én írja Gienger báró az administratornak, hogy miután az ércztermelés mindig kisebb lesz, a költségek pedig mindig növekednek, és a Brennerszövetkezet már 130,000 frtnál nagyobb adóssággal terheltetik, ő nem képes többé pénzt adni.³ Április 28-án pedig kijelentette Gienger báró a bányabírónak, hogy a Brennerszövetkezet nem fog több költséget adni a *felsőbiebertárnai* vízemelésre.

Az administrator rendelete következtében kihallgatta a bányabíró ez iránt az egyes részeseket.

Höher János brenneri könyvvivő kijelenté a princípális nevében, hogy a Brennerszövetkezet több költséget nem adhat a vízemelésre, mert már egész hitelét kimerítette, és pénze nincs. Továbbá ismeretes, hogy midőn a mélység egy pár évvel ezelőtt felhagyatott, a hetenkinti költség 2000 frtra rugott, és most is közel van már ehhez, mert 1600 frtot tesz; és ha mindjárt 300 márka termeltetnék is, a mi csak még nagyobb költséggel lenne elérhető, ennek értéke nem fedezné a bánya és kohó költségeit. Az is ismeretes, hogy *Vizakna* lemelvítéséhez vannak kötve a jövőendő reményei, ámde alig

¹ ² ³ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

múlik el egy nap is a nélkül, hogy a rudas vízemelőn valami ne törne, s a víz minduntalan ismét fölemelkedik, úgy, hogy bizonyára igen soká fog tartani, míg *Vizakna* az ő feladatának megfelelhet, és addig sok 1000 forintba fog kerülni a művelés; egyébiránt Legler, a gépészmester és az ő emberei magok is kételkednek, hogy gépök képes lesz-e a vizet még nagyobb mélységből is emelni, midőn ez már most is oly nehezen sikerül.

Schilling György János a távollevő Ehrenreutter nevében kijelenti, hogy költségeket nem adhat, de ha e célra ellátmányt adna a kamara, kész a művelést folytatni.

Reutter György Ulrich és Khayser Mátyás a magok és Reull János nevében hasonlóképen nyilatkoztak.

A kisebb részesek pedig, u. m. Vichter örökösök, Frisovitz örökösök, Wenger János, Khernné, Lanserné, és a Muner örökösök kijelentették, hogy az ő részeikre eső költségeket fedezni igyekeznek.¹

A legközelebbi fizetésre csakugyan nem tudott elég pénzt előteremteni a Brennerszövetkezet, és e miatt a munkások zavarogni kezdtek. 1640. április 30 án írja Höber János brenneri könyvvívő az administratornak, hogy a munkások fellázadtak, s mert ki nem kaphatták egész béröket, több mint 300 ember járkál a városban, s nem dolgozik; így pedig nem lesz a hét végén semmi termelés, mert a víz is fölemelkedett, mivel a rudasgépen sokszor egymásután törés történt. Most tehát igen szükséges a jó tanács és segítség, és mint-hogy a kincstár tartozik a társulatnak, kéri a tartozás lerovását, mert a társulat nem áldozhat többet. Kéri az administratort, hogy jöjjön Selmeczre, és hozza a dolgot rendbe.²

Az administratornak sikerült valahogy ez alkalommal segíteni; a részeseket is újra megintette, s ennek következtében jelenti a bányabíró 1640. május 18-án, hogy a *felsőbiebertárnai* részeseket egybehívatta, és tudtul adta nekik, hogy költségeikkel adósok ne maradjanak, mert különben elvesztik részeiket. Gienger és Ehrenreutter azt felelték, hogy a termelés értékét befektetik, de többet nem adhatnak; Khayser Mátyás azonban kinyilatkoztatta, hogy a maga és Reull részeire eső költségeket meg fogja adni. A kisebb részesek ígérték, hogy minden lehető meg fognak tenni.³

A termelés értéke nem fedezvén a költségeket, minden fizetésnél jelentékeny összegekkel kellett azokat pótolni, s

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLXVIII. ³ Ugyanott.

mivel a kincstári pénztárak is nagy szűkségben szenvedtek, 1640. május 21-én felszólította az administrator rendeletéből Voikh János fő aranyváltó és Kirschenhoffer Farkas szertárnok a Brennerszövetkezetet, hogy a kamara által a múlt fizetésnél előlegezett 695 frt 83 denárt megengedik-e a beváltandó termelés értékéből levonatni? ¹

E kérdésben ugyanaz-nap írta az administrator a selmeczi tiszteknek, hogy a legközelebbi alkalommal az érczeket még a régi módon osszák ki a részesek közt, ő igyekezni fog, hogy a költségeket fedezhesse; az ünnepek után pedig majd megmondja, hogy mit tegyenek. ²

E közben elhatározta a Brennerszövetkezet princípálisa, hogy kilép a szövetségből és felajánlja részeit a kincstárnak.

Ennek következtében rendelte az administrator 1640. június 9-én, hogy mivel nem csak Gienger, hanem a *felsőbiebertárnai* részesek mindnyájan hajlandók az ő részeit az ő Felségének átadni, ha az adósságok is átvétetnek, adjon e tárgyban véleményt a pénztárnok és könyvvivő. ³

Egyszersmind elrendelte az administrator, hogy Steiffenger Venczel, Tailler Bálint, Hacker Jakab, Mitterberger Farkas, Pleszl Mihály, Schmiedt Farkas, és Faschang bejárják *Felsőbiebertárnát*, a vizen fölül minden munkahelyet megtekintsenek, és adjanak véleményt, hogy lehetne-e onnan tartósan, hetenkint 30 márka ezüstöt termelni? Azután nézzék meg a *vízaknai* mélyítést is, és számítsák ki, hogy mennyire kell abból hajtani a telérig? valamint azt is, hogy milyen mélységben fog a fedti- és fekti-telér együttvé találkozni? Végre tekintsék meg *Mátyástárnát* is, és adjanak róla véleményt. ⁴

1640. június 11-én magához hivatá Wenger Mihály pénztárnok a *felsőbiebertárnai* részeseket, és kérdezte tőlök, hogy miután részeit átadni akarják a kamarának, megengedik-e, hogy addig is, míg az udvari kamara határozata megérkezik, a mi még soká tarthat, a bányában termelendő érczek a kamarának osztassanak, hogy a kamara ez által is képesebb legyen az összes költségek fedezésére.

Erre Gienger az ő és Montecucolli gróf nevében azt felelte, hogy nem bánja, ha az altárna alatt termelendő érczek a kamarának osztatnak, de mivel még más bányákat is akar műveltetni, kéri, hogy a kamara neki hetenkint 150 frt ellátmányt adjon. Ehrenreutterné azt mondta, hogy a vízeme-

¹ Selmeczi bányabírósági jegyzőkönyv.

^{2 3 4} Selmeczi bányagazgatósági irattár.

lésre nem ad pénzt, sem ércet. Reutter három napi időt kért a meggondolásra.¹

Az altárna feletti közekből hetenkint csak 30 márka termelés volt várható.

Hasonlóképen adatik elő az értekezlet lefolyása a bányabírószági jegyzőkönyvben, csak hogy itt följegyeztetett, hogy Höher János és Pestaluz Tóbiás kijelentették, hogy mivel a kamara más bányavállalkozóknak évek során át ellátmányt ad, azt remélték, hogy oly sok érdemet szerzett társulattól, mint a Brennerszövetkezet, nem fogja megvonni segítségét.²

Ily módon a kincstár adván a költségeket, és élvezvén a termelést, *megszűnt a Brennerszövetkezetnek minden befolyása Felsőbiebertárnai ügyeinek intézésére*, és ezzel ki volt mondva a Brennerszövetkezet felbomlása!

E vállalat, melyet 1571-ben a bányászathoz értő éles látású férfiak alapítottak, és a kincstár pártfogásával nagyra nőveltek, fennállásának 70-ik évében megszűnt, részint tisztjeinek értelmetlensége és gondatlansága, részint a szövetező tagok egyenetlensége, rossz gazdálkodása, és a kincstár pártfogásának hiánya miatt.

27. Felsőbiebertárnai főrézses a kincstár.

A Brennerszövetkezet felbomolván, a *felsőbiebertárnai* társulatban a kincstár foglalta el a Gienger-család részeit, s így minden ügyben döntő befolyást gyakorolhatván, teljesedett Prandeisz báró óhajta; csak hogy e túlnyomó befolyással a költségek túlnyomó részének viselése is járt, és az ebből származó gondok nagyon lehűtötték a prinzipalitás örömeit!

Mint hogy az altárna feletti részekben kevés volt a fejteni való, mindenek előtt arra kellett törekedni, hogy a mély mivelés ismét szárazzá tétessék; és a fejtés ott megindíttassék. De a nyári időben nagyon nehéz vala a szivattyúk húzására szükséges munkásokat megszerezni, pedig naponként 180 emberre volt szükség; ez okból javasolta 1640. június 16-án a selmeczi pénztárnok és könyvvívó, hogy jó lenne a Palatinust megkérni, hogy a szomszédos megyékből minden portától küldessen Selmeczre egy-két embert 2 hétig szivattyúzni.³

Az administrator meg is tette e tárgyban a fölterjesztést Eszterházy Miklós nádorhoz 1640. június 20-án; ⁴ június

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

² Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

³ ⁴ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

30-án pedig felszólította a nádor Gömör, Zólyom, Liptó, Thuróc, és Árva megyéket, hogy egymást felváltva egyenkint 100 embert küldjenek Selmeczre.¹

A felszólítás igen gyorsan teljesítettet is, már július 5-én értesíti Zólyom megye az administratort, hogy 100 embert küldött Selmeczre egy felügyelővel, és kéri, hogy bérök utalványoztassék, és egy hétnél tovább ott ne tartassanak.²

Azonban július 9-én Thuróc megye is értesítette az administratort, hogy egy csapat munkást útnak indított Selmeczre.³

Az administrator válaszolt ugyan azonnal, hogy a thurócziak még ne jöjjenek, de válasza már későn érkezett, és július 11-én írja neki Thuróc megye alispánja, hogy a munkások már elutaztak, tehát csak dolgozzanak isten nevében.⁴

Látszik ezekből, hogy a megyékben nagyon meg volt a jó akarat és készség, hogy a selmeczieken segítsenek, és a nádor közbenjárása igen hasznossá válhatott volna, ha találkozik valaki, a ki azt a kis népvándorlást olyképen rendezze, hogy az emberek csapatonként egymásután érkezzenek Selmeczre, és ott egymást felváltsák. De a rendezésre nem gondolt senki, s így megtörtént, a mi el nem maradhatott. Egyszerre, és pedig mindjárt eleinte annyi sokan jöttek, hogy nem lehetett mindnyájukat foglalkoztatni; a ki pedig nem dolgozott, az bért sem kapott; ezek tehát, a mint elfogyott eleségök, haza mentek, s ott azt a hírt terjesztették el, hogy nincs annyi sok emberre szükség; így azután a legközelebbi héten senki sem jött, és már július 25-én jelentette Koch Jakab, a *felsőbiebertárnai* sáfár, hogy a víz a bányában naponkint emelkedik, mert nincs elegendő vízhúzó; vízhúzásra naponkint csak egy-két ember jelentkezik s azok, kik már a bányában vannak, kényszerítetnek 6—8. műszakon át (tehát 64 óráig!) folytonosan dolgozni, mi által annyira kimertülnek, hogy munkájoknak semmi hatása sincs, és a ki egyszer a bányából kiszabadulhatott, az oda többé vissza nem tér.

Ennek következtében a vízhúzást abba kellett hagyni, és a mélység elfúlt.⁵

A mélység elfúlván, egyelőre a felsőbb szintekre kellett szorítani az üzemet, de az itt elérhető termelés csekély-sége miatt még inkább súlyosabbá lett a költségek pótlása.

1640. június 21-én jelenti Schulcz és Wenger az admi-

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár.

² Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLXXIII. ³ Ugyanott CLXXIV. ⁴ Ugyanott CLXXV.

⁵ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

nistratornak, hogy a kis részesek az ő költségeikkel adósok maradtak. Egyébiránt *Felsőbiebertárnára* Winklert alkalmazták feltügyelőnek, Gienger pedig felajánlotta a *bélabányai altárnánál*, *Kornbergnél*, *Finsterortnál*, és *Krebsgrundnál* bírt részeit a kincstárnak; a *mátyástárnai*, *Szentháromság altárnai* részeit, és a vaskőbányákat meg akarja tovább is tartani.¹

1640. június 22-én rendeli az administrator, hogy ha a kisebb részesek nem fizetik a reájok eső költséget, ne adassék nekik ércz. Csodálkozik, hogy a Kőrmöczről Selmeczre rendelt szivattyúzők nem érkeztek meg mindnyájan. A hiányzők neveit kéri, hogy őket megbüntethesse. Reméli, hogy a lipcsei uradalomból is fognak jönni szivattyúsok. Nagyon kevés pénze van, az ezüst értékén kívül csak 200 frtot küldhet.²

E közben a volt Brennerszövetkezet kisebb részesei *Siceli társulat* név alatt új társulattá alakultak, és 1640. július 30-án átvették a Brennerszövetkezet *kornbergi* részeit.³

A *mátyástárnai* részeket megtartotta még Gienger, de 1640. augusztus 30-án már kérte Pestaluz Tóbiás, ki Gienger báró ügynöke vala, hogy a kincstár adjon hetenkint 30—40 frt ellátmányt *Mátyástárna* számára.⁴

A kisebb részeseknek jobban sikerült az ellátmány megszerzése.

1640. szeptember 1-én Bock János ígért ellátmányt Khern-né számára;⁵ október 15-én pedig Pastorowitz Margit ígérte, hogy a Frisowitz örökösöknek ellátmányt ad;⁶ és november 17-én Khayser Mátyás kötött szerződést Schröter Jánossal és Sturm Dániellel a nekik adandó ellátmány tárgyában.⁷

Időközben lemélyítettén *Vizakna*, és megtörténvén a lyukasztás, az administrator sürgette a selmeczi főtiszteket, hogy már most haladék nélkül terjeszszék fel véleményöket *Felsőbiebertárna* viszonyai felől; erre jelentette Wenger Mihály 1640. október 15-én, hogy véleményöket mindeddig nem terjeszthették föl, mert azt vélték a lyukasztás után, hogy sikerülni fog a vizeket a meglevő gépekkel lehúzni; azt tapasztalták azonban, hogy *Vizaknába* még egy lőerővel hajtott szivattyút kell beépíteni, a mit azonnal meg is kezdtek, áthordatván a *Mohreraknánál* haszontalanul heverő járgányt; de ennek áthelyezésével és fölállításával sok idő telt el, és még

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

⁴ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

^{5 6 7} Selmeczi bányabíróági jegyzőkönyv.

csak 2—3 hét múlva remélhető, hogy az elfúlt munkahelyek megtekinthetők lesznek.¹

Természetes, hogy a Brennerszövetkezet felbomlásáról értesítve a hitelezők, nagyon alkalmatlankodtak a volt princípálisnál, kinek nem mindig sikerült őket türelemre bírni azon ígérettel, hogy majd megfizet mindent a kincstár! Gienger báró szorongattatásának egyik tanúságát feltaláljuk irataink közt azon levelében, melyet 1640. október 28-án írt az administratornak, s melyben 200 aranyat kér tőle kölcsön, mert a várnagy „in der Au“ (most Szent Antal) rendkívül stirgeti a kölcsön adott 1000 tallér megfizetését, és avval fenyegetődzik, hogy a korponai vásárról visszatérő selmeczi polgárokat elfogja, és bezárva tartja addig, míg ki nem elégíttetik. Egyszersmind búcsút vesz Gienger báró kedves komájától, mert néhány nap múlva végképen elköltözik Ausztriába.²

Október 31-én válaszolt e levélre az administrator, sajnálattal értesítvén Giengert, hogy kölcsönt nem adhat, mert magának sinés pénze.³

Gienger azután 1640. november 20-án átadta *mátyástárnai* részeit is Ehrenreutter, Reutter, Khayser Mátyás, és Reull uraknak, kik a Siceli társulatot képezték, és megígérték Giengernek, hogy, ha költségeiket vissza nyerhetik, ²/₁₆ részt neki visszaadnak.⁴

A Brennerszövetkezet bukása után a kincstár csak a *felsőbiebertárnai* művelés fentartására szorítkozott; a többi vállalatok, melyeknek főrésze a Brennerszövetkezet vala, vagy átmentek a Siceli társulat kezelésébe, vagy megszüntették művelésüket.

Igy *Finsterort* is, melyben 1639. elején dolgozni kezdtek, rövid idő múlva megint elhagyattatott, és azután szünetelt.⁵

Megemlítettik egy jelentésben, 1639. szeptember 6-án, az *alsó Finsterkehrtna*, melynek reménysége volt, hogy a *felsőtárna* évéseivel nem sokára lyukasztani fog, és melyből a bejárás alkalmával egy 40 latos próba vétetett.⁶

Selmeczről 1639-ben 8879 márka 16 pizét, 1640-ben pedig 7242 márka és 38 pizét aranyos ezüst szállíttatott Köröczre.⁷

¹ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

² Selmeczi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLXXIX. ³ Ugyanott CLXXX.

⁴ ⁵ ⁶ Selmeczi bányabírószági jegyzőkönyv.

⁷ Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

28. Pénzhiány mindenütt.

Az administrator 1639. április 18-án és május 27-én megtiltotta a selmееzi tiszteknek és polgároknak a polturákkal való fizetést, mert a mellett a munkásnép igen megkárosodik; a tilalom azonban nem használt semmit, mert nem sokára kifogyott a rossz pénz is.¹

1639. december 7-én megint megkísérlették Rottal báró és a 6 bányaváros küldöttei a Frisowitz-féle bányarészek lefoglalását, de ismét sikertelenül.²

Schulz György selmееzi könyvvivő 1640. május 30-án javaslatot terjesztett fel az administratorhoz, és ajánlja, hogy selmееzi bányabíróvá Mittersperger Farkas újbányai bányabíró, és bányabíróági őrnek Aurora János mostani „Einspaniger“ neveztessék ki, mert mind a kettő katolikus.³

Már fentebb említettük, hogy Schulz nem jó barátságban állott Wenger Mihály pénztárnokkal; 1640. augusztus 6-án ismét panaszkodott ellene, hogy a katolikusokat üldözi, és csak a lutheránusokat pártolja.⁴

1640. március 2-án megtiltotta az administrator, hogy a bányák körül fekvő városi erdőkben, melyek a bányák számára vannak fentartva, szén égettessék.⁵

Kachelmann János szerint 1639-ben erős földrengés volt Selmееzen,⁶ melyről azonban irataink közt semmi említést sem találunk.

A *körmöczi* bányákról semmi hírt sem találunk ez időszakban.

A *besztercebányai* ügyeket illetőleg találunk egy érdekes szerződést, mely szerint 1639. május 1-én felfogadja Khornheimb Gergely pénztárnok Denicher Bálintot 3 évre pénztárnoki segédül, és ad neki évenként 150 frt fizetést, 6 öl hasábfát, és az évi számadás bevégezésénél 12 tallért.⁷ Ez időben ugyanis a főtisztek tetszésök szerint vehették fel segédszemélyzetöket, kiket ők magok fizettek, s tetteikért ők voltak felelősek. A kincstári tiszti létszámban csak a főtisztek: administrator, praefectus, pénztárnok, és könyvvivő állottak, az egész irodai és segédszemélyzet az illetők magánszolgálatában állott.

Egyébiránt a *besztercebányai* kamara kerületében a

¹ ² Selmееzi bányabíróági jegyzőkönyv.

³ ⁴ Selmееzi bányaigazgatósági irattár.

⁵ Selmееzi bányabíróági jegyzőkönyv.

⁶ Kachelmann János d. Alter u. S. d. u. B. 172. 1.

⁷ Selmееzi bányaigazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt. CLVI.

többi tisztek legnagyobb részét is csak az administrator és praefectus nevezte ki. 1640. október 17-én fölterjesztetett az udvari kamara rendelete folytán a tisztek névsora és fizetése következőképen:

	Fizetése	
	frt	den.
Esel János könyvvivő	280	—
Prandauer Pál bányabíró	156	—
Hofer Dániel kohótiszt	222	—
Stürtzer János moszteniczi sáfár	146	—
Priebitzer Farkas kohókémlő	99	60
Leszl Mátyás besztercebányai kohósáfár	130	—
Gallus György moszterniczi kémlő	104	—
Tscheöszy Rudolf erdőírnok	104	—
Seel Jakab bányaszertárnoki segéd	98	—
Auer Miksa építő- és gereblyeírnok	130	—
Klopfer Bernát írnok az új vashámornál	78	—
Habermann Jakab rhonitzi sáfár	104	—
Schmidthammer András úrvölgyi írnok	76	—
Röszl János szenelőmester a felső rakóhelyen	156	—
Moritz Tóbiás „ az alsó „	130	—
Harter János tajovai kohósáfár	78	—
Hohenbauer György szénfactor Besztercebányán ..	65	—
Gaban János serfőzőmester a kamaraudvarban ...	104	—
Pretschug György főerdész	90	—
Kogler Ábrahám műmester	156	—
Köber Tamás	130	—
8 „Raubetrabanten“ hetenkint 1 frttal	416	— ¹

Már fentebb említettük, hogy Sonnan a besztercebányai praefectus 1639-ben, Bécsben megházasodott, 1640-ben követte példáját Khornheimb pénztárnok is, és szeptember 27-én 50 frt ajándékot engedélyezett lakadalmára az udvari kamara.²

Hogy a besztercebányai főtisztek vig pajtások voltak a szomszédos urakkal, kitetszik egy bizalmas levélből, melyet polthári Soos István ír 1639. május 9-én Sonnaunak, kérvén őt, hogy adjon neki egy gira ezüstöt kölcsön. Tiszteli az „Ainemert“ (pénztárnokot) s kéri, hogy ha tegnap jóllakás közben őket megbántotta volna, bocsássák meg.³

¹ ² Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

³ Ugyanott. Lásd az okmányok közt CLVII.

1640. augusztus 7-én pedig Rákóczy György erdélyi fejedelem fordult bizalmasan a beszterczebányai praefectushoz, és megkereste őt, hogy egy tisztviselője követelésének behajtását Beszterczebányán elősegítse.¹

A mint fentebb láttuk, a beszterczebányai kamara is a legnagyobb pénzszükséggel küzdött, és Khornheimb megírta Sonnaunak, hogy 1639. június 28-án az úrvölgyi munkások fellázadtak, és kijelentették, hogy addig nem dolgoznak, míg ki nem elégítettnek.

Khornheimb Faschang Simon bányatügyelőt bízta meg, hogy csendesítse le a munkásokat; Faschang július 5-én tesz eljárásáról jelentést, melyet a többi bányatügyelők is aláírtak, és elbeszéli, hogy június 27-ike óta senki sem dolgozik; július 4-én gyűlést tartottak a bányászok, mely alkalommal a tisztek igyekeztek rábeszélni, hogy kezdjék meg ismét a munkát; de ők azt felelték, hogy már mindenöket eladták, s most már nincs semmijök, a mivel éhségöket csillapíthatnák, az éhségtől annyira el vannak gyengülve, hogy nem is képesek már a bányamunkára; egy negyed év óta csak egyszer kaptak élelmi pénzt, és kívánják, hogy az élelmi pénz nekik minden két hétben kiadassék, és hogy a kamara nekik gabonát adjon a piaczi áron, a két heti fizetést illetőleg pedig csak akkor fognak megnyugodni, és ismét munkához látni, ha eddigi követelései kielégítettnek, és az administrator, praefectus, és a többi beszterczebányai főtisztek magokat írásban kötelezik, hogy ezentúl kéthetenként megadják az élelmi pénzt.²

Egy pár nappal később az administrator is elment Úrvölgyre, és megígérte nekik *szóval*, hogy ezentúl négy hetenként fognak fizetést kapni, mire azután ismét munkába állottak.³

1640. január 10-én szerződés kötött Flaner Jánossal mint fuvarozó vállalkozóval; e szerint járt neki egy parn éréért, a bányától a beszterczebányai kohóhoz fuvarozva, 8 denár, e mellett kapott a lovak számára zabot és réteket használatra.⁴

1640-ból megvannak a szakmányátvételi jegyzőkönyvek. Az első negyedévi szakmányátvételnél jelen voltak: Wolf Ochs von Sonnaun praefectus, Khornheimb Gergely pénztáros, Eszl János könyvvivő, Fischer János gondnoksegéd, Hofer Dániel kohótiszt, Stürtzer János esküdt kémelő, Tscheöszy Rudolf erdészirnok, Schenk Nándor János „expectant“, Seel

¹ Selmeczi bányagazgatósági irattár. Lásd az okmányok közt CLXXVII. ² Ugyanott CLXI. ³ ⁴ Ugyanott.

Jakab a bányamester segédje, Auer Márkus óhegyi sáfár, Klopfer Bernát a rézhámor őrnöke, Schauerman Simon bányamester, Schmiedhammer András bányairnök, Faschang Simon, Schmied Farkas, Maurer János, Pravda Bálint, Granleitner Zachariás, és Hayer Illés bányatügyelők, Proy Jakab kémelő, és Albrecht Mátyás a szertár őrnöke.

A munkában volt vájárok és munkahelyek számát mutatja a következő táblázat:

	I.		II.		III.		IV.	
	n e g y e d é v b e n							
	munkahely	vájárok	munkahely	vájárok	munkahely	vájárok	munkahely	vájárok
	s z á m a							
Obergesteng szintjén	16	37	19	49	15	39	9	36
Sayetzenfeld „	14	19	9	11	9	11	7	13
Gengersfeld „	17	24	11	14	12	17	9	13
Dreilingfeld „	3	5	3	6	2	4	1	2
Mallaschacht „	7	12	8	13	6	11	8	10
Costialligenfeld „	16	22	12	17	16	18	14	17
Kupetzenfeld „	9	12	10	13	16	20	15	18
Cammerfeld „	16	21	18	27	16	29	16	26
Altárna „	19	23	16	25	15	25	12	19
Uj- és Naptárna „	11	29	11	20	7	12	9	18
A fejtésnél összesen	128	204	117	195	114	186	100	172
A feltárásnál	11	33	8	24	8	24	10	30
Osszesen	139	237	125	219	122	210	110	202

Kitetszik e táblázatból, hogy az ércztermelés, mely 10 évvel ezelőtt főképen a Cammerfelden és altárnán eszközöltetett, 1640-ben e szinteken már fogyatékán volt, ellenben az Obergesteng szintjén nagyobb terjedelmet nyert. A szállítási viszonyok javulását mutatja a következő táblázat:

						I.	II.	III.	IV.
						negyedben			
Olyan munkahely, a hol a szállításra nem ...						33	50	47	40
szükséges takarító, volt						7	4	3	7
A hol 1—5 takarító fiú kellett, volt						8	22	22	13
"	6—10	"	"	"	"	26	18	23	19
"	11—15	"	"	"	"	10	9	9	7
"	16—20	"	"	"	"	22	12	8	12
"	21—39	"	"	"	"	1	1	—	1
"	40—49	"	"	"	"	1	1	1	—
"	50—59	"	"	"	"	—	—	1	1
"	60—80	"	"	"	"				

A termelés mennyiségét, és a költségeket nem találjuk följegyezve.¹

Libethbányán is csak úgy állottak az ügyek, mint *Ürvölgyön*; 1639. márczius 12-én kérte Beckher Ascanius a beszterezebányai praefectust, hogy fizettesse már meg a tőle átvett rezet, mert ő nem képes sehol sem pénzt kapni, *Libethbányán* pedig a munkások a fizetés elmaradása miatt már két hét óta nem dolgoznak.²

A *rhonitzi vasbányák* állapotáról érdekes adatokat találunk egy főbejárasi jelentésben, melyet Esel János könyvvivő, Hofer Dániel kobótiszt, és Schmiedt Farkas, és Pravda Bálint úrvölgyi bányafőnökök terjesztettek az administratorhoz 1640. október 18-án.

E jelentés szerint a *Schlalckha* nevű bánya $\frac{3}{4}$ mértföldnyire van *Rhonitz*tól a breznóbányai hegységben; van ott egy 3 öl mély akna, melyben fészkenként jön elő a vasércz. Egy kasten érez 60 denárért fuvaroztatik *Rhonitz*ra.

Groszgang még távolabb fekszik a breznóbányai határban, itt van egy 6 öl hosszú tárna 10 óra irányban dél felé, a vasércz benne egy kalapács vastagságú; a fuvarbér 60 denár per Kasten.

Wagnar, $\frac{3}{4}$ mértföldnyire *Breznóbányán* fölül. Itt a hordalék kövek között nagy legömbölyített vasérczdarabok találtnak, melyek igen jó vasat adnak. A fuvarbér *Rhonitz*ra 1 firt per Kasten.

Breznóbánya, a város alatt, a *Garam* és az akasztófa közötti réten, a gyeper alatt egy arasznyi vastagságú fekete

^{1 2} Selmeczi bányaigazgatósági irattár.

vasércz találtatik nagy mennyiségben. Fuvarbér Rhonitzra 50 denár.

Rhonitz, itten egy terjedelmes bányában nyerik a vasérczet, mely azonban csak fészkenként jön elő, és nem gazdag; legtöbbnyire egy kalapács vastagságú, csak ritkán $\frac{1}{4}$ öl vastag.

Zehrenbach, itt két kutatás van, az egyik a déli karámnál 4 ölre van behajtva 6 óra irányban nyugat felé, egy kalapács vastagságú ércezen. A másik kutatáson már a régiek is dolgoztak, és 30 ölnyre hajtottak egy tárnát; a vasércz itten arasznyi vastagságú; a fuvarbér Rhonitzra 50 denár per Kasten.¹

Ujbánya nyereséggel műveltetett az utolsó években, miután az *Althandel* mélyművelés kitakarított, és a vízkerék mellé egy lőjárgány is állítatott a víz emelésére; de az érczeknek nem volt nagy szintes kiterjedésök, a művelés tehát régi szokás szerint kézi szivattyúkkal erőszakoltatott a talp alá, és így már 1640-ben megakadt az egész munka főkép szivattyúhúzó hiánya miatt.

1640. október 8-án tartottak főbejárást Mittersperger Farkas bányamester, Piesch Ábrahám és Matzon Ádám bányaesküdték, és Tschermak Mihály sáfár a Hermann-féle bányaműnél; jelentésök szerint az *Althandler* művelésnek előmélyítésében 5 kéziszivattyúval emelték a vizet; a vájatvégek rossz alakúak, és szegények; tanácsosnak tartották a víz-húzást egyelőre megszüntetni, és az előmélyítést elfúlasztani. Intézkedtek, hogy a *mély nyílámon* az északi vájatvég a felhagyott evések felé hajtassék, és a víz egyelőre műszakonként 4 lóval tartassék. Az érczvájárokat a maradványok kikutatására és lefejtésére utasították, de előre látható, hogy itt nem fognak sokáig dolgozni, mert az érczek java már lefejtetett.²

1640. október 10-én fölterjesztették e jelentést az administratorhoz Wenger Mihály pénztárnok és Schulz könyvvivő, és hozzátették, hogy e jelentés következtében elrendelték az *Althandler* előmélyítés felhagyását, mert a veszedelmes háborús idők miatt nagyon bajos a kézi szivattyúkhöz szükséges személyzetet megszerezni és megtartani. Az utolsó heti termelés volt 5 márka 11 pizét, a tartalom 40, 8, 6 és 5 lat.³

^{1 2 3} Selmeczi bányagazgatósági irattár.